

સૂરિપુરુષ શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરચિત
મહોપાધ્યાય-ચશોવિજયગણીકૃત યોગદીપિકાવ્યાખ્યાવિભૂષિત
મુનિચશોવિજયચરિત કલ્યાણકદલી ટીકા-રતિદાયિનીવ્યાખ્યા અલકૃત

પ્રોડશક પ્રકરણ

ભાગ - ૨

દિવ્યાશિષ

સ્વ. વર્ધમાનતપોનિધિ સઘહિતચિંતક શિબિરપ્રાગેતા ન્યાયવિશારદ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય
ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજ

કૃપાદષ્ટિ

સિદ્ધાંતદિવાકર ગીતાર્થમૂર્ધન્ય ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
જયધોષસૂરીશ્વરજી મહારાજ

કલ્યાણકદલી ટીકા + રતિદાયિની વ્યાખ્યા + સંપાદનના કર્તા

પદ્મમણિતીર્થોદ્ધારક મુનિરાજશ્રી વિશ્વકલ્યાણવિજયજી મ.ના શિષ્ય
મુનિશ્રી ચશોવિજયજી

❀ પ્રકાશક ❀

શ્રી અંધેરી ગુજરાતી જૈન સંઘ

કરમચંદ જૈન પૌપધશાળા

૧૦૮, એસ વી રોડ, ઈર્લા બ્રીજ,

અધેરી (વેસ્ટ), મુબઈ-૫૮

❀ પ્રાપ્તિસ્થાન ❀

૧. પ્રકાશક

૨. દિવ્યદર્શન ટ્રસ્ટ

૩૯, કલિકુડ સોસાયટી, ધોળકા,

જી અમદાવાદ પીન - ૩૮૭૮૧૦

મુખ્ય સંશોધકો

૨૪

- ❀ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જગજ્ઞાદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
- ❀ પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રધુમ્નસૂરીશ્વરજી મહારાજ
- ❀ પૂજ્ય પંચાસપ્રવર શ્રીકૃત્તચંદ્રવિજયજી ગણિવર્ય
- ❀ પૂજ્ય પંચાસપ્રવર શ્રીજયસુદરવિજયજી ગણિવર
- ❀ પૂજ્ય ગણિવર્યશ્રી પુણ્યરત્નવિજયજી મહારાજ
- ❀ પૂજ્ય ગુનિરાજશ્રી ચશોરત્નવિજયજી મહારાજ
- ❀ પૂજ્ય ગુનિરાજશ્રી અણતશેખરવિજયજી મહારાજ
- ❀ પૂજ્ય ગુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિવિજયજી મહારાજ
- ❀ પૂજ્ય ગુનિરાજશ્રી મુકિતવદ્ધમાવિજયજી મહારાજ
- ❀ પૂજ્ય ગુનિરાજશ્રી હૃદયવદ્ધમાવિજયજી મહારાજ

નકલ - ૧૦૦૦
વિ સ ૨૦૫૨
મૂલ્ય રૂ. ૧૦૦-૦૦

મુદ્રક
શ્રી પાર્શ્વ કોમયુદર્સ,
૩૩, ૪૧નપથ સોમા, ધોડામગ,
અમદાવાદ-૫૦ ટ્રોન ૩૮૨૨૪૬

કલ્યાણકારી ત્રિપટી
દેવાધિદેવનુ શરાણ
સદ્ગુરુનુ શ્રવાણ
સદ્ધર્મનુ ગ્રહણ

	દ્વિતીય ભાગ પરિચય	પૃષ્ઠ
૧	પ્રકાશકીય નિવેદન	૩
૨	વિદ્વાન સચમીઓના ઉદ્ગાર	૪
૩	સંશોધકીય વક્તવ્ય	૫
૪	ટીકાકારના બે શબ્દ	૬
૫	વિષયમાર્ગદર્શિકા	૭
૬	૯ થી ૧૬ પોડશક-વ્યાખ્યા	૨૦૭ થી ૩૭૭
૭	પરિશિષ્ટ ૧ થી ૯	૩૭૮

સર્વહકક શ્રમણપ્રધાન શ્રે.મૂ. તપગચ્છ જેન સંઘને સ્વાધીન છે.

दिव्याशिष

श्री गुरुदेव वात्सल्यवारीधौ सुविशालगच्छाधिपति
स्व. आचार्यदेव श्रीमद् विजय
प्रेमसूरीश्वरजी महाराजा

सिद्धान्तमहोदधि वात्सल्यवारिधि सुविशालगच्छाधिपति
स्व. आचार्यदेव श्रीमद् विजय
प्रेमसूरीश्वरजी महाराजा

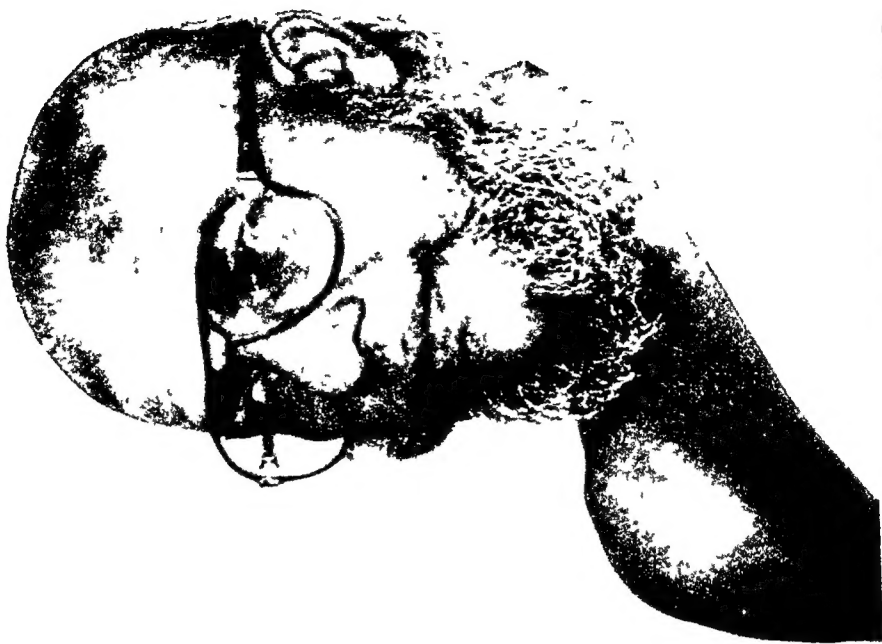

श्री ज्ञान-रत्न-मंडल
जयपुर

श्री ज्ञान-रत्न-मंडल
जयपुर

वर्धमानतपोनिधि-गच्छाधिपति

पू. आ. श्री भुवनभानुसूरीश्वरजी महाराजा

सिद्धातदिवाकर गच्छाधिपति

पू. आ. श्री जयघोषसूरीश्वरजी महाराजा

પ્રકાશકીય નિવેદન

ડહ

સકળ શ્રીસઘના કરકમલમા પોડશક પ્રકરણનો બીજો ભાગ પ્રકાશિત કરતા આનંદની લાગણી અમે અનુભવીએ છીએ

સૂરિપુરંદર શ્રીહરિભદ્રસૂરિવિરચિત શ્રીપોડશક પ્રકરણ ઉપર મહોપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજે રચેલ યોગદીપિકાવૃત્તિ અને તેના ઉપર મુનિશ્રી યશોવિજયજીએ રચેલ કલ્યાણકદલી ટીકા તથા રતિદાયિની ગુજરાતી વ્યાખ્યાથી યુક્ત પ્રસ્તુત ગ્રન્થરત્નના દ્વિતીય ભાગમા પૂજ, સદનુષ્ઠાન, જ્ઞાન, દીક્ષા, ધ્યાન વગેરે અનેક વિષયોની વિશદ છાગાવટ કરવામા આવી છે

પૂજ્યપાદ વર્ધમાનતપોનિધિ, ન્યાયવિશારદ, સઘહિતચિતક સ્વ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મ સા ની દિવ્યકૃપાથી અને પૂજ્યપાદ સિદ્ધાંતદિવાકર ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય જયધોષસૂરીશ્વરજી મ સા ની પાવન પ્રેરણાથી અમારા શ્રીસઘને શાસ્ત્રીય પ્રકાશનોને અપૂર્વ લાભ મળે છે તે બદલ ગૌરવ અનુભવીએ છીએ પોડશક પ્રકરણ ભાગ-૧ના પ્રકાશન બાદ અતિઅલ્પ સમયાવધિમા ભાગ-૨નુ પ્રકાશન કરવા દ્વારા શ્રુતભક્તિનો અમારા શ્રી સઘને લાભ મળેલ છે તેનો અમને અત્યંત હર્ષ છે પૂજ્યોની કૃપાથી-પ્રેરણાથી આવા શાસ્ત્રીય પ્રકાશનો દ્વારા શ્રુતભક્તિનો લાભ અમને મળતો રહે તેવી પરમાત્માને પ્રાર્થના કરીએ છીએ

પ્રાન્તે, અધિકૃત વાચકવર્ગ પ્રસ્તુત પ્રકાશનના માધ્યમથી મુક્તિમાર્ગે ઝડપથી આગળ વધે એ જ એક મંગલકામના

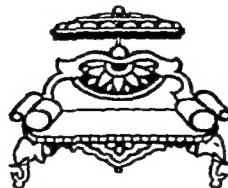
પ્રીયન્તા ગુરવઃ

✍

લી અધેરી ગુજરાતી જૈન સઘ વતી,

હર્ષદ મણિલાલ સઘવી

પ્રસ્તુત ગ્રન્થનો સંપૂર્ણ સદ્વ્યય અમારા શ્રીસઘના જ્ઞાનખાતામાથી થયેલ હોવાથી ગૃહસ્થો જ્ઞાનનિધિને રકમ ચૂકવ્યા વિના આ પુસ્તકને પોતાની માલિકીમા રાખી શકશે નહિ

મુનિ યશોવિજયના સાહિત્ય માટે વર્તમાનકાલીન વિદ્વાન સંયમીઓના ઉદ્ગાર

 શાસ્ત્રસચ્ચાટ પ.પૂ. નેગિસૂરીશ્વરજીના સમુદાયના પરમપૂજ્ય આચાર્યદેવ
શ્રીમદ્વિજય દેગચદ્રસૂરિજી મ નો અભિપ્રાય

સુશ્રાવક શા કુમારપાળભાઈ જેજ ધર્મલાભ,

તમે મોકલેલ સ્વાદાદરહસ્ય (મધ્યમ) ગ્રંથ મળેલ છે જાણતા (ગંરૂત) તવા રમાગ્રીયા (હિન્દી)
વૃત્તિથી અલકૃત આ ગ્રંથને જોતાની ગાયે જ એની પાછળનો ધર્તાનો ભગીરથ પુરૂષાર્થ જાણાઈ આવતા
વાર નથી લાગતી આજે જ્યારે પ્રાય બધાની પ્રવૃત્તિ ગુજરાતી ભાષાના પુસ્તકો લખવા/છપાવવા પાછળ
જ હોય છે ત્યારે આવી ગરૂત ટીકા ગ્યવાનુ તેઓએ કરેલુ આ કાર્ય ખરેખર ઘાનુ જ અનુમોદનીય
છે આ કાર્ય માટે તેઓ મો વિદ્વાનોના અચૂર અભિનંદનના અધિકારી બન્યા છે

પૂજ્યપાદ પ્રદ્યુમ્નસૂરિજી મ નો અભિપ્રાય

વિદ્વત્જનવદ્ધભ મુનિગાગ્રશાણગાર

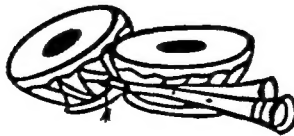
શ્રી યશોવિજયજી મ

તમો તો ભાઈ કમાલ કરી ભાષારહસ્ય ગપાદિત કર્યું વિવગનુ લખ્યુ અનુવાદ કર્યો પ્રદાશિત પાનુ
કર્યું અને આ બધુ માત્ર સાત વર્ષના પર્યાયમા ! ખૂબ ખૂબ ધન્યવાદ જીવતા રહો અને શાસનનો જાળજાકાર
કરતા રહો શામન આવા જ જ્ઞાનપ્રેમી જ્ઞાનમાર્ગી પુરૂષોદી હજુ ૨૧ હજાર વર્ષ ટકવાનુ છે નામ તેવુ
જીવન બની રહેશે તેમા શકા નથી

વર્ધમાનતપની ૧૦૦ ઓળીના સમારાધક
પરમપૂજ્ય પંચાસપ્રવર વિગલસેનવિજયજી મ નો અભિપ્રાય

સ્વોપજટીકાપુત ભાષારહસ્ય ગ્રંથ પર ‘મોક્ષરત્ના’ ટીકા તવા ‘કુસુમામોદા’ હિન્દી વિવેચન
તેયાર કરી જિજ્ઞાસુઓ, કે જે ગરૂતવાચન નથી કરી શકતા, જેઓ નવ્યન્યાયના વિષયમા ચચુપાત
નથી કરી શકતા, તેઓ ઉપર એક મહાન ઉપકાર કર્યો છે આ કાર્ય પાછળ તમારી ધગશ-મહેનત
દાદ માગે તેવી છે અને તેની ખૂબ ખૂબ અનુમોદના વાય છે પૂ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ગ્રંથો
પર ગરૂત ટીકા-હિન્દી ટીકા કરી પૂ ઉપાધ્યાયજી મહારાજના ગ્રંથો લોકભોગ્ય બને તે માટેના
તમારા પ્રયામો અત્યંત પ્રશસનીય છે

સશોધકીય વક્તવ્ય

સુસ્વાગતમ્ ! પધારો ! ગ્રન્થરાજ !

આત્મતત્ત્વની ગવેષણા કરતા સાધકને, ભિન્ન ભિન્ન સાધનાપદ્ધતિની અડાબીડ અટવીમા અટવાતા સાધકને સ્પષ્ટ માર્ગદર્શન કરાવે તે દીપક સમા ગ્રન્થોને શાસ્ત્ર કહેવામા આવે છે આવા શાસ્ત્રોની યાદીમા ષોડશક્રનું સ્થાન સ્લેજ સ્લેજ આવે છે

સોળ વિષયને ઊડાણથી અને વિસ્તરથી નિશ્ચિત સોળ-સોળ શ્લોક સખ્યામા નિરૂપવાનો અહીં ગ્રન્થકાર પરમર્ષિનો ઉપક્રમ છે એક પણ અનાવશ્યક અક્ષર ન મળે અને જે અક્ષર કે શબ્દ અહીં મળે છે તે પોતાની અર્થ સમાવવાની લૌકિક શક્તિને અતિક્રમીને વિશાળ અર્થ સાથે આપણને મળે છે

પુરાણા ઋષિઓની એક શીખ છે કે 'નાનુધ્યાયાત્ વહૂન્ શબ્દાન્, વાચો વિલાપન હિ તત્' શબ્દો બહુ ન ધ્યાવવા પણ તેના અર્થોને ખૂબ ધ્યાને કરીને ધ્યાવવા. શબ્દ કે શબ્દસમૂહની અર્થચ્છાયામા શબ્દના ઉપરના કોચલાને ભેદી ભીતરમા જો પ્રવેશ થાય તો અર્થનો ખજાનો ખુલ્લો થઈ જાય અહીં ષોડશક્રના શબ્દો અર્થઘન છે અધિકારપૂર્ણ રીતે તેની રજુઆત થઈ છે આ ગ્રન્થની સૌથી મોટી વિશેષતા તો એ છે કે અહીં નિરૂપિત વિષયો તમને અન્યત્ર ક્યાય નહિ મળે. એનું કારણ એ સમજાય છે કે પૂજ્યપાદ હરિભદ્રાચાર્ય મહારાજે કાળબળથી લુપ્તપ્રાય થઈ રહેલા 'પૂર્વ'ના ગ્રન્થોમાથી ઘણા ઘણા પદાર્થો પોતાના ગ્રન્થોમા સક્ષેપ-વિસ્તાર શૈલીમા ગૂંથી લીધા છે

પૂજ્યપાદ અભયદેવસૂરીશ્વરજી મહારાજે પચાસક શાસ્ત્રના વિવરણની પ્રસ્તાવનામા શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજને 'પદ્મોત્તમ' કહ્યા છે એ આ અર્થમા છે અને જે અન્યત્ર નથી મળતા અને અહીં મળે છે તેવા વિષયો દા ત પાચ આશય વિચાર (પ્રણિધાન, પ્રવૃત્તિ, વિધનજય, સિદ્ધિ અને વિનિયોગ), જ્ઞાનના ત્રણ પ્રકાર શ્રુત-ચિન્તા અને ભાવના એ જ રીતે ઉપકાર, અપકાર, વિપાક, વચન અને સ્વભાવ - આ પાચ રીતે ક્ષમા આદિ દશ પ્રકારના યતિધર્મની વિચારણા, દેશના કયા જીવો સમક્ષ કેવી આપવી ? શ્રોતાઓના બાલ, મધ્યમ અને પડિત એવા પ્રકારો, જિનમંદિર બંધાવવાની વિધિ - આ બધું તો છે જ સાથે સાથે 'તત્રાપિ ન ચ દ્વેષ કાર્યં વિપવસ્તુ યત્નતો મૃગ્ય' આવી જે હિત શીખામણ મળે છે તે સ્યાદ્રાદ્યમાર્ગોને ખૂબ ઉપયોગી છે

અહીં પ્રરૂપેલા વિષયોને પોતાના ગ્રન્થોમા સુધેરે જે કોઈએ નિયોજિત કર્યા હોય તો તે પૂજ્યપાદ ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજી મહારાજે આ બધી જ વાતોને ખૂબ સારી રીતે સમજી, વિચારી તેના આશય, તાત્પર્યને-મર્મને તલસ્પર્શી રીતે પોતાની પ્રજામા એકરસ કરીને પોતાના રચેલા ગ્રન્થોમા તેને ગૂંથી આપણા સુધી પહોંચાડ્યા છે ગુજરાતીરાસ કૃતિ શ્રીપાળરાસના ચોથા ખંડમા આ ગ્રંથના ભાવો ભરી દીધા છે ઉપકાર, અપકાર, વગેરે માત્ર ક્ષમાધર્મ સાથે જ નથી વિચારવાના અહીં ક્ષમા તો ઉપલક્ષણ છે માટે તેને ક્ષમા આદિ દશે યતિધર્મ સાથે જોડીને વિચારવાના છે

આવા દુર્બોધ ગ્રન્થ ઉપર એક વિસ્તૃત સરળ-સુગમ વિવરણની આવશ્યકતા હતી જ તેની પૂર્તિ વિદ્વદ્વચ તપસ્વી મુનિરાજશ્રી યશોવિજયજી મહારાજ દ્વારા થઈ છે તે ઘણા આનંદનો વિષય છે આવા ગભીર વિષયો પઠન, પાઠનમા કરીથી દાખલ જરૂરી બન્યા છે એવા સયોગોમા આવા પ્રયાસને આવકારતા હૃદયમા ખૂબ ખૂબ હર્ષની લાગણી અનુભવાય છે ધન્યવાદ આપવાનું મન થઈ આવે છે, કારણ પૂજ્યપાદ હરિભદ્રસૂરીજી મહારાજના ગ્રન્થ ઉપર કલમ ચલાવવા માટે ગુરૂકૃપા, શાસ્ત્રકૃપા અને ગ્રન્થકારકૃપા જોઈતી હોય છે આવી કૃપાને પાત્ર બનેલા મુનિશ્રીના હાથે હજી આવા ઘણા ગ્રન્થો આપણને સાપડશે તેવી આશા રાખવી ગમે છે તેઓના પરિશ્રમને બહોળો અભ્યાસરસિક વિદ્વત્સમુદાય સકળ બનાવે તે જ એક શુભેચ્છા

આ. પ્રદ્યુમ્નસૂરિ.

અનાવલ જિ સુરત જેઠ સુદ-૧૧, વિ સ ૨૦૫૨

ટીકાકારના-વ્યાખ્યાકારના બે શબ્દ

પરમ તારક તીર્થાધિપતિ શ્રમાગુ ભગવાન મહાવીર સ્વામીએ ૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે વાળેલી જ્ઞાનગંજાનો, આગધર ભગવતોએ વહેતી મૃદેલી દ્વાદશાંગી-યમુનાનો અન ભવભીરુ બહુશ્રુત મવિગ્ન પૂર્વાચાર્યોએ પ્રગટ કરેલ શાસ્ત્ર-સરસ્વતીનો સુભગ ત્રિવેણીનગમ જ્યાં વયેલો છે તે તીર્થસ્વરૂપ જિનશાસનની મહાનતા, પાવનતા, ગભીરતા, તારકતા, પરમોપકારકતા વગેરેનો જ્ઞાપ જેટો જરૂર તેમ નથી આવા લોકોત્તર ઝેનમુન મહાપ્રામાણિક જિનશાસનમા શાસ્ત્રસરસ્વતીને પ્રવાહિત કરનારા અનેક પૂર્વાચાર્યો વર્ધ ગયા તેમાના એક અપ્રતિમ બહુશ્રુત પૂર્વાચાર્ય છે શ્રીહરિભદ્રસરિજી ૧૪૪૪ ગ્રન્થનુ અદભુત મર્જન કરનાર આ સુગિયુદ્ધર વિશે માહિતી આપવાની જરૂર જિનશાસનને પામેલ-અમળેલ વ્યક્તિને લોય તેવું હું માનતો નથી તેઓશ્રીની શાસ્ત્રનરસ્વતીના એક ગંગાનુ નામ છે પોડગક પ્રકરણ તેના ઉપર ૧૭મી મંત્રીના મહાન તેજસ્વી મિતારા ગાગ્રાતા મહાપા'યાય શ્રીયશોવિજયજી મહારાજે યોગદીપિકા નામની ટીકા બનાવી પ્રસ્તુત પ્રકરણના વિષયો વગેરેની છાગ્રાવટ પ્રથમ ભાગની પ્રસ્તાવના વગેરેમા વયેલ હોવાથી તે વિશે અહીં કશું લખવું આવશ્યક નથી લાગતું

પોડગક પ્રકરણ અને યોગદીપિકા ઉપર કલ્યાણકદલી (સમ્પ્રત) ટીકા અને રતિદાયિની (ગુજરાતી) વ્યાખ્યા દેવગુરુની અચિન્ત્ય કૃપાથી ગ્યાઈ અને તેના પ્રથમ ભાગનું યોગ સમય પૂર્વે જ પ્રકાશન થયું વિદ્વાનોએ, સમ્મીઓએ, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓએ તેને ઉત્સાહથી વધાવ્યો-સ્વીકાર્યો તે બદલ શ્રીગવનો હું અત્યંત ઝાગી છું પ્રસ્તુત ગ્રંથ વિશે માડ વિસ્તૃત વક્તવ્ય પ્રથમ ભાગમા દર્શાવેલ હોવાથી તેનું પુનરાવર્તન કરી વિજ વાચકવર્ગનો અમુલ્ય સમય લેવો ઉચિત ન હોવાથી માડ વક્તવ્ય અહીં મત્રોપમા સમાવી લઉં છું

યોગદીપિકા + કલ્યાણકદલી + રતિદાયિની વ્યાખ્યાથી યુક્ત પોડગકપ્રકરણ - ત્રિતીય ભાગના પ્રકાશનના રૂડા અવસરે ઉપકારીઓનું મગલ સ્મરણ પાળુ આનંદનું મોજુ કેલાવે છે, જ્ઞાતભાવને દહે કરે છે

પરમ આરાધ્યપાદ વર્ધમાનતપોનિવિ ન્યાયવિશારદ મહાવગ્ધિતચિતક સ્વ ગંગાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુમૂરૂશ્ચરજી મહારાજની દિવ્યકૃપા,

પરમપૂજ્ય સિન્ધાતદિવાકર ગીતાર્યમુર્ચન્સ ગંગાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય જયધોપમૂરૂશ્ચરજી મહારાજના પાવન આગિપ,

પરમોપકારી વિદ્વદ્ધરેણુ વિદ્યાગુરૂવર્ધ પન્નાનપ્રવર શ્રીજયમુદ્ગવિજયજી ગગિવરનું માર્ગદર્શન, પ્રાત સ્મરણીય ભવોદયિતારક શાસનપ્રભાવક ગુરૂદેવશ્રી વિશ્વકલ્યાણવિજયજી મહારાજની અમી દષ્ટિ, આ ગ્રન્થની બન્ને વ્યાખ્યાના સંશોધક અનેક વિદ્વાન બહુશ્રુત સમ્મીઓની મહાપ એ જ આ ગ્રંથના પ્રકાશન સુધીનું મુખ્ય ચાલકબળ + પ્રેરકબળ + પ્રકબળ બનેલ છે આ ઉપકારીઓના ઉપકાર કઈ રીતે ભૂલાય ?

અનેક બહુશ્રુત સમ્મીઓએ મશોધિત કરેલ કલ્યાણકદલી (સમ્પ્રત) ટીકા અને રતિદાયિની (ગુજરાતી) વ્યાખ્યાથી યુક્ત પ્રસ્તુત ગ્રન્થના પ્રકાશનમા-મુદ્રાગમા કોઈ દોષ ન ગહી જાય તે માટે બન્ને ભાગનું ૪ વાર સંપૂર્ણ પુરૂરીરિગ મે કરેલ છે છતાં પાળુ છત્રસ્વતામૂલક કોઈ ત્રુટિ ગહી ગઈ હોય તો ગુણગ્રાહી વિદ્વાન વાચકવર્ગ સ્વયં તેનું પરિમાર્જન કરે બીજા ભાગના અંતે આપવામા આવેલ પરિશિષ્ટો તૈયાર વર્ધ ગયા બાદ કાઈનલ પ્રુષ્ઠમા ગ્રંથસંદર્ભ કરેલ હોવાથી પરિશિષ્ટમા દર્શાવેલ પાના નબરમા એકાદ પાનું આગળ-પાછળ વયેલ હશે તેની વાચકવર્ગે નોંધ લેવી

પ્રાન્તે, આ ગ્રન્થના પઠન-પાઠન, શ્રવાણ-મનન-નિદિધ્યાસન દ્વારા મહુ કોઈ પાવન મુક્તિપથે આગળ વધે, દોષમુક્ત બને, શાશ્વતસુખયુક્ત બને એ જ એક અનંતગુણગપત્ર અરિહતને અભ્યર્ચના

ગુરુપાદપચરેણુ

મુનિ યશોવિજય

વિષયમાર્ગદર્શિકા

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
નવમ પૂજાપોડશકમ્ ૨૦૭-૨૩૦		દ્રવ્યપૂજાયામવચસ્કુરણમીમાસા	૨૨૯
પૂજાવિધિ	૨૦૭	ઉચિતપૂજાયાઃ કર્તવ્યત્વમ્	૨૩૦
‘જિનપૂજોપયોગિપુષ્પાદિસ્વરૂપવિચાર’	૨૦૭	જિનપૂજા સદનુષ્ઠાનકારણ	૨૩૦
ગૃહસ્થસ્યાઽઽપવાદિકપ્રવૃત્તિનિમિત્તોપદર્શનમ્	૨૦૮	દશમ સદનુષ્ઠાનપોડશકમ્ ૨૩૩-૨૪૯	
જિનાલયપ્રમાર્જનાદિફલપ્રકાશનમ્	૨૦૯	પુણ્યાનુવન્ધિપુણ્યન્યાસ-પ્રશાન્તવાહિતાવિચાર	૨૩૩
ત્રિવિધ પૂજા વિચાર	૨૦૯	સાત પ્રકારનુ અદ્ભુત ઔચિત્ય	૨૩૩
દશાર્ણભદ્રપૂજાવિચારઃ	૨૧૦	સદનુષ્ઠાનસામાન્યસ્ય મોક્ષકારણત્વમ્	૨૩૪
જિનપૂજાપ્રકારપ્રકાશનમ્	૨૧૧	સદનુષ્ઠાનના ચાર પ્રકાર	૨૩૪
પૂજાવિધિવિચાર	૨૧૨	પ્રીતિ-મક્ત્યનુષ્ઠાનવિચાર	૨૩૫
જિનપૂજના અધિકારીને ઓળખીએ	૨૧૨	પ્રીતિ અનુષ્ઠાન	૨૩૫
हेतु-સ્વરૂપ-ફલમુલ્લેન શ્રદ્ધાપ્રરૂપણમ્	૨૧૩	ભક્તિ અનુષ્ઠાન	૨૩૫
દેવવન્દનસ્વરૂપાદિયોતનમ્	૨૧૪	પ્રીતિ-મક્તિભેદકલિહોપદર્શનમ્	૨૩૬
સ્તોત્રપૂજા વિશ્લેષણ	૨૧૪	પ્રીતિત્વ-ભક્તિત્વ જાતિ છે	૨૩૬
તચ્ચિત્તાઘટવિધવિશેષણવિમર્શ	૨૧૫	પ્રીતિત્વ-મક્તિત્વવિચાર	૨૩૭
સ્તોત્રપૂજાત પ્રકૃષ્ટભાવ	૨૧૬	સાધુને વચનાનુષ્ઠાન	૨૩૭
સ્તોત્રપૂજાથી પ્રકૃષ્ટ શુભભાવની વૃદ્ધિ	૨૧૬	માર્ગાનુસારિણિ વચનાનુષ્ઠાનમશત સત્	૨૩૮
શ્રીકલાપૂર્ણસૂરિમતપ્રકાશનમ્	૨૧૭	ઉપધેયસાઙ્ગ્યેઽપ્યુપાધ્યસાઙ્ગ્યમ્	૨૩૯
નિરતિચારપૂજાપ્રતિપાદનમ્	૨૧૮	અસગઅનુષ્ઠાન	૨૩૯
પૂજના અન્ય ત્રણ પ્રકાર	૨૧૮	વચનાઽસજ્ઞાનુષ્ઠાનભેદવિચાર	૨૪૦
સમન્તભદ્રાદિપૂજાવિચાર	૨૧૯	સયમસ્ય મોક્ષકારણતામીમાસા	૨૪૧
યોગ-પૂજા-પ્રધાનફળ-અધિકારી ડોષક	૨૧૯	ચારેય અનુષ્ઠાનોના ફળની વિચારણા	૨૪૧
ગ્રન્થ્યાસન્નકૃતપૂજાયા ધર્મમાત્રફલકત્વમીમાસા	૨૨૦	ધર્મોત્પત્તિ-સ્થિતિ-વૃદ્ધિવિનાશકારણાઽઽવેદનમ્	૨૪૨
સાત્ત્વિકાદિપૂજાપ્રતિપાદનમ્	૨૨૧	પાચ પ્રકારની ક્ષમાની વિચારણા	૨૪૨
ત્રણ પૂજાનુ સ્વરૂપ	૨૨૧	ક્ષમાયામતિચારવિચાર	૨૪૩
હિસાયા નિષેધતાવિચાર	૨૨૨	મુનીના પદ્મવિદ્યાઽપિ ક્ષાન્તિ	૨૪૪
જિનપૂજાને વિશે પૂર્વપક્ષ	૨૨૨	સાધુમા જ્ઞાનયોજના	૨૪૪
કૂપદૃષ્ટાન્તવિશદીકરણમ્	૨૨૩	શ્રુતજ્ઞાનાપેક્ષ્યાઽનાદિવાસનાયા વલવત્ત્વમ્	૨૪૫
જિનપૂજા ગૃહસ્થ માટે કર્તવ્ય છે - ઉત્તરપક્ષ	૨૨૩	મધ્યગજ્ઞાનના આગ્વાદને ઓળખીએ	૨૪૫
નવાક્ષિવૃત્તિકૃદ્ધચનવિચારવિમર્શ	૨૨૪	સ્વલના જ્ઞાનામૃતમપિ વિપાયતે	૨૪૬
સેવ્યાદેરનુપકારેઽપિ ફલપ્રદત્વમ્	૨૨૫	મધ્યગજ્ઞાન લેવાને અયોગ્યને ઓળખીએ	૨૪૬
કૃતકૃત્યસ્યેવ પરમાર્થત્વ પૂજ્યત્વમ્	૨૨૬	પણ્ડકોદાહરણમ્	૨૪૭
સાધુ શા માટે પૂજા ન કરે ? શકા-સમાધાન	૨૨૬	અયોગ્યને માડલીમા પ્રવેશ આપનાર ગુરુ વધુ ગુનેગાર	૨૪૭
અસદારમ્ભનિવૃત્તિકામનાવત્ત્વેન પૂજાધિકારિતા	૨૨૭	સિદ્ધાન્તશ્રવણયોગ્યનિરૂપણમ્	૨૪૮
પૂજાનિષેધે તીર્થકૃદાશાતના	૨૨૮	ઉપાયસ્યોપેયાઽઽચ્યભિચારિત્વમ્	૨૪૯

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
एकादश ज्ञानपोडशकम् ...	૨૫૨-૨૭૩	જ્ઞાન અને અજ્ઞાનના સ્વામીને ઓળખીએ	૨૭૦
શુશ્રૂષાવિચાર.	૨૫૨	ચિંતાનુષ્ઠાનસ્યા ક્રમમયક્રમકલ્પ	૨૭૩
શ્રુતજ્ઞાનના લક્ષણને જાણીએ	૨૫૩	द्वादश दीक्षापोडशकम्	૨૭૬-૨૯૩
શુશ્રૂષાના બે ભેદ	૨૫૩	વસન્તનૃપતુલ્યદીપ્તિવિચાર	૨૭૬
ત્રિવિદિપામન્તરેણ તત્ત્વજ્ઞાનાસમ્ભવ	૨૫૩	દીક્ષાના અધિદાત્રીને ઓળખીએ	૨૭૬
શ્રમણસ્યાઽદ્વિતીયસ્વાધ્યાયરતિ	૨૫૪	પ્રવ્રજ્યાયા મવાન્તરીયપાપપ્રાપચિત્તરૂપતા	૨૭૭
પરમ શુશ્રૂષાનો પરિચય	૨૫૪	દીક્ષાની વ્યાખ્યા	૨૭૭
શુશ્રૂષા અને ગગના ભેદને નિહાળીએ	૨૫૪	જ્ઞાનગદિત એવો વેગગી-શુકલક્ર-પાપભીડ	
પરમ શુશ્રૂષાના પ્રભાવને પિછાણીએ	૨૫૫	પાપ દીક્ષાધિકારી	૨૭૮
મહામુનિસેવાયા અમાયકલ્પ	૨૫૫	અનામોગપદાર્થવિચાર	૨૭૮
વિહિતાનુષ્ઠાનાત્ જ્ઞાનલાભ	૨૫૬	સદ્વ્યવસ્થાયાવેદનમ્	૨૭૯
અપરમ શુશ્રૂષા અનર્થકારી	૨૫૬	ગૃહીતદ્રવ્યદીક્ષાણામપિ મોક્ષગામિત્વચિન્ત્રા	૨૮૦
શ્રુતજ્ઞાનસ્ય વિશિષ્ટગુણ-દોષશૂન્યત્વમ્	૨૫૭	અયોગ્યદાને દીક્ષાયા અનિષ્ટત્વમ્	૨૮૧
જ્ઞાનના ત્રણ પ્રકાર	૨૫૮	દીક્ષાના બે પ્રકાર	૨૮૧
શ્રુતજ્ઞાનની ત્રણ વિશેષતા	૨૫૮	દીક્ષાન્યાય	૨૮૨
एकवाक्यताविचार.	૨૫૮	વેગવિગત્યારાધનાત્ મર્વવિરતિયોગ્યતાવિભાવ	૨૮૨
મિથ્યાભિનિવેશે શ્રુતમજ્ઞાનમ્	૨૫૯	અદ્વત્તનિરૂપણમ્	૨૮૩
મહાવાક્યાર્થાદિનિરૂપણમ્	૨૬૦	નામન્યાસ એ ન મુખ્ય દીક્ષા	૨૮૩
ચિંતાજ્ઞાનની ચમક	૨૬૦	નામાદિ ન્યાયનુ ક્ષણ	૨૮૩
ભાવના જ્ઞાનનુ સ્વરૂપ	૨૬૧	દીક્ષા વિપાપહારિણી	૨૮૪
सम्यग्दृष्टेर्हेयोपादेयविपर्यासविरह.	૨૬૧	ક્ષમાપ્રધાના સાધવ	૨૮૫
પરિપૂર્ણપ્રવૃત્તિપ્રક્રિયોપવર્ગનમ્	૨૬૨	ભાવદીક્ષાનુ લક્ષણ	૨૮૫
इष्टुदृष्टान्तविमर्श	૨૬૩	એક વર્ષના દીક્ષાપર્થાય પછી ધર્મ નિગતિચાર અને	૨૮૫
ચિંતાજ્ઞાનાદિમા શબ્દવ્યાપારમગતિ	૨૬૩	તપ - સયમ-સત્ય-શૌચ-બ્રહ્મચર્યાદિનિરૂપણમ્	૨૮૬
ત્રણેય જ્ઞાનનો વિષયવિભાગ	૨૬૪	તેજોલેચ્યાવૃદ્ધિપ્રકાશનમ્	૨૮૭
પૂર્વાપરવિરોધપરિહારપ્રદર્શનમ્	૨૬૪	સ્વદર્શનાનુસારેણ ધ્યાનસ્વરૂપમીમાસા	૨૮૮
પરતન્ત્રોક્તસ્ય સદ્વચનસ્યાઽપ્રતિક્ષેપ્યતા	૨૬૫	માધુને જ્ઞાન-ધ્યાન-અવેગ-સ્પર્શયોગની ઉપલબ્ધિ	૨૮૮
वैराग्यकल्पलताविरोधपरिहार.	૨૬૬	નાનાતન્ત્રાનુસારેણ ધ્યાનમીમાસા	૨૮૯
ચારિસંજીવિનીન્યાયવિચાર.	૨૬૭	દ્વાદશાન્નસાર = ધ્યાનયોગ	૨૯૦
પરેપા ચારિસંજીવનીન્યાય સમ્મત	૨૬૮	જેય-હેયોપાદેયગોચરસ્પર્શસ્વરૂપપ્રકાશનમ્	૨૯૧
અવિનીતસ્યાઽનાજ્ઞાપનીયતા	૨૬૯	સ્પર્શ = તત્ત્વજ્ઞાન	૨૯૧
વિનયગદિત જીવનો બોધ તે અજ્ઞાન	૨૬૯	સુસાધુસ્વરૂપપ્રકાશનમ્	૨૯૨
વિનય વિના જ્ઞાન પણ નિયમા મિથ્યા	૨૬૯	સમ્યક્ સચ્ચેષ્ટાકરણાભિધાનમ્	૨૯૩
અષ્ટવિધપ્રમાદવિચાર	૨૭૦	त्रयोदश साधुसचैष्टापोडशकम्	૨૯૬-૩૧૪
સમ્યક્ત્વહેતુપ્રદર્શનમ્	૨૭૧	ગુરુવહુમાનસ્ય મોક્ષરૂપતા	૨૯૬
અજ્ઞાનીની ઓળખાણ	૨૭૧	૪ પ્રકારે ગુરુવિનય	૨૯૬
પ્રધાનાઽપ્રધાનસમ્યગ્દર્શનોપદર્શનમ્	૨૭૨		

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
ગૌતમસ્નેહકારણપ્રકાશનમ્	૨૯૭	સાલબન અને નિરાલબન યોગ	૩૧૭
સ્વાધ્યાયસ્ય પરમમોક્ષાદ્વત્ત્વમ્	૨૯૮	માનસાતિચારસ્ય નિરપેક્ષવૃત્તિભજ્જકત્વમ્	૩૧૮
સ્વાધ્યાય પ્રતિપાદન	૨૯૮	નૈશ્વર્યિકપ્રત્યાસ્વાનેડપવાદાડગારાચનઙ્ગીકાર	૩૧૯
ચાલો, યોગાભ્યાસ કરીએ	૨૯૯	આઠ દોષને છોડીએ	૩૧૯
પંચવિધયોગાભ્યાસ	૨૯૯	ધર્મક્રિયામા ખેદને ટાળીએ	૩૨૦
પાતંજલયોગસૂત્રસમીક્ષા	૩૦૦	પ્રણિધાનસ્ય યોગફલાસાધારણકારણતા	૩૨૦
વસ્ત્ર-પાત્રેપણાદિનિરૂપણમ્	૩૦૧	વિદિષ્ટક્રિયાયા દાસપ્રાયત્વહેતુભૂતપાપપ્રયુક્તત્વમ્	૩૨૧
સાધુની સર્વક્રિયા પરાર્થકરણસ્વરૂપ	૩૦૧	સાધનામા ઉદ્દેશનો પડછાયો પાણ ન પાડો	૩૨૧
સામાયિકશક્તેઃ પરોપકારાર્થિતાનિયતત્વમ્	૩૦૨	ધર્મઆધનામા ક્ષેપ દોષને હટાવીએ	૩૨૨
અત્યન્તપરિશુદ્ધયોગૈર્મોક્ષસિદ્ધિ	૩૦૩	ઉત્થાન દોષવાળી આરાધના રવાના કરીએ	૩૨૨
સાધુની ઈતિહાસીયતાને ઓળખીએ	૩૦૩	યોગગતશક્તિનાશક્તા ક્ષેપે	૩૨૨
મોક્ષમા મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ નથી	૩૦૪	સર્વિન્યાસશિક્ષકવ્યવસ્થારહસ્યપ્રકાશનમ્	૩૨૩
મળ્લકૂર્ણ-ભસ્મભેદેન રાગાદિનાશ	૩૦૪	સવિશ્વપાશ્નિક વ્યવસ્થાનુ રહસ્ય	૩૨૪
નાલપ્રતિવદ્ધાદિનિરૂપણમ્	૩૦૫	ચતુર્વિધચેત્ત પ્રકાશનમ્	૩૨૪
મૈત્રીના ચાર ભેદ	૩૦૫	સફળનોપેતક્રિયાયા ફળફલહેતુત્વમ્	૩૨૬
કરુણાના ચાર ભેદ જાણીએ	૩૦૬	ધર્મક્રિયામા ભ્રાતિ અનિષ્ટકળદાયક છે	૩૨૫
પ્રથમકરુણોપેક્ષાભેદોપદર્શનમ્	૩૦૬	અન્યમુદ દોષ અજારાની વૃદ્ધિ ભેલો છે	૩૨૬
પરમાર્થતો વિષયાણા ગગ-દ્વેપાનુત્પાદકતા	૩૦૭	અવસરોચિતાનુદાનનાદરસ્ય મહાધર્મવિઘ્નકારિત્વમ્	૩૨૬
મુદિતા ભાવનાના ૮ ભેદને ઓળખીએ	૩૦૭	વલાત્કારેણ યોગકરણ મોઘપ્રયોજનમ્	૩૨૭
ચાર પ્રકારની પક્ષાને સમજીએ	૩૦૭	ઉપાગનામા રોગ દોષ નિવારીએ	૩૨૭
મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓ કોને પરિણમે ?	૩૦૮	આસગનો સગ ટાળો	૩૨૮
ધર્મપ્રાપ્તિ-ધ્યાનસિદ્ધિકૃતે મેત્ર્યાદ્યાવશ્યકતા	૩૦૮	સીમન્ધરસ્વામિસન્નિધૌ દીક્ષાલાભનિદાનનિષેધઃ	૩૨૮
તીર્થંકરકેવલિનિ કરુણાપ્રતિપાદનમ્	૩૦૯	શાન્તોદાત્તવ્યાસ્યાનમ્	૩૨૯
નિષ્પત્ત યોગીના ચિત્તનો પશિય	૩૦૯	યોગીચિત્તની ૭ વિશિષ્ટતા	૩૨૯
અભ્યાસશુદ્ધિ	૩૧૦	યોગિના શુક્લસ્વપ્નદર્શનપરત્વમ્	૩૩૦
દ્વિવિધયોગલક્ષણાનિ	૩૧૦	પ્રવૃત્તચક્રયોગી પ્રગસ્ત ધ્યાનના અધિકારી	૩૩૦
યોગબ્રહ્મત્વસ્વરૂપારત્યાનમ્	૩૧૧	ધ્યાન કેવી રીતે કરશો ?	૩૩૧
ચાર પ્રકારના યોગીઓ	૩૧૧	અવસ્થાભેદેન ધ્યાનાસનદેશ-કાલાદિસ્વરૂપપ્રકાશનમ્	૩૩૧
અનતા ઓઘા નિષ્ફળ નથી	૩૧૨	ધ્યાનવિધિતત્ત્વિદિહેતુપ્રભૃતિચોતનમ્	૩૩૨
ચતુર્વિધયોગિનિરૂપણમ્	૩૧૨	ભગવતિ વિશુદ્ધચિત્તસ્થાપનમ્	૩૩૩
આજ્ઞામહામયસ્યોત્સાહવર્ધકત્વમ્	૩૧૩	યોગસિદ્ધિનુ સ્મરણ યોગાનુકૂળતા લાવે	૩૩૩
અભ્યાસશુદ્ધિબદ્ધ અવિરાધનાનુ કારણ શુ ?	૩૧૩	પંચદશ ધ્યેયસ્વરૂપપોઢશકમ્	૩૩૬-૩૫૩
જ્ઞાનગર્ભિત ગુરુવિનય કદાપિ છોડશો નહિ	૩૧૩	ચતુર્થિશદતિશયપ્રકાશનમ્	૩૩૬
યોગત્રયપ્રકાશનમ્	૩૧૪	૨૧ વિશેષણયુક્ત ધ્યાતવ્યનુ નિરૂપણ	૩૩૬
ગુરુવિનયના કારણોને અપનાવીએ	૩૧૪	ધર્મકાય-કર્મકાય-તત્ત્વકાયાવસ્થાસ્વરૂપચોતનમ્	૩૩૭
ચતુર્દશ યોગભેદપોઢશકમ્	૩૧૭-૩૩૩	રૂપસ્થ-પિન્ડસ્થાદિધ્યાનવિચાર	૩૩૮
સાલમ્બનધ્યાનપ્રયોજનપ્રકાશનમ્	૩૧૭	સમવયરણસ્થ બિનધ્યાન	૩૩૮

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
પરમાત્મા ઈઈ રીતે ગેણાદિ દ્વૃ કે ?	૩૩૮	એકાત્મિકતા અમગતિ	૩૬૧
ભગવદુત્કૃષ્ટરૂપપ્રયોજનપ્રકાશનમ્	૩૩૯	કર્મ આત્મભિન્ન અને વાસ્તવિક છે	૩૬૧
ઈશ્વરસ્ય સર્વગત્વવિચાર	૩૪૦	કર્મભયની વિવિધ યોગ્યતા આત્મામા છે	૩૬૧
અપ્રમત્તગુણસ્થાનકેડગત શુક્લધ્યાનસ્વીકાર	૩૪૧	તથાભવ્યત્વમીમાસા	૩૬૨
ધ્યાનપરિગ્રહનના ચાર ક્ષણ	૩૪૧	જીવગત-યોગ્યતાવિગેષસમર્થનમ્	૩૬૩
પ્રાતિભજાનવિચાર	૩૪૨	તીર્થક્રંગિ ડ્રત્વ વગેરે યોગ્યતાવિગેષપ્રયુક્ત	૩૬૩
સમયસારવચનવ્યવસ્થાપનમ્	૩૪૩	સ્યાદ્વાદમમર્થનમ્	૩૬૪
પ્રાતિભ જ્ઞાનને ઓળખીએ	૩૪૩	અદ્વૈતવાદ અમગત	૩૬૪
અનાલબન યોગ મર્વોત્કૃષ્ટ	૩૪૪	આત્માદ્વૈત-જ્ઞાનાદ્વૈતનિરાકરણમ્	૩૬૫
બ્રહ્મગતવૃહત્તમત્વનિરુક્તિ	૩૪૪	વિકલ્પસ્વરૂપવિચારનમ્	૩૬૬
અનાલબન યોગનો પરિચય	૩૪૪	નાનાતન્ત્રાનુસારેણ કર્મસ્થાપનમ્	૩૬૭
પરતત્ત્વસ્ય દૃષ્ટ્યાડનાલમ્બનયોગાતિક્રાન્તત્ત્વમ્	૩૪૫	કલ્પનાની કલ્પના અયોગ્ય	૩૬૭
આમર્થ્યયોગની અમત્તગ	૩૪૫	સ્મૃતિ-પુરાણ-વૈદ્યગ્રન્થાદિનાડપિ કર્મસિદ્ધિ	૩૬૮
પરતત્ત્વધ્યાનસ્ય નિરાલમ્બનત્ત્વમેવ	૩૪૬	પરાગમદ્વેપનિષેધ	૩૬૯
નિશ્ચય-વ્યવહારાભ્યા ધ્યાનવિચાર	૩૪૭	મૂલાગમના એક ભાગને આશીએ	૩૬૯
શુપ્તપાત્તૃષ્ટાન્તયોજના	૩૪૮	પરકીયાગમસદ્વચનારુચિ = દૃષ્ટિવાદાડરુચિ	૩૭૦
કેવલજ્ઞાનની ૭ વિશેષતા આશીએ	૩૪૮	અન્ય ધર્મના શાસ્ત્રો ઉપર પાણ દેષ ન રાખવો	૩૭૦
જ્ઞાનસ્ય જ્ઞેયદેશાડગમનસમર્થનમ્	૩૪૯	અદ્વૈત-જિજ્ઞાસાદિનિરૂપણમ્	૩૭૧
સિદ્ધદર્શનસ્ય સર્વવસ્તુજ્ઞાનવ્યાપ્યત્ત્વમ્	૩૪૯	તત્ત્વમા અટાગપ્રવૃત્તિ	૩૭૧
દ્રવ્ય-ભાવજ્યોતિર્નિરૂપણમ્	૩૫૦	ગ્રંથલોપદેશ	૩૭૨
પરતત્ત્વના ૨૩ વિશેષાણોનો પરિચય	૩૫૦	જ્ઞાન-ક્રિયાનયમતવિચાર	૩૭૨
પરતત્ત્વસ્ય બ્રહ્મત્ત્વસમર્થનમ્	૩૫૧	જ્ઞાન-કર્મમુચયસ્થાપનમ્	૩૭૩
પરતત્ત્વસ્યાડરૂપિત્વેડપ્યાદિત્યવર્ણોપમોપપત્તિ	૩૫૨	ગ્રંથચના પ્રયોગન	૩૭૩
સ્વાભાવિકસુખસ્વરૂપપ્રકાશનમ્	૩૫૩	બહુશ્રુત પાને ન ધર્મશ્રવણ કરવું-શ્રીહરિભદ્રશ્રુતિ	૩૭૪
પોઢશ સમરસપોઢશકમ્ ૩૫૬-૩૫૭		વહુશ્રુતવ્યાસ્યાનમ્	૩૭૫
પરમાનન્દ્રપ્રકાશનમ્	૩૫૬	કલ્યાણકન્દલીકૃતપ્રગત્તિ	૩૭૫
પરતત્ત્વના પચાધિબદ્ધો	૩૫૬	પરિશિષ્ટ-૧	૩૭૬
મુક્તિની વિચારણા	૩૫૭	પરિશિષ્ટ-૨	૩૮૨
નિગુણતાયા ગુણાભિમાનશૂન્યતાપરત્ત્વમ્	૩૫૭	પરિશિષ્ટ-૩	૩૮૨
સૌંદર્યનન્દકાવ્યનિરાકરણમ્	૩૫૮	પરિશિષ્ટ-૪	૩૮૪
પરિણામસ્વરૂપપ્રકાશનમ્	૩૫૯	પરિશિષ્ટ-૫	૩૮૩
મોક્ષમા અન્યદર્શનોક્ત વસ્તુનો સ્વીકાર	૩૫૯	પરિશિષ્ટ-૬	૩૮૭
પરિણામી આત્માનો સ્વીકાર	૩૫૯	પરિશિષ્ટ-૭	૪૩૭
અકાન્તનિત્યતાનિત્યતાદિનિરાકરણમ્	૩૬૦	પરિશિષ્ટ-૮	૪૪૨
મહામલવિચાર	૩૬૧	પરિશિષ્ટ-૯	૪૪૩

ચાકિનીમહત્તરામૂળ-સૂરિપુરન્દર-શ્રીહરિભદ્રસૂરીશ્વરપ્રણીતમ્
ન્યાયવિશારદ-ન્યાયાચાર્ય-મહોપાધ્યાય-શ્રીયશોવિજયગણિવરવિરચિત-યોગદીપિકાવૃત્તિસમેતમ્
મુનિ-યશોવિજયકૃત-કલ્યાણકન્દલી-ચતિદાયિનીવ્યાખ્યાભ્યા વિશૂષિતમ્

ષોડશકપ્રકરણમ્

નવમ પૂજાષોડશકમ્

પૂજાઽવિચ્છેદતોઽસ્ય કર્તવ્યા ઇત્યુવતમ્ । સૈવ સ્વરૂપતોઽભિધીયતે → 'સ્નાને'ત્યાદિકારિકાયુગ્મેન ।

સ્નાન-વિલેપન-સુસુગન્ધિપુષ્પ-ધૂપાદિભિઃ શુભેઃ કાન્તમ્ । વિભવાનુસારતો યત્કાલે નિયત વિધાનેન ॥૧/૧॥

અનુપકૃતપરહિતરતઃ શિવદસિદ્ધશેષપૂજિતો ભગવાન્ । પૂજ્યો હિતકામાનામિતિ ભક્ત્યા પૂજન પૂજા ॥૧/૨॥

સ્નાન = ગન્ધદ્રવ્યસયોજિત સ્નાત્ર, વિલેપન ચન્દન-કુઙ્કમાદિભિઃ સુષ્પ્ત સુગન્ધિપુષ્પાણિ જાત્યાદીનિ સુગન્ધિધૂપ
કાકતુણ્ડાદિ તદાદિભિરપરૈરપિ શુભૈઃ ગન્ધદ્રવ્યવિશેષૈઃ કાન્ત = મનોહારિ વિભવાનુસારત = સમ્પદાનુસારેણ યત્

કલ્યાણકન્દલી

શાન્તિનાથ પ્રણમ્યાઽય સ્વગુરુ શારદા તયા । કલ્યાણકન્દલી વૃત્તિરગ્રે વિતન્યતે મયા ॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → વિભવાનુસારત યત્ કાલે નિયત શુભૈઃ સ્નાન-વિલેપન-સુસુગન્ધિપુષ્પ-ધૂપાદિભિઃ કાન્ત
વિધાનેન ॥૧/૧॥ 'અનુપકૃતપરહિતરતઃ શિવદઃ ત્રિદશેષપૂજિતો ભગવાન્ હિતકામાના પૂજ્ય' ઇતિ ભક્ત્યા પૂજન = પૂજા
॥૧/૨॥ ઇય દ્વિતીયકારિકા સાગરાનન્દસૂરિભિઃ અધિકારવિશિકાવૃત્તૌ સમુદ્વૃતા । સ્નાનેતિ । તદુક્ત અષ્ટવિધપૂજાપ્રદર્શનાવસરે
શ્રાદ્ધદિનકૃત્યે શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિભિરપિ → ગધોદણ પઠાવિત્તા જિણે તેલોક્કવાધવે । ગોસીસચ્ચદનાર્ઘ્યં વિલપિત્તા ય પૂય ॥૨૫॥
પુષ્પેહિં ગધેહિં સુગધેહિં ધૂવેહિં દીવેહિં ય અક્ષરેહિં । નાનાફલેહિં ચ ઘણેહિં નિચ પાણીયપુણેહિં ય ભાયણેહિં ← ॥૨૬॥
તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણેઽપિ → ન્હવણ-વિલેવણ-આહરણ-વત્થ-ફલ-ગધ-ધૂવ-પુષ્પેહિ । કીરડ જિણગપૂયા ← [૧૬૯] ।

સર્વત પ્રથમ વિધિવત્ જિનગૃહ પ્રવિશ્ય પ્રદક્ષિણત્રિક દદ્યાત્ તત સ્નાન-વિલેપન-પુષ્પાદિભિરર્ચન તત સુચારુસ્તવસ્તોત્ર-
ભગિતિરિતિ ક્રમઃ । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે → પ્રવિશ્ય વિધિના તત્ર ત્રિ પ્રદક્ષિણયેજ્જિનમ્ । પુષ્પાદિભિસ્તમભ્યર્ચ્યં સ્તવનૈસ્તત્તમૈ
સ્તુયાત્ ॥ ← [૩/૧૨૩] ઇતિ । સુસુગન્ધિપુષ્પાણીતિ । અષ્ટકપ્રકરણે મૂલકારૈરેવ → શુદ્ધાગમૈર્યાલાભ, પ્રત્યગ્રૈ શુચિ-
ભાજનૈ । સ્તોકૈર્વાં વહુભિર્વાંઽપિ પુષ્પજાત્યાદિસમ્ભવૈ ॥ અષ્ટાપાયવિનિમુક્તતદુત્થગુણભૂતયે । દીયતે દેવદેવાય યા સા શુદ્ધેત્યુ-
દાહતા ॥ ← [૩/૨-૩] ઇત્યુક્તમ્ । ઊચ્છિષ્ટપુષ્પાદિતસ્ત્વશુભકર્મવન્ધો દેશિત, યથોક્ત → ઊચ્છિષ્ટ ફલ-કુસુમ નેવિજ્જ
વા જિણસ્સ જો દેહ । સો નીઅગોઅકમ્મ વધહ પાયત્તજમ્મમિ ॥ ← [ ] ઇતિ । એતેન → આલમાલ-વિલ્વાપત્રાદ્યપવિત્રપુષ્પ-
પ્રસ્થલિતપુષ્પાદિપ્રતિપેદ્ય કૃત । તદુક્ત પૂજાપ્રકરણે શ્રીઝમાસ્વાતિવાચકે → હસ્તાત્પ્રસ્થલિત ક્ષિતૌ નિપતિત લગ્ન ક્વચિત્
પાદયો યન્મૂર્ધ્નોર્ધ્વગત ધૃત કુવસનૈનાંભેરધો યદ્રત । સ્પૃષ્ટ દુષ્પ્રજનૈર્ધનૈરભિહત યદ્દૂપિત કીટકૈસ્ત્યાજ્ય તત્કુસુમદલ ફલમથો
ભક્તૈર્જિનપ્રીતયે ॥૧૨॥ નૈક પુષ્પ દ્વિધા કુર્યાદ્ ન ચ્છિન્ધ્યાત્ કલિકામપિ । ચમ્પકોત્પલભેદેન ભવેદ્દોષો વિશેષત્ ← ॥૧૩॥
પદ્મપુરાણેઽપિ → કીટકેશાપવિદ્ધાનિ શીર્ષપર્યુષિતાનિ ચ । વર્જયેદૂર્ણનાભેન વાસિત યદિ શોભનમ્ ॥ [ ] ← ઇત્યુક્તમ્ ।
આચારોપદેશે ચારિત્રસુન્દરગણિનાઽપિ → નૈકપુષ્પ દ્વિધા કુર્યાન્ન ચ્છિન્ધ્યાત્કલિકામપિ પત્ર-પદ્મજભેદેન હત્યાવત્પાતક ભવેત્ ॥
હસ્તાત્ પ્રસ્થલિત પુષ્પ લગ્ન પાદેઽધવા ભુવિ શીર્ષપરિગત યચ્ચ તત્પૂજાર્હ ન કહિંચિત્ ॥ રપૃષ્ટ નાંચજનૈર્દૃષ્ટ કીટ કુવસને
ધૃતમ્ । નિર્ગન્ધમુગ્રગન્ધ ચ તત્ ત્યાજ્ય કુસુમ સમમ્ ॥ ← [૨/૩૧-૩૨-૩૩] ઇત્યુક્તમ્ । વિષ્ણુરહસ્યેઽપિ પ્રોક્ત →

❀ રતિદાયિની ❀

પ્રતિષ્ઠિત પ્રતિમાની પૂજા નિરતર = રોજ કરવી જોઈએ આ વાત આક્રમા ષોડશકમા જાણાવી તે પૂજનુ ૪ સ્વ૩૫ પ્રે
જાણાવી મૂલકારથી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - વેભવ અનુસારે નિયત સમયે રોજ સુદૃઢ સ્નાન, વિલેપન, અત્યંત મુગધી પુષ્પ, ધૂપ, વિગેરેથી મનોહર ધ્યાન્ત્રોક્ત
વિધિથી 'ઉપકાર નહિ કરનાર ઉપર ઉપકાર કરનાર, મોક્ષદાયક, દેવેન્દ્રથી પૂજિત તથા હિતકામીઓને ભગવાન પૂજ્ય છે' એવી
ભક્તિથી જે પૂજન કરવું તે પૂજા કહેવાય [૮/૧-૨]

❀ પૂજાવિધિ ❀

ટીકાર્થ :- વાસણોપથી મિશ્રિત પાણીથી સ્નાન [સ્નાત્ર-અભિષેક], ચંદન = કેશવ વગેરેથી વિલેપન કરવું, અત્યંત મુગધી

પૂજનમિત્યગ્રો સમ્પાદ્ય । કાલે = ત્રિસન્ધ્યા સ્વપૃત્યાવિરુદ્ધે વા કાલો નિયત = સદા વિધાનેન = શાસ્ત્રોક્તેન ॥૭/૧॥ ન વિધતે ઉપવૃત્ત = ઉપકારો ચેભ્ય તે વ તે પરે વ તેભ્યો દિત તાર્થેન રત અનુપવૃત્ત = ઉપકારાપ્તવાઽભાગી સન્ પરિહતરત્ત ઇતિ વા, નિ કારણવાત્સલ્ય ઇત્યર્થ । શિવદ = મોક્ષાર્પક, પ્રિદશેશે = ઝનૈ પૂજિતો ભગવાન્ = સમગ્રૈશ્વર્યાદિસમ્પન્ન પૂજ્ય = પૂજનીયો હિતકામાના = હિતાર્થિના પ્રાપ્તિના ઇતિ એવધિકૃશત્વપરિણામ-

કલ્યાણકન્દલી

ન શુક્રે પૂજયેદ્ દેવ કુમુમેન મહીગતઃ । ન વિર્ગાણંદલ સ્પૃદનાંશુર્ભનાંઽવિકાશિમિ ॥ < [ ] ઇતિ । ગન્ધદ્રવ્યવિશેષરિતિ ।
→ ગન્ધા = કોષ્ઠપુટપાકાદયઃ < ઇતિ સૂત્રકૃતાદ્રવૃત્તી શ્રીર્ગાલાદાચાર્યઃ । → ગન્ધા પદવાસાદય < ઇતિ પિષ્ટનિયુક્તિ-
વૃત્તો શ્રીમલયગિરિસૂરિઃ । → વાગા શ્વેતર્ગા, વાગા ણ્ય ઇંધત કૃષ્ણા, ગન્ધા < [ ] ઇતિ પ્રતિષ્ઠાકલ્પેષુ । સમ્પદનુમાર્ગ-
પેતિ । ન તુ પરેભ્ય ચોંયાંદિતો ધન લઙ્ઘ્યા, તાટશપૂજાયા નિષિદ્ધત્વાત્ । તદુક્ત → હરિઙ્ગણ ય પદ્મવ્ય પૂય જો કુળડ
જિણવરિદાણ । દહિઙ્ગણ ચંદનત્મ કુળડ ઇગાલવાણિજ્ઞ ॥ < [ ] ઇતિ મ્વસમ્પદનુમાર્ગેન પૂજા કાર્યા । તથાવિધજિનપૂજનદર્શના-
દિના મધ્યાના પ્રતિવોધમમ્ભવાત્, તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે [૧૭૪] ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે ચ → ચેંદંહેણ કેંડ પગતરુત્વેણ કેંડ
ચિત્તેણ । પૂઆડસયા અન્ને વુજ્ઞતિ તદ્દોષવર્ગેણ ॥૧૪૩॥ તા પુષ્પ-ગધ-ભૂષણ-ચિત્તવત્સેહિ પૂયણ નિચ । જહ રેહડ તહ
સમ્મ, કાયવ્વ સુદ્ધચિત્તેહિ ॥૧૪૪॥ < ઇતિ । યથોક્ત પઞ્ચાશકે → ગધરૂ રૂસચ્ચોગર્હાહિ, ચદાગાંઈ ચેત્તેહિ । મુરહિવિલે-
વણવરકુસુમ-દામવલિદીવણિ ચ ॥ મિદ્ધત્યયદરિ-અસ્સય-ગોરેયણમાડ્ઘણિ જહલામ । કચ્ચ-મોત્તિયરયણ-માડામણિ ચ
વિવિંદેહિ ॥ < [૪/૧૪-૧૫] ઇતિ । ઉપલક્ષણાત્ જિનપૂજાયા સમવિધા શુદ્ધિરપિ સમ્પાદનાયા । તદુક્ત મૂલકારેરેવ સમ્બોધપ્રકરણે
→ પૂયા સત્તવિદા સોહી ચોહિ જણાણ કાયવ્વા । યણ-વત્થ-રેત્ત-મણ-વય-કાયા-પૂઆવગગ્ગાણ < ॥૧૩૦॥ આચાર્યપદેશે
ચારિત્રસુન્દરગણિના તુ → મનો-વાક્કાય-વન્નેપુ મૂ-પૂજોપકરમ્થિતા । શુદ્ધિ સમવિધા કાર્યા દેવતાપૂજનધર્મે ॥ < [૨/૧૨]
ઇત્યેવમુક્તમ્ । અન્યત્ર અપિ → મના-વાક્કાય-વરગ્રોવી-પૂજોપકરણ-મ્થિતે । શુદ્ધિ સમવિધા કાર્યા શ્રીઅર્હત્પૂજનધર્મે ॥
< [ ] ઇત્યુક્તમિતિ વ્યેયમ્ । ત્રિસન્ધ્ય = પ્રાત મધ્યાહ્ને ગાયકાલે ચ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે મૂલકારે → જો પૂણ
તિસજ્ઞ જિણદરાય સયા વિગયરાય । મો તડયભવે મિજ્ઞહિ અહવા મત્તટ્ટમે જમ્મે ॥૨૧૫॥ < ઇતિ । તદ્વિધિથેવ → પ્રાત
પ્રપૂજયેદ્દાસ મધ્યાહ્ને કુસુમેર્જનમ્ । મન્ધ્યાયા ધૂપનેર્દેષે ત્રિધા દેવ પ્રપૂજયંત્ ॥ < [ ] પૂજાપ્રકરણે ઉમાસ્વાતિવાચકૈરપિ
→ પ્રભાતે પ્રથમ વાસપૂજા કાર્યા વિચક્ષણે । મધ્યાહ્ને કુસુમે પૂજા મન્ધ્યાયા ધૂપદીપયુક્ત ॥ [૦/૧૦] < ઇત્યુક્તમ્ ।
અન્યત્રાપિ → સુપભાણ સમગ્નોવાસગસ્સ પાણપિ કાપડ ન પાડ । નો જાવ ચેડાડ સાહૂવિ અ વદિઆ વિહિણા ॥ મજ્ઞણ્હે
પુણરવિ વદિઙ્ગણ નિયમેણ કાપડં ભોત્તુ । પુણ વદિઙ્ગણ તાડ, પઆસમયમિ તો સુઅડ ॥ [ ] < ઇત્યુક્તમ્ । ઉપદેશતરદ્વિષ્યામુક્ત
ત્રિકાલપૂજાયા, પ્રાતિસ્વિકફલચ્ચેદ → જિનમ્ય પૂજન દ્વન્તિ પ્રાત પાપ નિગામવ । આજનમ્વિહિત મધ્યે, સપ્તજનમ્કૃત નિશિ ॥
< [૫/૧૮૯] ઇતિ । ગ્રન્થુદ્ધયમાહાત્મ્યે ચ → યથેકવેલ ક્રિયંતે દિવસે જિનપૂજનમ્ । તદનેકમ્ભવામ્યન્ત પાપ નાશયતિ ક્ષણાત્ ॥
< [૫/૫૮૧] ઇત્યુક્તમ્ । ણ્વ કાલવેલાકૃતા પૂજા મહાપુણ્યાય સ્યાત્, યત → જલાહારૌપધન્વાપવિદ્યોત્તર્ગકૃપિક્રિયા ।
સફલા સ્વસ્વકાલે સ્યુગેવ પૂજા જિનેશ્વરી ॥ < [ ] ઇતિ ।

અત્રેવાપવાદમાહ સ્વવૃત્ત્યવિરુદ્ધે વા કાલ ઇતિ । પઞ્ચાશકેઽપિ → સો પુણ ડહ વિત્તેઓ સજ્ઞાઓ તિણ્ણિ તાવ ઓહેણ ।
વિત્તિકિરિયાઽવિરુદ્ધો અહવા જો જસ્સ જાવડાઓ ॥ < [૪/૫] ઇત્યેવ યથાક્રમમુત્સર્ગાપવાદો દર્શિતો । તદુક્ત ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે
→ વિત્તિકિરિયાવિરોહો અવવાયનિવધણ મિહત્થાણ < ॥૮૭૬॥ ઇતિ । કથારત્નકોશે → કાલો ય તત્ત્વ સજ્ઞાતિય તિ
અહવા સવિત્તિઅણુરુવો < [૫/૧૧-ગા ૩] ઇત્યેવ તથા પઞ્ચાશકેઽપિ → વિત્તિવોચ્છેપમ્મિ ય મિહિણો સીયતિ સવ્વકિરિયાઓ
[૪/૭] ઇત્યુક્તમ્ । સદા, ન તુ યદાકદાચિત્, તસ્યા સર્વાર્થસાધકત્વાત્, યથોક્ત ઉપદેશસારે → પૂજયા પૂર્યંતે સર્વ,
પૂજ્યો ભવતિ પૂજયા । વૃદ્ધિવૃદ્ધિકરી પૂજા, પૂજા સર્વાર્થસાધની ॥૩૮॥ સમારામ્બોધિવેદા શિવપુરપદવી દુર્ગદારિદ્ર્યભૂમુદ્ગ્ને
દમ્ભોભૂતા સુરનરવિભવપ્રાસિકલ્પદ્રુમા । દુ સ્વાગ્રેરમ્નુધારા સકલસુખકરી રૂપસૌભાગ્યકર્ત્રી પૂજા તીર્થશ્રારાણા ભવતુ ભવભૂતા
સર્વકલ્યાણકર્ત્રી ॥૪૦॥ વસૈર્વસૈવિભૂતય શુચિતરાલદ્વારતોઽલદ્ધતિ, પુષ્યે પૂજ્યપદ સુગન્ધતનુતા ગન્ધર્જિને પૂજિતે । દીપેજ્ઞાન-

જર્ઠ-જુર્ઠ વગેરે દૂલ, કાકતુડ વગેરે સુગંધી પૂપ વગેરે અનેક સુગંધી દ્રવ્યોથી સુદર રીતે પોતાના વેભવ અનુસારે ત્રિકાલ અથવા
પોતાની આછવિજાને પ્રતિકૂળ ન હોય તેવા સમયે રોજ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી ભગવાનનુ જ્ઞે પૂજન થાય તે પૂજ કહેવાય આ
પ્રમાણે બીજા સ્થાવરો ઉત્તરાર્થનો નબધ્ને વેડવો [કેવા પ્રકારની ભક્તિથી = ભક્તિભાવનાથી પૂજ કરવી ? તે ભાવનાનો આકાર
શ્રીમદ્જ્ઞ બતાવે છે કે -] “જેઓથી પોતાના વિશે ઉપકાર થયેલો નથી એવા પરજનો માટે હિત કરવાને વિશે પ્રભુજી રત
= મગ્ન છે અથવા ઉપકાર કરવાના કલનુ ખોતે ભાજન બનતા નથી છતાં બીજા જીવોને હિત કરવામા ભગવાન મગ્ન છે

રૂપયા ભવત્યા યત્ પૂજન સા પૂજા ઉચ્યતે ॥૩/૨॥ તામેવ ભેદેનાઽઽહ → 'પદ્મે'ત્યાદિ ।

પશ્ચોપચારયુક્તા કાચિચાષ્ટોપચારયુક્તા સ્યાત્ । ઋદ્ધિવિશેષાદન્યા પ્રોક્તા સર્વોપચારેતિ ॥૯/૩॥

एका पश्चोपचारयुक्ता = पश्चभि जानुद्वय-करद्वयोत्तमाङ्गलक्षणैरुपचारैर्युक्तेति कृत्वा, पश्चभि उपचारै =

કલ્યાણકન્દલી

મનાવૃત નિરૂપમા ભોગર્હીરત્નાદિભિ સન્ત્યેતાનિ કિમદ્ભુત શિવપદપ્રાપ્તિસ્તતો દેહિનામ્ ॥૪૧॥ સ્વર્ગસ્તસ્ય ગૃહાજ્ઞણ સહચરી સામ્રાજ્યલક્ષ્મી શુભા, સૌભાગ્યાદિગુણાવલિર્વિલસતિ સ્વૈર વપુર્વેશ્મનિ । સસાર સુતર શિવ કરતલક્રોડે લુઠત્યજ્ઞસા, ય શ્રદ્ધાભરભાજન જિનપતે પૂજા વિધત્તે જન ॥૪૨॥ ← ઇત્યાદિકમ્ ॥૯/૧॥

પશ્ચાશકવૃત્તૌ [૩/૧૮] તુ → અનુપકૃતપરહિતરત્ શિવદસિદ્ધિદેશપૂજિતો ભગવાન્ । પૂજ્યો હિતકામાના જિનનાથો નાથતાહેતુઃ ॥ ← ઇત્યેવમપિ દ્વિતીયકારિકાયા પાઠ દૃશ્યતે । ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયામપિ → પૂજા પ્રતિષ્ઠિતસ્યેત્ય વિમ્બસ્ય ક્રિયતેઽર્હતઃ । ભક્ત્યા વિલેપન-સ્નાન-પુષ્પ-ધૂપાદિભિ શુભે ॥ ← [૫/૨૧] ઇત્યુક્તમ્ । પ્રકૃત પ્રક્રિયતેઽધુના ઉપકારફલાભાગી સન્ પરહિતરત્ ઇતિ । ઉપલક્ષણાત્ અપકારપ્રવણેષ્વપિ સજ્જમ-ચંદ્રકૌશિક-શૂલપાણિયક્ષપ્રમુખેષુ કૃપાપર ઇત્યપિ બોધ્યમ્ । ભક્ત્યા યત્ પૂજનમિતિ । જિનભક્તેરેકસ્યા અપિ દુર્ગતિવિદારકત્વાત્ । યદુક્ત શ્રીવીરભદ્રસૂરિભિઃ આરાધનાપતાકાયા → ઇક્વાવિ સા સમત્યા જિણમત્તી દુગઈ નિવારેઈ । દુલહાઈ લહાવેઈ આસિદ્ધિપરપરસુહાઈ ← ॥૪૬૩॥ ઇતિ । ઇદશ્ચાત્રાવધેય જિનાલયપ્રમાર્જને શતોપવાસપુણ્ય ચન્દનાદિવિલેપને સહદ્રોપવાસજ પુણ્ય, ચમ્પકશતપત્રાદિપુષ્પમાલાભિ લક્ષોપવાસજ પુણ્ય, સ્તુતિ-ગીત-નૃત્ય-ભાવનાદિતશ્ચાનન્તોપવાસફલમવાપ્યતે, યદાહ → સય પમજ્જણે પુણ્ણ, સહસ્સ ચ વિલેવણે । સયસાહસિસ્યા મારા, અણત ગીયવાઈ ॥ ← [ઉપ સાર વૃત્તિ, પૃ ૧૮૮] ઇતિ । સા પૂજા = ભાવપૂજાહેતુતયા પ્રધાના દ્રવ્યપૂજા ઉચ્યતે, યથોક્ત પશ્ચાશકે → તા ભાવત્યયહેઝ જો સો દવ્વત્યઓ ડહ ડહો ← [૬/૧૨] ॥ દ્રવ્યપદ પ્રાધાન્યાર્થકમિતિ ભાવનીયમ્ ॥૯/૨॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પશ્ચોપચારયુક્તા કાચિચ અષ્ટોપચારયુક્તા સ્યાત્ ઋદ્ધિવિશેષાત્ અન્યા સર્વોપચારા ઇતિ પ્રોક્તા ॥૯/૩॥ ઇયશ્ચ કારિકા પ્રાકૃતભાષયા પરાવર્ત્ય ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે → પચોવયારજુત્તા પૂયા, અઢોવયારકલિયા ય । ઇદ્ધિવિસેસેણ પુણો ભણિયા સવ્વોવયારા વિ ॥૨૦૯॥ ઇત્યેવ શ્રીશાતિસૂરિભિરુદ્ધતા સમ્બોધપ્રકરણતઃ [૧૮૬] । ભક્તિ-દ્વાત્રિશિકાયામપિ તદનુસારેણ → સા ચ પશ્ચોપચારા સ્યાત્ કાચિદષ્ટોપચારિકા । અપિ સર્વોપચારા ચ નિજસપદ્ધિશેપત ॥૨૨॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । પૂજાવિશિકાયામપિ → પચદ્ધસવ્વભેઓવયારજુત્તા ય હોઈ ઇસત્તિ । જિણચડવીસા જોગોવયારસપત્તિરૂવા ય ॥ ← [૮/૧૧] ઇત્યુક્તમ્ । લઘુચૈત્યવન્દનભાષ્યેઽપિ → પચુવયારા, અઢોવયારા સવ્વોવયારા વા ← [૧૦] ઇત્યેવમુક્તમ્ ।

જાનુદ્વય-કરદ્વયોત્તમાઙ્ગલક્ષણૈરિતિ । તદુક્ત પશ્ચાશકે → દો જાણૂ દોત્રિ કરા પચમય હોઈ ઉત્તમગ તુ । સમ્મ સપણિવાઓ નેઓ પચગપણિવાઓ ॥ ← [૩/૧૮] ઇતિ । પશ્ચોપચારયુક્તેતિ । ઉપલક્ષણાત્ ઇકાદ્યુપચારગ્રહણમ્ । તદુક્ત → ઇકાજ્ઞ શિરસો નામે સ દ્વયજ્ઞ કરયો દ્વયો । ત્રયાણા નમને ત્ર્યજ્ઞ, કરયો શિરસ તથા ॥૧॥ ચતુર્ણા કરયોર્જા-ન્વોર્નમને ચતુરજ્ઞક । શિરસ કરયોર્જાન્વો પશ્ચાજ્ઞ પશ્ચકે નતે ॥૨॥ ← ઇતિ । લઘુચૈત્યવન્દનભાષ્યે → પુષ્પાહારધુદ્ધિ પૂયતિગ ← [૧૦] ઇત્યેવમુપચારત્રિતયગર્ભા પૂજોપદર્શિતા । દર્શનશુદ્ધિપ્રકરણેઽપિ → પુષ્પામિસ-ધુડ્ધેયા તિવિહા પૂઆ ← [ગા ૩૭] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ધર્મરત્નકરણકેઽપિ → ચારુપુષ્પાઽઽમિષસ્તોત્રૈસ્ત્રિવિધા જિનપૂજના ← [૪૯] । જાવાલ-દર્શનોપનિપદિ ચ → રાગાચપેત હૃદય વાગદુષ્ટાઽનૃતાદિના । હિસાદિરહિત કર્મ યત્તદીશ્વરપૂજનમ્ ॥૨૧૮॥ ← ઇત્યેવ ત્રિવિધ ભાવપૂજનમાવિષ્કૃતમ્ । વસુદેવહિડિકાયા → પૂય પિ પુષ્પાઽઽમિસ-ધુડ્ધ-પદિવત્તિભેયઓ ચડવ્વિહપિ જહસત્તિઈ કુજ્જતિ

અર્થાત્ પ્રભુજી નિષ્કારણવત્સલ છે [તીર્થંકર બીજ ઉપર ઉપકાર કરવાના બદલાઈયે -ફળરૂપે કશુ ઈચ્છતા નથી, મેળવતા નથી છતાં બીજ જીવોના કલ્યાણ કરવામા પરોવાયેલા રહે છે માટે નિષ્કારણવત્સલ કહેવાય] વળી, પ્રભુજી મોક્ષને આપનારા છે, દેવેન્દ્રો દ્વારા પ્રભુજી પૂજાયેલ છે, સમગ્ર એશ્વર્યથી સપન્ન છે અને હિતાર્થી પ્રાણીઓને માટે પ્રભુજી પૂજવા જેવા છે" આવી ભક્તિથી જે પૂજન થાય તે પૂજા કહેવાય છે [૮/૧-૨]

મૂલકારશ્રી ભેદ = પ્રકાર બતાવવા વડે પૂજને જ જણાવે છે [અર્થાત્ પૂજના પ્રકારોને ગ્રથકારશ્રી જણાવે છે]

ગાથાર્થ - પ્રથમ પૂજ પાચ ઉપચારથી યુક્ત છે કોઈક પૂજ આઠ ઉપચારથી યુક્ત હોય ઋદ્ધિવિશેષથી અન્ય પૂજ સર્વઉપચાર કહેવાયેલ છે [૮/૩]

❀ ત્રિવિધ પૂજા વિચાર ❀

ટીકાર્થ - એક (રીતે) પૂજ બે ધૂટણ, બે હાથ અને માથુ - આ રીતે પાચ અંગોના ઉપચારથી યુક્ત અથવા પાચ અભિગમથી

अभिगमै युवतेति वा कृत्वा । काचित् अष्टोपचारयुवता = अष्टभिरङ्गे शीर्षोऽरुदरपृष्ठवाहृदयोऽरुदयलक्षणै-
रुपचारोऽस्यामिति हेतो । अन्या ऋद्धिविशेषात् दशार्णभद्रादिन्यायेन सर्वोपचार = सर्वे प्रकारे अन्त पुर-
हृत्यश्व-रथादिभि सत्त्वतलेण सत्त्वसमुदण 'सत्त्वाविभूडए सत्त्वाविभूसाए सत्त्वआयरेण (औप ३१) इत्याद्यागमा-

कल्याणकन्दली

← [खण्ड-२] इत्येव चतुर्विधा पूजोक्ता । सम्बोधप्रकरणेऽपि → पुष्कामिमयुष्पदिवत्तिभेणहि भामिया चउहा । जहमत्तीप
कुञ्जा पूया ← [१९०] इत्युक्तम् । उपदेशतर्ग्नियान्तु → पञ्चोपचारपूजा-गन्धमात्याधिवामगन्धमात्यादिमस्कारविशेषयूपप्रदीपे ,
अथवा पुण्याक्षतगन्धयूपदीपैर्वा भवति ← [२/७-पृ १७७] इत्युक्तम् । अन्यत्र च पञ्चोपचारपूजा इत्यभावेदिता → पुण्याद्यर्चा
तदाज्ञा च तद्व्यपारिरक्षण । उत्सवास्तीर्थयात्रा च भक्ति पञ्चविधा जिने ॥ ← [ ] इति । एतद्विस्तरस्तु आत्मप्रबोधे
श्रीजिनलभसूत्रिभिः [प्रकाश-१ पृ ४३] दर्शितस्ततोऽवगम्य ।

अभिगमैरिति । व्याख्याप्रज्ञप्तौ → [१] मचित्ताण दव्याग विउमरणयाण, [२] अचित्ताण दव्याण अविउमरणयाण,
[३] एगसाडिण उत्तरामगकरणेण, [४] चक्सुष्फामे अजलिपगहण, [५] मणमो ण्गत्तीकरणेण ← [२/७/१०९]
इत्येव पञ्चाभिगमोपदर्शनं कृतम् । लघु-चैत्यवन्दनायै च → मचित्तदन्वमुज्जणमचित्तमणुज्जण मणंगत्त । इगसाडिउत्तरासगु
अजली सिरमि जिणदिहे ॥२०॥ इअ पचविहाभिगमो अहवा मुचति रायचिणहाड । खग्ग उत्तोवाणह मउड चमेरे अ पचमण
॥२१॥ ← इत्युक्तमित्यवधेयम् । दर्शनशुद्धिप्रकरणेऽपि → दव्याण मचित्ताण विउमरणमचित्तदन्वपरिभोगो । मणण्गत्तीकरण
अजलिबधो य दिट्ठिपहे ॥३१॥ तह ण्गसाटण्ण उत्तरमणं जिणहरपवमो । पचविहोऽभिगमो इय अहवा वि य अन्नहा
प्स ॥३२॥ अवहट्ठु गयककुहाड पचवररायककुहस्सुवाड । खग्ग उत्तोवाणह मउड तह चामराड य ॥३३॥ ← इत्युक्तम् ।

अष्टभिः अङ्गैः इति । उपलक्षणात् गन्धमात्याद्यष्टकमपि बोध्यम् । तदुक्त → गन्धमाल्यै ' विनिर्यद्वह्यपरिमलैरक्षतैः '
'धूप-दीपैः', 'साम्रायै' प्राज्यभेदै 'चरुभिरुपहितैः' पाकपूतैः 'फलैश्च । 'अम्भ सम्पूर्णपात्रैरिति हि जिनपतेरर्चनामष्टभेदा,
कुर्वाणा वेगमभाज परमपदमुखस्तोममाराद्धभन्ते ॥ ← [ ] इति । पूजाप्रकरणे श्रीउमास्वातिवाचकेरपि → 'गन्ध-
'धूपाक्षतैः' स्रग्भिः 'प्रदीपैः' 'वलि-वारिभिः' प्रदानैश्च 'फलैः' पूजा विधेया श्रीजिनेशितुः ॥१४॥ ← इत्युक्तम् । पुष्पमालाया
सम्बोधसप्ततौ च → वरपुष्प-गन्ध-अस्त्रव-पडव-फल-धूव-नीरपत्तेहि । 'नेवज्जविहाणेहि य जिणपूया अट्टहा भणिया ॥
← [पु मा ४६७ स ७१] इत्येवमष्टप्रकारपूजनमुपदर्शितम् । सम्बोधप्रकरणेऽपि → तहिय पचुवारा कुसुमक्खयगधधूवदीवहि ।
नेविज-फल जलंहि जुत्ता अट्टोवयारा वि ॥१८७॥ ← इत्युक्तम् । दर्शनशुद्धिप्रकरणे च → कुसुमक्खयधूवहि दीवयवासेहि
सुदरफलेहि । पूआ घयमलिलेहि अट्टविहा तस्स कायच्चा ॥२४॥ ← इत्येवमष्टविधपूजोपदर्शिता । प्रकृते पुष्पपूजाया कीरयुगल-
मुदाहरण गन्धपूजादौ तु विमलाद्युदाहरणानि । तदुक्त पुष्पमालायामेव → पुष्पेसु 'कीरजुयल, गधाडसु 'विमल-सख'-
वरसेणा' । 'मिव-वरूण-मुजस-मुव्वय कमेण पूयाड आहरणा ॥४६९॥ ← इति । अष्टकर्ममुक्तिर्हि निश्चयेन तत्फल,
यदुक्त सम्बोधप्रकरणे → कुसुम-क्खय-गन्ध-पडव-धूव-नेवज्ज-फल-जलेहि पुणो । अट्टविहकम्महणणी अट्टोवयारा हवड पूआ ॥
← [४८] इति । अन्यत्र तु व्यवहारत → ये तवाष्टविधा पूजा कुर्वन्ति पग्मेश्वर । अष्टापि सिद्धयस्तेषां करस्था अणिमादय ॥
← [ ] इत्युक्तम् । चैत्यवन्दनमहाभाष्यकृतस्तु → तहिय पचुवयाग कुसुमक्खय-गन्ध-धूव-दीवहि । फल-जल-नेवज्जेहि
सहस्ररूपा भवे सा उ ॥२१०॥ अत्रे अट्टवयार भणति अट्टगमेव पणिवाय । सो पुण मुण न दीसड, न य आडन्नो जिणमयमि
॥२११॥ ← इत्याहु । 'गिर्ष उर उदर पृष्ठ. डो वाहू डे उत्तणी' इत्येवमष्टस्वङ्गेपु एकैकपुष्पदानादष्टपुष्पी कर्माष्टकनाशिनीत्यपि
प्रसिद्धम् । तदुक्त श्रीवर्धमानसूत्रिभिः धर्मग्लनकरण्डके → अष्टस्वङ्गेपु वा पूजा पुणैगष्टभिरर्हति । विशुद्धप्रणिधानेन कर्माष्टक-
क्षयद्वारी ॥६०॥ अष्टकर्मविनिर्मुक्तपूज्यमदृणसूचिका । अष्टपुष्पी समाख्याता फल भावनिवृत्तयम् ॥६१॥ ← इति ।

दशार्णभद्रादिन्यायेन = दशार्णभद्रनृप-कूणिकभूपादिदृष्टान्तेन । तथाहि - 'श्रीमहावीर तथाऽह वन्दे यथा प्राक् केनाऽपि

युक्त उपायानां लीधे पूज पथोपचार युक्त उद्देवाय ॐ श्रीः रीते मायु, छाती, पेट, पीड, भे छाथ, भे पग- ओम कुल आड
अगोधी ने पूजमा उपचार थाय ते पूज अष्टोपचारयुक्त उद्देवाय ॐ तथा विशेषप्रकारेण ऋद्धि औदले डे दशार्णभद्र वगेनेना
दृष्टान्तधी - सर्व अलधी, सर्वअमुदधी, सर्वविभूतिधी, सर्व विभूपाधी, सर्व प्रकाशना आदधी - ध्यादि [औपपातिक
वगेने] आगमने आश्रयिने अत पुः, छाधी घोरा, गय वगेने सर्व प्रकाशधी विनय नेमा छे ने छेतुधी ने पूज सर्वोपचार १
उद्देवायेल छे [८/३]

विशेषार्थ - [१] पयाग प्रणिपात नमस्कार भे पथोपचार पूज उद्देवाय अथवा मयित द्रव्यनो त्याग, अयित पूजयोग्य

१ इद पद मुद्रितप्रती नान्ति ।

દુપ્તારો વિનયોઽસ્યામિતિ કૃત્વા ॥૭/૩॥ ઇચ્છ યથા યેન કાર્યા તથાહ —> ન્યાયે'ત્યાદિ ।

ન્યાયાર્જિતેન પરિશોધિતેન વિત્તેન નિરવશેષેય । કર્તવ્યા બુદ્ધિમતા પ્રયુક્તસત્સિદ્ધિયોગેન ॥૯/૪॥

કલ્યાણકન્દલી

ન વન્દિત ' ઇત્યહઙ્કૃતિકૃતપરમર્દ્યા સર્વાઙ્ગીણશૃન્ગારસુભગજાદિચતુરંગસૈન્યદન્તરૂપ્યસ્વર્ણમયપશ્વશતીપર્યઙ્કિકાઽધિરૂઢાન્ત પુરાદિ-
રૂપયા શ્રીમન્ત મહાવીર વન્દિતુમાગત । તન્મદાપનોદાય સૌધર્મેન્દ્ર શ્રીમહાવીર વન્દિતુમાગચ્છન્ દિવ્યર્ચિ વિચક્રે, યથોક્ત
વૃહદ્ધિમણ્ડલસ્તવે —> ચઽસદ્ધિ કરિસહસ્તા પળસપવારસસિરાઈ પત્તેઅ । કુમે અડ અડ દતા દતેસુ અ વાવિ અઢઢ ॥
અઢઢ લક્ષ્મપતાઈ તાસુ પડમાઈ હુતિ પત્તેય પત્તે પત્તે બત્તીસબદ્ધનાડયવિહી દિવ્વો ॥ પ્નેગકણિઆળ પાસાયવડિસઓ અ
પઈપડમ । અગમહિસીહિ સદ્ધિ ડવગિજ્ઞાઈ સો તહિ સકો ॥ પ્યારિસઈઙ્કીળ વિલગમેરાવળમિ દદ્ધુ હરિ । રાયા દસન્નમ્હો,
નિક્ષતો પુન્નસપડ્ધો ॥ <— ઇતિ । હસ્તિમુખસડ્ડ્યાપ્રભૃતિક રાજપ્રશ્રીયાદિત [શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તિ-પૃ ૧૧૦/૧૧૧] જ્ઞેયમ્ ।

'સવ્વબલેણ'ઈતિ । 'સવ્વિહીળ, સવ્વજુત્તીળ, સવ્વબલેણ, સવ્વસમુદણ, સવ્વાદરેણ, સવ્વવિર્મૂઢળ, સવ્વવિભૂસાળ, સવ્વ-
સમમેળ, સવ્વપુષ્પ-ગંધ-વાસ-મલ્લાલકારેણ સવ્વતુહિઅ-સદ્ધણિણાણ ' [ઔપ ૩૧] ઇત્યાદિક ઔપપાતિકસૂત્ર બોધ્યમ્ ।
સમ્બોધપ્રકરણે ચ —> સવ્વોવયારપૂયા ન્હવળચ્છળભૂસળવત્થાઈહિ । ફલ્લલિદીવાઙ્ગીયઆરત્તિયાઈહિ ॥૧૮૮॥ <— ઇત્યુક્તમ્ ।
ચૈત્યવન્દનમહાભ્યકૃતસ્તુ —> સવ્વોવયારજુત્તા પ્હાળ-ડચ્છળ-નટ્ટ-ગીયમાઈહિ । પ્વાઈએસુ કીરડ નિચ્ચ વા ઇઙ્કિમતેહિ ॥૨૧૨॥
ઘય-દુદ્ધ-દહિ ય ગધોદયાઈપ્હાળ પમાવળાજળગ । સડ ગીય-વાઈયાઙ્ગસજોગે કુળઈ પવ્વેસુ ॥૨૦૨॥ <— ઇત્યાહુ । અન્યત્ર
ચ 'અગ-અગ્ગ-ભાવમેયા પુષ્પાહારધુઈહિ પૂયતિગ । પચોવયારા અઢોવયારા સવ્વોવયારા વા ॥ <— [ ] ઇત્યુક્તમ્ ।

અન્યા અપિ જિનપૂજાભેદા સન્તિ । તથાહિ સપ્તદશ પૂજાભેદાસ્તુ એવ —> પ્હવળવિલેવળમગમિ' ચક્કુજુઅલ ચ
વાસપૂજા^૧ 'પિષ્પારુહળ માલારુહળ' તહ 'વન્નયારુહળ ॥ 'ચુન્નારુહળ જિળપુગવાળ આહરણરોહળ' ચેવ । પુષ્પગિહ' પુષ્પપગરો'
આરત્તિઅમગલપર્વો' ॥ 'દીવો ધૂવુક્કેવ' નેવજ્જ' સુહફલાળ ઢોઅળય' । 'ગેઅ 'નટ્ટ' 'વજ્જ પૂજામેઆ ઇમે સત્તર ॥
<— [ ] અન્યત્ર ચ —> પ્હવળ' વિલેવળ' વત્થજુગ' ગધારુહળ' ચ પુષ્પરોહળય' । માલારુહળ' વન્નય' ચુન્ન' પઢાગાળ'
આમરણે' । માલકલાવસય' પુષ્પપગર' ચ । અઢમગલય' ધૂવુક્કેવો' ગીય' નટ્ટ' વજ્જ' તહા મળિય ॥ [ ]
<— ઇત્યેવ સપ્તદશવિધપૂજોપદર્શિતા । એતન્નાવાર્થસ્તુ આત્મપ્રબોધાત્ [પૃ.૫૪] વિજ્ઞાતવ્ય । પ્રકૃતાર્થે સામસ્ત્યેનોપયોગિન
સમ્બોધપ્રકરણસ્ય શ્લોકા પ્રદર્શ્યન્તે । તથાહિ —> સમ્મત્તસુદ્ધકરણી જળળી સુહજોગસચ્ચપહવાળ । નિદ્દલળી દુરિયાળ મવળદવ-
દડ્ઢમવિઆળ ॥૪૧॥ દુવિહા પૂયા દવ્વ-માવેહિ, અગ્ગમાવેહિ । તિવિહા, વિવિહા સા ય ચઽહા ણાસાયળાસહિયા ॥૪૨॥
મળ-વય-કાયસુદ્ધી પૂયા તિવિહા જિળેહિ ણિદ્ધિઢા । પચવિહા વા અઢોવયાર-સવ્વોવયારા વા ॥૪૩॥ મળિયા પચુવયારા
કુસુમક્કલયગધધૂવદીવેહિ । મત્તી મહુમાન વન્નજળળાડાળાસાયળવિહીહિ ॥૪૪॥ કુસુમક્કલય-ગધ-દીવ-ધૂવ-નેવિજ્જ-જલ-ફલેહિ
પુળો । અઢવિહકમ્મમહળી અઢુવયારા હવ્વ પૂયા ॥૪૫॥ સત્તરસમેયમિળ્ળા 'ન્હવળ-ચ્છળ-દેવદૂસઠવળ વા । તહ 'વાસચુળ્ળરોહળ
'પુષ્પારોહળ સુમલ્લાળ ॥૪૬॥ 'પળવળ્ળ-કુસુમવૃદ્ધી 'વઘારિયમલ્લદામપુષ્પગિહ । 'કપ્પૂરપમિઙ્ગધચ્છળમાહરળાવિહિય' જ ॥૪૭॥
'ઈદ્ધયસ્સ સોહાકરળ ચઽસુ વિ દિસાસુ જહસત્તી । 'અઢમગલાળ મરળ, જિળપુરઓ દાહિળે વા વિ ॥૪૮॥ 'દીવાઈ-
અગ્ગિકમ્મકરળ 'મગલ-પડ્વસજુત્ત । 'ગીય' નટ્ટ' વજ્જ' અઢાહિયસયધુઙ્કરળ' ॥૪૯॥ શ્રીડમાસ્વાતિવાચકેઃ પૂજાપ્રકરણે
એકવિંશતિવિધા જિનાંચા —> સ્નાત્ર-વિલેપન-વિભૂષણ-પુષ્પ-વાસ-ધૂપ-પ્રદીપ-ફલ-તન્દુલ-પત્ર-પૂર્વે । નૈવેદ્ય-વારિ-વસનૈશ્વર્યાતપત્રૈ-
વાંદિત્ર-ગીત-નૃત્ય-સ્વસ્તિક-[નટન-સ્તુતિ]-કોશવૃદ્ધયા ॥૧૮॥ ઇત્યેકવિંશતિવિધા જિનરાજપૂજા ર્યાતા સુરાસુરગળેન કૃતા
સદૈવ । રખિડકૃતા કુમતિમિ કલિકાલયોગાદ્યદ્ધત્ પ્રિય તદિહ માવવશેન યોજ્યમ્ ॥૧૯॥ <— ઇત્યમુપવર્ણિતા । આચારોપદેશે
શ્રીચારિત્રસુન્દરગળિના તુ —> સ્નાત્રૈશ્વન્દન-દીપ-ધૂપ-કુસુમૈર્નૈવેદ્ય-નીર-ધ્વજૈર્વાસૈરક્ષત-પૂગ-પત્રસહિતૈ । સત્કોશવૃદ્ધયા ફલૈ ।
વાદિત્ર-ધ્વનિ-ગીત-નૃત્ય-નુતિમિઙ્ગત્રૈર્વૈશ્વામૈર્ભૂપામિશ્ચ કિલૈકવિંશતિવિધા પૂજા મવેદહૈત ॥ <— [૨/૩૫] ઇત્યેવમુક્તમ્ ।
એવમન્યેઽપિ પૂજાપ્રકારા પ્રકૃતેઽનુસન્ધેયા ॥૯/૩॥

યોખા-નેવેદ્ય વગેરેનુ શઢણ, એકસાટિક ખેસ, મનની એકાગ્રતા અને જિનમદિર-જિનપ્રતિમાના દર્શન થતા બે હાથ બેડવા
- આમ ચૈત્યવદન ભાખ્યા બતાવેલ પાચ અભિગમનુ પાલન પયોપચાર પૂજા કહેવાય [૨] સાટાગ પ્રાણામ-અટપ્રકારી પૂજા
એ અટોપચાર પૂજા છે [૩] દશાર્ણભદ્રે જેમ પોતાના બધા ઠાઠ-માઠથી ભગવાનની ભક્તિ કરી તેમ પોતાની સર્વોત્કૃષ્ટ મપત્તિને
અનુસાર પ્રભુભક્તિ કરવી તે સર્વોપચાર પૂજા કહેવાય વર્તમાનમા જે વ્યક્તિ શ્રેષ્ઠ મહાપૂજા કરે તેનો સમાવેશ સર્વોપચાર પૂજામા
કરવો ઉચિત જણાય છે [૮/૩]

આ પૂજા જે રીતે જે વ્યક્તિએ કરવી જોઈએ તે પ્રકારને મૂલકારથી જણાવે છે કે —

ન્યાયેન અર્જિતેન 'પ્રથમમુપાત્તેન તત પરિશોધિતેન ભાવવિશેષાત્ વિત્તેન = ધનેન નિરવશેષા = સકલા
ઇય = પૂજા કર્તવ્યા બુદ્ધિમતા પ્રયુવત સત્સિદ્ધિયોગ = સત્સાધનવ્યાપારો યેન સ તથા તેન ॥૩/૪॥
'શુચિને'ત્યાદિ ।

શુચિનાઽઽત્મસયમપર સિતશુભવસ્ત્રેણ વચનસારંણ । આગસારહિતેન ચ તથા તથા ભાવવૃદ્ધ્યંચૈઃ ॥૯/૫॥

શુચિના = હસ્ત-પાદ-મુખપ્રકાશન-શિર સ્નાનરૂપદેશ-સર્વભેદભિન્નદ્રવ્યસ્નાનેન શુદ્ધાધ્યવસાયરૂપભાવસ્ના-
નેન ચ પવિત્રેણ, આત્મન = શરીરસ્ય સયમ = સપૃતાઇગોપાઇગેન્દ્રિયત્વ તત્પર = તત્પ્રધાન યથા ભવત્યેવ પૂજા
કર્તવ્યા । સિત = ઉજ્જ્વલ શુભ = શોભન ચ વસ્ત્ર યસ્ય સ તથા તેન । શુભમિહ સિતાદન્યદપિ પદ્યુગ્માદિ રચત-

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ઢળાન્વપસ્ત્વેવમ્ → પ્રયુક્તસત્સિદ્ધિયોગેન બુદ્ધિમતા ન્યાયાર્જિતેન પરિશોધિતેન વિત્તેન ઇય નિરવશેષા કર્તવ્યા
॥૯/૪॥ સાયનવિશુદ્ધિમાવિષ્કરોતિ ન્યાયાર્જિતેનેતિ । 'યન્માત્ર યમ્ય સત્ક વિત્ત સ્વીકારાયોગ્ય ઇહ મર્દાયે વિત્તે કયન્નિદનુપ્રવિષ્ટ
તત્સ્વામિન તદ્વિત્તોત્પન્ન ઇહ જિનપૂજાયા પુણ્ય ભવતુ' ઇત્યેવ ભાવવિશેષાત્ = અકૃત્રિમાગયવિશેષાત્ પરિશોધિતેનેતિ ।
સ્વવિત્તાનુપ્રવિષ્ટેન પરક્રીયવિત્તેન પુણ્યકરણાનભિલાપાત્ ન્યાયાર્જિતમ્ય ધનસ્ય સર્વાંગેન પરિશુદ્ધિરવશેષા । ઇદંચ પરં શુક્લધન-
મુચ્યતે તત્કલત્ત્વં દેવગતાવવાપ્યત ઇતિ પરમતમ્ । તદુક્ત સ્કન્દપુરાણે → શુક્લવિત્તેન યો ધર્મ પ્રકુર્પાન્નૃદ્યયાઽન્વિત ।
તૈર્થ પાત્ર સમાસાઘ દેવત્વે તત્પમન્નુતે ॥ ← [માહેશ્વર-ખણ્ડે કૌમારકાખણ્ડ-૫/૬] ઇતિ । કર્તુવિશુદ્ધિમાહ → પ્રયુક્તઃ
સત્સાધનવ્યાપારો યેન સ તથેતિ ।

પૂજા કર્તવ્યા, દુરિતાદિવિદાગ્કત્વાત્ મુલાદિસમ્પાદકત્વાચ । તદુક્ત શ્રીદેમચન્દ્રસૂરિકૃત-પુષ્પમાલાયા શ્રીજયશેખર-
સૂરિકૃતસમ્બોધસપ્તતો ચ → ઉવમમઃ દુરિયવગ્ન હરઃ દુહ જગડ સપલમુક્તાઃ । ચિતાઽપિ ફલ સાહઃ પૂઆ જિણિદાણ ॥
← [પુ ૪૬૮ સ ૭૦] ઇતિ । વિધિવિશુદ્ધિશ્ચાનુપદમેવ મૂલગ્રન્થે વદ્યતે ॥૯/૪॥

મૂલગ્રન્થે ઢળાન્વપસ્ત્વેવમ્ → શુચિના મિતશુભવસ્ત્રેણ વચનસારંણ આગસારહિતેન ચ આત્મસયમપર તથા તથા ભાવવૃદ્ધ્યા
ઉચ્ચૈ 'ઇય કર્તવ્યા' ઇત્યનુપજ્યતે ॥૯/૫॥ ણત્કારિકા શ્રાદ્ધવિધિવૃત્ત્યાદૌ [શ્રા વિ વૃ પૃ ૧૦૮] અતિદિશ્તા । શુચિનેતિ,
કચારત્નકોશેઽપિ → સુઙ્ગા ય ઢવ્વતો મજિણ્ણ સુહવિત્તિના માવો ← [પૃ.૧૧/૩] ઇત્યુક્તમ્ । → મલોત્સર્ગ-દન્તવાવન-
જિહ્વાલેખન-ગણ્ડપ્રકરણ-મર્વદેશ-સ્નાનાદિના પવિત્ર સન્ ← [ ] ઇતિ શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તિકાર । પચાશકે → કાલે સુઙ્મૂળ
વિસિદ્ધ પુષ્પાઙ્ગર્હે વિહિંગા ઉ । સાર-ધુડ-ધોત્તગરડ-જિણપૂયા હોડ કાયન્વા ॥ ← [પૂજાપચા ગા ૩] ઇત્યુક્તમ્ । સ્તવપરિજ્ઞાયા-
મપિ → જિણપૂઆઽવિહાણ સુઙ્મૂઓ તીઙ્ગ ચેવ ઉવચ્છતો । અણ્ણગમચ્છિવતો કરેડ જ પવરવત્પ્પહિ ← ॥૩૧॥ ઇતિ જિનપૂજા-
વિધાનમુક્તમ્ । સિત = ઉજ્જ્વલ, યથોક્ત શ્રાદ્ધદિનકૃત્યં → 'સેયવત્પનિઅસણો' ← [૨૪] । શુભ ઇહ = જિનપૂજાયા
સિતાદન્યદપિ પદ્યુગ્માદિ ગ્ન્ત-પીતાદિવર્ણ ગૃહ્યતે । અનેન શુક્લવસ્ત્રેણેવ જિનાર્ચા કાર્યત્વેકાન્ત પ્રતિક્ષિત । ઇદંચાત્રાવધા-

ગાથાર્થ :- [પૂજના] મુદર માધનો વાપગના બુદ્ધિશાળીએ ન્યાયોપાર્જિત પશિયુઠ ધનથી આ બધી પૂજા કરવી ભેઈએ
[૮/૪]

૬૩ કિંતપૂજાના અધિઠાટીને ઓળખીએ ૬૩

તીકાર્થ :- પૂજના મુદર માધનો વાપગના બુદ્ધિશાળીએ ન્યાયથી ઉપાર્જિત કરેલ અને ભાવવિશેષથી શુદ્ધ કરેલ ધન વડે
આ દેડ પૂજા કરવી ભેઈએ [૮/૪]

વિશેષાર્થ - શ્રીમદ્ભૂએ ભાવવિશેષથી યને પશિયુઠ કરવાની વાત જાણાવી છે અહીં ભાવવિશેષ એમ નમજવો કે
→ આ પૂજના માધનોમા ભૂલથી શ્રીજના ધનથી જે માધન આવેલ હોય તેનું કળ તે વ્યક્તિને પ્રાપ્ત થાય ← આ ભાવના
દ્વારા આગળના ધનથી પુણ્યોપાર્જનનો મહિન આશ્વ નષ્ટ થવાથી ધન પશિયુઠ થાય છે → ન્યાયોપાર્જિત ધન ઉપરની પાણ
માગી મૂર્છા મગી જાય તે માટે આટલું ધન પ્રભુભક્તિમા વાપરુ ← આવા વિશેષ પ્રકારના ભાવથી પાણ ન્યાયાર્જિત ધન પશિયોધિત
બને છે [૮/૪]

ગાથાર્થ :- પવિત્ર થયેલ, શ્વેત શુભવન્ત્રાગી, આગમપ્રધાન અને આશ્વનાશૂન્ય એવા ગ્રાવડે શરીરમયમ પ્રધાન બને તે
ગીતે તેવા તેવા પ્રકારની અત્યંત ભાવવૃદ્ધિથી પૂજા કરવી [૮/૫]

તીકાર્થ :- [સ્નાનના બે પ્રકાર છે ધ્યસ્નાન અને ભાવસ્નાન ધ્યસ્નાનના બે પ્રકાર છે દેશ-સ્નાન અને મર્વસ્નાન]
હાથ-પગ અને મોઢુ ધોવા સ્વરૂપ દેશસ્નાન અને માથેથી સ્નાન કરવા સ્વરૂપ મર્વસ્નાનાત્મક બે ભેદથી ભિન્ન = બે પ્રકારવાળા
ધ્યસ્નાનથી અને શુદ્ધ અયવનાયસ્વરૂપ ભાવસ્નાનથી પવિત્ર થયેલ ગ્રાવડે પોતાના શરીરનું મયમન મુખ્ય થાય તે રીતે અર્થાત્

વીતાદિવર્ણ ગૃહ્યતે । વચનસારેણ = આગમપ્રધાનેન આશસયા = હહ-પર-લોકફલવાચ્છયા રહિતેન ચ તથા તથા = તેન તેન પુષ્પ-વસ્ત્રાદિવિચરનાપ્રકારેણ શ્રાવવૃદ્ધ્યા ઉચ્ચૈ = અતિશયેન ॥૯/૭॥

હયમધિકૃતા પૂજા પુષ્પાઽઽમિષ્ઠસ્તોત્રાદિભેદેન બહુવિધા । તત્ર પુષ્પાદિપૂજામભિધાય સ્તોત્રપૂજા કારિકાદ્વયેનાઽઽહ
→ 'પિષ્ઠે'ત્યાદિ । 'પાપે'ત્યાદિ ।

પિષ્ઠક્રિયાગુણગતૈર્ગમ્ભીરૈવિવિધવર્ણસયુક્તૈઃ । આશયવિશુદ્ધિજનકૈઃ સવેગપરાયણૈઃ પુણ્યૈઃ ॥૯/૬॥

પાપનિવેદનગર્ભૈઃ પ્રણિધાનપુરસ્સરૈર્વિચિત્રાર્થૈઃ । અસ્થલિતાદિગુણયુતૈઃ સ્તોત્રૈશ્ચ મહામતિગ્રથિતૈઃ ॥૯/૭॥

કલ્યાણકન્દલી

તત્ત્વમ્ - શુભપદમસન્ધિતાદ્યુપલક્ષણ, સન્ધિતાદિવસ્ત્રનિષેધાત્, યથોક્ત → ન કુર્યાત્ સન્ધિત વસ્ત્ર દેવકર્મણિ ભૂમિપ ॥ ન દગ્ધ ન તુ વૈ ચ્છિન્ન, પરસ્ય તુ ન ધારયેત્ ॥ કિટસ્પૃષ્ટ તુ યદ્વસ્ત્ર પુરિપ યેન કારિતમ્ । મૂત્ર મૈથુનશ્ચાપિ, તદ્વસ્ત્ર પરિવર્જયેત્ ॥ ← [ ] इति । પૂજાપ્રકરણે વાચકમુખ્યેનાપિ → ય્વિષ્ઠિતે સન્ધિતે છિન્ને રક્તે રૌદ્રે ચ વાસસિ । દાન-જાપ-તપો-હોમસન્ધ્યાદિ નિષ્ફલ ભવેત્ ॥૧૬॥ ← इत्युक्तम् । અન્યત્રાપિ → ય્વિષ્ઠિત સન્ધિત છિન્ન રક્ત રૌદ્રઃ કુવર્ણકૈ । દાન પૂજા તપો હોમ-સન્ધ્યાદિ નિષ્ફલ ભવેત્ ॥ ← [ ] इत्युक्तम् । વચનસારેણ = પ્રવૃત્તૌ આગમપ્રધાનેનેતિ । અનેન માર્ગપરિશુદ્ધિ. પ્રોક્તા ।

હહપરલોકફલવાચ્છયા રહિતેન ઇત્યનેન આશયપરિશુદ્ધિ પ્રદર્શિતા । ભાવવૃદ્ધ્યા ઇતિ । ભાવશ્ચેહ શ્રદ્ધારૂપો બોધ્ય, તત્ત્વરૂપશ્ચ લલિતવિસ્તરાયા → શ્રદ્ધા = નિજોઽભિલાષ મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મમ્લેષોપશમાદિજન્યશ્વેતસ પ્રસાદ ઇત્યર્થઃ । અયશ્ચ જીવાદિતત્ત્વાર્થાનુસારી સમારોપવિધાતકૃત્ કર્મફલસમ્બન્ધાસ્તિત્વાદિસપ્રત્યયાકાર ચિત્તકાલુષ્યાપનાયી ધર્મઃ । યથોદક-પ્રસાદકો મણિ સરસિ પ્રક્ષિપ્ત પદ્માદિકાલુષ્યમપનીયાઽચ્છતામાપાદયતિ એવ શ્રદ્ધામણિરપિ ચિત્તસરસ્યુત્પન્નઃ સર્વ ચિત્તકાલુષ્ય-મપનીય ભગવદર્હત્પ્રણીતમાર્ગે સમ્યગ્ભાવયતીતિ ← [p ૮૨] પ્રોક્તમ્ । અનેન ઉપાદાનવિશુદ્ધિરુપદર્શિતા । ઇત્યમેવ ક્રિયા-સાફલ્યોપપત્તે । તદુક્ત બ્રાહ્મપુરાણેઽપિ → ભાવશુદ્ધિ પ્રયોક્તવ્યા નિયમાચારસયુતા । ભાવશુદ્ધ્યા ક્રિયતે યત્ તત્સર્વ સફલ ભવેત્ ॥ ← [૨૯/૧૭]

દેવપૂજાવિધિશ્ચ યોગવિન્દૌ → પુષ્પૈશ્ચ બલિના ચૈવ, વસ્ત્રૈ સ્તોત્રૈશ્ચ શોભનૈ । દેવાના પૂજન જ્ઞેય, શૌચશ્રદ્ધાસમન્વિતમ્ ॥૧૧૬॥ ઇત્યેવામેદિત । ઇત્તકારિકાયુગલમુપયુજ્ય ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયા → ઇય ન્યાયોત્યવિત્તેન કાર્યા ભક્તિમતા સતા । વિશુદ્ધોજ્જ્વલવસ્ત્રેણ શુચિના સયતાત્મના ॥૨૩॥ ← इत्युक्तम् ।

હહ શ્લોકદ્વયોક્તવિધિમજ્ઞે તન્નિરપેક્ષતાયા વા ત્રિકાલપૂજાઽપિ નિષ્ફલા, યદુક્ત સમ્બોધસત્તૌ → આણાચ્છાદકારી જઈવિ તિકાલ મહાવિમૂઢ । પૂઢ વીયરાગ સર્વપિ નિરત્યય તસ ॥૩૩॥ ← इति । ન કેવલ નિષ્ફલત્વમપિ ત્વનાદેર્ણ વિધિનિરપેક્ષતાયામનર્થકારિત્વમપિ, તદુક્ત મૂલકારૈરેવ સમ્બોધપ્રકરણે → વિહિપૂયા સાહેડ સગ્ગફલ સિવફલ પરપાર । અવિહિ-કયા કુગફલ સાહેડ નિસૂગચિત્તાણ ॥૭૮॥ ← इति ध्येयम् ॥૯/૫॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પિષ્ઠક્રિયાગુણગતૈ, ગમ્ભીરૈ વિવિધવર્ણસયુક્તૈ આશયવિશુદ્ધિજનકૈ સવેગપરાયણૈ પુણ્યૈ. ॥૯/૬॥ પાપનિવેદનગર્ભૈ વિચિત્રાર્થૈ પ્રણિધાનપુરસ્સરૈ અસ્થલિતાદિગુણયુતૈ મહામતિગ્રથિતૈશ્ચ સ્તોત્રૈ 'ઇય કર્તવ્યે'ત્યનુપજ્યતે

પોતાના અગોપાગ અને ઈન્દ્રિય મર્યાદામા રહે એવુ જે રીતે મુખ્ય બને તે પ્રમાણે પૂજ કરવી [મતલબ કે પોતાના હાથ, પગ, કમર, વાસો વગેરે પૂજ દરમ્યાન મર્યાદામા રહે તેનો શ્રાવક અને શ્રાવિકાએ ખ્યાલ રાખવો વિજ્ઞનીય વ્યક્તિની વાસનાને વકરાવવાની વૃત્તિથી વિરમવાની વૃત્તિને વર્તન-વ્યવહારમા વાણી લેવા તરફ શ્રીમદ્જી અગુલિનિર્દેશ કરે છે] પૂજ કરનારના વસ્ત્ર સફેદ અને સુદર જોઈએ સુદર વસ્ત્ર પ્રસ્તુતમા સફેદ સિવાયના લાલ-પીળા વગેરે વર્ણવાળા પટકુળ વગેરે જાણવા જીવનમા આગમને પુખ્ત કરનાર અને આ લોક-પરલોકની સ્પૃહાથી રહિત એવા પૂજકે [સુદર રીતે] પુખ્ત, વસ્ત્ર વગેરેની ગોઠવાણ થાય તે પદ્ધતિએ અત્યંત ભાવવૃદ્ધિથી જિનપૂજ કરવી [૮/૫]

આ અધિકૃત = પ્રસ્તુત પૂજ પુખ્ત, નેવેદ્ય, સ્તોત્ર વગેરે પ્રકારથી અનેકવિધ છે તેમા પુખ્તપૂજ વગેરેને [પ્રથમ ગાથામા] કહીને સ્તોત્રપૂજને મૂલારથી બે ગાથા દ્વારા જાણાવે છે

ગાથાર્થ - [પ્રભુના] શરીર, આચાર અને ગુણોથી ગર્ભિત, ગભીર, વિવિધવર્ણથી સયુક્ત, આશય વિશુદ્ધિને જન્માવનાર, સવેગપરાયણ, પવિત્ર, પાપગર્હાગર્ભિત, અનેક અર્થવાળા તથા મહાબુદ્ધિશાળીઓએ રચેલા એવા સ્તોત્રો પ્રણિધાનપૂર્વક

પિષ્ઠ = શરીર અષ્ટોત્તરલક્ષણસહસ્રલક્ષિત. ક્રિયા સર્વાતિશાયિદર્વાર્પણપરિહજયાદ્યાવારરૂપા, ગુણા જીવ-સ્વભાવાવિનાશ્રૂતા સામાન્યેન જ્ઞાનાદય વિશેષેણ કેવલજ્ઞાનાદય તદ્ગતૈ = તદ્વિપયૈ, ગમ્ભીરૈ = સૂક્ષ્મગતિ-ગમ્યાર્થે, વિવિધા = છઠ્ઠોડોલકારભ્રમ્યયા વિવિધા યે વર્ણા તૈ સચુવતૈ, આશયવિશુદ્ધે = નવમરસાભિવ્યક્તયા ચિત્તશુદ્ધે જનકૈ, સવેગ = ભવભય મોક્ષાભિલાષો વા (તસ્ય) પર અયન = ગમન યેપુ તાનિ તથા તૈ, પુણ્યહેતુત્વાત્

કલ્યાણકન્દલી

૥૧/૭૥ શરીર અષ્ટોત્તરસહસ્રલક્ષિતમિતિ । યથા → ઉત્ત-ચામર-પદાગ-જુઝ-જવ-મડિઆ, ઝયવર-મગર-તુરગ-મિગ્વિચ્છ-મુલઠળા । દાવ-સમુદ્-મદર-દિયાગ-મોહિયા, મત્થિઝ-ચમર-મીદ-રહ-ચક્કરક્રિયા ॥૩૦॥ ← ઇતિ અજિતશાન્તિસ્તોત્રા-દિમિ । ક્રિયા સર્વાતિશાયિદર્વાર્પણપરિહજયાદ્યાવારરૂપા, યથા → તન્વા મત્તમતત્ત્વ ! મત્તહિતકૃત્ત્વાનિ ઈવ મુસ, મયો નિર્જિત-શત્રુજાત ! 'મવિતા' પદ્માભિરામોદય' । રોદ-મોદતિમિમ્મમહતિહતૌ વિશ્રાણિતાભિર્વિગ્ધોઽ'મયોનિર્જિત-શત્રુજાત' સવિતાઽપદ્માઽભિરામોદય' ॥૩૦॥ ← ઇતિ શ્રીજિનસુન્દરસૂત્રિપ્રણીતમકવદ્-ચતુર્વિગતિજિનસ્તોત્રાદિમિભિવ્યજ્યમાના । ગુણાઃ જ્ઞાનાદય ઇતિ । યથા → 'જ્ઞાન યથા ત્વયિ વિભાતિ કૃતાવકાશ, નૈવ તથા હમિહરાદિયુ નાયકેપુ । તેજ ગ્ફુરન્મણિયુ પાતિ યથા મહત્ત્વ નૈવ તુ કાચકાશ્ન કિરણાઽઽકુલેઽપિ ॥૩૦॥ ← ઇતિ ભક્તામરસ્તોત્રાદિમિ । વિશેષેણ કેવલજ્ઞાનાદય ઇતિ યથા → સર્વજ્ઞ સર્વદેવેશ સર્વગ સર્વંતોમુસ । સર્વાત્મા સર્વદર્શી ચ સર્વવ્યાપી જગદ્રુ ॥૩૦॥ ← ઇતિ મન્ત્રાભિગજ-સ્તોત્રાદિમિ । સૂક્ષ્મમતિગમ્યાર્યેગિતિ યથા → યેયોઽલોલો લુલાસી યા લીલયાઽની લલૈ યુ । યયુયા વે યયાયે, યાયઽયો યાલયોઽપ્યલમ્ ॥૩૦॥ ← ઇતિ પુણ્યગ્તનમૂર્તિકૃતદ્વિવર્ણગ્તનમાલિકાપ્રભૃતિસ્તોત્રે । ચ્છન્દોઽલકારભ્રમ્યયા ઇતિ । યથા શાર્દૂલવિક્રીડિતચ્છન્દેન યમકવદ્ શ્રીશોભનદેવવિરચિત → ભવ્યામ્ભોજવિદ્યોધનકનરણે 'વિસ્તારિકમાવલી-રમ્ભામમજ' નામિનન્દન ! મહાનથાપદામાસુર । મત્ત્યા વન્દિતપાદપદ્ય ! વિદુષા સમ્પાદય પ્રાંજિતા-રમ્ભામમ 'જનામિનન્દન ! મહા-નથાપદા માસુરે ॥૩૦/૧॥ ← ઇત્યાદિ, ણ્વ → શ્રીવર્ધમાન ! નતમાનમશોધ ! 'વન્તિ, સ્વેર યથામિ મુવન તવ શોધ-વન્તિ' । નુદ્યા ચકોરનિકરા ગતશો વપન્તિ, ચન્દ્રયુતામપરદેવશો ધવન્તિ' ॥૩૦/૧॥ ઇત્યાદિ શ્રીચારિત્રરત્નગણિવિરચિત ચતુર્વિગતિસ્તોત્રમ્ ।

નવમરસાભિવ્યક્તયા, 'શુદ્ધારસારી વીમલ્ય ગદ્ હાસ્ય મયાનકમ્ । કરુણા ચાદ્રુત શાન્ત, વાત્મલ્ય ચ રમા દશ' ॥ [ ] ઇતિ શ્લોકોક્તક્રમમાશ્રિત્ય શાન્ત્યસોદીપનેન યથા → યદિ નિયતમશાન્તિ નેતુમિચ્છોપશાન્તિ, મમભિલપત શાન્તિ તદ્વિધાપ્યાપ્તશાન્તિમ્ । પ્રહતજગદશાન્તિ જન્મતોઽપ્યાત્તશાન્તિ, નમત વિનતશાન્તિ હે જના 'દેવશાન્તિમ્ ॥ ← ઇતિ શ્રીધર્મ-ધોપસૂત્રિવિરચિતચતુર્વિગતિજિનસ્તોત્રાદિના ।

સવેગઃ = ભવભય, મોક્ષાભિલાષો વેતિ । ઉપલભ્યાત્ દેવ-ગુરુ-ધર્મેષુ નિશ્ચલાનુરાગસ્યાપિ ગ્રહણ કાર્યમ્, યથોક્ત → તથ્યે ધર્મે જ્વસ્તહિમાપ્રવન્ધે, દેવે ગગ-દ્રેષ-મોહાદિમુક્તે । માધૌ સર્વગ્રન્થમન્દર્ભદીને સવેગોઽમૌ નિશ્ચલો યોઽનુરાગ ॥ ← [ ] ઇતિ । સવેગેન ધર્મશ્રદ્ધોત્પત્તિસ્તુ 'સવેગેણ અણુત્તર ધર્મસદ્ જળવડ' ॥૩૦/૧॥ ઇતિ ઉત્તગાધ્યયનમૂત્રાત્પ્રસિદ્ધૈવ । પ્રકૃતે સવેગપરાયણતા તુ → ત્વ નાથ ! દુ સ્વિજનવત્સલ ! હે ગરુણ ! કારુણ્યપુણ્યવન્તે ! વગિના વરુણ ! મત્ત્યા નતે મનિ મહેશ ! દયા વિનાય, દુ સ્વાદુકુરોદ્દલનતત્પરતા વિરેહિ ॥૩૦॥ ← ઇતિ કલ્યાણમન્દિરસ્તોત્રાદિમિ યદ્વા → પચ્ચલકસાયચારે મડમન્નિહિઆસિ ચક્કરગુરેહા । હુતિ તુહ ચિય ચલણા સરણ મીઝાણ મવરન્તે ॥૩૦॥ ઇતિ ધનપાલકૃત-ક્રમપદ્મચાગિકાદિમિ જૈવા ॥૩૦/૬॥

અન્ધલિખિતા વગેરે ગુણોથી યુક્ત ડગી તેવા ન્તોત્રો દ્વાગ પ્રભુની ન્તોત્રપૂજા ડગી [૮/૬-૭]

સ્તોત્રપૂજા વિશ્લેષણ

દીકાર્થ :- [૧] ૧૦૦૮ લક્ષણોથી યુક્ત એવુ પ્રભુશરીર, નવોદ્ભૂત દુર્વાગ એવા યગ્નિહોને જીતવા વગેરે આચારસ્વરૂપ ક્રિયા તેમ જ જીવજીવાણ છોડીને ન રહેનારા મામાન્યથી જ્ઞાન આદિ ગુણો, વિશેષ ગીતે કેવલજ્ઞાન વગેરે ગુણો આ ત્રણેયને પોતાનો વિષય બનાવે એવા ન્તોત્રો વડે જિનપૂજા ડગી [જે ન્તોત્રો દ્વાગ પ્રભુના ગુણગાન યાપ તે ન્તોત્રોના ૧૧ વિશેષાંગો શ્રીમદ્જીએ બતાવેલ છે તેમાથી પ્રથમ વિશેષાંગ ડેવાઈ ગયુ બાકીના ૧૦ વિશેષાંગો હવે બતાવાય છે] [૨] ન્તોત્ર ગભીર અર્થાત મૂઠ્ઠમ બુદ્ધિથી જાણી થકાય તેવા અર્થોથી યુક્ત હોવા જોઈએ [૩] અનેક છદ્, અલકારની ગ્યનાથી વિવિધ એવા વાગોંથી મયુક્ત એવા ન્તોત્ર હોવા જોઈએ [૪] નવમો જ્ઞાન ગ્ય અભિચક્ત ડગવાથી ન્તોત્ર ચિત્તશુદ્ધિના જનક હોવા જોઈએ [૫] મનાગ્નો

૧ પ્રમન્તિ । ૨ વિમલ્યન્તિ । ૩ મિવન્તિ । ૪ જા જુવન્તિ ।

पुण्यै ॥९/६॥ पापाना राग-द्वेष-मोहकृताना स्वयकृतत्वेन निवेदनमर्थ = अन्तर्गतभाव येषा तानि तथा तै ,
प्रणिधान = ऐकाग्र्य तत्पुरस्सरै = उपयोगप्रधानै इति यावत्, विचित्रार्थै = बहुविधार्थयुतै , अस्खलितादयो
गुणा अस्खलिताऽमिलिताऽव्यत्याग्रेडितादिलक्षणा तै युतै अभिव्या-हारकाले, स्तोत्रैश्च महामतिभि = विशिष्टबुद्धिभि

कल्याणकन्दली

पापाना राग-द्वेष-मोहकृताना स्वयकृतत्वेन निवेदनमिति, यथा → प्राप्यापि तव सम्बोधि मनोवाक्पापकर्मजै ।
दुश्चेष्टितैर्मया नाथ ! शिरसि ज्वालितोऽनल ॥ ← [वी स्तो १६/५] इति वीतरागस्तोत्रप्रभृतिभि ।

उपयोगप्रधानेरिति । 'एगगहणे गहण तज्जाइयाण सव्वेसि' [४७०६] इति निशीथभाष्यवचनात् प्रकृते तद्वत्तच्चित्त्वा-
दीनामपि ग्रहण कर्तव्यम् । तदुक्त व्याख्याप्रज्ञप्तौ → तच्चिन्ने, तम्मणे, तल्लेसे, तदञ्जवसिण, तत्तिव्वञ्जवसाणे, तदहोवउत्ते,
तदण्णियकरणे, तन्भावणाभाविण ← [१/७/६२] । तद्व्याख्या चैवम् → [१] तत्र = अर्थादौ चित्त सामान्योप-
योगारख्य यस्याऽसौ तच्चित्त , [२] तत्रैव अर्थादौ मनो विशेषोपयोगरूप यस्याऽसौ तन्मना, [३] लेइया = आत्मपरिणामविशेष.,
[४] इहाध्यवसाय. = अव्यवसित , तत्र तच्चित्तादिभावयुक्तस्य सत तस्मिन्नेवार्थादौ अव्यवसित परिभोगक्रियासम्पादनविषयमस्येति
तदध्यवसित , [५] तस्मिन्नेवार्थादौ तीव्र = आरम्भकालादारभ्य प्रकर्षयायि अध्यवसान प्रयत्नविशेषलक्षण यस्य स तथा,
[६] तदर्थ = अर्थादिनिमित्त उपयुक्त = अवहित = तदर्थोपयुक्त , [७] तस्मिन्नेवार्थादौ अर्पितानि = आहितानि करणानि
= इन्द्रियाणि कृत-कारितानुमतिरूपाणि वा येन स तथा, [८] असकृत् अनादौ ससारे तद्भावनयाऽर्थादिसंस्कारेण भावितो
य स तथा ← । युक्तश्चेतद्विशेषणकदम्बकपरिकलितत्वम्, इत्यमेवाधिकृतभगवद्गुणादिभासनोपपत्ते । तदुक्त योगशतके
→ तग्यचित्तस्स तहोवओगओ तत्तभासण होति । एय एत्थ पहाण अग खलु इड्सिद्धीण ॥६५॥ ← इति । तदुक्त
चैत्यवन्दनमहाभाष्येऽपि → चित्तेयव्वो सम्म तेसि अत्थो जहापरिन्नाण । सुन्नहियत्तमिहरा उत्तमफलसाहग न भवे ॥२३३॥
← इति । बहुविधार्थयुक्तेः यथा → प्रीणन्तु जन्तुजात नखसुभगा भावुका न नखसुभगा । अभिजातस्यापि सदा पादा
श्रानाभिजातस्य ॥१॥ ← इति श्रीजिनपतिविरचितैर्विरोधालङ्कारमण्डितै ऋषभस्तोत्रादिभि [भक्ता कल्या स्तोत्रत्रय पृ २५७] ।

अस्खलिताऽमिलिताऽव्यत्याग्रेडितादिलक्षणा इति । उपल-शकलाद्याकुलभूभागे लाङ्गूलमिव स्वलति यत्तत् स्वलित,
न तथा = अस्खलितम् । अनेकस्तोत्रादिसम्बन्धीनि पदान्येकत्र मीलयित्वा यत्र पठति तत् मिलित, असदृशधान्यमेलकवत्,
यद्वा पठत यत्र पदादिविच्छेदो न प्रतीयते तन्मिलित, न तथा = अमिलितम् । एकस्मिन्नेव स्तोत्रेऽन्यान्यस्थाननिबद्धानि
एकार्थानि पदान्येकस्थाने समानीय पठतो व्यत्याग्रेडित यद्वा स्तोत्रमध्ये स्वमतिचर्चितानि तत्सदृशानि पदानि कृत्वा प्रक्षिपतो
व्यत्याग्रेडित, अस्थानविरतिक वा व्यत्याग्रेडित, न तथा = अव्यत्याग्रेडितम् । आदिपदेन प्रतिपूर्णादिग्रहणम् । तदुक्त अनुयोग-
द्वारसूत्रे → पद सिक्खित ठित जित मित परिजित नामसम घोससम, अहीणक्खर, अणक्खक्खर, अण्वाइद्धक्खर, अक्खलिअ,
अमिलिअ, अवच्चाभेलिय, पडिपुण्ण, पडिपुण्णघोस कठोद्विप्पमुक्क ' ← [सू १३] इत्यादि । अभिव्याहारकाले = उच्चारणा-
वसरे, उपलक्षणात् जिनविम्बन्वस्तनयनमन पूर्वक गाम्भीर्यादिगुणोपेतमुच्चारणमवगन्तव्यम्, तदुक्त चैत्यवन्दनमहाभाष्ये →
जिणविब्रपायपकयविणिवेसियनयणमाणसो धणिय । अक्खलियाइगुणजुय पणिवायथय तओ पढड ॥२६९॥ गभीरमहुरघोस तह
तह धोत्ताइय भणेज्जाह । जह जायड सवेग सुणमाणण परेसि पि ॥८४२॥ ← इति । श्राद्धदिनकृत्येऽपि → विसिद्धवन्ननासेण
भावितो य पय पय । जिणणाहस्स विवम्मि दिन्नदिट्ठी सुहासओ ॥३२॥ ← इत्याद्युक्त शक्रस्तवपठनाद्यवसरे ।

यथोक्त ललितविस्तराया मूलकारैरपि → तदेतदसौ साधु श्रावको वा यथोदित पठन् पञ्चाङ्गप्रणिप्रात करोति, भूयश्च
पादपुञ्जनादिनिषण्णो यथाभय [यथाभाव] स्थान-वर्णार्थालम्बनगतचित्त सर्वसाराणि यथाभूतानि असाधारणगुणसङ्गतानि
भगवता दुष्टालङ्कारविरहेण प्रकृष्टशब्दानि, भाववृद्धये परयोगव्याघातवर्जनेन परिशुद्धामापादयन् योगवृद्धि अन्येषा सद्बिधानत
सर्वज्ञप्रणीतवचनोन्नतिकराणि भावसार परिशुद्धगम्भीरेण ध्वनिना सुनिभृताङ्ग सम्यगनभिभवन् गुरुध्वनि तत्प्रवेशात्, अगणयन्
दशमशकादीन् देहे, योगमुद्रया रागादिविषपरममन्त्ररूपाणि महास्तोत्राणि पठति ← [पृ ७७/७८] । साधुभिरपि जिनभक्ति
न त्याज्या, किन्तु परमादरेण चैत्यवन्दन-स्तोत्रादिषु यतितव्यमेव, तदुक्त आराधनापताकाया वीरभद्रसूरिभिः → तेसि

भय अथवा भोक्षामिलापस्वप्न सवेग ओ न नेमा श्रेष्ठ गमन = गन्तव्य = प्राप्य होय ओवा अर्थात् सवेगपरायाण ओवा
स्तोत्र होवा ओईओ [६] पुण्णनक होवाथी यवित्र-पावन ओवा स्तोत्र ओईओ [७] 'राग-द्वेष-मोहयो धयेल पापो मे कथा
छे' ओवा ओकराथी गर्भित स्तोत्रोने [८] ओकाग्रतापूर्वक - उपयोगप्रधान क्रीने ओलवा ओईओ [९] अनेक प्रकाशना अर्थयो
युक्त ओवा स्तोत्रोथी प्रभुना गुणगान करवा [१०] ओलती वभने स्तोत्रना अक्षरो स्मलना न पामे, पढो पठय्य लेगा

ગ્રથિતે ઇય પૂજા કર્તવ્યેતિ પશ્ચાત્ સામ્યબંધનીયમ્ ॥૭/૭॥ કથ પુન સ્તોત્રેભ્ય પૂજા સ્યાત્ ? ઇત્યાહ -> 'શુભે'ત્યાદિ ।

શુભભાવાર્થ પૂજા સ્તોત્રેભ્યઃ સ ચ પર શુભો ભવતિ । મદ્ભૂતગુણોત્કીર્તનસંવેગાત્ મમરમાપત્યા ॥૯/૮॥

શુભભાવાર્થ પૂજા સર્વાપિ પુષ્પાદિભિ ઇષ્યતે । સ ચ ભાવ સ્તોત્રેભ્ય પર = પ્રકૃષ્ટ શુભો ભવતિ, સદ્ભૂતાના = વિદ્યમાનાના ગુણાના જ્ઞાનાદીના યત્કીર્તન તેન સવેગ = મોક્ષાભિલાષ તત સમે ભાવે રસ = અભિલાષો યસ્યા તાદૃશ્યા આપત્યા = પ્રાપ્ત્યા દેતુશૂતયા પરમાત્મગુણોપયોગેન પરમાર્થત તદનન્યવૃત્તિલક્ષણયા । તતશ્ચ પુષ્પાદિત શુભ-

કલ્યાણકન્દલી

આરાહણનાયગાન ન કરિજ્જ જો નરો મત્તિ । યત પિ મજમ તો સાલિ મો ડમરે વવડ ॥૪૬૫॥ <- ઇતિ । ઇત્ય વિધિવન્જાય-માનાજ્જિન-નમન-પૂજન-સ્તવનાદે સકાશાત્ તીર્થકૃદાદિપદપ્રાપ્તિનાવિલા, યયોક્ત -> યો નમસ્કુરતે ભક્ત્યા ત્રિમન્ય પૂજયત્યપિ । ડપાન્તે વ્યાપતિ સ્તૌતિ, સદ્ભૂતગુણકીર્તન ॥ સ્નાન વિલેપન પૂજામદ્ધા દિવ્યવનુભિ । ડુયાત્તેપા મહાર્ચાલદ્ધકારિર્વસેશ્વ પૂજનમ્ ॥ આગમોક્તેન વિધિના નિર્મિતે નમસ્ક્રિયામ્ । તત્કલેવાનિ નચ્યાનિ, નચ્યા મૂર્ત્તીશ્ચ કારયંત્ ॥ ૬૭૦ યવડ રમ પાક, ગુડ યવડા મિતોપલામ્ । યથા સ્વાદત પુમ મુસ સ્યાદયિકાયિકમ્ ॥ તથા શ્રદ્ધાદિરૂપેણ સ્વાન્તાનન્દેન ભાવિત । નમસ્કરોતિ યો જૈનમૂર્તિં શક્રસ્તવાદિભિ ॥ દેવપાલ ઇવાડગાથ સુરાજ્ય સ્વ સુલાન્વિતમ્ । તીર્થકૃત્યદર્શી પ્રાપ્તો મોદતે મુક્તિ-સમ્પદા ॥ <- [ગા ૮૮/૧૩] મૂલગ્રન્થોક્તકારિકાપુગલાનુમારેણ ભક્તિદ્વાત્રિગિકાયા -> પિષ્ટક્રિયા-ગુણોદારેણ સ્તોત્રેશ્ચ સદ્ભૂતા । પાપગર્હાપરે સમ્યવપ્રણિધાનપુરસ્સરે ॥૨૪॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । ઇવમેવ દેવવન્દનાદાવપિ શ્રદ્ધા-મવેગજનકલ્પાદિપ્રકારોડ-વસેય । તદુક્ત યોગવિન્દૌ -> સ્થાન-કાલક્રમોપેત ગચ્છાર્થાનુગત તથા । અન્યામમોહજનક શ્રદ્ધા-મવેગસૂચકમ્ ॥૩૯૮॥ પ્રોલ્લસદ્ભવોમાશ્ચ વર્ધમાનશુભાગયમ્ । અવનામાદિમશુદ્ધમિષ્ટ દેવાદિવન્દનમ્ ॥૩૯૯॥ <- ઇતિ ॥૯/૭॥

મૂલગ્રન્થે ડળ્ડાન્વસસ્ત્વેવમ્ -> શુભભાવાર્થ પૂજા, મ ચ સ્તોત્રેભ્ય મમરમાપત્યા મદ્ભૂતગુણોત્કીર્તનસંવેગાત્ પર શુભો ભવતિ ॥૯/૮॥

ભાવઃ સ્તોત્રેભ્યઃ પ્રકૃષ્ટઃ શુભો ભવતીતિ । અત ઇવ સ્તવપાઠાદિત મમ્યજ્ઞાનદર્શનાદિલાભ ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રે -> ધય-ધુડમગલેણ ભતે । જીવે કિ જગયડ ? ધય-ધુડમગલેણ જીવે નાળ-ડસળ-ચગિન-ચોહિલામ જગયડ । નાળ-ડસળ-ચરિત-ચોહિલામસપત્રે યળ જીવે અતકરિય કળપવિમાણોવ્વનિગ આગહળ આરાહંડ <- [ઉત્ત ૨૯] ઇત્યાદિના પ્રોક્ત । શ્રાવકપ્રજ્ઞતો અપિ -> મિચ્છાડસળમહળ મમ્મદસગવિસુદ્ધિહેજ ચ । તિડવડળાડ વિહિળા પત્તન વીયગગેહિ ॥૩૪૧॥ <- ઇત્યુક્તમ્ ।

ન મળી જાય, અયોગ્ય રીતે પદચ્છેડ ન થાય તે રીતે શ્રોત્રુ નેડીએ [૧૧] વિશિષ્ટ બુદ્ધિશાળી વ્યક્તિઓએ રચેલા સ્તોત્રોથી આ સ્તોત્રપૂજા કંચી - આમ પાછળ મમ્મ નેડીએ [૮/૬-૭]

વિશેષાર્થ - આગળની ગાયમા ડહેવામા આવશે તે મુજબ વિશિષ્ટ શુભ ભાવનો ઉજાળો લાવવો એ સ્તોત્રપૂજનુ પ્રયોજન છે તે પ્રયોજન નિમ્ન થાય તે માટે ઉપરોક્ત ૧૧ વિશેષાણોથી મમુલ્લ એવા સ્તોત્રનુ પડન જડી બને છે જે સ્તોત્રથી ભગવાનના મદાચાર, મદ્ગુણોનુ ઉત્તીર્તન ન થાય, જે સ્તોત્ર નુચ્છ ભાવોને વ્યક્ત કરે, આશયવિશુદ્ધિને પેદા ન કરે, સવેગ ન જન્માવે, પુણ્યને ન પ્રગટાવે કે પોતાના પાપ પ્રત્યે ધિક્કારભાવ પેદા ન કરે એવા સ્તોત્ર બોલવાથી કોઈ વિશેષ ફાયદો ન થાય તેમ જ વિશિષ્ટ સ્તોત્ર પણ ઉપયોગ વિના બોલાય કે યોગ્ય પદચ્છેડ વિના બોલાય તો પણ નોંધપાત્ર લાભ ન થાય માટે ઉપરોક્ત ૧૧ વિશેષાણોનો વેભવ સ્તોત્રમા હોવો જડી છે પ્રત્યેક વિશેષાણુ વિશે હનુ વનુ વિચારવિમર્શ થઈ શકે છે તેનો વાચકવર્ગ ખ્યાલ ગળવો [૮/૬-૭]

અહીં એવી શ્દા થાય કે -> સ્તોત્રોને આગ્રથીને પૂજા કેવી રીતે થઈ શકે ? [કાગળ કે તેમા તો પુષ્પ, ફળ, નેવેદ્ય વગેરે દ્રવ્યને મમર્પિત કરવાનુ નથી] <- તો તેના નિગડગુણ માટે મૂલકાગ્રથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - શુભ ભાવ માટે પૂજા છે સ્તોત્રોથી નદ્ભુત ગુણોના ઉત્તીર્તનથી જન્ય મવેગથી સમરસપ્રાપ્તિ થવા દારા તે ભાવ પ્રદૃષ્ટ શુભ બને છે [૮/૮]

(*) સ્તોત્રપૂજાથી પ્રદૃષ્ટ શુભભાવની વૃદ્ધિ (*)

દીકાર્થ - પુષ્પ વગેરે દાગ થતી બધી ય પૂજા શુભ ભાવ લાવવા માટે ઈચ્છાય છે તે ભાવ સ્તોત્રોથી પ્રદૃષ્ટ સુદર બને છે તે મવેગથી મમભાવ = શાન્તગમ વિપયઃ અભિલાષવાળી પ્રાપ્તિ -પરિણતિ = મમરમાપતિ તેના લીધે પ્રભુના વાન્તવિક્ષ જ્ઞાનાદિ ગુણોના ઉત્તીર્તનથી મોક્ષાભિલાષ ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી પરમાત્માના વીતરાગતાદિ ગુણોનો ઉપયોગ પ્રગટે છે તેથી

તરપરિણામનિબંધનત્વેન સ્તોત્રાણા વિશિષ્ટપૂજાહેતુત્વ સિદ્ધ ભવતિ ॥૩/૮॥

કલ્યાણકન્દલી

સદ્ગુણા ગુણાના જ્ઞાનાદીના બાહ્યાતિશય-પ્રાતિહાર્યાદીના વા યત્કીર્તન તેન મોક્ષાભિલાષઃ, તત્ત્વમિતિ । તદુક્ત પશ્ચાત્તે -> સારા પુણ ધુદ્ધોક્તા ગમીરપયત્થવિરડ્યા જે ઉ । સમ્ભૂયગુણક્ષિત્તપરુવા, ચલુ તે જિણાણ તુ ॥ તેસિ અત્યાહિ-ગમે ણિયમેણ હોઈ કુસલપરિણામો । સુદરભાવા તેસિ, ડયરમ્મિ વિ રયણનાણ ॥ [૪/૨૪-૨૫] ધુદ્ધોક્તા પુણ ઉચ્ચિયા ગમીરપયત્થવિરડ્યા જે ઉ । સવેગવુદ્ધિજગ્ગા સમા ય પાણ સવ્વેસિ ॥ < [પચા ૯/૧૦] ઇતિ । અસદ્ગુણકીર્તનરૂપાણિ સ્તોત્રાણિ પુન ત્યાજ્યાનિ, યથા -> ક્ષેમાય મર્ત્યજગતસ્તલ ઇવ શૃંગે શાકમ્ભરીનૃપ ! ગત ન ભવદ્દશોમિ । ગાયન્તિ તાનિ યદિ તત્ર ભુજડ્ગમયોષા શેષ શિરાસિ ધુનુયાત્ર મહી સ્થિરા સ્યાત્ ॥ [ ] < ઇત્યાદીનિ ।

યદ્યપિ નોઆગમતો ભેદેન સ્થિતૌ સ્તુત્ય-સ્તોતારૌ નાભેદભાવ ભજેતે તથાપ્યાગમત. તદર્થોપયોગભાવેન તાવેકત્વમાશ્રયત ઇત્યેવ પરમાત્મગુણોપયોગેન પરમાર્થતઃ = આગમત ભાવનિક્ષેપેન તદનન્યવૃત્તિલક્ષણયા = પરમાત્મનિષ્ઠકેવલજ્ઞાનાદિગુણમાત્ર-વૃત્તિરૂપયા સમરસાપત્ત્યા જનિતાત્ સદ્ગુણોત્કીર્તનનિમિત્તકાત્ સવેગાત્ ભાવ પ્રકૃષ્ટ શુભો ભવતીત્યત્રાન્વીયતે । અયમાશય સકલકર્મવિલયજન્યાસ્વખંડાદિત્રીયચિદાનન્દમયસ્ય મોક્ષસ્ય પરોક્ષત્વાત્ પ્રાયશઃ પ્રથમ. તદભિલાષો જીવાના નોપજાયતે કિન્તુ પ્રત્યક્ષત્વાત્ સદ્વિલેશશૂન્યસ્ય સમરસસ્યૈવાભિલાષ આદાવુપજાયતે । સ ચ પરમાત્મગુણોપયોગનિબંધન. । પઠ્યમાનસ્તોત્રપ્રદર્શિત-પરમાત્મગતસદ્ગુણોત્કીર્તનરૂપેણ ચ બહિરજ્ઞકારણેન મોક્ષાભિલાષલક્ષણ સવેગ ઉત્પદ્યતે । તથાવિધસવેગાચ ભાવ પ્રકૃષ્ટફલપ્રદાયક-તયા પ્રકૃષ્ટ. શુભો ભવતીત્યુચ્યતે । તત્ત્વમિતિ : સકાશાત્ શુભતરપરિણામનિબંધનત્વેન સ્તોત્રાણા પઠ્યમાનાના વિશિષ્ટ-પૂજાહેતુત્વ સિદ્ધ ભવતિ, કથારત્નકોશે દેવભદ્રસૂરિણાઽપિ -> ગમીરપયત્થમહત્થસથવુદ્ધિદહડહદમ । કિત્તેજ્ઞ ગુણગામ પરમા ઇસા ચુ જિણપૂયા ॥ < [પૃ ૯૧/ગા ૧૦] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાપ્યુક્ત -> પૂજાકોટિસમ સ્તોત્ર સ્તોત્રકોટિસમો જપ । જપકોટિસમ ધ્યાન ધ્યાનકોટિસમો લય ॥ < [ ] ઇતિ । અધ્યાત્મયોગનિરતા શ્રીકલાપૂર્ણસૂરયસ્તુ -> કોટિપૂજાઽનન્તર સ્તોત્રસાધ્યફલભયોગ્યતા સંજાયતે સ્તોત્રકોટિપઠનોત્તરકાલ તાત્ત્વિકજપકરણસામર્થ્યમાપદ્યતે કોટિશ જપકરણે સદ્ધ્યાન-યોગપ્રવળતા પ્રજાયતે કોટિશ ધ્યાનપ્રવૃત્તૌ ચ લયયોગશક્તિરભિવ્યજ્યત ઇત્યેતત્કારિકારહસ્યાર્થ < ઇતિ પ્રચક્ષતે । હસોપનિષદિ -> જપકોટ્યા નાદમનુભવતિ < [૧૬] ઇત્યેવમુક્તે જપકોટિકરણે નાદયોગ્યતોપજાયતે ઇત્યપિ વદન્તિ કેચન ।

પ્રકૃત પ્રસ્તુતમ્ લલિતવિસ્તરાદાવપિ અન્યમતેન -> પુષ્પાઽસમિપ-સ્તોત્ર-પ્રતિપત્તિપૂજાના યથોક્ત પ્રાધાન્યમ્ < [પૃ ૧૨]

પરમાર્થથી તેવી પરિણતિ = સમરસાપત્તિ એ વીતરાગમાત્રવૃત્તિ = વીતરાગગુણમાત્રમા વિશ્રાન્ત થયેલી હોય છે, તેનાથી અન્યત્ર વિષયતા સબધથી રહેતી નથી તેથી સિદ્ધ થાય છે કે પુષ્પ વગેરે કરતા વધુ શુભ પરિણામમા કારણ હોવાથી સ્તોત્રો વિશિષ્ટ પૂજના હેતુ છે [૮/૮]

વિશેષાર્થ - પ્રભુની દ્રવ્યપૂજા = ફલ-ફળ પૂજા સુદર ભાવોને પ્રગટાવવામા નિમિત્ત હોવાથી શ્રાવકો દ્રવ્યપૂજા કરે એવુ શાસ્ત્રકારોને અભિપ્રેત છે મતલબ કે પુષ્પપૂજા વગેરે સાધન છે અને શુભ અધ્યવસાય એ સાધ્ય છે પુષ્પપૂજા વગેરેથી જે શુભ ભાવો જાગે છે તેના કરતા વધુ સુદર ભાવો સ્તોત્રપૂજાથી થાય છે માટે સ્તોત્રપૂજા પાણ કર્તવ્ય છે ધધો કોઈ પાણ હોય, લક્ષ નક્ષત્ર હોય તેમ પૂજા કોઈ પાણ હોય, લક્ષ પ્રથસ્ત પરિણતિની પ્રાપ્તિનુ હોય પુષ્પપૂજા વગેરે દ્રવ્યપૂજા કરતા સ્તોત્રપૂજાથી વધુ સારી પરિણતિ પ્રગટવાનુ કારણ એ છે કે સમરસ = શાંત રસની પરિણતિના કારણે પૂર્વોક્ત ૧૧ વિશેષાણોથી વિશિષ્ટ એવા સ્તોત્રો દ્વારા પરમાત્માના ગુણગાન કરવાથી પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રબળ આકર્ષણ પેદા થાય છે પરમાત્મસ્વરૂપ બનવાની મહેચ્છા મહેકે છે તેના કારણે સતત પરમાત્મા અને પરમાત્માના ગુણોના જ વિચારમા મન ખોવાઈ જાય છે પરમાત્મા સિવાય મનને બીજે ક્યાય ગોકતુ નથી મનમા કોઈ પાણ ભૌતિક-દુન્યવી સુખસાધનો પ્રત્યેનુ આકર્ષણ મરી પરવારે છે આવા પ્રકારની ચિન્તવૃત્તિ હોય ત્યારે પ્રભુના સદ્ભૂત ગુણોના ઉત્કીર્તન દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલ વાસ્તવિક સવેગને લીધે ભાવ પ્રકૃષ્ટ શુભકક્ષાનો બને છે આશય એ છે કે પ્રભુગુણોમા ચિન્ત એકાગ્ર બનવાથી સમભાવ = શાંતરસ વિશેનો અભિલાષ પ્રગટ થયો હોય તો પ્રભુના ગુણોના ઉત્કીર્તનથી વાસ્તવિક સવેગ પ્રગટે છે માટે જ તે સ્તોત્રો દ્વારા પ્રભુના સદ્ભૂત ગુણો, પછી ભલે ને તે પ્રભુની બાહ્ય સમૃદ્ધિ સ્વરૂપ હોય તો પાણ, તેને બોલવાના સમયે રહેલો ભાવ પ્રકૃષ્ટ શુભ કક્ષાનો હોય છે સ્તોત્રનુ કીર્તન એ બાહ્ય કારણ છે, સમરસાપત્તિ એ પ્રાથમિક આંતરિક કારણ છે આંતરિક કારણથી બાહ્ય કારણ પ્રબળ બને છે સવેગ તેનુ કાર્ય છે તે સવેગથી પ્રકૃષ્ટ શુભભાવરૂપ કાર્ય પ્રગટે છે એથી ફલિત થાય છે કે સ્તોત્રપૂજા પ્રકૃષ્ટ શુભ ભાવનુ કારણ છે પુષ્પપૂજા વગેરે કરતા સ્તોત્ર જ ધણી ચઢિયાતી છે [૮/૮]

અથાન્યથા પૂજાભેદત્રયમાહ -> કાર્યે'ત્યાદિ ।

કાર્યાદિયોગસારા ત્રિવિધા તચ્છુદ્ધયુપાત્તવિત્તેન । યા તદતિચારરહિતા સા પરમાઽન્યે તુ સમયવિદઃ ॥૯/૧॥

કાર્યાદયો એ યોગા તત્ સારા = તત્પ્રધાના ત્રિવિધા = ત્રિપ્રકાર કાર્યયોગસારા, વાગ્યયોગસારા, મનોયોગસારા ચ તેષા 'કાર્યાદિયોગાના શુદ્ધિ = કાર્યાદિદોષપરિહારપૂર્વેકાગ્રપ્રવૃત્તિ તથા ઉપાત્ત યદ્ વિત્ત તેન કારણભૂતેન' યા તદતિચારૈ = શુદ્ધચિત્તચારૈ રહિતા સા પરમા = પ્રધાના પૂજા અન્યે તુ સમયવિદ = આગમજ્ઞા વદન્તીતિ શેષ ॥૯/૧॥

તિસ્માન્મપ્યેતાસામન્વર્થજામભેદમાહ -> વિઘ્ને'ત્યાદિ ।

વિઘ્નોપશમન્યાઘા ગીતાઽભ્યુદયપ્રસાધની ચાન્યા । નિર્વાણસાધનીતિ ચ ફલદા તુ યથાર્થસંજ્ઞાભિઃ ॥૯/૨॥

વિઘ્નાનુપશમયતીતિ વિઘ્નોપશમની આઘા = કાર્યયોગસારા ગીતા = કથિતા । અભ્યુદય પ્રસાધયતીતિ

કલ્યાણકન્દલી

ઇત્યુક્તમ્ । પુષ્પાદિપૂજાનન્તરમેવ સ્તોત્રપૂજા પ્રવર્તેત, દ્રવ્યપૂજાયા ભાવપૂજોચિતાવ્યવમાયસમ્પાદકત્વાત્ । અતઃ પ્વ દ્રવ્યપૂજોત્તર ભાવપૂજોપન્યાસ શ્રીવર્ધમાનસૂત્રિભિ ધર્મરત્નકરણકે -> વિધિના શુચિભૂતેન કાલે મત્કુસુમાદિભિ । સ્તુતિસ્તંત્રૈશ્ચ ગર્ભર્મૈર્કર્તવ્ય જિનપૂજનમ્ ॥૪૮॥ <- ઇત્યેવ કૃત ॥૯/૮॥

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> અન્યે તુ સમયવિદ કાર્યાદિયોગસારા ત્રિવિધા । તચ્છુદ્ધયુપાત્તવિત્તેન યા તદતિચારરહિતા સા પરમા ॥૯/૧॥ ઇય કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્વા દ્વા ૫/૨૫] સમુદ્ઘતા । યોગદીપિકા સ્પષ્ટેતિ ન પ્રતન્યતે ॥૯/૧॥

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> આઘા વિઘ્નોપશમની, અન્યા ચ અભ્યુદયપ્રસાધની, [અન્ત્યા] નિર્વાણસાધનીતિ ચ ગીતા । યથાર્થસંજ્ઞાભિ ફલદા તુ ॥૯/૨॥ ઇયઞ્ચ કારિકા પ્રાકૃતભાષયા પરાવર્ત્ય ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે -> વિઘ્નોવસામિગે, અભ્યુદયપ્રસાહની ભવે વીયા । નેવાણમાહની તદ્ ફલયા ડ જહત્યનામેહિ ॥૨૧૩॥ <- ઇત્યેવ શ્રીશાન્તિસૂત્રિભિરુદ્ઘતા, ટીકાકૃતાઽપિ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્તૌ [દ્વા દ્વા ૫/૨૫] સમુદ્ઘતા । મૂલકારૈરપિ સમ્બોધપ્રકરણે -> વિઘ્નોવસામિગે, અભ્યુદયપ્રસાહની ભવે વીયા । નિવ્વુઝકરણી તડયા ફલયાઽઽ જહત્યનામેહિ ॥૨૧૪॥ <- ઇત્યુક્તમ્ ।

હવે બીજી રીતે પૂજના ત્રણ ભેદને = પ્રકારને મૂલકારથી જણાવે છે

પૂજના અઽથ ત્રણ પ્રકાર

ગાથાર્થ - અન્ય આગમવેત્તાઓ એમ કહે છે કે કાયા વગેરે યોગો જેમા પ્રધાન છે એવી પૂજ ત્રિવિધ છે કાયા વગેરેની શુદ્ધિથી પ્રાપ્ત થયેલ ધન દ્વારા જે અતિચારરહિત પૂજ થાય તે શ્રેષ્ઠ છે [૮/૮]

ટીકાર્થ - પૂજના ત્રણ પ્રકાર છે [૧] કાર્યયોગપ્રધાન, [૨] વચનયોગપ્રધાન, [૩] મનોયોગપ્રધાન કાયા, વચન અને મન-આ ત્રણ યોગના દોષોને છોડવાપૂર્વક એકાગ્ર પ્રવૃત્તિ કરવા દ્વારા જે ધન પ્રાપ્ત થાય તે ધન દ્વારા ઉપરોક્ત પ્રવૃત્તિ સબધી અતિચારોથી = દોષોથી રહિત એવી પૂજ પ્રધાન = મુખ્ય જાણવી - એમ અન્ય મહર્ષિઓ કહે છે 'કહે છે' આટલો અધ્યાહાર જાણવો [૮/૮]

વિશેષાર્થ - મન-વચન-કાયાના જે દોષો છે તેને છોડીને એકાગ્ર પ્રવૃત્તિ કરવી તે કાયાદિ યોગોની શુદ્ધિ કહેવાય છે તેવી શુદ્ધિથી જે ધન પ્રાપ્ત થાય તે જે પૂજન કરણ = અસાધારણ કારણ અને તે પૂજ અતિચારશૂન્ય હોય તો તે મુખ્ય પૂજ કહેવાય પ્રસ્તુતમા શુદ્ધિના અતિચાર જાણવા અર્થાત્ યોગદોષપરિહારપૂર્વક યનારી એકાગ્ર પ્રવૃત્તિના અતિચાર જાણવા પ્રધાનપૂજ તે અતિચારોથી રહિત હોય છે તેથી પૂજમા કાયા જ્યારે પ્રધાન અને ત્યારે કાર્યયોગપ્રધાન પૂજ કહેવાય, વચન પ્રધાન હોય તો વચનયોગપ્રધાન પૂજ કહેવાય અને મન પ્રધાન અને તો મનોયોગપ્રધાન પૂજ કહેવાય [૮/૮]

ઉપરોક્ત ત્રણેય પૂજના અર્થાનુસારી વિશેષ નામોને મૂલકારથી જણાવે છે

ગાથાર્થ - પ્રથમ પૂજ વિઘ્નોપશમની, બીજી પૂજ અભ્યુદયપ્રસાધની અને ત્રીજી પૂજ નિર્વાણસાધની કહેવાયેલ છે યથાર્થભક્ષાથી પ્રત્યેક પૂજ કલદાયક છે [૮/૧૦]

ટીકાર્થ - કાર્યયોગપ્રધાન પ્રથમ પૂજ વિઘ્નોને ઉપશમાવે છે - શાત કરે છે અન્ય = વચનયોગપ્રધાન પૂજ અભ્યુદયને

અભ્યુદયપ્રસાધની ચ અન્યા = અપરા = વાગ્યોગપ્રધાના । નિર્વાણ સાધયતીતિ (નિર્વાણસાધની) ચ મનોયોગસારા । ફલદા તુ = 'ફલદૈવ એકૈકા યથાર્થસજ્જામિ = અન્વર્થાભિધાનૈ , એતાસા -> સમન્તભદ્રા, સર્વમઙ્ગલા, સર્વસિદ્ધિફલા <-> ઇત્યેતાન્યપ્યન્વર્થનામાનિ ગીયન્તે । તથેહ પ્રથમા પ્રથમાઽવશકયોગાત્ સમ્યગ્દષ્ટેર્ભવતિ, દ્વિતીયા તુ દ્વિતીયા-વશકયોગાદુત્તરગુણધારિણ , તૃતીયા ચ તૃતીયાવશકયોગાત્ પરમશ્રાવકરયૈવ । પ્રથમકરણભેદેન ગ્રન્થ્યાસન્નસ્ય ચ ધર્મ-

કલ્યાણકન્દલી

એતાસા તિસૃણા જિનપૂજાના યથાક્રમ [૧] સમન્તભદ્રા, [૨] સર્વમઙ્ગલા [૩] સર્વસિદ્ધિફલા ઇત્યેતાનિ અપિ અન્વર્થનામાનિ = ગુણનિષ્પન્નાનિ નામાનિ ગીયન્તે, યથોક્ત મૂલકારૈરેવ પૂજાવિશિકાયા -> પૂઆ દેવસ્સ દુહા વિન્નેયા દવ્વભાવમેણ । ઇયરેયરજુત્તા વિ હુ તત્તેણ પહાણ-ગુણભાવા ॥ પદમા ગિહિણો સા વિ હુ તહા તહા ભાવમેયઓ તિવિહા । કાય-વય-મણવિસુદ્ધિસમ્મોગરણપરિમેયા ॥ સ્વગુણાહિગવિસયા નિયમુત્તમવત્થુદાણપરિઓસા । કાયકિરિયપ્પહાણા સમતભદ્રા પદમપૂવા ॥ બીયા ડ સ્વમગલનામા વાયકિરિયાપહાણેસા । પુવ્વુત્તવિસયવત્થુસુ ઓચિત્તાણયણમેણ ॥ તદ્દયા પરતત્તગયા સ્વુત્તમવત્થુમાણસનિઓગા । સુદ્ધમણજોગસારા વિન્નેયા સ્વસિદ્ધિફલા ॥ <- [૮/૧-૫] ઇતિ ।

પ્રથમા = વિઘ્નોપશમની સમન્તભદ્રાભિધાના કાયયોગસારા જિનપૂજા પ્રયમાવશ્ચકયોગાત્ = પ્રાગ્વ્યાવર્ણિતાત્ [૮/૧૩ પૃ ૨૦૦] સદ્યોગાવશ્ચકામિધાનયોગાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટે: ભવતિ । ન ચ પૂજાવિધાવમઙ્ગુરાર્હદ્ભક્તિલક્ષણ વૈયાવૃત્ત્યામિધાન તપ સમ્યગ્દૃશ કથ સજ્જચ્છેત ? ઇતિ શઙ્કનીયમ્, 'સુસ્સૂસ-ધમ્મરાઓ ગુરુદેવાણ જહાસમાહીણ । વેયાવચ્ચે ણિયમો વયપડિવત્તિ અ ભયણાઓ ॥ <- [૧/૪] ઇતિ પચ્ચાશકવચનાદિના પ્રસિદ્ધસ્ય સમ્યક્ત્વલક્ષણીભૂતસ્ય વૈયાવૃત્ત્યસ્ય ચારિત્રમોહનીયમેધાનન્તા-નુબન્ધિવ્યયે જાયમાનસ્યાઽવિરતસમ્યગ્દૃશોઽપિ સમ્ભવે બાધકાભાવાત્ । ન ચૈવ ચારિત્રલેગસમ્ભવેઽવિરતત્વાનુપપત્તિર્વાધિકેતિ શઙ્કનીયમ્, યતો દર્શનશ્રાવકાણા તપસો ગૌણતયા ભગવદ્ભક્તિ સમ્યક્ત્વાદ્ગતયા સમ્યક્ત્વફલેનૈવ ફલવતી, ફલવત્સન્નિધાવફલ તદગ્નમિતિ ન્યાયાત્ । તથા ચ તાવતા નાવિરતત્વહાનિ । ન હિ કાર્પાપમાત્રધનેન ધનવાન્, ણ્કમોમાત્રેણ ગોમાનિતિ પચ્ચાશક-વૃત્તિકાર: । અધિકમત્રત્ય તત્ત્વ પ્રતિમાશતકવૃત્ત્યાદિતોઽવસેયમ્ [પ્ર શ ગા ૮૧] ।

દ્વિતીયા અભ્યુદયપ્રસાધની સર્વમઙ્ગલાભિધાના વચનયોગસારા પૂજા તુ દ્વિતીયાઽવશ્ચકયોગાત્ = પૂર્વ [૮/૧૩ પૃ ૨૦૦] નિરુક્તાત્ ક્રિયાઽવશ્ચકયોગાત્ ઉત્તરગુણધારિણ: શ્રાવકસ્ય વિજ્ઞેયા । યથોક્ત પૂજાવિશિકાયા -> પદમાઽવશ્ચકયોગા સમ્મદ્દિ-દ્વિસ્સ હોઈ પદમત્તિ । ઇયરેયરજોગેણ ઉત્તરગુણધારિણો નેયા ॥ <- [૮/૬] ઇતિ । તૃતીયા ચ નિર્વાણસાધની સર્વસિદ્ધિફલાભિધાના મનોયોગસારા પૂજા તૃતીયાવશ્ચકયોગાત્ = પ્રાગ્વ્યાખ્યાત-ફલાવશ્ચકયોગપ્રભાવાત્ પરમશ્રાવકસ્યૈવ વિજ્ઞેયા । સા ચ સાધુપદલાભદ્વારા નિર્વાણસાધનીતિ ધ્યેયમ્ । યથોક્ત મૂલકારૈરેવ પૂજાવિશિકાયા -> તદ્દયા તદ્દયાવશ્ચકયોગેણ પરમસાવગસ્સેવ । જોગા ય સમાહીહિ સાહુજુગકિરિયફલકરણા ॥ <- [૮/૭] ઇતિ । ન ચૈવ સત્યપુનર્વન્ધકસ્ય પૂજાયામનધિકાર સ્યાત્ કરણેઽપિ વા

પ્રકૃષ્ટ રીતે સાધે છે તથા મનોયોગપ્રધાન પૂજા મોક્ષને સાધે છે - નિર્વાણને સાધે છે આ દરેક પૂજા પોતાની અર્થાનુસારી સજ્જાથી કળ આપે છે પ્રસ્તુત ત્રણેય પૂજાઓનું ક્રમશઃ સમન્તભદ્રા, સર્વમગલા, સર્વસિદ્ધિફલા - આમ પાણ સાર્થક નામ કહેવાય છે તે આ રીતે-પ્રસ્તુતમા સદ્યોગાવચક નામના યોગથી કાયયોગપ્રધાન વિઘ્નોપશમની પૂજા સમ્યગ્દૃષ્ટિને હોય છે ક્રિયાઅવચક નામના બીજા યોગથી ઉત્તરગુણધારી શ્રાવકને વચનયોગપ્રધાન અભ્યુદયપ્રસાધની પૂજા હોય છે કલાવચક નામના તૃતીય યોગથી પરમ શ્રાવકને જ મનોયોગપ્રધાન નિર્વાણસાધની પૂજા હોય છે પ્રથમ કરાણવિશેષ અર્થાત્ ચરમ યથાપ્રવૃત્તકરણ દ્વારા શન્ધિદેશસમીપવર્તી એવા જીવને આ પૂજા ધર્મમાત્રફલક જ હોય છે, કારણ કે તેને સત્ યોગ વગેરેનો સદ્ભાવ છે અને અનુબધપ્રાપ્તિનો અભાવ છે - આમ આ વિશેષતા પૂજાવિશિકામા જણાવેલ છે [૮/૧૦]

❀ યોગ-પૂજા-પ્રધાનકળ-અધિષ્ટાત્રી ❀

વિશેષાર્થ -

	યોગ	પૂજા	પ્રધાન કળ	અધિષ્ટારી
૧	સદ્યોગાવચક	કાયયોગપ્રધાન	વિઘ્નોપશમન	અવિરત સમકિતી
૨	ક્રિયાઅવચક	વચનયોગપ્રધાન	અભ્યુદય	ઉત્તરગુણધારી શ્રાવક
૩	ફલાવચક	મનોયોગપ્રધાન	નિર્વાણ	પરમ શ્રાવક

યથાપ્રવૃત્તકરણ દ્વારા શન્ધિદેશની નજીક આવેલ ચરમાવર્તી જીવ જે પ્રભુપૂજા કરે છે તેનું કળ માત્ર ધર્મપ્રાપ્તિ છે સત્પોગ

૧ 'સેવૈકેકા' ઇતિ મુદ્રિતપ્રતો । અન્યત્ર ચ 'ફલદેવકા' ઇતિ પાઠ । પાઠદ્વિતયમિદમશુદ્ધમિતિ વેયમ્ ।

માત્રફલૈવેય સઘોગાદિભાવાદનુલ્લંઘાસિદ્ધેશ્ચેત્યય પૂજાવિશિકાયા વિશેષ ॥૭/૧૦॥

તિષ્ઠુ અપિ યદ્વતિ તદાહ -> 'પ્રવરમિ'ત્યાદિ ।

પ્રવર પુષ્પાદિ સદા ચાઘાયા સેવતે તુ તદ્વાતા । આનયતિ ચાન્યતોઽપિ હિ નિયમાદેવ દ્વિતીયાયામ્ ॥૯/૧૧॥

પ્રવર = પ્રધાન પુષ્પાદિ = પૂષ્પ-ગન્ધમાલ્યાદિ સદા ચ = સર્વદેવ આઘાયા = પ્રથમપૂજાયા સેવતે તુ = સેવત એવ, સ્વહસ્તેન દદાત્યેવેત્યર્થ, તદ્વાતા = તત્પૂજાકર્તા । આનયતિ ચ વચનેન અન્યતોઽપિ હિ ક્ષેત્રાન્તરાત્

કલ્યાણકન્દલી

નિષ્ફલૈવ સા સ્યાદિતિ શઙ્કનીયમ્, પ્રથમકરણભેદેન = યોગદૃષ્ટિસમ્મતચરમત્વવિગિષ્ટ-યથાપ્રવૃત્તકરણેન ગ્રન્થ્યાસન્નસ્ય અપુનર્વન્ધક-માર્ગાભિમુખ-માર્ગપતિત-માર્ગાનુસાયદિ ચ = હિ ધર્મમાત્રફલા = પ્રાધાન્યેન પરત્ર સદ્ગતિ-સદ્ધર્મ-સદ્ધર્વાદિપ્રાપકપુણ્યલક્ષણ-ધર્મમાત્રફલા એવ ઇય કાપયોગાદિસારા પૂજા । કુત ? ઉચ્યતે સઘોગાવશ્ચક-ક્રિયાઽવશ્ચક-ફલાવશ્ચકયોગૈકલ્યેઽપિ સત્યોગાદિ-ભાવાત્ = પરમેશ્વરપ્રતિકૃતિ-દેવાલય-સાધુજનસમાગમાદિસન્ધાવાત્ અનુવન્ધાઽસિદ્ધેશ્ચ = અમોચફલાઽઽક્ષેપકમોહનીયક્ષયોપગમ-વિશેષાનુવિદ્ધદૃઢસસ્કારલક્ષણાઽનુવન્ધાનુપયાનાચ । ગ્રન્થ્યાસન્નત્વેન વિગિષ્ટસઘોગાદિસન્ધાવ અકૃતગ્રન્થિભેદત્વેન ચ વિગિષ્ટાનુવન્ધાઽ-સિદ્ધિરિતિ ભાવ । સદનુવન્ધસિદ્ધૌ ત્વવશ્ચકત્વલાભેન પ્રકૃષ્ટ-ચિત્તશુદ્ધિ-પુષ્ટિફલેય સ્યાત્ । સઘોગાદિવિરહે તુ ધર્મમાત્રફલાઽપિ ન સ્યાદિયમ્ । એતાવતા ચ પ્રજ્ઞાપનાદિગુણોપેતાનામપુનર્વન્ધકારીના ચૈત્યવન્દન-પૂજનાદિક્રિયાધિકારિત્વામાવેદિતમ્, તથૈવ શાસ્ત્ર-વ્યવસ્થાસન્ધાવાત્ । યથોક્ત પચ્ચાશકે -> પદમકરણોવરિ તદ્વા અણહિણિવિદ્યાણ સગયા ઇસા <- [૩/૨૮] ઇતિ । ગૃહીતશ્રા-મણ્યલિજ્ઞાનામભવ્યાદીનાન્તુ વિગિષ્ટસઘોગાદિસન્ધાવોઽપિ તત્ત્વતો નામ્યુપેયતે, સદનુવન્ધસાધકગતિવૈકલ્યાત્ । ચરમયથાપ્રવૃત્ત-કરણકાલે ગ્રન્થ્યાસન્નસ્ય તુ સઘોગાદિશક્તિસન્ધાવેઽપિ તદભિવ્યક્તિવિરહ, યદ્વા મઘોગાદિસન્ધાવેઽપિ સદનુવન્ધશક્તિવિરહ, યદ્વા ચરમયથાપ્રવૃત્તકરણવર્તિતયા સદનુવન્ધશક્તિસત્ત્વેઽપિ તદભિવ્યક્તિવૈકલ્ય, સદનુવન્ધશક્ત્યભિવ્યક્તાવેવ સદ્ધર્મવીજાદિસન્ધાવ ઉપયુજ્યત ઇતિ તાવદ્વયમુત્પદ્યમા । દર્શિતશ્ચ પૂજાવિશિકાયા અય વિશેષઃ -> પદમકરણમેષ્ણ ગદ્યાસન્નસ્સ ધમ્મમિત્તફલા । સાહુજ્જુગાઢભાવો જાપઢ તદ્ નાણુવધુત્તિ ॥૮॥ <- ઇત્યાદિના । સમ્પ્રાપ્તવીજાના ભગવદર્ચાયા ભાવમાર્ગપ્રાપકત્વસ્ય મહાપથવિશેધ-કત્વસ્ય ચ તત્રૈવ -> ભવઠિઢમ્ગો ઇસો તદ્ ય મહાપદ્મવિસોહ્ણો પરમો । નિયવિરિયસમુલ્લાસો જાપઢ સપત્તવીયસ્સ ॥૯॥ સલ્લગમાણસમઓ ધમ્મઢાણપિ વિતિ સમયણ્ણુ । અવગારિણોઽવિ ઇત્યદ્ધસાહ્ણાઓ ય સમ્મતિ ॥૧૦॥ <- ઇત્યાદિનોક્તત્વાત્ । ગ્રન્થ્યાસન્નસ્ય શિવજનન્યપિ સર્વેય પૂજા ભવાભિનન્દિના ભવજનનીતિ ધ્યેયમ્ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે મૂલકારૈરેવ -> પદમા સમતમદ્વા સપદ્મદ્વાઽઽગમેસિમદ્વા ય । વીયા પુણ સવ્વમગલનામા કિરિયાપદ્ધાણા સા ॥૫૨॥ પદમા પુણ સુહજોગાઽવચકવત્તા ય પરિભવાત્તા । ચરિમા અઙ્ગપ્પધમ્મફલમિત્તા સવ્વમિત્તીણ [? સવ્વસિદ્ધીણ] ॥૫૩॥ સમ્મદિઢ્ઢીણમિણમા ચરિમાવત્તાણ મિચ્છદિઢ્ઢીણ । અઢગુણવીયમુહાણ સિવજણી પેરેસિ ભવજણી ॥૫૪॥ <- ॥૯/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ધાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> આઘાયા તુ તદ્વાતા સદા ચ પ્રવર પુષ્પાદિ સેવતે તુ । દ્વિતીયાયા ચાન્યતોઽપિ હિ નિયમાદેવ આનયતિ ॥૯/૧૧॥ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયા[ગા ૨૬]મિય કારિકા સમુદ્ધૃતા તયા ઇયમેવ કારિકા પ્રાકૃતભાષયા પરાવર્ત્ય ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે -> પવર પુષ્પાર્ઢય પદમાણ ઢોયણ ઉ તક્કારી । આણેઢ અન્નઓ વિ હુ નિઓગઓ વીયપૂજાણ ॥૨૧૪॥ <- ઇત્યેવમુદ્ધૃતા વર્તતે । પ્રવરમિતિ । તત્ત્વ ણવ પ્રાય 'મદીયોત્તમઢ્યયસમર્પણેન તદીયમુત્તમમાત્મગુણૈર્ભવમહમાપ્નુયામિ'ત્યેવ પ્રવરભાવોદયસમ્ભવ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે -> પવરેહિ સાહ્ણેહિ પાય ભાવો વિ જાપણ પવરો <- [૧૬૭] । પુષ્પગન્ધમાલ્યા-

= પ્રભુપ્રતિમા, દેવાલય, સાધુ વગેરેનો સમાગમ હોવાના કારણે તેને ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે પરંતુ અમોઢ ઇળ લાવે તેવા મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ગૂઢાયેલ દૢ સસ્કાર સ્વરૂપ ગુણનો અનુબંધ સિદ્ધ ન થયેલ હોવાથી સાનુબંધ ધર્મસિદ્ધિ નથી થતી તેમ જ તે મદિર-પ્રભુપ્રતિમા-સાધુસમાગમ તેને માટે સત્યોગાવચક નામનો યોગ પણ બની શકતો નથી આનાથી સૂચિત થાય છે કે મધ્યગદર્શનની ગેરહાજરીમા વિશિષ્ટ ગુણાનુબંધ સિદ્ધ થઈ ન શકે પ્રસ્તુત પ્રભુપૂજ સાધુસમાગમથી ગ્રધિઆમત્ર જીવને ધર્મમાત્રની સિદ્ધિ થાય છે એનો અર્થ એ છે કે સદ્ગતિ, સદ્ગુરુ, સદ્ધર્મ વગેરેના પ્રાપક પુણ્યની નિષ્પત્તિ થાય છે ધર્મપદ પુણ્યબોધક છે [૮/૧૦]

ત્રણેય પૂજમા જે થાય છે તેને જાણાવતા મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - પ્રથમ પૂજમા પૂજક હમેશા શ્રેષ્ઠ પુણ્યોનુ સેવન [= અર્પણ] કરે છે જ બીજી પૂજમા અન્ય ક્ષેત્રમાથી પણ નિયમા શ્રેષ્ઠ પુણ્યો મળાવે છે [૮/૧૧] સર્વ ગુણોમા અધિક અને સત્યોગના સારભૂત એવા સત્ બ્રહ્મતત્ત્વની પૂજમા તત્પર

પ્રસ્તુત પુષ્પાદિ નિયમાદેવ = નિશ્ચયાદેવ' દ્વિતીયાયા પૂજાયામ્ ॥૭/૧૧॥ 'ત્રૈલોક્યે'ત્યાદિ ।

ત્રૈલોક્યસુન્દર યન્મનસાઽઽપાદયતિ તત્તુ ચરમાયા । અશ્વિલગુણાધિકસદ્યોગસારસદ્બ્રહ્મયાગપરઃ ॥૯/૧૨॥

ત્રૈલોક્યે = ત્રિષુ લોકેષુ 'સુન્દર' = પ્રધાન યત્ પારિજાતકુસુમાદિ નન્દનવનગત તત્તુ = તદેવ મનસા = અન્ત કરણેન આપાદયતિ = ઉપનયતિ ચરમાયા = નિર્વાણસાધન્યા તદ્વાતે ત્યત્રાપ્યભિસમ્બધ્યતે । અયમેવ વિશિષ્યતે
→ અશ્વિલૈ ગુણૈરધિક સદ્યોગાના = સદ્ધર્મત્યાપારાણા સાર = ફલકલ્પ અજરામરત્વેન હેતુના યત્ સદ્બ્રહ્મ = પરમાત્મસ્વરૂપ તસ્ય યાગ = યજન = પૂજન, તત્પર = તદેકદંતબુદ્ધિ । અશ્વિલગુણાધિકસ્ય હિ પૂજાઽશ્વિલગુણા-
કલ્યાણકન્દલી

દીતિ પુષ્પપૂજાફલ તુ → સમોદૈર્ભૂજલોદ્ઘૃતૈ પુષ્પૈર્યો જિનમર્ચતિ । વિમાનપુષ્પક પ્રાપ્ય સ ક્રીડતિ યથેક્ષિતમ્ ॥૧૫૯॥
← ઇતિ રવિષેણકૃત-પદ્મચરિત્રે । પુષ્પગન્ધમાલ્યાદિ = પ્રધાનસુસુગન્ધિ-પુષ્પ-ગન્ધ-માલ્યાદિકમ્ । શિષ્ટમતિરોહિતમ્ ॥૯/૧૧॥

મૂળગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અશ્વિલગુણાધિકસદ્યોગસારસદ્બ્રહ્મપર ચરમાયા યત્ ત્રૈલોક્યસુન્દર તત્તુ મનસા આપાદયતિ ॥૯/૧૨॥ ઇયમપિ કારિકા ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયા [ગા ૨૬] સમુદ્ઘૃતા તથા પ્રાકૃતભાષયા પરાવર્ત્ય કિશ્ચિચ્છબ્દભેદેન ચૈત્ય-વન્દનમહાભાષ્યે → ભુવણે વિ સુદર જ, વત્યાઽઽહરણાઈ વત્થુ સમ્ભવઃ । ત મણસા સપાહઠ, જિણમ્મિ ઇગ્ગથિરવિત્તો ॥૨૧૫॥ ← ઇત્યમુદ્ઘૃતા । પ્રકૃતકારિકાદ્વિતયમુપયુજ્ય ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયા → આદ્યોશ્ચારુપુષ્પાદ્યાનયનૈતન્નિયોજને । અન્ત્યાયા મનસા સર્વ સમ્પાદયતિ સુન્દરમ્ ॥૨૬॥ ← ઇત્યુક્તમ્ ।

પ્રધાન પારિજાતકુસુમાદિ નન્દનવનગત તદેવ મનસા ઉપનયતિ । અનુમોદનાદિનાઽપીય સમ્ભવતિ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે મૂલકારૈરપિ → સયમાણયેણ પઠમા બીયા આળાવણેણ અન્નેહિ । તર્કયા મણસા સપાહણેણમુયોનાઈહિ ॥૧૮૯॥ ← ઇતિ । યદ્વાઽ-હિસાદિભાવપુષ્પૈર્યજ્જિનાર્ચન તદત્ર તૃતીયપ્રકારેઽવગન્તવ્યમ્, યથોક્ત મૂલકારૈરેવ અષ્ટકપ્રકરણે → અહિસા સત્યમસ્તૈન્ય બ્રહ્મચર્યમ-સજ્જતા । ગુરુભક્તિસ્તપો જ્ઞાન સત્પુષ્પાણિ પ્રચક્ષતે ॥ ણમિદૈવાધિદેવાય બહુમાનપુરસ્સરા । દીયતે પાલનાઘા તુ સા વૈ શુદ્ધેત્યુદાહતા ॥ ← [૩/૬-૭] ઇતિ । ઇત્યમેવ નિશ્ચયત સદ્બ્રહ્મપૂજન સમ્યક્ સમ્ભવતિ કિન્ત્વિયમનગારાણામેવ સમ્ભવતીતિ ધ્યેયમ્ ।

અતિશયિતપરિતોપાય = કૃતજ્ઞતા-બહુમાનાદિર્ગર્ભપ્રકૃટપ્રસન્નતાપ્રાપ્તયે । ઇત્યશ્ચ પૂજયા મન.શાન્ત્યુપલભ્માત્ ધ્યાનાદિકમપિ નિરાવાધ સમ્પદ્યતે । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે → પૂયાણ મણસતી મણસતીંહિ ઉત્તમ જ્ઞાણ । સુહજ્ઞાણેણ ય મોક્ષો મુક્ત્વે સુક્ષ્મ અળાવાહ ॥૧૯૯॥ ← ઇતિ । તતશ્ચ સર્વસિદ્ધિફલાભિધાના મનોયોગસારા ચિત્તોપસ્થાપિતપ્રકૃટપુષ્પાદિકરણિકા તૃતીયા ભગવદર્ચા ચારુતમચેત પ્રસાદદ્વારા નિર્વાણસાધનીતિ ભાવ । ન્યાયવિજયેન તુ મનોવિશુદ્ધિપ્રધાના માનસપૂજા પ્રદર્શિતા, તદર્થમેવ ચ વાહ્યકર્મવિધિ. । તદુક્ત અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકે → પ્રભોર્ગુણાના સ્મરણાત્ સ્વચેત શોધપ્રવીણીભવન હિ પૂજા । અપાસ્ય દોષાશ્ચરિત વિશુદ્ધીકર્તુ મત કર્મવિધિ સમગ્ર ॥ ← [૨/૧૫]

સાત્ત્વિકત્વાદિના રૂપેણાઽપિ ત્રિધા પૂજા સમ્ભવતિ । તદુક્ત વિચારામૃતસદ્ગ્રહે → સાત્ત્વિકી રાજસી ભક્તિસ્તામસીતિ ત્રિધાઽથવા । જન્તો' તત્તદભિપ્રાયવિશેષાદર્હતો ભવેત્ ॥ અર્હત્સમ્યગ્ગુણશ્રેણિપરિજ્ઞાનૈકપૂર્વકમ્ । અમુશ્ચતા મનોરજ્જમુપસર્ગેઽપિ એવો જીવ ચરમ પૂજમા ત્રણ લોકમા સુદર એવા જે ફૂલ વગેરે હોય તેને મનથી લાવે છે [૮/૧૨]

❖ ત્રણ પૂજાનું સ્વરૂપ ❖

ત્રીકાર્થ - પૂજ કરનારા સમકિતી કાયયોગપ્રધાન વિઘ્નોપશમની એવી પ્રથમ પૂજમા હમેશા શ્રેષ્ઠ એવા પુષ્પ, વાસન્તેષ, માળા વગેરેનુ પોતાના હાથથી અર્પણ કરે જ છે વચનયોગપ્રધાન અભ્યુદયસાધક બીજી પૂજમા પૂજ કરનારા શ્રાવક વચન દારા બીજી ક્ષેત્રમાથી શ્રેષ્ઠ પુષ્પ વગેરે નિયમા મળાવે છે નન્દનવનમા રહેલા ત્રિલોક સુદર એવા જે પારિજાતના ફૂલ વગેરે હોય તેને જ મન દારા નિર્વાણસાધની પૂજમા પૂજક લાવે છે ૧૧મા શ્લોકના પૂર્વાર્ધના છેડે રહેલ 'તદ્વાતા' પદનો અર્હો પાણ કંતરિપે સબધ જોડવો ['તદ્વાતા' = પૂજ કરનાર = પૂજક આનો અન્વય હમાગા બતાવેલ જ છે] પૂજ કરનારને જ શ્રીમદ્જ એક વિશેષણથી જણાવે છે (= પૂજક જ એક વિશેષણથી વિશિષ્ટ કરાય છે) બધા ગુણોથી ચઢિયાતુ અને સુદર એવા ધર્મપ્રવૃત્તિના ફળ સમાન તેમ જ અજરામરપાણાના કારણે શ્રેષ્ઠ એવુ જે પરમાત્મસ્વરૂપ બ્રહ્મતત્ત્વ છે તેની પૂજમા જ એકદંત ચિત્તવાળો = સ્થિરબુદ્ધિવાળો પરમ શ્રાવક તૃતીય મનોયોગપ્રધાન નિર્વાણસાધની પરમાત્મપૂજનો કરનારો (= અધિકારી) હોય કહેવાનો મતલબ

૧, મુદ્રિતપ્રતો નિશ્ચયાદેવ' ઇતિ નાસ્તિ । ૨ 'પ્રતો મુદ્રિતપ્રતો ચ 'પ્રધાન સુન્દર' ઇતિ વ્યત્યયેન પાઠ । મૂળાનુસારેણ સગમાર્થકલ્પનાવૃત્ત્યનુમારેણ ચ યથા સદ્ગચ્છતે તથા દર્શિતમસ્માભિ ।

ધિક પૂજોપકરણ મનસિ નિધાયાઽતિશયિતપરિતોષાય વુદ્ધિમતા વિધેયેત્યર્થ ॥૭/૧૨॥ અત્ર પૂજાયા સ્નાનાદિગત પૂર્વપક્ષમુદ્ધાવયતિ → 'સ્નાનાદાવિ'ત્યાદિ ।

સ્નાનાદૌ કાયવથો ન ચોપકારો જિનસ્ય કશ્ચિદપિ । કૃતકૃત્યશ્ચ સ ભગવાન્ વ્યર્થા પૂજેતિ મુગ્ધમતિઃ ॥૯/૧૩॥

સ્નાનાદૌ = સ્નાન-વિલેપન-મુગ્ધાનિધિપુષ્પાદૌ પૂર્વોત્તે કાયવથ = જલ-વનસ્પત્યાદિવથ સ્પષ્ટ એવ ભવતિ । સ ચ પ્રતિષિદ્ધ । ન ચોપકાર સુખાનુભવરૂપો જિનસ્ય = વીતરાગસ્ય મુવિતવ્યવસ્થિતસ્ય તત = સ્નાનાદયવિના-ભાવિકાયવથાત્ કશ્ચિદપિ ભવતિ । કૃતકૃત્યશ્ચ = નિષિદ્ધતાર્થશ્ચ સ ભગવાન્ ન કિચિત્તસ્ય કરાણીયમસ્મદાદિશિ-રસ્તિ । તસ્માત્ વ્યર્થા = નિષ્પ્રયોજના પૂજા ઇતિ = એવ (મુગ્ધમતિ =) મૂઢમતિ = અવ્યુત્પન્નવુદ્ધિ પર્યનુયુદ્ધતે ॥૭/૧૩॥ એતદોષપરિહારાય કારિકાદ્વયમાહ → કૂપે'ત્યાદિ, 'કૃતે'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

ભૂયસિ ॥ અર્હત્સમ્વન્નિકાર્યાર્થ મર્વસ્વમપિ દિત્સુના । મહ્યાઙ્ગિના મહોત્સાહાત્ ક્રિયતે યા નિરન્તરમ્ ॥ ભક્તિ શક્ત્યનુસારેણ નિ સ્પૃહાગયવૃત્તિના । સા સાત્ત્વિકી મ્બેદ્ધકિર્ત્તિલોકદ્રવ્યફલાવહા ॥ યદેહિકફલપ્રાપ્તિહેતુવે કૃતનિશ્ચયા । લોકરંજનવૃત્ત્યર્થ રાજર્સી ભક્તિરુચ્યતે ॥ દ્વિપતા યત્પ્રતિકારભિદે યા કૃતમત્પરમ્ । દૃઢાશય વિશીયેત સા ભક્તિસ્તામર્સી મ્બેત્ ॥ ઉત્તમા સાત્ત્વિકી ભક્તિર્મધ્યમા રાજર્સી પુન । જવન્યા તામર્સી જ્ઞેયા નાદૃતા તત્ત્વવેદિભિ ॥ ← [ ] ઇતિ ॥૯/૧૨॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → સ્નાનાદૌ કાયવથ, ન ચ જિનસ્ય કશ્ચિદપિ ઉપકાર । સ ચ ભગવાન્ કૃતકૃત્ય ઇતિ પૂજા વ્યર્થા ઇતિ મુગ્ધમતિ ॥૯/૧૩॥ ઇય કારિકા પૂર્વપક્ષરૂપેણ ભક્તિદ્વાત્રિશિકાઽધિકારવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [ગા ૨૭ ગા ૧૨] સમુદ્ધતા । સ ચ = જીવવથશ્ચ → અત્તાન ઉપમ કત્વા ન હનેય્ય ન ઘાતયે ← [૧૦/૨] ઇત્યાદિના ધમ્મપદા-ભિધાને બૌદ્ધગ્રન્થે, 'મા હિસીત પુરુષ જગત્' [૧૬/૩] ઇત્યાદિના યજુર્વેદે, 'દયા ધર્મસ્ય જન્મભૂમિ' [૨૩૬] ઇત્યાદિના ચાણક્યસૂત્રે, 'મા કીરઝ પાણિવહો' ઇત્યાદિના, 'ન પાણિહિસા પરમ અકજ્જ' [ ] ઇતિ ગૌતમકુલકાદિના, 'સચ્ચેમિ જીવિય પિય નાઙ્વવજ્જ કચ્છ' [૧/૨/૩] ઇતિ આચાર્યસૂત્રાદિના ચ સ્વતન્ત્રે પ્રતિષિદ્ધઃ ।

જીવદયામયર્યૈવ ધર્મસ્ય કર્તવ્યત્વેનોપદેગાત્, યયોક્ત → મુક્ત્યર્થાહિ કરેયવ્વો ધમ્મો જીવદયામઓ । જાઙ્ગીવો અર્હિ-સતો જઓ અમરણ પય ॥ ← [ ] ઇતિ । ન ચ ઉપકારઃ સુખાનુભવરૂપઃ વીતરાગસ્ય સ્નાનાદયવિનાભાવિકાયવથાત્ = કાયવથાવિનાભાવિસ્નાનદેઃ સકાગાત્ કશ્ચિદપિ ભવતિ । ન ચ પૂજાનુપકારે પૂજ્યસ્ય પૂજકોપરિ પ્રસાદ સમ્ભવતિ । ન ચ તમન્તરેણ પૂજકસ્ય લાભ સમ્ભવતિ । ન ચ જિનસ્ય કુતો ન તત ઉપકારો ભવતીતિ શઙ્કનીયમ્, યત નિષ્ઠિતાર્થશ્ચ સ ભગવાન્ । પૂજયાઽકૃતકૃત્યત્વાઽસપાદનેન જિનસ્યાઽસગાતના મહતી જાયતે, યથોક્ત પશ્ચવસ્તુકે → સિઅ 'પૂઆઙ્ગારો ન હોઙ્ગ ઇહ કોઙ પૂઙ્ગિજ્જાણ । કયકિચ્છત્તણઓ તહ જાયઙ આસાયણા ચેવ' ॥૧૦૭॥ તસ્માત્ = જિનસ્ય કૃતકૃત્યત્વાત્ નિષ્પ્રયોજના તસ્ય પૂજા ઇતિ અવ્યુત્પન્નમતિઃ પર્યનુયુદ્ધતે । પ્રયોગસ્ત્વેવ - જિનપૂજા નિષ્પ્રયોજના કૃતકૃત્યપ્રતિયોગિકત્વાદિતિ ॥૯/૧૩॥

એ છે કે મર્વ ગુણોધી ચદિયાતા એવા પગ્માત્મસ્વરૂપ શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મતત્ત્વની પૂજા વગેરે સર્વ ગુણોધી ચદિયાતા એવા પૂજના ઉપકરણોને મનમા લાવીને વિશિષ્ટ પ્રકારના આનંદને લાવવા માટે બુદ્ધિમાને કરવી બેઠીએ [૮/૧૧-૧૨]

મૂલકારથી પ્રસ્તુતમા પૂજને વિશે સ્નાન વગેરે મહત્ત્વની પૂર્વપક્ષનુ ઉદ્ભાવન કરે છે કે —

ગાથાર્થ - 'સ્નાન આદિમા કાયવથ યાય છે અને જિનેશ્વરને કોઈ પણ ઉપકાર થતો નથી તેમ જ તે ભગવાન કૃતકૃત્ય છે માટે પૂજ વર્થ છે' ← આમ મુગ્ધમતિવાળો પુરુષ (આશ્લેષ કરે છે) [૮/૧૩]

જિનપૂજાને વિશે પૂર્વપક્ષ

ટીકાર્થ - 'પૂર્વોક્ત [૮/૧] સ્નાન, વિલેપન, મુગ્ધાનિધિપુષ્પ વગેરેમા પાણી, વનસ્પતિદાય વગેરેનો વથ સ્પષ્ટ રીતે જ યાય છે અને પશ્ચવનિદાયના વથનો [તો શાસ્ત્રકારો દાગ] નિષેધ કરાયેલ છે વળી, સ્નાન વગેરેની માથે નિયમા સઙ્ગાયેલ એવી જીવવિગધનાથી મોક્ષમા રહેલા વીતરાગને મુખાનુભૂતિ કરવા સ્વરૂપ કોઈ પણ ઉપકાર થતો નથી તેમ જ તે ભગવાનના મર્વ પ્રયોજનો પૂર્ણ થયેલા છે આપણા દાગ તેમનું કોઈ પણ કાર્ય કરવા યોગ્ય નથી માટે પૂજ નિષ્પ્રયોજન છે' ← આ પ્રમાણે અવ્યુત્પન્ન બુદ્ધિવાળી કોઈ વ્યક્તિ આશ્લેષ કરે છે [૮/૧૩]

વિશેષાર્થ - પૂર્વ પક્ષનુ અહીં એવુ વક્તવ્ય છે કે [૧] જિનપૂજામા પશ્ચવનિદાયનો વથ સ્પષ્ટ છે [૨] કદાચ એ વિશયના પણ ક્ષત્તવ્ય ગણી શકાય તે તેવી પૂજથી ભગવાનને આનંદ થતો હોય પણ ભગવાનના તો કોઈ કાર્ય બાકી નથી રહ્યા, મુદ્ધિપ્રતો → 'કૃત'ત્યાદિ ← ઇતિ ષાઙ્ગ વૃદ્ધિ ।

કૂપોદાહરણાદિહ કાયવધોઽપિ ગુણવાન્ મતાં ગૃહિણઃ । મન્ત્રાદેરિવ ચ તતસ્તદનુપકારેઽપિ ફલભાવઃ ॥૧/૧૪॥
કૃતકૃત્યત્વાદેવ ચ તત્પૂજા ફલવતી ગુણોત્કર્ષાત્ । તસ્માદવ્યર્થેપાઽરમ્ભવતોઽન્યત્ર વિમલધિયઃ ॥૧/૧૫॥
કૂપોદાહરણાત્ સમયપ્રસિદ્ધાત્ ઇહ = પૂજાપ્રસ્તાવે કાયવધોઽપિ = જલવનરપત્યાદ્યુપધાતોઽપિ, ગુણવાન્ =

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇહ કાયવધોઽપિ કૂપોદાહરણાત્ ગૃહિણ ગુણવાન્ મત । તતશ્ચ તદનુપકારેઽપિ મન્ત્રાદેરિવ ફલભાવ ॥૧/૧૪॥ કૃતકૃત્યત્વાદેવ ચ તત્પૂજા ગુણોત્કર્ષાત્ ફલવતી । યસ્માત્ અન્યત્ર આરમ્ભવત ઇપા અવ્યર્થા [ઇતિ] વિમલધિય ॥૧/૧૫॥ ઇત્તકારિકાયુગલ અધિકારવિશિકાવૃત્તિ - ભક્તિદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ સમુદ્ધૃતમ્ ।

કૂપોદાહરણાત્ સમયપ્રસિદ્ધાત્, તદુક્ત આવશ્યકનિર્ણયક્રિયાભાષ્યે → અકસિણપવત્તગાણ વિરયાવિરયાણ ઇસ યલુ જુત્તો । સસારપયણુકરણો દબ્ધથ કૂવદિદ્ધતો ॥૧૧૪॥ ← [સ્ત પરિ ૧૧૮-પચા ૬/૪૨-પુષ્પમાલા ગા પ વ ૧૨૨૪ સમ્બોધપ્રક - ૧૧૮] ઇતિ । હારિભદ્રવ્યાખ્યા ચાત્રેવ → “અકૃત્ત્વન પ્રવર્તયતીતિ ‘સયમમિ’તિ સામર્થ્યાદ્રિમ્યતે અકૃત્ત્વનપ્રવર્તકાસ્તેપા, વિરતા-વિરતાના ઇતિ શ્રાવકાણા ‘ઇપ યલુ યુક્ત’ ઇપ = દ્રવ્યસ્તવ યલુશ્ચસ્ત્યાવધારણાર્થત્વાત્ યુક્ત ઇવ । કિમ્મૂતોઽયમિત્યાહ-સસારપ્રતનુકરણ = સસારક્ષયકારક ઇત્યર્થ દ્રવ્યસ્તવ । આહ → યઃ પ્રકૃત્યૈવાઽસુન્દર સ કથ શ્રાવકાણામપિ યુક્ત ઇતિ ? ← અત્ર કૂપદૃષ્ટાન્ત ઇતિ । જહા ણવળયરાડસત્રિવેસે કેડ પમૂયજલાભાવઓ તળ્હાડપરિગયા તદપનોદાર્થ કૂવ યળતિ, તેસિ ચ જડિવ તળ્હાડિયા વદ્ધતિ મદ્ધિકા-કદ્માઈંહ ય મલિણિજ્જન્તિ તળ્હાવિ તદુભવેણ ચેવ પાણિણ તેસિ તે તળ્હાડયા સો ય મલો પુવ્વઓ ય ફિટ્ઠડ, સેસકાલ ચ તે તદળ્ણે ય લોગા સુહમાગિણો હવતિ । ઇવ દબ્ધથ જડિવ અસજમો તળ્હાવિ તઓ ચેવ સા પરિણામસુદ્ધી હવડ જાળ અસજમાવજ્જિય અળ્ણ ચ ણિરવસેસ યલ્લેડ ત્તિ । તળ્હા વિરયાવિરળ્હિ ઇસ દબ્ધઓ કાયવ્વો સુભાણુવધી પમૂયતરણિજ્જરાફલો યત્તિ કાળ્ણ” ← ઇતિ । તત્પ્રયોગશ્ચેવ - ‘સદોપમપિ સ્વરૂપેણ ગુરુકગુણાન્તરકારણ તદાશ્રયણીય યથા કૂપચ્છનન, તથા ચ દ્રવ્યસ્તવ’ ઇતિ પચ્ચાશકવૃત્તિકારઃ [૬/૪૨] । ‘ગુણકર અધિકારિણ કિશ્ચિત્સદોપમપિ પૂજાદિ, વિશિષ્ટશુભભાવહેતુત્વાત્, યદ્દ વિશિષ્ટશુભભાવહેતુભૂત તત્તદ્ ગુણકર દૃષ્ટ યથા કૂપચ્છનન, વિશિષ્ટશુભભાવહેતુશ્ચ યતનયા પૂજાદિ તતો ગુણકરમિતિ” [૮૧] લલિતવિસ્તરાપઞ્જિકાકારઃ । તદુક્ત પચ્ચાશકેઽપિ → મળ્ણડ જિણપૂયાળ કાયવહો જતિ વિ હોડ ડ કહ વિ । તળ્હાવિ તડે પરિસુદ્ધા ગિહીળ કૂવાહરણજોગા ॥ ← [૪/૪૨] ઇતિ । ણ્ણેન જિનપૂજાર્થ કૃતસ્ય યતનોપેતસ્ય સ્નાનાદેરપિ યતનોપેતત્વેન સગુણત્વમાવેદિતમ્, તદુક્ત પચ્ચાશકે → ણ્ણાળડ વિ જયણાળ આરમ્ભઓ ગુણાય ણિયમેળ । સુહમાવહેડઓ યલુ વિળ્ણેય કૂવળાળ્ણ ॥ ← [૪/૧૦] ઇતિ । પચ્ચાશકવૃત્તો શ્રીઅમ્યદેવસૂરિભિ કૂપદૃષ્ટાન્તનિરૂપણ → “ઇહ ચૈવ સાધનપ્રયોગ, ગુણકરમધિકારિણ કિશ્ચિત્સદોપમપિ સ્નાનાદિ, વિશિષ્ટશુભભાવહેતુત્વાત્ । વિશિષ્ટશુભભાવહેતુભૂત યત્ તદ્ ગુણકર દૃષ્ટ યથા કૂપચ્છનનમ્ । વિશિષ્ટભાવહેતુશ્ચ યતનયા સ્નાનાદિ તતો ગુણકરમિતિ । કૂપચ્છનનપક્ષે શુભભાવ-તૃળ્ણાદિવ્યુદાસેનાઽઽનન્દાઘવાસિરિતિ । ઇદમુક્ત મવતિ - યથા કૂપચ્છનન શ્રમ-તૃળ્ણા-કર્દમોપલે-પાદિદોપદુષ્ટમપિ જલોત્પત્તાવ-નન્તરોક્તદોષાનપોહ્ય સ્વોપકારાય પરોપકારાય ચ કિલ મવતીત્યેવ સ્નાનાદિકમપ્યારમ્ભદોષમપોહ્ય શુભાધ્યવસાયસ્યોત્પાદનેન વિશિષ્ટાઽશુભકર્મનિર્જરણપુણ્યવન્ધકારણ મવતીતિ । ઇહ કેચિન્મન્યન્તે → ‘પૂજાર્થ સ્નાનાદિકરણકાલેઽપિ નિર્મલજલકલ્પ-શુભાધ્યવસાયસ્ય વિઘ્નમાનત્વેન કર્દમલેપાદિકલ્પપાપાભાવાદ્વિપમમિદમિત્યમુદાહરણ, તત્કિલેદમિત્ય યોજનીય - યથા કૂપચ્છનન સ્વ-પરોપકારાય મવત્યેવ સ્નાનપૂજાદિક કરણાનુમોદનદ્વારેણ સ્વ-પરયો પુણ્યકારણ સ્યાદિતિ’ ← । ન ચૈતદાગમાનુપાતિ, યતો ધર્માર્થપ્રવૃત્તાવપ્યારમ્ભજનિતસ્યાલ્પસ્ય પાપસ્યેષ્ટત્વાત્, કથમન્યથા મળવત્યામુક્ત - “તહાસુવ સમ્પળ વા માહળ વા પડિહ્ય-

જે કરવાથી ભગવાન ખુશ થાય જેનાથી ભગવાન ખુશ ન થાય તેનાથી શુ ચારુ ઈળ મળે ? માટે નિષ્કારણ જીવવિરાધનાગર્ભિત જિનપૂજાથી સર્વ [૮/૧૩]

આ દોષના પરિહાર માટે જે ગાયાને મૂલકારથી જાળાવે છે

ગાથાર્થ - અહીં જીવવિરાધના પાણ કૂવાના ઉદાહરણથી ગૃહસ્થને માટે ગુણવાન મનાયેલ છે પૂજાથી ભગવાન ઉપર કોઈ ઉપકાર ન થવા છતાં તે પૂજા મન્ત્રાદિની જેમ કલોન્પાદક છે કૃતકૃત્ય હોવાથી જ જિનેશ્વરની પૂજા ગુણોત્કર્ષથી સકળ છે માટે અન્યત્ર આરમ્ભવાળા જીવને માટે પૂજા નિષ્પ્રયોજન નથી ← જેમ નિર્મળશુદ્ધિવાળા કહે છે [૮/૧૪-૧૫]

(૧) જિનપૂજા ગૃહસ્થ માટે ઉત્તમ છે - ઉત્તરપક્ષ (૨)

ટીકાર્થ - આગમપ્રસિદ્ધ કૂવાના ઉદાહરણથી પૂજના પ્રસ્તાવને વિશે પાણી, વનસ્પતિ વગેરે જીવોની વિરાધના પાણ

સગુણો મત = અભિપ્રેત ગૃહિણ = ગૃહસ્થસ્ય, અત્પત્ન્યેન વહ્વાયભાવાત્ । અજેન કાયવધદોષ પરિહત । તત તસ્યા પૂજાયા સત્કાશાત્ તદનુપકારેડપિ = 'પૂજાનુપકારેડપિ મન્ત્રાદેરિવ ચ = મન્ત્રાગ્નિધિવાદેરિવ ચ ફલભાવ = ફલોત્પાદ । યથા સ્મર્યમાણમન્ત્ર-સેવ્યમાણજ્વાતાનાડ્યસ્યમાણવિવાદેરનુપકારેડપિ મન્ત્રાદીના તત્ત્વાભાવ્યાત્ વિવ-

કલ્યાણરુન્દલી

પચ્ચક્ષાયપાવકમ્મ અફાસુણ્ણ અણેસણિજ્ઞ અસણ-પાણ-સાઝમ-સાઝમેણ પડિલામ્ભમાણે મતે કિ ઋજ્ઞડ ? ગાયમા ! અયે પાવે કમ્મે, વહુતરિયા મે નિજ્જરા કિજ્ઞડ" [મ સ્ ૮/૬/૩૩૧] <-> ઇત્યાદિરૂપેણ કૃતમ્ । અન ચ કૂપટ્ટાન્તવિગદીકર્ણવૃત્તો ટીકાકૃતા 'અલ્પપાપદ્વહુનિર્જારકાળત્વે યદ્ અત્ય સ્તૂપટ્ટાન્તસ્ય નમઃક્રીડૃત્તિકારેણ શ્રીઅભયદેવમૂર્તિયા પશ્ચાદ્ગ્રાપકૃત્વત્પાદો સયોજન કૃત તદ્વિધિરિહે = યતનાદિરૂપે ભક્તિમાયમશ્રિફલ્ય । વિધિ-મસ્ત્યાદિસાકલ્યે નુ સ્વલ્પમપિ પાપ વસ્તુમગધર્મમેવ <-> [ગા ૩૪] ઇત્યાદિના સ્પર્શકરણ કૃતમ્ । દર્શિત કેપાશ્ચિન્મત પ્રતિમાગતકૃત્તો અપિ ટીકાકૃતા -> યતનાભાવગુદ્ધ-સ્વાધિકારિણ ક ઇમાઓપલોપ ? ઇતિ કેપાશ્ચિન્મત નાડનાગમિકમાભાનિ । પૂજેતિરુત્તરન્યતાસમ્પત્તિર્વ ચ તન્મતે કૂપોત્તિ , તત્પ્રાકાલીન પ્વ ચારમ્મ પ્રતિપન્ન-ગૃહસ્થર્મપ્રાણપ્રદદ્રવ્યન્તસ્ય કૂપરૂપનમ્મ્યાનીયન્તકાલોપાર્જિતદ્રવ્યેણેવ દ્રવ્યન્તવમ્મભવાત્ ત્રિવર્ગાવિરોધિન તત પ્રથમવર્ગેડસ્યાપિ મિદિ- તદારમ્માર્જિતક્રમનિર્જેગ્મમેવ ચ દ્રવ્યન્તવમ્મભવિના માર્ગેતિ ન ત્વિદ્વિદનુપપન્ન નૈગમનયભેદાશ્રયણેન <-> [ગા ૬૦ પૃ ૩૨૦] ઇતિ સમર્થિતમ્ । તદુક્ત પચ્ચવસ્તુકેડપિ -> એવ નિવિત્તિપહાગા મિગેઆ તત્તઓ અહિસેઅ । જયણાવઓ ડ વિહિણા પૂઆડગયાવિ ણમેવ <-> ૥૧૨૭૦૦ ૥ સ્નાનયતના ચ પશ્ચાદ્ગ્રાપે ઇત્યમાવેદિતા -> ભૂમીપેહળ-જલછાણપાડ જયણા ડ હોડ પ્હાણાઓ । પ્ત્તો વિગુદ્ધમામે અગુહમિદ્ધો ચિય ગુહાણ ૥ <-> [૪/૧૧] ઇતિ । યતનોપેતન્મનમધિ-કૃત્પ અદ્દકપ્રકરણેડપિ -> માવશુદ્ધિનિમિત્તવાત્ તથાનુભવમિદ્ધિત । કધર્મજિદ્ધોપમાવેડપિ તન્મ્યગુણભાવત ૥ <-> [૨/૪] ઇત્યુક્તમ્ । શ્રાદ્ધવિનિમિત્તેડપિ -> તમાડજીવરહિણ ભૂમીમાગે વિગુદ્ધપ । પ્ણગુણ તુ નૈર્ગિય ડાંઘણ ગલિણ્ણ ડ ૥ કાડગ વિહિણા પ્હાણતિ' <-> [૨૩/૨૪] ઇત્યાદિ પ્રોક્તમ્ । જિનપૂજાર્થ સ્નાનવિગ્મ્મ્ય -> અધ મ્યાપિત-માજનપ્રતિનાલિક્ષાદર્શિટોપર્ણ પૂર્ણમિમુખ ઉત્તરામિમુરો વા મ્યિત્વા પનક-કુન્ધુ-કીટિકા-મર્જોદ્કારાદિગ્રહિતે મમ્યક શુધિગદ્ધપિતે ભૂમાગે માડડતપક્ષેત્રે વા ન તુ શબ્દાયમાનશિલાપ્રદેશે તદધોવાસિજીવરક્ષાર્થ પ્રથમ પુઞનિરુયા [પ્રમાર્જન્યા] પ્રમુત્ત્યાડમિતશ્ચભુમ્યાં નિર્ગમ્ય તત્ત તિષ્ઠતિ <-> ઇત્યાદિ વ્યક્ત ઉપદેશપ્રાસાદે [સ્ત ૧૩ ત્યા ૧૮૪ પૃ ૭] । અલ્પવ્યયેન વહ્વાયભાવાત્ = અધિકલાભાર્જનાત્, જિનવિરહે જિનાયતનાદેરેવ નિયમેન મયગમ્યગમનમાના મત્ત્વાનામાલમ્બનત્વાત્, યથોક્ત સ્તવપરિજ્ઞાયા -> મડ મન્થત્થામાવે જિણાણ માવાવડંડ જીવાણ । તેમિ નિત્યરણગુણ ણિયમેણ ઇહ તદાયતગ ૥૧૩૦ ૥ તચ્ચિવમ્મ પડટ્ટા સગહુણિગામો અ દેમણાડ અ । ડક્કિક્ક માવાવડનિત્યરણગુણ તુ મન્થાણ ૥૧૪૦ ૥ પીટાગરોવિ એવ પ્ત્ય પુઠ્ઠવાંડિમાજુત્તાઓ । અણ્ણેમિ ગુણમાહુણગોગાઓ દીસડ ઇહ તુ ૥૧૪૧ ૥ આરમ્ભઓવિ ઇમા આરમ્ભતગનિચ્ચિનિદા પાય । એવપિ હુ અણિયાણા ડટ્ટા ણ્ણા વિ હુ મુક્ત્વફલા ૥૧૪૨ ૥ તા ણ્યમિ અહમ્મો ણો ઇહ જુત્તપિ વેજ્જનાયમિણ । હદિ ગુણતરમાવા, ઇહરા વેજ્જસ્ય વિ અહમ્મો ૥૧૪૩ ૥ <-> ઇતિ । તદુક્ત શ્રીડમાસ્વાતિવાચકેરપિ શ્રાવકપ્રજ્ઞતો -> પૂયાણ કાયવહો, પડિકુદ્ધો સો અ નેવ પુજ્ઞાણ । ડવગારિણિ ત્તિ તો મા નો કાયવ્વન્તિ ડોણડ ૥૧૪૪ ૥ આહ ગુરુ-પૂયાણ કાયવહો હાંડ જડવિ હુ જિણાણ । તહ વિ તર્હ કાપન્થા પરિણામવિસુદ્ધિહેજ્ઞઓ ૥૧૪૬ ૥ મણિય ચ કૂવનાય ડવ્થવગોયર ઇહ મુત્તે । નિયયામપવન્ના જ ચ ગિહી તેણ કાપન્થા ૥૧૪૭ ૥ <-> ઇત્યાદિ । અન્યત્રાપિ -> પૂઆણ કાયવહો પડિકુદ્ધો સો ડ કિતુ જિણપૂઆ । સમ્મત્તસુદ્ધિહેજ્ઞત્તિ માવળીઆ ડ નિરવજ્જા ૥ <-> [ ] ઇત્યુક્તમ્ । મક્તિઢાત્રિગિકાપામપિ -> ન ચ સ્નાનાદિના કાયવદાદત્તસ્તિ દુષ્ટતા । ડોપાધિકમાવસ્ય તત્તાડડનુભવિકલ્વત ૥૧૪૮ ૥ <-> ઇત્યુક્તમ્ । જિનપૂજાધનાદેરે તુ દેશવિગતિપરિણામોડપિ કુત ? તદુક્ત લલિતવિસ્તરાયા -> જિનપૂજામત્કારયો કરણલાલસ ચલ્વાયો દેશવિરતિપરિણામ , ઓચિત્યપ્રવૃત્તિસારત્વેન ડચિત્તો ચારમ્મિણ ણ્ણો સદારમ્મ-રૂપત્વાત્, આજ્ઞામૃતયોગાત્ અસદારમ્મનિવૃત્તે અન્યથા તદયોગાદિતિપ્રમજ્ઞાત્ <-> [પૃ ૮૦] ઇતિ પ્રાક્ (પૃષ્ઠ ૧૫૮) નિરૂપિતમેવ । મન્ત્રાદેરિવ, યથોક્ત મૂલકારેરેવ પશ્ચાદ્ગ્રાપે -> ડવગારામાવમિ વિ પુજ્જાણ, પૂયગસસ ડવગારો । મતાદિસરણજલણાડસેવણે

માટે ગુણવાન = લાભદારી છે, કારણ કે જિનપૂજામા જીવવિરાધનાસ્વરૂપ અત્પ નુક્ક્યાનથી ઘણો બધો લાભ થાય છે આથી જીવવિરાધના દોષનો પરિહાર થાય છે [નુક્ક્યાન કરતા લાભ વધુ થવાથી તે નુક્ક્યાન દોષ ન કહેવાય] પૂજથી જિનેશ્વ ભગવતને કોઈ લાભ ન થવા છતાં પણ મન્ત્ર, અગ્નિ, વિદ્યા વગેરેની જેમ ક્ષોદ્ધય થાય છે જેમ [કોઈને સર્પ ડબ્બે ત્યારે ગાડુડિક દ્વારા થતા] મન્ત્રના સ્મરણથી મન્ત્રને કોઈ લાભ થતો નથી છતાં પણ મન્ત્રના સ્વભાવથી એર ઉતરવા ડખી ફળ મળે છે અગ્નિના

૧, મુદિતપ્રતી -> 'પૂજાનુપકારેડપિ <-> ઇતિ નાસ્તિ ।

શીતાપહાર-વિદ્યાસિદ્ધ્યાદિરુપફલભાવસ્તથા જિનપૂજનતો જિનાનામનુપકારેડપિ પૂજકસ્ય તત્સ્વાભાવ્યાદવિશિષ્ટ-
પુણ્યાભરુપફલભાવ । એતેન → ન ચોપકારો જિનસ્ય (૪/૧૩) ← ઇતિ દોષ પરિહત ॥૪/૧૪॥ કૃતકૃત્ય-
ત્વાદેવ ચ = સિદ્ધાર્થત્વાદેવ ચ તત્પૂજા = દેવપૂજા ફલવતી = સફલા, ગુણોત્કર્ષાત્ = ઉત્કૃષ્ટગુણવિષયત્વાત્ ।
અનેન ચરમદોષો નિરસ્ત । નિગમયતિ → તસ્માત્ અવ્યર્થા = સપ્રયોજના ઇષા = પૂજા અન્યત્ર = સ્વજન-

કલ્યાણકન્દલી

જહ તહેહપિ ॥ [૪/૪૪] ઇતિ । સ્તવપરિજ્ઞાયામપિ → ઉવગારાભાવે વિ હુ ચિતામણિ-જલણ-ચદનાઈણ । વિહિસેવગસ
જાયઈ તેહિતો સો પસિદ્ધમિણ ॥૧૬૪॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । એતેન દેવતાનુગ્રહોડપિ વ્યાખ્યાતઃ, તદુક્ત મક્તિદ્વાત્રિશિકાયા
→ પૂજયા પરમાનન્દમુપકાર વિના કથ દદાતિ પૂજ્ય ઇતિ ચેત્ ? ચિન્તામણ્યાદયો યથા ॥ ← [૫/૩૨] ઇતિ । યોગસારેડપિ
→ ચિન્તામણ્યાદિકલ્પસ્ય સ્વયં તસ્ય પ્રભાવત્ । કૃતો દ્રવ્યસ્તવોડપિ સ્યાત્ કલ્યાણાય તદર્થિનામ્ ॥ ← [૧/૩૦] ઇત્યુક્તમ્ ।
યોગશતકેપિ → જહ ચેવ મત-રયણાઈહિ વિહિસેવગસ મહ્વસસ । ઉવગારાભાવમ્મિ વિ તેસિ હોઈ ત્તિ તહ एसो ॥૬૩॥
આવશ્યકનિર્યુક્તૌ અપિ → ચિન્તામણિરયણાદિહિ જહા ઉ મહ્વા સમીહિય વત્થુ । પાવતિ તહ જિણેહિ તેસિ રાગાદભાવેડપિ ॥
[ ] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । પટ્ઠ્ઠાગમેડપિ → રાગવજ્જિયો વિ સેવયજનકપ્પરુક્કો ← [૫/૪/૨૬ વૃ.] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાપિ
→ સ્તુત્યા અપિ ભગવન્ત પરમગુણોત્કર્ષતો હોતે । દૃષ્ટા હચેતનાદપિ મન્નાદિજપાદિત સિદ્ધિ ॥૧॥ ← ઇત્યુક્તમ્ ।
ધર્મરત્નકરણકેડપિ → શીતોષ્ણકાલયોર્યદ્વજ્જનો યત્તેન સેવતે । જલનલૌ તયોર્નૈવ ગુણ. કોડપિ પ્રજાયતે ॥૬૮॥ તથાપી-
હોપકારોડસ્તિ તત્સેવાકારિણામલમ્ । ઇવમેવ સ વિજ્ઞેયો જિનપૂજાવિધાયિનામ્ ॥૬૯॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । શત્રુઞ્જયમાહાત્મ્યેડપિ
→ જિન. સ્મૃતોડપિ દૃષ્ટોડપિ કીર્તિતો મહિતોડથવા । સ્વભાવાત્સેવિતો દત્તે સ્વર્ગાદિગતિમુક્તમામ્ ॥ ← [૨/૧૨૩] ઇત્યુક્તમ્ ।
શ્રાવકપ્રજ્ઞસૌ પૂજાપચ્ચાશકે ચ → ઉવગારાભાવમ્મિ વિ પૂજાણ ઉવયારો ← [૩૪૮/પૂ ૪/૪૪] ઇત્યુક્તમ્ । એતેન
= જિનપૂજાયા પૂજકોપકારિત્વેન → ન ચોપકારો જિનસ્ય ← [૯/૧૩] ઇતિ દોષઃ પરિહતઃ । ન હિ જિનોપકારકૃતે
પૂજા ક્રિયતે કિન્તુ સ્વસ્ય પ્રશસ્તભાવલક્ષણોપકારસમ્પાદનાય, તદુક્ત ચૈત્યવન્દનમહાભાગ્યે → જિણભવણ-વિવપૂઆ કીરતિ
જિણાણ નો કણ કિતુ । સુહભાવણાણિમિત્ત બુહાણ ઇયરાણ બોહત્થ ← ॥૧૪૨॥ સમ્બોધપ્રકરણેડપિ → જિણભવણ-
વિવપૂઆ કીરતિ જિણાણ નો કણ કિતુ । સુહભાવણાણિમિત્ત બુહાણ, અબુહાણ બોહત્થ ॥૧૭૩॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાપિ
→ ક્ષીણક્લેશા ણ્તે ન હિ પ્રસીદન્તિ ન ચ સ્તવોડપિ વૃથા । તત્સ્તવભાવવિશુદ્ધે પ્રયોજન કર્મવિગમ ઇતિ ॥ ← [ ]
ઇતિ પ્રોક્તમ્ ॥૯/૧૪॥

ઉત્કૃષ્ટગુણવિષયત્વાત્, પ્રતિમાયા જિનગુણારોપેણ તત્પૂજયા માવજિનપૂજાફલલાભાત્, યથોક્ત મૂલકારૈ સમ્બોધપ્રકરણે

સેવનથી અગ્નિને કોઈ લાભ થતો નથી છતાં પણ અગ્નિના સ્વભાવથી કડી દૂર થાય છે વિદ્યાનુ પારાયણ-રટણ કરવાથી
વિદ્યાને કોઈ ફાયદો થતો નથી છતાં પણ વિદ્યાના સ્વભાવથી વિદ્યાસિદ્ધિ-ગનનગમનાદિ સ્વરૂપ ફળ મળે છે તેમ જિનપૂજથી
જિનેશ્વર ભગવતોને કોઈ લાભ ન થવા છતાં પણ ભગવાનના સ્વભાવથી-પ્રભાવથી પૂજકને વિશિષ્ટ પુણ્યપ્રાપ્તિસ્વરૂપ ફળ મળે
છે માટે → પૂજથી ભગવાનને કોઈ લાભ થતો નથી ← આ દોષનો પરિહાર થઈ જાય છે [અર્થાત્ પૂજથી પ્રભુજી પ્રસન્ન
ન થવાથી પૂજકને કોઈ લાભ નહિ થાય - આવી આપત્તિ પલાયન થઈ જાય છે] [૮/૧૪]

પ્રભુજીના પ્રયોજનો પરિપૂર્ણ થયેલ હોવાથી જ પરમાત્મપૂજ સફળ છે, કારણ કે પૂજના વિષયભૂત વીતરાગના ગુણો ઉત્કૃષ્ટ
-સર્વોત્કૃષ્ટ છે માટે → કૃતકૃત્ય હોવાથી પરમાત્માની પૂજા વ્યર્થ છે ← આ અંતિમ દોષનું નિરાકરણ થઈ જાય છે પ્રસ્તુત
વિષયનો ઉપસહાર કરતા શ્રીમદ્ભુ કહે છે કે → માટે શરીર, સ્વજન, ઘર વગેરેને વિશે આરભ કરનારા ગૃહસ્થને માટે પરમાત્મપૂજ
સફળ-સપ્રયોજન છે ← આમ નિર્મલબુદ્ધિવાળા પ્રાજ્ઞ પુરુષો કહે છે

[કૂવાના ઉદાહરણની ઉપર જે વાત કરી તેનું સ્પષ્ટીકરણ આ રીતે જાણવું કે - જેમ તૃપાશ્વમન, શરીરની સ્વચ્છતા, સ્વસ્થતા
વગેરેને ઉદ્દેશીને કૂવો ખોદવામાં આવે છે ત્યારે શરૂઆત તો કૂવો ખોદવાથી તરસ વધે છે, શરીર પરસેવે રેબઝેબ થાય છે, શરીર
ઉપર કાદવ વગેરેના છાટા ઉડે છે, યાક લાગે છે છતાં જમીનમાથી પાણી નીકળતા જેમ તરસ છીપાઈ જાય છે, શરીર સ્વચ્છ
થાય છે, યાક દૂર થાય છે અર્થાત્ કૂપખનન સ્વજન્ય તૃપા-પરિશ્રમ વગેરે દોષોને દૂર કરીને જલપ્રાપ્તિ વગેરે લાભનું કારણ છે
કૂવો ખોદવામાં નુકશાન અત્પ છે અને લાભ ઘણો છે માટે કૂપખનન સદોષ ન કહેવાય લોકો કૂપખનનને કર્તવ્ય જ માને છે
તેમ જિનપૂજમાં પાણી, પુણ્ય વગેરેની સ્વરૂપહિંસા થવા છતાં પણ પરમાત્મપૂજથી સમ્યક્ દર્શનની નિર્મળતા, પરમાત્મા પ્રત્યેની
કૃતજ્ઞતા, ચારિત્ર મોહનીયનો જ્ઞયોપશમ, અનેક ભવ્યાત્માને બોધિત્રીજલાભ, કુટુમ્બમાં ધર્મભાવનામાં અભિવૃદ્ધિ, મનપ્રસન્નતા, વિધન-

નિકેતનાદૌ આરમ્ભવત્ત્વમ્ ઇતિ વિમલધિય = નિર્મલતાવૃદ્ધયો વૃવતે ।

નનુ -> અન્યત્રારમ્ભવતોડાધિકાર <- ઇતિ કોડય નિયમ ? જિનપૂજનસ્ય વૃષોદાહરણેન સ્વજનિ-
તારમ્ભદોષવિશોધનપૂર્વકગુણાન્તરાડસાદકત્વે યતેરપ્યધિકારપ્રસન્નતા, સાવચત્વે ધાન્યપ્રાડસરમ્ભવતોડપ્યનધિ-
કારપ્રસન્નતા । ન હિ કુટુમ્બાચર્ય ગૃહી સાવચે પ્રવર્તતે ઇતિ ધર્માર્થમપિ તેન તત્ર પ્રવર્તિતત્વમ્, યતો નૈક પાપ-

કલ્યાણકુન્દલી

-> તમ્હા જિણસારિચ્છા જિણપટિમા મુદ્ધજોગકાળ્યા । તન્મત્તિણ લઘ્મજિણદપૂયાફલ મય્ઝો ॥૧૮॥ જમ્હા જિણાણ પટિમા
અપ્પપરિણામદસણનિમિત્ત । આયમમટલામા મુદ્ધામુદ્ધજાણદિદ્દાણ ॥૧૯॥ મમ્મત્તમુદ્ધકર્ણા, જણાં મુદ્ધજોગમચ્છપહવાણ । નિદ્ધાણાં
દુરિયાણ ભવવણદવદ્ધમચ્છિયાણ ॥ <- ઇતિ । પચ્ચાગ્ગેડપિ -> અપ્પિ ઉત્તગવિદુ જહ પક્કિચ્છત્ત મહાગમુદ્ધમ્મિ । જાયદ અસ્સયમમ પૂગ
જિણગુણસમુદ્ધમ્ ॥ ઉત્તમગુણવહુમાણો પયમુત્તમમત્તમજ્જયારમ્મિ । ઉત્તમચ્છમ્મચ્છિદ્ધા પૂયાણ જિગ્ગાદિદ્ધાણ ॥ <- [૪/૪૭-૪૮]
ઇત્યુક્તમ્ । એતેન આગાતનાદોષોડપિ પરિહતઃ । તદુક્ત પચ્ચવસ્તુકે -> ઇય કપ્પચ્છિદ્ધિતો તન્મત્તિણ ણત્થિ કોડવિ વિગેહો । ણ્ઠોચ્છિ
તે પુજ્ઞા કા સ્વલુ આમાયણા તીણ ? <- ॥૧૭૭॥ અનેન મગવત્ત્વ કૃતકૃત્યત્વાકાશ્ય પૂજાચ્ચર્યત્વલક્ષણ ચરમદોષ નિરસ્ત- ।

નનુ -> અન્યત્ર કુટુમ્બપરિપાલનાદો આરમ્ભવતોડત્ર = જિનાર્ચાયા અધિકારઃ <- ઇતિ કોડય નિયમઃ ? ગૃહસ્થન્યેવ
યતેરપિ પ્રકૃતેડધિકારિત્વ મમાનમેય, યત કર્મલક્ષણસ્ય વ્યાપે યતિગૃહસ્થયો દ્વયોરપિ મત્તેન જિનપૂજાલક્ષણચિકિત્સામા
ઉભયત્ર ન્યાય્યત્વાત્ । ન ચ 'સ્નાનમુદ્વર્તનાભ્યન્ન નરકેગાદિમગ્નિક્રિયા । ગન્ધમાત્ય ચ ધૂપ ચ ત્યજન્તિ બ્રહ્મચારિણ ॥'
[ ] ઇતિ વચનાત્ યતે સ્નાને તત્પૂર્વકત્વેન દેવાર્ચનં ચ નાધિકાર ઇતિ વક્તવ્યમ્, મુપાર્થન્યેવ તસ્ય નિપેધાત્ । ન ચ
કૂપોદાહરણાત્ પૂજાદિજનિતમારમ્ભદોષ વિગોધ્ય ગૃહી ગુણાન્તરમામાદયતીતિ યુક્ત ગૃહિણો જલસ્નાનાદિપૂર્વકજિનપૂજાદો અધિ-
કારિત્વમિતિ શદ્ધનીયમ્, પૂજાર્થસ્નાનાદે નિપેદ્યમગ્નિક્રિયાત્, જિનપૂજનસ્ય સ્વજનિતાગમ્ભદોષવિગોધનપૂર્વકગુણાન્તરાડસાદકત્વે
યતેરપિ જિનપૂજાયા અધિકારપ્રસન્નતા । ન ચ મર્વસાવચનિવૃત્તત્વેન સ્નાનપૂર્વકજિનાર્ચનં યતેનાધિકાર ઇતિ શદ્ધનીયમ્, ણ
તસ્ય સાવચત્વે ચ = હિ અન્યત્ર = ગૃહાપણાદા આરમ્ભવતોડપિ ગૃહિણ જિનપૂજનં અનધિકારપ્રસન્નતા । એતેન ->
ગૃહસ્થસ્ય કુટુમ્બાચર્યોડપિ સાવચે પ્રવૃત્તત્વેન જિનાર્ચાધિકારિતા યતેન્તુ તત્રાડપ્રવૃત્તતાત્ર સ્નાનાદિપૂર્વકજિનાર્ચનંધિકાર ઇતિ
પ્રત્યારહ્યાતમ્, ન હિ કુટુમ્બાચર્ય ગૃહી સાવચે પ્રવર્તતે ઇતિ પ્રમાર્થમપિ તેન = ગૃહસ્થેન તત્ર = સાવચે કર્મણિ પ્રવર્તિતત્વમ્,
યતઃ નેક પાપ મોહાદિવગત આચરિતમિતિ અન્યત્રપિ માવચ કર્મ તેન સ્વરસત આચરિતત્વમિતિ ન્યાયો વર્તતે ।

અનરાય-ઉપમર્ગોધી છૂટકાગે, ડ્ય-ભાવ આગેગ્ધની પ્રાપ્તિ, સમાધિમગ્ન, ધનમૂર્ચ્છામા ઘટાડો, યાવન્ પરમપદપ્રાપ્તિ વગેરે અનેક
લાભો મમાયેલ હોવાથી અત્પ દોષ અને ધાર્મ્ય લાભ છે અર્થાત્ જિનપૂજથી જનિત આગળ દોષની શુદ્ધિ કરવા પૂર્વક અનેક
ગુણપ્રાપ્તિ હોવાથી પરમાન્મપૂજ એ નિર્દોષ છે - કર્તવ્ય છે - જામ નિદ્ર યાય છે જેમ પેસા ડમાવા માટે દુકાન-માલ વગેરેની
ખરીદીમા પેસા ખર્ચાય છે એ ધનનાશ છે દોષ કે ખોટ ન કહેવાય, પણ મૂડીરોડાણા (ઈનવેસ્ટમેન્ટ) કહેવાય છે તેમ સમ્યગ્દર્શનનિર્મળતા
વગેરેના ઉદ્દેશથી પ્રભુપૂજ કરવામા યતી જીવવિગધના એ પણ મૂડીરોડાણના મ્યાને ગણી શકાય અથવા નોકર વગેરેને ચૂકવાતા
પગારના સ્થાનમા ગણી શકાય માટે તેને વાન્તવમા મદોષ ન કહેવાય આગળના ટીકાશ્રયની સ્પષ્ટ સમજૂતી માટે કૃપદશાન્તનુ
વિવેચન જરૂરી હોવાથી વિશેષાર્થના બદલે પ્રન્નુત ટીકાર્થમા જ તેનુ વિવરણ કરવામા આવેલ છે ચાલો, હવે આગળ વધીએ]

❧ સાધુ શા માટે પૂજા જ કરે ? શંકા-સમાધાન ❧

પૂર્ણપદ્ધત્ત - હમાણા ઉપર જે વાત કરી કે 'શરીર, કુટુબ, દુકાન વગેરે માટે આગળ-અમારબ [જીવવિગધના] કરનારને પૂજ
કરવાનો અધિકાર છે' આ તે વળી કેવો નિયમ છે ? રૂવાના દશાતથી જિનપૂજ એ જે પોતાનાથી ઉપર થયેલ જીવવિગધનાન્વરૂપ
દોષની શુદ્ધિ કરવા પૂર્વક અન્ય [સમ્યગ્દર્શનનિર્મલતા, ચારિત્રમોહનીયસંયોગશ્ચ વગેરે પૂર્વોક્ત] ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવી આપે
તો શ્રાવકની જેમ સાધુ પણ જિનપૂજનો અધિકારી થવાની આપત્તિ આવશે [અર્થાત્ સાધુ જિનપૂજ કરશે તો જિનપૂજ પૂજાત્મક
વિગધના વગેરે દોષને દૂર કરી અન્ય ગુણોને લાવી આપશે માટે શ્રાવકની જેમ સાધુ પણ જિનપૂજનો અધિકારી બની જશે
અહીં એવી દલીલ કરવામા આવે કે -> જિનપૂજ વિશેષ ગુણોને લાવનાર હોવા છતાં સાવચ હોવાના કારણે સાધુને
કરવાનો અધિકાર નથી <- તો તે બગબર નથી આનુ ડાગણ એ છે કે] જિનપૂજ માવચ હોય તો શરીર, કુટુબ, ધ
માટે આગળ = જીવવિગધના કરનાર ગૃહસ્થ પણ જિનપૂજનો અધિકારી નહિ બનવાની આપત્તિ આવશે આનુ કાનુ એ
છે કે કુટુબ વગેરે માટે ગૃહસ્થ માવચ પ્રવૃત્તિ કરે છે એટલે ધર્મ માટે પણ તેણે માવચ પ્રવૃત્તિ કરવી જ જોઈએ - એમ
ન ડહી શકાય, કેમ કે એક પાપ કર્યું એટલે બીજુ પાપ પણ કરવુ વ્યાજબી નથી

માત્રરિતમિત્યન્યદપ્યાવરિતવ્યમિતિ । અત્રોચ્યતે → અન્યત્રારમ્ભવત = અસદારમ્ભસ્ય સતો નાશાય સદારમ્ભે જિન-પૂજાદાવધિકારિત્વ, અનુબન્ધાઽહિસારૂપાતતસ્તસ્ય તન્નાશસમ્ભવાત્ । યતેરત્ સદા સર્વારમ્ભનિવૃત્તવાન્ન તત્રાધિકાર, પ્રક્ષાલનાદિ ઇત્યાદિન્યાયાત્ । તસ્માત્ અસદારમ્ભનિવૃત્તિકામનાવાન્ ઇહ અધિકારી તિ ન કશ્ચિદોષ । કૂપોદાહરણે-

કલ્યાણકન્દલી

અત્રોચ્યતે → અન્યત્ર ગૃહાપનાદૌ આરમ્ભવતઃ = અસદારમ્ભવતઃ સતઃ અસદારમ્ભસ્ય નાશાય સદારમ્ભે જિનપૂજાદૌ અધિકારિત્વમ્, અનુબન્ધાહિસારૂપાત્ તતઃ = દ્રવ્યસ્તવાત્ તસ્ય = અન્યત્રાસદારમ્ભવત તન્નાશસમ્ભવાત્ = અસદારમ્ભનાશ-યોગાત્ । યથોક્ત વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તૌ → સુહ જોગ પડુચ અનારમ્ભો ← [ ] ઇતિ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણેઽપિ → સત્ત્વ-ભાવઓ ચિય અગ્ની ણો ડહૃત્ ત હિય કુણ્ડ । તહ કાયવહો વિ તયા સુહજોગનિમિત્તસજળયા ॥ પરિણામવિસેસો વિ હુ સુહવજ્ઞગઓ સુહફલો હોતિ ← [૫/૫૬-૫૭] । → પૂયમ્મિ વીયરાયે ભાવો વિપ્ફુરડ વિસયવિચ્છાયા । આયા અહિસભાવે વટ્ટઃ ઇહ તેણ નો હિસા ॥ [૧/૨૦૦] જત્થ ય અહિસભાવો તત્થ ય સુહજોયકારણ મણિય । અણુબધહેરહિઓ વટ્ટઃ ઇહ તેણ નો હિસા ॥ ←[૧/૨૦૧] ઇતિ । મવજલતરણાલમ્બન ગૃહસ્થાના જિનપૂજનમેવ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે → આરમ્ભપસત્તાણ ગિહીણ છજ્જીવ-હઅવિરયાણ । મવઅડવીનિવડિયાણ દવ્વથ્થઓ ચેવ આલવો ← ॥૨૧૩॥ ઇતિ । અતઃ પ્વ તસ્ય જિનપૂજાયામપ્રવર્તન મહામોહો, તદુક્ત પચ્ચાશકે → દેહાદિણિમિત્ત પિ હુ જે કાયવહમ્મિ તહ પયટ્ઠતિ । જિણપૂયાકાયવહમ્મિ, તેસિમપવત્તણ મોહો ॥ [૪/૪૫] અન્નત્યારમ્ભઓ ધમ્મેઽનારમ્ભઓ અણામોગો । લોણ પવયણખિસા અવોહિવીય તિ દોસા ય ॥ ← [૪/૧૨] ઇતિ । તદુક્ત કથારત્નકોશે → દેહગિહાઇયકજ્ઞે આરમ્ભ નો નિરુમ્મસિ અણજ્ઞ । કાયવહો ત્તિ નિસેહસિ જિણપૂય અહહ ! તુહ મોહો ॥ ← [પૃ ૧૦૦/૮] ઇતિ । ઇદમેવામિપ્રેત્ય મક્કિત્તદ્વાત્રિશિકાયા → અન્યત્રાઽરમ્ભવાન્ યસ્તુ તસ્યાત્રાઽરમ્ભશક્કિન । અબોધિરેવ પરમા વિવેકૌદાર્યનાશત ॥૩૦॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । યતેસ્તુ સદા સર્વારમ્ભનિવૃત્તવાન્ન તત્ર = જિનપૂજાયા અધિકારઃ, પ્રક્ષાલનાદિ પદ્ધત્ય દૂરાદસ્પર્શન વર [મ મા વનપર્વ અ ૨-પરા ૨૩૩ પદ્મપુરાણ-૫/૧૯/૨૫૨-અટક ૪/૬] ઇતિ મહાભારત-પરાશરસ્મૃતિ-પદ્મપુરાણાટકપ્રકરણાદિદર્શિતન્યાયાત્ । યથોક્ત આવગ્યકનિર્યુક્તિભાષ્યે → છજ્જીવકાયસજમુ દવ્વથ્થ, સો વિરુજ્જઈ કસિણા । તો કસિણ-સજમવિક્ક પુપ્ફાઙ્ગ અ ન ઇન્ઠતિ ॥૧૯૩॥ ← ઇતિ । મહાનિશીથેઽપિ → અકસિણપવ્વત્તગાણ વિરયાવિરયાણ પ્સ ખલુ જુત્તો । તે કસિણસજમવિક્ક પુપ્ફાઙ્ગ ન કપ્પઈ ॥ ← [અ ૩ ગા ૩૮] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાપિ → ગૃહસ્થાના યદ્ભૂષણ તત્ સાધૂના દૂષણમ્ ← [ ] ઇત્યુક્તમ્ । સાધોઃ તત્ર = યતનોપેતસ્નાન-પૂજાદૌ 'હા' વિરાધકોઽહ' ઇત્યાદિ-રૂપેણ અવધ = પાપ એવ ચિત્તે સ્ફુરતિ, ઉત્કૃષ્ટગુણારૂઢત્વાત્ = ધ્યાનાદિસ્વરૂપભાવસ્તવાધિરૂઢત્વાત્ । તદુક્ત અટકપ્રકરણવૃત્તૌ સમ્બોધ-સમ્પતિવૃત્તૌ ચ → યતયો હિ સર્વથા સાવધવ્યાપારાનિવૃત્તા, તતશ્ચ કૂપોદાહરણેનાઽપિ તત્ર પ્રવર્તમાનાના તેષામવધમેવ ચિત્તે સ્ફુરતિ ન ધર્મ, તત્ર સદૈવ શુભધ્યાનાદિમિ પ્રવૃત્તત્વાત્ । ગૃહસ્થાસ્તુ સાવધે સ્વભાવત સતતમેવ પ્રવૃત્તા, ન પુનર્જિનાર્ચનાદિદ્વિરોણ સ્વપરોપકારાત્મકે ધર્મે । તેન તેષા તત્ર પ્રવર્તમાનાના સ એવ ચિત્તે લગતિ ન પુનરવધમિતિ કર્તૃપરિણામવશાદધિકારેતરૌ મન્તવ્યાવિતિ । સ્નાનાદૌ ગૃહસ્થ એવાધિકારી ન યતિરિતિ ← [અ પ્ર ૨/૫ સ ગા ૩૬ વૃ પૃ ૨૭] । ન ચૈવ યતે દ્રવ્યસ્તવવિરહાત્ શુદ્ધિહાનિરિતિ

ઉત્તરપક્ષ - સસારના કાર્યમા આરભ કરવાવાળા ગૃહસ્થ શરીર, કુટુંબ વગેરે માટેનો આરભ કરે છે તે અશુભ-મલિન આરભ છે તે અશુભ-મલિન આરભનો નાશ કરવા માટે ગૃહસ્થને શુભારભ સ્વરૂપ જિનપૂજા વગેરેમા અધિકાર છે [અહીં એવી શકા થાય કે → જિનપૂજાસ્વરૂપ આરભ દ્વારા મલિન આરભનો નાશ કેવી રીતે થઈ શકે ? ← તો તેનુ સમાધાન એ છે કે સ્વરૂપથી આરભસ્વરૂપ = વિરાધનાસ્વરૂપ હોવા છતાં સમ્યગ્દર્શન-ચારિત્ર વગેરેનુ કારણ હોવાથી] જિનપૂજા એ અનુબધધી અહિમાત્સ્વરૂપ છે તેથી તેવી જિનપૂજાથી મલિનારભનો નાશ સભવી શકે છે [આનો ક્ષિતાર્થ એ થાય છે કે મલિનારભના નાશ માટે ગૃહસ્થને જિનપૂજાનો અધિકાર છે, કારણ કે જિનપૂજાનુ પ્રયોજન = સાક્ષાત્ કળ સસારના અશુભ આરભનો અટકાવ = પ્રતિરોધ છે] સાધુ તો સર્વદા સર્વ પ્રકારના આગમથી નિવૃત્ત છે માટે સાધુનો જિનપૂજામા અધિકાર નથી આ વાતનુ સમર્થન કરતો એક ન્યાય છે કે કાદવથી પગ ખરડીને કાપાને પાણીથી ધોવી એ કરતા કાદવથી દૂર રહેવુ જ વધુ સાચુ [આ ન્યાય પ્રસ્તુતમા એ રીતે લાગુ પડે છે કે સાધુ નિયમપૂર્વક સર્વ પાપથી નિવૃત્ત હોવાથી સ્વચ્છ છે હવે એ સ્નાન-જિનપૂજાસ્વરૂપ સ્વરૂપવિરાધનામા સાધુ પ્રવૃત્તિ કરે તો સાધુને સ્વરૂપવિરાધનાથી પાપબધ થતો હોવાથી તેનો આત્મા પાપરૂપી કાદવથી ખરડાય પછી તેને દૂર કરવા આવોચનારૂપી પાણીનો આશ્રય કરવો અથવા તો જિનપૂજાનિન વિશિષ્ટ વિશુદ્ધ ગુણવિશેષપ્રાપ્તિ દ્વારા તે વિરાધનાજન્ય પાપરૂપી કાદવને સાધુ દૂર કરે તેના કરતા તો સાધુ સ્વરૂપથી આવદ્ય એવી જિનપૂજામા પ્રવૃત્તિ ન કરે તે જ વધુ સાચુ છે] માટે અશુભ આરભની નિવૃત્તિની ઈચ્છાવાળો જિનપૂજાનો અધિકારી છે - એમ માનવુ નિર્દોષ છે કૂવાના ઉદાહરણથી પૂજામા

નાપિ પ્રવર્તમાનસ્ય સાધોસ્તત્રાડવધમેવ ચિત્તે રપ્કરતિ, ઉત્કૃષ્ટગુણારુહત્વાત્ ન તુ ગૃહિણ, અતથાત્વાદિતિ કર્તૃ-
પરિણામવશાદધિકારાનધિકારો । અત એવ સામાયિકરથસ્ય ગૃહિણોઽપિ તપ્રાનધિકાર ।

કલ્યાણકન્દલી

વાચ્યમ્, જ્ઞાનાદિગુણવૃદ્ધે મદ્રાવાત્ શુદ્ધિપ્રકંપાત્ । તદુક્ત પદ્યવસ્તુકે -> આરભ-ચાણ્ણ ગાળાશુભેનુ વડ્દમાળેનુ । દન્વટ્ટય-
હાર્ણાવિ હુ ન દોડ દોમાય પરિમુદ્રા <- ॥૧૩૦૬॥ યુક્તચેતત્ । ન હિ યદાદ્યમ્ભિકાવસ્થસ્ય ગુણકર તદુત્તરભૂમિકાવચ્ચગ્યાપિ
તથા, ગેગચિરક્રિતસાવદ્રમચ્ચ શાસ્ત્રે વ્યવચિતત્વાત્ । તદુક્ત મૂલકારેરપિ અષ્ટકપ્રકરણે -> અધિકારિવશાત્ શાસ્ત્રે ધર્મમાધન-
મચ્ચિતિ । વ્યાધિપ્રતિક્રિયાતુલ્યા વિજ્ઞેયા ગુણદોષયો <- ॥ જીવાનુગ્રાસને દેવમૂર્તિભિરપિ -> કિ ચહિગારવસાત્ ધમ્માગુદ્ધાણ-
વિત્તિ મત્થેનુ । વાહિપડિક્કિયતુદ્ધા દોસગુણેહિ ય સમણનેયા ॥૨૮૦॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત શ્રાવકધર્મવિધિપ્રકરણેઽપિ
-> અહિગારિણા સુ ધમ્મો, કાયચ્ચો અણહિગારિણો દોમો । આળામ્ભગાઓ ચિય, ધમ્મો આળાપ પડિવદ્ધો ॥૩॥ <- ઇતિ ।
-> અનધિકારિણો હિ વિરાવનાનિવચ્ચનોઽનર્થ ણ્વ । અત ણ્વોક્ત 'અવિધિકૃતાદ વગમકૃતમેવ' <- [ગા ૩ વૃ] ઇતિ વ્યક્તમુક્ત
માનદેવસૂર્ગિભિઃ શ્રાવકધર્મવિધિવૃત્તો [૨/૪] । તથા પૂજાયા દ્રવ્યસ્તવરૂપત્વાત્તમ્ય ચ ભાવસ્તવરૂપત્વાત્ ભાવસ્તવાઽઽરુદ્ધસ્ય
યતે ન દ્રવ્યસ્તવેઽધિકાર, નિષ્પ્રયોજનત્વાત્ । ન હિ યાનારુદ્ધો ગ્રામપ્રાપ્તો યાન ન મુશ્ચતિ, ન વા તન્મોચને તત્ર ટેપ્રમદ્ધ,
તથાઽનનુભવાત્ । દૃષ્ટંતે હિ પ્રયોજનાધિકારવ્યાપ્તા ષિટાના પ્રવૃત્તિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય મહાનિર્ગીયસૂત્રે -> ભાવચ્ચણમુગ્ધવિહારયા
ય દન્વચ્ચણ તુ જિગપૂઆ । પદમા જડેણ, દુણ્હ વિ ગિર્હણ ॥ <- [અય ૩] ઇત્યુક્તમ્ । ટીકાકૃતાઽપિ જ્ઞાનમારે -> દ્રવ્યપૂર્ણચિતા
ભેદોપામના ગૃહમેધિનામ્ । ભાવપૂજા તુ માધ્નામભેદોપામનાત્મિકા ॥ <- [૨૦/૮] ઇત્યુક્તમ્ । ભક્તિદ્વાત્રિશિકાયામપિ
-> યતિરપ્યધિકારી સ્યાન્ન ચૈવ તમ્ય સર્વથા । ભાવસ્તવાપિરુદ્ધત્વાદર્થ-ભાવાદમૂદ્દશા ॥૨૮॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । પરંપામપિ દ્રવ્ય-
સ્તવાદ્ભાવસ્તવમ્યામ્યર્થિતતાઽભિમતા, તદુક્ત ભગવદ્ગીતાયા -> શ્રેયાન્ દ્રવ્યમસાધજાત્ જ્ઞાનયજ્ઞ પરતપ ' <- [૪/૩૩]
તથાપિ દ્રવ્યસ્તવકરણે તુ સ્વચ્છન્દચારિત્વાદિક પતે સ્યાત્, યથોક્ત મહાનિર્ગીયસૂત્રે -> જે ણ કેડ સાહુ વા સાહુળી વા
નિગ્ગયે અણગારે દન્વત્થય કુજ્ઞા મે ણ અજણ વા અમજણ વા દેવભોણ વા દેવગચ્છેડ વા જાવ ણ ડમ્મગપડિટ્ટિણ વા દુરુજ્ઞિયમીલેડ
વા કુસીલેડ વા મચ્છદયારિણ વા આલવેજ્ઞા <- [૮] ।

અત ણ્વ = કર્તૃપરિણામવશાદધિકારાનધિકારોચ્ચવચ્ચિતત્વાદેવ સામાયિકસ્થસ્ય ગૃહિણોઽપિ મુનેરિવ તત્ર =
જિનપૂજાયા અનધિકારઃ, તસ્યાપિ તદાની માવધનિવૃત્તતયા ભાવસ્તવાઽઽરુદ્ધત્વેન ચ શ્રમણકલ્પત્વાત્, તદવાસિપૂર્તિકાલ
યાવત્સચિત્તાદિસ્પર્ગરહિતસ્યૈવ વ્રતપાલકત્વાત્ । જિનપૂજા ચિકીર્ષુસ્તુ મચ્ચિત્તપુણાદિવસ્તુનિ સમુપાદાયેવ તા કરોતિ તદ્વિના
પૂજાયા ણ્વાઽમ્ભવાત્, પ્રતિકાર્ય કારણસ્ય મિત્રત્વાદિતિ વ્યક્ત પ્રતિમાશતકવૃત્તો [ગા ૩૬] । તદુક્ત કથારત્નકોશેઽપિ
-> જડ પુણ પોમહનિગ્યા સચિત્તવિવજ્ઞયા જડસરિન્ગા । ઉત્તરપડિમામુ ટિયા પુપ્પાઈ તા વિવજ્ઞતુ ॥ <- [પૃ ૧૦૦/ગા ૧૦]
ઇતિ । કિન્ન પૂજાયા વિહિતત્વે તદદ્રસ્ય પુણ્યગ્રહણાદેરપ્યનુમતત્વમનાવિલમેવ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય પદ્યાગકે -> કજ્જ ઇચ્છતેણ
અણતર કારણપિ ઇદ્ધ તુ । જહઆહારજ-તિત્તિ, ઇન્નતેણહ આહારો ॥ <- [૬/૩૪] ઇતિ મૂલકારસ્વત્તમ્ । યસ્તુ સર્વથેવ
પુણ્યપૂજાદિકમપલપતિ સ તીર્થકૃદાગાતનાકારી, તદુક્ત જીતકલ્પમાપ્યે -> અણ્ણ વા ણ્વમાદી અવિ પડિમાસુ વિ
તિલોગમહિમાળ । જતિ મળતિ કીસ કીરતિ મલ્લાલકારમાદીય ॥ જો વિ પડિસ્તવચિણ્ણો ત સવ્વ અવિતહ અવ્કૂલ્લતા ।
વદ્ધ-યુદ્ધમાદીય તિલ્લગરાસાયળા ણ્ણા ॥ <- [૨૪૬૬-૨૪૬૬]

પ્રવૃત્તિ કરે તો પાણ સર્વમાવધનિવૃત્ત એવા માત્ર ઉદ્દેશ ગુણોમા આરૂઢ હોવાથી સ્નાનાદિ સમયે તેમના મનમા પાપ = જીવવિગધના
જ રૂદ્ધ છે જ્યાં ગૃહસ્થ જિનપૂજા કરે ત્યાં તેના મનમા વિરાધનાનો ભાવ નથી આવતો પાણ ભક્તિનો જ ભાવ જગે છે
આથી પૂજકના પરિણામના આધારે જિનપૂજનો અધિકાર અને અનધિકાર છે [સાધુ કાયા પાણી કે વનસ્પતિને અડતા ન હોવાથી
પૂજા માટે સ્નાન કરે કે દૂધપૂજા કરે ત્યાં તેના મનમા ભક્તિના બદલે જીવવિગધનાનો પરિણામ જગતો હોવાથી સાધુને જિનપૂજનો
અધિકાર નથી ગૃહસ્થ તો ગેજ સ્નાનાદિ કરતા જ હોય છે ગૃહસ્થ જીવવિગધનામા સ્વન પ્રવૃત્ત હોવાથી જિનપૂજમા તેને
વિગધનાનો નહિ પાણ ભક્તિનો ભાવ જગે છે માટે ગૃહસ્થને જિનપૂજનો અધિકાર છે] કર્તાના પરિણામના આધારે જિનપૂજના
અધિકાર અને અનધિકારની વ્યવસ્થા હોવાથી જ સામાયિકમા ગહેલા ગૃહસ્થને પાણ જિનપૂજ કરવાના વિશે અધિકાર નથી સામાયિકમા
ન ગહેલો હોય એવા પાણ જે શ્રાવક પૃથ્વી વગેરે જીવોની વિરાધનાના ડવાળો હોય, પતનાવળો હોય, માવધ ક્રિયાઓને ઘટાડવાની
રુચિવાળો હોય તથા સાધુધર્મનો અનુગમી હોય [સાધુ થવાની ભાવનાવાળો હોય] તેવા શ્રાવકને પાણ ધર્મ માટે માવધપ્રવૃત્તિ

અન્યસ્યાપિ પૃથિવ્યાદ્યુપમર્દભીરોર્યતનાવત સાવદ્યસદ્ધેપરુત્તે યતિક્રિયાનુરાગિણો જ ધર્માર્થ સાવદ્યપ્રવૃત્તિર્યુવતેત્યપ્યાહુ-
રિતિ કૃત વિસ્તરેણ ॥૭/૧૭॥

કલ્યાણકન્દલી

અન્યસ્યાપિ સામાયિકાનુપારૂઢસ્ય પ્રકૃત્યા પૃથિવ્યાદ્યુપમર્દભીરોઃ પ્રાયો યતનાવતઃ સાવદ્યસદ્ધેપરુત્તે યતિક્રિયાનુરાગિણો
ગૃહસ્થસ્ય ન ધર્માર્થ = જિનપૂજાદ્યર્થ સાવદ્યપ્રવૃત્તિઃ યુક્તા । યથોક્ત પચ્ચાશકે → અસદારમ્ભપવત્તા જ ચ ગિહી તેણ તેસિ
વિન્નેયા । તન્નિવિત્તિફલચિય એસા પરિભાવણીયમિણ્મ ॥ ← [૪/૪૩] । ન ચાયમનન્તરોદિતોઽસદારમ્ભપ્રવૃત્ત , તત્કથ તસ્ય
તન્નિવૃત્તિફલત્વેન સ્નાનાદૌ સાવદ્યારમ્ભે પ્રવૃત્તિર્યુક્તા ઇત્યપ્યાહુઃ શ્રીજિનેશ્વરસૂરિપ્રમૃતય [અટક-૨/૫ વૃ] । તદુક્ત ભક્તિ-
દ્વાત્રિશિકાયામપિ → પ્રકૃત્યારમ્ભમીર્સ્વા યો વા સામાયિકાદિમાન્ । ગૃહી તસ્યાપિ નાત્રાર્થેઽધિકારિત્વમત સ્મૃતમ્ ← ॥૨૯॥

અત્ર દ્રવ્યસ્તવે પ્રવૃત્તિકાલેઽવદ્યસ્ફુરણ સાધો કિ અવદ્યસદ્ધાવાત્ [૧] ? અગ્રિમકાલેઽવદ્યસ્ય સ્વાશોદ્યત્વજ્ઞાનાત્ [૨] ?
સ્વપ્રતિજ્ઞોચિતધર્મવિરુદ્ધત્વજ્ઞાનાત્ [૩] ? આહાર્યારોપાદ્વા [૪] ? નાદ્ય-દ્વિતીયૌ ગૃહિતુલ્યયોગક્ષેમત્વાત્ ઉભયાસિદ્ધેઃ । ન તૃતીય
ગૃહિણાઽપિ યાગાદિનિપેધાય ધર્માર્થ હિસા ન કર્તવ્યેતિ પ્રતિજ્ઞાકરણાત્તદ્વિરુદ્ધત્વજ્ઞાને સ્ફુરિતાવદ્યેન દ્રવ્યસ્તવાઽકરણપ્રસજ્ઞાત્ ।
અધ્યાત્માઽનયનેન દ્રવ્યસ્તવીયહિસાયા અર્હિસાકરણેનાઽવિરોધસ્યાપ્યુભયો તૌલ્યાત્ । નાપિ તુર્ય, અવદ્યાહાર્યારોપસ્ય ઇતરેણ
કર્તુ શક્યત્વાત્ । તેન દ્રવ્યસ્તવત્યાગસ્યાપિ પ્રસજ્ઞાદિતિ મલિનારમ્ભસ્યાધિકારિવિશેષણસ્યાભાવાદેવ ન સાધોર્દેવપૂજાયા પ્રવૃત્તિઃ ।
મલિનારમ્ભી હિ તન્નિવૃત્તિફલાયા તત્રાધિક્રિયતે દુરિતવાનિવ તન્નિવૃત્તિફલે પ્રાયશ્ચિત્તે । અત એવ સ્નાનેઽપિ સાધોર્નાધિકાર
તસ્ય દેવપૂજાજ્ઞત્વાત્, પ્રધાનાધિકારિણ એવ ચાજ્ઞેઽધિકારો ન સ્વતન્ત્ર , અજ્ઞત્વમજ્ઞપ્રસજ્ઞાદિતિ વ્યક્ત પ્રતિમાશતકવૃત્તૌ [ગા.૩૦
પૃ ૧૮૪/૧૮૫] આત્મપ્રવોધેઽપિ → જિનધર્મસ્યાઽનેકાન્તરૂપત્વાત્સમ્યક્તિનામેકાન્તપક્ષગ્રહો ન ભવતિ । અત એવ જ્ઞાનત્રયવતાઽપિ
મહિનાયજિનેન સ્વપણ્મિત્રાણા પ્રતિવોધનાય સ્વર્ણપુત્તલિકાયા પ્રત્યહ કવલપ્રક્ષેપ. કૃત; તથા સુબુદ્ધિમત્રિણા સ્વસ્વામિનૃપપ્રતિવોધાય
પરિચાજલપરાવર્ત્ત કારિતઃ । પુનરપ્યાગમેષુ બહુહસ્ત્યશ્વરથપદાતિપ્રમૃતિપરિકરોપેતકૂળિકાદિનૃપસમાચરિતજિનવન્દનાદિમહોત્સવઃ
પ્રતિપદ શ્રૂયતે । એતેષુ કાર્યેષુ ચ વહ્ની હિસા જાતા । પર તસ્યા લાભકારણત્વાદ્ ગણના ન કૃતા । તતશ્ચ જિનાજ્ઞામાશ્રિત્ય
સમ્યગ્ યતનયા ભક્ત્યા ચ સત્ક્રિયાકરણે હિ ન કોઽપિ હિસાદોષ. 'યત્ર હિસા તત્ર ન જિનાજ્ઞા' ઇત્યેવમુચ્યતે ચેત્ ?
તર્હિ સાધૂના પ્રતિક્રમણ-વિહારાદાવપિ જિનાજ્ઞા ન સ્યાત્, તત્રાપિ હિસાયા. સમ્ભવાત્ । તસ્માદય શ્રુતવ્યવહારોઽસ્તિ યલ્લાભનિમિત્ત
નિરવદ્યપરિણામૈ, યતનયા ચ પ્રવર્તન તત્ર ન તાદૃક્કર્મવન્ધ ઇતિ । અયશ્ચાર્થ. શ્રીમદ્ભગવત્યજ્ઞેઽષ્ટાદશશતસ્યાઽષ્ટમોદ્દેશકે વિસ્તરતો
વોદ્ય । તત્ર હિ ભાવિતાત્મનોઽનગારસ્ય યુગમાત્રદૃષ્ટ્યા પ્રેક્ષ્ય પ્રેક્ષ્ય ગમન કુર્વતશ્ચરણતલે કુર્કુટ-કુલિજ્ઞાદિબાલશ્ચેનૃમ્રિયેત તર્હિ
તસ્ય હિસાપરિણામાઽભાવાદીર્પાધિક્યેવ ક્રિયા ભવેત્ર તુ સાપરાધિકીત્યાદ્યધિકારોઽસ્તીતિ । યશ્ચ પૂજાયા પુષ્પાદ્યારમ્ભો દૃશ્યતે
તસ્ય ત્વૌપચરિકત્વાત્ સન્ધાવેન પરિહારો ભવતિ । કિન્ન ચથા મુનીના જલોત્તારણસમયે જલોપરિ કરુણારજ્ઞો ભવતિ તથા
શ્રાવકાણામપિ જિનપૂજાયા પુષ્પાદ્યુપરિ કરુણાપરિણામો ભવતીતિ હિસાનુબદ્ધક્લિષ્ટપરિણામાભાવાત્ સાધૂનામિવ તેપામપિ ન

= જિનપૂજા વગેરે કરવી યોગ્ય નથી - એમ પાણ કેટલાક જિનાચાર્યો કહે છે માટે અતિવિસ્તારથી સર્થ [૮/૧૫]

તિશેષાર્થ - ટીકાર્થ વિસ્તારથી જાણાવેલ જ છે છતા સંક્ષેપમા અન્ય ઉદાહરણ એ રીતે આપી શકાય કે [૧] કબજિયાતના
દદ્દને દિવેલ આપવામા આવે તો તે દિવેલ કબજિયાતને દૂર કરે છે અને તે દિવેલને કાઢવા માટે બીજા કોઈ સાધનની આવશ્યકતા
રહેતી નથી દિવેલ દદ્દને હેરાન કરવાનુ નથી અહીં દિવેલ = જિનપૂજા, કબજિયાત = અશુભ આરભ અશુભારભસ્વરૂપ કબજિયાતને
હટાવવા પ્રભુપૂજાસ્વરૂપ દિવેલનુ સેવન કરવામા આવે તો મલિન આરભ સ્વરૂપ કબજિયાત દૂર થાય છે ત્યાર બાદ સ્વરૂપવિરાધનાઆત્મક
જિનપૂજા તો આપોઆપ ખસી જ જાય છે તેના માટે કોઈ પ્રાયશ્ચિત લેવુ પડતુ નથી જિનપૂજા ચારિત્રમોહનીયનો ક્ષયોપશમ
કરવા દ્વારા ચારિત્રને અપાવે છે તેથી પાણ જિનપૂજા સ્વય નિવૃત્ત થઈ જ જવાની છે [૨] જેને કબજિયાતનો રોગ નથી
તેને દિવેલ લેવાની આવશ્યકતા નથી તેમ આરભ-સમારભથી રહિત એવા સાધુ ભગવતને જિનપૂજનુ કોઈ પ્રયોજન નથી રોગી
દવા લેવાનો અધિકારી હોય, આવશ્યકતાવાળો હોય, નીરોગી નહિ દદ્દને દવા લેવાનુ કહેનાર નીરોગી ડોકટર-વેદ્ય સ્વય દવા
ન વાપરે એટલા માત્રથી દવા દદ્દા માટે અનાવશ્યક-અસેચ્ય ન કહેવાય માટે → સાધુ પૂજા નથી કરતા અને શ્રાવકને પૂજનો
ઉપદેશ આપે છે આ કેવો ન્યાય ? એર જાતે ન ખાવુ અને બીજને એર ખાવાની સલાહ આપવી -આવુ સજ્જનને કેમ શોભે ?
← આવી સ્થાનકવાસીની દલીલ બરાબર નથી નીરોગી ડોકટર સ્વય દવા ન લેવા છતા કબજિયાતના દદ્દને દિવેલ વગેરે દવા
આપે તે વ્યાજબી જ છે તેમ સર્વસાવદ્યત્યાગી સાધુને જિનપૂજનુ પ્રયોજન ન હોવાથી તેઓ પૂજા ન કરે છતા પાપમા ગણાઈ
એવા ગૃહસ્થને જિનપૂજનો ઉપદેશ આપે તે પાણ ઉચિત જ છે સીડી દ્વારા ઉપર ચડેલ માણસ નીચે રહેલા માણસને ઉપર
આવવા માટે સીડી ચડવાનો ઉપદેશ આપે એ સમયે નીચે ઉભેલો માણસ ઉપર રહેલા માણસને પ્રશ્ન કરતો નથી કે → 'તમે

એવ સવોદયપરિહારા પૂજામંથિધાય પટાદ્ધારેણ તિંગમયત્રાહ -> 'હતી'ત્યાદિ ।

હિતિ જિનપૂજા ધન્યઃ શ્રુણ્વન્ કુર્મન્તદાચિતા નિયમાત્ । ભવવિરહકારણ સ્વલુ મદનુષ્ઠાન દુત લભતે ॥૯/૧૬॥

હિતિ = એવ જિનપૂજા ધન્ય = ધર્મધન શ્રુણ્વન્ અર્થત કુર્મન્ ક્રિયયા, તદા = તરિંગિન્ કાલે ઉચિતા યો નિયમાત્ = નિશ્ચયેન ધવવિરહકારણ સદનુષ્ઠાન = શોભનાનુષ્ઠાન દુત સ્વલુ = શીઘ્રમેવ લભતે ॥૯/૧૬॥

॥ હિતિ નવમ પૂજાષોડશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

તદા દુષ્કર્મબન્ધ । પુનર્યથા વ્રણ-વેદનમમયે પ્રાપ્તિના વેદનામમ્ભવેડપિ પ્રાપ્તે મહામુક્ત મમુત્યઘટે તથા પૂજાનામપિ સ્વલ્યમાત્ર-રમ્ભે સત્યપિ પરિણામવિશુદ્ધિયા ક્રમેણ પરમાનન્દપ્રાપ્તિર્જાયતે <- [પૃ ૩૦૦/પ્રકાશ-૮] इत्येव प्रकृतोपयोगिनिरूपणमकारि श्रीजिनलामसूरिभिरित्यवधेयम् ॥૯/૧૬॥

મૂલગ્રન્થે દળ્પડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> હિતિ જિનપૂજા શ્રુણ્વન્ તદા ઉચિતા કુર્મન્ ધન્ય નિયમાત્ ભવવિરહકારણ સદનુષ્ઠાન દુત સ્વલુ લભતે ॥૯/૧૬॥

ઉચિતામિતિ । અત ણ્વ તમ્યા ફલમાધકતા, યયોક્ત પઞ્ચાગકે -> ઉચિય સ્વલુ કાપન્વ સન્વત્ય સયા ણરેણ બુદ્ધિમતા । ડડ ફલસિદ્ધિ ણિયમા, ણમ ચિય હોડ આણતિ ॥ <- [૬/૮] હિતિ । મદનુષ્ઠાનમિત્ર તાદૃગપૂજાફલ તુ -> જિનેન્દ્રપૂજા સુગતિ તનોતિ દદાતિ રાજ્યઞ્ચ મુરેન્દ્રલક્ષ્મીમ્ । છિનત્તિ દુ સ્વાનિ ચ દેહમાજા નીરાંગતા રાતિ સુસુસ્થતાઞ્ચ ॥ <- [ ] इत्यादिना प्रसिद्धमेव ॥૯/૧૬॥

હિતિ મુનિયશોવિજયવિગચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા નવમપોઢગક-યોગદીપિકાવિવરણમ્ ।

કેમ મીડી ચરતા નથી ? તમે ઉપર કેમ ન્ચિઃ ઊભા 'ઓ ?' <- એ રીતે પરમાત્માની પૂજા કરવા દ્વારા ચાગિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમથી ચાગિત્ર પામેલા માધુ સ્વય પૂજા ન કરવા છતાં મનાગમા ગ્હેલ ગૃહસ્થને પૂજા કરવાનો ઉપદેશ આપે ત્યારે -> 'તમે કેમ પૂજા નથી કરતા ?' <- આવો પ્રશ્ન માધુને ગૃહસ્થ કે તે તદન ગેરચાગ્રહી ન છે ઉપર ચડી ગયા પછી મીડીને પકડવાનો કે તેના ઉપર ચઢવાનો કોઈ મતલબ નથી તેમ નાધુ ઘણા બાદ જિનપૂજાનુ માધુને કોઈ પ્રયોજન નથી ગૃહસ્થને માટે પ્રભુપૂજા મપ્રયોજન છે ચાગિત્રપ્રાપ્તિનુ માધન પૂજા છે આ એક દિશાનુચનમાત્ર છે [૮/૧૫]

આ રીતે પ્રશ્ન-ઉત્તર મહિત જિનપૂજાનુ નિરૂપણ કરીને ટલ બનાવવા દ્વારા જિનપૂજાનો ઉપસહાર કરતા મૂલકાગ્રી જાગ્રાવે છે કે -

ગાથાર્થ - આ રીતે જિનપૂજાને માભજતા અને ત્યારે ઉચિત જિનપૂજાને કરતા ધન્ય જીવો નિયમા મોક્ષકારણીભૂત મદનુષ્ઠાનને તરત જ પામે છે [૮/૧૬]

જિનપૂજા સદનુષ્ઠાનકારણ

ટીકાર્થ - આ રીતે ધર્મસ્વરૂપધનવાળા જીવ જિનપૂજાને અર્થથી માભજતા અને જિનપૂજાના નમયે ઉચિત એવી જિનપૂજાને કરતા નિશ્ચયથી મોક્ષકારણીભૂત એવા મુદ્દર અનુષ્ઠાનને ઝડપથી જ પામે છે [૮/૧૬]

વિશેષાર્થ - આ શ્લોકમા પાંચ મહત્ત્વની વાત જાણાવેલ છે [૧] જિનપૂજાને માત્ર મૂત્રથી જ માભજવી નહિ પણ ભાવાર્થ-પરમાર્થમહિત માભજવી, કેમ કે મૂત્ર કરતા અર્થ બળવાન છે [૨] આચાર દ્વારા જ્ઞાન સાર્થક-મદ્દજ બને છે અને શ્રદ્ધા મજબૂત બને છે માટે અર્થથી જિનપૂજાને માભજીને પૂજાના સમયે પૂજા કરવી જોઈએ જ્ઞાનથી આચાર જાણાય છે અને આચારથી જ્ઞાનન દેડ છે આ આનાથી મૂચિત થાય છે [૩] જિનપૂજાથી નિયમા સદનુષ્ઠાનની પ્રાપ્તિ થાય અર્થાત્ જિનપૂજા એ મદનુષ્ઠાનનુ અમોઘ = અનંતર કે અવ્યભિચારી કારણ છે [૪] જે મોક્ષનુ કારણ બને તે જ વાસ્તવમા સદનુષ્ઠાન કહેવાય જે માત્ર પુણ્ય-સ્વર્ગનુ ન કારણ બને તે આચાર વ્યવહારથી મદનુષ્ઠાન = લોકિક ધર્મક્રિયા કહેવાય પૃ ૮૨ અને પૃષ્ઠ ૧૭૫ ઉપર નજર કરવાથી આ વાત સ્પષ્ટ થશે [૫] 'ભવવિરહ' શબ્દ દ્વારા આ રચના = મૂળ શ્રેય ત્રીહિમિદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે બનાવેલ છે એમ ધ્વનિત થાય છે [૮/૧૬]

નવમા ષોડશકનો રવાધ્યાય

(અ) નીચેના કોઈ પણ સાત પ્રશ્નના સવિસ્તર જવાબ લખો

- ૧ જિનપૂજનું સ્વરૂપ જાણાવો
- ૨ ત્રાણ ભેદથી જિનપૂજન સમજાવો
- ૩ કોણે પૂજા કરવાની ? કેવી રીતે ?
- ૪ સ્તોત્રપૂજા કેવી રીતે થાય ?
- ૫ વિઘ્નોપશમની વગેરે ત્રાણ પૂજા સમજાવો
- ૬ જિનપૂજા નિર્દોષ કઈ રીતે ?
- ૭ કૂપદશાત સમજાવો
- ૮ સાધુ શા માટે જિનપૂજના અધિકારી ન બને ?
- ૯ ત્રાણ અવયવકથોગનું નિરૂપણ કરો
- ૧૦ જિનપૂજા સદ્નુષ્ઠાનનું કારણ કઈ રીતે બને ?

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) જિનેશ્વર દેવ	(A) પચાગી પૂજા
(૨) ધૂપપૂજા	(B) પૂજાઉપકરણ
(૩) જિનેશ્વર નમસ્કાર	(C) ઉચ્ચારણ દોષ
(૪) ભવભય	(D) ગભીર
(૫) વ્યત્યામ્નેહિત	(E) દેવેન્દ્રપૂજિત
(૬) સૂક્ષ્મબુદ્ધિગમ્ય અર્થ	(F) અભ્યુદયસાધક
(૭) સર્વમગલા	(G) ઉત્કૃષ્ટ ગુણ આરૂઢ
(૮) સાધુ	(H) દ્રવ્યપૂજા
(૯) શુભ વસ્ત્ર	(I) સવેગ
(૧૦) વિઘ્નોપશમની પૂજા	(J) સમકિતી

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ વિશેષાગોથી વિશિષ્ટ એવા સ્તોત્રો વડે જિનેશ્વર ભગવતોની સ્તવના કરવી
(૧૧, ૨૧, ૧૦૮, ૧૦૦૮)
- ૨ મુખ પ્રજ્ઞાલન સ્નાન છે (દેશ, સર્વ, ગૌણ, પ્રધાન)
- ૩ મોક્ષની અભિલાષા એ છે (નિર્વેદ, સવેગ, વૈરાગ્ય)
- ૪ મનોયોગપ્રધાન પૂજા એ છે (સમતભદ્રા, સર્વમગલા, સર્વસિદ્ધિફલા)
- ૫ સ્તોત્રપૂજના વિશેષાણ છે (૧૦, ૧૧, ૧૨)
- ૬ સદ્યોગાવચકવાળા જીવને પ્રધાન પૂજા હોય (કાયયોગ, વચનયોગ, મનોયોગ)
- ૭ ધર્મપદ નુ બોધક છે (પુણ્ય, નિર્જરા, શુભભાવ)
- ૮ જિનપૂજા એ નુ અમોઘ કારણ છે (સમ્યગ્દર્શન, સદ્નુષ્ઠાન, સામાયિક)
- ૯ સર્વસિદ્ધિફલા પૂજા ને હોય (અપુનર્બંધક, પરમ શ્રાવક, સમકિતી, સાધુ)
- ૧૦ ક્રિયાઅવચક યોગવાળા જીવની જિનપૂજા હોય (આગમપ્રધાન, વચનયોગપ્રધાન, ભાવપ્રધાન)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિશાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ રાખવો

કલ્યાણકદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ કેવા પ્રકારના સ્તોત્રથી જિનપૂજ થાય / તેના પાંચ ઉદાહરણ દર્શાવો
- ૨ અખલિત, મિલિત, વ્યત્યાગ્રેહિત વગેરે દાખ ઓળખાવો
- ૩ પૂજ કરતા સ્તોત્રમાં લાભ શા માટે વધુ થાય /
- ૪ વૈશાવશ્યકથી તપ અવિગતનમકિતીને કેવો ગંતે મળેવ /
- ૫ અપુનર્બંધકની પૂજનું કળ ગુણ / શા માટે /
- ૬ જિનપૂજના અધિકારીનું લક્ષણ મનજવો
- ૭ માધુને જિનપૂજનો અધિકાર કેમ નથી /
- ૮ પૂજમાં ભાવવિશુદ્ધિ, માર્ગવિશુદ્ધિ અને વિધિવિશુદ્ધિ મનજવો
- ૯ શ્રાવક જિનપૂજ ન કરે તે શા માટે મૂંઝતા કહેવાય /
- ૧૦ જિનપૂજકર્તવ્યતા વિશે શ્રીઅભયદેવચરિત્ર મ ના અભિપ્રાય શું છે /

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના સંક્ષેપમાં જવાબ આપો

- ૧ ભગવાનને ન ચડાવાય તેવા કળ-ફલોના કોઈ પણ બાગ પ્રકાર જાણાવો
- ૨ ત્રિકાલપૂજના વ્યક્તિગત કળ જાણાવો
- ૩ અષ્ટવિધ પૂજના બે પ્રકાર ઓળખાવો
- ૪ ૧૭ પ્રકારી પૂજને ઓળખાવો
- ૫ ૨૧ પ્રકારી પૂજ મનજવો
- ૬ અષ્ટપ્રકારી પૂજના ડ્રવ્ય-ભાવ કળ બતાવો
- ૭ કેવા પ્રકારની ભાવવૃદ્ધિથી જિનપૂજ કરવાની હોય /
- ૮ કોની ત્રિકાલ જિનપૂજ નિષ્કળ જાય /
- ૯ કેવા વચ્ચથી પૂજ ન થાય / તેની આઠ ગીતે ઓળખાણ આપો
- ૧૦ લલિતવિસ્તર શ્રદ્ધ મુજબ શક્યતઃ બોલવાની વિધિ જાણાવો
- ૧૧ સ્તોત્રપૂજના લાભ જાણાવો
- ૧૨ અષ્ટકપ્રકાર મુજબ શુદ્ધપૂજ કેવી ગીતે થાય ?
- ૧૩ સ્નાનની જરૂર જાણાવો
- ૧૪ જિનપ્રતિમાની પૂજ-સ્તવના વગેરે કેવો વિનય કહેવાય ?
- ૧૫ માધુને દાણિત ગોચરી વહોગવનારને તેના નિમિત્તે શું કળ મળે ?
- ૧૬ અપુનર્બંધકને ગુભાનુબંધ કેમ નથી હોતા /
- ૧૭ 'કોટિ ડ્રવ્યપૂજ = ૧ સ્તોત્રપૂજ' કહેવાનો આગમ શું છે /
- ૧૮ સ્તોત્રપૂજ ઉપયોગપૂર્વક શા માટે કરવાની ?
- ૧૯ સ્તોત્રપૂજનું ઉત્તરાધ્યયનચૂત્ર મુજબ શું કળ મળે /
- ૨૦ 'સર્વસિદ્ધિદલા' પૂજનું સ્વરૂપ મનજવો

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ ભગવાનને એક-હલકુ નેવધ-કળ ધરવાથી કર્મ બધાય (મોહનીય, અંતગાય, નીચગોત્ર)
- ૨ ગૃહસ્થોને અપવાદનું કાગણ છે (આજીવિકાજેદ, માદગી, કોટુખિત મન-યા)
- ૩ દરિદ્રતાકથી પડાકને તોડવા માટે જિનપૂજ મમાન છે (વિજળી, વજ, તાડાન)
- ૪ દેરાસરનો કાળે લેવાયી ઉપવાસનું કળ મળે (૧, ૧૦૦, ૧૦૦૦)
- ૫ ડ્રવ્યપૂજમાં ડ્રવ્ય-શબ્દ અર્થમાં વપરાયેલ છે (ગોણ, પ્રધાન, આપચારિક)
- ૬ શક્યતઃ જિનપૂજ કરનાર ની જોમ મુખી થાય છે (રાવણ, દેવપાલ, નાગકેતુ)

દશમ સદનુષ્ઠાનષોડશકમ્

સદનુષ્ઠાન લભતે' (૯/૧૬) ઇત્યુવતમ્ । તત્સ્વરૂપમેવાઽઽહ → 'સદનુષ્ઠાનમિ'ત્યાદિ ।

સદનુષ્ઠાનમતઃ યત્ન બીજન્યાસાત્પ્રશાન્તવાહિતયા । સંજાયતે નિયોગાત્ પુસા પુણ્યોદયસહાયમ્ ॥૧૦/૧॥

સદનુષ્ઠાન અતઃ યત્ન = યત્નક્રમજનિતાદેવ બીજન્યાસાત્ = પુણ્યાનુબંધિપુણ્યનિક્ષેપાત્, પ્રશાન્ત વોદ્ધ શીલ યસ્ય 'તદ્વાવસ્તતા તયા ચિત્તસસ્કારરૂપયા, સંજાયતે = નિષ્પદ્યતે, નિયોગાત્ = અભ્યાસાત્ પુસા = મનુષ્યાણા પુણ્યોદયસહાય = 'પુણ્યાનુભાવસહકૃતમ્ ॥૧૦/૧॥ તદેવ ભેદત આહ → 'તદિ'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અતઃ યત્ન પ્રશાન્તવાહિતયા બીજન્યાસાત્ નિયોગાત્ પુસા પુણ્યોદયસહાય સદનુષ્ઠાન સંજાયતે ॥૧૦/૧॥

યત્નક્રમજનિતાદેવ = સદ્ધર્મક્રિયાક્રમગત યત્ન દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ધ્વન્યવસ્થાઽધિકાર-સ્થાપનાદિસમ્બન્ધિ ઔચિત્ય તજ્જનિતા-દેવ પુણ્યાનુબંધિપુણ્યનિક્ષેપાત્ । ઇત્યાવતા દ્રવ્યાદૌચિત્યનિરપેક્ષતાયા તત્પ્રતિક્ષેપે વા પુણ્યાનુબંધિપુણ્યબંધાઽસમ્ભવ આવેદિતઃ, કારણ વિના કાર્યાનુદયાત્ । યદ્વા યત્નક્રમજનિતાદેવ = ચરમાવર્તપ્રવેશાઽપુનર્બન્ધક-માર્ગાભિમુખ-માર્ગપતિત-સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદ્યુચિતા-ઽવસ્થાક્રમેણૈવ નિષ્પન્નાત્ પુણ્યાનુબંધિપુણ્યનિક્ષેપાત્ । એતેન પાપાનુબંધિપાપ-પાપાનુબંધિપુણ્ય-નિરુબન્ધપુણ્ય-મન્દશુભાનુબંધિપુણ્ય-મધ્યમપુણ્યાનુબંધિપુણ્ય-પ્રબલપુણ્યાનુબંધિપુણ્યબન્ધ ઇત્યેવ ક્રમેણ કર્મબન્ધ. યદાક્રમ ભવાભિનન્દિ-ગ્રન્થ્યા-સન્નાઽભવ્યાઽપુનર્બન્ધક-માર્ગાભિમુખ-માર્ગપતિત-સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદીના પ્રાયશો ભવતીતિ વિદ્યોતિતમ્ । ઇત્યાવતા કાલાભિધાન કારણમાવેદિતમ્ । પુણ્યાનુબંધિપુણ્યન્યાસ. પ્રશાન્તવાહિતયા સંજાયતે । પ્રશાન્તવાહિતયા = ચિત્તસસ્કારરૂપયા = વિશુદ્ધચિત્ત-સસ્કારાત્મિકયા । અષ્ટકવૃત્તિકૃત્તુ → સ્વ-પરોપકારકરણધર્મયા પ્રશાન્તવાહિતયા ← [૭/૧] ઇત્યાચટે વ્યવહારનયેન । શ્રીમુનિચન્દ્રસૂરયસ્તુ લલિતવિસ્તરાપઙ્ગિકાયા → પ્રશાન્ત. = રાગાદિક્ષયક્ષયોપશમોપશમવાન, વહતિ = વર્તતે, તચ્છીલશ્ચ ય સ તથા તદ્વાવસ્તતા ← [૫.૧૧૭] ઇત્યાચક્ષેતે ।

વાચસ્પતિમિશ્રસ્તુ તત્ત્વવૈશારદ્યા → વ્યુત્થાનસસ્કારમલરહિતનિરોધસસ્કારપરમ્પરામાત્રવાહિતા = પ્રશાન્તવાહિતા ← [પા યો. સૂ. ૩/૧૦ ત વૈ પૃ ૨૮૮] ઇત્યાચટે । → 'પ્રશાન્તવાહિતા = નિશ્ચલ-નિરોધધારયા વહન' ← [યો.વા પૃ.૨૮૮] ઇતિ યોગવાર્તિકકારઃ વિજ્ઞાનમિશ્રુઃ । ભોજમતે તુ → પરિહતવિક્ષેપતયા સદૃશપરિણામપ્રવાહ = પ્રશાન્તવાહિતા ← [રાજમાર્તઙ્ક પૃ.૧૨૩] । ભાવાગણેશવૃત્તૌ ચ → પ્રશાન્તવાહિતા = નિશ્ચલપ્રવાહ ← ઇતિ પ્રોક્તમ્ । નાગોજીભટ્ટવૃત્તૌ તુ → પ્રશાન્તવાહિતા = વ્યુત્થાનસસ્કારરહિતચિરકાલવાહિતા ← [પા યો.સૂ. ૩/૧૦ ના વૃ પૃ.૧૨૩] ઇત્યુક્તમ્ । → શ્રુત્વા સ્પૃષ્ટ્વા ચ દૃષ્ટ્વા ચ ભુક્ત્વા વ્રાત્વા શુભાશુભમ્ । ન હ્યપ્યતિ ગ્લાયતિ ચ સ શાન્ત ઇતિ કથ્યતે ॥ [૪/૩૨] ઇતિ મહોપનિષદ્વચનાત્ હર્ષ-શોકાદિતરજ્જરહિતા ઇકાગ્રવૃત્તિધારા = પ્રશાન્તવાહિતા ← ઇત્યપિ વદન્તિ । તાદૃશપ્રશાન્તવાહિતયા અભ્યાસાત્ = પુન. પુન. પરિશીલનાત્ પુણ્યાનુભાવસહકૃત = વિધિવજ્જિનપૂજાદ્યુપાર્જિતવિશુદ્ધપુણ્યવિપાકોદયલબ્ધવાહ્યધર્મસામગ્રીસાહાયક સદનુષ્ઠાન સંજાયતે । ઇત્યશ્ચ પ્રશાન્તવાહિતા = સ્વભાવાભિધાન કારણ, અભ્યાસ = પુરુષાર્થાશ્રય કારણ, પુણ્યાનુભાવ = કર્મનામક

ॐ ૨તિદાથિળી ॐ

૯ મા ષોડશકમા 'જિનપૂજક સદનુષ્ઠાન પામે છે' આ વાત જાણાવી ૧૦ મા ષોડશકમા સદનુષ્ઠાનના સ્વરૂપને મૂલકારથી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - આ રીતે જ પ્રશાન્તવાહિતાથી બીજન્યાસ થવાના કારણે પુરુષોને પુણ્યોદય સહકૃત સદનુષ્ઠાન અભ્યાસ કરવાથી મળે છે [૧૦/૧]

દીર્ઘાર્થ - ચિત્તસસ્કારસ્વરૂપ પ્રશાન્તવાહિતાથી ઉચિત ક્રમથી ઉત્પન્ન થયેલ એવા જ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યને વાવવાથી અભ્યાસ કરવાના લીધે પુરુષોને પુણ્યના પ્રભાવથી સહકૃત એવું સદનુષ્ઠાન પ્રાપ્ત થાય છે [૧૦/૧]

❧ સાત પ્રકારનું અદ્ભુત ઔચિત્ય ❧

વિશેષાર્થ - આ શ્લોકમા બે વાત વિશેષ ધ્યાન દેવા યોગ્ય છે [૧] સદનુષ્ઠાનપ્રયોજક પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની વાવણી

૧ મુદ્રિતપ્રતી → તદ્વાવસ્ત ← ઇતિ પાઠ, ૨ પ્રતી ચ 'તત્તયા' ઇતિપાઠ । ૨ ૨ પ્રતી → 'પુણ્યાનુભવસહકૃતમ્' ← ઇતિ પાઠ સં ડિપિ શુદ્ધ ।

તત્પ્રીતિ-ભક્તિ-વચનાઽસદ્ગોપપદ ચતુર્વિધ ગીતમ્ । તત્ત્વાભિજ્ઞેઃ પદ્મપદમાન સર્વમવેતત્ ॥૧૦/૨॥

તત્ = સદનુષ્ઠાન પ્રીતિ-ભક્તિ-વચનાઽસદ્ગા એ શબ્દા ઉપપદાનિ = પૂર્વપદાનિ યસ્ય તત્તથા, ચતુર્વિધ ગીત = શબ્દિત તત્ત્વાભિજ્ઞે = તત્ત્વવિદિ પદ્મપદસ્ય મોક્ષસ્ય સાધન સર્વમેવ એતત્ = ચતુર્વિધ પ્રીત્યનુષ્ઠાન, અવત્યનુષ્ઠાન વચનાનુષ્ઠાનમસદ્ગાનુષ્ઠાનથ ॥૧૦/૨॥ તત્ત્વાઽઽધ્યસ્વરૂપમાહ -> 'ચત્રે'ત્યાદિ ।

યત્રાઽસદ્ગોઽસ્તિ પરમઃ પ્રીતિશ્ચ હિતાંદયા ભવતિ કર્તુઃ । ગોપત્યાંગેન કરોતિ યચ તત્પ્રીત્યનુષ્ઠાનમ્ ॥૧૦/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

કારણ, સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદ્યવસ્થા = કાલાભિવાન કારણ, નિયતિનામક પञ્ચમ કારણશ્ચ મામર્થ્યગમ્યમ્ । ઇત્યર્થકારણમવાય વિના દર્શિતસદનુષ્ઠાન નૈવ જાયત ઇત્યપિ સૂચિતમ્ । -> પ્રગાન્તવૃત્તિક ચિત્ત પરમાનન્દદાયકમ્ । અમપ્રજ્ઞાતનામાઽય સમાધિ-યોગિના પ્રિય ॥ <- [૨/૮૫] ઇતિ મુક્તિકોપનિપદ્વચનમપિ સ્મર્તવ્યમત્ર ॥૧૦/૧॥

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> તત્ત્વાભિજ્ઞે તત્ પ્રીતિ-ભક્તિ-વચનાઽસદ્ગોપપદ ચતુર્વિધ ગીતમ્ । સર્વમેવેતત્ પદ્મપદસાધનમ્ ॥૧૦/૨॥ ડય કારિકા દીક્ષાત્રિગિકાવૃત્ત્યાદો [દ્રા દ્રા ૨૮/૮] સમુદ્ઘૂતા ।

ઇતદર્થાનુપાતિની ગાથા સમ્યોધપ્રકરણે [૧/૨૩૨] ચેત્યવન્દનમહાભાષ્યે ચ -> અન્ન ચ જિણમયમ્મી ચરજ્ઞિહ વન્નિય અણુદ્વાણ । પીઙ્ગુય મત્તિજુય વયણપહાણ અસગ ચ ॥૮૮૭॥ <- ઇતિ । યોગદીપિકાઽતિરોહિતાર્યેવ નવગમુત્તન્નિક્રમેણ પ્રીત્યાદિ-સદનુષ્ઠાનક્રમોઽવગન્તવ્ય । તદુક્ત શિક્ષાવિશિકાયા -> પદમમહ પીઙ્ગવિઙ્ પન્નઞ મત્તી ં હોઙ્ પ્યમ્મ । આગમમિત્ત હેઝ્ તઓ અસગત્તમેગતા ॥ <- [૧૨/૧૭] ઇતિ ચતુર્વિધત્વમનુષ્ઠાનમ્ય । યોગવિશિકાનામપિ -> પ્ય ચ પીઙ્મનાગમાણુગ તહ અસગતાજુત્ત । નેય ચરજ્ઞિહ ચલુ ણ્મો ચરમો હ્વઙ્ જોગો ॥ <- [૧૭/૧૮] ઇત્યેવમુક્તમ્ ॥૧૦/૩॥

ઉચિત ક્રમથી = ક્રિયાક્રમગત ઔચિત્યથી થાય છે ક્રિયાઓના ક્રમમાં રહેલ ઔચિત્ય એ દ્રવ્યમબધી, દેશસબધી, કાળમબધી, ધ્વનિમબધી, અવચ્છાનમબધી, અધિકારમબધી, આપનાસબધી એમ અનેક પ્રકારનું હોય છે ઔચિત્યપુક્ત ક્રિયાઓને કમિત્ ગીતે કરવાથી પુરુષાનુબધી પુરુષ બધાય છે દા ત અષ્ટપ્રકારી પૂજનો જે ક્રમ છે તે ક્રમથી પૂજ કરવામાં ઉચ્ચ ઉચ્ચતર એવા દ્રવ્યનો વાપરવા, નાના, મધ્યમ, મોટા એ ગીતે પુષ્પ ગોઠવવા, નિર્માલ્ય કે ઉલકા દ્રવ્યનો ત્યાગ કરવો તે દ્રવ્યમબધી ઔચિત્ય જાણવું, યોગ્ય સ્થાનમાં ગહીને બીજાને દર્શનાદિમાં અતગય ન થાય તે રીતે ઊભા ગહીને પૂજ કરવી તે દેશસબધી ઔચિત્ય કહેવાય આગમોક્ત યોગ્ય કાળે પૂજ કરવી તે કાળસબધી ઔચિત્ય જાણવું મધુર, મધ્યમ, મૃદુ, ગભીર, લયબદ્ધ સ્વરે મુતિ, સ્તવન બોલવા તે સ્તોત્રપૂજનત ધ્વનિમબધી ઔચિત્ય જાણવું પ્રભુજની જન્માવસ્થા, રાત્યાવસ્થા અને શ્રમાશાવસ્થાવાળી પિઙ્ગુ દશા, કેવલીઅવસ્થાસ્વરૂપ પદ્મ દશા અને નિઙ્ગાવસ્થાસ્વરૂપ ઉપાતીત દશાનુ યોગ્ય ગીતે ભાવન કરી પ્રભુભક્તિ કરવી તે અવચ્છાન-મબધી ઔચિત્ય જાણવું આમાધિક-પૌષ્ઠ, ઉપધાન વગેરેમાં ન હોય તો પૂજકને પૂજનો અધિકાર મળે છે તેથી તે અધિકારને અનુસરીને [તેનુ ઉલ્લઘન કર્યા વિના] પૂજ થાય તો અધિકારમબધી ઔચિત્ય જાણવાય તે જ રીતે ધાનુ-આરસ વગેરેથી નિર્મિત પ્રતિમાની પક્ષાલ પૂજ થાય જ્યારે ચદન-માટી વગેરેમાંથી બનેલી પ્રતિમાની પક્ષાલ પૂજ નહિ પાળ વામઘોષ વગેરેથી પૂજ કરવી તે આપનાસબધી ઔચિત્ય જાણવું આ રીતે ઉચિત ક્રમથી થતી પ્રભુપૂજ દ્વારા પુરુષાનુબધી પુરુષની પ્રાપ્તિ થાય છે અથવા ચરમાવર્તકાળમાં પ્રવેશ થયા પછીની અપુનર્બન્ધ, માર્ગાભિમુખ, માર્ગપતિત, સમ્યગ્દષ્ટિ વગેરે ઉચિત અવસ્થાના ક્રમથી પુરુષાનુબધી પુરુષ ઉત્પન્ન થાય છે - એમ કહી શકાય અપુનર્બન્ધ વગેરે દશામાં નિગ્નબરી કે મદ શુભાનુબધી પુરુષ બધાય મમકિતીને વિશિષ્ટ પુરુષાનુબધી પુરુષ બધાય [૨] પ્રથમ ભાવને વહન કરવાના સ્વભાવ સ્વરૂપ પ્રધાનવાહિતાથી જિનપૂજ વગેરેનું અનુશીલન નેવન કરવાથી પુરુષાનુબધી પુરુષનો બધ થાય છે તેમ જ આરાધનાની મામચી આપનાર પુરુષનો ઉદય થાય છે તેનાથી મદનુષ્ઠાન મળે માટે શાત ચિત્તે ભગવાનની ભક્તિ કરવી એવું વિધાન કલિત થાય છે [૧૦/૧]

ભેદ બતાવવા દ્વારા સદનુષ્ઠાનનું મૂલકાર્થી વર્ણન કરે છે

ગાથાર્થ - સદનુષ્ઠાનના સ્વરૂપને જાણનારાઓએ પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અમગ શબ્દ જેનું ઉપપદ છે એવું મદનુષ્ઠાન ચાર પ્રકારનું જાણાવેલ છે આ દરેક મદનુષ્ઠાન મોક્ષનું સાધન છે [૧૦/૨]

સદનુષ્ઠાનના ૪ પ્રકાર

દીકાર્થ - પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અમગ શબ્દ જેના પૂર્વપદમાં રહેલ છે તે સદનુષ્ઠાન ચાર પ્રકારનું છે એમ તેના સ્વરૂપને જાણનારાઓએ કહેલ છે તેથી તેના નામ થશે - પ્રીતિઅનુષ્ઠાન, ભક્તિઅનુષ્ઠાન, વચનાનુષ્ઠાન અને અમગઅનુષ્ઠાન આ બધા જ મોક્ષના સાધન છે [૧૦/૩]

તેમાંથી પ્રીતિઅનુષ્ઠાનના સ્વરૂપને મૂલકાર્થી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - જે અનુષ્ઠાનમાં કતિને પદ્મ આદર હોય અને હિતકારી ઉદયવાળી પ્રીતિ હોય અને બીજા પ્રયોજનોને છોડીને

યત્ર અનુષ્ઠાને આદર = યત્નાતિશય અસ્તિ, પ્રીતિશ્ચ અભિરુચિરૂપા, હિત ઉદયો યસ્યા સા તથા ભવતિ કર્તુ = અનુષ્ઠાતુ શેષાણા પ્રયોજનાના ત્યાગેન ચ તત્કાલે યચ્ચ કરોતિ તદેકમાત્રનિષ્ઠતયા તત્પ્રીત્યનુષ્ઠાન ઝેયમ્ ॥૧૦/૩॥ દ્વિતીયમાહ -> ગૌરવેત્યાદિ ।

ગૌરવવિશેષયોગાદ્ બુદ્ધિમતો યદ્વિશુદ્ધતરયોગમ્ । ક્રિયયેતરતુલ્યમપિ ઝેય તદ્ભક્ત્યનુષ્ઠાનમ્ ॥૧૦/૪॥

ગૌરવ = ગુરુત્વ = પૂજ્યત્વ તસ્ય વિશેષયોગ = અધિકસમ્બન્ધ તત, બુદ્ધિમત = વિશેષગ્રાહિણીશાલિન યદનુષ્ઠાન વિશુદ્ધતરયોગ = પરિશુદ્ધતરવ્યાપાર ક્રિયયા = બાહ્યકારણેન ઇતરતુલ્યમપિ = પ્રીત્યનુષ્ઠાનતુલ્ય-

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યત્ર કર્તુ પરમ આદર અસ્તિ હિતોદયા ચ પ્રીતિ ભવતિ યચ્ચ શેષત્યાગેન [કર્તા] કરોતિ તત્ પ્રીત્યનુષ્ઠાનમ્ ॥૧૦/૩॥ ઇયથ્ચ કારિકા પચ્ચાશકવૃત્તિ-દીક્ષાદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ-યોગવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [પચા.૨/૪૦ દ્વા દ્વા ૨૮/૮ યો.ગા ૧૮ વૃ પૃ ૧૬] સમુદ્ધતા વર્તેતે । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે મૂલકારૈ. -> જ કુણઇ પીઇરસો વઢ્ઢજીવસ્સ ઉજ્જુસહાવસ્સ । બાલાઈળ વ રયણે પીઇઅણુદ્ઢાણમાહસુ <- ॥૨૩૩॥ એતદનુસારિણી ગાથા ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે -> જ કુણઓ પીઇરસો વઢ્ઢજીવસ્સ ઉજ્જુસહાવસ્સ । બાલાઈળ વ રયણે પીઇઅણુદ્ઢાણમેય તુ <- ॥૮૮૮॥ ઇત્યેવ વર્તેતે । યત્રાનુષ્ઠાને પરમો યત્નાતિશયઃ = અતિશયિતપ્રયત્ન = વિશિષ્ટપ્રયત્ન. = જન્યતાસમ્બન્ધેનાડનુરાગ-સન્માનાદિવિશિષ્ટ. પ્રયત્નોડસ્તિ હિતોદયા ચ પ્રીતિરુપધતે શેષત્યાગેન ચ યત્ક્રિયતે તત્પ્રીત્યનુષ્ઠાનમિતિ તાત્પર્યમ્ । પૌદ્ગલિકૈહિક-પારલૌકિકકામ-નાદિમુખ્યોદ્દેશ્યકત્વે મનસોડન્યત્ર ગતત્વે વા ન પ્રીત્યનુષ્ઠાન સમ્ભવતીતિ ધ્યેયમ્ । શ્રાદ્ધવિધિવૃત્તૌ ચ -> યત્કુર્વત પ્રીતિરસોડ-તિરુચિરૂપો વર્ધતે તત્પ્રીત્યનુષ્ઠાનમ્ <- (શ્રા વિ પ્ર ૧-ગાથા-૭-પૃ ૧૪૨) ઇત્યેવમુક્તમ્ ॥૧૦/૩॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ક્રિયયા ઇતરતુલ્યમપિ ગૌરવવિશેષયોગાદ્ બુદ્ધિમતો યત્ વિશુદ્ધતરયોગ તત્ ભક્ત્યનુષ્ઠાન ઝેયમ્ ॥૧૦/૪॥ ઇયમપિ કારિકા પચ્ચાશક-દીક્ષાદ્વાત્રિશિકા-યોગવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [પ ૨/૪૦ દ્વા દ્વા ગા ૧૮/૮ યો ગા ૧૮] સમુદ્ધતા વર્તેતે । એતદનુસારેણ ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યે -> વહુમાણવિસેસાઓ મદવિવેગસસ ભવ્વજીવસ્મ ' પુવ્વિલસમ કરણ ભક્તિઅણુદ્ઢાણમાહસુ ॥૮૮૯॥ <- ઇત્યુક્તમ્ ।

તસ્ય = પૂજ્યત્વસ્ય અધિકસમ્બન્ધઃ = આધિક્યજ્ઞાન, તતઃ = અધિકપૂજ્યત્વજ્ઞાનાત્, બાહ્યકારણેન = બાહ્યાકારેણ પ્રીત્યનુષ્ઠાનતુલ્યમપિ આલમ્બનીયસ્યાડધિકપૂજ્યત્વધિયા પરિશુદ્ધતરવ્યાપાર ભક્ત્યનુષ્ઠાનમિતિ તલ્લક્ષણ ફલિતમ્ । પ્રીત્યનુષ્ઠાને

જે થાય તે પ્રીતિઅનુષ્ઠાન જાણવું [૧૦/૩]

❀ પ્રીતિ અનુષ્ઠાન ❀

ટીકાર્થ - તે પ્રીતિઅનુષ્ઠાન જાણવું કે જે અનુષ્ઠાનમા અનુષ્ઠાન કરનારને આદર = વિશિષ્ટ પ્રયત્ન હોય અને હિતકારી ઉદયવાળી અભિરુચિ હોય તેમ જ અનુષ્ઠાનના સમયે બીજા પ્રયોજનોને છોડીને તે અનુષ્ઠાનમા જ મન મૂકીને કર્તા અનુષ્ઠાન કરે તે પ્રીતિઅનુષ્ઠાન જાણવું [૧૦/૩]

વિશેષાર્થ - પ્રીતિઅનુષ્ઠાનમા ૩ બાબત ધ્યાન દેવા યોગ્ય છે [૧] અનુષ્ઠાનનો લૂખો-શુષ્ક આદર ન જોઈએ પણ સક્રિય આદર જોઈએ આ વાતને જાણાવવા માટે શ્રીમદ્જીએ કહ્યું આદર = યત્નાતિશય = અતિશયિત પ્રયત્ન = વિશિષ્ટ પ્રયત્ન' અર્થાત્ અનુરાગ-સન્માનયુક્ત પ્રયત્ન (જન્યતાસબધથી અનુરાગ-સન્માનવિશિષ્ટ પ્રયાસ) [૨] પ્રસ્તુત સદનુષ્ઠાનસબધી પ્રીતિ એ અનુષ્ઠાનના કર્તાને હિતકારી ઉદયવાળી જોઈએ પૌદ્ગલિક પ્રીતિ અહિતકારી છે તેથી અનુષ્ઠાનવિષયક પ્રીતિ કેવળ પૌદ્ગલિકસ્વાર્થ-પ્રેરિત કે માત્ર યશકીર્તિકામનાપ્રયુક્ત કે મુખ્યતયા પારલૌકિક-સ્વર્ગાદિલાભઉદ્દેશ્યક ન હોવી જોઈએ તો જ તે સદનુષ્ઠાન પ્રીતિઅનુષ્ઠાન બની શકે [૩] પ્રસ્તુત અનુષ્ઠાન કરતી વખતે મન માત્ર પ્રસ્તુત અનુષ્ઠાનમા જ રક્ત = મગ્ન હોવું જોઈએ મનમા બીજા-ત્રીજા વસ્તુઓ-પ્રયોજનો-વિચારો રમતા હોય તો તે અનુષ્ઠાન પ્રીતિઅનુષ્ઠાન ન બની શકે [૧૦/૩]

ભક્તિઅનુષ્ઠાનને મૂલકારશ્રી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - કિયાથી પ્રીતિઅનુષ્ઠાન જેવું પણ ગૌરવિતના સબધવિશેષથી બુદ્ધિમાનનું જે વિશિષ્ટ વિશુદ્ધપ્રવૃત્તિવાળું સદનુષ્ઠાન હોય તેને ભક્તિઅનુષ્ઠાન જાણવું [૧૦/૪]

❀ ભક્તિઅનુષ્ઠાન ❀

ટીકાર્થ - પૂજ્યત્વના ચઢિયાતા સબધથી વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞાવાળા જીવનું જે અતિવિશુદ્ધ પ્રવૃત્તિવાળું અનુષ્ઠાન બાહ્ય આકારથી

૧ મુદ્રિતપ્રતો -> 'વિશુદ્ધતરવ્યાપાર' <- ઇત્યશુદ્ધ પાઠો મૂલાનુસારેણ ।

મપિ હેય તત્ = એવમ્વિધ ભવત્યનુષ્ઠાનમ્ ॥૧૦/૪॥

ક પુન પ્રીતિ-ભવત્યોર્વિશેષ ? ઉચ્યતે -> અત્યન્તે'ત્યાદિ ।

અત્યન્તવદ્ભા સ્વલુ પત્ની તદ્વૃદ્ધિતા ચ જનનીતિ । તુલ્યમપિ કૃત્યમનયોર્જાત સ્યાત્ પ્રીતિ-ભક્તિગતમ્ ॥૧૦/૫॥

અત્યન્તવત્ત્વભા સ્વલુ = અત્યન્તપ્રિયૈવ પત્ની = આર્યા, તદ્વત્ = પત્નીવત્ અત્યન્તેષ્ટૈવ 'હિતા ચ = હિત-કારિણી' ઇતિ કૃત્વા જનની = માતા, તુલ્યમપિ = સદૃશમપિ કૃત્ય ભોજનાદ્યાદનાદિ અનયો = જનનીપત્ન્યો જ્ઞાત = ઉદાહરણ સ્યાત્ પ્રીતિ-ભવિતગત = પ્રીતિ-ભક્તિવિષયમ્ । પ્રીત્યા પત્ન્યા ક્રિયતે ભવત્યા માતુરિતિયાનુ વિશેષ ઇતિ ભાવ ।

પ્રીતિત્વ-ભક્તિત્વે ક્રિયાગુણ-માનોરથિકહર્ષગતૌ જાતિવિશેષાવિતિ તર્કાનુસારિણ ॥૧૦/૬॥

કલ્યાણકન્દલી

પૂજ્યત્વમામાન્યવુદ્વિર્વિદ્યતે વા ન વા ભક્ત્યનુષ્ઠાને તુ પૂજ્યત્વવિશેષવુદ્વિ નિયમાત્ વિદ્યતે ઇત્યનયોર્વિશેષ ઇતિ વ્યયમ્ । તદુક્ત દીક્ષાદ્વાત્રિશિકાવૃત્તૌ -> સુન્દરતામાત્રાઽઽહિતરુચિપૂર્વકાનુષ્ઠાનમાય, ગોરવાઽઽહિતરુચિપૂર્વકાનુષ્ઠાન દ્વિતીયમ્ <- [દ્વા દ્વા ૨૮/૮] ॥૧૦/૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયમ્વેવમ્ -> પત્ની અત્યન્તવદ્ભા સ્વલુ, તદ્વત્ ચ જનની હિતંતિ । અનયો તુલ્યમપિ કૃત્ય પ્રીતિ-ભક્તિગત જ્ઞાત સ્યાત્ ॥૧૦/૫॥ ઇયમપિ કારિકા પદ્માશક-દીક્ષાદ્વાત્રિશિકા-યોગવિશિકાવૃત્ત્યાદો [૫ ૨/૫૦ દ્વા દ્વા ૨૮/૮ યો ગા ૧૮] સમુદ્ધૃતા વર્તંતે । ઇતદનુમાર્ગિણી ગાથા સમ્બોધપ્રકરણે [૨૩૪] ચંત્યવન્દનમહાભાષ્યે ચ -> તુલ્યપિ પાલણાઈ જાયા-જળણીય પીઢ-ભક્તિગય । પીઢમંતિજુયાણ મેઝો નેઝો તહેહપિ ॥૮૯૦॥ <- ઇત્યુક્તા । ભોજનાઽઽદનાદીતિ । ઉપલક્ષણાત્ આલિદ્વનાદિકમપિ વૉલ્યમ્, પરિણામભેદાત્ ક્રિયાભેદ । ડડમેવામિત્યેત્યોક્ત -> 'મ્વાણ વિ મુદ્ધાણ મણમુદ્ધા ચેવ ઉત્તમા લોણ । આલિગડ મત્તાર ભાવેળળેળ પુત્ત ચ ॥ <- [ ] ઇતિ । તદુક્ત સ્કન્દપુરાણેઽપિ -> ભાવશુદ્ધિ પર શૌચ પ્રમાણ સર્વકર્મસુ । અન્યથાઽઽલિદ્ગતે કાન્તા ભાવેન દુહિતાન્યથા ॥ <- [મા કૌ ૪૨/૬૨] ઇતિ ।

પ્રીતિત્વ-ભક્તિત્વે ક્રિયાગુણમાનોરથિકહર્ષગતૌ = સન્તોષ્ય-પૂજ્યસમ્બન્ધિ-ક્રિયાઽઽનુગુણ્યેન યો મનોગતો હર્ષ તન્નિઠાં જાતિવિશેષાવિતિ । સન્તોષ્ય-પૂજ્યસમ્બન્ધિકૃત્યગોચરેતિકર્તવ્યતાવૉજન્યૌ યો માનસહર્ષ તદ્ગતૌ જાતિવિશેષાવિતિ યાવત્તાત્પર્યમ્ ।

પ્રીતિઅનુષ્ઠાન જેવુ હોવા છતાં પણ તેને ભક્તિઅનુષ્ઠાન જાણવું [૧૦/૪]

વિશેષાર્થ :- પ્રીતિઅનુષ્ઠાનમા ભગવાન પ્રત્યે પ્રિયત્વની બુદ્ધિ હોય છે જ્યારે ભક્તિઅનુષ્ઠાનમા ભગવાન પ્રત્યે પૂજ્યત્વની બુદ્ધિ હોય છે પ્રિયત્વબુદ્ધિ કરતાં પૂજ્યત્વબુદ્ધિ ચડિયાતી છે પ્રાયશ્ચિત્ કક્ષાની બુદ્ધિથી ભગવાનમા પ્રિયત્વનું ભાન થાય છે વિશિષ્ટ પ્રજ્ઞા દ્વારા ભગવાનમા પૂજ્યત્વનું ભાન થાય છે તેથી જ પ્રીતિઅનુષ્ઠાનમા જેવા પ્રકારની શુદ્ધિવાળી પ્રવૃત્તિ હોય છે તેના કરતાં વધારે શુદ્ધિવાળી પ્રવૃત્તિ ભક્તિઅનુષ્ઠાનમા હોય છે આ અનુષ્ઠાન બાહ્ય આકારથી પ્રીતિઅનુષ્ઠાન જેવું હોવા છતાં વસ્તુસ્થિતિથી ભક્તિઅનુષ્ઠાન જાણવું શ્રીહરિભદ્રમૂર્તિ મહારાજે યોગની ત્રીજ દૃષ્ટિમા પ્રીતિઅનુષ્ઠાન બતાવેલ છે ચોથી દૃષ્ટિમા ભક્તિઅનુષ્ઠાન બતાવેલ છે ત્રીજ અને ચોથીદૃષ્ટિ પ્રથમગુણધ્યાનક હોવા છતાં મિથ્યાત્વ મદ છે પરંતુ આનો અર્થ એવો નહિ કરવાનો કે પ્રીતિ-ભક્તિઅનુષ્ઠાન ડંગારા મિથ્યાત્વ હોય પરંતુ પ્રીતિઅનુષ્ઠાનનો આગમ ત્રીજ દૃષ્ટિથી થાય અને તે ૬/૭ ગુણધ્યાનક મુધી ટેકે છે ભક્તિ અનુષ્ઠાનનો આગમ ચોથી દૃષ્ટિથી થાય અને ૬/૭ ગુણધ્યાનક મુધી ૨હી થકે છે ગૌતમસ્વામીજીના દૃષ્ટાંતથી આ વાત યોગ્ય જાણાય છે એવું અમને લાગે છે [૧૦/૪]

'પ્રીતિ અને ભક્તિમા શુ ભેદ છે ?' આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા ગ્રયકાન્થી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - પત્ની અત્યંત વહાલી જ છે હિતકારી હોવાથી માતા, પત્નીની જેમ, અત્યંત વહાલી જ છે તે બન્ને મનથી કાર્ય મમાન હોવા છતાં પણ [ભેદ રહેલો છે] આ પ્રીતિ-ભક્તિવિષયક ઉદાહરણ છે [૧૦/૫]

૬૩ પ્રીતિત્વ-ભક્તિત્વ જાતિ છે ૬૩

દીકાર્થ - [પુરુષને] પત્ની અત્યંત પ્રિય જ છે પત્નીની જેમ માતા અત્યંત પ્રિય છે, કારણ કે તે હિત કરનાર છે ભોજન, વસ્ત્ર લાવવા વગેરે પત્નીમનથી અને માતામનથી કાર્ય મગ્ધા હોવા છતાં પણ તે બન્ને કાર્યોમા ભેદ છે તે પ્રશ્નુતતમા પ્રીતિવિષયક અને ભક્તિવિષયક કમિં ઉદાહરણ મળવે છે કહેવાનો આશય એ છે કે પતિ પત્નીમનથી કાર્ય પ્રેમથી કરે છે અને માતામનથી કાર્ય ભક્તિથી કરે છે આ વિશેષતા છે તાર્કિક લોકો એમ કહે છે કે -> પ્રીતિત્વ અને ભક્તિત્વ એ ક્રિયાઅનુકૂલ માનસિક હર્ષમા રહેલ અતિવિશેષ છે [૧૦/૫]

વિશેષાર્થ :- પત્ની પ્રેમનો વિષય હોવાથી પત્નીમનથી કાર્યને પતિ પ્રીતિથી કરે છે માતા ભક્તિનો વિષય હોવાથી માતામનથી

મુદ્રિતપ્રતો 'હિતા ચ' ઇતિ નાન્તિ ।

તૃતીયમાહ -> 'વચને'ત્યાદિ ।

વચનાત્મિકા પ્રવૃત્તિઃ સર્વત્રૌચિત્યયોગતો તુ । વચનાનુષ્ઠાનમિદ ચારિત્રવતો નિયોગેન ॥૧૦/૬॥

વચનાત્મિકા = 'આગમાર્થાનુસ્મરણાઽવિનાભાવિની પ્રવૃત્તિ = ક્રિયારૂપા સર્વત્ર = સર્વસ્મિન્ ધર્મવ્યાપારે ક્ષાન્તિ-પ્રત્યુપેક્ષાદૌ ઔચિત્યયોગત = દેશ-કાલ-પુરુષ-વ્યવહારાદ્યાનુકૂલ્યેન યા તુ ભવતિ, 'ઇદ = એવપ્રવૃત્તિ-રૂપ વચનાનુષ્ઠાન ચારિત્રવત = સાધો નિયોગેન = નિયમેન ભવતિ, તસ્યૈવ 'ભવદુર્ગલઙ્ઘનષષ્ઠગુણસ્થાનાઽ-

કલ્યાણકન્દલી

ઇદમેવાભિપ્રેત્ય યોગવિશિકાવૃત્તૌ -> 'પ્રીતિત્વ-ભક્તિત્વે સન્તોષ્ય-પૂજ્યકૃત્ય-કર્તવ્યતાજ્ઞાનજનિતહર્ષગતૌ જાતિવિશેષૌ <- [ગા.૧૮ વૃ પૃ.૧૬] इत्युक्तम् । यद्वा क्रियागुण. = क्रियानुगुण. = क्रियानुकूलः = क्रियाफलक. = सन्तोष्य-पूज्यसम्बन्धिस्व-कार्यजनको यो मानसिकहर्ष. तद्वतौ जातिविशेषौ प्रीतित्व-भक्तित्वे इति न प्रीत्यनुष्ठानेन भक्त्यनुष्ठानस्योपक्षय इति भावनीयम् । धर्मसङ्ग्रहटिप्पणके तु प्रस्तुतटीकाकृतैव -> वस्तुतः. प्रीतित्व-भक्तित्वे इच्छागतजातिविशेषौ, तद्वज्जन्यत्वेन प्रीति-भक्त्य-नुष्ठानयोर्भेदः <- इत्युक्तमिति ध्येयम् ॥१०/५॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> સર્વત્ર ઔચિત્યયોગત યા તુ વચનાત્મિકા પ્રવૃત્તિ ઇદ વચનાનુષ્ઠાન, ચારિત્રવતો નિયમેન ॥૧૦/૬॥ इयमपि कारिका दीक्षाद्वात्रिशिका-योगविविशिकावृत्त्यादौ [द्वा द्वा २८/८ यो गा पृ १७] समुद्धृता वर्तते । एतद-र्थानुपातिनी गाथा सम्बोधप्रकरणे [१/२३५] चैत्यवन्दनमहाभाष्ये च -> जो पुण जिणगुणचेईसुत्तविहाणेण वदण कुणइ । वयणाणुद्वाणमिण चरित्तिणो होइ नियमेण ॥८९१॥ <- इत्येव वर्तते । आगमार्थानुस्मरणाविनाभाविनी = शास्त्रार्थानुसन्धान-पूर्विका कार्ये कारणोपचारात् वचनात्मिका क्षान्ति-प्रत्युपेक्षादौ क्षमाद्यान्तरिकनैश्चयिकयतिधर्म-प्रत्युपेक्षण-प्रतिलेखन-पिण्ड-विशोद्ध्यादिबाह्यव्यावहारिकयतिधर्मसम्बन्धिनी देश-काल-पुरुष-व्यवहाराद्यानુ-क्रियारूपा प्रवृत्तिः वचनानुष्ठान साधोः नियमेन = उपचारपरिहारेण भवति । -> वचनानुष्ठान सर्वत्राऽऽगमात्मकप्रवृत्तिरूप चरित्रिण. साधोः नान्यस्य पार्श्वश्चादेः <- (श्रा.वि प्र १ गा ७ पृ १४३) इति श्राद्धविधिवृत्तिकारः । एतावता -> 'शास्त्रार्थप्रतिसन्धानपूर्वा भावसाधो सर्वत्रोचित-प्रवृत्ति वचनानुष्ठानमिति पर्यवसितम् । तदुक्त धर्मसङ्ग्रहटिप्पणके -> वचनानुष्ठानत्व = वचनस्मरणनियतप्रवृत्तिकत्वम् <- [ध स गा ३-पृ ६] इति । देश-काल-पुरुष-व्यवहारावस्था-परिणामाद्यतिक्रमेण तु कर्तव्यस्याऽप्यकर्तव्यत्वात् । इत्थमेव जिनाज्ञाया व्यवस्थितत्वादिति प्रागुक्तमेव [२/१२ पृ ५३] ।

अस्य साधुस्वामिकत्व समर्थयति -> तस्यैव = साधोरेव भवदुर्गलङ्घनषष्ठगुणस्थानावाप्तेः, तत्र च = षष्ठगुणस्थानके

કાર્ય ભક્તિથી થાય છે માટે બાહ્ય દૃષ્ટિએ પત્ની અને માતાસબથી ભરણ-પોષણ વગેરે કાર્ય સરખા દેખાવા છતાં વસ્તુતઃ ભિન્ન છે તેમ પ્રીતિઅનુષ્ઠાન અને ભક્તિઅનુષ્ઠાન બહારથી સમાન જણાતા હોવા છતાં વાસ્તવમાં તે બન્ને વિલક્ષણ જ છે કારણના ભેદથી કાર્યમાં ભેદ માનવો ઉચિત જ છે પ્રીતિ અને ભક્તિ અલગ-અલગ જ છે

તાર્કિક વિદ્વાનોનો આશય એ છે કે - પ્રીતિ અને ભક્તિ એ બન્ને ક્રિયાઅનુકૂલ માનોરથિક હર્ષસ્વરૂપ હોવા છતાં તેમાં રહેલ પ્રીતિત્વ જાતિ અને ભક્તિત્વ જાતિ પરસ્પર ભિન્ન છે પ્રીતિઅનુષ્ઠાનકારણતાવચ્છેદક તરીકે પ્રીતિત્વ જાતિ અને ભક્તિઅનુષ્ઠાનના કારણતાઅવચ્છેદકધર્મ તરીકે ભક્તિત્વ જાતિ સિદ્ધ થાય છે કારણતાઅવચ્છેદક ધર્મ ભિન્ન હોવાના કારણે પ્રીતિઅનુષ્ઠાન અને ભક્તિઅનુષ્ઠાન સ્વરૂપ કાર્ય પણ ભિન્ન = સ્વતંત્ર સિદ્ધ થાય છે માટે પુનરુક્તિ દોષ નથી તથા પ્રીતિઅનુષ્ઠાનથી ભક્તિ અનુષ્ઠાન ચરિતાર્થ = ગતાર્થ સિદ્ધ થતુ નથી [૧૦/૫]

મૂલકારશ્રી સદનુષ્ઠાનના ત્રીજા ભેદ સ્વરૂપ વચનાનુષ્ઠાનને જણાવે છે -

ગાથાર્થ - સર્વત્ર ઔચિત્યયોગથી જે વચનાત્મક પ્રવૃત્તિ થાય તે વચનાનુષ્ઠાન જાણુ આ વચનાનુષ્ઠાન નિયમા સાધુને હોય છે [૧૦/૬]

(*) સાધુનો વચનાનુષ્ઠાન (*)

ટીકાર્થ - જ્ઞાતા, પરિલેહણ વગેરે સર્વ ધર્મવ્યવહારને વિશે દેશ, કાળ, પુરુષ, વ્યવહાર વગેરેને અનુકૂળ રીતે આગમોક્ત અર્થવિષયક સ્મરણથી વ્યાપ્ત એવી જે ક્રિયા થાય તે પ્રવૃત્તિસ્વરૂપ વચનાનુષ્ઠાન જાણુ આ અનુષ્ઠાન નિયમા મુનિને હોય,

૧ મુદ્રિતપ્રતૌ 'આગમાર્થસ્ય' इति पाठ । २ मुद्रितप्रतौ -> 'इदमेव प्रवृ <- इत्यशुद्ध पदच्छेद । ३ मुद्रितप्रतौ 'भवदुर्गलङ्घन ष' इत्यशुद्ध पाठ ।

વાસ્તેસ્તત્ર ચ લોકસજ્ઞાઽભાવાત્, જ્ઞાન્યસ્ય, વિપર્યયાત્ । નિશ્ચયનયમતમેતત્ । વ્યવહારસ્તસ્ત્વજ્ઞ્યસ્યાપિ માર્ગાનુસારિણો વચને પ્રવર્તમાનસ્ય દેશત ઇદ ભવત્યેવેતિ દ્રષ્ટવ્યમ્ ॥૧૦/૬॥

તુર્યસ્ત્વરૂપમાહ → ચત્તિ'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

હિ લોકસજ્ઞાઽભાવાત્ = ભગવદ્વચનપ્રતિકૂલાયા પ્રભૂતસમારાભિનન્દિસત્ત્વક્રિયાપ્રીતિરૂપાયા લોકમજ્ઞાયા વિચ્છેદાત્ । ઇદમેવા-મિપ્રેત્ય પદ્યસૂત્રે પ્રવજ્યાપરિપાલનસૂત્રે → પાય ણિણકમ્માણુવં સ્વલ્લ લોગમણ્ણ, પહિસોઅગામી અણુમોઅનિવિત્તે મયા સુહજોગે ← [૮/૬] ઇત્યાદ્યુક્તમ્ । જ્ઞાનસાગેઽપિ → પ્રાપ્ત પથ ગુણમ્થાન ભવદુગાદિલહનમ્ । લોકમજ્ઞારતો ન સ્યાત્ મુનિર્લોકોત્તરસ્થિતિ ॥ ← (૨૦/૧) ઇત્યુક્તમ્ । અયમેવાઽઽત્માનમનુભવતિ પૂર્ણાનન્દમ્બરૂપેણ । તદુક્ત અધ્યાત્મમીતાયા → લોકકૈષ્ણાદિસજ્ઞાતો મુહ્યમિ ન સ્વવોદ્યત । ઇત્યેવ વર્તનાદાત્મા પૂર્ણાનન્દોઽનુભૂયતે ॥૪૭૮॥ ← ઇતિ । વ્યવચ્છેદમાહ → નાન્યસ્ય = ન મમારિણો ગૃહમ્યસ્ય, વિપર્યયાત્ = લોકમજ્ઞામન્વિત્ત્વાત્ । નિશ્ચયનયમતમેતત્ । વ્યવહારતઃ = કારણે કાર્યત્વોપચારાત્ તુ અન્યસ્યાપિ માર્ગાનુસારિણઃ ઉપલભ્યત્વાત્ સમ્યગ્દૃષ્ટેશ્ચ વચને પ્રવર્તમાનસ્ય દેશતઃ = અગત ઇદ = વચનાનુષ્ઠાન ભવત્યેવ, પ્રાક્તનદશાયા સર્વયાઽમત પશ્ચાદપ્યયોગાત્ । યથોક્ત યોગવિગિકાવૃત્તૌ → અપુનર્વન્ધકા અપિ ચ વ્યવહારાદિહાધિકારિણો ગૃહ્યન્તે ← [ગા ૧૩ પૃ ૧૦] । અતઃ પ્વ યોગગતકેઽપિ પ્રદર્શિત. ગૃહિણો યોગમમ્ભવ મદ્ગતે [યો ૩ ગા ૩૧] । યુક્તશ્ચેતત્, માર્ગાનુસારિણોઽગતોઽપિ વચનાનુષ્ઠાનનમ્બુપગમેઽગ્રેતનાવસ્થાલાભાસમ્ભવાત્ । પ્રાગુક્તરીત્યા પ્રીતિ-મક્ત્યનુષ્ઠાનેઽપિ પથગુણસ્થાનકે સ્વીકર્તવ્યે ઇતિ 'યેયમ્ ॥૧૦/૬॥

કારણ કે સાધુ જ મનારૂપી દિલ્લાને ઓળંગી ગયા છે આનુ કારણ એ છે કે સાધુને દુઃખ ગુણમ્થાનક પ્રાપ્ત થયેલ છે દેશ ગુણમ્થાનકે લોકમજ્ઞા નથી હોતી [માટે સાધુ સર્વત્ર 'લોકો આ પ્રવૃત્તિથી ખુબ થશે કે નહિ ?' તે વિચારવાના બદલે 'શાન્ત આમ કહે છે માટે માટે આમ કહેવાનું છે' આમ વિચારીને પ્રવૃત્તિ કરે છે માટે વચનાનુષ્ઠાન સાધુને જ હોય] સાધુથી ભિન્ન કોઈ જીવને વચનાનુષ્ઠાન ન હોય, કારણ કે મનારી ગુણમ્થોને દુઃખ ગુણમ્થાનક પ્રાપ્ત ન થયેલ હોવાથી તેઓ લોકમજ્ઞાથી મુક્ત નથી હોતા આ નિશ્ચય નયનો મત છે વ્યવહાર નયથી તો સાધુ નિવારના માર્ગાનુસારી ગૃહમ્ય પાણ જિનવચનને વિચારીને પ્રવૃત્તિ કરે તો તેને આશિષ રીતે આ વચનાનુષ્ઠાન હોય જ છે એમ જાણવું [૧૦/૬]

વિશેષાર્થ :- જિનવચનને અવશ્ય યાદ કરીને સર્વ ધર્મક્રિયામા દેશ-કાલ-પુરુષ-વ્યવહારાદિ ઔચિત્ય જાળવીને જે પ્રવૃત્તિ સાધુ કરે તે વચનાનુષ્ઠાન જાણવું અર્થાત્ જે ધર્મક્રિયા 'ભગવાને આમ કહેવા જણાવેલ છે', 'મારા માટે આ ક્ષમા વગેરે કર્તવ્યક્રમે જિનેશ્વર ભગવતે બતાવેલ છે' આવા મ્મણુપૂર્વક થાય નહિ તે ધર્મક્રિયા વચનાનુષ્ઠાન ન બની શકે તેમ જ જે દેશમા ગજ-ગજ્યતત્ર-પ્રજ જૈનધર્મની રૂઢિ દેખી હોય તે દેશમા જહોમ પ્રભુજીના વર્ધોડા કાલવા, જહોમપ્રવચનો કહેવા વગેરે ક્રિયામા દેશ-ઔચિત્યનો ભગ થતો હોવાથી તેને વચનાનુષ્ઠાન ન કહેવાય અમલનયના કાળમા સ્વાધ્યાય કરવો, ગ્લાનવેધાવચ્ચના અવસરે ભણવું તેમા કાલ ઔચિત્યનો ભગ થવાથી તે વચનાનુષ્ઠાન ન ગણાય માઠ માઠ એકાસણાનો તપ કરનાર પોતાના સ્વાધ્યાય વગેરે યોગોને છોડી અઠાઈ કરે તો તેમા પુરુષઔચિત્યનો ભગ થવાથી તેને વચનાનુષ્ઠાન ન કહેવાય બીજની ભક્તિમા વ્યાધાત થાય તે રીતે ભૂમ-અગાડ પાડીને દેગમગ્મા સ્તવનો ગાવા, જહોમ ગ્તામા દલ્લે-માત્રુ કહેવા બેસી જવું - આમા વ્યવહાર ઔચિત્યનો ભગ થવાથી તે વચનાનુષ્ઠાન ન કહેવાય વચનાનુષ્ઠાનના અવિચારી નિશ્ચય નયથી માત્ર મયમી જીવો જ છે કેમ કે તેઓ દેશ ગુણકારુ આરૂઢ હોવાથી લોકમજ્ઞાવિનિર્મુક્ત હોય છે જન-મનગ્જન કહેવાની વૃત્તિથી-પ્રવૃત્તિથી સાધુઓ વેગળા હોવાથી તેઓ જિનાશા મુજબ જ સર્વ ધર્મક્રિયાઓ કરે છે લોકોને ખુશ કરવાના આશયથી જે ધર્મક્રિયા થાય તેમા વચનાનુષ્ઠાનના પ્રાણમ્બરૂપ જિનાશામાપેક્ષતા, વિધિ-જ્યાણા-બહુમાન-વિશુદ્ધિયુક્તતા ચાલી જવાથી તે ધર્મક્રિયા વચનાનુષ્ઠાન ન બની શકે

વ્યવહાર નયનો અભિપ્રાય એ છે કે જે જીવ માર્ગાનુસારી હોય તે જિનાશા અનુસારે ધર્મપ્રવૃત્તિ કરતો હોય ત્યારે તે ધર્મક્રિયા આશિષ વચનાનુષ્ઠાન કહી જ શકાય જેમ જેમ તે જીવ માર્ગાનુસારી કક્ષામા આગળ વધતો જાય, જેમ જેમ આજ્ઞાસાપેક્ષતા વધુને વધુ મુશ્કેલ-મધન-નડર બનતી જાય તેમ તેમ વચનાનુષ્ઠાનનો અથ બળવત્તર બનતો જાય છે તામલી તાપસની જીવનચર્યાની મમજ્ઞતાને નજર મમજ્ઞ લાવતા આ વાત સ્પષ્ટ થશે માર્ગાનુસારી અવસ્થામા થતી ધર્મચર્યાને વચનાનુષ્ઠાનની અભિમુખ માનવામા ન આવે, આશિષ વચનાનુષ્ઠાનસ્વરૂપ માનવામા ન આવે તો તે જીવ માર્ગાનુસારી કક્ષાથી આગળ વધી જ નહિ શકે પૂર્વ અવસ્થામા આશિષ વસ્તુનો સ્વીકાર કરવામા આવે તો જ ઉત્તર અવસ્થામા પૂર્ણ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ વ્યવહાર નયનુ મતવ્ય છે પૂર્વોક્ત પ્રીતિ, ભક્તિ અનુષ્ઠાન પાણ સાધુને હોય છે આ વાત ખાસ ધ્યાનમા રાખવી [૧૦/૬]

યત્ત્વભ્યાસાતિશયાત્ સાત્મીભૂતમિવ ચેદ્યતે સદ્ધિઃ । તદસજ્ઞાનુષ્ઠાન ભવતિ ત્વેતત્તદાવેધાત્ ॥૧૦/૭॥

યત્તુ = યત્પુન અભ્યાસાતિશયાત્ = ભૂયો ભૂય તદાસેવનેન સસ્કારવિશેષાત્, સાત્મીભૂતમિવ = ચન્દન-ગન્ધન્યાયેનાઽઽત્મસાઢ્કૃતમિવ ચેદ્યતે = ક્રિયતે સદ્ધિ સત્પુરુષૈ જિનકલ્પિકાદિભિ તત્ = એવવિધ અસઙ્ગાનુષ્ઠાનમ્ । ભવતિ તુ એતત્ = જાયતે પુનરેતત્ તદાવેધાત્ = પ્રાથમિકવચનસસ્કારાત્ ॥૧૦/૭॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યત્તુ અભ્યાસાતિશયાત્ સાત્મીભૂતમિવ સદ્ધિઃ ચેદ્યતે તત્ અસજ્ઞાનુષ્ઠાન, એતત્તુ તદાવેધાત્ ભવતિ ॥૧૦/૭॥ ઇયમપિ કારિકા દીક્ષાદ્વાત્રિશિકા-યોગવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્વા દ્વા ૨૮/૮ યો.ગા.૧૮ પૃ.૧૭] સમુદ્ધૃતા વર્તતે । એતત્કારિકાનુસારિણી ગાથા સમ્બોધપ્રકરણે [૧/૨૩૬] ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યેઽપિ → જ પુણ અભાસરસા સુય વિણા કુણઙ્ગ ફલનિરાસસો । તમસગણુદ્ઘાણ વિન્નેય નિષ્ણદસીહિ ॥૮૯૨॥ ← ઇત્યેવ વર્તતે । ભૂયો ભૂયઃ તદાસેવનેન = શાસ્ત્રાર્થપ્રતિસન્ધાનપૂર્વકાનુષ્ઠાનાઽસેવનેન સજ્ઞાતાત્ સસ્કારવિશેષાત્ = દૃઢતરસસ્કારાત્ । ઇદમુક્ત ભવતિ વ્યવહારકાલે જિનવચન-પ્રતિસન્ધાનાઽનપેક્ષ દૃઢતરતત્સસ્કારાત્ ચન્દનગન્ધન્યાયેનાઽઽત્મસાઢ્કૃત જિનકલ્પિકાદીના ક્રિયાસેવન અસઙ્ગાનુષ્ઠાનમ્ । એતત્તુ સ્વરૂપમુખેન તન્નિરૂપણમ્ । જિનકલ્પિકાદિભિરિતિ આદિપદેન નિષ્પન્નયોગાદિગ્રહણમ્ । ઇદંચ શુદ્ધનિશ્ચયનમતમનુરુધ્યાવગન્તવ્યમ્ । સ્વભ્યસ્તસૂત્રોચ્ચારકૌશલ્યાપેક્ષયા સુપરિચીલિત-સત્ક્રિયાનૈપુણ્યાપેક્ષયા વા વ્યવહારાનુગૃહીતનિશ્ચયનયેન સ્થવીરકલ્પિકાદીના વ્યવહાર-નયમતેન ચ માર્ગાનુસાર્યાદીનામપ્યશતોઽસજ્ઞાનુષ્ઠાનમવગન્તવ્યમ્ । નાનાનયામિપ્રાયે વિરોધો નોદ્ધાવનીયઃ, અન્યથા ‘યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે [કા ૮] ક્ષપકશ્રેણ્યા પ્રાતિભજ્ઞાનમુપદર્શિત યોગવિન્દૌ [ગા ૫૨-૫૫] ત્વચરમશરીરિણામપિ તદાવેદિતમિતિ કથ ન વિરોધ ?’ ઇત્યાદિશઙ્કાજાલપતિત શબ્દમાત્રગ્રાહી નાનાનયતાત્પર્યાગ્રાહી કાદિશિક કા દિશમાશ્રયેત્ ? ઇત્યલ પ્રસજ્ઞેન । પ્રસ્તુત પ્રસ્તુતમ્ । યોગદીપિકાકારોઽસજ્ઞાનુષ્ઠાનસ્ય કારણમાહ - જાયતે પુનઃ એતત્ = અસઙ્ગનુષ્ઠાન પ્રાથમિકવચનસસ્કારાત્ = પૂર્વકાલીન-વચનાનુષ્ઠાનાઽઽહિતસત્સસ્કારવશાત્ । પ્રીત્યાદિત્રિતયમિત્રાનુષ્ઠાનત્વમસજ્ઞાનુષ્ઠાનત્વમિતિ જ્ઞેયમ્ । તદુક્ત ધર્મસઙ્ગહટિષ્ણકે → એતત્ત્રિતયમિત્રાનુષ્ઠાનત્વ = અસજ્ઞાનુષ્ઠાનત્વ, નિર્વિકલ્પસ્વરસવાહિપ્રવૃત્તિકત્વ વા ← [પૃ ૬] ઇતિ ।

યથાસમ્ભવ પ્રીતિ-ભક્ત્યનુષ્ઠાનયોરિચ્છાયોગસ્ય વચનાનુષ્ઠાને શાસ્ત્રયોગસ્યાઽસજ્ઞાનુષ્ઠાને ચ સામર્થ્યયોગસ્ય સમાવેશ કર્તવ્ય । ઇદંચાઽસઙ્ગાનુષ્ઠાન સત્પ્રવૃત્તિપદાદિભિરભિધીયતે, યથોક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે → સત્પ્રવૃત્તિપદ ચેહાઽસજ્ઞાનુષ્ઠાનસજ્જિતમ્ । મહાપથપ્રયાણ યદનાગામિપદાઽઽવહમ્ ॥૧૭૫॥ પ્રશાન્તવાહિતાસજ્ઞ વિસમાગપરિક્ષય । શિવવર્ત્મ ધ્રુવાધ્વેતિ, યોગિભિર્ગીયતે હૃદ ॥૧૭૬॥ પ્રમાયા દૃષ્ટૌ સત્ અસજ્ઞાનુષ્ઠાન પરાયા દૃષ્ટૌ પ્રકૃષ્ણતે । એતેન → સમાધિનિષ્ઠા તુ પરા તદાઽસજ્ઞવિવર્જિતા । સાત્મીકૃતપ્રવૃત્તિશ્ચ તદુત્તીર્ણાશયેતિ ચ ॥૧૭૮॥ ઇતિ યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયવચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્ । ન ચૈવ તયોરભેદ શઙ્કનીય, ઉપધેયસાઢ્કર્યેઽપ્યુપાધ્યસાઢ્કર્યાદિતિ દિક્ ॥૧૦/૭॥

થોથા અસગ અનુષ્ઠાનનુ સ્વરૂપ ગ્રથકારશ્રી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - વળી જે અતિશય અભ્યાસથી આત્મસાત્ થયેલ હોય તેમ સત્પુરુષો વડે કરાય તે અસગ અનુષ્ઠાન જાણવું આ આગમસંસ્કારથી ઉત્પન્ન થાય છે [૧૦/૭]

❀ અર્ધગઅનુષ્ઠાન ❀

દીકાર્થ - વળી, વારંવાર અનુષ્ઠાનનુ સેવન કરવાથી જે વિશિષ્ટ સંસ્કાર ઉત્પન્ન થાય તેના લીધે, જાણે કે ચંદન-ગંધ દટાતથી આત્મસાત્ થયેલ હોય તેમ, જિનકલ્પી વગેરે દ્વારા જે [અનુષ્ઠાન] કરાય તે અસગ અનુષ્ઠાન જાણવું આ અસગ અનુષ્ઠાન પ્રાથમિક = પૂર્વકાલીન આગમસ્મરણના સંસ્કારથી ઉત્પન્ન થાય છે

વિશેષાર્થ - જેમ ચંદન ગંધને આત્મસાત્ કરે છે તેમ જિનવચનસ્મરણપૂર્વક વારંવાર અનુષ્ઠાન કરવાથી એવા પ્રકારના આત્મસાત્ થયેલ સંસ્કાર દ્વારા જિનકલ્પીઓની ધર્મક્રિયાઓ સ્વાભાવિક થાય છે આ અસગ અનુષ્ઠાન જાણવું અસગ અનુષ્ઠાન જિનાજ્ઞાસ્મરણપૂર્વક નથી થતુ પરંતુ પૂર્વકાલીન = અભ્યાસકાલિક જિનાજ્ઞાસ્મરણ દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલ સંદનુષ્ઠાનવિષયક આત્મસંસ્કારથી ઉત્પન્ન થાય છે સ્થવીર કલ્પ અવસ્થામા પરમાત્માપ્રકાશિત પ્રવચનગર્ભિત પ્રણિધાનપૂર્વક પડિલેહાણ, પ્રમાર્જન, પ્રતિક્રમાણ, પ્રભુભક્તિ, પ્રવચન વગેરે કરવાના લીધે જિનાજ્ઞાવિષયક દૃઢ સંસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે જેમ ચંદનમા ગંધ એક-મેક થાય છે તેમ જિનવચનવિષયક સુસંસ્કારો આત્મસાત્ થાય છે ત્યાર બાદ જિનકલ્પને સ્વીકારવાથી જિનકલ્પીઓની પ્રવૃત્તિ પૂર્વકાલીન સંસ્કાર દ્વારા જ થાય છે, નહિ કે પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિમા જિનાજ્ઞાસ્મરણપૂર્વક માટે જિનકલ્પીની ધર્મક્રિયા અસગ અનુષ્ઠાન કહેવાય છે [૧૦/૭]

વચનાઽસદ્ગાનુષ્ઠાનયોર્વિશેષમાહ → વક્ત્રે'ત્યાદિ ।

ચક્રભ્રમણ દણ્ડાત્તદભાવે ચૈવ યત્પર ભવતિ । વચનાસદ્ગાનુષ્ઠાનયોસ્તુ તજ્જાપક જ્ઞેયમ્ ॥૧૦/૮॥

વક્ત્રભ્રમણ = વુઝ્મભકારવત્ક્રપસવર્તન દણ્ડાત્ = દણ્ડસયોગાત્ તદભાવે ચૈવ યત્ પર = અન્યત્ ભવતિ. વચનાસદ્ગાનુષ્ઠાનયો પ્રસ્તુતયો તુ તદેવ જ્ઞાપક = ઉદાહરણ જ્ઞેયમ્ । યથા વક્ત્રભ્રમણમેક દણ્ડસયો-ગાત્પ્રયત્નપૂર્વકાદ્ભવતિ એવ વચનાનુષ્ઠાનમપ્યાગમસયોગાત્ પ્રવર્તતે । યથા વાન્યવ્વક્ત્રભ્રમણ દણ્ડસયોગાભાવે કેવલાદેવ સસ્કારાઽપરિક્ષયાત્ સમ્ભવતિ એવમાગમસસ્કારમાત્રેણ વસ્તુતો વચનનિરપેક્ષમેવ સ્વાભાવિકત્વેન યત્પ્રવર્તતે તદસદ્ગાનુષ્ઠાનમિતીયાન્ ભેદ ઇતિ ખાવ ॥૧૦/૮॥

ષ્ઠામેવ ચતુર્ણામનુષ્ઠાનાના ફલવિભાગમાહ → અભ્યુદયે'ત્યાદિ ।

અભ્યુદયફલે ચાઽઽયે નિઃશ્રેયસસાધને તથા ચરમે । એતદનુષ્ઠાનાના વિજ્ઞેયે ઇહ ગતાપાયે ॥૧૦/૯॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → દણ્ડાત્ ચક્રભ્રમણ, તદભાવે ચૈવ યત્ પર ભવતિ । વચનાઽમદ્વાનુષ્ઠાનયોસ્તુ તત્ જ્ઞાપક જ્ઞેયમ્ ॥૧૦/૮॥ ડય કારિકા દીક્ષાદ્વાત્રિગિકા-યોગવિગિકાવૃત્ત્યાદો [દ્વા દ્વા ૨૮/૮ યો ગા ૧૮] મમુદ્ઘતા વર્તતે । એતદનુ-સારિણી ગાયા સમ્બોધપ્રકરણે [૧/૨૩૭] ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યેઽપિ → કુભારચક્રભ્રમણ પદમ દદા તઓ વિ તયભાવે । વયણાઽસગાનુષ્ઠાનમેયકહ્ણે ઇમ નાય ॥૮૯૩॥ ← ઇત્યેવ વર્તતે ।

યથા ચક્રભ્રમણ એક = આદ્ય દણ્ડસયોગાત્ = દૃઢદણ્ડન્યાપારાત્ પ્રયત્નપૂર્વકાત્ = પ્રયત્નવિશેષજનિતાત્ ભવતિ એવ ભિક્ષાટનાદિવિષય વચનાનુષ્ઠાનમપિ આગમસયોગાત્ = સદાગમવ્યાપારાત્ પ્રયત્નવિશેષપૂર્વકાત્ પ્રવર્તતે । યથા ચ અન્યત્ = દણ્ડસયોગોત્તરકાલીન ચક્રભ્રમણ દણ્ડસયોગાભાવે મત્યપિ કેવલાદેવ સસ્કારાઽપરિક્ષયાત્ = દૃઢસસ્કારવશાત્ સમ્ભવતિ એવ આગમસસ્કારમાત્રેણ = કેવલેન વચનાઽઽહિતદૃઢતરમસ્કારેણ વસ્તુતઃ તદાની વચનનિરપેક્ષમેવ = જિનાગમોક્તિસ્મરણાન-પેક્ષમેવ સ્વાભાવિકત્વેન યત્ ભિક્ષાટનાદિ પ્રવર્તતે તત્ અસદ્ગાનુષ્ઠાનમિતિ ડ્યાન્ ભેદઃ તયો ।

એતેન પ્રીતિ-ભક્તિ-વચનાન્વયતમવિરહે ભિક્ષાટનાદ્યનુષ્ઠાનનુપપત્તિગપિ પ્રત્યાસ્યાતા, આજ્ઞામસ્કારમાત્રાદપિ તદુપપત્તે । ન ચૈવ સામાયિકમદ્ગ્ન ઇતિ ગદ્ગનીયમ્, તથાવિવક્ત્રિષ્ટકર્મવિગમાત્ અભિષ્વજ્જરહિતતયા વિશુદ્ધભાવયોગેન ભિક્ષાટનાઽનટનયો સમવૃત્તિરેવાઽઽજ્ઞાયોગાદતીતિ સ્વીકારાત્, તદુક્ત યોગશતકે → કિરિયા ડ દડજોગેણ ચક્રભ્રમણ વ હોડ પ્યસ્મ । આણાજોગા પુન્વાણુવેહઓ ચૈવ ણવર તિ ॥૧૧॥ ← ઇતિ । ડટમેવાભિપ્રેત્ય ભગવદ્ગીતાયા → વાર્સીચન્દનકલ્પત્વ યા કલ્યાણૈકગીલતા । ચન્દનચ્છેદદૃષ્ટાન્તાત્ સદ્ગમર્તિગયાત્ મુને ॥ ← [મ ગી ૫૬] ઇત્યુક્તમ્ ॥૧૦/૮॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇહ એતદનુષ્ઠાનાના ગતાપાયે આદ્યે અભ્યુદયફલે તથા ચરમે ચ નિ શ્રેયસસાધને વિજ્ઞેયે ॥૧૦/૯॥ ડય કારિકા કૂપદૃષ્ટાન્તવિશદીકરણાદો [કૂ દૃ ગા ૬] અતિદિષ્ટા ।

વચન અનુષ્ઠાન અને અસગ અનુષ્ઠાનના ભેદને ગ્રથકારથી જાણાવે છે કે —

ગાથાર્થ - પ્રથમ ચક્રભ્રમણ દઃથી યાય છે અને અન્ય ચક્રભ્રમણ દઃ વિના જ યાય છે આ વચનાનુષ્ઠાન અને અસગાનુષ્ઠાનનુ દૃષ્ટાત જાણવુ [૧૦/૮]

દીક્ષાર્થ - પહેલી વાર કુભારના ચક્રનુ ભ્રમણ દઃના નયોગથી યાય છે અને [અપેક્ષિત દઢ દઃસયોગ ખસી ગયા પછી] અન્ય ચક્રભ્રમણ યાય છે તે દઃસયોગનો અભાવ હોતે છતે જ યાય છે તે જ પ્રસ્તુત વચનાનુષ્ઠાન અને અસગાનુષ્ઠાનનુ દૃષ્ટાત જાણવુ જેમ પ્રથમ વાર ચક્રભ્રમણ પ્રયત્નપૂર્વક દઃસયોગથી યાય છે એ રીતે વચનાનુષ્ઠાન પણ આગમમયોગથી પ્રવર્તે છે જેમ અન્ય = ઉત્તરકાલીન ચક્રભ્રમણ દઃસયોગ વિના કેવળ સન્ક્રાન્તો = વેગનો નાશ ન થવાથી જ સભવે છે તેમ આગમવિષયક માત્ર ચસ્કારથી જ, વાન્તવમા આગમનિરપેક્ષ જ, સ્વાભાવિક રૂપે જ પ્રવર્તે છે તે અસગાનુષ્ઠાન છે - આમ આટલો ભેદ વચનાનુષ્ઠાન અને અસગાનુષ્ઠાન વચ્ચે રહેલો છે - આ આશય છે [૧૦/૮]

આ ચાગેય અનુષ્ઠાનોના ઝળમળથી વિભાગને ગ્રથકારથી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - પ્રસ્તુતમા આ અનુષ્ઠાનોની અદઃ અપાયગહિત એવા પ્રથમ ભે અનુષ્ઠાન સ્વર્ગાત્મક કળને આપનાર તથા છેલ્લા ભે અનુષ્ઠાન મોક્ષના માધન જાણવા [૧૦/૮]

અભ્યુદય = સ્વર્ગ, તત્ફલે એવ આયે = પ્રીતિ-શ્રવત્યનુષ્ઠાને । નિ શ્રેયસ = મોક્ષ તત્સાધને તથા ચરમે = વચનાઽસદ્ગાનુષ્ઠાને । એતેપા અનુષ્ઠાનાના મધ્યે વિજ્ઞેયે ઇહ = પ્રક્રમે ગતાપાયે = વિઘ્નરહિતે । અત એવ પૂર્વ-સયમ સ્વર્ગહેતુ અપૂર્વસયમશ્ચ મોક્ષહેતુરિતિ સિદ્ધાન્તનય^૧ ॥૧૦/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

પ્રીતિ-ભક્ત્યનુષ્ઠાને વિઘ્નરહિતે = નરકાઘાયુર્વન્ધાદિશૂન્યે અભ્યુદયફલે = સ્વર્ગફલકે વિજ્ઞેયે તથા વચનાસદ્ગાનુષ્ઠાને વિઘ્નરહિતે = આયુર્વન્ધ-નિદાનાઽસદ્ગાનુષ્ઠાનચારાદિશૂન્યે નિ-શ્રેયસસાધને = મોક્ષફલે વિજ્ઞેયે, તથાવિધસામર્થ્યયુક્તત્વાત્ ।

અત એવ = તથાવિધસામર્થ્યેન વિઘ્નરહિતયો પ્રીતિ-ભક્ત્યનુષ્ઠાનયોરભ્યુદયફલકત્વાત્ વચનાસદ્ગાનુષ્ઠાનયોશ્ચાપવર્ગજનકત્વાદેવ પૂર્વસયમઃ = સરાગસયમ સ્વર્ગહેતુઃ અપૂર્વસયમશ્ચ = વીતરાગસયમો હિ મોક્ષહેતુઃ ઇતિ સિદ્ધાન્તનયઃ । તદુક્ત વ્યાસ્યાપ્રજ્ઞપ્તો → પુલ્વતવેણ પુલ્વસજમેણ કમ્મિયાણ સગિયાણ અજ્જો ! દેવા દેવલોણ્ણુ ડવવજ્જતિ ← [૨/૫/૧૧૦] । અત્ર અભયદેવસૂરિ-વરકૃતવ્યાસ્યા → પૂર્વતપ = સરાગાવસ્થાભાવિતપસ્યા, વીતરાગાપેક્ષ્યા સરાગાવસ્થાયા પૂર્વકાલભાવિત્વાત્ । એવ સયમોઽપિ અયથારહ્યાતચારિત્રમિત્યર્થં । તતશ્ચ સરાગકૃતેન સયમેન તપસા ચ દેવત્વાવાપ્તિ, રાગાશસ્ય કર્મબન્ધહેતુત્વાત્ । ‘કમ્મિયાણ’ત્તિ કર્મ વિઘ્નતે યસ્યાસૌ કર્મી, તદ્વાવસ્તત્તા તથા । અન્યે ત્વાહુ કર્મણા વિકાર કાર્મિકા તયાઽક્ષીણેન કર્મશેષેણ દેવત્વાવાપ્તિરિ-ત્યર્થઃ । ‘સગિયાણ’ત્તિ સજ્જો યસ્યાસ્તિ સ સજ્જી, તદ્વાવસ્તત્તા તથા । સસદ્ગો હિ દ્રવ્યાદિપુ સયમાદિપુક્તોઽપિ કર્મ બધ્નાતિ, તત સજ્જિતયા દેવત્વાવાપ્તિરિતિ ← । તદુક્ત નિશીધમાખ્યેઽપિ → પુલ્વતવસજમા હોતિ રાગિણો, પચ્છિમા અરાગસસ । રાગો સગો વૃત્તો સગા કમ્મ ભવો તેણ ॥૩૩૩૨॥ ← ઇતિ । સમરાદિત્યકથાયા મૂલકારૈરપિ → સરાગસજમેણ સજમાસજમેણ બાલતવોકમ્મેણ અકામનિજ્જરાણ દેવાડય કમ્મ બધ્ધ ← [ભવ ૧ પૃ ૧૪૬] ઇત્યુક્તમ્ ।

ઇયશ્ચ સાક્ષાત્સમ્ભવિફલાપેક્ષ્યા વ્યવસ્થા બોધ્યા । પરમ્પરયા તુ ચતુર્ણામપિ નિ શ્રેયસફલકત્વમેવ, અન્યથા સદનુષ્ઠાનત્વવ્યાહતે, તદુક્ત શ્રીહરિભદ્રસૂરિભિરેવ પશ્ચસૂત્રવૃત્તૌ → ‘સદનુષ્ઠાન હિ મોક્ષફલમેવ ← [૪/૨ પૃ ૧૨] ઇતિ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે [૧/૨૩૯] ચૈત્યવન્દનમહાભાષ્યેઽપિ → તમ્હા ચચન્નિહપિ હુ નેયમિણ પઢમરૂવગસમાણ । જમ્હા મુણીહિ સલ્લ પરમપયનિવધણ મળિય ← ॥૮૯૫॥ પ્રથમરૂપકસમાન = શુદ્ધરૂપ-સમાહતાક્ષરોપેતરૂપકસમમ્ । પ્રકૃતમૂલગ્રન્થેઽપિ → પરમપદસાધન સર્વ-મેવૈતત્ ← [૧૦/૨] ઇતિ પ્રાગુક્તમ્ । એતેન → ધ્યાયતોઽર્હંત્સિદ્ધરૂપેણ ચરમાન્નસ્ય મુક્તયે । તદ્ધ્યાનોપાત્તપુણ્યસ્ય સ એવાન્યસ્ય મુક્તયે ॥ [૬/૧૬] ધ્યાનાભ્યાસપ્રકર્યેણ નુત્યન્મોહસ્ય યોગિન । ચરમાન્નસ્ય મુક્તિ સ્યાત્ તદન્યસ્ય ચ ક્રમાત્ ॥ ← [૬/૪૨] ઇતિ તત્ત્વાનુશાસનસ્ય કારિકે વ્યાખ્યાતે । વસ્તુતસ્તુ ‘ઘૃત દહતી’તિવદુપચારેણૈવ પૂર્વતપ સયમયો સ્વર્ગહેતુતા, તદુક્ત અધ્યાત્મસારે → તપ સયમયો સયમહેતુત્વ યચ્ચ પૂર્વયો । ઉપચારેણ તદુક્ત સ્યાદ્ ઘૃત દહતીતિવત્ ॥ ← [૧૮/૧૪૭] ઇતિ ધ્યેયમ્ । → સદુજ્ઞ-સુયાણ નિલ્લાણ સજમો ચેવ ← [૭૮૯] ઇતિ આવગ્યકનિર્યુક્તિવચનાદપિ સયમસ્ય મોક્ષકારણત્વ લક્ષ્યતે । પરે તુ → તપસ્ત્વચારિત્રત્વાભ્યામેવ મોક્ષહેતુતા, સદ્ગોચે માનાભાવાત્, સરાગતાકાલીનપ્રગસ્ટસદ્ગાદેવ સ્વર્ગોત્પત્તે । વસ્તુત સરાગતપસ સ્વર્ગહેતુત્વ ‘સવિશેષણૌ હિ વિધિનિષેધૌ વિશેષણમુપસદ્ક્રામત સતિ વિશેષ્યવાધે’ ઇતિ ન્યાયેન રાગમાત્ર એવ પર્યવસ્યતિ ← ઇત્યાહુ ।

અપરે તુ મોક્ષોદ્દેશેન ક્રિયમાણયોસ્તપ સયમયોર્મોક્ષહેતુત્વમેવ, સ્વર્ગસ્ય ચાનુદ્દેશ્યત્વાત્ર તત્ફલત્વમ્ । કર્માશપ્રતિવન્ધાચ

▮ આર્યેય અનુષ્ઠાનોના ફળની વિચારણા ▮

ટીકાર્થ :- પ્રસ્તુતમા આર્યેય અનુષ્ઠાનોની અદર નરકાપુણ્યબંધ વગેરે વિઘ્ન(ધી)રહિત એવા પ્રથમ બે = પ્રીતિઅનુષ્ઠાન અને ભક્તિઅનુષ્ઠાન સ્વર્ગસ્વરૂપ ફળને આપનારા છે તથા આપુણ્યબંધ, નિયાણુ, આસગદોષ, અતિચાર વગેરે વિઘ્નધી રહિત એવા છેલા બે = વચનાનુષ્ઠાન અને અસગાનુષ્ઠાન મોક્ષના સાધન છે-એમ આગણુ આથી જ પૂર્વ સયમ સ્વર્ગનો હેતુ છે અને અપૂર્વ સયમ મોક્ષનો હેતુ છે - આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તનીતિ છે [૧૦/૯]

વિશેષાર્થ - ભગવતીસૂત્રમા જણાવેલ છે કે પૂર્વ સયમ = સરાગ સયમ અને અગાગ તપ સ્વર્ગને આપનારા છે તેમ જ અપૂર્વ સયમ = વીતરાગ સયમ અને વીતરાગ તપ મોક્ષને આપનારા છે પ્રીતિઅનુષ્ઠાન અને ભક્તિઅનુષ્ઠાન અગાગ = પૂર્વઅનુષ્ઠાન-સ્વરૂપ હોવાથી સ્વર્ગદાયી છે વચનાનુષ્ઠાન અને અસગાનુષ્ઠાન એ અપૂર્વઅનુષ્ઠાન -વીતરાગઅનુષ્ઠાનસ્વરૂપ હોવાથી મોક્ષદાયક છે - આ વાત બરાબર જ છે અહીં સ્વર્ગદાયક તરિકે તેનો ઉલ્લેખ નાક્ષાત્ર ફળની અપેક્ષાએ કરવામા આવેલ છે આથી પૂર્વે

એત્થેવ ચતુર્વ્યનુષ્ઠાનેષુ પથવિધક્ષાન્તિયોજનામાહ -> 'ઉપે'ત્યાદિ ।

'ઉપકાર્યપકારિ'-'વિપાક-'વચન- ધર્મોત્તરા મતા ક્ષાન્તિઃ । આગ્રદ્યે ત્રિભેદા ચરમદ્વિતયે દ્વિભેદેતિ ॥૧૦/૧૦॥

ઉપકારી = ઉપકારકૃત્ અપકારી = દુઃખદ વિપાક = અદૃષ્ટકર્મફલાનુભવો દૃષ્ટાન્તર્પરમ્પરા વા, વચન = આગમ, ધર્મ પ્રશામાદિરુપ તદુત્તરા = તત્પદોત્તરપદાભિધેયા ક્ષાન્તિ = ક્ષમા પથવિધા મતા = અભિપ્રેતા । તત્ર આગ્રદ્યે = પ્રથમાનુષ્ઠાનયુગ્મે ત્રિભેદા = ત્રિપ્રકારા, ચરમદ્વિતયે ત્ = વચનાઽસદ્ગુરુપે દ્વિભેદેતિ = દ્વિધા । 'તત્ર

કલ્યાણકન્દલી

ન તદા મોક્ષોત્પાદ । તતો ગત્યન્તરજનકાદૃષ્ટાભાવાદર્યત પ્વ સ્વર્ગોત્પત્તિ ઇત્યાહુ । મર્વ પ્વંતે સદાદેશા , ભગવદનુમતવિચિત્ર- નયાશ્રિતમહર્ષિવચનાનુયાયિત્વાદિતિ વ્યક્ત સ્યાદ્વાદકલ્પલતાયામ્ [સ્ત ૧/૨૦ પૃ ૮૯] ॥૧૦/૦॥

પૃથ્વિધક્ષાન્તિયોજનામાહેતિ । ન ચાસ્યા પ્વ કથમત્રોપન્યાસો ન તુ તદિતરગુણસ્યેતિ શદ્ધનીયમ્, તસ્યા સુખમૂલત્વેન પ્રધાનત્વાત્, તદુક્ત પુષ્પમાલાયા -> ચતી સુહાણ મૂલ, મૂલ ધમ્મસ્સ ઉત્તમા ચતી । હરડ મહાવિજ્ઞા ઇવ, ચતી દુરિયાઙ સયલાઙ ॥૨૯૪॥ <- ઇતિ । ક્ષાન્તે ધર્મસ્થાપકત્વેન ચ પ્રાધાન્ય, તદુક્ત મહાભારતે -> મત્યેનોત્પદ્યતે ધર્મો દયા-દાનાદ્ વિવર્ધતિ । ક્ષમયા સ્થાપ્યતે ધર્મ. ક્રોધ-લોભાત્ વિનશ્યતિ ॥ <- [મ.ખા શાન્તિપર્વ ૧૭/૧૦૧] ઇતિ । યથોક્ત ચાત્મીકી- રામાયણેઽપિ -> ક્ષમા યશ , ક્ષમા ધર્મ ક્ષમાયા વિષ્ટિત જગત્ <- [૩૩/૯] । ક્ષમાલક્ષણ તુ -> વાચા મનસિ કાયે ચ દુઃખેનોત્પાદિતેન ચ । ન કુપ્યતિ ન ચાપ્રીતિ સા ક્ષમા પરિકીર્તિતા ॥ <- [૧/૨/૧૮૯] ઇત્યેવ ભવિષ્યપુરાણે પ્રોક્તમ્ । બ્રહ્માણ્ડપુરાણેઽપિ -> આકૃષ્ટો નિહતો વાઙિ નાક્રોશેયો ન હન્તિ ચ । વાઙ્મન કર્મભિર્વેત્તિ તિતિષ્ઠૈષા ક્ષમા સ્મૃતા ॥ <- [પૂ અ ૩૨/૪૯] ઇત્યુક્તમ્ । શાણ્ડિલ્યોપનિષદિ -> ક્ષમા નામ પ્રિયાઙપ્રિયેષુ મર્વેષુ તાઢન-પૂજનેષુ સહનમ્ <- [૧/૧] ઇત્યુક્તમ્ । જાવાલદર્શનોપનિષદિ ચ -> કાયેન મનયા વાચા ગ્રુભિ પર્ષિર્પાઢિતે । બુદ્ધિશ્લોભનિવૃત્તિર્પા ક્ષમા સા મુનિપુઙ્ગવ ! ॥ <- [૧/૧૭] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । કાર્ત્તિકેયાનુપ્રેક્ષાયા તુ -> કોહેણ જો ન તપ્પદિ સુર-ગર-તિરિણ્હિ કીરમાણે વિ । ઉવસગે વિ રઢ્ઢે તસ્સ ચમા ણિમ્મલા હંદિ ॥૩૯૪॥ <- ઇત્યુક્તમ્ ।

મૂલગ્રન્થે દ્વિધાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ક્ષાન્તિ ઉપકાર્યપકારિ-વિપાક-વચન-ધર્મોત્તરા મતા । આગ્રદ્યે ત્રિભેદા, ચરમદ્વિતયે દ્વિભેદેતિ ॥૧૦/૧૦॥ ઇત્તકારિકા દીક્ષાદ્વાત્રિગિકાયા રણ્ડગ ડદ્ધતા [દ્વા દ્વા ૨૮/૭-૮] । ઇત્તદર્ધાનુપાતિની ગાથા યતિ- ધર્મવિશિકાયા -> ઉવગાર-વગારિ-વિવાગ-વયણ-ધમ્મુત્તરા ભવે ચતી । સાવિક્કલ આઙિતિગ લોગિગમિયરે દુગ જઙ્ગો ॥ <- [૧૧/૩] ઇત્યેવ વર્તેતે ।

પ્રથમાનુષ્ઠાનયુગ્મે = પ્રીતિ-ભક્ત્યનુષ્ઠાનયો ત્રિપ્રકારા = ઉપકાર્યપકારિવિપાકાભિધાના ક્ષમા વચનાઽસદ્ગુરુપે ચ દ્વિધા

[૧૦/૦ -પૃષ્ઠ-૨૩૪] ચારિય મદનુષ્ઠાનને મોક્ષના માધન તરિકે જણાવેલ છે તેની સાથે પાણ કોઈ વિરોધ નહીં આવે એક જ વસ્તુ માટે જુદી જુદી વિવક્ષાથી શાસ્ત્રજ્ઞાર પગમર્ષિઓ જુદા જુદા મ્યણે અલગ-અલગ ગીતે વ્યાખ્યા કરતા હોય છે માટે યોગ્ય તાત્પર્યને પડી યથાર્થ અર્થઘટન કરવામા વિરોધ-વ્યાધાત-વ્યભિચાર વગેરે દોષનો વિલય થઈ જાય આ વાત દરેક શાસ્ત્રના અધ્યયનમા વિજ વાચકવર્ગે ધ્યાનમાં લેવી [૧૦/૮]

આ ચારિય અનુષ્ઠાનોમા પાંચ પ્રકારની ક્ષમાની સજાતિને મૂલકારથી જણાવે છે

ગાથાર્થ - ઉપકારીક્ષમા, અપકારીક્ષમા, વિપાકક્ષમા, વચનક્ષમા અને ધર્મોત્તર ક્ષમા- આમ પાંચ પ્રકારની ક્ષમા છે પ્રથમ બે અનુષ્ઠાનમા પ્રથમ ત્રણ પ્રકારની ક્ષમા તથા છેલ્લા બે અનુષ્ઠાનમા છેલ્લા બે પ્રકારની ક્ષમા સમાય છે - આમ અભિપ્રેત છે [૧૦/૧૦]

પાંચ પ્રકારની ક્ષમાની વિચારણા

દીકાર્થ - [૧] ઉપકાર કરનારા સખી ક્ષમા, [૨] દુઃખ દેનાર સખી ક્ષમા, [૩] અદૃષ્ટ = કર્મના કળનો અનુભવ અથવા દૃષ્ટ એવી અનર્થપરપગસ્ત્વરૂપ વિપાક સખી ક્ષમા, [૪] વચનક્ષમા, [૫] પ્રથમાદિસ્વરૂપ ધર્મમૂલક ધર્મપદ પછી ઉત્તરપદ દ્વારા વાચ્ય = ધર્મોત્તર ક્ષમા - આમ પાંચ પ્રકારની ક્ષમા અભિપ્રેત છે પ્રથમ બે અનુષ્ઠાનમા અર્થાત્ પ્રીતિઅનુષ્ઠાન અને ભક્તિઅનુષ્ઠાનમા ઉપકારી ક્ષમા, અપકારી ક્ષમા, વિપાક ક્ષમા-આમ ત્રણ પ્રકારની ક્ષમાનો સમાવેશ થાય છે તથા છેલ્લા બે = વચનાનુષ્ઠાન અને અસગાનુષ્ઠાનમા વચનક્ષમા અને ધર્મોત્તર ક્ષમાનો સમાવેશ થાય છે

ઉપકાર્યુવત દુર્વચનાદ્યપિ સહમાનસ્યોપકારિક્ષાન્તિ, મમ પ્રતિવચનેન મા શૂદ્રપકારસમ્બન્ધાક્ષય' इति कृत्वा । 'मम दुर्वचनान्नसहमानस्याऽयमपकारी भविष्यति इति धिया क्षमा कुर्वतोऽपकारिक्षमा । 'विपाक नरकादिगतकर्मफला-
नुभवलक्षणमनुपश्यत, दुःखाभीरुतया मनुष्यभव एव वाऽनर्थपरम्परामालोचयतो विपाकदर्शनपुरस्सरं या क्षमा सा
विपाकक्षमा ।' 'आसुरत ण गच्छेज्जा सुत्वा ण जिणसासण ( ) इत्याद्याગમમેવાઽવલમ્બનીકૃત્ય યા પ્રવર્તતે સા
વચનક્ષમા, ઉપકારિત્વાદિદેતુત્રયનિરપેક્ષત્વેન વચનમાત્રપૂર્વકત્વાત્ ।' ધર્મક્ષાન્તિસ્તુ સા યા ચન્દનસ્યેવ શરીરસ્ય
છેદ-દાહાદિષુ સૌરભાદિસ્વધર્મકલ્પા પરોપકારિણી ન વિક્રિયતે કિન્તુ સહજભાવમનુવિધતે ॥૧૦/૧૦॥
તાસ્વતિચારસ્વરૂપમાહ → 'ચરમે'ત્યાદિ ।

ચરમાઽઽધ્યાયા સૂક્ષ્મા અતિચારાઃ પ્રાયશોઽતિવિરલાશ્ચ । આદ્યત્રયે ત્વમી સ્યુઃ સ્થૂલાશ્ચ તથા ધનાશ્ચૈવ ॥૧૦/૧૧॥

ચરમાયા આદ્યા = વચનક્ષાન્તિ, તસ્યા અતિચારા = અપરાધા સૂક્ષ્મા = લઘવ પ્રાયશ 'કાદાચિત્કત્વેન
અતિવિરલા = અતિવ્યવહિતસન્તાનભાવા ચ । આદ્યત્રયે તુ = પ્રથમક્ષાન્તિત્રિકે તુ અમી = અતિચારા સ્થૂલા =

કલ્યાણકન્દલી

= યથાક્રમ વચન-ધર્મોત્તરાભિધાના ક્ષમા સમાવિશતિ । પૂર્વં યતે. વચનક્ષાન્તિ. પશ્ચાચ્ચ ધર્મક્ષાન્તિરિતિ વ્યવસ્થા । યથોક્ત
યતિધર્મવિશિકાયા → તમ્હા નિયમેણ ચિય જણો સન્વાસવા નિયત્તસ્સ । પદમમિહ વયણસ્તી પચ્છા પુણ ધમ્મસ્થિતિત્તિ ॥
← [૧૧/૭] इति । शिष्ट स्पष्टम् ॥૧૦/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ચરમાધ્યાયા અતિચારાઃ સૂક્ષ્માઃ પ્રાયશોઽતિવિરલાશ્ચ । આદ્યત્રયે તુ અમી સ્થૂલાશ્ચ તથા
ધનાશ્ચૈવ સ્યુ. ॥૧૦/૧૧॥ ડ્ય કારિકા દીક્ષાદ્વાત્રિશિકાયામુદ્ઘૃતા [દ્વા દ્વા ૨૮/૯] ।

ચરમાયાઃ = ચરમયુગલસ્ય આદ્યા = વચનક્ષાન્તિઃ તસ્યા અપરાધાઃ સૂક્ષ્માઃ અતિચારાક્ષેપકશક્તિહાસાત્ કાદાચિ-
ત્કત્વેન અતિવ્યવહિતસન્તાનભાવાઃ = કાલિકાતિવિપ્રકૃષ્ટસન્તતિસમ્ભવિન । ચરમચરમાયા ધર્મોત્તરક્ષમાયા શુક્લક્ષમાઽપરા-
ભિધાનાયા ત્વતિચારા ન સન્ત્યેવ । અત એવ યોગદૃષ્ટિસમુચ્યે અટમદૃષ્ટૌ → નિરતિચારપદો હ્યસ્યામતિચારવિવર્જિત । આરૂઢા-
ઽઽરોહણાભાવગતિવત્ત્વસ્ય ચેષ્ટિતમ્ ॥૧૭૯॥ ← इत्युक्तम् । પ્રથમક્ષમાત્રિકે = ઉપકાર્યપકારિવિપાકક્ષમાત્રિતયે અતિચારાઃ

તત્રો । પાપ ક્ષમાની અદર [૧] ઉપકારીએ કહેલુ દુર્વચન વગેરે પાણ સહન કરનારની ક્ષમા = ઉપકારી ક્ષમા 'મારા સામા
જવાબથી ઉપકારસબંધ નાશ ન થાય' આવો સહન કરનારનો ભાવ હોવાથી આ ઉપકારી ક્ષમા જાણવી [૨] 'કડવા વચન
વગેરે સહન નહિ કરતા એવા મને આ [કડવુ બોલનાર] નુકશાન કરશે' આવી બુદ્ધિથી ક્ષમા કરનારની અપકારીક્ષમા જાણવી
[૩] નરક વગેરેમા રહેલા જીવો કર્મના કટુ ફળને ભોગવે છે - એવા વિપાકને જોતો અથવા દુ ખભીરુ હોવાથી માનવ ભવમા
જ અનર્થની પરપરાને વિચારતો જીવ કર્મવિપાકદર્શનપૂર્વક જે ક્ષમા રાખે તે વિપાકક્ષમા જાણવી [૪] 'જિનવચનને સાભળી
આસુરીવૃત્તિનો - કપાયપરિણતિનો ભોગ ન બનાય' આવા જિનાગમને અવલબીને જે ક્ષમા પ્રવર્તે તે વચનક્ષમા જાણવી,
કારણ કે આ ક્ષમા ઉપકારીપાણુ, અપકારીપાણુ અને વિપાક - આ ત્રણ હેતુથી નિરપેક્ષ હોવાથી વચનમાત્રપૂર્વક હોય છે [૫]
ચદનને કાપવામા આવે કે બાળવામા આવે તો પાણ પરોપકાર કરનાર સુગંધ વગેરે પોતાના ધર્મને ચદન વિકૃત કરતુ નથી પાણ
સ્વભાવગત જ બનાવે છે તેમ શરીરને કાપવામા આવે કે બાળવામા આવે તો પાણ પોતાના ધર્મસ્વરૂપ પરોપકારી ક્ષમા વિકૃત
ન થાય પરંતુ સ્વભાવગત થાય તે ધર્મક્ષમા જાણવી [૧૦/૧૦]

વિશેષાર્થ - [૧] ઉપકારી હોવાથી એનુ દુર્વચનાદિ સહન કરી લે = ઉપકારીક્ષમા [૨] અપકારના ભયથી સામાને દુર્વચન
ન કહેતા ખામોશ રહે = અપકારી ક્ષમા [૩] નરકાદિમા દુ ખદ વિપાક અથવા અહીં જ અનર્થપરપરા જોઈને ખમે = વિપાકક્ષમા
[૪] આગમવચન-આજ્ઞાને જ મુખ્ય કરીને ખમે = વચન ક્ષમા [૫] છેદ-ભેદ-દાહાદિમા ચદન જેમ સુવાસ, શીતળતા આપે
છે તેમ ધોર ઉપસર્ગમા પાણ સહજ સ્વધર્મસ્વરૂપ કુરુણા = ધર્મક્ષમા [૧૦/૧૦]

આ પાત્રેય ક્ષમામા અતિચારનુ સ્વરૂપ ગ્રથકારત્રી બતાવે છે

ગાથાર્થ - છેલ્લેથી = છેલ્લા યુગલમા પ્રથમ ક્ષમામા = વચનક્ષમામા નૂત્તમ અતિચારો હોય છે અને પ્રાય અતિવિરલ
હોય છે પ્રથમ ત્રણ ક્ષમામા તો અતિચારો સ્થૂલ તથા નિરતર હોય છે [૧૦/૧૧]

દીકાર્થ - [છેલ્લી ધર્મક્ષમા નિરતિચાર હોય છે] છેલ્લેથી = છેલ્લા યુગલમા પ્રથમ = વચનક્ષમામા અતિચારો નાના હોય
છે અને ક્યારેક જ યવાના લીધે અતિવ્યવધાને = લાભા ગાળે = ઘણા સમય પછી જન્મે છે [અતિચારોનો નમૂદ ભેગો ક્રવામા

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
 ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

三、

नारायण गुरुदेव, जिनका जन्म १५६३ ई. में हुआ था, उन्होंने १६०० ई. में
 'नारायण गुरुदेव' नाम की एक पुस्तक लिखी, जिसमें वे अपने शिष्यों को
 शिक्षित करने के लिए 'नारायण गुरुदेव' नाम की एक पुस्तक लिखी, जिसमें वे
 अपने शिष्यों को शिक्षित करने के लिए 'नारायण गुरुदेव' नाम की एक पुस्तक लिखी, जिसमें वे

[illegible]
$$\frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{x}} \right) = \frac{\partial L}{\partial x}$$
[illegible]

આંતરે એ ને નમુના પરીચ્છેદ પ્રમાણ અનિયા . જેમાં કાલિય જન્મ થયું , બોધ થયું । પ્રજાક અને સમીક્ષા - રૂપાંતરે સમા, બાવળની સમા, વિવાહમાથા નિર્જનોને માટે . આમાં બધું છે તથા તે ન વળે બોધ થયું । [૧૮-૧૯]

[illegible]

‘ସମାଜସେବକ ନିବନ୍ଧ’ (୧୯୮୧-୮୨) ଆଦି ପୁସ୍ତିକାମାନଙ୍କର ସମୀକ୍ଷା (୩). ପାଳକ କର୍ମକ୍ରମ
ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ

ગાથાઓ - કેવલ યુનમય જ્ઞાનન દ્વર મ્હી વિન્નામય અને આત્મામય થય જાન ના'ને વાપ છે. જોવિયથી મુઃખવિ
કરવી તે ઉપરોક્ત જન જ્ઞાનનુ નવન વિ. છે [૧૨/૧૪]

* નાદિયાં વાજારીજતા *

ટીપ્પણી - શુન્યથી ઉપન થયેલા જ્ઞાન શ્રુતમય પ્રવેશાય ચિતામય જ્ઞાનાશિષ્યો નિતિ અસા કેવલ શ્રુતમય જ્ઞાનને ક્રૂર કરવાથી પ્રકટ એવા ચિતામય જ્ઞાન અને આત્મામય જ્ઞાન સાંધેને ઉપન થાય છે (શિષ્યેષ્યે ચિતામય અને આત્મામય જ્ઞાનનું -૩૫)

ભવતિ । શ્રુતમપિ તત્પ્રથમભાવેન ભવત્યેવ, ન તુ તદ્વ્યનિરપેક્ષમિતિ ભાવ ॥૧૦/૧૨॥ જ્ઞાનત્રયસ્ય રસભેદ દષ્ટાન્ત-
દ્વારોપદર્શયતિ → 'ઉદકે'ત્યાદિ ।

ઉદક-પયોઽમૃતકલ્પ પુસા સજ્ઞાનમેવમાખ્યાતમ્ । વિધિયત્નવત્તુ ગુરુભિર્વિપયતૃપહારિ નિયમેન ॥૧૦/૧૩॥

પુસા = વિદ્વત્પુરુષાણા સજ્ઞાન એવ = ઉત્તત્રિવિધસ્વરૂપ ઉદક-પયોઽમૃતકલ્પ આખ્યાત ગુરુભિ = આચાર્યે
વિધિયત્નવત્તુ = વિધિયત્નવત્તેવ નિયમેન = અવશ્યન્તયા વિષયતૃષ્ણમપહર્તુ શીલ યસ્ય 'તત્ તથા । શ્રુતજ્ઞાન સ્વચ્છ-
સ્વાદુ-પથ્યસલિલાસ્વાદતુલ્ય, ચિન્તાજ્ઞાન તુ ક્ષીરસારવાદકલ્પ, ભાવનાજ્ઞાન ત્વમૃતરસાસ્વાદકલ્પ, 'ઉત્તરોત્તર-
ગુણવિશેષેઽપિ વિષયતૃડપહારે સામાન્યત સર્વ સમર્થમિતિ ॥૧૦/૧૩॥

કલ્યાણકન્દલી

નિષ્પાદિત ચિન્તામય, હેતુ-સ્વરૂપ-ફલભેદેન કાલત્રયવિષય = અતીતાનાગતવર્તમાનકાલગોચર ભાવનામયશ્ચ જ્ઞાન પ્રાધાન્યેન
ભવતિ = ભવત. । ન ચ શ્રુતવિરહે યતે કથ ચિન્તામયાદિજ્ઞાનસમ્ભવ ઇતિ શઙ્કનીયમ્, યત યતે શ્રુતમપિ = શ્રુતમયમપિ
જ્ઞાન તત્પ્રથમભાવેન = ચિન્તામયાદિપ્રાથમ્યેન ભવત્યેવ; ન તુ તત્ = ચિન્તામયાદિજ્ઞાનપ્રાથમ્યાઽસપ્ત શ્રુતમય જ્ઞાન દ્વ્યનિરપેક્ષ
= ચિન્તામય-ભાવનામયજ્ઞાનનિરપેક્ષમ્ । વિશકલિતવાચ્યાર્થમાત્રાવગમસ્ય તુ મિથ્યાવાસનાઽવિરોધિત્વેન સદનુવન્ધિપ્રવૃત્ત્યનાવહત્વાત્ ।
યથોક્ત સાઙ્ખ્યસૂત્રેઽપિ → ન શ્રવણમાત્રાત્ તત્સિદ્ધિરનાદિવાસનાયા વલવત્ત્વાત્ ← [૨/૩] ॥૧૦/૧૨॥

મૂળગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પુસા સજ્ઞાન એવ ઉદક-પયોઽમૃતકલ્પ ગુરુભિ આખ્યાતમ્ । વિધિયત્નવત્ તુ નિયમેન
વિપયતૃડપહારિ ॥૧૦/૧૩॥

ઉક્તત્રિવિધસ્વરૂપ શ્રુતમય-ચિન્તામય-ભાવનામયજ્ઞાનત્રિતય ઉદક-પયોઽમૃતકલ્પ = જલ-ક્ષીર-સુધોપમ મૃદુ-મધ્યાધિ-
કમાત્રાવસ્થ આખ્યાતમ્ ।

ઉત્તરોત્તરગુણવિશેષેઽપિ યથા જલ શ્રમાઽપનોદન-તૃપાશમનાદિકારિ, પય પુષ્ટિકારક અમૃતશ્ચ રોગવિનાશ-વિશિષ્ટશક્તિ-
કારિ તથા શ્રુતજ્ઞાન શ્રુતસામાયિકસમ્પાદક ચિન્તાજ્ઞાન જ્ઞાનાવરણવિનાશક ભાવનાજ્ઞાનશ્ચ મોહોચ્છેદકમિતિ પ્રતિસ્વ ગુણવિશેષે
સત્યપિ એતત્ ત્રિતય વિપયતૃડપહારે = વિપયતૃણાઽપનયને સામાન્યતઃ = સ્વરૂપત સર્વ એવ સમર્થમ્ । ઇત્યમેવ

આગળ [ધો ૧૧/૮-૯] જાણાવવામા આવશે ઓચિંત્યથી ગુરુભક્તિ કરવી તે ચિતામય જ્ઞાનનુ અને ભાવનામય જ્ઞાનનુ સુદર
લિંગ છે નય, પ્રમાણ અને સૂક્ષ્મ યુક્તિનુ ચિતન કરવાથી ચિન્તામય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે જોય-હેય-ઉપાદેયના પૂર્વ હેતુ, વર્તમાન-
કાલીન સ્વરૂપ અને ભાવી ફળ એમ ત્રણેય કાળને અવગણનારુ ભાવનામય જ્ઞાન સાધુને મુખ્યતયા હોય છે શ્રુતમય જ્ઞાન પણ
ચિતાદિ જ્ઞાનના કારણરૂપે હોય જ છે, પણ તે ચિતાજ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાનથી નિરપેક્ષ નથી હોતુ- એ તાત્પર્ય છે [૧૦/૧૨]

વિશેષાર્થ - ચિન્તા જ્ઞાન અને ભાવના જ્ઞાનનુ કારણ શ્રુતમય જ્ઞાન છે સાધુ પાસે ચિન્તા જ્ઞાન અને ભાવના જ્ઞાન
હોય છે તેથી તેના કારણરૂપે પૂર્વે શ્રુત જ્ઞાન પણ હોય જ પરંતુ તે શ્રુતમય જ્ઞાનને ચિન્તામય જ્ઞાન અને ભાવનામય જ્ઞાનનુ
કારણ = ઘટક સમજવુ ચિતામય જ્ઞાનાદિનુ કારણ ન બને તેવુ કેવળ શ્રુત જ્ઞાન સાધુ પાસે ન હોય આથી જ પદાર્થ-વાક્યાર્થ-
મહાવાક્યાર્થ-એદપર્યર્થ પ્રક્રિયા દ્વારા સર્વ શાસ્ત્રવચનની વ્યાખ્યા કરવાનુ વિધાન ઉપદેશપદ વગેરેમા મૂલકારત્રીએ કરેલુ છે તે
ઘટી શકે છે ચિતામય જ્ઞાનની ભૂમિકાસ્વરૂપ શ્રુતજ્ઞાનનો સાધુમા અભાવ માનવામા આવે તો પદાર્થ-વાક્યાર્થ પદ્ધતિથી
શાસ્ત્રવચનની વ્યાખ્યા સાધુ કરી જ ના શકે ૧૬મા શ્લોકને વિચારતા પણ સાધુમા ચિતાજ્ઞાનાદિના કારણ તરિકે શ્રુતજ્ઞાન
સિદ્ધ થાય છે આ વાત ખ્યાલમા રાખવી [૧૦/૧૨]

મૂલકારત્રી ત્રણ જ્ઞાનના રસભેદને ઉદાહરણ દ્વારા બતાવે છે

ગાથાર્થ :- વિદ્વાનોનુ સમ્યક્જ્ઞાન પાણી, દૂધ અને અમૃત જેવુ હોય છે - એમ ગુરુઓ દ્વારા કહેવાયેલ છે વિધિપૂર્વક
પત્નવાળુ જ નિયમા વિષયતૃણાને હરનારુ છે [૧૦/૧૩]

સમ્યક્જ્ઞાનના આસ્વાદને ઓળખીએ

દીકાર્થ :- વિદ્વાન્ પુરુષોનુ સમ્યક્ જ્ઞાન આચાર્યો દ્વારા પાણી, દૂધ અને અમૃત સમાન કહેવાયેલ છે વિધિપૂર્વકના પ્રયત્નવાળુ
જ સમ્યક્ જ્ઞાન નિયમા વિષયતૃણાને હરવાના અભાવવાળુ છે શ્રુતજ્ઞાન સ્વચ્છ મધુગ પથ્ય એવા પાણીના આસ્વાદનુલ્લેખ છે દુગ્ધરસના
આસ્વાદ જેવુ ચિતાજ્ઞાન છે ભાવનાત્મક જ્ઞાન તો અમૃતરસના આસ્વાદ જેવુ છે ત્રણેયના ઉત્તરોત્તર ચંદ્રિયાના ગુણો હોવા છતાં
પણ વિષયવાસનાસ્વરૂપ તૃપાને હરવામા સામાન્યથી સર્વ જ્ઞાન સમર્થ છે એ ગ્રથકાર શ્રીમદ્જનુ તાત્પર્ય છે [૧૦/૧૩]

યસ્ય તુ દુરુપશમો વિપયાભિલાષ સ ફલાભાવાદજ્ઞાન્યેવેતિ તદયોગ્યત્વપ્રતિપાદનાયાદ -> 'શ્રુણ્વન્નિ'ત્યાદિ । શ્રુણ્વન્નપિ સિદ્ધાન્ત વિષયપિપાસાતિરેકતઃ પાપઃ । પ્રાપ્નોતિ ન મવેગ તદાપિ યઃ મોઽચિકિત્સ્ય ઇતિ ॥૧૦/૧૪॥

શ્રુણ્વન્નપિ સિદ્ધાન્ત અર્થતઃ તીર્થકરોવત સૂત્રતો ગળધરગ્રાથિત વિપયાપેપાસાયા = રૂપ-રસ-ગન્ધ-સ્પર્શ-શબ્દાભિલાષસ્ય અતિરેકત = ઉદેકાત્ પાપ = સદ્વિદિષ્ટાધ્યવસાય તદાપિ = સિદ્ધાન્તશ્રવણવગટોઽપિ આરતામન્યદા, ય સવેગ = મોક્ષાભિલાષ ન પ્રાપ્નોતિ મોઽચિકિત્સ્ય ઇતિ = ચીકિત્સાનર્હ, નિરુપક્રમદોષવત્ત્વાદિતિ શ્રાય

કલ્યાણકન્દલી

ભાવનાજ્ઞાનવિકલોઽપ્યમ્યથ શ્રુતાદિસામ્યાત્ પૂર્વકોદિસવત્સરકાલીન દ્રવ્યચાગ્રિ મુનિર્મલ પરિપાલ્ય ગ્રંથેયકે ઉપજાયત ઇત્યપ્યુપપદ્યતે, વિવિતગૃહાતસ્ય શ્રુતસ્યાઽપિ તદાની વિપયવિલામવિનાયકત્વાત । વસ્તુતન્તુ પ્રતિગુણમનન્તપાપપરમાખ્યવગમ વિના જાયમાનત્વેન તસ્ય શ્રુતાભાસત્વમેવ, વાહ્યાઽઽકૃતિસામ્યેઽપિ ભિન્નજાતીયત્વાત ફલભેદોપપતિ । તદુક્ત લલિતવિસ્તરગયા -> વિષયતુદ્ગ્રહાયેવ હિ જ્ઞાન વિશિષ્ટકર્મશ્યોપશમજ, નાન્યદ, અમલ્યાઽસ્પર્ગર્નાયન્યાયેનાઽજ્ઞાનત્વાત <- [૫ ૪૭] । તદુક્ત ચાળક્યસૂત્રેઽપિ -> ઇન્દ્રિયાણા પ્રગમ શાસ્ત્રમ્ <- [ચા મૂ ૩૦૦] । યસ્તુ મુવહુ શ્રુતમર્થયાપાનોઽપિ મહામોહમોહિતમતિ મોગજમ્વાલનિમગ્ન તસ્મિન્ન તત્ત્વત શ્રુતપરિણતિરસ્તીતિ વ્યતિરેકમુરેનાપિ વિભાવનીયમ્ ॥૨૦/૨૩॥

સ = અનુપગાન્તવિપયાભિલાષ ફલાભાવાત = સમ્યજ્ઞાનફલવિગ્રહાત અજ્ઞાની = મિથ્યાજ્ઞાની ણ્વ । નિશ્ચયતો જ્ઞાનફલ સર્વપાપવિરતિ વ્યવહારતશ્ચ જ્ઞાનફલ વિષયવેમુખ્યોપધાયિકા તત્ત્વત્ત્વિ । સમ્યજ્ઞાન નિશ્ચયત પઠ્યાદિગુણમ્થાનકે સદ્ભૂતવ્યવહારત ચતુર્થાદિગુણમ્થાનકે અસદ્ભૂતવ્યવહારતશ્ચાઽપુનર્વન્નકાદા । વિષય-કષાયાદિવિપાકપ્રમુક્તત્ત્વજ્ઞાનશ્રવણેઽપિ વિષયપિપાસાવગ્ન. સન્ મવેગશૂન્યો નાત્ર કુત્રાપ્યતરતીતિ તદયોગ્યત્વપ્રતિપાદનાય આહ - શ્રુણ્વન્નિતિ ।

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ય પાપ મિદ્ધાન્ત શ્રુણ્વન્નપિ તદાપિ વિષયપિપામાતિરેકત મવેગ ન પ્રાપ્નોતિ મ અચિકિત્સ્ય ઇતિ ॥૧૦/૧૪॥ ઇય કારિકા યોગવિશિકાવૃત્ત્યાદો [યો વિ ૧૬] ઉદ્ગતા ।

સઃ = વિષયવાસનાવિદ્મિતત્વેન સિદ્ધાન્તશ્રવણકાલેઽપિ મોક્ષાભિલાષવિકલ ચિકિત્સાઽનર્હ, નિરુપક્રમદોષવત્ત્વાત = સિદ્ધાન્તશ્રવણાનુપક્રમ્યદોષોપેતત્વાત । અત ણ્વ વ્યાખ્યાનવિધો સવેગદ્વાર પાર્થક્યેનોપદર્શિતમ્ । યદ્યોક્ત ઉપદેશપદે -> મહલિ ગિસિજ અક્ષા કિડકમ્મુસ્સગ્ગ વદણ જેટ્ટે । ઉવઓગો સવેગો પસિણુત્તરસગયત્તિ ત્તિ <- ॥૮૫૭॥ મિદ્ધાન્તાર્થ-શ્રવણેઽપ્યનાપન્નસવેગો હિ શ્રોતા શ્રુતાઽશ્રુતયોરવિગ્રેષાત મવદેતુપન્નાપતિત્વાત જ્ઞાનફલવિરહાચ મિથ્યાદૃષ્ટિગ્વાઽવગન્તત્ત્વ । યદ્યોક્ત વિગ્રેષાવગ્ન્યકમહાભાષ્યે -> સદસદવિમેસણાઓ મવદેજજહિચ્છિઓવલભાઓ । ણાણફલાભાવાઓ મિચ્છદિદ્ધિત્ત્વ અન્નાણ ॥ <- [વિ આ મા ઉપ પદ ૪૪૪] ઇતિ । અત ણ્વ સ તત્ત્વત સિદ્ધાન્તશ્રવણસૌખ્ય જાત્યન્ન ડવ રૂપ નોપલભતે । તદુક્ત મૂલકારૈરેવ ઉપદેશપદે -> જહ ચેવોવહ્યણયણો સમ્મ રૂવ ન પાસડં પુરિમો । તહ ચેવ મિચ્છદિદ્ધી વિચ્છલ સોક્કવ ન પાવેદ <- ॥૪૪૧॥ પ્રત્યુત સિદ્ધાન્તશ્રવણમપિ તદપાયકારિ, મિથ્યાહદ્ધારજનનાત્ । તદુક્ત નિશીધમાષ્યે -> મદ્વકરણ ણાણ તેણેવ ય જે મદ સમુચિયતિ । ડ્ઞણગમાયણસરિસા અગદો વિ વિસાયતે તેસિ <- ॥૬૨૦૨॥ અત ણ્વ -> પ્રકૃતિકુટિલાદ વિદ્યાભ્યાસ ચલત્ત્વવિવૃદ્ધયે <- [વલ્લભદેવકૃત-સુભાષિતાવલી-૩૬૪] ઇતિ મુગારિકધનમપિ સવદતિ । તદુક્ત સાહ્યસૂત્રેઽપિ -> ન મલિનચેતન્નપ્રવેગવીજપ્રરોહોઽજવત્ [૪/૨૧] ઇતિ । પ્રકૃતેઽજામિધાનો માર્યામૃત્યુગોકમલિનચિત્તો વગિષ્ઠેનોપદિશ્યમાનો નૃપો વોદ્ય । યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતો અપિ -> મલિનો હિ યયાઽઽદર્શો રૂપાલોકસ્ય ન ક્ષમ । તથાઽવિપક્વકરણ આત્મજ્ઞાનસ્ય

જેની વિષયનૃપણા થાત થતી નથી [અથવા મહા મુદ્ધેલીથી અત્પ કાળ માટે જ થાત થાય છે] તે જીવ પાને જ્ઞાનનુ ક્ષણ ન હોવાથી અજ્ઞાની જ છે માટે તે જ્ઞાન માટે અયોગ્ય છે- એમ બતાવવા માટે ગ્રંથકાશ્થી જણાવે છે કે

ગાથાર્થ - જે પાપી જીવ સિદ્ધાન્તને નાભળવા છતા પાણ તે સમયે પાણ વિષયનૃપણાના અતિરેકથી સવેગને પામતો નથી તે અચિકિત્સ્ય છે [૧૦/૧૪]

અથગજ્ઞાન લેવાને અયોગ્યને ઓળખીએ

ટીકાર્થ - અર્થથી તીર્થડરે કહેલ અને સૂત્રથી ગણાયે રચેલ સિદ્ધાન્તને સાભળવા છતા રૂપ, રસ, ગન્ધ, સ્પર્શ, શબ્દસ્વરૂપ પાથેય વિષયોની આનંદિતના ઉદ્વેગથી મહિલક અધ્યવસાયવાળો જે પાપી જીવ સિદ્ધાન્ત સાભળવાના સમયે પાણ, બીજા મમયની થાત તો જવા દો, મોક્ષાભિલાષાસ્વરૂપ સવેગને પ્રાપ્ત નથી કરતો તે ત્રિપુપકમ = અસાચ દોષવાળો હોવાથી [સિદ્ધાન્તશ્રવણાદિ-સ્વરૂપ ભાવરોગમબધી] ચિકિત્સા માટે અયોગ્ય છે [૧૦/૧૪]

॥૧૦/૧૪॥ 'ને'ત્યાદિ ।

નેવવિધસ્ય શસ્ત મળ્ડલ્યુપવેશનપ્રદાનમપિ । કુર્વન્નેતદ્ગુરુરપિ તદધિકદોષોઽવગન્તવ્યઃ ॥૧૦/૧૫॥

एवविधस्य = उवतरूपाऽयोग्यस्य मण्डल्या = अर्थमण्डल्या यत् उपवेशन श्रवणार्थं तत्प्रदानमपि न शस्त
= नानुज्ञात किंपूजं ' तददानादीत्यपिशब्दार्थ । एतत् = तस्य मण्डल्युपवेशनप्रदान कुर्वन् गुरुरपि = अर्थाभिधा-
ताऽपि तस्मात् = अयोग्यपुरुषात् अधिकदोष अवगन्तव्य . सिद्धान्ताऽवज्ञाऽऽपादकत्वात् ॥१०/१५॥

કલ્યાણકન્દલી

न क्षम' ॥ [अ १४१] <- इत्युक्तम् । अयोग्यमेवाऽधिकृत्य महाभारते व्यासेनाऽप्युक्त -> शास्त्रं न शास्ति दुर्बुद्धि श्रेयसे
चेतराय च <- [सभापर्व-७५/७] । ततश्च सवेगपरतया भाव्यमित्युपदेशः ॥१०/१४॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् -> एवविधस्य मण्डल्युपवेशनप्रदानमपि न शस्तम् । एतत् कुर्वन् गुरुरपि तदधिकदोष
अवगन्तव्यः ॥१०/१५॥ इयमपि कारिका योगविशिकावृत्त्यादौ [यो वि. १५] उद्धृता ।

उक्तरूपायोग्यस्य तत्प्रदानमपि = अर्थमण्डल्यુપवेशનપ્રદાનમપિ નાનુજ્ઞાતમિતિ । ન ચોક્તરૂપાઽયોગ્યસ્યાપિ કાલાન્તરે
જ્ઞાન ચિત્તદોષનિવૃત્તિ કરિષ્યતીતિ કરુણાબુદ્ધ્યા તદનુજ્ઞા નૌચિત્યમતિક્રામતીતિ વક્તવ્યમ્, પળ્ડકોપાખ્યાનેન તદસમ્ભવાત્ ।
યથા મુગ્ધયા માર્યયાઽભિધીયતે સ્વસ્વામી પળ્ડક 'આર્યપુત્ર' અપત્યવતી મે મગિની, કિમર્થ નાહમિ'તિ । સ તમાહ
'મૃતોઽહ તેઽપત્યમુત્યાદયિષ્યામી'તિ । તથેદ વિદ્યમાન જ્ઞાન તત્ત્વતઃ સમ્યક્ ચેતોનિવૃત્તિ ન કરોતિ, કાલાન્તરે વિનષ્ટ કરિષ્યતીતિ
કા પ્રત્યાશા ? પ્રત્યુત તસ્ય શ્રુતદાનેઽનેકદોષા . યથોક્ત નિશીથભાષ્યે -> ડવહમ્મતિ વિળ્ળાણે ન કહેયવ્ સુત ચ
અત્થ વા । ન મળી સતસાહસ્સો આવજ્જતિ કોચ્છુભાસસ્સ ॥૬૨૨૬॥ મરેજ્ઞ સહ વિજ્ઞાણ કાલેણ આગતે વિદુઃ । અપ્પત્ત
ચ ણ વાતેજ્ઞા, પત્ત ચ ણ વિમાણ <- ॥૬૨૩૦॥ ઇદમેવાભિપ્રેત્યોક્ત અન્યત્ર -> વિદ્યાયા સહ મર્તવ્ય ન તુ દેયા કુશિષ્યકે ।
વિદ્યાયા લાલિતો મૂર્ખ પશ્ચાત્સપદ્યતે રિપુઃ ॥ <- [ ] તદુક્ત પુણ્ણમાલાયા -> સમયમળિણ વિહિણા સુત્ત અત્થો
અ દિજ્જ જુગ્ગસ્સ । વિજ્ઞાસાહગનાણ્ણ હુતિ ઇહરા બહુદોસા <- ॥૨૬॥ ઇતિ । -> આમે ઘડે નિહિત્ત જહા જલ ત ઘડ
વિળ્ળાસેઃ । ઇય સિદ્ધતરહસ્સ અપ્પાહાર વિળ્ળાસેઃ ॥ <- [નિ.ભા ૬૨૪૩] ઇતિ નિશીથભાષ્યેઽપિ પ્રોક્તમ્ । યથોક્ત મૂલકારૈરપિ
સાવધારણ ઉપદેશપદે -> ગુરુળ્ળાઽવિ સુત્તદાળ વિહિળ્ળા જોગ્ગાળ ચેવ કાયવ્ <- [૨૯] । ધર્મરત્નપ્રકરણેઽપિ -> સુદ્ધયર
ચ ન દેય ણ્યમપત્તમિ નાપતત્તેહિ <- [ધ ર ગા ૯૮] ઇત્યુક્તમ્ । એતત્ = શ્રુતોપદેશાદિદાનમ્ । -> પઢિવજ્જિઝ્ઞ કિરિય
તીણ વિરુદ્ધ નિસેવઃ જો ડ । અપવત્તગાઝ અહિય સિળ્ળ સપાવઃ વિળ્ળાસ ॥ <- [ ] ઇતિ । અયોગ્યપુરુષાત્ = સિદ્ધાન્તાર્થ-
શ્રવળ્ળાઽયોગ્યશ્રોતુઃ અધિકદોષઃ = પાપકર્તુરપેક્ષયા તત્કારયિતા મહાદોષવાન્, સિદ્ધાન્તાઽવજ્ઞાઽઽપાદકત્વાચ્ચ । અવિનીતાધ્યાપને
તુ -> તઓ અવાયળિજ્ઞા પત્તત્તા, ત જહા [૧] અવિળ્ળી, [૨] વિગણ્ણવિદ્ધે, [૩] અવિઓસવિયપાહુડે [૩/] ઇતિ
સ્થાનાઙ્ગસૂત્રાવજ્ઞાઽપિ સ્પટ્ટેવ । કિચ્ચ વિયયપિપાસાવિષ્ટ શ્રોતા તુ કેવલ વેદ-ચારિત્રમોહનીયોદયે વર્તતે, ગુરુસ્તુ તમાભોગતો
ગૂઢાર્થાન્ શ્રાવયન્ મિથ્યાત્વોદયે વર્તત ઇતિ તતોઽધિકદોષ એવ ગુરુ । તસ્માત્ વિધિના શ્રવળ્ળરસિક સવિળ્ળ શ્રોતારમુદિદ્ય

વિશેષાર્થ :- ધર્મશ્રવાણ સમયે પાણ વિષયવાસનાના અતિરેકથી સવેગ-વેરાગ્ય ન પામે તેવા જીવના રાગાદિ દોષ અસાધ્ય
હોવાથી તેની તોફાની વાસના સ્વરૂપ ભાવ રોગને દૂર કરવા દેશનાશ્રવાણાદિરૂપ ભાવ ઔપધ આપવા છતાં તે જીવને કોઈ લાભ
થતો નથી તેથી તેવા જીવ તેને માટે અયોગ્ય છે [૧૦/૧૪]

ગાથાર્થ :- આવા જીવને વાચનાની માડલીમા પ્રવેશ આપવો પાણ સારો [= અનુજ્ઞાત] નથી તેને માડલીમા પ્રવેશ આપતા
ગુરુ પાણ તેના કરતાં અધિક દોષવાળા બાણવા [૧૦/૧૫]

॥ અયોગ્યજને માંડલીમાં પ્રવેશ આપનાર ગુરુ વધુ ગુણેગાર ॥

ટીકાર્થ - ઉપર ગાથા ૧૪ માં બતાવેલ અયોગ્ય જીવને અર્થમાંડલીમા સાબળવા માટે બેસવાની પાણ [છૂટ આપવાની] અનુજ્ઞા
[= રજા = છૂટ = અનુમતિ] નથી તો પછી તેને સિદ્ધાન્તના અર્થને આપવા વગેરેની તો શુ વાત કરવી ? આ પ્રશ્નત ગાથામા
રહેલ 'અપિ' શબ્દનો અર્થ છે આ અયોગ્ય જીવને અર્થમાંડલીમા બેસવાની છૂટ આપતા સિદ્ધાન્તાર્થવક્તા = વાચનાદાતા એવા
ગુરુ પાણ તે અયોગ્ય પુરુષ કરતાં અધિક દોષવાળા બાણવા, ડારાણ કે તે પ્રવચનકાર જિનપ્રવચનની અવજા કરે છે [૧૦/૧૫]

વિશેષાર્થ - વાચનાની માડલી બે પ્રકારની હોય છે [૧] સૂત્ર માડલી, [૨] ની સૂત્રમાંડલી કરતાં અર્થમાંડલી

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'દાનાદિ'તિ પાઠ ।

य कश्चित् योग्यं शृण्वन् सिद्धान्तमिति पूर्वोक्तोपादानकृत्यतो संवेगे - मोक्षाभिप्रायं गच्छति तस्य योग्यम्

દીકાર્ય - પૂર્વ ગાયમાથી 'નિજાન્ત' એવા પદની અનુવૃત્તિ કરવાની છે તેથી અર્થ એવો થયે કે જે કોઈ યોગ્ય હવ નિજાન્તને = જિનપ્રવચનને સાબળના મોસની અભિલાપાને પામે તે યોગ્ય હવ પાને અહીં પ્રથમ જ્ઞાન = યુતજ્ઞાન મનાવેલ

इह आद्य = प्रथम ज्ञान श्रुतसज्ञ मतम् । एतद् = अस्य श्रुतज्ञान 'गुरौ' भवत्यादे = भवितविनय-बहुमानादे विधानात् द्वयस्य = चिन्तामय-भावनामयज्ञानयुगलस्य कारण इष्टम् । तस्माज्ज्ञानत्रयेऽपि रत्नत्रयकल्पे परमादरो विधेय ॥१०/१६॥

॥ इति दशम सदनुष्ठानषोडशकम् ॥

कल्याणकन्दली

य पत्ताई सुत्तविसेस समासज्ज ॥१७३॥ छेअसुआईएसु अ ससमयभावेऽपि भावजुत्तो जो । पिअधम्मऽवज्जभीरू, सो पुण परिणामगो णेओ ॥१७८॥ <- इत्येव पञ्चवस्तुकादवसेया । सिद्धान्तश्रवणविधिरपि पञ्चवस्तुके -> निद्वा-विगहा-परिवज्जिएहि गुत्तेहि पजलिउडेहि । भक्तिबहुमाणपुव्व उवउत्तेहि सुणेअव्व ॥१००६॥ अहिकखतेहि सुभासिआइ वयणाइ अत्थमहुराइ । विम्हिअमुहेहि हरिसागएहि हरिस जणतेहि ॥१००७॥ <- इत्यादिना प्रदर्शित । तदुक्त ललितविस्तराया -> तथा विधिपरता = मण्डलि-निषद्याऽक्षादौ प्रयत्न, ज्येष्ठानुक्रमपालनम्, उचितासनक्रिया, सर्वथा विक्षेपसत्याग, उपयोगप्रधानतेति श्रवणविधि । हेतुरय कल्याणपरम्पराया । अतो हि नियमत सम्यग्ज्ञानम् । न ह्युपाय उपेयव्यभिचारी, तद्भावानुपपत्ते <- [पृ १०] । गुरौ = सूत्रार्थदातृगुरुवर्गे तद्भक्ति-विनय-बहुमानादेः विधानात् = करणात् । इत्यमेव तत्त्वावाप्तिसम्भवात् । तदुक्त अध्यात्म-गीताया -> ज्ञानिना भक्तिसेवात आत्मशुद्धिः प्रकाशते । आत्मशुद्ध्या भवेत् ज्ञान ततो मोक्षसुखोदधि ॥२२३॥ गुरुगम विना ज्ञान कदापि नैव जायते । गुरुकृपा विना सत्य ज्ञायते नैव पण्डितैः ॥१४१॥ <- इति । तदुक्त मत्स्यपुराणेऽपि -> गुरुशुश्रूषया चैव ब्रह्मलोक समश्नुते <- [२१०/११] । गुरुगीतायामपि -> गुशब्दस्त्वन्धकारः स्यात् रुकारस्तेज उच्यते । अज्ञाननाशक ब्रह्म गुरुरेव न सशय ॥ [ ] <- इत्येव गुरुनिरुक्तिरावेदिता । द्वयतारकोपनिषदि अपि -> गुशब्दस्त्वन्धकार स्यात् रुशब्दस्तन्निरोधक । अन्धकारनिरोधित्वात् गुरुरित्यभिधीयते ॥ गुरुरेव पर ब्रह्म गुरुरेव परा गति । गुरुरेव परा विद्या गुरुरेव परायणम् ॥ गुरुरेव पराकाष्ठा गुरुरेव पर धनम् । यस्मात्तदुपदेष्टाऽसौ तस्मात् गुरुतरो गुरुः ॥ <- [१६/१७/१८] इत्येवमज्ञाननाशकत्वादिना गुरो परमोपास्यताऽऽवेदिता । -> गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुर्गुरुदेवो महेश्वरः । गुरुर्देवः पर ब्रह्म गुरुः पूज्य परात् पर ॥ <- (२/८/२१-२२) इति नारदपञ्चरात्रोक्तिरप्यत्रानुसन्धेया । तस्मात् = श्रुतमयज्ञानस्य गुरुभक्तिविनयादिसहायस्य चिन्तामयादिज्ञानकारणत्वात्, त्रयाणामपि विषयतृष्णोच्छेदकत्वाच्च ज्ञानत्रयेऽपि रत्नत्रयकल्पे परमादरो विधेयः । इत्यमेव योगविशुद्ध्युत्पत्तेरिति विभावनीयम् । सम्यग्ज्ञानस्य दुर्लभत्व तु -> नरत्वं दुर्लभ लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा <- [३३७/३] इत्येव अग्निपुराणेऽपि पठ्यते ॥१०/१६॥

इति मुनियशोविजयविरचिताया कल्याणकन्दल्या दशमषोडशक-योगदीपिकाविवरणम् ।

છે ગુરુદેવની ભક્તિ, વિનય, બહુમાન વગેરે કરવાથી આ યોગ્ય જીવનુ શ્રુત જ્ઞાન એ ચિતામય જ્ઞાન અને ભાવનામય જ્ઞાનનુ કારણ બને છે તેથી તે ઈષ્ટ છે માટે ત્રણ રત્ન જેવા ત્રણેય જ્ઞાનમા પરમ આદર કરવો બેઈએ [૧૦/૧૬]

વિશેષાર્થ :- જિનપ્રવચનને સાભળતા સવેગ-વેરાગ્ય થાય તો તે જીવનુ જ્ઞાન એ શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય એ જીવ એ ગુરુદેવની ભક્તિ, વિનય, બહુમાન, આશાતનાત્યાગ, ગુણાનુવાદ વગેરે કરે તો તે શ્રુતજ્ઞાન ચિતાજ્ઞાનાદિનુ જનક બને જિનવાણી સાભળતી વખતે શ્રોતાએ વેરાગ્યવાસિત ધર્મને શ્રુત જ્ઞાનના અધિકારી બની શ્રુતમય જ્ઞાન મેળવવુ ત્યાર બાદ ગુરુભક્તિ વગેરેમા ઉદ્ધાસથી પ્રવૃત્ત થવુ જેથી તે શ્રુત જ્ઞાન દ્વારા ચિતામય જ્ઞાન અને ભાવનામય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ચિતા જ્ઞાન અને ભાવના જ્ઞાન તો પરમ આદરણીય છે જ પરતુ ગુરુભક્તિ વગેરે દ્વારા ચિતાજ્ઞાનાદિનુ કારણ હોવાથી શ્રુત જ્ઞાન પણ પરમ આદરણીય છે આથી ફલિત થાય છે કે સાધુને પણ ચિતાજ્ઞાનાદિપૂર્વે તેના કારણભૂત શ્રુતજ્ઞાન હોય જ છે કારણ વિના કાર્ય કેવી રીતે સભવે ? માટે પૂર્વે ૧૨મા શ્લોકમા સાધુમા શ્રુતજ્ઞાનાભાવની વાત કરી તેનો અર્થ એવો સમજવો કે જે શ્રુતજ્ઞાન ચિતાજ્ઞાનાદિનુ કારણ ન બને તેવુ કેવળ શ્રુતજ્ઞાન સાધુમા ન હોય [૧૦/૧૬]

દશમા પોઢશકનો રવાદયાવ

(અ) નીચેના કોઈ પણ ૭ પ્રશ્નના મવિન્તર જવાબ લખો

- ૧ પ્રીતિ અને ભક્તિ અનુષ્ઠાનનુ સ્વરૂપ અને તે બન્ને વચ્ચે તફાવત ત્રાગાવો
- ૨ વચન અને અગગ અનુષ્ઠાનનુ સ્વરૂપ અને તે બન્ને વચ્ચે તફાવત નમતવો
- ૩ પાવ પ્રકારની ક્ષમા મમતવો
- ૪ માધુના જ્ઞાનને ઓળખાવો
- ૫ ધર્મશ્રવાગને યોગ્ય ક્રોગ બને ?
- ૬ અયોગ્યને ધર્મ મભળાવવામા શુ દ્રોષ ?
- ૭ સાતિચાર-નિગતિચાર અનુષ્ઠાન-ક્ષમાનો ભેદ ત્રાગાવો
- ૮ મર્વ અનુષ્ઠાનનો ક્ષણવિભાજ બતાવો
- ૯ પ્રીતિત્વ-ભક્તિત્વ જાતિને ઓળખાવો
- ૧૦ ક્ષમનો વિભાજ ઓળખાવો

(બ) યોગ્ય જોડાગ કરો

(૧) પ્રીતિઅનુષ્ઠાન	(A) માધુઅગ્નિદત
(૨) ભક્તિ અનુષ્ઠાન	(B) દરગદિત ચક્રભમાગ
(૩) વચનાનુષ્ઠાન	(C) મર્વગશુન્ય
(૪) અગગ અનુષ્ઠાન	(D) અનગ અનુષ્ઠાન
(૫) ચિતાજ્ઞાન	(E) માતા પ્રત્નેનો ભાવ
(૬) શ્રુતજ્ઞાનલિગ	(F) સ્વર્ગદાથી
(૭) જ્ઞાન	(G) શ્રીરતુલ્ય
(૮) ધર્મક્ષમા	(H) ગુરુભક્તિ
(૯) શ્રવાગ અયોગ્ય	(I) ત્રાગાનામક
(૧૦) અપર્વ મયમ	(J) મોક્ષદાથી

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂર્ણ કરો

- ૧ મોક્ષદાથી અનુષ્ઠાન છે (પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન)
- ૨ અતિચારરહિત ક્ષમા છે (ઉપકારી, અપકારી, ધર્મ)
- ૩ અમૃતતુલ્ય જ્ઞાન છે (શ્રુત, ચિતા, ભાવના)
- ૪ જિનવચન સાભળવા છતા ના લીધે સવેગ વતો નથી (અનુપયોગ, વિષયત્રાગા, મોન)
- ૫ ઉપકારી-અપકારી ક્ષમાનો બે અનુષ્ઠાનમા ગમાવેશ થાય (પ્રથમ, છેલ્લા)
- ૬ 'જિનજ્ઞાનને પામી ગુરુએ ન થવું' - આ ભાવના ક્ષમામા ઉપયોગી છે (ધર્મ, વચન, વિપાક)
- ૭ વચનક્ષમામા અતિચાર હોય (ધ્રાગા, યોરા, ન)
- ૮ માધુને શ્રુતજ્ઞાન હોય (ન, અવશ્ય, ચિતાજ્ઞાનઘટક)
- ૯ ત્રાગ જ્ઞાન તુલ્ય છે (રત્નત્રય, તત્ત્વત્રય, ભાવનાત્રય)
- ૧૦ માતાનુ કાર્ય થી વતુ હોય છે (પ્રીતિ, ભક્તિ, સ્વાર્થ)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વર્ગેન્દી કોઈ પણ નિગાની વર્ગે ન રગ્વા ખ્યાલ ગમ્મરો

કલ્યાણકદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ પ્રશાતવાહિતાને ઓળખાવો
- ૨ નિશ્ચય, વ્યવહારનયથી વચનાનુચ્છાનના અધિકારી કોણ ? શા માટે ?
- ૩ સયમ મોક્ષનો અને સ્વર્ગનો હેતુ કઈ રીતે ? અલગ-અલગ નયથી મમજવો
- ૪ ક્ષમાનુ મહત્વ જાણાવો
- ૫ ગૃહસ્થ અને સાધુની વચનક્ષમામા ભેદ શુ છે ?
- ૬ ભાવનાજ્ઞાનરહિત અભવ્ય જીવ નવગ્રૈવેયકમા કેવી રીતે જઈ શકે ?
- ૭ આગમશ્રવણ વખત સવેગશૂન્ય જીવ મિથ્યાત્વી શા માટે ?
- ૮ અયોગ્યને ન ભાણાવનાર ગુરુને તેના ઉપર દ્રેષ છે - એવુ કહેવાય / શા માટે ?
- ૯ ચિતાદિજ્ઞાનનુ કારણ કેવુ શ્રુતજ્ઞાન બને ?
- ૧૦ જિનાગમશ્રવણને યોગ્ય કોણ ?

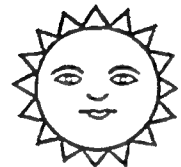
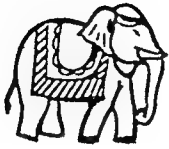
(બ) નીચેના પ્રશ્નોના સંક્ષેપથી જવાબ જાણાવો

- ૧ ફટી, ઊમી યોગદષ્ટિમા અસગઅનુચ્છાન હોવા છતા તે બન્ને વચ્ચે ભેદ શુ ?
- ૨ ભિક્ષાટનમા સાધુને સમભાવ કેવી રીતે ?
- ૩ અન્યમતે સાધુને કેટલા પ્રકારની ક્ષમા હોય ?
- ૪ સાધુને શ્રુતજ્ઞાન કેવી રીતે સભવે ?
- ૫ કેવળ શ્રુતજ્ઞાનથી સદનુચ્છાનની સિદ્ધિ કેમ ન આવે ?
- ૬ અચરમાવર્તી જીવ પાસે વાસ્તવિક શ્રુતજ્ઞાન હોય / શા માટે ?
- ૭ સવેગશૂન્ય જીવને પાણ શાસ્ત્રજ્ઞાન કાલાતરે શુ લાભદાયી ન બને ?
- ૮ આગમશ્રવણવિધિ જાણાવો
- ૯ આત્મજ્ઞાન માટે કોણ અમમર્થ છે ?
- ૧૦ મિથ્યાત્વીનુ જ્ઞાન શા માટે અજ્ઞાન કહેવાય ?
- ૧૧ ભવાભિનદીનુ જ્ઞાન કયા ન્યાયથી અજ્ઞાનસ્વરૂપ છે ?
- ૧૨ સમકિતી મિથ્યાશ્રુતની શ્રદ્ધા કરે / કેવી રીતે ?
- ૧૩ સમ્યક્ ઉપાય કોને કહેવાય ? ઉદાહરણ સાથે સમજવો
- ૧૪ ધર્મક્રિયાભગથી કેવી રીતે નુકશાન થાય ?
- ૧૫ શ્રુતાદિ જ્ઞાનની ઉપમા જાણાવો
- ૧૬ ચિતાજ્ઞાનનુ લક્ષણ જાણાવો
- ૧૭ પ્રથમ ત્રણ ક્ષમામા સાધુ અને શ્રાવકના અતિચારમા શુ ભેદ હોય ?
- ૧૮ આઠમી યોગદષ્ટિમા અતિચારસબધી વક્તવ્ય જાણાવો
- ૧૯ સાધુને કેટલા પ્રકારની ક્ષમા હોય ?
- ૨૦ મહાભારત મુજબ ધર્મની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, વૃદ્ધિ, વિનાશના કારણ ઓળખાવો

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ પ્રીતિ, ભક્તિ વગેરે અનુચ્છાનનો ક્રમ ની અપેક્ષાએ છે (ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, જામિ)
- ૨ અમગાનુચ્છાનને લોકો વિગ્રભાગક્ષય કહે છે (બોદ્ધ, વેદાતી, સામ્ય)
- ૩ પાપરૂપી ઝેર ઉતારવા માટે મત્રસમાન છે (આજ્ઞાયોગ, ગુરુવિનય, તપશ્ચર્યા)
- ૪ શ્રુતાદિ જ્ઞાનમાથી વિષયતૃણાના ઉગ્છેદક જ્ઞાન છે (૧, ૨, ૩)
- ૫ ધર્મશ્રવણ વખતે સવેગશૂન્ય જીવો દોષવાળા હોય છે (મોપક્રમ, નિરુપક્રમ, અજ્ઞાન)
- ૬ ચિતા-ભાવનાજ્ઞાનથી વિમુખ શ્રુતજ્ઞાન સાધુને (હોય, ન હોય, મભવી શકે)

એકાદશં જ્ઞાનષોડશકમ્

‘કિં પુન શ્રુતજ્ઞાનસ્ય પ્રાક્સમ્ભવિ લિઙ્ગમ્ ?’ इत्याह → ‘शुश्रूषा चे’त्यादि ।

શુશ્રૂષા ચેહાં લિઙ્ગં ચલુ વર્ણયન્તિ વિદ્વાસઃ । તદભાવેઽપિ શ્રાવણમસિરાવનિકૂપચ્ચનનસમમ્ ॥૧૧/૧॥

શુશ્રૂષા ચ = શ્રોતુમિચ્છા ચ હહ = શ્રુતજ્ઞાને આવ = પ્રથમ લિઙ્ગ = લક્ષણ, સ્વલુશબ્દો વાતચાલકારે, વર્ણયન્તિ = કથયન્તિ વિદ્વાસ = વિવેચના । તદભાવેઽપિ = શુશ્રૂષાઽભાવેઽપિ શ્રાવણ = શ્રવણપ્રયોજકકર્તૃત્વ ગુરો શિષ્ય-વિષયમિતિ ગમ્યતે, અસિરાયા અવનૌ કૂપચ્ચનનસમમ્ ।’ બોધપ્રવાહો હિ શ્રાવણસ્ય ફલ ઉદકપ્રવાહ इव કૂપચ્ચ-નનસ્ય । સ ચ શુશ્રૂષાસિરાઽભાવે ન સમ્ભવતીતિ તત્સમત્વેન શ્રમમૂલશ્રમમાત્રફલત્વમુવત ભવતિ ॥૧૧/૧॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → વિદ્વાસ इह चाद्य लिङ्गं शुश्रूषा खलु [= इति] वर्णयन्ति । तदभावेऽपि श्रावण असिरावनिकूपचचननसमम् ॥११/१॥ इय कारिका श्रावकधर्मविधिवृत्त्यादौ [गा ६९ वृ] समुद्धृता ।

શ્રવણપ્રયોજકકર્તૃત્વ ગુરોઃ શિષ્યવિષયમિતિ । શિષ્ય. શૃણોતિ, ગુરુ ત શ્રાવયતીતિ શિષ્યસ્ય શ્રવણ પ્રતિ પ્રયોજ્યકર્તૃત્વ ગુરોશ્ચ પ્રયોજકકર્તૃત્વમ્ । તદુક્ત કથારત્નકોશેઽપિ → સુસ્સૂસા પદમ ચિય લિંગ જપતિ ધમ્મવચ્છા । તદભાવે ચિય સત્થત્થ-સાવણ કઠસોસકર ॥ ← [પૃ ૧૦૯/ગા ૨] इति । प्रकृते जिज्ञासापूर्विका शुश्रूषा हि बोधोदकप्रवाहस्याऽक्षयाऽवन्ध्यबीजत्वात् सिरातुल्या । तत. स च = बोधप्रवाहश्च शुश्रूषासिराऽभावे न = नैव सम्भवति । इदञ्च व्यतिरेकत उक्तम् । अन्वये च शुश्रूषोपेतशिष्य प्रति गुरो श्रावण बोधोदकप्रवाहफलकमेवेति दृष्टव्यम् । प्रकृते श्रवणस्य कूपचचननतुल्यत्वे शुश्रूषायाश्च सिरा-कल्पत्वेऽप्यस्ति विशेषो यत् कूपचचननविरहे सिरामहिम्ना न स्वच्छस्वादुपथ्यपय.प्रवाहो लभ्यते पर श्रवणविरहेऽपि शुश्रूषामहिम्ना प्रधानप्रेक्षाप्रवाहप्रापक प्रगुण पापप्रक्षयस्तु प्राप्यत एव । इदमेवाभिसन्धाय योगदृष्टिसमुच्चये → बोधाम्भ.स्रोतसश्च૆પા, સિરા-તુલ્યા સતા મતા । અભાવેઽસ્યા. શ્રુત વ્યર્થમસિરાવનિકૂપવત્ ॥ શ્રુતાભાવેઽપિ ભાવેઽસ્યા. શુભભાવપ્રવૃત્તિત. । ફલ કર્મક્ષયાચ્ચ સ્યાત્ પરબોધનિવન્ધનમ્ ॥ ← [૫૩/૫૪] इत्युक्तम् । दानविशिकायामपि → सुस्सूसासजुत्तो विन्नेओ गाहगोऽवि एयस्स । न सिराऽभावे खणणाउ चेव कूवे जल होइ ॥७/३॥ ← इत्युक्तम् । न्यायविजयेनाऽपि अध्यात्मतत्त्वालोके → असत्यमुष्मिन् श्रुतमप्यपार्थमिवोषराया भुवि बीज-वाप । सति त्वमुष्मिन् परसाधनानि कर्मक्षयायाऽसुलभानि न स्यु. ॥ ← [३/१०१] इत्युक्तम् । अमुष्मिन् = तत्त्वावबोधश्रवणामिलापे । इयञ्च शुश्रूषा सम्यग्दर्शनस्याप्याद्य लिङ्गम् । यथोक्त मूलकारैरेव योगविन्दौ → शुश्रूषा धर्मरागश्च गुरुदेवादिपूजनम् । यथाशक्ति विनिर्दिष्ट लिङ्गमस्य महात्मभि ← ॥२५३॥ पञ्चाशके च → सुस्सूस धम्मराओ गुरुदेवाण जहासमाहीण । વેયાવચ્ચે ણિયમો સમ્મદિટ્ઠિસ્સ લિગાઈ ॥ ← [૩/૫] इत्युक्तम् । सम्बोधप्रकरणेऽपि → परमागम-सुस्सूसा अणुराओ धम्मसाहणे परमो । जिण-गुरुवेयावचे नियमो, सम्मत्तलिगाई ॥ ← [३/६२] इति प्रोक्तम् । दर्शनप्रतिमायामपि शुश्रूषાનિવેશ. સમ્મત , યદુક્ત શ્રાવકપ્રતિમાવિશિકાયા → સુસ્સૂસ ધમ્મરાઓ ગુરુદેવાણ જહાસમાહીણ । વેયાવચ્ચે નિયમો દસણપડિમા ભવે એસા ॥ ← [વિ વિ ૧૦/૪], શ્રાવકધર્મવિધૌ → સુસ્સૂસ ધમ્મરાઓ ગુરુદેવાણ જહા

શ્રુતિદાયાળી

ધર્મશ્રવણની પહેલા સભવે એવુ શ્રુતજ્ઞાનસંબંધી લિંગ શુ છે ? એવી શકાનુ સમાધાન કરતા મૂલકારશ્રી જણાવે છે કે —
ગાથાર્થ :- વિદ્વાનો અહીં શુશ્રૂષાને = સાભળવાની ઈચ્છાને પ્રથમ લિંગ તરીકે વર્ણવે છે શુશ્રૂષા ન હોવા છતાં સભળાવુ તે પાણીની સેર વગરની જમીનમા ફૂવો ખોદવા જેવુ છે [૧૧/૧]

શ્રુતજ્ઞાનના લક્ષણને જાણીએ

ટીકાર્થ - સાભળવાની ઈચ્છા એ શ્રુતજ્ઞાનનુ પ્રથમ લક્ષણ છે-એવુ વિચક્ષણ પુરુષો કહે છે સાભળવાની ઈચ્છા ન હોવા છતાં શિષ્યને ગુરુ સભળાવે (અર્થાત્ શ્રવણના પ્રયોજક કર્તા ગુરુ બને) તે સેર = જલપ્રવાહ વગરની જમીનમા ફૂવો ખોદવા જેવુ છે જેમ જલપ્રવાહ ફૂવો ખોદવાનુ ફળ છે તેમ જ્ઞાનનો પ્રવાહ વગેરે ધર્મ સભળાવવાનુ ફળ છે શુશ્રૂષા = ધર્મશ્રવણની ઈચ્છા એ સિરાસ્થાનીય છે (જેમ જે જમીનમા પાણીની સેર = જલધારા ન હોય અને તે જમીનમા ફૂવો ખોદવામા આવે તો જલપ્રવાહ નીકળતો નથી તેમ) ધર્મશ્રવણવિષયક ઈચ્છાસ્વરૂપ સેર ન હોય તો બોધપ્રવાહ વગેરે સભવી ન શકે માટે સાભળવાની

શુશ્રૂષામેવ ભેદત આહ → શુશ્રૂષાઽપી'ત્યાદિ ।

શુશ્રૂષાઽપિ દ્વિવિધા પરમેતરભેદતો બુધેન્નતા । પરમા ક્ષયોપશમતઃ પરમાચ્રવણાદિસિદ્ધિફલા ॥૧૧/૨॥

શુશ્રૂષાઽપિ પ્રાગ્વતા દ્વિવિધા = દ્વિપ્રકારા પરમેતરભેદત = પ્રવૃષ્ટેતરભેદાશ્રયા યુદ્ધે = વિદ્વિદ્ધિ ઉવતા । તપ્ત પરમાત્ = ઉત્કૃષ્ટાત્ 'ક્ષયોપશમત શુશ્રૂષાવરણસ્ય પરમા શુશ્રૂષા ભવતિ । સા વ શ્રવણાદે = શ્રવણ-ગ્રહણ-ધારણાદે સિદ્ધિ ફલ યસ્યા સા તથા ॥૧૧/૨॥

અસ્યા સમ્પન્નાયા યત્સમ્પદ્યતે તદાહ → 'યૂન' ઇત્યાદિ ।

યૂનો વૈદગ્ધ્યવતઃ કાન્તાયુક્તસ્ય કામિનોઽપિ દૃઢમ્ । કિન્નરગેયશ્રવણાદધિકો ધર્મશ્રુતો રાગઃ ॥૧૧/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

સમાર્હણ । વૈયાવચ્ચે નિયમો, વ્યપડિવર્તી મયણા ડ ← ॥૬૯.॥, શ્રાવકવિગિકાયા ચ → માવેણ સુદ્ધચિત્તો નિચ જિણવયણ-સવણરઈ ← [૯/૧] । ઇત્યન્ન નિર્મલબોધ પ્રતિ પ્રધાનકારણત્વાત્ તત્ત્વશુશ્રૂષાપગતયા માત્ત્યમિત્સુપદેશ ॥૧૧/૨॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → બુધે શુશ્રૂષાઽપિ પરમેતરભેદત દ્વિવિધા ડક્તા । પરમાત્ ક્ષયોપશમત પરમા શ્રવણાદિસિદ્ધિફલા ॥૧૧/૨॥ ડવ કારિકા શ્રાવકધર્મવિધિવૃત્ત્યાદો [ગા ૬૦ વૃ] સમુદ્ગતા ।

ઉત્કૃષ્ટાત્ શુશ્રૂષાવરણસ્ય ક્ષયોપશમતઃ પરમા શુશ્રૂષા યતનાવરણસ્ય ક્ષયોપશમતો વ્યાસ્યાપ્રજાસિદ્ધિર્ગતરીત્યા યતના ડવ ભવતિ સા ચ = પરમા શુશ્રૂષા હિ શ્રવણ-ગ્રહણ-ધારણાદે સિદ્ધિ ફલ યસ્યા સા તથેતિ । પરમશુશ્રૂષામન્તરેણ સમ્ભવન્તોઽપિ શ્રવણ-ગ્રહણાદયો ન માવમારા । પરમા શુશ્રૂષાઽપિ તત્ત્વત જિજ્ઞાસાપરાભિજ્ઞાન-તત્ત્વવિવિદિષોત્તરકાલમાવિની વોવ્યા, તસ્યા સત્યામેવ તદુત્પત્તે । યવોક્ત લલિતવિસ્તરાયા → સત્યા ચાસ્યા [= વિવિદિષાયા] તત્ત્વગોચરા. શુશ્રૂષા-શ્રવણ-ગ્રહણ-ધારણા-વિજ્ઞાનોહાપોહ-તત્ત્વાભિવિવેગા પ્રજાગુણા । પ્રતિગુણમનન્તપાપરમાગ્નપગમેનેતે ડતિ સમયવૃદ્ધા । તદન્યે-ભ્યસ્તત્ત્વજ્ઞાનાઽયોગાત્ । તદમાસતયેતેપા મિત્રજાતીયત્વાત્, વાહ્યાકારમામ્યેઽપિ ફલભેદોપપત્તે । સમ્ભવન્તિ તુ વસ્ત્વન્તગેપાય-તયા તદ્વિવિદિષામન્તરેણ, ન ગુન સ્વાયસાધકત્વેન માત્રસારા અન્યેપા પ્રવોધવિપ્રકર્યેણ પ્રવલમોહનિદ્રોપેતત્ત્વાત્ ← [વૃ ૪૭] ડતિ ॥૧૧/૨॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → વૈદગ્ધ્યવતઃ કાન્તાયુક્તસ્ય દૃઢ કામિનોઽપિ યૂન કિન્નરગેયશ્રવણાત્ અધિકો રાગ ધર્મશ્રુતો ॥૧૧/૩॥ ડવ કારિકા શ્રાવકધર્મવિધિ- ધર્મસંગ્રહ-પઞ્ચાગકોપદેશગ્રહ્યવૃત્ત્યાદો [શ્રા ૬૯ ધ મ ગા ૨૦ પ ૧/૪ ઉપ ૨૩]

ઈચ્છાથી રહિત જીવને ધર્મ સભાળાવવો તે એ વગરની જમીનમા રૂવો ખોદવા નમાન હોવાથી જમમૂલક કેવળ પરિશ્રમસ્વરૂપ ક્લેશને આપનાર છે - એમ જાણાવાયુ [૧૧/૧]

પ્રકારને = ભેદને આશયીને શુશ્રૂષાને મૂલકાગ્રથી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - પરિતોએ શુશ્રૂષા પાગ પગ અને ઈતર (= અપરમ) એવા ભેદથી એ પ્રકારની જાણાવેલી છે પગ ક્ષયોપશમથી જન્ય પરમ શુશ્રૂષા શ્રવાણાદિનિદ્રિસ્વરૂપ જાણે આપનારી છે [૧૧/૨]

ૐ શુશ્રૂષાળા બે ભેદ ૐ

ટીકાર્થ - પરિતોએ પ્રકૃષ્ટ અને અપ્રકૃષ્ટ- આમ બે ભેદથી પૂર્વોક્ત શુશ્રૂષા પાગ બે પ્રકારની કહેલી છે શુશ્રૂષાઆવરણના ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમથી પગમશુશ્રૂષા ઉત્પન્ન થાય છે પગ શુશ્રૂષાનુ જા ધર્મશ્રવાણ, શ્રદ્ધાણ, ધારણા વગેરેની નિદ્રિ છે [૧૧/૨]

વિશેષાર્થ - જેમ ભગવતીનૂત્રમા જાણાવેલ છે કે યતનાવગણ કર્મના ક્ષયોપશમથી યતના પ્રગટે છે તેમ શુશ્રૂષાવગણ કર્મના ક્ષયોપશમથી શુશ્રૂષા પ્રગટે છે તેનો પ્રકૃષ્ટ ક્ષયોપશમ હોય તો પ્રકૃષ્ટ શુશ્રૂષા પ્રગટે છે મતલબ કે સમકિતીનુ મતિજ્ઞાન જેમ ક્ષયોપશમિત છે તેમ પ્રત્યુત્તર પરમ શુશ્રૂષા ક્ષયોપશમિત છે તેથી જ પરમ શુશ્રૂષાથી ૧૬મા પોઃશકમા (પૃષ્ઠ-૩૭૧) જેનુ વર્ણન થયે તે શ્રવાણ, શ્રદ્ધાણ, ધારણા વગેરેની નિદ્રિ થવી યુક્તિમગત છે પાશમા શ્લોકમા જેનુ વર્ણન થયે તે અપર શુશ્રૂષા ઔદયિક જાણવી તે ઔદયિક હોવાથી જ મોક્ષમાર્ગમા તેનુ કોઈ મહત્ત્વ નથી [૧૧/૨]

પરમ શુશ્રૂષા નપત્ર થયે છતે જે થાય છે તેને મૂલકાગ્રથી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - યતુ, પત્નીયુક્ત અને અત્યંત કામી એવા પાગ યુવાનને કિન્નરોના ગીતને સાભળવા (મા જે ગગ હોય તે ગગ) થી વુ ગગ ધર્મશ્રવાણમા હોય છે [૧૧/૩]

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'નયોપશમાત' ડતિ પાઠ, મ ચાર્યત યુગોઽપિ મૂળનુસારેણ ન યુક્ત ।

યૂન = 'તારુણ્યપુણ્યસ્ય વૈદગ્ધ્યવત્ = વાતુરીશાલિન કાન્તયા = કમનીયકામિન્યા યુવતસ્ય કામિનોઽપિ = અનુરવતસ્યાઽપિ દઢ ઇત્યર્થ, કિન્નરાણા મેયસ્ય = સર્વાતિશયિતામૃતકલ્પગાનસ્ય શ્રવણાત્ અધિક = વિશેષ-વાન્ ધર્મશ્રુતૌ = ધર્મશ્રવણે રાગ = અભિલાષ પરમશુશ્રૂષાયા ભવતિ । શુશ્રૂષેષ્છાત્મિકા રાગસ્તુ પ્રશસ્તવાસનાત્મક' ઇતિ ન હેતુફલાઽભેદ ॥૧૧/૩॥

કલ્યાણકન્દલી

સમૃદ્ધતા । અધિકઃ ધર્મશ્રવણે અભિલાષઃ પરમશુશ્રૂષાયા ભવતિ, હેતુ-સ્વરૂપ-ફલાપેક્ષયા કિન્નરગેયાદિજિનોક્ત્યોઃ તુચ્છત્વ-મહત્ત્વાભ્યામતિભેદોપલમ્ભાત્ । યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયેઽપિ → કાન્તકાન્તાસમેતસ્ય દિવ્યગેયશ્રુતૌ યથા । યૂનો ભવતિ શુશ્રૂષા, તથાઽસ્યા તત્ત્વગોચરા ॥૫૨॥ ઇતિ તૃતીયદૃષ્ટૌ શુશ્રૂષાસ્વરૂપમાવેદિતમ્ । તદનુસારેણ તારાદિત્રયદ્વાત્રિશિકાયામપિ → કાન્તા-જુષો વિદગ્ધસ્ય દિવ્યગેયશ્રુતૌ યથા । યૂનો ભવતિ શુશ્રૂષા તથાઽસ્યા તત્ત્વગોચરા ॥ ← [૨૨/૧૩] ઇત્યુક્ત ટીકાકૃતા । અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકેઽપિ → યૂન. સકાન્તસ્ય વિદગ્ધબુદ્ધેર્યથા સુગેયશ્રવણેઽભિલાષ । ઇમા દૃશ પ્રાપ્તવતસ્તથા સ્યાત્, તત્ત્વાવબોધ-શ્રવણાભિલાષ. ॥ ← [૩/૧૦૦] ઇત્યુક્તમ્ । 'ઇમા દૃશ = તૃતીયા બલાભિધાના દૃષ્ટિમ્ । યોગવિન્દો અપિ → ન કિન્નરાદિગે-યાદૌ શુશ્રૂષા મોગિનસ્તથા । યથા જિનોક્તાવસ્યેતિ, હેતુસામર્થ્યભેદતઃ ॥૨૫૪॥ ← ઇત્યેવ સમ્યગ્દૃષ્ટે ધર્મશુશ્રૂષા વર્ણિતા । ઇયંચ મિથ્યાત્વપેક્ષયોપશમાદિજન્યા ભવતિ, યથોક્ત મૂલકારૈરેવ પચ્ચાશકે શ્રાવકધર્મવિધૌ ચ → મિચ્છત્ત્વઓવસમા સુસ્સૂસાઈ ઇતિ દઢ ← [૫.૧/૩ શ્રા ૬૮] । તત્ત્વ એવંચ સમ્યગ્દર્શનશુદ્ધિરપિ, યથોક્ત ધર્મરત્નપ્રકરણે → સવળકરણેસુ ઇચ્છા, હોઈ રૂઈ સદ્ગ્રહણસજુતા । ઈઈઈ વિળા કત્તો સુદ્ધી સમ્પત્તરયણસ ॥૪૬॥ ← ઇતિ । યતેસ્તુ સુતરા ગ્રહણાઽઽસેવનશિક્ષાગોચરા મહતી પ્રીતિ । યથોક્ત શિક્ષાવિશિકાયા → સિક્ષવાદુગમિ પીઈ જઈ જાયઈ હદિ સમણસીહસ ॥ 'તહ ચક્કવટ્ટિણોઽવિ હુ નિયમેણ ન જાઝ નિયકિચ્છે ॥ ← [વિં વિ. ૧૨/૫] ઇતિ । ઇયંચ શુશ્રૂષા મહાનિર્જરાકારણમ્ । તદુક્ત સ્થાનાઙ્ગસૂત્રે → તીહિ ઠાણેહિ સમણે નિગ્ગથે મહાણિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે ભવઈ । [૧] કયા ણ અહ અપ્પ વા બહુ વા સુઅ અહિજ્જિસ્સામિ ? [૨] કયા ણ અહ ઇક્કલ્લવિહારપડિમ્ ઝવસપજ્જિતાણ વિહરિસ્સામિ ? [૩] કયા ણ અહ અપન્નિમમારણતિયસલેહ્ણાજૂસણાજૂસિણ ભત્ત-પાણપડિઆઈક્વિણ પાઓવગણ કાલમણવકલ્લેમાણે વિહરિસ્સામિ ? એવ સમણસા સકાયસા પડિજાગરમાણે નિગ્ગથે મહા-ણિજ્જરે મહાપજ્જવસાણે ભવઈ ← [સ્થા. ૩/૪/૨૧૦] ।

નનુ પરમશુશ્રૂષાયા સત્યા ધર્મશ્રવણગોચરો વિશિષ્ટરાગો ભવતીત્યઙ્ગીકારે તૂત્પત્તૌ સ્વાશ્રયદોષો દુર્વારઃ, જન્ય-જનકયોરભેદાત્ । ન હિ તત્ત્વશુશ્રૂષા-તત્ત્વશ્રવણરાગયો. કચ્ચિદ્વેદ વ્યમુપલભામહ ઇતિ ચેત્ ? નૈવમ્, શુશ્રૂષા ઇચ્છાત્મિકા, રાગસ્તુ = ધર્મ-શ્રવણરાગસ્તુ પ્રશસ્તવાસનાત્મકઃ = સત્સસ્કારરૂપ ઇતિ તયોર્ભેદોપલમ્ભાત્ ન હેતુ-ફલાભેદઃ, ન વા તત્ત્વયુક્ત ઉત્પત્તૌ સ્વાશ્રયપ્રસન્ન । ન હિ સ્થાણોરયમપરાધો યદેનમન્થો ન પશ્યતિ ॥૧૧/૩॥

પરમ શુશ્રૂષાનો પરિચય

ટીકાર્થ :- ચાતુર્યવાળા અને સુદર એવી પત્નીથી યુક્ત અને (પત્નીમા) અત્યંત અનુરક્ત એવા તરુણને કિન્નરોના સર્વોન્નૃટ અમૃતતુલ્ય ગાયનને સાભળવામા જે રાગ હોય તેનાથી ચઢિયાતો ધર્મશ્રવણને વિશે રાગ = અભિલાષ પરમ શુશ્રૂષા ઉપસ્થિત હોય ત્યારે હોય છે શુશ્રૂષા એ ઈચ્છાસ્વરૂપ છે, જ્યારે રાગ તો પ્રશસ્ત સસ્કારસ્વરૂપ છે માટે હેતુ બનેલી શુશ્રૂષા અને ફલસ્વરૂપ રાગમા ભેદ રહેલો છે [૧૧/૩]

વિશેષાર્થ - યુવાનને સ્વાભાવિક રીતે ગીતનો શોખ હોય તેમા પણ રાગ-રાગિણી જાણવામા જે કુશળ હોય તેને તો ગીત સાભળવાનો ભારે શોખ હોય વળી સાથે સોહામણી પત્ની હોય ત્યારે ગીત સાભળવામા વધુ આનંદ આવે તેમા પણ જે પોતે પત્નીમા આસક્ત હોય તો ગીતશ્રવણમા ઉત્કટ અભિલાષ હોય તથા જે સંગીતપ્રિય કિન્નર વગેરેના અમૃતાસ્વાદ કરાવે તેવા મધુર ગીતો ગવાતા હોય તો તો તે યુવાનને તે ગીત સાભળવાનો રાગ અતિઉત્કટ બની જાય પ્રસ્તુતમા શ્રીમદ્જી કહે છે કે પ્રસ્તુત યુવાનને કિન્નરોના ગીત સાભળવામા જે રાગ છે તેના કરતા પણ ધર્મશ્રવણને વિશે વધારે રાગ પરમશુશ્રૂષાવાળા જીવને હોય છે ચિતાજ્ઞાનાદિના કારણીભૂત શ્રુતજ્ઞાનનુ લક્ષણ બનેલ પરમ શુશ્રૂષાનુ આવુ બેનમુન સ્વરૂપ જાણ્યા પછી દરેક આરાધક શ્રોતાએ ધર્મશ્રવણની અભિલાષા કેવી કરવી જોઈએ ? તેના વિશે વધુ કહેવાની જરૂર નથી [૧૧/૩]

શુશ્રૂષા અને રાગના ભેદને જિહાણીએ

૧ મુદ્રિતપ્રતૌ 'તરુણસ્ય' ઇતિ પાઠાન્તરમ્ । ૨ મુદ્રિતપ્રતઃ → ઇતિ હેતુ-ફલયોર્ભેદ ← ઇતિ પાઠાન્તરમ્ । પ્તદ્વ્યપમપિ શુદ્ધમ્ ।

‘ગુરુભવિતરિ ત્યાદિ ।

ગુરુભક્તિઃ પરમાડ્યા વિષો પ્રયત્નસ્તથાડદૃતિઃ કરણે । સદ્ગ્રન્થાપ્તિઃ શ્રવણ તત્ત્વાભિનિવેશપરમફલમ્ ॥૧૧/૫॥

ગુરૌ ભવિત પરમા = પ્રધાના અસ્યાં પરમશુશ્રૂષાયા સત્યા ભવતિ । તથા વિઘૌ = ક્ષેત્રશુદ્ધિ-મળઉત્તિ-નિપટ્યા-દિવિધિવિપયે પ્રયત્ન = અપ્રમાદ । તથા આદૃતિ = આદર કરણે = આગમાર્થક્રિયાયામ્ । સતી = શોભના ગ્રન્થાપ્તિ

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ટગ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અમ્યા પરમા ગુરુભક્તિ તથા વિષો પ્રયત્ન , કરણે આદૃતિ , સદ્ગ્રન્થાવાપ્તિ , શ્રવણ તત્ત્વાભિનિવેશપરમફલમ્ ॥૧૧/૫॥

ગુરુભક્તિઃ સમ્યક્ત્વલક્ષણ, યથોક્ત યોગશતકે → મુમ્મૂસ ઇમ્મગાઓ ગુન્દેવાળ જહાસમારીળ । વેનાવચે નિયમો સમ્પદ્વિદિસ્ય લિગાડ ॥૧૫॥ ← ઇતિ । સા ચ પ્રજ્ઞાના = ર્થમાના પરમશુશ્રૂષાયા સત્યા ભવતિ, તમ્યા તત્કાર્યત્વાત્ ‘કલ્યાણમમ્પદ પરમો હેતુ ગુરુ’ ઇતિ ધિયા ગુરુભક્તિર્વિવરતે । યથોક્ત પચ્ચાશકે → કઝાળમપના ઈમીડ હેડ જઓ ગુરુ પરમો । ઇવ વોહભાવઓ વિષ જાગડ ગુરુભક્તિવુદ્ધાવિ ॥ ← [૦/૫૧] ઇતિ । ઇત્યમેવ તસ્ય તાત્ત્વિકુવોધોપપત્તે , યથોક્ત શ્વેતાશ્વતરોપનિપટિ અપિ → યમ્ય દેવે પગ ભક્તિ યથા દેવે તથા ગુરો । તમ્યતે કથિતા તથા પ્રકાશન્તે મહાત્મન ॥ ← [૬/૦૩] ઇતિ । ગુરુગીતાનામપિ → ગુરુવચ્ચે મ્થિતા વિગા, ગુરુભક્ત્યા તુ લભ્યતે ← [ ] ઇત્યુક્તમ્ । વાલ્મીકીગમાનગેઽપિ → ગુરુભક્તિરતાના ચ વક્ત્ર્ય મોક્ષમાયનમ્ ← [૯/૫૩] ઇત્યુક્તમ્ । સ્કન્દપુરાણેઽપિ → ગુરુપ્રમાદાત્ સર્વ તુ પ્રાપ્નોત્યેવ ન મગત્ ← [વિ રૂ કાર્તિ મા ૦/૭-૮] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યત્રાઽપિ → ગુરુભક્તે શ્રુતજ્ઞાન ભવેત્ કલ્પતરૂપમમ્ । લોકદ્વિતપમાવિન્યસ્તત્ત ર્યુ સર્વમપદ ॥ ← [ ] ઇત્યુક્તમ્ । ઇત્ત ણ્વ સાઁમોચા ભવતિ, તદુક્ત કાદમ્બરૂ વાળભટ્ટેનાપિ → અમોઘફલા હિ મહામુનિસેવા ભવતિ ← [ ] । તત્તશ્ચ સર્વયત્નેન ગુરુવિનયપગ્તયા ભાવ્યમાત્મહિતમિચ્છતા, તદુક્ત ઉત્તરાશ્વયનસૂત્રે → વિણ ઠવિજ અપ્પાળ ઇન્ડતો દિયમળગો ← [૧/૬] ।

ક્ષેત્રશુદ્ધિ-મળઉત્તરિનિપટ્યાદિવિધિવિપયે અપ્રમાદ , યમ્યમ્ વહેતુ મજ્ઞાનમ્ય, તદુક્ત મુનિગુન્દરસૂરિભિઃ । ઉપદેશપદવૃત્તી → મળઉત્તરિપ્રમાર્જનાદિના વિધિના નિગોત = નિયમેન જ્ઞાન આગમશ્રવણપ્રવૃત્તમ્ય શ્રોતુ સમ્પદ્યતે ← [ગા ૮૮૬] ઇતિ । તથા આગમાર્થક્રિયાયા ઉપધિપ્રેભાદિલક્ષણાયા આદર, તત્ત્વવિવિધિયોગશુશ્રૂષાજન્યમ્ય ક્ષેત્રવિશુદ્ધિ-મળઉત્તરિનિપટ્યા-કૃતિકર્મ-કાર્યોત્તમાદિવિધિના ગૃહીતમ્ય ગુરુભક્તિમુપાત્તમ્ય તત્ત્વજ્ઞાનમ્ય આગમાર્થક્રિયાપ્રતિવન્નકર્મપાપનોદરૂત્તાત્ । ઇત્યમેવ શ્રુતમાફલ્યો-પપત્તે । યથોક્ત શિલાવિશિકાના → આમેવડ વ જહુત્ત તહા તહા મમ્મમેમ મુત્તત્થ । ડચિવ મિસ્સાપુચ્ચ નીમેમ ઉવહિપેહાર્ડ ॥ પડિવત્તિવિગ્રહિયાણ ન હુ મુપમિત્તમુવગારા હોડ । નો આડરમ્મ ગેગો નાગડ તહ ઓમહમુડંઓ ॥ ન ય વિવરાર્ણેસો કિરિગાજોતેણ અવિ વ વૃદ્ધ । ઇવ પરિણામાઓ સ્વલુ સચ્ચ સુ જહુત્તમાગડ ॥ ← [વિ વિ ૧૦/૧૧-૧૦-૧૩] ઇતિ । ઇત્યમેવ શ્રીગ્વોપપત્તે , યથોક્ત ઉત્તરાશ્વયને → કિરિડ ચ ગેગણ શીરો ← [૧૮/૩૩] ઇતિ । વિનયદ્વાત્રિશિકાનામપિ → શુશ્રૂષતિ વિનીત

આઠી એવી થડા થાય કે → ‘પઃમ શુશ્રૂષા હોય ત્યાં ઉપગેડન ગીતે ધર્મશ્રવાણવિપયક ઉત્તર ગગ ઉત્પન્ન થાય છે’ - આપુ ડોવાનો અર્થ એ થયો કે પઃમ શુશ્રૂષા એ ડાગણ છે અને ધર્મશ્રવાણગોચર ઉત્તર ગગ એ કાર્ય છે પરંતુ ધર્મશ્રવાણગોચર ઉત્તર ગગના ડાગણ તરફ નમન પઃમ શુશ્રૂષા પાણ ધર્મશ્રવાણગોચર ઉત્તરે ઈચ્છાસ્વરૂપ જ છે ઈચ્છા ડહો કે ગગ ડહો બન્ને પદનો અર્થ એક જ છે માટે ડાગણ અને કાર્ય એક થવાની આપત્તિ આવશે આ દોષસ્વરૂપ એટલા માટે બનશે કે ઉત્પત્તિમા આત્માશ્રય દોષ પ્રાપ્ત થાય છે. કાર્યને ઉત્પન્ન કરવા માટે જે ડાગણની અપેક્ષા છે તે ડાગણ પોતે જ કાર્યસ્વરૂપ હોવાથી કાર્યને પોતાની ઉત્પત્તિમા પોતાની અપેક્ષા જી આપુ થવાથી ક્યારેય પાણ કાર્યજન્મ નભવી જ ના થકે ← તો તેનું નમાધાન એ છે કે ધર્મશુશ્રૂષા એ ઈચ્છાસ્વરૂપ છે- એ વાન અગમર છે પરંતુ ગગ એ ઈચ્છાસ્વરૂપ નથી પાણ પ્રથમન સન્કારસ્વરૂપ છે કાર્ય અને ડાગણ ભિન્ન હોવાના ડાગણે ઉત્પત્તિમા આત્માશ્રય દોષને અવકાશ નહિ રહે [૧૧/૩]

ગાથાર્થ - પઃમશુશ્રૂષા હોને છતે ગુરુભક્તિ પ્રધાન અને જે વિધિવિપયક પ્રયાસ થાય છે ધર્મક્રિયા કરવામા આદર પ્રગટે છે મુદર શ્વપ્રાપ્તિ થાય છે તથા એવું મૂનાર્થવિપયક શ્રવાણ મળે જે તેનું પ્રકટ રૂપ તત્ત્વનો અભિનિવેશ હોય છે [૧૧/૪]

૬૬ પઃમ શુશ્રૂષાના પ્રભાવને પિછાલીએ ૬૬

દીકાર્થ - પઃમ શુશ્રૂષા હોને છતે ગુરુવિપયક પ્રકટ ભક્તિ પ્રગટે જે તેમ જ ક્ષેત્રશુદ્ધિ, માડલી અનાવવી, વાચનાપાર્યનુ આમન પાથગુ વગેરે વિધિને વિશે અપ્રમત્તા આવે જે આગમમા જાણાવેલી દિયાને કરવામા આદર આવે છે મુદર શ્વપ્રાપ્તિ

= પરિસ્ફુટસૂત્રાર્થાઽધિગતિ, સદગ્રન્થાના = રહસ્યશાસ્ત્રાણા આપ્તો વા, શ્રવણ અર્થસ્ય, તત્ત્વાભિગિવેશ = મિશ્રિત-પ્રામાણ્યક તત્ત્વજ્ઞાન પરમ = પ્રવૃષ્ટ ફલ યસ્ય તત્ત્વા ॥૧૧/૪॥ અપરમશુશ્રૂષામુપદર્શયતિ → 'વિપરીતે'ત્યાદિ ।

વિપરીતા ચિત્તરા સ્યાત્ પ્રાયોઽનર્થાય દેહિના સા તુ । યા સુપ્તનૃપકથાનકગુશ્રૂપાવત્ સ્થિતા લોકે ॥૧૧/૫॥

વિપરીતા તુ = ઉવતવિપરીતૈવ ઇતર = અપરમશુશ્રૂષા સ્યાત્ પ્રાય = વાહુત્યેન અનર્થાય = અનુપકારાય દેહિના સા તુ = સા પુન ઇતરશુશ્રૂષાઃ 'યા સુપ્ત શર્યાવસ્થિતો લીલયા સ્વાપાય કિચિત્સૂચણરતો નૃપ = નરપતિ, તસ્ય કથાનાલોકે વલચિદારુઘ્યાયિકાયા યા શુશ્રૂષા = ૐ શ્રવણવ્યાપૃતિ તદ્વત્ સ્થિતા = પ્રસિદ્ધા લોકે

કલ્યાણકન્દલી

સન્ સમ્યગેવાવબુધ્યતે । યથાવત્ કુરુતે ચાર્થ મદેન ચ ન માયતિ ॥ ← [દ્વા દ્વા ૨૯/૨૨] ઇત્યુક્તમ્ । કદાચિદનામોગાદિનાઽકરણેઽપિ પેરેણ સ્મારિતસ્તુ નિયમેન સૂત્રોક્ત સપાદયત્યેવ શક્યનુસારેણ, અન્યથા ધર્માધિકારહાને., તદુક્ત પશ્ચવસ્તુકે → સુત્તેણ ચોદ્ધઓ જો અણ્ણ ઉદ્ધિસિઅ ત ણ પઢિવજ્જે । સો તત્ત્વવાયવજ્જો ન હોઢ ધમ્મમ્મિ અહિગારી ← ॥૧૭૦૯॥ આગમાર્થક્રિયાકરણાદ્ધિ જ્ઞાનવૃદ્ધિર્નિરપાયા, તદુક્ત પશ્ચાશકે → વિહિયાણુદ્ધાણાઓ પાણ્ણ સન્નકમ્મસ્વઓવસમા । ણાણાવરણાવગમા ણિયમેણ વોહ-વુદ્ધિ ત્તિ ॥ ← [૨/૪૦] ઇતિ । તત્ફલમેવાહ-પરિસ્ફુટસૂત્રાર્થાધિગતિરિતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય પશ્ચવસ્તુકે પુષ્પમાલાયા ચ → ગુરુપરિતોસગણ્ણ, ગુરુમત્તીણ તહેવ વિણ્ણ । ઇચ્છિયસુત્તત્યાણ ચિણ્ણ પાર સમુવયતિ ॥ ← [પ વ ૧૦૦૮ પુ મા. ૨૫] ઇત્યુક્તમ્ । વૃહત્કલ્પમાણ્યેઽપિ → વિણ્યાહીયા વિજ્ઞા દેતિ ફલ ઇહ પેરે ય લોગમ્મિ ← [૫૨૦૩] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । નિશીથચૂર્ણો અપિ → વિણઓવવેયસ્સ ઇહ પરલોગે વિ વિજ્ઞાઓ ફલ પયન્છતિ ← [૧૩] ઇત્યુક્તમ્ । હર્પપ્રવન્ધેઽપિ → સર્વવિદ્યાઽધિગમે નિમિત્ત નિરસ્તવિધ્ના ગુરુમત્તિરેવ ← ઇત્યુક્તમ્ ।

મૂલગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ → વિપરીતા તુ ઇતરા સ્યાત્ । સા તુ દેહિના પ્રાય અનર્થાય સ્યાત્ યા સુપ્તનૃપકથાનકગુશ્રૂપાવત્ લોકે સ્થિતા ॥૧૧/૫॥ ઇય કારિકા શ્રાવકધર્મવિધિવૃત્તો [ગા ૨ પૃ ૩] સમુદ્ધૃતા વર્તતે ।

યાય છે અર્થાત્ સૂત્ર અને અર્થનુ સ્પષ્ટ જ્ઞાન યાય છે અથવા સુદર એવા રહસ્યભૂત શાસ્ત્રોની પ્રાપ્તિ યાય છે તથા જેના પ્રામાણ્યનો નિશ્ચય થયો છે એવા તત્ત્વજ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રકૃષ્ટ જ્ઞાને આપનાર એવું અર્થશ્રવાણ મળે છે [૧૧/૪]

વિશેષાર્થ - ધર્મશ્રવાણની પ્રકૃષ્ટ ઈચ્છા ક્ષાયોપશમિક હોવાથી ધર્મશ્રવાણના ઉપાયોમા સચોટ પ્રવૃત્તિ યાય છે ગુરુની પ્રસન્નતા હોય તો જ ગુરુદેવ પાસેથી તાત્ત્વિક ધર્મ સાભળવા મળે માટે તે જીવ ગુરુદેવની- વાચનાચાર્યની પૂજ્યભુદ્રિથી ભેરદાર ભક્તિ કરે છે તેવા પ્રકારની ઉદાત્ત ભક્તિ દ્વારા તે જીવની ધર્મશ્રવાણોચ્ચતાનો ગુરુને નિશ્ચય થવાથી ગુરુદેવ તેને આગમની વાચના આપવા તૈયાર થાય એટલે તે જીવ મકાન અને તેની આજુબાજુ ૧૦૦ ડગલા [મતાતરે ૬૦ ડગલા] જેટલી ભૂમિ માન-ઈંડા-પચેન્દ્રિયહત્યા વગેરેથી અશુદ્ધ નથી તેની તપાસ કરી તેની ગુરુને આપ કરી આગમવાચના લેવા માડલીરૂપે - ગોળાકારે - વર્તુળાકારે પર્યાયના કમથી સમૂહમા ગોઠવાય અને વાચનાચાર્યને બેસવા માટે આગમોક્ત વિધિથી પોતાની કામળી વગેરે દ્વારા પ્રત્યેક આગમશ્રોતા વાચનાચાર્યનું આસન (ગાદી જેવું પોયું) બનાવે જેથી વાચનાચાર્ય તેવા આસન ઉપર બેસીને લાભા સમય સુધી પ્રસન્નતાપૂર્વક વાચના આપી શકે આદર-અહોભાવથી આગમવાચના સાભળવા દ્વારા જગ્યાપેલ જે જે આચાર-અર્થ પ્રવૃત્તિમા લાવવાની પોતાનામા શક્તિ હોય તેને પ્રમાદ કર્યા વિના જીવનમા આચરે તેવું થવાથી અતરાવાદિ કર્મોનો એવો ક્ષયોપશમ યાય કે દુર્લભ એવા રહસ્યમય સ્વચરન્તો પોતાને પ્રાપ્ત થાય તેમ જ જ્ઞાનાવરુણાદિનો એવો ક્ષયોપશમ યાય કે સૂત્ર અને અર્થનો બોધ સ્પષ્ટરૂપે થવા માટે તેથી તેવો શ્રોતા જે અર્થશ્રવાણ કરે તેનાથી એવો તત્ત્વનિશ્ચય યાય કે પછી તેને તે બાબતમા કોઈ ભ્રમ-શંકા જેવું ન રહે જે તત્ત્વજ્ઞાનમા પ્રામાણ્યનો નિશ્ચય થયો હોય તે સબધી ભ્રમાદિને અવકાશ જ નથી આ બધાના મૂળમા રહેલી છે ક્ષાયોપશમિક એવી પ્રકૃષ્ટ ધર્મશુશ્રૂષા ધારણા બધા તાનુબધ મહત્ત્વના લાભોનું કારણ હોવાથી પરમ ધર્મશુશ્રૂષા પ્રગટાવવા દરેક શ્રોતાએ પ્રયત્ન કરવો જ રહ્યો [૧૧/૪]

શન્યકારશ્રી અપરમ શુશ્રૂષાને બતાવે છે

ગાથાર્થ :- ઉપર કરતા વિપરીત જ શુશ્રૂષા અપરમ બને છે સુતેલા રાજને વાર્તા સાભળવાની ઈચ્છા હોય તેની જેમ જે શુશ્રૂષા લોકમા પ્રસિદ્ધ હોય તે અપરમ શુશ્રૂષા તો પ્રાય જીવોને અનર્થ માટે યાય છે [૧૧/૫]

અપરમ શુશ્રૂષા અનર્થકારી

ટીકાર્થ :- ઉપર જણાવી તે પરમ શુશ્રૂષાથી વિપરીત હોય તે જ શુશ્રૂષા અપરમ શુશ્રૂષા યાય (ધિવા માટે પધારીમા આડા પડેલા રાજને વાર્તા સાભળવાની ઈચ્છા હોય તેની જેમ જે અપરમ શુશ્રૂષા લોકમા બધે જ પ્રસિદ્ધ છે તે અપરમ શુશ્રૂષા

સર્વત્રૈવ । યથા નૃપસ્ય કથાનકશ્રવણે ન મહાન્ આદરઃ, અથ ચ કિંચિદ્શ્રુણોતિ અનુપદ્મશ્રવણમાત્રરસિકત્વાત્ તથાડપરમશુશ્રૂષાવાનપિ લીલયા કિંચિદ્શ્રુણોતિ, ન તુ પરમાડદરેણેત્યર્થ ॥૧૧/૫॥ શુશ્રૂષાજન્યાના શ્રુતાદિજ્ઞાનાના વિભાગમુપદર્શયતિ → ઝહેત્યાદિ ।

ઝહાદિરહિતમાય તયુક્ત મધ્યમ ભવંજ્ઞાનમ્ । ચરમ હિતકરણફલ વિપર્યયો મોહતોઽન્ય ઇતિ ॥૧૧/૬॥

ઝહાદિના રહિત આઘ જ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાનસદા ભવેત્ । ઝહ = વિતર્ક 'આદિનાડપોહાદિ, તયુક્ત = ઝહાદિ-

કલ્યાણકન્દલી

યથા ગ્યાસુપ્તસ્ય નૃપસ્ય કથાનકશ્રવણે ન મહાન્ = મહત્ત્વાડવધારણપ્રયુક્તપ્રણિયાનલક્ષણ આદર. અથ ચ કિંચિત્ = લેશતઃ. શ્રુણોતિ સમુગ્ધકથાર્થશ્રવણાભિપ્રાયાત્, અનુપદ્મશ્રવણમાત્રરસિકત્વાત્ = નિદ્રાડનયનલક્ષણોદ્વેદ્યસિદ્ધો ચોપમર્જન-ભાવેનૈવ શ્રવણાભિલાપાત્ । તથા અપરમશુશ્રૂષાવાનપિ લીલયા = ક્રીડયા કિંચિદ્શ્રુણોતિ, ન તુ પરમાદરેણ = વિસ્મિતાડનનાઘભિવ્યઙ્ગ્ય-વક્તવ્યવિવિદિપાનુવિદ્ધપ્રણિયાનેન । ન ચૈવમિયમનર્થાય કથ સ્યાદિતિ ગદ્ગનીયમ્, અમમ્બદ્વતત્તજ્ઞાનલવફલાયા તસ્યા દૌર્વેદ્યવ્યર્જીજત્વાત્, ઔદયિકભાવરૂપત્વાત્, આગમાનાદરાદિગર્ભિતત્વાચ । અપરમશુશ્રૂષા ચ ન શ્રુતમય-ચિન્તામય-ભાવના-મયજ્ઞાનહેતુઃ, તત્ત્વપરિણતેરભાવાત્ । યદાહ અવશૂતાચાર્યઃ → 'નાપ્રત્યયાનુગ્રહમન્તરેણ તત્ત્વશુશ્રૂષાદય, ઉદક-પયોઽમૃતકલ્પ-જ્ઞાનાડજનકત્વાત્ । લોકસિદ્ધાન્તુ સૃષ્ટનૃપાડઽધ્યાનકગોચરા ઇવાડન્યાર્થા પ્વ <- । ન ચૈવ સમ્યગ્દૃષ્ટે સમ્ભવતિ, તદુક્ત સમ્યગ્દૃષ્ટિદ્વાત્રિશિકાયા → મોગિકિત્રરંગેયાદિવિષયાડઽધિક્યમીયુષી । શુશ્રૂષાડન્ય ન મુપ્તેશકથાર્થવિષયોપમા ॥ <- [દ્વા દ્વા ૧૮/૨] ॥૧૧/૫॥

મૂલગ્રન્થે ટ્પઞાન્વયસ્ત્વેવમ્ → આઘ જ્ઞાન ઝહાદિરહિત ભવંત્ । તયુક્ત મધ્યમ, ચરમ હિતકરણફલમ્ । અન્યો વિપર્યયો મોહત ઇતિ ॥૧૧/૬॥

ઝહાદિરહિતમિતિ ઉપલક્ષણાત્ મદેષ્યાદિદોષાપેતમિત્યપિ ત્રોચમ્ । ઝહાદિગુણમમેતત્ત્વે યથા શ્રુતજ્ઞાન ચિન્તામયાદિજ્ઞાને પ્રવિગતિ તથા મદેષ્યાદિદોષકલિતત્ત્વે તત્ અજ્ઞાને નિપતતિ, યદાહ → તજ્ઞાનમેવ ન ભવતિ યસ્મિન્નુદિતે વિભાતિ રાગાદિગુણ ।

પ્રાય જીવોને અનર્થ માટે થાય છે જેમ ઊંધવા માટે પથારીમા પડેલા ગળને વાર્તા માભળવામા વિશેષ આદર નથી છતા તે ડાઁડ માભળે છે, ડાગુ કે આનુપગિડ રીતે જ માભળવામા કેવળ તેને રમ છે તેમ અપરમ શુશ્રૂષાવાળો જીવ પણ લીલાથી ડાઈક સાભળે છે, નહિ કે પરમ આદરથી [૧૧/૫]

વિશેષાર્થ :- ધર્મશ્રવાણી ઈચ્છા હોવા છતા જે વ્યક્તિ ગુરુની ભક્તિ ન કરે, વ્રતશિશુનિમા ગોટાળા વાળે, વાચના માડલીમા પર્યાપ્કમથી ન બેસે, ગુરુનુ આમન ન પાછે, જે માભળે તેનો અમલ કરવાની શક્તિ હોવા છતા ન આચરે, અથવા અનાદરથી કરે, એવી વ્યક્તિની ધર્મશ્રવાણવિષયક ઈચ્છા એ અપરમ શુશ્રૂષા છે એ પ્રાય અનર્થ કરનારી છે, ડાગુ કે તે ઔદયિક ભાવની છે ધર્મઅનાદરથી ગર્ભિત છે વિનય, વિવેક, વેરાગ્ય, ધિન્ત, મર્યાદા, મૂલ્ય, મલ્લતા વગેરે માથે તેને કશા લેવા દેવા નથી પથારીમા પડેલો રાજ ઊંધવા માટે વાર્તા માભળે તેમા કથાશ્રવાણ ગોણ છે અને નિદ્રા એ મુખ્ય છે તેમ ત્રમય પનાર કરવા કે મનોગ્જન માટે ધર્મ માભળવાને ઈચ્છે તેમા ધર્મશ્રવાણ ગોણ છે અને મનોગ્જન, કુતૂહલ વગેરે મુખ્ય છે. માટે પ્રાય તે ધર્મશુશ્રૂષા અનર્થકારી બને છે આથી ભીતનો ટેકો લઈને કે મૂતા મૂતા કે હમના હમતા, આડુ અવળુ જોતા જોતા, મશ્કરી કરતા કરતા, જોડા ખાતા ખાતા કે, બીજુ ડાઈ ખાના-પીતા કે બીજુ કામકાજ કરતા કરતા ધર્મ સાભળે તેની ધર્મશુશ્રૂષા પ્રાય અનર્થકારી જ નભવે, કેમ કે તેમા આત્મકલ્યાણની ભાવનાથી પ્રગટતો આદર-અડુમાન-શ્રદ્ધા વગેરે નથી ઊલટુ તેમા ધર્મનો અનાદર ભળેલ છે જે ધર્મશ્રવાણને પ્રધાન-મુખ્ય કરુ જેઈએ તેને ગોણ કરીને સાભળવુ- તે ધર્મનો અનાદર જ કહેવાય ને । મૂતા મૂતા ધર્મશ્રય વાચવા કે નવકારવાળી ગાણવી તે હિતકારી નથી ઊંધ ન આવે ત્યા મુધી આડા-અવળા મકલ્પ-વિડલ્પોમા પડવાથી પાપકર્મ બધાય તેવુ ન બને તેવા આશયથી માદગી વગેરે અવચ્ચામા મૂતા મૂતા નવકારવાળી ગાણવી તે એક અલગ વાન છે બાકી અવાર-નવાર કેવળ ઊંધ લાવવા માટે મૂતા મૂતા નવકારવાળી ગાણવામા આવે તેનાથી ઉચિત કળ મળે નહિ એવી આગધનાથી ભવિષ્યમા તે-ને આગધનાને માટે પોતે અયોગ્ય બને તે-ને આગધનાના મયોગો ન મળે તેવા પાપકર્મ બધાય આ વાતને ખામ 'યાતમા ગખવી [૧૧/૫]

શુશ્રૂષાથી ઉત્પન્ન થનાર શ્રુત આદિ જ્ઞાનોના વિભાગને મૂલકાગ્રી બતાવે છે

ગાથાર્થ - પ્રથમ જ્ઞાન ઉદાપોહાદિથી ગઢિત હોય, તેનાથી યુક્ત મધ્યમ = બીજુ જ્ઞાન થાય હિત કરવા ન્વરૂપ ટલને દેનાર ચગમ જ્ઞાન છે આનાથી ભિન્ન જ્ઞાન મોહના લીધે વિપર્યાન છે. [૧૧/૬]

* મુદ્રિતપ્રતી → આદિનાડપાદ' <- ઈતિ મુદ્રિત પાટ ।

યુવત મધ્યમ = ચિન્તામય ભવેત્ જ્ઞાન દ્વિતીયમ્ । ચરમ = ભાવનામય તૃતીય, હિતકરણ ફલ યસ્ય તત્તથા । અન્ય = એતજ્ઞાનત્રયાદ્ ભિન્નો બોધ વિપર્યય = વિપર્યાસ = મિથ્યાજ્ઞાનમિતિ યાવત્ મોહત = મિથ્યાત્વમોહનીયોદયાત્ ॥૧૧/૬॥ તત્ર શ્રુતજ્ઞાનસ્ય લક્ષણમાહ -> 'વાક્યાર્થ'ત્યાદિ ।

વાક્યાર્થમાત્રવિષય કોષ્ઠગતવીજસન્નિભ જ્ઞાનમ્ । શ્રુતમયમિહ વિજ્ઞેય મિથ્યાભિનિવેશરહિતમલમ્ ॥૧૧/૭॥

વાત્યાર્થ = પ્રકૃતવાત્યૈકવાત્યતાઽપન્નસકલશાસ્ત્રવચનાર્થાઽવિરોધિતવચનાર્થ તન્માત્ર પ્રમાણ-નયાધિગમરહિત

કલ્યાણકન્દલી

તમસઃ કુતોઽસ્તિ શક્તિર્દિનકરકરિણાગ્રતઃ સ્થાતુમ્ ॥ <- [ ] તતશ્ચ યત્ સ્વામિગતોહાદિગુણસસ્કૃત ન ભવતિ, ન વા સ્વામિગતદોષવિકૃત ભવતિ કિન્તુ યથાવસ્થિત નય-પ્રમાણવર્જિત શાસ્ત્રોપદર્શિત સર્વશાસ્ત્રાવિરોધિનિર્ણીતાર્થ તદત્ર શ્રુતજ્ઞાનસજ્ઞ ભવેદિતિ સ્પષ્ટીભવિષ્યતિ । ઝહાદિયુક્ત ચિન્તામય જ્ઞાન, હિતકરણફલ તુ ભાવનામય જ્ઞાનમ્ । અનુપદમેવૈતત્સર્વ સ્પષ્ટી-ભવિષ્યતિ । ઇત્યશ્ચ એતજ્ઞાનત્રયાદ્ ભિન્ન ઉત્કટમદમદનેષ્યારાગાદિદોષશતાવિલો મિથ્યૈકાન્તવાદાવિર્ભૂતશ્ચ બોધઃ મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યાત્વમોહનીયોદયાત્ ઇત્યપિ સજ્ઞચ્છતે ઇતિ ભાવનીયમ્ ॥૧૧/૬॥

મૂળગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> વાક્યાર્થમાત્રવિષય કોષ્ઠગતવીજસન્નિભ અલ મિથ્યાભિનિવેશરહિત જ્ઞાન ઇહ શ્રુતમય વિજ્ઞેયમ્ ॥૧૧/૭॥ ઇય કારિકા ધર્મવિન્દૂપદેશપદોદેશરહસ્યવૃત્ત્યાદૌ [ધ વિ ૬/૩૦, ઉપ પ.૮૮૮, ઉપ રહ ૧૭૨] સમુદ્ધતા । તદનુસારેણ દેશનાદ્વાત્રિશિકાયા -> ઉત્પન્નમવિનષ્ટ ચ વીજ કોષ્ઠગત યથા । પરસ્પરવિભિન્નોક્તપદાર્થવિષય તુ ન ॥ <- [દ્વા.દ્વા.૨/૧૧] અધ્યાત્મોપનિપદિ ચ -> ત્રિવિધ જ્ઞાનમાખ્યાત શ્રુત ચિન્તા ચ ભાવના । આઘ કોષ્ઠગવીજાઽપ્ત વાક્યાર્થવિષય મતમ્ ॥ <- [૧/૬૫] ઇત્યુક્ત ટીકાકૃતા ।

પ્રકૃતવાક્યૈકવાક્યતાપન્નસકલશાસ્ત્રવચનાર્થાવિરોધિવચનાર્થઃ = વિવક્ષિતવાક્યેન સહ એકવાક્યતાઽપન્ન યત્ સકલ-શાસ્ત્રવચન એતદર્થસ્યાઽવિરોધી વચનાર્થ । યથા 'સર્વે પાણા ન હત્ત્વા' ઇતિ વાક્યેન સહ એકવાક્યતામાપન્નાનિ = એકાર્થ-ગોચરાણિ 'સર્વે જીવા વિ ઇચ્છતિ જીવિત્', 'પાણવહો ન કાયવ્વો', 'મા હિસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ' ઇત્યાદીનિ સકલશાસ્ત્રવચનાનિ તેષામર્થસ્યાઽવિરોધી 'જીવહિસન બલવદનિષ્ઠાનુબન્ધિ' ઇતિ વાક્યાર્થ । સ્વાર્થબોધે સમાપ્તાના પદાના પરસ્પરાકાઙ્ગ્યૈકવાક્યતા જાયતે । અન્યે તુ વાક્યાનામુપકાર્યોપકારકાકાઙ્ગ્યામેકવાક્યતેત્યાહુ । ઉપજીવ્યોપજીવકભાવાપન્નબોધજનકતા = વાક્યૈકવાક્યતા ઇતિ વૈશેષિકાઃ । અજ્ઞબોધકવાક્યસ્યાજ્ઞિબોધકવાક્યેન સહૈકવાક્યતેતિ મીમાસકાઃ । તન્માત્ર યથાશ્રુત પ્રમાણ-નયાધિગમરહિત

જ્ઞાનગા ૩ પ્રકાર

ટીકાર્થ :- ઉહ = વિતર્ક = અન્વયમુખી વિચાર અને અપોહ = વ્યતિરેકમુખી વિચાર- આ બન્ને પ્રકારના વિચારથી રહિત એવું જ્ઞાન પ્રથમ = શ્રુતજ્ઞાન થાય છે ઉહાપોહથી યુક્ત એવું જ્ઞાન ચિન્તામય = બીજું જ્ઞાન થાય છે ત્રીજું ભાવનામય જ્ઞાન છે જેનું ક્ષણ હિતકરણ છે આ ત્રણ જ્ઞાનથી ભિન્ન જ્ઞાન મિથ્યાત્વ મોહનીયતા ઉદયથી વિપર્યાસ = મિથ્યા જ્ઞાન થાય છે [૧૧/૬]

વિશેષાર્થ :- 'દૂર જે સફેદ પદાર્થ દેખાય છે તે ઠૂંઠુ-સૂઠુ ઝાડ હોવું જોઈએ' - આ વિધાનાત્મક અન્વયમુખી વિચારને ઉહ = વિતર્ક કહેવાય 'દૂર જે સફેદ વસ્તુ દેખાય છે તે માણસ તો ન જ હોય, કારણ કે તેની ઉપર કાગડા વગેરે પખી બેઠેલા છે' આ પ્રતિપેદાત્મક વ્યતિરેકમુખી વિચારધારાને અપોહ કહેવાય શ્રુત જ્ઞાનમા ઉહાપોહ વગેરે નથી હોતા ઉપરોક્ત ઉહાપોહાદિવાળું જ્ઞાન ચિન્તામય જ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાન તે બોધને કહેવાય જે બોધથી સ્વ-પરનું હિત થાય તેવી પ્રવૃત્તિ થાય - આ ત્રણેય જ્ઞાનનું સવિસ્તર નિરૂપણ આગળ કરવામા આવશે આ ત્રણેય સમ્યગ્જ્ઞાન છે પરંતુ આ ત્રણ જ્ઞાનમા જે જ્ઞાનનો સમાવેશ ન થાય તે જ્ઞાન મિથ્યા જ્ઞાન કહેવાય છે, કારણ કે તે મિથ્યાત્વ મોહનીયતા ઉદયથી વ્યાપ્ત હોય છે [૧૧/૬]

મૂલકારશ્રી શ્રુતમય જ્ઞાનના લક્ષણને બતાવે છે

શ્રુતજ્ઞાનગી ત્રણ વિશેષતા

ગાથાર્થ :- વાક્યાર્થમાત્રવિષયક, કોઠારમા રહેલ બીજ જેવું, અત્યંત મિથ્યા અભિનિવેશથી રહિત એવું જ્ઞાન અહીં શ્રુતમય જ્ઞાન જાણવું [૧૧/૭]

ટીકાર્થ :- પ્રસ્તુત વાક્યની સાથે એકવાક્યતાને પ્રાપ્ત થયેલ એવા સર્વ શાસ્ત્રવચનોના અર્થને અવિરોધી એવો જે વાક્યાર્થ હોય તેને જ પોતાનો વિષય કરનાર એવો બોધ કે જે પ્રમાણ અને નયના જ્ઞાનથી શૂન્ય હોય તે શ્રુતજ્ઞાન જાણવું પરમ્પર

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'પ્રમાણ-તપા' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ ।

તદ્વિષય = તદ્ગોચર, ન તુ પરસ્પરવિભિન્નવિષયશાસ્ત્રાવયવભૂતપદમાત્રવાચ્યાર્થવિષય, તસ્ય સશયાદિરૂપત્વેનાઽજ્ઞાન-
ત્વાત્ । કોષ્ટકે = લોહકોષ્ટકાદૌ મત = સ્થિત યદ્ વીજ = ધાન્ય તત્સન્નિભ, અવિનષ્ટત્વાત્, શ્રુતમય ઇહ
= પ્રક્રમે વિજ્ઞેય, મિથ્યાભિનિવેશ = અસદ્દશ્ય તેન રહિત = વિપ્રમુવત અલ્પ = અત્યર્થ, પદાર્થજ્ઞાનોત્થાપિતાનુ-
પપત્તિનિરાસપ્રધાનત્વાત્ ॥૧૧/૭૥

કલ્યાણકન્દલી

તદ્વિષય દૃષ્ટેષ્વિરુદ્ધત્વજ્ઞાનવિરહેણ અપ્રામાણ્યજ્ઞાનાનાસ્કન્દિતશ્રુતજ્ઞાન ભવતિ । પ્તદ્વ્યવચ્છેદમાહ —> ન તુ પરસ્પરવિભિન્ન-
વિષયશાસ્ત્રાવયવભૂતપદમાત્રવાચ્યાર્થવિષય = મિથો વિભિન્નવિષયાણિ યાનિ ગ્રન્થેકદેશાત્મકાનિ પદાનિ તન્માત્રામિધેયાર્થગો-
ચરમ્ । અત્ર ટીકાકારો હેતુમાવદયતિ-તસ્ય = મિથોવિભિન્નય-નિશ્લેષ-પ્રમાણ-સ્વદર્શન-પરદર્શનોત્સર્ગપાવાદાદિ-વિશકલિતાર્થ-
ગોચરજ્ઞાનસ્ય સશયાદિરૂપત્વેન અજ્ઞાનત્વાત્ । આદિપદેન વિષયયાદિગ્રહણમ્ । ઇત્યન્ન વિશકલિતવાચ્યાર્થમાત્રવિષય શ્રુતજ્ઞાનમત્ર
વ્યવચ્છિદ્યતે, ન તુ દીર્ઘેકોપયોગાનુસૂત પદ-વાક્ય-મહાવાક્યૈરમ્પર્યાર્થમૂર્ત્તિક, તસ્ય ઉપદેશપદપ્રસિદ્ધત્વાત્ । તદુક્ત ઉપદેશપદે
—> પય-વક્ત્ર-મહાવક્ત્ર્યમેદપજ્ઞ ચ એત્થ ચત્તારિ । સુયભાવાવગમમ્મિ હરિ પગારા વિણિદિદ્ધા ॥૮૫૯॥ સપુણેહિં જાયડ
સુયભાવાવગમો ડહરહા ઉ । હોઈ વિવજ્ઞાસો વિ હુ અણિદ્વફલઓ ય સો નિયમા ॥૮૬૦॥ <— ઇતિ । યદ્વા તત્ર સ્વતન્ત્રસજ્ઞા-
વ્યવચ્છેદ એવેપ્યત ઇતિ ન દોષ ઇતિ વ્યક્ત દેશનાદ્વાત્રિશિકાયામ્ [૨/૧૧ઢા.ઢા] । અવિનષ્ટત્વાદિતિ । અવિનષ્ટ સદેવ
વીજકલ્પ શ્રુતજ્ઞાનમદુરાદિસ્થાનીયચિન્તાજ્ઞાનાદિજનક સ્યાદિતિ ધ્યેયમ્ । અસદ્ગુહરહિતત્વે હેતુમાહ - પદાર્થજ્ઞાનોત્થાપિતાનુ-
પપત્તિનિરાસપ્રધાનત્વાત્ = પદાર્થજ્ઞાનેનોપસ્થાપિતાયા અનુપપત્તે નિરાસે પ્રવળત્વાત્ । મિથ્યાભિનિવેશે ત્વજ્ઞાનમેવ સ્યાત્,
તદુક્ત ઉપદેશપદે —> ડહરા અણયરગમા દિદ્દેદ્વિરોહણાણવિરહેણ । અણમિનિવિદ્વસ્સ સુય ડયરસ્સ ઉ મિચ્છણાણ તિ ॥૮૮૨॥
<— ઇતિ ભાવનીયમ્ ॥૧૧/૭૥

વિભિન્નવિષયક અને શાસ્ત્રના અવયવભૂત એવા પદોના જ કેવળ વાચ્યાર્થને વિષય બનાવનાર શ્રુતજ્ઞાન ન હોય, કારણ કે તેવો
બોધ તો સશયાદિસ્વરૂપ હોવાના લીધે અજ્ઞાનસ્વરૂપ છે લોહાના કોઠાર વગેરેમા રહેલ જે અનાજ હોય તેના જેવું શ્રુતજ્ઞાન
હોય છે, કારણ કે તે વિનાશ પામેલ નથી (અર્થાત્ તે ઘ્મિર છે) પદાર્થના જ્ઞાનથી ઊભી થયેલ અનુપપત્તિને દૂર કરવામા
તત્પર હોવાથી શ્રુતજ્ઞાન અત્યંત મિથ્યા કદાચહથી રહિત હોય છે [૧૧/૭]

વિશેષાર્થ - ‘સન્ને જીવા ન હત્ત્વા’ આવા [A] વાક્ય સાથે એકવાક્યતાને પામેલ એવા ‘સન્ને જીવા વિ ઇચ્છતિ જીવિર’,
‘પાણવહો ન કાયજ્ઞો’, ‘મા હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ’ વગેરે [B] સર્વ શાસ્ત્રવચનોના અર્થને અવિરોધી એવા ‘જીવહિંસા બળવાન
અનિષ્ટને લાવનાર છે’ અર્થને જ પોતાનો વિષય બનાવે તે જ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન કહેવાય તે જ્ઞાન પ્રમાણ-નયબોધથી શૂન્ય હોય છે,
કારણ કે પ્રમાણ-નયના વિભાગથી ગર્ભિત એવું જ્ઞાન તો ચિંતાજ્ઞાન બની જાય મતલબ એ છે કે જે વિષયનું પ્રતિપાદન જે
[A] વાક્ય દ્વારા થઈ રહ્યું હોય તે જ વિષયનું પ્રતિપાદન કરનાર બધા જ [B] શાસ્ત્રવચનો પરસ્પર એકવાક્યતાઆપત્ર કહેવાય
તેવા વચનોનો જે વિષય = અર્થ હોય તેનાથી અવિરુદ્ધ એવા અર્થના પ્રતિપાદક એવા [A] શાસ્ત્રવચનના અર્થમાત્રનું જે જ્ઞાન
થાય કે જેમા નય-નિશ્લેષ-પ્રમાણ-નપ્તભંગી વગેરેની અપેક્ષાઓનું અવગાહન થતું ન હોય તે જ્ઞાન શ્રુતમય કહેવાય અર્થાત્ સર્વ
શાસ્ત્રવચનો માથે જેનો વિરોધ ન આવે તેવા નિશ્ચિત અર્થનું પ્રતિપાદન કરનાર એવા અમુક શાસ્ત્રવાક્યના યથાશ્રુત અર્થનું
જ્ઞાન, જેમ કે ‘કોઈ જીવને મારવા નહિ’ આવું જ્ઞાન, શ્રુતમય જ્ઞાન કહેવાય આમા નય-પ્રમાણ વગેરેનું અવગાહન થતું નથી
પરંતુ પરસ્પર વિભિન્ન વિષયનું પ્રતિપાદન કરનારા એવા શાસ્ત્રવચનપટક પદોના વાચ્યાર્થનું અવગાહન કરનાર બોધ શ્રુતજ્ઞાન
ન કહેવાય, કારણ કે તે મશયાદિસ્વરૂપ બનવાના લીધે અજ્ઞાનસ્વરૂપ છે અહીં તો જ્ઞાનના વિભાગની વાત ચાલે છે તેથી
તેમા અજ્ઞાનનો અંતર્ભાવ થઈ ન શકે દા ત કોઈ શાસ્ત્રવચન ઉત્તર્ગપ્રતિપાદક હોય, કોઈક અપવાદવિષયક હોય, કોઈ નિશ્ચયનું
વાક્ય હોય, કોઈક વ્યવહારનું વચન હોય, કોઈ સ્વદર્શનપરક વચન હોય, કોઈ પરદર્શનપ્રતિપાદનપરક હોય, કોઈ નિશ્લેષવિષયક
હોય, કોઈ નયવિષયક હોય, કોઈ સપ્તભંગીવિષયક હોય, કોઈક વચન દ્રવ્યાર્થિક નયનું હોય, કોઈ પર્યયાર્થિક નયનું હોય, કોઈક
ક્ષેત્રવિષયક હોય, કોઈ ઝાલ-જ્યોતિષવિષયક હોય, કોઈ કર્મવિષયક હોય, કોઈ પુરુષાર્થવિષયક હોય, કોઈ મત્રવિષયક હોય, કોઈક
આગેગ્ન્યાન્ત્રવચન હોય, કોઈક વ્યાઘ્રાણવિષયક હોય, કોઈ ન્યાય-તર્કવિષયક હોય, કોઈક માહિત્યવિષયક હોય-તેવા અલગ અલગ
વિષયવાળા શાસ્ત્રવચનોના કોઈક કોઈક પદમાત્રને પડી તેના પદાર્થનું ભાન થાય તે સશય-ભ્રમસ્વરૂપ બનવાના લીધે અજ્ઞાનસ્વરૂપ
જ હોય માટે તેનો અહીં શ્રુતજ્ઞાનમા વ્યવચ્છેદ = અન્નમાવેશ = બાદબાકી કરેલ છે

બીજી માત્રવચની વાત એ છે કે શ્રુત જ્ઞાન એ ભવિષ્યમા થનાર ચિંતા જ્ઞાનનું કારણ છે માટે જ્યાં સુધી ચિંતાજ્ઞાનાદિ ન
પ્રગટે ત્યાં સુધી શ્રુતજ્ઞાન ટકવું જરૂરી છે જેમ ભવિષ્યમા વૃક્ષો વાવવા કે પાક લેવા માટે તેનું બીજ જરૂરી હોય છે ખેતૂન
નવો પાક લેવા બીજને કોઠામા ગમ્ખી મૂકે તે મઝી ન જાય કે નાશ પામે નહિ તો જ નવી મીઝનમા તે બીજમાથી પાક ઉગી

यत्तु = यत्पुन महावाक्यार्थज = आक्षिप्तेतरसर्वधर्मात्मकवस्तुप्रतिपादकानेकान्तवादव्युत्पत्तिजनित, अति-
सूक्ष्मा = अतिशयितसूक्ष्मबुद्धिगम्या शोभना = अविसर्वादिन्यो या युवतय सर्वप्रमाणनयगर्भा तच्चिन्तया = तदालो-
चनया उपेत = सहित, उदक इव = सलिल इव तैलबिन्दु = तैललव विसर्पि = विस्तारयुक्त चिन्तया निर्वृत्त
= चिन्तामय तत् ज्ञान स्यात् = भवेत् ॥११/८॥

आक्षिप्तेतरसर्वधर्मात्मकवस्तुप्रतिपादकानेकान्तवादव्युत्पत्तिजनितमिति । सप्तभङ्गी-सकलादेशादिपरिकलितः अनेकान्त-
वादोऽस्तित्व-नास्तित्वाद्वर्धणया शब्ददर्शिताऽदर्शित-परस्परविरुद्धाऽविरुद्ध-सत्त्वाऽसत्त्वाऽभिलाष्यत्वाऽनभिलाष्यत्व-वस्तुत्व-प्रमेय-

વિશેષાર્થ :- ધડામા જેમ ઘટત્વ, દ્રવ્યત્વ, સત્ત્વ વગેરે ધર્મ અન્વયમુખે રહે છે તેમ પટત્વ, મઠત્વ, ગુ,

ભાવનાજ્ઞાનલક્ષણમાહ → 'દેદમ્પર્યે'ત્યાદિ ।

દેદમ્પર્યંગત યદ્વિધ્યાદો યત્નવત્તથેવોચેઃ । एतत्तु भावनामयमशुद्धसद्गतदीप्तिसमम् ॥૧૧/૧॥

દેદમ્પર્ય = તાત્પર્ય → સર્વજ્ઞેયવિષયે સર્વજ્ઞાઐવ પ્રધાન કારણ ← इत्येवरूप तदगत = तदविषय यत् જ્ઞાન વિદ્ય્યાદૌ = વિધિ-દ્રવ્ય-દાતૃ-પાત્રાદૌ ઉચ્ચૈ = અતિશયેન યત્નવત્ = પરમાદરયુવત 'તથૈવ' દેદમ્પર્યવત્તવ-

કલ્યાણકન્દલી

ત્વાદિસકલધર્માત્મક વસ્તુમાત્ર પ્રતિપાદયતીતિ વ્યુત્પત્ત્યા ઉત્પાદિતમિત્યર્થ. । અય ભાવ ણકાર્યપ્રતિપાદકાનિ પદાનિ, વાક્ય પદાર્થચાલનારૂપ, વાક્યાન્યેવ વિગિષ્ટતરેકાર્યચાલિતાર્થપ્રત્યવસ્થાનરૂપ મહાવાક્ય [ઉપદેશપદ-૮૫૧ વૃત્તિ.] ઇતિ વ્યપદિશ્યતે । પદાર્થમાત્રાવગમસ્ય શ્રુતમયત્વમુક્તમ્ । પદાર્થમાત્રાવગ્રહોત્તરસ્ય વાસ્પાર્યસ્ય કથમાવાઽઽકાદ્વાગર્ભત્વેનેહારૂપત્વાત્ર તદ્ગોચરજ્ઞાનમત્ર શ્રુતાદિમધ્યે વિવક્ષિતમ્ । વાક્યાર્થવિચારોત્તરસ્ય વિભજ્યવાદવ્યુત્પત્તિજનિતસ્ય કૃત્સ્નેકદેશાપાયરૂપ-મર્વપ્રમાણનયગર્ભચિન્તાયુક્તસ્ય વિસર્પણશીલસ્ય જ્ઞાનસ્ય ચિન્તામયત્વમત્ર સ્યાત્ ॥૧૧/૮॥

મૂલગ્રન્થે ઢળાન્વયસ્ત્વેવમ્ → નત્ દેદમ્પર્યંગત તથૈવ વિધ્યાદૌ ઉચ્ચે યત્નવત્ एतत् તુ ભાવનામય અશુદ્ધમદ્ભત્તદીપ્તિ-સમમ્ ॥૧૧/૧॥ ડ્યમપિ કારિકા ધર્મવિન્દૂપદેશપદોપદેશગ્રહ્યવૃત્ત્યાદો [ધ વિ ૬/૩૦, ઉપ.પ ૮૮૨ ઉપ રહ ૧૭૨] સમુદ્ધતા । एतदनुसारेण देशनाद्वात्रिशिकाया → મર્વત્રાઽઽજ્ઞાપુરસ્કારિ જ્ઞાન સ્યાદ્ ભાવનામયમ્ । અશુદ્ધજાત્યરત્નાભાસમ તાત્પર્યવૃત્તિ ॥ ← [દ્વા દ્વા ૨/૧૩] અધ્યાત્મોપનિપદિ ચ → દેદમ્પર્યંગત યચ વિધ્યાદૌ યત્નવચ્ચ યત્ । તૃતીય તદશુદ્ધો-ચ્ચજાત્યરત્નવિભાનિભમ્ ॥ ← [૧/૬૭] ઇત્યુક્તમ્ । દેદમ્પર્ય = તાત્પર્ય → સર્વજ્ઞેયવિષયે = મકલજ્ઞેયગોચરે સર્વજ્ઞાઽઽજૈવ પ્રધાન કારણ ← इत्येवरूपम् । અય ભાવ હેયોપાદેયજ્ઞેયભેદેન ત્રિવિધા વિષયા ભવન્તિ । તત્ર હેયોપાદેયયોરવિષયન્તથોયો નિર્મલસમ્યગ્દર્શનવતા મિચ્યાત્વક્ષયોપગમ-દૃષ્ટિવાદોપદેશિકીસજ્ઞાદિપ્રભાવેન પરોપદેશમનપેક્ષ્યેવ ભવતિ । પર જ્ઞાનાવરણોદયાદિના નિગોદાભવ્યાદિજ્ઞેયપદાર્થગોચર. સશયાદિરપિ સમ્ભવતિ । અત તન્નિરામાય મર્વજ્ઞોપદેશસ્ય મહત્યાવદયકતા, તત ણવ તદ્ગોચરા-

પાણ વ્યતિરેકમુખે રહે છે આમ ઘડો અન્વય-વ્યતિરેકમુખે સર્વધર્માત્મક છે તેમ જ નત્ત્વ-અનત્ત્વ, અભિલાષ્યત્વ-અનભિલાષ્યત્વ વગેરે સર્વે વિગેધી ધર્મો પાણ ઘડામા ગહેલ છે, ડાગણ કે ઘટ ન્વન્વરૂપે નત્ છે, પન્વરૂપે અનત્ છે ઘટપદ વડે ઘડો અભિલાષ્ય છે, પટાદિ પદ વડે ઘડો અનભિલાષ્ય છે જે ઘડાને પન્વરૂપે અનત્ માનવામા ન આવે તો ઘડો પન્વરૂપે પાણ નત્ બનવાની આપત્તિ આવે તેમ ઘડાને પટાદિપદ વડે અનભિલાષ્ય માનવામા ન આવે તો ઘડો પટ, મક વગેરે પદોધી પાણ અભિલાષ્ય થવાની આપત્તિ આવે આથી ઘડાને નત્ત્વ, અનત્ત્વ, અભિલાષ્યત્વ, અનભિલાષ્યત્વ વગેરે સર્વધર્માત્મક માનવો જરૂરી છે આતુ પ્રતિપાદન અનેકાતવાદ કહે છે આ અનેકાતવાદનુ વ્યુત્પાદન = નિરૂપાણ = પ્રતિપાદન = વ્યાખ્યા મહાવાક્યાર્થ કહેવાય છે તેનાથી ચિન્તામય જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે આ ચિતામય જ્ઞાન એ અત્યત સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી જાણી શકાય અને વિસવાદ ન પામે તેવી સર્વ પ્રમાણો અને નયથી ગર્ભિત યુક્તિઓની વિચાગણાથી વ્યાપ્ત હોય છે શ્રુતજ્ઞાન પ્રમાણ-નયનુ અવગાહન કરતુ નથી જ્યારે ચિતાજ્ઞાન તો પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ આદિ પ્રમાણ અને નેગમ, સજ્ઞહ, વ્યવહાર વગેરે નયોધી ગર્ભિત એવી મચોટ અને સૂક્ષ્મ યુક્તિઓની વિચાગણાઓથી અનુવિદ્ર હોય છે દા ત 'આત્મા નિત્ય છે' આ વાત કયા પ્રમાણથી ચિદ્ર છે ? કયા નયની અપેક્ષા છે ? તેમ જ આત્મામા નિત્યત્વ માનવુ કઈ રીતે યોગ્ય છે ? આવી અનેક સૂક્ષ્મ યુક્તિઓની વિચાગણાથી ચિન્તામય જ્ઞાન વ્યાપ્ત હોય છે

તેલનુ બિદુ નાનડડુ હોવા છતા પાણીમા તે ટેલાય છે તેમ ચિતાજ્ઞાન પાણ અનેક શાસ્ત્ર-પ્રમાણ-નય-વિષય વગેરેમા કેલાતુ જાય છે મર્વ પ્રમાણ-નય-નિર્લેપ વગેરેમા ચિતાજ્ઞાન વધુને વધુ વ્યાપ્ત થતુ જાય છે સર્વવ્યાપી બનતુ ચિતાજ્ઞાન ભાવના જ્ઞાનને લાવે છે [૧૧/૮]

શ્રયકારથી ભાવનાજ્ઞાનનુ લક્ષણ બતાવે છે

ગાથાર્થ - જે જ્ઞાન તાત્પર્યવિષયક હોય તેમ જ વિધિ વગેરેને વિશે અત્યત પ્રયત્નવાળુ હોય તે ભાવનામય જ્ઞાન જાણવુ અશુદ્ધ છતા મુદર એવા રત્નની કાતિ જેવુ આ જ્ઞાન હોય છે [૧૧/૮]

ૐ ભાવના જ્ઞાનનું સ્વરૂપ ૐ

ટીકાર્થ - 'સર્વ જ્ઞેય વિષયોને સ્વીકારવામા સર્વજની આજ્ઞા એ જ પ્રધાન કારણ છે' આવા પ્રકારના તાત્પર્યને પોતાનો વિષય બનાવનાર ભાવનાજન્ય જ્ઞાન હોય છે આ જ્ઞાન વિધિ, દ્રવ્ય, દાતા, પાત્ર વગેરેને વિશે અત્યત પરમ આદરવાળું હોય છે ક્ષાર, માટીના લેપ ડરીને ગરમ કરવુ વગેરે પ્રક્રિયાના અભાવમા અશુદ્ધિવાળુ હોવા છતા ગ્રેષ્ઠ રત્નની સ્વભાવથી જે પ્રભા

યત્નવત્ત્વયો સમુત્ત્વયાર્થ તથૈવ હત્યસ્ય ગ્રહણમ્, એતત્તુ = એતત્પુન ભાવનયા નિર્વૃત્ત = ભાવનામય જ્ઞાન અશુદ્ધસ્ય 'ક્ષારમૃત્પુટપાકાદભાવે, અપિના શુદ્ધિમતોઽપિ સદ્રત્નસ્ય સ્વભાવતો યા દીપ્તિ તત્સમમ્ । યથાહિ જાત્યરત્ન સ્વભાવત એવાન્યરત્નેભ્યોઽધિકદીપ્તિમત્ તથેદમપિ ભાવનાજ્ઞાનમશુદ્ધસદ્રત્નકલ્પસ્ય ભવ્યજીવસ્ય કર્મમલિનસ્યાઽપિ શેષજ્ઞાનેભ્યોઽધિકપ્રકાશકૃદ્ ભવતિ । અનેન હિ જ્ઞાત જ્ઞાત', ક્રિયાઽપ્યેતત્પૂર્વિકૈવાઽક્ષેપેણ મોક્ષદેતિ ।

અત્ર ચૈકસ્માદપિ વાવયાત્ વ્યુત્પત્તિવિશેષેણ જાયમાનાના વાવયાર્થજ્ઞાનાદીના મહાવાવયાર્થજ્ઞાનાદૌ અવાન્તર-વ્યાપારત્વમિતિ ન વિરમ્યવ્યાપારાનુપપત્તિદોષ । તથા ચાહુ તાર્કિકા → 'સોઽયમિષોરિત્વ દીર્ઘ-દીર્ઘતરો વ્યાપારો

કલ્યાણકન્દલી

ભ્રાન્તજ્ઞાનસમ્ભવાદિતિ 'સર્વજ્ઞેયવિષયે બોધે સર્વજ્ઞાજ્ઞૈવ પ્રધાન કારણમ્' એતિ સ્વીક્રિયતે । જ્ઞેયાદિવિષયોઽપિ નયાભિપ્રાયભેદન પદાર્થ-વાક્યાર્થ-મહાવાક્યાર્થેદમ્પર્યાર્થભેદેન ચતુર્ધા ભિદ્યતે । પદાર્થાદિભાવના ચૈવ બોધ્યા, યથા 'મા હિંસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ' હત્યત્ર 'સર્વજીવાના સર્વથા વાધા ન કુર્યાત્' એતિ પદાર્થ. । ગૃહસ્થસ્ય ચૈત્યાલયાદૌ યત્નઃ કથમ્ ? એતિ ચાલનાત્મકઃ વાક્યાર્થઃ । અવિધિકરણે આજ્ઞાવિરાધનાદ્ ચૈત્યકરણસ્ય સદોષત્વેન વિધિના યતિતવ્યમિતિ પ્રત્યવસ્થાનાત્મકો મહાવાક્યાર્થ. । → જિનાજ્ઞૈવ ધર્મે સારઃ ← એતિ ચૈદમ્પર્યાર્થ. । તદુક્ત ઉપદેશપદે → હિસિજ્ઞ ણ ભૂયાઈ હત્ય પયત્થો પસિદ્ધગો ચેવ । મળમાઈઈ પીઢ સન્વેસિ ચેવ ણ કરિજ્ઞા ॥૮૬૫॥ આરભિપમત્તાણ ઇત્તો ચેઈરલ્લોચકરણાઈ । તક્કરણમેવ અણુબધઓ તહા એસ વક્કત્થો ॥૮૬૬॥ અવિહિકરણમ્મિ આણાવિરાહણા દુઢમેવ એસિ । તા વિહિણા જઈયવ્વ તિ મહાવક્કત્થરૂવ તુ ॥૮૬૭॥ એવ એસા અણુબધભાવઓ તત્તઓ કયા હોઈ । અઈદપજ્ઞ એય આણા ધમ્મમ્મિ સારોત્તિ ॥૮૬૮॥ ← એતિ ।

અનેન = ભાવનાજ્ઞાનેન હિ જ્ઞાત જ્ઞાત = સુજ્ઞાત ભવતિ, ક્રિયાઽપિ સકલા એતત્પૂર્વિકા = ભાવનાજ્ઞાનપૂર્વિકા એવ ઔચિત્યયુક્તા મોક્ષદા । તદુક્ત ધર્મવિન્દૌ → ઁચિતાનુષ્ઠાનમેવ સર્વત્ર શ્રેય એતિ । ભાવનાસારત્વાત્તસ્યેતિ । ઇયમેવ પ્રધાન નિઃશ્રેયસાજ્ઞમિતિ । એતત્ત્થૈયાદિ કુશલસ્થૈયોપપત્તેરિતિ । ભાવનાનુગતસ્ય જ્ઞાનસ્ય તત્ત્વતો જ્ઞાનત્વાદિતિ । ન હિ શ્રુતમય્યા પ્રજ્ઞાયા, ભાવનાદૃષ્ટ જ્ઞાત નામેતિ । ઉપરાગમાત્રત્વાદિતિ । દૃષ્ટવદપાયેભ્યોઽનિવૃત્તેરિતિ । એતન્મૂલે ચ હિતાઽહિતયો. પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તી એતિ । અત એવ ભાવનાદૃષ્ટજ્ઞાતાદ્ વિપર્યયાઽયોગ એતિ । તદ્વન્તો હિ દૃષ્ટાપાયયોગેઽપ્યદૃષ્ટાપાયેભ્યો નિવર્તમાના દૃશ્યન્ત એવાન્યરક્ષાદાવિતિ । એતિ મુમુક્ષોઃ સર્વત્ર ભાવનાયામેવ યત્ન. શ્રેયાનિતિ । તદ્ધાવે નિસર્ગત એવ સર્વથા દોષોપરતિસિદ્ધેરિતિ ← [ધ વિ ૬/૨૬-૩૮] । પશ્ચવસ્તુકેઽપિ → સમ્મ વિઆરિઅવ્વ અત્યપદ ભાવણાપહાણેણ । વિસએ અ ઠાવિયવ્વ બહુસ્સુ-અગુરુસયાસાઓ ॥૮૬૫॥ ← એતિ પ્રોક્તમ્ ।

અત્ર = વ્યાવ્યાવિધિનિરૂપણે ચ = હિ એકસ્માદપિ વાક્યાત્ વ્યુત્પત્તિવિશેષેણ = પ્રમાણનયાનુગૃહીતવ્યુત્પત્તિવિશેષેણ જાયમાનાના વાક્યાર્થજ્ઞાનાદીના = શાબ્દબોધાત્મકપદાર્થ-વાક્યાર્થ-મહાવાક્યાર્થજ્ઞાનાના મહાવાક્યાર્થજ્ઞાનાદૌ = વાક્યાર્થ-મહાવાક્યાર્થેદમ્પર્યાર્થજ્ઞાનેપુ અવાન્તરવ્યાપારત્વ = દ્વારિત્વે સતિ દ્વારત્વમ્ । ન ચૈકત્ર તયોર્વિરોધ, અપેક્ષાભેદેન તત્પરિહારાત્ એતિ ન વિરમ્યવ્યાપારાનુપપત્તિદોષઃ = શાબ્દસ્ય તૃતીયક્ષણે ઉપરમ્ય = વિનશ્ય તદુત્તર વ્યાપાર પ્રતિ જનકત્વ કથ ? એતિ દોષ. સાવકાજ્ઞો નેત્યર્થ । તથા ચાહુઃ તાર્કિકાઃ → સોઽય ઇપોઃ = દૂરદેશગામિન શરસ્ય ઇવ દીર્ઘ-દીર્ઘતરો વ્યાપારઃ ।

હોય તેના જેવુ આ ભાવનામય જ્ઞાન હોય છે જેમ શ્રેષ્ઠ રત્ન સ્વભાવથી જ બીજા રત્નો કરતા વધારે કાતિવાળુ હોય છે તેમ અશુદ્ધ એવા શ્રેષ્ઠ રત્ન સમાન, કર્મથી મલિન થયેલ, ભવ્ય જીવનુ પાણ આ ભાવનાજ્ઞાન બીજા જ્ઞાનો કરતા અધિક પ્રકાશ કરનારુ હોય છે [ભવ્ય જીવ = શ્રેષ્ઠરત્ન કર્મ = મેલ જ્ઞાન = પ્રકાશ-કાતિ-દીપ્તિ શ્રેષ્ઠ રત્ન = ભવ્ય જીવ કર્મસ્વરૂપ મેલથી અશુદ્ધ હોવા છતાં બીજા જ્ઞાન કરતા ભવ્યજીવગત ભાવનાજ્ઞાન અધિક પ્રકાશ કરનાર હોય છે] ભાવના જ્ઞાનથી જાણાયેલ વસ્તુ જ જાણાયેલ = જ્ઞાત જાણવી, ક્રિયા પાણ ભાવનાજ્ઞાનપૂર્વક જ તુરંત મોક્ષ આપે છે

અહીં એક જ વાક્યથી પાણ વ્યાખ્યાવિશેષથી ઉત્પન્ન થનાર વાક્યાર્થજ્ઞાન વગેરે, મહાવાક્યાર્થજ્ઞાન વગેરેમા અવાન્તર વ્યાપાર બને છે માટે વિરમ્ય = વિરામ પામીને = અટકીને = વિનાશ પામીને વ્યાપાર = દ્વાર સંગત નહિ થવા સ્વરૂપ દોષને અવકાશ નહિ રહે તાર્કિકો તે જ પ્રમાણે કહે છે કે - તે આ જાણની જેમ દીર્ઘ-દીર્ઘતર વ્યાપાર છે જેના પ્રતિપાદનમા શબ્દ પ્રવર્તે છે તે શબ્દાર્થ છે - આ પ્રમાણે અન્ય સ્થળે વિસ્તાર જાણવો (જુઓ વિશેષાર્થમા શકા-સમાધાન) [૧૧/૮]

૧ મુદ્રિતપ્રતો → 'ક્ષારમૃત્પુટપાકાદભાવેઽપિ નશુદ્ધિમત' ← હત્યશુદ્ધ પાઠ । ૨ મુદ્રિતપ્રતૌ 'જ્ઞાન' હત્યશુદ્ધ પાઠ । ૩ મુદ્રિતપ્રતૌ → 'મહાવાક્યાર્થશાબ્દજ્ઞાનાદૌ' ← હત્યશુદ્ધ પાઠ ।

યત્પર શબ્દ' સ શબ્દાર્થ (વિજ્ઞાનભિક્ષુકૃતસાહચર્યપ્રવચનભાષ્ય પૃ ૧૨) इत्यन्यत्र विस्तार ॥૧૧/૯॥

કલ્યાણકન્ડલી

અચમાશય અતિદૂરદેશવર્તિલક્ષ્યવેધાય યનુર્ધરમોચિતે વાણે ય વેગ પ્રથમમુત્પન્ન મ તુ ક્ષણિકત્વાત્ દ્રુતમેવ વિનષ્ટ પુનઃ નવીનો વેગગુણ વાણે ઉત્પન્ન, इत्य नानावेगगुणोत्पत्तिक्रमेण वाणोऽभिसर्पन् लक्ष्यदेशेन सम्भवते । તતશ્ચ યથા વાણમ્ય દીર્ઘ-દીર્ઘતરો વ્યાપાર તથા યત્પરઃ = રદ્વિપયક્રવોચ્છેડયોચરિત શબ્દ મ શબ્દાર્થ = તાત્પર્યં । અવિસર્વાદિનો વાણમ્ય લક્ષ્યદેશમપ્રાપ્યાનુપરમાત્ તદન્યથાનુપપત્ત્યા તાવત્કાલાપચિત્ત્રા ગગતદીર્ઘવ્યાપારમ્પ્રિતિ સ્વીક્રિયતે મમ્યમ્પ્રયુક્તમ્ય શબ્દમ્ય સ્વતાત્પર્યાર્થમનભિપ્રાયાનુપરમાત્ શબ્દદમ્પર્યાર્થવોગ્યથાનુપપત્ત્યા તાવત્કાલાવચિત્ત્ર = પદાર્થ-વાક્યાર્થ-મહાવાક્યાર્થદમ્પર્યાર્થવ-વોવ્યાપિયયોચિતવહુમમયાવચિત્ત્ર શ્રુતોપયોગકાલોઽવ્યમેવાભ્યુપગન્ત્ય । ન ચ શબ્દોત્તરકાર્ત્તલીનવિચારમ્ય માનમત્ત સ્મૃતિત્તમેવ વેતિ શબ્દસ્ય ક્ષણિકત્વેઽપિ ન ક્ષતિરિતિ શદ્ધનીયમ્, તદુત્તર 'શબ્દાદેનમર્થ જાનાર્મા'તિ પ્રતીત્યનુપપત્તે । ઉપનીતમાનાદો

વિશેષાર્થ - જગત્મા ત્રાણ પ્રજાગ્ના પદાર્થો હોય કે હેય, જોય અને ઉપાદેય હેય અને ઉપાદેય વિષયનુ યથાર્થ જ્ઞાન તો દેકે નમકિતીને મિથ્યાત્વશ્લેષોપશમ, દષ્ટિવાદોપદેશિત્રી નજા વગેરેના પ્રભાવે સ્વત જ થાય છે આખ નુરુપના ઉપદેશ વિના પાણ તે વિષય-રૂપાયને અતઃગ્રી હેય = છોડવા યોગ્ય માને અને ત્યાગ, નિનિશ્ચા, શ્રદ્ધચર્ય વગેરેને અતઃગ્રી ઉપાદેય = શરણુ રૂવા યોગ્ય માને પરંતુ જોય પદાર્થના વિષયમા જ્ઞાનાવગુણના ઉદય વગેરેથી કદાચ વિષયમિત્ત-મધ્ય વગેરે થવા મભવ ગદે, કારણ કે જોય પદાર્થો છદ્મ્ય માટે અવિષયન્ત સ્વનવેદનનો સ્વન વિષય નથી જેમ કે "બટાટા, નિગોદમા અનતા જીવો છે, અભવ્ય જીવો અનતા છે, અનાદિ નિગોદમા જતિભવ્ય જીવો અનતા હોય છે" આ બધા જોય પદાર્થોમા છદ્મ્યની પોતાની બુદ્ધિ બહેરે મારી જાય તેવી હોય છે માટે 'મર્થ જોય પદાર્થોના સ્વીકારમા મર્થજ્ઞની આજ્ઞા એ જ પ્રધાન કારણ છે'. આ તાત્પર્યવિષયક જે જ્ઞાન હોય તે ભવનાજ્ઞાન કહેવાય

આ ભાવનાજ્ઞાનવાળો વિધિ વગેરેમા પરમ આદેશવાળો હોય દા ત દાન મમ્મમા દાનની પૂર્વોક્ત [પો ૫-ગાથા ૧૩] વિધિ, દાનનુ ઉત્કૃષ્ટ દ્રવ્ય, દાન આપનાર દાતાના પાત્ર ભૂપાણ, દાનનુ સામેનુ યોગ્ય પાત્ર વગેરે વિશે અન્યત આદેશવાળો યદીને ભાવના-જ્ઞાનવાળો પ્રવૃત્ત થાય

શિક્ષા - એક જ વાત્યથી પૂર્વે શ્રુતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, કે જે માત્ર વાત્યાર્થવિષયક છે શ્રુતજ્ઞાન = શાબ્દબોધ અર્થાત્ પદજ્ઞાન એ પદાર્થઉપચિત્તિ દ્વાગ શાબ્દબોધ = શ્રુતજ્ઞાન = વાત્યાર્થજ્ઞાન ઉત્પન્ન કંચે તેથી દ્વાગ = વ્યાપાર બનશે પદાર્થ ઉપચિત્તિ દ્વાગ = વ્યાપારી બનશે પદજ્ઞાન = શબ્દજ્ઞાન કાર્ય = ફલ બનશે શાબ્દબોધ = શ્રુતજ્ઞાન = વાત્યાર્થજ્ઞાન પછી ચિન્તાજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે કે જે મહાવાત્યાર્થવિષયક છે પરંતુ તે વખતે તો પદજ્ઞાન અને પદ = શબ્દ નષ્ટ થયેલ છે અર્થાત્ વિગમ પામેલ છે વિગમ પામેલ = નષ્ટ થયેલ પદજ્ઞાન અને પદ પોતાના નાશ પડી વ્યાપાર = દ્વાગ ઉત્પન્ન કરી ન શકે માટે મહાવાત્યાર્થજ્ઞાન = ચિન્તાજ્ઞાન એ શબ્દજ્ઞાનજન્ય શાબ્દબોધસ્વરૂપ બની નહિ શકે શબ્દનો જ્યા વ્યાપાર ન હોય તે શાબ્દબોધ ન કહેવાય વ્યાપારનુ લક્ષણ છે તજ્ઞન્યત્વે મતિ તજ્ઞન્યજનકત્વમ્ । આ દોષને દાર્શનિક દુનિયામા 'વિગમ્ય વ્યાપાર અનુપપત્તિ' દોષ કહેવાય છે

શિંતાજ્ઞાનાદિમાં શબ્દવ્યાપારસંગતિ

સમાધાન - ઉપગેક્ત શિક્ષા વ્યાજ્ઞી ન હોવાનુ કારણ એ છે કે શબ્દજ્ઞાન પદાર્થોપચિત્તિ દ્વાગ જે વાત્યાર્થજ્ઞાનને = શ્રુતજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે તે શ્રુતજ્ઞાન = વાત્યાર્થજ્ઞાન પદજ્ઞાનનુ = શબ્દજ્ઞાનનુ ફલ હોવા છતા મહાવાત્યાર્થજ્ઞાન = ચિન્તાજ્ઞાન પ્રત્યે તે શબ્દજ્ઞાનનો અવાન્તર વ્યાપાર બને છે અર્થાત્ જેમ શબ્દજ્ઞાન એ વાત્યાર્થજ્ઞાન દ્વાગ મહાવાત્યાર્થજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે તેમ જ આગળ વધીને શબ્દજ્ઞાન એ મહાવાત્યાર્થજ્ઞાન દ્વાગ તાત્પર્યવિષયક ભાવનાજ્ઞાનને ઉત્પન્ન કરે છે વાત્યાર્થજ્ઞાન શબ્દજ્ઞાનજન્ય હોને છતે શબ્દજ્ઞાનજન્ય એવા મહાવાત્યાર્થજ્ઞાનનુ જનક હોવાથી શબ્દજ્ઞાનનુ વ્યાપાર બની શકે છે તેમ જ મહાવાત્યાર્થજ્ઞાન શબ્દજ્ઞાનજન્ય હોવા ઉપગત શબ્દજ્ઞાનજન્ય એવા ભાવનાજ્ઞાનનુ જનક હોવાથી શબ્દજ્ઞાનનુ વ્યાપાર બની શકે છે એકની અપેક્ષા એ ફલસ્વરૂપ હોવા છતા અન્યની અપેક્ષાએ વ્યાપારરૂપતાનો વિરોધ મભવતો નથી અપેક્ષાભેદ એ વિરોધ દોષને હટાવે છે માટે ઉપગેક્ત 'વિગમ્ય વ્યાપાર સસંગતિ' દોષને અવકાશ ગહેતો નથી

→ મહાવાત્યાર્થજ્ઞાનની અપેક્ષાએ વાત્યાર્થજ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાનની અપેક્ષાએ મહાવાત્યાર્થજ્ઞાન શબ્દજ્ઞાનના વ્યાપાર કેમ કહી શકાય ? આટલો દીર્ઘકાલીન શબ્દજ્ઞાનનો વ્યાપાર કેમ માની શકાય ? ← આ શિક્ષા અમ્યાને છે આનુ કારણ એ છે કે જેમ બ્રાણ પોતાના લક્ષ્યને વિધે નહિ ત્યા મુધી અનેક વ્યાપારો = નવી-નવી ગતિ ક્રિયાઓ ચિર કાળ મુધી ઉત્પન્ન કરે છે નજીક લક્ષ્ય હોય તો તે અત્પ વ્યાપાર = ગતિ ક્રિયા ઉત્પન્ન કરે છે લક્ષ્ય દૂર હોય તો દીર્ઘ કાળ મુધી અનેક નવા નવા વ્યાપાર = ગમન ક્રિયાઓ ઉત્પન્ન કરે છે લક્ષ્ય દેશ જે અતિદૂર હોય તો દીર્ઘતર કાળ મુધી અનેકાનેક નવા નવા વ્યાપારો = દારો = ગતિ

૧ મુદ્ધિપ્રતી → 'ગત' ← કિતિ પદ નાસ્તિ ।

એતેષા ત્રયાણા વિષયવિભાગમાહ <- 'આદ્ય' इत्यादि, 'चारी'त्यादि ।

આદ્ય ઇહ મનાક્પુસસ્તદ્રાગાદર્શનગ્રહો ભવતિ । ન ભવત્યસૌ દ્વિતીયે ચિન્તાયોગાત્ કદાચિદપિ ॥૧૧/૧૦॥

ચારિચરક-સંજીવન્યચરકચારણવિધાનતશ્રમે । સર્વત્ર હિતા વૃત્તિર્ગામ્ભીર્યાત્ સમરસાપત્ત્યા ॥૧૧/૧૧॥

આદ્યે = શ્રુતજ્ઞાને ઇહ = જગતિ મનાક્ = ઈષત્ પુસ = તદવત પુરુષસ્ય તદ્રાગાત્ = શ્રુતમયજ્ઞાનાનુસાગાદ્
દર્શનગ્રહ = અસત્પક્ષપાતો ભવતિ યથા -> 'ઇદમત્રોવત ઇદમેવ વ પ્રમાણ નાન્યત્ <- ઇતિ । અસૌ = દર્શનગ્રહ
અસ્મદીય દર્શન શોભનમન્યદીયમશોભન इत्येवरूपो द्वितीये = ચિન્તામયે જ્ઞાને ચિન્તાયોગાત્ = અતિસૂક્ષ્મ-

કલ્યાણકન્દલી

લૌકિકવિષયતાદ્યભાવાત્ 'સાક્ષાત્કરોમી'તિ પ્રતીતિપરિહારેઽપિ તત્ર 'શાબ્દયામી'તિ પ્રતીતે. સમાધાતુમશક્યત્વાત્ । ન ચાત્ર શબ્દ-
પ્રયોજ્યત્વમેવોપાધિભૂત વિષય ઇતિ શઙ્કનીયમ્; બાધક વિના સ્વભાવભૂતસ્યૈવ શાબ્દત્વસ્ય તત્ર વિષયત્વાત્ इत्यमुना प्रकारेण पदार्था-
दिभेदेन पूर्ण ज्ञान कर्तुमुक्तक्रमानुविद्धसूत्रदेशनात्मा उपदेशो भवतीति अन्यत्र = ઉપદેશરહસ્યાદૌ [ગા ૧૭૪/૧૭૫] વિસ્તરઃ ।

નન્વેકસ્ય શરસ્ય સદૃશા એવ વ્યાપારાઃ દૃષ્ટા. । તત તદુદાહરણેનૈકસ્ય વાક્યસ્ય શ્રુત-ચિન્તાદયો મિથો વિલક્ષણવ્યાપારાઃ
કથ ઇતિ ચેત્ ? અત્રોચ્યતે, યથા ઘટ-તદ્ગુણાદિગોચરે સવિકલ્પે જનનીયે એકસ્યાપીન્દ્રિયસ્ય સ્વસયોગ-સયુક્તસમવાયાદયો મિથો
વિજાતીયા. પ્રત્યાસત્તયો ભવન્તિ તથા પ્રકૃતેઽપિ સજ્જઞ્છતે ઇતિ વ્યક્ત દેશનાદ્વાત્રિશિકાયામ્ [દ્વા દ્વા.૨/૧૩] ॥૧૧/૧૧॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ઇહ પુસ આદ્યે તદ્રાગાત્ મનાક્ દર્શનગ્રહો ભવતિ । દ્વિતીયે ચિન્તાયોગાદસૌ કદાચિદપિ
ન ભવતિ ॥૧૧/૧૦॥ ચરમે ચારિચરક-સંજીવન્યચરકચારણવિધાનત. સમરસાપત્ત્યા ગામ્ભીર્યાત્ સર્વત્ર હિતા વૃત્તિ.
॥૧૧/૧૧॥ એતદનુસારેણ અધ્યાત્મોપનિષદિ -> આદ્યે જ્ઞાને મનાક્ પુસ. તદ્રાગાદર્શનગ્રહ. । દ્વિતીયે ન ભવત્યેષ ચિન્તાયોગાત્ક-
દાત્તન ॥ [૧/૬૮] ચારિસંજીવિનીચારકારકજ્ઞાતતોઽન્તિમે । સર્વત્રૈવ હિતા વૃત્તિર્ગામ્ભીર્યાત્તત્ત્વદર્શિન. ॥ <- [૧/૬૯] इत्युक्तम् ।

અસન્ ચાસૌ પક્ષપાતશ્ચ = અસત્પક્ષપાત ઇતિ કર્મધારયસમાસોઽઙ્ગીકર્તવ્ય., ન તુ 'અસત. પક્ષપાતઃ = અસત્પક્ષપાતઃ'
ઇતિ ષઠીતત્પુરુષસમાસ., પ્રકૃતપક્ષપાતસ્ય વિષયાપેક્ષયા કદાચિત્ શોભનત્વેઽપિ સ્વરૂપતોઽશોભનત્વસ્ય પ્રતિપિપાદયિષિતત્વાત્ ।
ન ચ પ્રાક્ [૧૧-૭] 'મિથ્યાભિનિવેશરહિત' इत्युक्तेन सह कथ नास्य विरोध इति शङ्कनीयम्, तत्राऽनुबन्धापेक्षयाऽभिनिवेश-

ક્રિયાઓ ઉત્પન્ન કરે જ છે તેમ શબ્દનો સામાન્ય અર્થ હોય તો ૧ વ્યાપાર દ્વારા શબ્દબોધસ્વરૂપ ફળ ઉત્પન્ન થાય શબ્દનો
અર્થ થોડો ગૂઢ હોય તો શબ્દજ્ઞાન અનેક વ્યાપારો ઉત્પન્ન કરીને શબ્દબોધને જન્મ આપે જ્યારે અતિગૂઢ અર્થનું શબ્દ પ્રતિપાદન
કરે ત્યારે શબ્દજ્ઞાન અનેકાનેક વ્યાપાર = અવાન્તરવ્યાપાર ઉત્પન્ન કરીને શબ્દબોધને પેદા કરે તે કાર્યને ઉત્પન્ન કર્યા વિના શબ્દજ્ઞાન
અટકી ન જાય, કારણ કે જે અર્થનો બોધ કરાવવામા શબ્દ તત્પર હોય, જે અર્થનો બોધ કરાવવાની ઈચ્છાથી શબ્દ પ્રયુક્ત
થયો હોય, તે જ વાસ્તવમા શબ્દાર્થ કહેવાય તેનું ભાન ન થાય ત્યા સુધી શબ્દજ્ઞાન અપેક્ષિત -આવશ્યક એવા અનેક વ્યાપાર/
અવાન્તર વ્યાપારને અવશ્ય ઉત્પન્ન કરે બાણ દૂરસ્થ લક્ષ્યને ન વિધે ત્યા સુધી જેમ અનેક વ્યાપાર = ગતિ ક્રિયાઓ ઉત્પન્ન
કરે જ છે ગતિ એ ક્રિયાસ્વરૂપ = કર્મસ્વરૂપ છે અને તે તો ભ્રાણિક હોય છે તેથી બાણ ફેંકાયા પછી ૫૦-૬૦ ભ્રાણ પછી
લક્ષ્યવેધ થાય ત્યા અનેક વ્યાપાર = ગતિક્રિયાઓ ફલબલકલ્પ છે તેમ શબ્દસ્થલમા અનેક વ્યાપાર માનવામા કોઈ દોષ નથી
આવું સમાધાન તાર્કિક બુદ્ધિથી પ્રાપ્ત થાય છે [૧૧/૮]

શ્રુતજ્ઞાન, ચિતાજ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાનના વિષયવિભાગને ગ્રથકારશ્રી બતાવે છે

ગાથાર્થ :- અહીં પ્રથમ શ્રુતમય જ્ઞાનમા તેના રાગથી પુરુષને કાર્થક દર્શનશ્રવ = ખોટો પક્ષપાત થાય છે બીજા જ્ઞાનમા
ચિતનના યોગથી ક્યારેય પણ દર્શનશ્રવ થતો નથી [૧૧/૧૦]

ગાથાર્થ :- ચારો ચરનાર અને સજીવની ઔપધિ ન ચરનારને ચરાવવાનું કરવાથી ચરમ ભાવનાજ્ઞાનમા સમરસાપત્તિજન્ય
ગામ્ભીર્યના લીધે સર્વત્ર હિતકારી પ્રવૃત્તિ થાય છે [૧૧/૧૧]

ૐ ત્રયોય જ્ઞાનતો વિષયવિભાગ ૐ

ટીકાર્થ :- આ દુનિયામા પ્રથમ શ્રુતજ્ઞાનમા શ્રુતમય જ્ઞાનનો અનુસાગ થવાથી શ્રુતજ્ઞાનવાળા પુરુષને કાર્થક દર્શનશ્રવ =
ખોટો પક્ષપાત થાય છે જેમ કે 'અહીં આ કહ્યું છે અને આ જ પ્રમાણ છે, બીજું કશું નહિ' 'અમારું જ દર્શન = ધર્મ
સારો છે, બીજાનો ધર્મ ખરાબ છે' આવો દર્શનશ્રવ = ધર્મનો આશ્રવ, ચિતાજ્ઞાનમા અત્યંત સૂક્ષ્મ અને અવિસવાદી યુક્તિઓને

૧ મુદ્રિતપ્રતૌ -> ઇદ મયોક્ત <- इत्यशुद्ध पाठ ।

कल्याणकन्दली

વિચારવાના કાગળે, કોઈ પાણ કાળે યતો નથી નય અને પ્રમાણ સ્વરૂપ સિદ્ધાન્તનો હાર્દ જેણે જોયેલો-જાણેલો હોય તેવો વિદ્વાન પોતાના ધર્મશાસ્ત્ર કે બીજાના ધર્મશાસ્ત્રોમા કહેલ બધા અર્થને સ્થાનવિરોધને દૂર કરીને સ્વીકારે છે [પરમ્થાનનિયોગથી = અયોગ્ય સ્થાને અયોગ્ય અપેક્ષાથી અર્થને જોડવાથી તે વિરોધ વગેરે દોષ આવે તેનો પરિહાર કરવા પૂર્વક સ્વસ્થાનનિયોગથી = યોગ્ય સ્થાને યોગ્ય અપેક્ષાથી અર્થને જોડવાથી તે તે સ્વ-પરદર્શનપ્રદર્શિત સર્વ અર્થનો સ્વીકાર પ્રમાણ-નયના સહચરને જાણનાર વિદ્વાન કરે છે] તેવો વિદ્વાન પરદર્શનોક્ત પદાર્થને વિશે એકાન્તથી વિપ્રતિપત્તિ = વિવાદ કરે નહિ મનમતિતર્ક શયમા મહાશુદ્ધિશાળી શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરમુનિ મહારાજને કહેલ છે કે → “સર્વ નય પોતાના વાચ્યાર્થ વિશે મત્ત હોય છે પરનય-વિપયનો નિરન્કાર કરવામા આવે તો મૂઢ = મિથ્યા છે જેણે સિદ્ધાન્ત = જૈનદર્શનના પ્રમાણ-નયના હાર્દ જાણેલ ન હોય તે જ વ્યક્તિ ‘આ નય માયો છે, તે નય ખોટો છે’ આ રીતે નયોનુ વિભાજન કરે છે” ← [૧૧/૧૦]

ચારે ચરક = ભક્ષયિતા 'સઝીવન્યા ઔષધેશ્ચ અતરક = અનુપભોવતા, તસ્ય ચારણ = અભ્યવહારણ તસ્ય વિધાનત = ટ્ષ્ટાન્તાત્ ચરમે ભાવનામાયે જ્ઞાને સતિ સર્વત્ર = સર્વજીવેષુ હિતા = હિતહેતુ વૃત્તિ = પ્રવૃત્તિ, ન તુ કદાચિત્ અહિતા, સમરસાપત્ત્યા = સર્વત્રન્ત્રસમૂહરૂપસ્વસમયવ્યુત્પત્તિકૃતસર્વાનુગ્રહપરિણત્યા ગમ્મીર્યાત્ = ગમ્મીરાશયાત્ । ટ્ષ્ટાન્તશ્ચાય -> કાચિત્ સ્ત્રી સ્વપતિવશીકારાય કાચિત્પરિણાજિકા તદુપાયમપૃચ્છત્ । 'તયા ચ કિલ કુતાશ્ચિત્

કલ્યાણકન્દલી

ચિન્તાયોગાત્ કદાપિ ન ॥ <- [૨/૧૪] ઇતિ । યત્તુ વૈરાગ્યકલ્પલતાયા -> સ્યાત્ મતાવેશશ્ચ ચિન્તાયા <- [૯/૧૦૫૦] ઇત્યુક્ત તત્તુ ચિન્તાજ્ઞાનસ્ય પ્રાથમિકદશામપેક્ષ્ય ભાવનાજ્ઞાનાતિવ્યવહિતા-વસ્થામાશ્રિત્યોક્ત, ઇહ તુ પરિપક્વચિન્તાજ્ઞાનાપેક્ષયેતિ ન વિરોધ ઇતિ ધ્યેયમ્ ॥૧૧/૧૦॥

સર્વજીવેષુ હિતહેતુઃ પ્રવૃત્તિરિતિ । યથોક્ત ઉપદેશપદે -> જાણી ય ણિચ્છણ પસાહર્ડં ડચ્છિય ઇહ કજ્જ । વ્રહુપદિ-વધજુયપિ હુ તહા તહા તપવિરોહેણ ॥૮૮૭॥ મગ્ગે ય જોયઃ તહા કેઈ ભાવાણુવત્તણણ ॥ બીજાહાણ પાય તદુચિયાણ કુણઃ પસો ॥૮૮૮॥ <- ઇતિ । ધ્યાનનિર્વન્ધા નૃપપત્ની ઉપદેશપદોક્તાઽત્ર દૃષ્ટાન્તત્વેન ભાવનીયા । સમરસાપત્ત્યા = સર્વતન્ત્ર-સમૂહરૂપસ્વસમયવ્યુત્પત્તિકૃતસર્વાનુગ્રહપરિણત્યા = 'સર્વેષામેવ દર્શનાના સમીચીનસવલનાત્મક અનેકાન્તવાદરાદ્રાન્ત.' ઇતિ વિજ્ઞાનેન ભદ્રકજીવાના સર્વતન્ત્રસ્થિતાનામાસન્નદૂરાદિભાવેન વિશેષેઽપિ જિનસેવકત્વાવિશેષપરિજ્ઞાનેનોપસ્થાપિતાયા સર્વેષામેવાનુરૂપ-તયાઽનુગ્રહપરિણત્યાઃ પ્રાપ્ત્યા । ગુરુતત્ત્વવિનિશ્ચયવૃત્તો અપિ -> સર્વેહિતાવહા સમાપત્તિ. ચન્દનગન્ધસ્થાનીયા સ્વસ્વદર્શનગ્રહવિમુક્-સહજમાધ્યસ્થ્યપરિણતિઃ <- [૧/૩૯] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે -> તસ્માત્ સામાન્યતોઽપ્યેનમભ્યુપેતિ ય ણ્વ હિ । નિર્વાજ તુલ્ય ઇવાઽસૌ તેનાશેનૈવ ધીમતામ્ <- ॥૧૦૬॥ ણ = સર્વજ્ઞ, તથા -> યથૈવૈકસ્ય નૃપતેર્વહોઽપિ સમાશ્રિતા । દૂરાસન્નાદિભેદેઽપિ તદ્ભૂત્યા. સર્વ ણ્વ તે ॥૧૦૭॥ <- ઇતિ । ગમ્મીરાશયાત્ = અતુચ્છપરિણામાત્ । આદિધાર્મિક-પુરુષાણામિત્યમેવોક્તાન્તિસમ્ભવાત્, યથોક્ત પૂર્વસેવાદ્વાત્રિશિકાયા -> ચારિસઝીવિનીચારન્યાયાદેવ ફલોદય । માર્ગપ્રવેશરૂપ. સ્યાદ્વિશેષેણાઽઽદિકર્મણામ્ ॥ <- [દ્વા દ્વા ૧૨/૯] દેશનાદ્વાત્રિશિકાયામપિ -> સર્વત્રેવ હિતા વૃત્તિ. સમાપત્ત્યાઽનુરૂપયા । જ્ઞાને સઝીવિનીચારજ્ઞાતેન ચરમે સ્મૃતા ॥ <- [દ્વા.દ્વા ૨/૧૫] ઇત્યુક્તમ્ । દૃષ્ટાન્તશ્રાયમિતિ । યોગવિન્દુવૃત્તૌ ત્વિદમુદાહરણ-મેવમાઽઽવેદિત સોપનયમ્ ->

ભાવાર્થસ્તુ કથાગમ્ય. સા ચેયમભિધીયતે । અસ્તિ સ્વસ્તિમતી નામ નગરી નાગરાકુલા ॥૧॥
તસ્યામાસીત્સુતા કાચિદ્ બ્રાહ્મણસ્ય તથા સઘૌ । તસ્યા ણ્વ પર પાત્ર સદા પ્રેમ્ણો ગતાવધે ॥૨॥
તયોર્વિવાહવશતો મિત્રસ્થાનનિવાસિતા । જજ્ઞેઽન્યદા ઢિજસુતા જાતા ચિન્તાપરાયણા ॥૩॥
કથમાસ્તે સઘૌત્યેવ તત પ્રાધૂર્ણિકાઽઽગતા । દૃષ્ટ્વા વિપાદજલધૌ, નિમગ્ના સા તયા તત ॥૪॥
પ્રપચ્છ કિ ત્વમત્યન્તવિચ્છાયાવદના સઘૌ ? તયોચે પાપસઙ્ગાઽહ પત્યુર્દુર્ભગતા ગતા ॥૫॥
મા વિપીદ વિપાદોઽય નિર્વિશેષો વિપાત્સઘિ । કરોમ્યનહ્વાહમહ, પતિ તે મૂલિકાવલાત્ ॥૬॥
તસ્યા. સા મૂલિકા દત્ત્વા, સનિવેશ નિજ યયૌ । અપ્રીતમાનસા તસ્ય પ્રાયચ્છત્ તામઽસૌ તત. ॥૭॥
અભૂદ્ ગૌરુદ્ધુરસ્કન્ધો જ્ઞગિત્યેવ સા હદિ । વિદ્રાણૈષ કથ સર્વકાર્યાણામક્ષમો ભવેત્ ॥૮॥
ગોયૂધાન્તર્ગતો નિત્ય, બહિશ્ચારયિતુ સક. । તયાઽઽરચ્ચો વટસ્યાઽધ, સોઽન્યદા વિશ્રમ ગત. ॥૯॥
તચ્છાલાયા નમશ્ચારિમિધુનસ્ય કથજ્ઞન । વિશ્રાન્તસ્ય મિથો જલ્પપ્રક્રમે રમણોઽન્ત્રીત્ ॥૧૦॥
નાત્રૈષ ગૌ સ્વભાવેન કિન્તુ વૈગુણ્યતોઽજનિ । પત્ની પ્રતિવભાપે સા પુનર્નાઽસૌ કથ ભવેત્ ? ॥૧૧॥
મૂલ્યન્તરોપયોગેન, કાસ્તે ? સાઽસ્ય તરોરધ । શ્રુત્વૈતત્સા પજો પત્ની પશ્ચાત્તાપિતમાનસા ॥૧૨॥

ચારો ચરનાર = ખાનાર અને સજીવની ઔપધ ન ખાનાર વ્યક્તિને તે ખવડાવવાના દૃષ્ટાંતથી છેલ્લું ભાવનામય જ્ઞાન હોય ત્યારે સર્વ જીવો વિશે હિતકારી પ્રવૃત્તિ થાય, નહિ કે કોઈને પાણુ અહિતકારી આનુ કારણ એ છે કે સર્વદર્શનના-ધર્મના નમૂડ સ્વરૂપ જૈનદર્શનની વ્યાખ્યાથી ઉત્પન્ન થયેલી સર્વ જીવો ઉપર અનુગ્રહની પરિણતિ સ્વરૂપ સમગ્રસાપત્તિથી જન્ય ગભીર ચિત્ત ભાવનાજ્ઞાનવાળા પાસે હોય છે

ચારિસજીવનીદૃષ્ટાત આ મુજબ છે કોઈક સ્ત્રીએ પોતાના પતિને વશ કરવા માટે કોઈક જોગણ બાઈને તેનો ઉપાય પૂછ્યો તેણીએ કોઈક મત્રાદિના સામર્થ્યથી તે પતિને બળદસ્વરૂપ કર્યો તે સ્ત્રી બળદપતિને ચારો ચરાવતી અને પાણી પાતી ગ્હે

૧ મુદ્રિતપ્રતો ૨ પ્રતો ચ -> 'સઝીવિન્યા' <- ઇતિ પાઠ । ૨ મુદ્રિતપ્રતો 'તયા' પાઠ ।

સામર્થ્યાત્ સ વૃષભ કૃત ત ચારયન્તી પાયયન્તી વાઽઽસ્તે । અન્યદા ચ વટવૃક્ષસ્યાઽધસ્તાન્નિપણે તસ્મિન્ પુરુષગવે વિદ્યાધરીયુગ્મ વિદ્યાયસસ્તત્રાઽઽજગામ । તત્રૈકયોવત અય રવાભાવિકો જ ગૌ । દ્વિતીયયોક્ત કથ તર્હિ સ્વાભાવિક સ્યાત્ ? આદ્યોવત અસ્ય વટસ્યાધસ્તાત્ સહીવનીનામૌષધિરસ્તિ । યદિ તામય ચરેત્તા સહજપુરુષપતામાસાદ્યે-દિતિ । તત્ત્વ વિદ્યાધરીવત્તન તયા રિત્રયા શ્રોત્રપત્રાભ્યા પપે । તાથૌપદિ વિશેષતોઽજાનાનયા સર્વામેવ તત્પ્રદેશસ્થા ચારિ ચારિત સામાન્યત પતિગવ । યાવદસૌ સહીવનીમુપજુવતવાસ્તાવદેવ પુરુષ સવૃત । યથા તસ્યા રિત્રયા તસ્મિન્ પુગવે હિતા પ્રવૃત્તિરેવ ભાવનાજ્ઞાનાન્વિતસ્યાઽપિ સર્વભત્યસાર્થેઽનુગ્રહપ્રવૃત્તસ્ય હિતૈવ પ્રવૃત્તિરિતિ ॥૧૧/૧૧॥

કલ્યાણકન્દલી

અભેદજ્ઞાનતશ્ચારિ સર્વા ચારયિતુ તકમ્ । પ્રવૃત્તા મૂલિકામોગાત્ મયોઽમૌ પુસ્પોઽમ્ભવત્ ॥૧૩॥
અજાનાના યથા ભેદ મૂલિકાયાસ્તયા પશુ । ચારિત સર્વતશ્ચારિ પુનર્નૃત્વોપલઙ્ચયે ॥૧૪॥
તયા ધર્મગુરુ, શિષ્ય પશુપ્રાય વિગેષત । પ્રવૃત્તાવક્ષમ જાત્વા દેવપૂજાદિકે વિધો ॥૧૫॥
સામાન્યદેવપૂજાદૌ પ્રવૃત્તિ કારયન્ત્રિપ । વિશિષ્ટમ્યાવ્યસિદ્ધ્યર્થ ન મ્યાદોષી મનાગપિ ॥૧૬॥ ઇતિ
ઇદ નિદર્શનમુદ્દિશ્ય ઉપદેશપદેઽપિ → તા ઓહેણ હ્રદય ઉચિયત્તેનમવિગેહો જત્તો । કાયવ્વો જહ ભવ-ગોણવિગમઓ જીવમણુયત્ ॥૧૦૬॥ તોમા સાસણવણ્ણો પૂજા ભત્તીણ વીજપક્કંચો । એવ નાળી વાહુલ્લઓ હિય ચેવ કુણઙ ત્તિ <- ॥૧૦૭॥ ઇત્યુક્તમ્ । 'શાસ્ત્રાયા ચન્દ્ર' ઇતિ ન્યાય તથા 'અગુદ્ધે વર્ત્તમ્નિ સ્થિત્વા તત્ત શુદ્ધ મર્માહતે' ઇતિ ન્યાયોઽપ્યેતદર્શનમર્મયંક એવ । ઇદમેવાભિપ્રેત્યોક્ત યોગશતકેઽપિ → એવ ચિય અવપારો જાયઙ મગ્ગમ્મિ હદિ ઇયરમ્ । રણે પહ્પન્નવ્વોઽવદ્ધા વટ્ટમોયરઙ ॥૨૬॥ ભાવનાજ્ઞાનાત્ માધ્યસ્યલામોઽપિ સમ્મત । તદુક્ત વૈગમ્યકલ્પલતાયા → માધ્યસ્ય ભાવનાજ્ઞાનાત્ સર્વત્ર ચ હિતાર્થિતા <- [૧/૧૦૫૦] । અત → ન હિસ્યાત્ સર્વભૂતાનિ નાનૃત વા વદેત્ ક્વચિત્ । નાઽહિત નાઽપ્રિય વ્રૂયાન્ન સ્તેન સ્યાત્ કયશ્ચન ॥ <- [૧૬/૫ ૫૫૩] ઇતિ વરાહપુરાણાદિવચનમપિ તત્તત્તન્વસ્યાન્ શ્રોતૃન્ પ્રતિ મધ્યમ્ય. ભાવનાજ્ઞાનવાન્ પ્રયુદ્ધતે । તતશ્ચ શ્રોતૃકલ્યાણમપિ । અતો યોગવિન્દો અપિ અપુનર્વચકારીનુદિશ્ય → સર્વાન્ દેવાન્ નમમ્યન્તિ નૈક દેવ મમાશ્રિતા । જિતેન્દ્રિયા જિતક્રોધા દુર્ગાળ્યતિતરન્તિ તે ॥૧૧૮॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । અત એવ દેવગુરુધર્મસ્વરૂપપૃચ્છક સિદ્ધરાજ પ્રતિ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભરિપિ સર્વદેવનમનાર્ચનાદિક ધર્મતયોક્તમ્ । સહીવનીજ્ઞાતમુપદર્શ્ય પ્રવચ્ચચિન્તામણો મેરુતુદ્ધસૂરિભિ → 'યથા તદજ્ઞાતરૂપોઽપિ મેપજાહુર સર્મીહિતકાર્યમિદ્ધિ ચકાર તથા કલિયુગે માંહાત્તદપિ તિરોહિત પાત્રપરિજ્ઞાન સમક્તિક સર્વદર્શના-રાધનેનાઽનિવેદિતસ્વરૂપમપિ મુક્તિપ્રદ ભવતી'તિ નિર્ણય । ઇતિ હેમચન્દ્રાચાર્ય સર્વદર્શનમમ્મતે નિવેદિતે સતિ શ્રીમદ્ધરાજ

છે એક વખત તે બળદ વડલાના ઝાડ નીચે બેઠેલ હોય છે ત્યારે બે વિદ્યાધરી સ્ત્રી આકાશમાધી તે વડલાના ઝાડ ઉપર ઉત્તે છે એક વિદ્યાધરી સ્ત્રી કહે છે કે 'આ સ્વાભાવિક બળદ નથી' બીજી વિદ્યાધરી સ્ત્રી પૂછે છે કે 'તો આ સ્વાભાવિક = પોતાના મૂળસ્વરૂપવાળો કેવી રીતે થાય ?' પ્રથમ વિદ્યાધરી સ્ત્રી કહે છે 'આ વડલાના ઝાડની નીચે સજીવની નામની ઓપધિ છે જે તેને આ ખાય તો સ્વાભાવિક માનવીય પુરુષસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે' તે વિદ્યાધરી સ્ત્રીનું વચન બળદપતિની સ્ત્રીએ બે કાનડપી પડિયાથી પીધું [અર્થાત્ બે કાનથી માભળ્યું] તે નજીવની ઓપધિને વિશેષકરે ન જાણતી એવી તે સ્ત્રી તે જગ્યામા રહેલ બધો ચારો બળદને સામાન્યત = નમાન રીતે ચરાવે છે [ખવડાવે છે] ત્યાં બળદપતિએ નજીવની ઓપધિ ખાધી ત્યાં જ બળદ મનુષ્ય પુરુષ થઈ ગયો જેમ તે પત્નીની પાછળથી તે બળદમા હિતકારી પ્રવૃત્તિ હતી તેમ સર્વ ભવ્ય જીવોના સમૂહને વિશે અનુગ્રહથી પ્રવૃત્ત થયેલ ભાવનાજ્ઞાનવાળા જીવની પાછા હિતકારી જ પ્રવૃત્તિ હોય છે [૧૧/૧૧]

વિશેષાર્થ - યથાવચ્ચિત નય અને પ્રમાણનો બોધ ન હોવાથી અને શ્રુતજ્ઞાનનો રાગ હોવાથી શ્રુતજ્ઞાનને 'આ શાસ્ત્રમા કહ્યું તે જ માયુ, બીજું નહિ', 'અમારો ધર્મ જ સારો, બીજો ધર્મ ખરાબ' આવો કઈક આશય સભવે છે પણ તે જીવ પ્રજાપતીય હોવાથી તે આશય પણ દૂર થાય તેવો હોય, ભારેખમ નહિ

ચિતાજ્ઞાનવાળાને આવો આશય-કદાશય નથી હોતો આનું કારણ એ છે કે તેણે યથાવચ્ચિત નય-પ્રમાણને જાણેલા છે સ્વદર્શનમા જે વાત કહેવાયેલી છે તે અમુક નયની અપેક્ષાએ કહેવાયેલ છે તેમ અન્ય દર્શનમા કહેવાયેલ વાત પણ અમુક નયની અપેક્ષાએ અન્ય હોય છે દાત જડનો રાગ અને જીવનો દ્વેષ ભવલક્ષમાણનું પ્રધાન કારણ હોવાથી સસારના ભોગ-સુખની તીવ્ર આસક્તિને તોડવાની દૃષ્ટિએ 'સર્વ ક્ષણિક' આવી બોદ્ધદર્શનની વાત ઉપયોગી છે પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ પણ સર્વ વસ્તુઓ ક્ષણિક-વિનશ્વર છે જ જેનદર્શનમા પણ અનિત્યભાવના બતાવેલ જ છે આ અપેક્ષાએ બોદ્ધદર્શનોક્ત 'સર્વ ક્ષણિક' સિદ્ધાન્તને ચિતાજ્ઞાનવાળો સ્વીકારે છે બીજા જીવો પ્રત્યે દ્વેષ-પિક્કાર, તિરસ્કારને તોડવા 'સર્વ વ્રહ્મ', 'જીવો વ્રહ્મૈવ નેતર' ઇત્યાદિ વેદાન્તીદર્શનની વાત પણ સ્વીકારવી જરૂરી છે સજીવનયની અપેક્ષાએ વેદાન્તીદર્શનની વાત પણ સાચી છે જીવત્વ-સચ્ચિદાનંદમયત્વ વગેરે ધર્મની અપેક્ષા બધા જીવો સરખા જ છે 'જપ્તા ચેવ પરમણા' ઠાણાગાનૂત્રમા પણ સજીવનયની દૃષ્ટિએ 'ખો આવા'

ઉક્ત જ્ઞાનત્રયસ્વરૂપમ્ । અતૈતદવિપર્યયસ્વરૂપમાહ → 'ગુર્વાદી'ત્યાદિ ।

ગુર્વાદિવિનયરહિતસ્ય યસ્તુ મિથ્યાત્વદોષતો વચનાત્ । દીપ ઇવ મણ્ડલગતો બોધઃ સ વિપર્યયઃ પાપઃ ॥૧૧/૧૨॥

કલ્યાણકન્દલી

સર્વધર્માનારારાધ ← [પૃ ૭૦] ઇત્યુક્તમ્ । સમ્મતશ્રાવ્યમેવ ન્યાય પેરેષામપિ । અત એવ ભગવદ્ગીતાયામપિ → યેડપ્યન્યદેવતામક્તા યજન્તે શ્રદ્ધયાડન્વિતા । તેડપિ મામેવ કૌન્તેય ! યજન્ત્યવિધિપૂર્વકમ્ ॥ ← [૯/૨૩] ઇત્યુક્તમ્ । અત એવ પાણ્ડવગીતાયામપિ → આકાશાત્ પતિત તોય યથા ગચ્છતિ સાગરમ્ । સર્વદેવનમસ્કાર કેશવ પ્રતિ ગચ્છતિ ॥ ← [ઉપસહાર-૮૦] ઇતિ ચારિસજીવીનીન્યાયાદુક્તમ્ । એતેન → શૃણુતે સર્વધર્માશ્ચ સર્વાન્ દેવાન્ નમસ્યતિ । અનસૂયર્જિતક્રોધસ્તસ્ય તુષ્પતિ કેશવઃ ॥ [૧/૫૮] ← ઇતિ વિષ્ણુધર્મોત્તરપુરાણવચન તથા → તૈસ્તૈરેવ સદાગમૈઃ શ્રુતિમુખૈર્નાનાપથપ્રસ્થિતૈર્ગમ્યોડસૌ જગદીશ્વરો જલ-નિધિર્વારા પ્રવાહૈરિવ ॥ ← [૫/૯] ઇતિ પ્રવોધચન્દ્રોદયકૃત કૃષ્ણમિશ્રસ્ય વચન વ્યાખ્યાતમ્, વિશેષબોધવિરહદશાયા પ્રજ્ઞા-પનીયકૃતસ્ય પરમદેવધિયાડપરમદેવમક્ત્યાદે. પરમદેવે વિશ્રામાદિતિ તાત્પર્ય ભાવનીયમ્ ॥૧૧/૧૧॥

મૂલગ્રન્થે ઢ્ણડાન્વયસ્તેવમ્ → ગુર્વાદિવિનયરહિતસ્ય તુ મિથ્યાત્વદોષતો વચનાત્ યો બોધઃ સ દીપે મણ્ડલગત ઇવ વિપર્યયઃ પાપ ॥૧૧/૧૨॥ ઉપાધ્યાયાદીના વિનયરહિતસ્ય શ્રુતપ્રદાનનિષેધ એવ, તદુક્ત નિશીધમાખ્યાદૌ → પુરિસમ્મિ દુષ્વિનીષ વિણયવિહાણ ન કિંચિ આઙ્કલે । નવિ દિજ્જતિ આમરણ પલિયત્તિયકણ્ણહત્થસ્સ ॥ ← [નિ.મા ૬૨૨૧ વૃ ક મા ૭૮૨]

આમ જાણાવેલ છે અન્ય દર્શનમા જાણાવેલી વાતનો પણ ઉચિત અપેક્ષાએ સ્વીકાર કરવાની વાત જૈનદર્શન જાણાવે છે તો પછી બીજા સમુદાયવાળા કે અલગ સપ્રદાયવાળા કે અન્ય ગચ્છના લોકો જે વાત કરે તેનું મારી મથડીને ખડન કરવું એ ક્યાનો ન્યાય ? અન્યદર્શનોક્ત્ત્વ પણ જો મારી મથડીને ખડન કરવામા પ્રયોજક નથી તો અન્યસમુદાયોક્ત્ત્વ કેવી રીતે ખડન કરવામા પ્રયોજક બને ? તેવું કરે તો તે વ્યક્તિમા ચિતાજ્ઞાન કેવી રીતે સભવે ? ચિતાજ્ઞાન સુધી ન પહોંચી શકનારા ભાવનાજ્ઞાન પાસે પહોંચે તેની તો કલ્પના પણ ન કરી શકાય તેથી તે જીવ માત્ર શ્રુત જ્ઞાનમા જ અટવાઈ જાય એરે ! 'બીજા સમુદાયવાળા જે કહે તેનું ખડન જ કરવું' આ કદાચઘડી કલકિત વ્યક્તિ પાસે શ્રુત જ્ઞાન પણ ન જ હોય, કારણ કે ભારેખમ કદાચઘડ વિનાના જીવ પાસે જ શ્રુત જ્ઞાન હોય-આ વાત તો ૭ મા શ્લોકમા જ મૂલકારથીએ કહેલ છે 'માડુ તે જ સાચુ' આવી મનોવૃત્તિ મિથ્યાત્વીની હોય સમકિતીની મનોવૃત્તિ તો 'સાચુ તે માડુ' આવી હોય [૧૧/૧૦]

“સર્વ દર્શનનો યથોચિત સમન્વય કરવા દ્વારા જૈનદર્શનની સાચી જાણકારી મળે, કારણ કે જૈનદર્શન યથોચિત સર્વધર્મસમૂહસ્વરૂપ છે ” આવી બુદ્ધિથી સર્વ ધર્મના જીવો પ્રત્યે અનુગ્રહ કરવાની પરિણતિ પ્રગટે છે સ્વદર્શનના જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરવાનો જેવો રસ હોય તેવો જ રસ પરદર્શનના સર્વ જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરવાનો હોય છે અર્થાત્ સ્વદર્શની અને પરદર્શની ઉપર અનુગ્રહનો સમાન રસ ભાવનાજ્ઞાનવાળા જીવોને પ્રાપ્ત થયેલ હોય છે, જેને સમરસાપત્તિ કહે છે સમ = સરખો, રસ = અનુગ્રહપરિણામ આપત્તિ = પ્રાપ્તિ માટે ભાવનાજ્ઞાનવાળા જીવનો આશય ગભીર હોય છે. સ્વદર્શની અને પરદર્શનીમા ભેદભાવનો આશય ભાવના-જ્ઞાનવાળા જીવ પાસે નથી હોતો માટે જ સ્વદર્શનીની જેમ પરદર્શનીનું પણ હિત ધાય તેવી જ પ્રવૃત્તિ ભાવનાજ્ઞાનવાળો કરે છે જે જીવનું જે રીતે, જ્યાં, જ્યારે કલ્યાણ થવાની શક્યતા હોય તે રીતે પ્રવૃત્તિ કરવાનો ભાવનાજ્ઞાનવાળાનો ઈરાદો હોય તે માટે ક્યારેક 'અશુદ્ધે વર્ત્મનિ સ્થિત્વા તતઃ શુદ્ધ સમીહતે' આ ન્યાયનો પણ આશ્રય ભાવનાજ્ઞાનવાળો કરે વેદિક કુળમા જન્મેલો હોય અને નાસ્તિકની જેમ જીવન પસાર કરતો હોય તો તેને ગાયત્રીપાઠ કરવાનો ઉપદેશ આપે, નવકારમંત્રનો નહિ તેને અતિથિસત્કારનો ઉપદેશ આપે, જેનોને જમાડવાનો નહિ તેને ઉપાશ્રયમા જૈનમુનિના વ્યાખ્યાન સાભળવાનો નહિ પણ મોરારીબાપુની રામાપણ કથા કે પાડુરગશાસ્ત્રીના ભાગવત સપ્તાહમા જવાની પ્રેરણા કરે તેના ઈષ્ટદેવના દર્શન-વદનાદિની તેને પ્રેરણા કરે તેવી રીતે જ તે વ્યક્તિ ધર્મપ્રવૃત્તિ કરી, ધાર્મિક બની, આર્યસંસ્કૃતિને ધબકતી રાખી, હિસા-જૂઠ-ચોરી-વ્યભિચાર-વિપ્રય-કપાય-વ્યસનોથી મુક્ત રહીને મોક્ષમાર્ગે આગળ વધે છે તેને નવકારજાપ, જેનોને ભોજન કરાવવા, જૈનપ્રવચનનું જ શ્રવણ, જિનદર્શન-પૂજા વગેરેની જ વાત કરવામા આવે તો તે ભડકી જ જાય, વધુ નાસ્તિક બને જૈનકુળમા જન્મેલ ધર્મપરાડમુખ યુવાનને તો નવકારજાપ, સાધર્મિકભક્તિ, સાધુભક્તિ, જિનપ્રવચનશ્રવણ, જિનદર્શન-પૂજા વગેરેની પ્રેરણા ભાવનાજ્ઞાનવાળો કરે તાત્ત્વિક ધર્મની જિજ્ઞાસાવાળા સિદ્ધરાજ જયસિંહને શ્રીકલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રસૂરિવરે સર્વ દેવોની ઉપાસના કરવાનું જાણાવ્યું તથા સમકિતી બનેલા પરમાર્હત કુમારપાળને કેવળ વીતરાગ દેવ અને જૈન ધર્મની આરાધના કરવાનું જાણાવ્યું આ રીતે સર્વ ધર્મના જીવોને હિતકારી પ્રવૃત્તિ ગભીર મનવાળા ભાવનાજ્ઞાની જ કરી શકે આ વિષય વાચકવર્ગે પણ સુદ્રઠા છોડી ગભીર મનથી વિચારવો જિનશાસનને આત્મામા પરિણમાવવા માટે સાપ્રદાયિકજડતા - કદાચ તો છોડવો જ પડે [૧૧/૧૧]

સંક્ષેપમા પાછળના કોઠામા ત્રણેય જ્ઞાનનો પરિચય આપવામા આવે છે

ગુર્વાદીના = ઉપાધ્યાયાદીના વિનયરહિતસ્ય યસ્તુ મિથ્યાત્વદોષત = તત્ત્વાર્થાશ્રદ્ધાજ્ઞાનદોષાત્ યવનાત્ = આગમાત્ દીપ ઇવ મણ્ડલગત = મણ્ડલાકારવિપયો બોધ તૈમિરિકસ્યેવ । સ = લોધો યવનાદ્ ભવન્નપિ દોષજત્વાત્

કલ્યાણકન્દલી

પલિપત્તિયત્તિ ઠિન્નમિતિ । શિષ્ટ સ્પષ્ટમ્ । અવિર્નીતાવ્યાપને ફેવલ ક્લેશ ણ્વ, યદુક્ત પઞ્ચવસ્તુકે → અવિર્ણીઓ ન ય સિક્કહ, સિક્કહ પડિસિદ્ધસેવળ કુણઙ । મિક્કહાવળેણ તસ્મ દુ, યઙ અપ્પા હોઙ પચ્ચિત્તો < ॥૪૫॥ તદુક્ત ઘાનવિશિકાયા → અવિર્ણીયમાણવતો કિલિસ્સઙ માસઙ મુસ ચેવ । ઘટાલોહ નાઙ કો કઙકરણે પવત્તિજ્ઞા ॥ < [વિ વિ ૭/૫] ઇતિ । મિથ્યાત્વદોષત ઇતિ, અત ણ્વોક્ત → મદોપશમન શાસ્ત્ર સલાના કુરુતે મદમ્ । ચક્ષુ.પ્રકાશક તેજ ઝલૂકાનામિવાન્-તતામ્ ॥ < [સુભાપિતાવલી-૨૭] ઇતિ । મિથ્યાત્વેન શાસ્ત્રમ્ય ગર્હીકરણાત્, તત્ત્વેકાન્તેન હેયત્વાત્ । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે → ન વિ ત કરેઙ અર્ણી નેવ વિમ નેવ કિપ્પહમ્ણો વા । જ કુણઙ મહાદોસ તિવ્વ જીવસ્સ મિન્ઙત્ત ॥ < [૩/૫૪] ઇતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્યાન્યત્ર → મિથ્યાત્વ પરમો રોગો મિથ્યાત્વ પરમ તમ । મિથ્યાત્વ પરમ શત્રુ મિથ્યાત્વ પરમ વિપમ્ ॥ < [ ] ઇત્યુક્તમ્ । સતિ મિથ્યાત્વપ્રાવલ્યે પ્રવચનોપદેશમ્ય સમ્યક્ પરિણમનાઽમ્ભવાત્, તદુક્ત કર્મપ્રકૃતો → મિન્ઙાદિદ્ઘી નિયમા ડવઙ્ઘ પવયળ ન સદ્દહઙ । સદ્દહઙ અમ્ભાવ ડવઙ્ઘ વા અણુવઙ્ઘ ॥ < [ક.પ્ર ઉપગમનાકરણ-ગા ૨૫] ઇતિ । ગુર્વાદિવિનયવશાદેવ સમ્યક્ત્વસ્ય સ્થેર્ય સ્યાત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય રાજપ્રઘ્નીયે → જત્થેઙ ધમ્માયરિય પાસેજ્ઞા તત્થેવ વદિજ્ઞા નમસિજ્ઞા < [૪/૭૬] ઇત્યુક્તમ્ । તદકરણે ચ પ્રત્યવાયો મહાન્ । અત ણ્વ પઞ્ચકલ્પમાપ્યચૂર્ણો → જઙ ગુરુણ ચક્કુઆલોણ ય પળામ ન કરેઙ પાયચ્છિત્ત વિસમોગો વા < [ગા ૧૪૯૮ પશ્ચાત્] ઇત્યુક્તમ્ । ગુરૂહીલના તુ મહાપાયાવહા । તદુક્ત વશવૈકાલિકેઽપિ → ન યાવિ મોક્કસો ગુરૂહીલળાણ < [ગા ૧/૨/૭] । વિનયઘ્ઠાત્રિશિકાયામપિ → શક્ત્યગ્રજ્વલનવ્યાલ-

શ્રુતજ્ઞાન	ચિતાજ્ઞાન	ભાવનાજ્ઞાન
(૧) ઉહાપોહાદિથી ગહિત યથાશ્રુત બોધ	(૧) નય-પ્રમાણ-યુક્તિ દ્વાગ ઉહાપોહાદિયુક્ત બોધ	(૧) હેતુ-સ્વરૂપ-કળમબધી એવો આત્મહિનમા પ્રવર્તઙ બોધ
(૨) કોઠારમા પહેલ બીજ જેવુ	(૨) પાણી પઙ પ્રસંગનાર તેલમિદુ જેવુ	(૨) શ્રેષ્ઠ રત્નની કાતિ જેવુ
(૩) મિથ્યાશ્રદ્ધગહિત વાક્યાર્થમાત્રશ્રાહી	(૩) અતિમૂઢમ મચોટ યુક્તિના ચિતનથી મહાવાક્યાર્થશ્રાહી	(૩) વિધિ-દાના-ક્રત્ય-પ્રાત્રાદિના પ્રયત્નયુક્ત અને એદપર્યશ્રાહી
(૪) વાક્યાર્થ = પ્રસ્તુત વિષય સાથે એકવાક્યતાઆપત્ર સઙલ શાન્ત્રવચનને અબાધઙ એવો પ્રસ્તુત વચનનો નિર્ગૂતિ અર્થ (નય-પ્રમાણબોધશૂન્ય)	(૪) મહાવાક્યાર્થ = આશિષ્ન-અનાશિષ્ન (ઉક્ત અને ગર્ભિત) સર્વ ધર્માત્મક વસ્તુ પ્રતિપાદક અનેકાન્તવાદને અવલબીને પ્રાપ્ત થયેલ પ્રસ્તુત વચનનો નય-પ્રમાણાત્મીન અર્થ	(૪) એદપર્ય = સર્વ જ્ઞેય પદાર્થના સ્વીકારમા સર્વજ્ઞની આજ્ઞા જ પ્રધાન કાગણ છે - એવુ પ્રસ્તુત વચનનુ અતિમ તાત્પર્ય
(૫) 'અહીં આ કહ્યુ છે તે જ પ્રમાણ છે' આવો કઈઙ મતાશ્રદ્ધ શ્રુતજ્ઞાનના રાગથી રહે છે	(૫) મતાશ્રદ્ધગહિત નય-પ્રમાણ-મૂઢમ સચોટ યુક્તિ ચિતનવશ ન્યાયપ્રાપ્ત સ્વ-પર શાન્ત્રોક્ત અર્થનો સ્થાના-નુકૂળ સ્વીકાર કરે, પગતુ એકાત પકડી વિવાદ-વિગેધ ન કરે	(૫) સર્વદર્શનમમૂહસ્વરૂપ સ્વશાસ્ત્રના ગભીર બોધથી જન્મેલ ભેદભાવ વગરની સર્વાનુશ્રદ્ધ પશિગતિવશ ભવ્યમમુદાપના હિતમા પ્રવૃત્તિ કરે

શયકાગ્રીએ શ્રુતજ્ઞાન, ચિતાજ્ઞાન, ભાવનાજ્ઞાન-આ ત્રણ જ્ઞાનનુ સ્વરૂપ જણાવ્યુ હવે જ્ઞાનના વિષયસિ અજ્ઞાનને જણાવે છે

❧ વિનયરહિત જીવનો બોધ તે અજ્ઞાન ❧

ગાથાર્થ - ગુરુ વગેરેના વિનયથી રહિત જીવને મિથ્યાત્વ દોષના લીધે આગમથી જે બોધ થાય છે તે દીપકમા મડલાકારવિષયક બોધ જેવો, વિપરીતબોધ થાય છે, તે પાપનો હેતુ છે [૧૧/૧૨]

❧ વિનય વિના જ્ઞાન પછા જિયમા મિથ્યા ❧

દીકાર્થ - ગુરુ-વાચનાચાર્ય - ઉપાધ્યાય વગેરેના વિનયથી ગહિત એવા જીવને તાત્વિક અર્થની અશ્રદ્ધાસ્વરૂપ મિથ્યાત્વ દોષના લીધે આગમને આશ્રયીને જે બોધ ઉત્પન્ન થાય છે તે બોધ આગમથી ઉત્પન્ન થવા છતા મિથ્યાત્વ દોષથી જન્ય હોવાના કારણે

વિપર્યય = મિથ્યાપ્રત્યય પદમાત્રવાચ્યાર્થવિષય પાપ = પાપહેતુ ॥૧૧/૧૨॥

વિપર્યય એવ પ્રસ્તુતે દૃષ્ટાન્તગર્ભમુપનયમાહ → 'દળ્હી'ત્યાદિ, 'મોહે'ત્યાદિ ।

દળ્હિલ્હનિવસન ભસ્માદિવિભૂષિતં સતા શોચ્યમ્ । પશ્યત્યાત્માનમલ ગ્રહી નરેન્દ્રાદપિ હ્યધિકમ્ ॥૧૧/૧૩॥

મોહવિકારસમેતઃ પશ્યત્યાત્માનમેવમકૃતાર્થમ્ । તદ્વ્યત્યયલિઙ્ગરતં કૃતાર્થમિતિ તદ્ગ્રહાદેવ ॥૧૧/૧૪॥

કલ્યાણકન્દલી

સિદ્ધક્રોધાતિશાયિની । અનન્તદુઃખજનની કીર્તિતા ગુરુહીલના ॥ ← [દ્રા.દ્રા ૨૯/૧૧] ઇતિ । ગુર્વાદિહીલનાકારી પૈર. મૂઢત-યોચ્યતે । તદુક્ત મહાભારતે → વિદ્યાશીલવયોવૃદ્ધાન્ બુદ્ધિવૃદ્ધાશ્ચ ભારત ॥ ધનાભિજાતવૃદ્ધાશ્ચ નિત્ય મૂઢોઽવમન્યતે ॥ ← [ઉદ્યોગપર્વ-૩૮/૩૪] ઇતિ । દોષજત્વાત્ = અવિનયપ્રયુક્તમિથ્યાત્વજન્યત્વાત્ મિથ્યાપ્રત્યયઃ પદમાત્રવાચ્યાર્થવિષયઃ, યથોક્ત મૂલકારૈરેવ ઉપદેશપદે → વિહિણા ગુરુવિણેણ એવ ચિય સુત્તપરિણઈ હોઈ । ઇહરા ઉ સુત્તગહણ વિવજ્જયફલ મુણેયવ્વ ← ॥૨૭॥ ઉત્તરાધ્યયનચૂળીં અપિ → ન વિનયશૂન્યે ગુણાવસ્થાનમ્ ← [ઉ.ચૂ.૧] ઇત્યુક્તમ્ । વસ્તુતોઽહંકારસ્યૈવ સર્વગુણ-નાશકત્વેઽપિ તસ્યાવિનયાવિનાભાવિત્વાદિદમપિ યુક્તમેવ । તદુક્ત નિશીથચૂળીં → અવિણીતો ણિયમા ગવ્વિતો ત્તિ ← [નિ.મા ૬૨૨૦ મા.૪ પૃ ૨૫૯] । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય જ્ઞાનાર્ણવેઽપિ → જ્ઞાનરત્નમપાકૃત્ય ગૃહ્ણાત્યજ્ઞાનપત્રગમ્ । ગુરૂનપિ જનો માની વિમાનયતિ ગર્વત ॥ ← [૧૯/૫૨] ઇત્યુક્તમ્ । મિથ્યાજ્ઞાન ચ પ્રમાદપદેનાપિ પ્રતિપાદ્યતે, યથોક્ત → પમાઓ ય જિણિદેહિ અઢ્ઢહા પરિવન્નિઓ । અન્નાણ સસઓ એવ મિચ્છાનાણ તહેવ ય ॥ રાગ દોસો મઙ્ગમસો ધમ્મમિ ય અણાયરો । જોગાણ દુપ્પણિહાણ અઢ્ઢહા વજ્જિયવ્વઓ ॥ ← [ ] ઇતિ । વિપર્યયઃ દોષજન્યતયા પાપહેતુરિતિ । ઇદ ચ સાક્ષાત્, પરમ્પરયા તુ ગુર્વવિનય એવ પાપહેતુ દુ લ્હેતુશ્ચ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય દશવૈકાલિકે → 'વિવત્તી અવિણીયસ્સ' ← [૯/૧/૨૧] ઇત્યુક્તમ્ । વિનયસ્ય ગુણાદિકારણત્વ તુ → વિણઓ સવ્વગુણાણ મૂલ સણ્ણાણદસણાઈણ । મુક્લ્લસ્સ ય તે મૂલ તેણ વિણીઓ ઇહ પસત્થો ← ॥૨૫॥ ઇતિ ધર્મરત્નપ્રકરણાદિના પ્રસિદ્ધમેવ । તસ્ય દ્વિપચ્ચાશન્દેદાદિકમન્યતોઽવસેયમ્ ॥૧૧/૧૨॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → દળ્હિલ્હનિવસન, ભસ્માદિવિભૂષિત, સતા શોચ્ય, આત્માન અલ ગ્રહી નરેન્દ્રાદપિ હિ અધિક પશ્યતિ ॥૧૧/૧૩॥ એવ મોહવિકારસમેત. તદ્વ્યત્યયલિઙ્ગરત અકૃતાર્થ આત્માન તદ્ગ્રહાદેવ કૃતાર્થ ઇતિ પશ્યતિ ॥૧૧/૧૪॥

તે બોધ મિથ્યા જ્ઞાન છે પદના કેવળ વાચ્યાર્થનું જ તેમા અવગાહન થતુ હોય છે તે મિથ્યા જ્ઞાન પાપનો હેતુ બને છે જેમ તિમિરરોગવાળા જીવને દીપકમા મહાકારવિષયક ભ્રમ થાય છે (દીપકમા મોરના પીછા જેવો આકારનું ભ્રમાત્મક જ્ઞાન આપના તિમિરરોગવાળા જીવને થાય છે) તેમ મિથ્યાત્વદોષગ્રસ્ત જીવનો બોધ મિથ્યા હોય છે [૧૧/૧૨]

વિશેષાર્થ :- ગુરુ વગેરે ઉપકારીઓનો વિનય કરવાથી સમકિત નિર્મળ થાય છે. ઉપકારી એવા ગુરુ, વિદ્યાગુરુ વગેરેના વિનયમા જે પ્રવર્તતો નથી તેને મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય છે તેના કારણે પછી તે વ્યક્તિ આગમ સાભળે તો તેને આગમથી થતો બોધ પણ મિથ્યાજ્ઞાન સ્વરૂપ હોય છે જો કે તે વિદ્વાન હોય તો તેને આગમશ્રવાણથી બોધ થાય છે ખરો, પણ તે માત્ર પદાર્થનો જ બોધ હોય છે મહાવાક્યાર્થજ્ઞાન થવુ તેને માટે મુશ્કેલ છે તાત્પર્યબોધનો = ભાવનાજ્ઞાનનો તો તેને માટે અસભવ જ છે વાચ્યાર્થમા અટવાયેલો તે જીવ શાસ્ત્રના રહસ્યાર્થને ન પામવાના કારણે મોક્ષમાર્ગે આગળ નથી વધતો

ઊલટુ, તાત્પર્યાર્થને કચડી નાખનારુ તેનુ જ્ઞાન વાચ્યાર્થમાત્રવિષયક હોય છે માટે તે મિથ્યાજ્ઞાન જ છે તિમિરરોગગ્રસ્ત આપ્તવાળો માર્ગસ દીપકને જુએ તો તેને દીવો મોરના પીછા જેવો દેખાય છે ગોળાકાર મોરનુ પીછુ સમજીને તે તેને પકડે તો જેમ દાઝે છે તેમ મિથ્યાજ્ઞાનવાળો જીવ શાસ્ત્રને સાભળ્યા પછી સસાર વધારે છે, નુકશાની ભોગવે છે દા ત 'બ્રહ્મચારી પુરુષે રીંગણા ખાવા નહિ કારણ કે રીંગણા વિકારવર્ધક છે' આવા તાત્પર્યથી શાસ્ત્રમા લખેલા 'રીંગણા વિકારવર્ધક છે' આ વાક્યને વાચી, તેનો વાચ્યાર્થ જાણી, મિથ્યાત્વગ્રસ્ત જીવ ભોગશક્તિવૃદ્ધિના ઉદ્દેશથી રીંગણા ખાવા માટે પ્રવૃત્તિ કરે તો તેને ઉપરોક્ત શાસ્ત્રવચનથી થયેલ વાચ્યાર્થમાત્રવિષયક બોધ મિથ્યાજ્ઞાન જ કહેવાય ને ! શાસ્ત્રના તાત્પર્યાર્થને મારી નાખીને જે બોધ થાય તે સસારવર્ધક જ બને ને ! દોષજન્ય જ્ઞાન દોષજનક-દોષવર્ધક જ હોય - આ નિયમ અહીં કામ કરી રહ્યો છે. [૧૧/૧૨]

વિષયસિ જ પ્રસ્તુત હોતે છતે દૃષ્ટાન્તગર્ભિત ઉપનયને શ્રયકારશ્રી બે ગાથા દ્વારા જણાવે છે

ગાથાર્થ :- સાધેલા અને જૂના કપડાના પહેરવેશવાળી, શરીર ઉપર રાખ વગેરે ચોપડેલ અને સજ્જન પુરુષોને દયાપાત્ર એવી પોતાની જાતને જેમ અત્યંત કદાશહી રાખ કરતા પણ ચઢિયાતી જુએ છે [૧૧/૧૩]

ગાથાર્થ :- તેમ મનોવિભ્રમદોષવાળો જીવ કૃતાર્થ કરતા ઊલટા લક્ષણોમા મગ્ન થયેલ અને અકૃતાર્થ એવા પોતાને મનોવિભ્રમદોષ ગ્રહણ કરવાના લીધે જ કૃતાર્થ માને છે [૧૧/૧૪]

દળિંદ્રિયપંડ = કૃતસંધાનવિશેષ જીર્ણવરત્ર તદ્વિવસન = પરિધાન યસ્ય સ તથા તમ્ । ધરમાદિભિ વિમૂષિત = વિચ્છુરિત સતા = સત્પરુષાણા શોચ્ય = શોચનીય પશ્યતિ = અવલોકયતિ અલ = અત્યર્થ આત્માન ગ્રહી = સ્વાગ્રહવાન નરેન્દ્રાદિપિ હિ = ચક્રવાર્તિનોડપિ હિ અધિક = અતિશયિત યથેતિ મમ્યતે ॥૧૧/૧૩॥ મોહવિકારેણ = મનોવિભ્રમદોષેણ સમાન્વેત પરુષ એવ = ગ્રહનૃહીતરીત્યા આત્માન અકૃતાર્થ સન્ત કૃતાર્થ પશ્યતિ । કિમ્ભૂત ? તસ્ય = કૃતાર્થસ્ય વ્યત્યયેન યાનિ લિંગાનિ તેપ રત ય સ તથા તમ્ । અત્રેણ વસ્તુવૃત્ત્યા અકૃતાર્થ-ત્વમેવાહ । વિપર્યયદર્શને કો હેતુ ? અત્રાડ્ડહ -> ઇતિ = અમુના નૃર્વનધીનતાદિલક્ષણેણ પ્રકારેણ તસ્ય મોહ-વિકારસ્ય ગ્રહ = કર્મશક્તિરૂપેણાડ્ડત્મન્યુપાદાન, તત ઇવ । કૃતાર્થમિતિ પશ્યતી તિ યોજનાયા ચ ઇતિ ઉવતત્વેન પ્રથમાડ્ડપતિ સમાધેયા ॥૧૧/૧૪॥ જ્ઞાન-વિપર્યયો રવામ્યપદર્શનાર્થમાહ કારિકાદ્વય -> 'સમ્યગ્'ત્યાદિ, લોકે'ત્યાદિ ।

સમ્યગ્દર્શનયોગાજ્ઞાન તદ્ગ્રન્થિભેદત. પરમમ્ । સાડ્પૂર્વકરણતઃ સ્યાજ્જંય લોકાન્તર તચ ॥૧૧/૧૫॥

કલ્યાણકન્ડલી

'દળિંદ્રિયપંડે'ત્યાદિ કારિકાદ્વયમસ્મત્પમ્મતમપ્યન્યદર્શનિકતૃકમિતિ વ્યંયમ્ [દૃશ્યતા લલિતવિસ્તરગયા ૮૬ તમે પૃષ્ઠ] । ગ્રહી = સ્વાડ્ડગ્રહવાન = અસદભિનિવેશવાનિત્યર્થ । મિથ્યાત્વલભણગ્રહોપેત ઇત્યન્ય ॥૧૨/૧૩॥

વ્યત્યયેન = વ્યત્યમ્ય = અકૃતાર્થમ્ય યાનિ લિંગાનિ ડ્ડ્રુદ્વરસલવૃત્ત્યાદીનિ તેપુ રત । 'તદ્ગ્રહાવેશાદિ'તિ પાઠાન્તરમ્, -> સ ઇવ ગ્રહ = મોહવિકાર = તદ્ગ્રહ, તમ્ય આવેશાનુ = ડ્ડ્રુદ્વરસલ -> ઇતિ લલિતવિસ્તરપણ્ડિકાકાર ।

નનુ 'અકૃતાર્થ સન્ત આત્માન કૃતાર્થ પશ્યતિ' ઇત્યાદિરૂપેણ વ્યાખ્યાન ન જ્યાય । કિન્તુ 'અકૃતાર્થ સન્ત આત્માન કૃતાર્થમિતિ પશ્યતી'ત્વંમેવ યોજના યુક્તા । તતશ્ચ ઇતે ઇવપ્રકારત્વાર્થમ્ય દર્શનં યોજનમ્, ન તુ મોહવિકારગ્રહે ઇતિ ચેત્ ? મૈવમ્, 'આત્માન કૃતાર્થમિતિ પશ્યતિ' ઇતિ = ઇવ રીત્યા યોજનાયા ચ = શબ્દાન્વયે હિ કૃતાર્થાદિગતસ્ય કર્મત્વસ્ય ઇત્યુક્તત્વેન = ઇતિશબ્દેનૈવ પ્રતિપાદિતત્વેન કૃતાર્થાદિપદેપુ પ્રથમાપત્તિ = માધુત્વાર્થાયા. પ્રથમાવિભક્તે પ્રમક્તિ મ્યાત્, અન્યથા પુનસ્કત્યાપત્તે । તતશ્ચ કૃતાર્થાદિપદેપુ પ્રથમાપત્તિ = પ્રથમાવિભક્તિપ્રાપ્તિ કિમર્થમતિલક્ષિતા ? ઇતિ સમગ્યા સમાધેયા સ્યાત્ । અત 'આત્માન કૃતાર્થ પશ્યતિ' ઇત્યાદિરૂપેણોક્તા યોજનૈવ મદ્વનિમદ્વતિ । ઇત્યમેવ દ્વિર્તાયાયા સાફલ્યોપપત્તેરિતિ વિભાવનીય વૈચારકરણ ॥૧૨/૧૪॥

મૂલગ્રન્થે દળિંદ્રિયપંડવેવમ્ -> મમ્યગ્દર્શનયોગાત્ જ્ઞાનમ્ । ગ્રન્થિભેદત તત્ પરમમ્ । મોડ્પૂર્વકરણત મ્યાત્ । તચ

અજ્ઞાતીની ઓળખાણ

ટીકાર્થ - જેમા અમુક તાવા ક્ષેત્ર છે એવા જાણી વન્ત જેનો પહેચ્વેશ છે અને જેના શરીર ઉપર રાખના શાગુગાર છે તેમ જ મત્પુરુષોને દયનીય એવા પોતાને અત્યંત આશ્ચર્ય માણુન જેમ ચક્રવર્તી કરતા પાણ ચડિયાતો જુએ છે મૂળ ગાયમા 'વયા' શબ્દ નથી તેનો અચાહાર જાણવાનો છે માટે ગુજરાતી અનુવાદમા 'જેમ' શબ્દ ઉમેરેલ છે [૧૧/૧૩]

ટીકાર્થ - મનોવિભ્રમ દોષથી પુજ્ઞ પુરુષ તેમ = ડ્ડાશહસન્તની પદ્ધતિ મુજબ કૃતાર્થના વિપરીત લિંગોમા રક્ત એવો અકૃતાર્થ હોવા છતા પોતાને કૃતાર્થ માને છે કૃતાર્થ-કૃતદૃત્યના વિગેથી લક્ષણોમા મજ હોવાથી વાન્તવમા પોતાની અકૃતાર્થતા-અકૃતદૃત્યતાને જ તે જાણાવે છે 'અકૃતાર્થ હોવા છતા પોતાને કૃતાર્થ માનવા સ્વરૂપ વિપરીત દર્શનમા કોણ હેતુ છે ?' આવો પ્રશ્ન ઉપચિત થયે છતે તેના સમાધાન માટે શ્રીમદ્જ્ઞ હે છે કે - કાગળ કે ગુરુને આરીન ન ગહેવુ વગેરે સ્વરૂપે મનોવિભ્રમને-મોહવિકારને કર્મશક્તિસ્વરૂપે આત્મામા તેણે શ્રદ્ધા ક્ષેત્ર છે અને જે પોતાને 'કૃતાર્થ' આ પ્રમાણે માને છે - આ પ્રમાણે અર્થઘટન કરવામા તો ઇતિ ચબ્દ કાગળ કર્મત્વને કહેવાના લીધે પ્રથમ વિભક્તિ 'કૃતાર્થ' શબ્દને લાગવાની આપત્તિ આવે કર્મત્વને જાણાવવા દિતીયા વિભક્તિની ડ્ડશી જ આવશ્યકતા નથી, કાગળ કે કર્મત્વ 'ઈતિ' શબ્દથી જાણાવાઈ ગયેલ છે તેથી માધુત્વ = શિષ્ટત્વ જાણવાઈ ગહેવા 'કૃતાર્થ' શબ્દને પ્રથમા વિભક્તિ જ લાગવી જોઈએ પરતુ ગ્રથકારે દિતીયા વિભક્તિ લગાડેલ છે માટે ટીકાકારે પૂર્વે જે રીતે અર્થઘટન કર્યું તે જ આજબી છે આ રીતે સમાધાન કરવુ [૧૧/૧૪]

મમ્યદ્ જ્ઞાન અને મિથ્યા જ્ઞાનના સ્વામીને બતાવવા માટે મૂલકાગ્રથી બે ગાથા બતાવે છે

ગાથાર્થ - મમ્યગ્દર્શનના યોગથી જ્ઞાન થાય છે ગ્રન્થિભેદથી મમ્યગ્દર્શન પ્રવાન થાય છે ગ્રન્થિભેદ અપૂર્વકરણથી થાય છે તે અપૂર્વકરણ લોકોત્તર જાણવુ [૧૧/૧૫]

लोकोत्तरस्य तस्मान्મહાનુભાવસ્ય શાન્તચિત્તસ્ય । ઔચિત્યવતો જ્ઞાન શેષસ્ય વિપર્યયો જ્ઞેયઃ ॥૧૧/૧૬॥

સમ્યગ્દર્શનસ્ય = તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનસ્ય યોગાત્ જ્ઞાન ભવતિ । તત્ = સમ્યગ્દર્શન પરમ = પ્રધાન ગ્રન્થિભેદતો ભવતિ । સ = ગ્રન્થિભેદો નિયમત એવાપાર્દ્ધપુદ્ગલપરાવર્ત્તાધિકસસારચ્છેદી અપૂર્વકરણત = યથાપ્રવૃત્તોત્તરપરિણામ-વિશેષત સ્યાત્ । તત્ત્વ અપૂર્વકરણ લોકાત્ સર્વસ્માદપિ ઉત્તર = પ્રધાન, અનાદૌ સસારે સૂત્રાર્થગ્રહણાદિ-તત્ત્વધર્મસ્થાનસમ્પત્તાવપ્યજાતપૂર્વત્વાત્ ॥૧૧/૧૭॥

તસ્માત્ લોકોત્તરસ્ય = લોકાતીતચારિત્રસ્ય મહાનુભાવસ્ય = અચિન્ત્યશત્વે શાન્તચિત્તસ્ય = ઉપશાન્ત-મનસ ઔચિત્યવત = ઔચિત્યયુક્તસ્ય જ્ઞાન જ્ઞેયમ્ ।

કલ્યાણકન્દલી

લોકોત્તરમ્ ॥૧૧/૧૬॥ તસ્માત્ લોકોત્તરસ્ય મહાનુભાવસ્ય શાન્તચિત્તસ્ય ઔચિત્યવતો જ્ઞાન જ્ઞેયમ્ । શેષસ્ય વિપર્યયો જ્ઞેયઃ ॥૧૧/૧૬॥ આસન્નભવ્યતા-કર્મલઘુતાદિત. સમ્યગ્દર્શન જાયતે, યથોક્ત → આસન્નભવ્યતા-કર્મહાનિ-સજ્જિત્વ-શુદ્ધિભાક્ । દેશનાદ્યસ્તમિથ્યાત્વો જીવ. સમ્યક્ત્વમશ્રુતે ॥ ← [ ] ઇતિ । કાર્ત્તિકેયાનુપ્રેક્ષાયા તુ → ચદુગદિભવ્વો સળ્ળી સુવિસુદ્ધો જગ્ગમાણપજ્જતો । સસારતદે ણિયડો ણાળી પાવેઝ સમ્મત્ત ॥૩૦૭॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । સમ્યગ્દર્શનસ્ય = તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનસ્ય યોગાત્ = સમ્બન્ધાત્ મિથ્યાજ્ઞાન સમ્યક્ જ્ઞાન ભવતિ, ઉપલક્ષણાત્ ચારિત્રાદિકમપિ પ્રાદુર્ભવતિ, તસ્મિન્ સતિ ચ જ્ઞાનાદીના સાફલ્ય, યદુક્ત શ્રીમદ્રવાહુસ્વામિભિ આચારાઙ્ગનિર્યુક્તૌ → દસળવઓ હિ સફલાણિ હુતિ તવનાળચરણાઈ ← [૨૨૧] ઇતિ । સર્વશ્રેયોમૂલત્વાદેવ શ્રદ્ધાયા અતિદુર્લભત્વ → સદ્ધા પરમદુલ્લહા ← [૩/૯] ઇત્યેવ ઉત્તરાધ્યયને દર્શિતમ્ । તત્ = સમ્યગ્દર્શન પ્રાક્ અવ્યક્તમપ્રધાન કેવલવ્યવહારનયાભિમત વા ગ્રન્થિભેદતઃ ભવ્યાના પ્રધાન = વ્યક્ત નિશ્ચયનયસમ્મત વા ભવતિ । ગ્રન્થિભેદઃ અપૂર્વકરણતઃ = યથાપ્રવૃત્તોત્તરપરિણામવિશેષતઃ = ચરમયથાપ્રવૃત્તકરણોત્તરકાલીનપરિણામવિશેષતઃ સ્યાત્ । અત્ર પરિણામ સર્વત્ર શુભાત્મપરિણતિલક્ષણો બોધ્ય. । તદુક્ત સદ્ધર્મવિશિકાયા → ઇત્ય પરિણામો યલુ જીવસસ સુહો ય હોઝ વિન્નેઓ । કિ મલકલકમુક્ક કળગ મુવિ સામલ હોઝ ? ॥ ← [વિ વિ ૬/૯] ઇતિ । પ્રકૃતે અપૂર્વગુણાપ્તિત્વાત્ પૂર્વ કદાપ્યપ્રાપ્તત્વાત્ અપૂર્વકરણમુચ્યતે । ગ્રન્થિભેદપ્રક્રિયાદિકશ્ચાઽઽગમિક વસ્તુ, તથા ચૈતત્સવાદિન્યો વિશેષાવશ્યકભાષ્યગાથા. → ‘કરણ અહાપવત્ત અપુલ્લમણિયટ્ટિમેવ મલ્લાળ । ઇયરેસિ પઢમ ચિય, મળ્ણઝ કરણ તિ પરિણામો ॥ જા ગળ્ઠી તા પઢમ, ગળ્ઠિ સમઝ્છલ્લઓ મવે લીય । અળિયટ્ટીકરણ પુળ, સમ્મત્તપુરક્લ્લઢે જીવે ॥ ગળ્ઠિ ત્તિ સુદુલ્લેઓ, કલ્લલ્લ-ઘળ્લરૂઢ-ગૂઢગળ્ઠિ લ્લ । જીવસસ કમ્મજળિઓ, ઘળ્લરાગલ્લોસપરિણામો ॥ મિત્તમ્મિ તમ્મિ લામ્મો સમ્મત્તાઈળ મોક્લલ્લેઝળ । સો ય દુલ્લમ્મો પરિસસમચિત્તવિઘાયાઝિવલ્લેહિ ॥ ← [૧૨૦૨/૧૨૦૩/૧૯૯૫/૧૯૯૬] ઇતિ । પૈરેપિ દુ લ્લોચ્છેદાય સમ્યગ્દર્શન શરણી-ક્રિયતે, તદુક્ત વ્યાસેન યોગસૂત્રભાષ્યે → તદેવમનાદિના દુ.લ્લસોતસા લુલ્લમાનમાત્માન ભૂતગ્રામ ચ દૃલ્લવા યોગી સર્વદુ લ્લક્ષય-કારણ સમ્યગ્દર્શન શરણ પ્રપલ્લતે ← [યોગસૂત્ર ૨/૧૫-પૃ ૧૭૪] ઇતિ । ઉપશાન્તમનસઃ ઇતિ । પરમતાનુસારેળ યોગારૂઢદશાયા શમસ્યૈવાપર્ગકારણત્વમ્, તદુક્ત ભગવદ્ગીતાયા → આરૂઢ્લોમુનિયોંગ કર્મ કારણમુચ્યતે । યોગારૂઢસ્ય તસ્યૈવ શમ કારણ-મુચ્યતે ॥ ← [૬/૩] ઇતિ । ન ચ પરોક્તવાદનુપાદેયમિદમિત્યારેકળીયમ્, સદુક્તિત્વેનાસ્માકમપ્યભિમતત્વાત્તસ્ય । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય જ્ઞાનસારે → આરૂઢ્લોમુનિયોંગ શ્રવેદ્ લાલ્લક્રિયામપિ । યોગારૂઢ. શમાદેવ શુદ્ધચત્યન્તર્ગતક્રિય. ॥ ← [૬/૩] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ઔચિત્યયુક્તસ્ય જિનાજ્ઞાઽઽદરકલિત-તત્ત્વદ્વલ્લ-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવાનુરૂપપ્રવૃત્તિસમેતસ્ય જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન જ્ઞેયમ્ । ઇત્યશ્ચાઽઽસન્ન-

ગાથાર્થ - માટે લોકોત્તર મહાનુભાવ શાન્તચિત્તવાળા અને ઔચિત્યયુક્ત એવા જીવનો (બોધ તે) જ્ઞાન જાણવું બાકીનાનું અજ્ઞાન જાણવું [૧૧/૧૬]

જ્ઞાન અને અજ્ઞાનના સ્વાભાવિક ઓળખીએ

ટીકાર્થ - તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાસ્વરૂપ સમ્યગ્દર્શનના યોગથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે ગ્રન્થિભેદથી તે સમ્યગ્દર્શન પ્રધાન બને છે ગ્રન્થિભેદ નિયમા અપાર્થ પુદ્ગલપરાવર્તથી વધારાના સસારનો નાશ કરે છે તે ગ્રન્થિભેદ યથાપ્રવૃત્તકરણ પછી થનાર પરિણામવિશેષ-સ્વરૂપ અપૂર્વકરણથી થાય છે સર્વ લોક કરતા પણ તે અપૂર્વકરણ પ્રધાન છે, કારણ કે અનાદિ સસારમા સૂત્રગ્રહણ, અર્થ-ગ્રહણ વગેરે તે તે ધર્મસ્થાનોની પ્રાપ્તિ થવા છતાં અપૂર્વકરણ ક્યારેય પણ પૂર્વે પ્રાપ્ત થયું નથી [૧૧/૧૫]

ટીકાર્થ - માટે લોકોત્તર ચારિત્રવાળા, અચિત્યશક્તિવાળા, શાન્ત મનવાળા અને ઔચિત્યવાળા જીવનું જ્ઞાન જાણવું ઉપરોક્ત

શેષસ્ય = ઉવતગુણવિપરીતસ્ય વિપર્યય = પદમાત્ર-વાત્યાર્થવિપયો વિપર્યાસો હોય ॥૧૧/૧૬॥

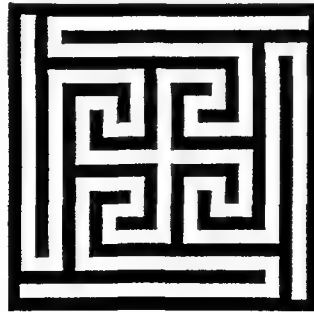
॥ इति एकादश ज्ञानषोडशकम् ॥

કલ્યાણકન્દલી

સિદ્ધિકત્વમપિ વિજાયતે । યથોક્ત ઉપદેશપદે → આસન્ન-સિદ્ધિયાણ લિંગ સુત્તાણુસારઑ ચેવ । ઉચિયત્તે પવિત્તી સન્વત્ય જિણમ્મિ વહુમાણા ॥૩૫॥ ←- ઇતિ । તાત્ત્વિકમૌચિત્ય તુ સુદુર્લભમેવ, તદુક્ત યોગસારે → ઔચિત્ય યે વિજાનન્તિ સર્વકાર્યેષુ સિદ્ધિદમ્ । સર્વપ્રિયક્ષ્ણા યે ચ તે નરા વિરલા જને ॥ ←- [૫/૧૦] ઇતિ । ઔચિત્યવિરહે તુ ન તત્ સજ્જાન સ્યાત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્યાન્યત્રાપિ → ઔચિત્યમેકમેકત્ર ગુણાના કોટિરેકત. । વિષાયતે ગુણગ્રામ ઔચિત્યપરિવર્જિત ॥ ←- [ ] ઇત્યુક્તમ્ । → ન કયાવિ ઉત્તમનરા ઉચિઆચરણ વિલઘતિ ←- [ ] ઇત્યપિ સ્મર્તવ્યમત્ર । ધર્મવિન્દો અપિ → ઉચિતાનુષ્ઠાન હિ પ્રધાન કર્મક્ષયકારણમ્ ←- [૬/૧૩] → ઉચિતાનુષ્ઠાનમેવ સર્વત્ર પ્રધાનમ્ ←- [૬/૫૦] ઇત્યાયુક્તમ્ । ઉપેત્યાનુચિતકરણે તુ નિયમેન મિથ્યાભિનિવેગ, તદુક્ત ધર્મવિન્દૌ → અનુચિતપ્રતિપત્તૌ નિયમાદમદભિનિવેશોઽન્યત્રાઽનાભોગમાત્રાદિતિ ←- [૬/૧૮] ઇતિ । ‘ઔચિત્યયુક્તસ્ય’ ઇતિ પદસ્યોપલક્ષણાત્ ક્ષીણપાપસ્યેત્યપિ દૃશ્યમ્ । પરંપામર્પાદમભિમતમ્ । તદુક્ત ગરુડપુરાણે → જ્ઞાનમુત્પદ્યતે પુસા ક્ષયાત્યાપસ્ય કર્મણ । યથાદર્શતલે પ્રચ્ચે પદ્યત્યાત્માનમાત્માનિ ॥ ←- [૧/૨૨૯/૬-૭] ઇતિ । અન્યત્રાપિ → પાપક્ષયાત્ શુદ્ધમતિરાપ્નોતિ જ્ઞાનમુત્તમમ્ ←- [ ] ઇત્યુક્તમ્ ॥૧૧/૧૬॥

इति मुनियशोविजयविरचिताया कल्याणकन्दल्या एकादशषोडशक-योगदीपिकाविवरणम् ।

ગુણથી વિપરીત જીવનો બોધ, કે જે પદોના કેવળ વાચ્યાર્થવિષયક છે, વિપર્યાસ-ભ્રમ-અજ્ઞાનસ્વરૂપ જાણવો [૧૧/૧૬]
વિશેષાર્થ :- કર્મશય વગેરેમા જાણાવ્યા મુજબ અપૂર્વ સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણચોગુણી, ગુણસક્રમ, અપૂર્વ સ્થિતિબદ્ધ બધા યાય છે તે લોકોત્તર અપૂર્વકરુણથી થનાર સ્થિતિભેદ દ્વારા પ્રધાન સમ્યગ્દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે તે સમ્યગ્દર્શન જ જ્ઞાનનું કારણ છે [૧૧/૧૫] આ વાત નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ કરી પરંતુ તે અતરંગ વસ્તુ હોવાથી તેનો વ્યવહાર કેવી રીતે કરવો ? તેનો આધાર કયો જીવ હોય ? તેના જવાબ માટે ૧૬ મા શ્લોકમા શ્રીમદ્જીએ જણાવેલ છે કે જેની પામે લોકોત્તર ચારિત્ર હોય, જે અશિત્યશક્તિવાળો હોય, જેનું મન શાંત હોય અને જે ઔચિત્યનું નર્વત્ર પાલન કરતો હોય તે જીવનો બોધ જ્ઞાન કહેવાય આથી સમ્યગ્જ્ઞાનના અર્થી વ્યક્તિએ લોકોત્તર ચારિત્રની પ્રાપ્તિ માટે, અશિત્ય શક્તિ માટે, મનને શાંત બનાવવા માટે અને ઔચિત્યને આત્મસાત્ કરવા પ્રયત્નથીલ ગ્રંથે બાકી તેનો બોધ માત્ર વાચ્યાર્થવિષયક રહે છે કે જે શાસ્ત્રકારોના તાત્પર્યને ભવિષ્યમા મચડી શકે છે માટે તે વિપર્યાસ મિથ્યાજ્ઞાન જ જાણવું [૧૧/૧૬]

અગિયારમા પોઢશકનો રવાદ્યાય

(અ) નીચેના કોઈ પણ ૭ પ્રશ્નના જવાબ લખો

- ૧ શુશ્રૂપાનુ સ્વરૂપ જાણાવો
- ૨ શુશ્રૂપાનુ કાર્ય જાણાવો
- ૩ શ્રુતજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ વર્ણવો
- ૪ ચિતાજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ બતાવો
- ૫ ભાવનાજ્ઞાન ઓળખાવો
- ૬ શુશ્રૂપા અને રાગમા ભેદ શુ છે ?
- ૭ ચારિસજીવનીન્યાય સમજવો
- ૮ ચિતાજ્ઞાનમા શબ્દવ્યાપારની ઉપપત્તિ કરો
- ૯ શ્રુતાદિ ત્રણ જ્ઞાનનો ફળવિભાગ સમજવો
- ૧૦ વિનયરહિતનો બોધ અજ્ઞાન કઈ રીતે ?

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) શુશ્રૂપા	(A) શ્રવણવિધિ
(૨) ક્ષેત્રશુદ્ધિ	(B) કોઠારબીજ
(૩) અપરમશુશ્રૂપા	(C) વિસ્તારશીલ
(૪) ભાવનાજ્ઞાન	(D) ઔચિત્યયુક્ત
(૫) જ્ઞાનાધિકારી	(E) મિથ્યાત્વજનક
(૬) ગુરુઅવિનય	(F) આદ્ય જ્ઞાન
(૭) ચિતાજ્ઞાન	(G) પાણીની સેર
(૮) મતાગ્રહજનક	(H) પથારીમા પડેલ રાજનુ કથાશ્રવાણ
(૯) શ્રુતજ્ઞાન	(I) સર્વત્ર હિતપ્રવૃત્તિ
(૧૦) પરમશુશ્રૂપા	(J) રહસ્યગ્રંથપ્રાપક

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ શુશ્રૂપાના પ્રકાર છે (૨, ૩, ૪)
- ૨ 'સદગ્રન્થાપ્તિ' પદના અર્થ છે (૨, ૩, ૪)
- ૩ અપરમ શુશ્રૂપા છે (પરમશુશ્રૂપાકારાણ, હિતકારી, અહિતકારી)
- ૪ ઉહ એ જ્ઞાન છે (અન્વયમુખી, વ્યતિરેકમુખી, મિથ્યા)
- ૫ શ્રુતજ્ઞાન વિનાનુ હોય (ગાઢ કદાગ્રહ, દર્શનમમત્વ, વિનય)
- ૬ થી ગ્રથિભેદ થાય (સમ્યગ્જ્ઞાન, અપૂર્વકારણ, ચરમ યથાપ્રવૃત્તકારણ)
- ૭ મોહવિકાર = (મતિવિભ્રમ, વાસના, ખાવાની લાલચા)
- ૮ ક્રિયા જ્ઞાનપૂર્વક કલદાયી બને (શ્રુત, ચિતા, ભાવના)
- ૯ વિરમ્ય વ્યાપારાનુપપત્તિ દોષની આપત્તિ જ્ઞાનમા આપેલી છે (શ્રુત, ચિતા, ભાવના)
- ૧૦ ગુરુનો વિનય એ નુ કારણ છે (જ્ઞાન, અભ્યુદય, પુણ્ય)

કલ્યાણકદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિન્યાયી જવાબ આપો

- ૧ શુશ્રૂષાશ્રુત્ય જ્ઞાન અજ્ઞાનસ્વરૂપ કેમ ?
- ૨ અપરમ શુશ્રૂષા કેવી હોય / તેનું કળ યુ /
- ૩ શ્રુતજ્ઞાનને કોદારના બીજની ઉપમા આપવાનું કારણ યુ છે /
- ૪ પદાર્થાદિ ચારેયની ભાવના ઉદાહરણરૂપિત સમજાવો
- ૫ ભાવનાજ્ઞાનનું મહત્ત્વ જાણાવો
- ૬ શ્રુતજ્ઞાનવાળા પાને મતાગ્રહ હોય છતાં ન હોય - આ વાતને પાત્ર મુદ્રાથી સમજાવો
- ૭ ચારિત્રજ્ઞાનની ન્યાય અન્ય લોકોને કેવી રીતે માન્ય છે /
- ૮ યોગરૂઢ અને યોગારભ યોગીનો ભેદ જાણાવો
- ૯ ગુરુહીલનાની ભયરૂપતા વર્ણવો
- ૧૦ પરદર્શનના સદૃશ્યનની અવહીલનામા શુ વાનો / તે સમજાવો

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના સંક્ષેપમાં જવાબ આપો

- ૧ સમક્રિતના ૩ લિંગ જાણાવો, તેની વાત ક્યા ક્યા ગ્રંથમાં આવે છે /
- ૨ શ્રાવકની દર્શનપ્રતિમા એટલે શુ ?
- ૩ સમક્રિતની શુદ્ધિ શેનાથી થાય ?
- ૪ માધુને કઈ બે શિક્ષામાં અતિપ્રીતિ હોય ?
- ૫ ગુરુભક્તિ કેવા ભાવથી કરવાની હોય /
- ૬ ધીરનું લક્ષણ બતાવો ?
- ૭ ગુરુભક્તિપ્રાપ્ત શ્રુતજ્ઞાન કેવું હોય /
- ૮ વર્માપિડારી કોણ નથી ?
- ૯ શ્રુતજ્ઞાન મન્યાત્મક કેમ નથી ?
- ૧૦ 'વાક્યૈકવાક્યતા' નો મતલબ યુ /
- ૧૧ નય-પ્રમાણનો જ્ઞાતા કેમ નયોમાં નત્ય-મિત્યાવિભાજ ન કરે ?
- ૧૨ ચિતાજ્ઞાનવાળા પાને મતાગ્રહ હોય છતાં ન હોય - આ વાત હેતુપરસ્કાર સમજાવો
- ૧૩ આદિધર્મિક પુરોહીની આત્મોત્કાંતિ કેવી રીતે થાય /
- ૧૪ 'શાસ્ત્રાયા ચન્દ્ર' આ ન્યાય શેનું સમર્થન કરે છે /
- ૧૫ કલિકાલનર્વજ શ્રીદેવચન્દ્રનરિ મહારાજ ચારિત્રજ્ઞાનની ન્યાયનો ઉપયોગ કેવી રીતે કર્યો ?
- ૧૬ ઉચિત અનુજ્ઞાન ના માટે પ્રવાન છે /
- ૧૭ અવિનીતને આજ્ઞા કરવામાં શુ દોષ છે /
- ૧૮ અજ્ઞાનીની ઓળખાણ આપો
- ૧૯ સમક્રિત પામવાના પાત્ર લક્ષણ જાણાવો
- ૨૦ સમ્યગ્દર્શન પામવાની પ્રક્રિયા જાણાવો

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ અવિનીત નિયમ   હોય (અભિમાની, કોવી, લોભી)
- ૨ અટવિધ પ્રમાદનો એક પ્રકાર   છે (મિથ્યાજ્ઞાન, અવિનય, લોભ)
- ૩ વિનયના   ભેદ છે (૫, ૧૨, ૩૬)
- ૪   વાળાના તપ-જ્ઞાન વગેરે મટળ વાય (વિનય, સમક્રિત, ચારિત્ર)
- ૫   અત્યંત દુર્લભ છે (ત્રન્દા, જ્ઞાન, માનવભવ)
- ૬   બના ગુણોમાં શ્રેષ્ઠ છે (ઓચિત્ય, વિનય, ક્ષમા, ઉદારતા, નમ્રતા)

દ્વાદશ દીક્ષાષોઢશકમ્

જ્ઞાનત્રય પ્રાક્ (૧૦/૧૨) ઉવતમ્ । તદ્વાત્વાભાવાશ્ચ દીક્ષાધિકારાઢનધિકારૌ પ્રતિપિપાદયિષુરાહ → 'અસ્મિન્નિ' - ત્યાદિ ।

અસ્મિન્ સતિ દીક્ષાયા અધિકારી તત્ત્વતો ભવતિ સત્ત્વ: । ઇતરસ્ય પુનર્દીક્ષા વસન્તનૃપસન્નિભા જ્ઞેયા ॥૧૨/૧॥

અસ્મિન્ જ્ઞાનત્રયે સતિ દીક્ષાયા = વિરતિરૂપાયા અધિકારી = અધિકારવાન્ તત્ત્વત = પરમાર્થતો ભવતિ સત્ત્વ = પુમાન્ । ઇતરસ્ય = અનધિકારિણ પુન દીક્ષા વસન્તનૃપસન્નિભા = ચૈત્રમાસપરિહાસકૃતરાજતુલ્યા (જ્ઞેયા =) વિઢમ્બનપ્રાયત્વેન જ્ઞાતવ્યા ॥૧૨/૧॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ઢ્વન્દાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અસ્મિન્ સતિ સત્ત્વ: તત્ત્વતો દીક્ષાયા અધિકારી ભવતિ । ઇતરસ્ય પુન: દીક્ષા વસન્તનૃપસન્નિભા જ્ઞેયા ॥૧૨/૧॥

જ્ઞાનત્રયે = શ્રુત-ચિન્તા-ભાવનાજ્ઞાનત્રિતયે સતિ એવ દીક્ષાયા• વિરતિરૂપાયા: = સર્વપાપવિરતિસ્વરૂપાયા. પરમાર્થત: અધિકારી ભવતિ, મિથ્યાત્વ-ક્રોધકણ્ડત્યાદિરૂપચિન્તમુળ્હે જ્ઞાનિન એવ પ્રશાન્તત્વેન સમર્થત્વાત્, યથોક્ત પચ્ચાશકે → દિક્ષા મુળમેત્થ ત પુણ ચિન્તસ્સ હોઢ વિણ્ણેય । ણ હિ અપ્પસન્તચિન્તો ઢમ્મહિગારી જઓ હોઢ ॥ ← [૨/૨] ઇતિ । ઇયમપિ જ્ઞાનત્રિતયોત્તરકાલભાવિતયા ચરમાવર્તે એવ તત્ત્વતો ભવતિ, યથોક્ત પચ્ચાશકેઢપિ → ચરમમ્મિ એવ ભણિયા એસા ઁલુ પોગલાણ પરિયટ્ટે । સુદ્ધસહાવસ્સ તહા વિસુજ્ઝમાણસ્સ જીવસ્સ ॥ ← [૨/૩] ઇતિ । ઇતરા ત્વચરમાવર્તેઢપિ ભવતીતિ ઢ્યેયમ્ ।

ધર્મવિન્દૌ તુ → અથ પ્રવજ્યાર્હ [૧] આર્યદેશોત્પન્ન, [૨] વિશિષ્ટજાતિકુલાન્વિત, [૩] ક્ષીણપ્રાયકર્મમલ., [૪] તત એવ વિમલબુદ્ધિ., [૫] 'દુલભ માનુષ્ય, જન્મ મરણનિમિત્ત, સમ્પદશ્વપલા., વિપયા દુ ઁહેતવ, સયોગે વિયોગ., પ્રતિક્ષણ મરણ, દારુણો વિપાક' ઇત્યવગતસસારનૈર્ગુણ્ય, [૬] તત એવ તદ્વિરક્ત, [૭] પ્રતનુકપાય, [૮] અલ્પહાસ્યાદિ., [૯] કૃતજ્ઞ., [૧૦] વિનીત., [૧૧] પ્રાગપિ રાજામાત્વપૌરજનવહુમત, [૧૨] અદ્રોહકારી, [૧૩] કલ્યાણાજ્ઞ, [૧૪] શ્રાદ્ધ:, [૧૫] સ્થિર., [૧૬] સમુપસમ્પન્નશ્વેતિ ← [ધ.વિ ૩/૩] વિસ્તરત. દીક્ષાધિકારિનિરૂપણમકારિ મૂલકારૈરેવેત્યનુસન્ધેયમ્ । કાલપરિહાણિદોષાત્ એકાદિગુણવિકલા. અપિ બહુગુણસમ્પન્ના યોગ્યા એવ, યથોક્ત પચ્ચવસ્તુકે → કાલપરિહાણિદોસા એત્તો એકાદિગુણવિહીણા વિ । જે બહુગુણસપન્ના તે જુગા હુતિ નાયવ્વા ॥૩૭॥ ← ઇત્યપિ વિભાવનીયમ્ । અનધિકારિણ: દીક્ષા વસન્તનૃપસન્નિભા = ચૈત્રમાસપરિહાસકૃતરાજતુલ્યા = ફાલ્ગુનિકરાકાનન્તરાઢઢગામિશાસ્ત્રીયચૈત્રમાસોપહસિત-વસન્તર્તુકાલીન-ફાલ્ગુનપૂર્ણિમા-દિવસીય-હોલિકાપર્વસમ્બન્ધિનૃપતિસમા વિઢમ્બનપ્રાયત્વેન જ્ઞાતવ્યા, તસ્ય જિનવચનાનુપક્રમ્યત્વાત્ । તદુક્ત પચ્ચવસ્તુકે → ન કયાઢ ઁલુદસત્તા કિલિઢ્ઠકમ્મોદયાઓ સમ્ભૂઆ । વિસકટગાઢલુલ્લા ઢમ્મમ્મિ દઢ પયદ્વતિ ॥૮૬૧॥ ← ઇતિ ॥૧૨/૧॥

❀ રતિદાયિની ❀

ત્રણ જ્ઞાનનુ નિરૂપણ ૧૧મા પોઢશકમા કર્ચુ તે જ્ઞાનથી ઢાજરીમા દીક્ષાની અધિકારીતા અને તેની ગેરઢાજરીમા દીક્ષાની અનધિકારીતાનુ પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાવાળા મૂલકારથી કહે છે કે —

ગાથાર્થ :- આ ત્રણ જ્ઞાન ઢોય ત્યારે જીવ પરમાર્થથી દીક્ષાનો અધિકારી થાય છે બીજની દીક્ષા તો વસન્તરાજ = ઢોળીના રાજ જેવી જાણવી [૧૨/૧]

❀ દીક્ષાઢા અધિઢારીતે ઓળખીએ ❀

દીકાર્થ :- શ્રુતજ્ઞાન, ચિતાજ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાન - આ ત્રણ જ્ઞાન ઢોય ત્યારે જીવ પરમાર્થથી વિરતિસ્વરૂપ દીક્ષાનો અધિકારી થાય છે અન્ય = ત્રણ જ્ઞાનથી શૂન્ય એવા અનધિકારી જીવની દીક્ષા તો ચૈત્ર માસે જેની મશ્કરી કરેલ છે તે વસન્તરાજ = ઢોળીના રાજ જેવી પ્રાય વિઢમ્બના સ્વરૂપ જાણવી [૧૨/૧]

પિણેયાર્થ :- અહીં ઢ્યાન દેવા જેવી વાત એ છે કે મૂળ ગાથામા 'વસન્તનૃપ' શબ્દનો પ્રયોગ છે તેનો યોગદીપિકાકારે 'ચૈત્રમાસપરિહાસકૃતરાજ' આવો અર્થ કરેલ છે ફાગણ-ચૈત્ર માસ વસન્તઋતુ કહેવાય છે ઢોળી-ધુળેટીપર્વ વસન્તઋતુમાં આવે છે ફાગણ પૂર્ણિમાના દિવસે જેનેતર લોકો એક વ્યક્તિને ઢોળીનો રાજ બનાવી તેને ગથેઢા ઉપર બેસારે છે તથા કાળા રગથી

દીક્ષાપદનિરુવતમુપદર્શયન્ જ્ઞાનિન એવ તા 'નિયમયન્નાહ -> શ્રેય' ઇત્યાદિ ।

શ્રેયોદાનાદશિવક્ષણાચ સતા મતેહ દીક્ષંતિ । સા જ્ઞાનિનો નિયોગાયથોદિતસ્યેવ સાધ્વીતિ ॥૧૨/૨॥

શ્રેયસ કલ્યાણસ્ય દાનાત્ અશિવસ્ય = પ્રત્યવાયસ્ય ક્ષણાચ્ચ સતા = મુનીના મતા = અભિપ્રેતા ઇહ = પ્રવચને દીક્ષા ઇતિ = એવમનયા નિરુવતપ્રક્રિયયા સા દીક્ષા જ્ઞાનિનો નિયોગાત્ = નિયમાત્ યથોદિતસ્યેવ = અધિકારિણ એવ સાધ્વીતિ = નિરુવયા વર્તતે ॥૧૨/૨॥

'જાનુ' યદિ જ્ઞાનિન એવ દીક્ષા સાધ્વી તદા કથ પ્રાગુવતજ્ઞાનત્રયવિકલાના માપતુપાદીના સમયે સા શ્રેયસી શ્રૂયતે ? ઇત્યાશાઙ્વયાઽઽહ -> 'ય' ઇત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> શ્રેયોદાનાત્ અગિવક્ષણાચ્ચ ઇહ સતા દીક્ષા મતા ઇતિ સા યથોદિતસ્ય જ્ઞાનિન એવ નિયોગાત્ સાધ્વી ઇતિ ॥૧૨/૨॥ ડય કારિકા દીક્ષાદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિપ્રભૃતૌ મમુદ્ધૃતા । તદુક્તમેતદનુસારેણ દીક્ષાદ્વાત્રિશિકાયા -> દીક્ષા હિ શ્રેયસો દાનાદશિવક્ષણાચ્ચ તથા । સા જ્ઞાનિનો નિયોગેન જ્ઞાનિનિશ્રાવતોઽયવા ॥ <- [દ્વા દ્વા ૨૮/૧] ઇતિ ।

પ્રત્યવાયસ્ય = પ્રત્યવાયજનકદુરિતસ્ય ક્ષણાત્, દીક્ષાયા ભવાન્તરકૃતાના પાપાના પ્રાયશ્ચિત્તરૂપત્વાત્, યથોક્ત પંચાગ્રકે -> સ્વા વિ ય પ્વજ્ઞા પાયચ્છિત્ત ભવતરકડાણ પાવાણ કમ્માણ <- [૧૬/૪૮] । ગીતમીયતન્ત્રેઽપિ -> દદાતિ દિવ્યભાવ ચેત્ ક્ષિણુયાત્ પાપસન્તતિમ્ । તેન દીક્ષેતિ વિરહ્યાતા મુનિભિસ્તન્ત્રપારગે ॥ <- [ ] ઇત્યેવ દીક્ષાનિરુક્તિરક્તા । વિશ્વસારેઽપિ -> દિવ્ય જ્ઞાન યતો દદ્યાત્ કુર્યાન્ પાપક્ષય યત । તસ્માત્ દીક્ષેતિ સા પ્રોક્તા સર્વતન્ત્રસ્ય સમ્મતા ॥ [ ] <- ઇત્યુક્તમ્ । લઘુકલ્પતન્ત્રેઽપિ -> દીપતે પરમ જ્ઞાન, શ્રીયતે પાપપદ્ધતિ । તેન દીક્ષોચ્યતે <- [ ] ઇત્યુક્તમ્ । દીક્ષાવિહીનસ્ય ત્વનાથત્વેવ । તદુક્ત દત્તાત્રેયયામલેઽપિ -> અનીશ્વરસ્ય મર્ત્યસ્ય નાસ્તિ ત્રાતા યથા ભુવિ । તથા દીક્ષાવિહીનસ્ય નેહ સ્વામી પરત્ર ચ ॥ <- [ ] ઇતિ । તતશ્ચ દીક્ષેવ ગર્ગ્યાસ્તંત્ર્યા મુમુક્ષુભિ । દીક્ષા જ્ઞાનિનો નિયમાત્, યથોક્ત -> નાણસહિય ચરિત્ત, નાણ સપાયગ ગુણસયાણ । ઇસ જિણાણ આણા નત્થિ ચરિત્ત વિણા ણાણ ॥ <- [ ] ઇતિ । સા ચ પ્રધાનમપવર્ગકારણમ્, યથોક્ત વૃહદારણ્યકોપનિપદિ અપિ -> દીક્ષયેવ નરો મુચ્યેત <- [૪/૪૬] ઇતિ । કુલાર્ણવ-તન્ત્રેઽપિ -> દીક્ષાગ્રિદગધર્માઽસૌ યાયાદ્ વિચ્છિન્નવન્ધન । ગતસ્તસ્ય કર્મવન્ધો જીવશ્ચ શિવો ભવેત્ ॥ રસેન્દ્રેણ યથા

તેનુ મોઢુ-૪૫૩ વગેરે ૨ગી નાખી તેની વિગ્બના કરતા કરતા 'હોળીના ગજની જય હો' ઈત્યાદિ બોલે છે કાગળ પુનમ પછીના દિવસે કાગળ વદ-૧ તિથિ આવે છે, જે શાસ્ત્રીય ભાષામા ચૈત્રવદ-એકમ કહેવાય છે તેથી ચૈત્ર માસ જાગે કે હોળીના રાજની = વસંતગજની મથકરી કરી ગ્હો છે - એવી ઉત્પ્રેક્ષા ગ્રીમદ્જીએ કરી છે અહીં કહેવાનો ભાવ એ છે કે નામ વસંતરાજ = હોળીનો ગજ છતા વિગ્બના પામવાની તેમ અનધિકારી વ્યક્તિ સ્વીકારે દીક્ષા છતા તેને માટે એ વિગ્બનારૂપ બને છે માટે અનધિકારી વ્યક્તિને દીક્ષા ન આપવી [૧૨/૧]

દીક્ષાપદની નિરુક્તિ = વ્યાખ્યા બતાવતા મૂલકાન્દલી 'જ્ઞાનીને જ દીક્ષા છે' આ વાતનુ નિયમન કરતા કહે છે કે -

❀ દીક્ષાળી વ્યાખ્યા ❀

ગાથાર્થ - કલ્યાણને આપવાથી અને પાપને ખપાવવાથી અહીં મુનિઓને દીક્ષા માન્ય છે પૂર્વોક્ત અધિકારી જ્ઞાનીની જ નિયમા તે દીક્ષા નિર્દોષ છે [૧૨/૨]

દીકાર્થ - કલ્યાણને આપવાના કારણે અને વિઘ્નને-પાપને ખપાવવાના લીધે જિનશાસનમા મુનિઓને દીક્ષા માન્ય છે આ નિરુક્તિની પ્રક્રિયાથી તે દીક્ષા પૂર્વોક્ત અધિકારી એવા જ્ઞાનીને જ નિયમા નિર્દોષ હોય છે [૧૨/૨]

વિશેષાર્થ - દીક્ષા શબ્દમા ઘા વાતુ અને ક્ષિ ધાતુ છે આપવું અને ક્ષય કરવો તે ક્રમશઃ તેનો અર્થ છે શુ આપવું ? કલ્યાણ થેનો નાશ કરવાનો ? પાપનો આવી દીક્ષાપદની નિરુક્તિ-વ્યુત્પત્તિ-વ્યાખ્યા છે જેનાથી કલ્યાણપ્રાપ્તિ અને વિઘ્નક્ષય થાય તેના અધિકારી નિયમા જ્ઞાનીઓ જ બને શ્રુતજ્ઞાન, ચિતાજ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાનથી શૂન્ય વ્યક્તિ દીક્ષાની અધિકારી ન બની શકે [૧૨/૨]

અહીં એવી શકા થાય કે -> જો જ્ઞાનીની જ દીક્ષા મુદર-નિર્દોષ કહેવાય તો પછી પૂર્વોક્ત શ્રુતજ્ઞાન, ચિતાજ્ઞાન અને ભાવનાજ્ઞાન- આ ત્રણ જ્ઞાનથી રહિત એવા માપતુપ વગેરે મુનિઓને દીક્ષા કલ્યાણકારી યર્થ- એમ આગમમા કેમ સંભળાય

યો નિરનુવન્ધોપાચ્છાદોઽનાભોગવાન્ વૃજિનમીરુઃ । ગુરુભક્તો ગ્રહરહિતઃ સોઽપિ જ્ઞાન્યેવ તત્ફલતઃ ॥૧૨/૩॥

યો નિરનુવન્ધાત્ = વ્યવચ્છિન્નસન્તાનાત્ દોષાત્ જ્ઞાનાવરણાદે શ્રાદ્ધ = શ્રદ્ધાવાન્ । યસ્તુ સાનુબન્ધદોષાન્નિરુપક્રમવિલષ્ટકર્મલક્ષણાજ્ઞાતભાવપ્રતિઘાત કથશ્ચિદ્ગ્રાહ્યો ભવતિ સ નેહ ગૃહ્યતે । અનાભોગ = સૂક્ષ્મધીગમ્ય-ગ્રન્થાર્થાઽપરિજ્ઞાનમાત્ર, સ એવ યસ્યાઽસ્તિ સોઽનાભોગવાન્ । વૃજિનાત્ = પાપાત્ મીરુઃ, ભવવિરવતત્વાત્ । ગુરુષુ = પૂજ્યેષુ ભવત, તદ્બહુમાનિત્વાત્ । ગ્રહ મિથ્યાભિનિવેશ, તેજ રહિત, સોઽપિ ય ઈદ્ગુવતવિશેષણવાન્ જ્ઞાન્યેવ = જ્ઞાનવાનેવ, તત્ફલત = જ્ઞાનફલભાવાત્, જ્ઞાનેનાઽપિ ભવવિરવતત્વાદિ ફલ ક્રિયતે, તદસ્યાઽપ્યસ્તીતિ કૃત્વા

કલ્યાણકન્દલી

વિદ્વમયઃ સુવર્ણતા વ્રજેત્ । દીક્ષાવિદ્વસ્તથૈવાત્મા શિવત્વ લભતે પ્રિયે ॥ ← [ ] ઇત્યુક્તમ્ ॥૧૨/૨॥

મૂલગ્રન્થે દ્વંડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યો નિરનુવન્ધોપાત્ શ્રાદ્ધ. અનાભોગવાન્ વૃજિનમીરુઃ ગુરુભક્તો ગ્રહરહિતઃ સોઽપિ જ્ઞાની એવ, તત્ફલતઃ ॥૧૨/૩॥ ઇય કારિકા અષ્ટકપ્રકરણકૃત્તિ-પચ્ચાશકવૃત્ત્યધિકારવિશિકાવૃત્તિ-લોકવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [અ પ્ર વૃ.૫/૨ પચા.૧૧/૭ અ.વિ.૨૭ લો વિ.૭] સમુદ્ઘૂતા ।

નિરનુવન્ધાત્ ગુરુપારતન્વ્ય-સત્ક્રિયાદ્યુપક્રમ્યાત્, અત એવ વ્યવચ્છિન્નસન્તાનાત્ દોષાત્ જ્ઞાનાવરણાદેઃ શ્રદ્ધાવાન્ ગુર્વા-દ્યુપદિદ્ધાર્થગોચરશ્રદ્ધાવાન્ ।

અનાભોગઃ = સૂક્ષ્મધીગમ્યગ્રન્થાર્થાઽપરિજ્ઞાનમાત્ર, કચિત્ તથાવિદ્યાજ્ઞાનજનિતસદસદપ્રવૃત્તિપ્રવૃત્તી ઇત્યપિ બોધ્યમ્ । ન ચૈવ તદ્વતઃ કથ ચારિત્રમિતિ શક્કનીયમ્, આજ્ઞારુચિત્વેન પ્રજ્ઞાપનીયત્વાચારિત્રાભ્યુપગમાત્, યથોક્ત પચ્ચાશકે → આપાર-ઇનો ચરણ આપાણ ચિય ઇમતિ વયણાઓ । એત્તોઽનાભોગમ્મિવિ પળ્લવણિજ્ઞો ઇમો હોઈ ॥ ← [૧૧/૧૨] ઇતિ । યસ્તુ સ્થૂલધીગમ્યગ્રન્થાર્થાવિબોધાયોગ્ય. પ્રવચનમાતૃવિજ્ઞાનશૂન્યો વા સ ઇહ નાઽનાભોગપદેન બોધ્યઃ, પ્રયોજનવિરહાત્ । પાપાત્ મીરુઃ કર્મવિપાકદર્શનાદિના ભવવિરક્તત્વાત્ તદુક્ત આચારાદ્ધે → આયકદસી ન કરેડ પાવ ← [૧/૩/૨] । યથોક્ત ધર્મરત્ન-પ્રકરણેઽપિ → ખળમિત્તસુહે વિસણ, વિસોવમાળે સયા વિ મન્નતો । તેસુ ન કરેડ ગિદ્ધિ ભવમીરુ મુણિયતત્તત્થો ॥૬૪॥ ← ઇતિ । એતાદૃશ એવ ધર્માર્હ., યથોક્ત ધર્મરત્નપ્રકરણે એવ શ્રીગાન્તિસૂરિભિઃ → ઇહ-પરલોયાવાણ સમાવતો ન વટ્ટણ પાવે । વીહડ અજસકલકા તો યલુ ધમ્મારિહો મીરુ ॥૧૩॥ ← ઇતિ । નારદપરિચ્છાજકોપનિપદિ અપિ → સસારદોષદૃષ્ટ્યૈવ વિરક્તિર્જાયતે સદા । વિરક્તસ્ય તુ સસારાત્સન્યાસ સ્યાન્ન સશયઃ ॥ ← [૬/૨૪] ઇત્યુક્તમ્ । વિશિષ્ટજ્ઞાનવિકલાનામપિ ગુરુપરતન્વ્રતાશ્રદ્ધાદે. જ્ઞાનફલસાધકત્વાત્ ।

જ્ઞાનિગુરુપરતન્વ્રતાત્ માષ્ટુષાદીનામપિ સ્વાશ્રયપારતન્વ્યસમ્બન્ધેન જ્ઞાનમસ્તીતિ વિજ્ઞેયમ્, યથોક્ત પચ્ચાશકે → ગુરુપારતત નાણ સદ્ગુણ એસગય ચેવ । એત્તો ડ ચરિત્તીળ માસતુસાદીળ ણિદ્ધિ ॥ ← [૧૧/૭] ઇતિ પ્રાક્ (પૃ ૪૯) દર્શિતમેવ । જ્ઞાનફલભાવાત્ = જ્ઞાનજન્યભવવૈરાગ્ય-સદ્ધાવાત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય સાઙ્ગ્યસૂત્રેઽપિ → વિરક્તસ્ય હેયહાનમુપાદેયોપાદાન

છે ? ← તો તેનુ સમાધાન આપતા ગ્રથકારથી જણાવે છે કે —

ગાથાર્થ - નિરનુબધ દોષના કારણે જે શ્રદ્ધાવાન હોય, સૂક્ષ્મ જ્ઞાનના અભાવવાળો હોય, પાપભીરુ હોય, ગુરુભક્તિવાળો હોય, કદાચરહિત હોય તે પાણ જ્ઞાની જ છે, કારણ કે જ્ઞાનનુ ક્ષણ તેની પાસે છે [૧૦/૩]

જ્ઞાનરહિત એવો વૈરાગી-ગુરુભક્ત-પાપભીરુ પણ દીક્ષાધિકારી

દીકાર્થ - જ્ઞાનાવરણાદિ દોષ નિરનુબધ = વિચ્છિન્નસન્તાનવાળા (= ઉચ્છિન્નપ્રવાહવાળા = જેની પરપરા લાભી ચાલે તેવી ન હોય = સોપકમ = અક્લિષ્ટ = નબળા) થવાના લીધે જે શ્રદ્ધાવાળો થયો હોય (તેનુ અહીં જ્ઞાની તરીકે ગ્રહણ કરવું) નિરુપકમ ક્લિષ્ટ કર્મસ્વરૂપ સાનુબધ દોષના કારણે જેના ભાવનો પ્રતિઘાત થયેલો હોય તેવો કથયિત્શ્રદ્ધાવાળો = મદ્યશ્રદ્ધાવાળો જે હોય તેનો અહીં (જ્ઞાની તરીકે) સ્વીકાર નથી થતો તથા સૂક્ષ્મબુદ્ધિગમ્ય એવા ગ્રથોના અર્થોનો ચરેભાજીથી જેને બોધ ન હોય તે અનાભોગવાળો (અહીં જ્ઞાની જાણવો સામાન્ય બુદ્ધિગમ્ય એવા ગ્રથોના અર્થોનો જેને સર્વથા અબોધ હોય કે અટપ્રવચન-માતાની પાણ જેને જાણકારી ન હોય તે અહીં અનાભોગવાળો ન જાણવો તેને જ્ઞાની કહેવાનો પ્રસ્તુતમા કોઈ આશય નથી) તથા જે સસારથી વિરક્ત હોવાના લીધે પાપભીરુ હોય પૂજ્ય એવા ગુરુઓ (સસારમા ગુરુ તરીકે માતા, પિતા, કલાચાર્ય, કુટુંબના વડીલ, ધર્મગુરુ તથા દીક્ષાજીવનમા દીક્ષાદાતા ગુરુ, વિદ્યાગુરુ, પોતાના ગુરુદેવ, આચાર્ય વગેરે ગુરુ) પ્રત્યે બહુમાનવાળો (ભાવથી બધાયેલો) હોવાના કારણે તેઓનો ભક્ત હોય તથા મિથ્યા કદાચરહી જે રહિત હોય આવા જણાવેલ (૫) વિશેષણોથી યુક્ત એવો જે હોય તે પાણ જ્ઞાની જ જાણવો, કારણ કે તેની પાસે જ્ઞાનનુ ક્ષણ છે જ્ઞાન દ્વારા પાણ સસારનો વૈરાગ્ય, શ્રદ્ધા,

॥૧૨/૩॥ ફલતુલ્યાતાયામેવ દષ્ટાન્તમાહ → 'ચક્ષુષ્માનિ'ત્યાદિ ।

ચક્ષુષ્માનેકઃ સ્યાદન્ધોઽન્યસ્તન્મતાનુવૃત્તિપરઃ । ગન્તારૌ ગન્તવ્ય પ્રાપ્નુત એતૌ યુગપદેવ ॥૧૨/૪॥

एक कश्चित् पुरुष मार्गगमनप्रवृत्त चक्षुष्मान् = निर्मलानुपहतनेत्र स्यात्, अन्य अन्ध = दृग्विकल तस्य चक्षुष्मतो मत = वचन तदनुवृत्तिपर = तदनुसारे पर = प्रधान, मार्गानुसारिता-प्रयोजकादृष्टेनान्यान्यनुवृत्ति-व्यावर्तनात् एतौ द्वावपि चक्षुष्मात्सदन्धौ गन्तारौ = गमनशीलौ' अनवरतप्रयाणप्रवृत्त्या गन्तव्य = अभिमतनगरादि युगपदेव = एककालमेव प्राप्नुत तयोऽख्यपृष्ठभावेन व्रजतोरेकपदन्यास एवान्तर न महत्, यद्वा तदपि तुल्य-पदन्यासयोरेकश्रेण्या बाहुलग्नयोर्व्रजतो नास्तीति द्वयोर्युगपत्प्राप्तव्यप्राप्ति । एव ज्ञान्यज्ञानिनोरपि सन्मार्गगमन-प्रवृत्तयोर्मुक्तिपुरप्राप्तौ नान्तरमिति गर्भार्थ ॥१२/४॥

કલ્યાણકન્દલી

हसक्षीरवत् ← [४/०३] इत्युक्तम् । उपलक्षणान् दीक्षाराग-लोकविरुद्धत्यागादेरपि दीक्षाधिकारसम्पादकत्वम्, यथोक्त पञ्चाशके → दिक्खाए चैव रागो लोगविरुद्धाण चैव चाजति । सुदगुरुजोगोऽवि य जस्स तओ एत्थ उच्चिओत्ति ॥ ← [२/४] इति । आत्मप्रबोधे → अमन्दवैराग्यनिमग्नबुद्धयस्तनूकृताशेषकपायवैरिण । ऋजुस्वभावा सुविनीतमानसा भजन्ति भव्या मुनिधर्ममुत्तमम् ॥ ← [३/९६/पृ ०५६] इत्येव जिनलाभसूरिभिरुक्तमप्यनुसन्धेयमत्र ॥१२/३॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वनस्त्वेवम् → एक चक्षुष्मान् स्यात् अन्योऽन्ध तन्मતાનુવૃત્તિપર । एतौ गन्तारौ गन्तव्य युगपदेव प्राप्नुत. ॥१२/४॥ इय कारिका लोकविशिकावृत्ति-पञ्चाशकवृत्त्यादौ [लो विं गा ७ पचा ११/७] समुद्धृता । एतदनुसारेण दीक्षाद्वात्रि-शिकाया → एक स्यादिह चक्षुष्मानन्यस्तदनुवृत्तिमान् । प्राप्नुतो युगपद् ग्राम गन्तव्य यदुभावपि ॥ ← [द्वा द्वा २८/०]

માર્ગાનુસારિતાપ્રયોજકાદૃષ્ટેન = દૃષ્ટાન્તે સન્માર્ગાનુસરણપ્રયોજકસાતામિધાનવેદનીયકર્મણા દાર્ષાન્તિકે ચાડસદ્ગ્રહવિજયેન તત્ત્વાનુસારિતાપ્રયોજકશુભાદૃષ્ટિવિપાકોદયેન અન્યાનુવૃત્તિવ્યાવર્તનાત્ = ચક્ષુષ્મદન્યાનુસરણવ્યવચ્છેદાત્, ચક્ષુષ્મદનુવૃત્તિપરત્વાચ । તદુક્ત પંચાશકે → ચારિત્તઓ ચિય દદ મગ્ગણુસારી ઇમો હવઈ પાય । એતો હિતે પવત્તતિ તહ પાણાતો સદધોવ્ ॥ ← [૧૧/૧૦] ઇતિ । અન્ધત્વેઽપિ ગોભનત્વચ્ચાસ્ય સજ્જાક્ષસહાયનરવચનાનુવર્તકત્વાત્ । યથાહિ સદન્ધ સહાયાનુવર્તનેનેષ્પિતસ્થાન-પ્રાપ્તિરુપે હિતે પ્રવર્તતે તથૈવાઙગીતાર્થોઽપિ 'જ્ઞાતાઽય હિતશ્ચ મે ગુરુ' ઇત્યેવ જ્ઞાનાત્ માર્ગાનુસારિતયા ગીતાર્થાજ્ઞાપાલનાદૌ હિતે પ્રવર્તતે । અત એવ ચક્ષુષ્મત્સદન્ધૌ ગન્તારૌ = ગમનગીલી, ન તુ પદ્મ-ગમનપરાડ્મુલૌ, પ્રતિવન્ધવિરહેણ અનવરતપ્રયાણપ્રવૃત્તયા અભિમતનગરાદિ એકકાલમેવ પ્રાપ્નુત । યથોક્ત પંચાશકે → અધોઽણધોવ્ સદા તસ્સાણા તહેવ લથેઈ । મીમપિ હુ કતાર ભવકતાર ઇય અગીતો ॥ ← [૧૧/૧૧] એતેન પટ્કાયપરિજ્ઞાનવિકલાયાઽતિમુક્તાય કથ શ્રીવીરેણ દીક્ષા પ્રદત્તા ? ઇતિ પર્યનુયોગોઽપિ પરિહૃત, સદન્ધ્યાયેન માર્ગાનુસરણે કર્મવૈચિત્ર્યેણ વૈકલ્યસમ્ભવેઽપિ પુન માર્ગગામિત્વસમ્ભવાત્ । તદુક્ત યોગવિન્દી → અસાતોદયશૂન્યોઽન્ધ કાન્તારપતિતો યથા । ગર્તાદિપરિહારેણ સમ્યક્ તત્રાભિગચ્છતિ ॥૩૫૪॥ તથાઽય ભવ-

પાપભીરુના, ગુરુભક્તિ, ડદાસહશ્યતા વગેરે ક્ષણ પ્રાપ્ત થાય છે અને તે બધુ ક્ષણ તો ઉપર બતાવેલ વ્યક્તિ (દા.ત માપનુષમુનિ વગેરે) પાને પાણ છે જ માટે તેને જ્ઞાની જ મનાય [૧૦/૩]

શ્રયકારશ્રી ડચની તુલ્યતાને વિશે દૃષ્ટાન્તને જણાવે છે
ગાથાર્થ - એક આખવાળો હોય અને બીજો તેના વચનને અનુસરવામા તત્પર એવો અથ હોય જવાની ઈચ્છાવાળા એવા આ બન્ને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય એવા ઈષ્ટ સ્થાનને એક માથે જ પ્રાપ્ત કરે છે [૧૨/૪]

ટીકાર્થ - રૂને ચાલવામા પ્રવૃત્ત થયેલ એવો કોઈક પુરુષ નિર્મળ અને પીડારહિત એવી આખવાળો છે. બીજો પુરુષ આખ વિનાનો હોવા છતા આખવાળા પુરુષના વચનને અનુસરવામા તત્પર-પ્રવીણ છે, કારણ કે માર્ગાનુસારીતાના પ્રયોજક એવા રૂમના કાગળે બીજા કોઈને અનુસરવાની બાદબાકી કે છે આખવાળો અને યોગ્ય અથ એવા આ બન્ને સતત ચાલવાની પ્રવૃત્તિથી જવાની ઈચ્છાવાળા હોવાના કાગળે ઈષ્ટ એવા નગર વગેરેને એકી સાથે એક જ કાળે પ્રાપ્ત કરે છે તે બન્ને આગળ-પાછળ ચાલતા હોય તો એક જ ડગલાનુ અંતર પડે, મોટુ અંતર ન પડે અથવા એક ડગલાનુ અંતર પાણ ન પડે, જો તે બન્ને એક-બીજાનો હાથ પકડીને એક જ રેખામા-માથે મગ્ગમા ડગલા ભરે તો તેથી બન્નેને એકી સાથે પહોંચવા યોગ્ય નગરાદિની પ્રાપ્તિ થાય આ રીતે સન્માર્ગે ચાલવામા પ્રવૃત્ત થયેલા જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીને પાણ મોક્ષનગરની પ્રાપ્તિમા કોઈ અંતર પડતુ નથી - આ ગર્ભિત અર્થ છે [૧૦/૪]

૧ હ પ્રતી → 'અનવગ્નપ્રયાણપ્રયાણપ્રમાણપ્રવૃત્તયા ←' ઇત્યુદ્ધ પાઠ ।

ઇત્થ જ્ઞાનિવદજ્ઞાનિનોડપ્યુવતરુપસ્ય તુલ્યફલત્વાત્ દીક્ષાયોગ્યત્વમિતિ દર્શયતિ → યસ્યે'ત્યાદિ ।

યસ્યાસ્તિ સત્ક્રિયાયામિત્ય સામર્થ્યયોગ્યતાઽવિકલા । ગુરુભાવપ્રતિબન્ધાદીક્ષોચિત એવ સોઽપિ કિલ ॥૧૨/૫॥

યસ્ય વિશિષ્ટજ્ઞાનરહિતસ્યાપિ અસ્તિ સત્ક્રિયાયા = સદાચારે ઇત્થ = અનેન પ્રકારેણ સામર્થ્ય = સમાન-
ફલજનનશક્તિરેવ યોગ્યતા = ઉત્તમતા અવિકલા, ગુરુષુ = ધર્માચાર્યાદિષુ ભાવપ્રતિબન્ધાત્ = અન્તરદ્વિગસમ્બન્ધાત્
સોઽપિ દીક્ષોચિત એવ કિલ ઇતિ આપ્તાગમવાદ, શેષગુણવૈકલ્યેઽપિ સસારવિરક્ત એવાત્રાધિકારીતિ ભાવ
॥૧૨/૫॥ ઇત્થ દીક્ષાયા ફલસામ્યે આદેયત્વ તદ્વૈષમ્યે વાનાદેયત્વમિત્યાહ → 'દેયે'ત્યાદિ ।

દેયાઽસ્મૈ વિધિપૂર્વ સમ્યક્તન્ત્રાનુસારતો દીક્ષા । નિર્વાણવીજમેપેત્યનિષ્ફલદાઽન્યથાઽત્યન્તમ્ ॥૧૨/૬॥

કલ્યાણકન્દલી

કાન્તારે પાપાદિપરિહારત્. । શ્રુતચક્ષુર્વિહીનોઽપિ સત્સાતોદયસયુત. ॥૩૫૫॥ અનીદૃશસ્ય તુ પુનશ્ચારિત્ર શબ્દમાત્રકમ્ । ઈદૃશસ્યાપિ
વૈકલ્ય વિચિત્રત્વેન કર્મણામ્ ॥૩૫૬॥ ← ઇતિ ભાવનીય તત્ત્વમેતત્ પ્રાક્ (પૃ ૩૯) નિરૂપિતમ્ ॥૧૨/૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યસ્ય સત્ક્રિયાયા ઇત્ય સામર્થ્યયોગ્યતા અવિકલા અસ્તિ, સોઽપિ કિલ ગુરુભાવપ્રતિબન્ધાત્
દીક્ષોચિત એવ ॥૧૨/૫॥ તદુક્ત દીક્ષાદ્વાત્રિશિકાયામપિ → યસ્ય ક્રિયાસુ સામર્થ્ય સ્યાત્સમ્યગ્ગુરુરાગતઃ । યોગ્યતાયા
તસ્ય દીક્ષાયામપિ માષતુષાકૃતે ॥ ← [દ્વા દ્વા ૨૮/૩] ઇતિ ।

સદાચારે = અશઠતયા ગૃહીતવ્રતપાલને । સમાનફલજનનશક્તિઃ = ભાવજ્ઞાનિકૃતક્રિયાજન્યફલસદૃશફલાનુગુણશક્તિ. ।
શેષગુણવૈકલ્યેઽપિ સસારવિરક્ત એવ અત્ર = દીક્ષાયા અધિકારી । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય અધ્યાત્મસારે → યો બુધ્વા ભવનૈર્ગુણ્ય
ધીર સ્યાત્ વ્રતપાલને । સ યોગ્યો ભાવભેદસ્તુ દુર્લભ્યો નોપયુજ્યતે ॥૨/૧૮॥ શુદ્ધમાર્ગાનુરાગેનાઽશઠાના યા તુ શુદ્ધતા ।
ગુણવત્પરતન્ત્રાણા સા ન કાપિ વિહન્યતે ॥૨/૨૧॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । ન ચૈવ દ્રવ્યદીક્ષૈવ સ્યાદિતિ વાચ્યમ્, તતોઽપિ ગુરુપાર-
તન્ન્યપ્રભાવેન સિદ્ધિપ્રાપ્તે, તદુક્ત અધ્યાત્મસારે → ગુર્વાજ્ઞાપારતન્ન્યેણ દ્રવ્યદીક્ષાગ્રહાદપિ । વીર્યોલ્લાસક્રમાત્ પ્રાપ્તા બહવ.પરમ
પદમ્ ॥ ← [૨/૨૭] ઇતિ । પશ્ચવસ્તુકેઽપિ → પુર્વિં અસતગપિ અ, વિહિના ગુરુગચ્છમાઈસેવાયે । જાયમળેગેસિ ઇમ
પચ્છા ગોવિદમાઈણ ॥૧૧૧॥ ← ઇત્યુક્તમ્ ॥૧૨/૫॥

વિશેષાર્થ

- અથ વ્યક્તિ પાણ માર્ગાનુસારિતાપ્રયોજક અદૃષ્ટી બીજ કોઈ અનામ પુરુષને અનુસરતો નથી અને પોતાને
વિવક્ષિત સ્થાનમા પહોચવાની ઈચ્છા હોવાથી ત્યા પહોચાડનાર આખવાળા આપ્તપુરુષના વચનને અનુસારે ચાલે છે તેથી યોગ્ય
સ્થાને પહોચે છે માર્ગાનુસારિતાપ્રયોજક અદૃષ્ટ એટલે યોગ્ય માર્ગને અનુસરવામા પ્રયોજક અને ઉન્માર્ગે ચડાવનાર વ્યક્તિને
અનુસરવાથી દૂર રહેવામા ભાગ ભગવનાર એવુ કર્મ આ જ રીતે દાટીન્ટિકમા પાણ શ્રદ્ધાળુ, પાપભીરુ, ગુરુભક્ત, કદાચહરહિત
એવો વૈરાગી જીવ સૂક્ષ્મ જ્ઞાન ન હોવા છતા મોક્ષમાર્ગાનુસારી હોવાથી ઉન્માર્ગે ચડાવનાર વ્યક્તિના વચનને અનુસરવાથી દૂર
રાખનાર અને મોક્ષમાર્ગે આગળ વધારનાર એવા કર્મના કારણે ગીતાર્થ જ્ઞાની સયમીના વચનને અનુસારે મોક્ષમાર્ગે આગળ વધતા
તેની સાથે જ મોક્ષ મેળવે છે પુરુષસ્વામીને અનુસરનાર પાંચ કરોડ મુનિ ભગવતો તેમની સાથે ચૈત્ર પુનમના દિવસે મોક્ષ
ગયા દ્રાવિડ અને વારિખિલને અનુસરનાર ૧૦ કરોડ મુનિ ભગવતો તેમની સાથે કાર્તિક પૂર્ણિમાના દિવસે મુક્તિ પામ્યા પાંચ
પાડવને અનુસરનારા ૨૦ કરોડ સાધુઓ તેમની સાથે આસો પૂર્ણિમાના દિવસે સિદ્ધ બન્યા ૫ કરોડ, ૧૦ કરોડ અને ૨૦
કરોડ સાધુમાથી બધા જ સાધુઓ ૧૪ પૂર્વ ભાગેલા કે ૧૧ અગ ભાગેલા કે ગીતાર્થ જ હતા-તેવુ તો કોઈને પાણ માન્ય નથી
આમ ગીતાર્થ અને ગીતાર્થનિશ્ચિત એક જ ભવમા મોક્ષે ગયાના ઘણા દૃષ્ટાત શાસ્ત્રમા વિદ્યમાન છે [૧૨/૪]

આ રીતે જ્ઞાની અને ઉચ્ચ શ્લોકમા બતાવેલ વિશેષાણુયુક્ત અજ્ઞાની સમાન ક્ષણ મેળવે છે માટે જ્ઞાનીની જેમ ઉપરોક્ત
૫ વિશેષાણુવાળા અજ્ઞાની જીવ પાણ દીક્ષાને યોગ્ય છે - આ વાત મૂલકારશ્રી જાણાવે છે

ગાથાર્થ

- જેની સદાચારમા આ રીતે સામર્થ્યસ્વરૂપ યોગ્યતા સપૂર્ણ હોય તે પાણ ગુરુ પ્રત્યેના અતરંગ બહુમાનના કારણે
દીક્ષાને યોગ્ય જ છે [૧૨/૫]

ટીકાર્થ

- વિશિષ્ટ જ્ઞાનથી રહિત એવા જે જીવની સારા આચારને વિશે આ રીતે (પૂર્વોક્ત રીતે) સમાન ક્ષણને ઉત્પન્ન
કરી શકે તેવી શક્તિ સ્વરૂપ ઉત્તમતા = યોગ્યતા સપૂર્ણ હોય તે જીવ પાણ ધર્માચાર્ય વગેરેને વિશે અતરંગ બહુમાનના કારણે
દિક્ષાને યોગ્ય જ છે - આવો આપ્ત પુરુષોનો આગમવાદ છે, જેને સૂચવવા ગાથામા 'કિલ' શબ્દ રહેલો છે બીજા ગુણો
ન હોવા છતા સસારથી વિરક્ત થયેલ જીવ જ દીક્ષાને વિશે અધિકારી છે - એવો ટીકાકાર શ્રીમદ્જનો આશય છે [૧૨/૫]

આ રીતે ક્ષણ સમાન મળે તેવુ હોય તો દીક્ષા શ્રદ્ધાળુ કરવા યોગ્ય છે અને ક્ષણ વિષમ બને તેમ હોય તો દીક્ષા તેના માટે
શ્રદ્ધાળુ કરવા યોગ્ય નથી - આ વાતને શ્રદ્ધાકારશ્રી જાણાવે છે

અસ્મૈ = યોગ્યાય વિધિપૂર્વ સમ્યક્ = અતૈપરીત્યેન તન્નસ્ય = શાસ્ત્રસ્ય અનુસારતો દીક્ષા દેયા, ઇતિ = અમુના પ્રકારેણ યોગ્યાય દીયમાના, (एषा) દીક્ષા નિર્વાણસ્ય = મોક્ષસ્ય વીજમ્ અન્યથા = અયોગ્યદાને અત્યન્ત = અતિશયેન અનિષ્ટફલદા = દુરન્તસસારફલા ॥૧૨/૬॥

કા પુનરિય દીક્ષા ' ઇત્યાહ -> દેશે'ત્યાદિ ।

દેશ-સમગ્રાચ્ચેય વિરતિર્ન્યાસોઽત્ર તદ્વતિ ચ સમ્યક્ । તન્નામાદિસ્થાપનમવિદ્રુત સ્વગુરુયોજનતઃ ॥૧૨/૭॥

દેશાચ્ચા સમગ્રાચ્ચા ચ ઇય દીક્ષા વિરતિ ઉચ્યતે, દેશવિરતિદીક્ષા સર્વવિરતિદીક્ષા ચેત્યર્થ । અત્ર = દીક્ષાયા

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ -> અસ્મૈ વિધિપૂર્વ સમ્યક્ તન્નાનુસારતો દીક્ષા દેયા । ઇતિ ણ્પા નિર્વાણવીજમ્, અન્યથા અત્યન્ત અનિષ્ટફલદા ॥૧૨/૬॥

વિધિપૂર્વ = સમવસરણાઽગમન-પુષ્પાઞ્જલિપ્રક્ષેપાદિવિધિવત્, તદુક્ત મૂલકારંગેવ પન્નાગકે -> રડયમ્મિ સમવમરણે ણ્વ મત્તિવિહવાણુમારેણ । સૂઝમ્ઓ ડ પદેસે અહિગયજીવો ડહ ણઙ ॥ મુવણગુરુગુણક્રવાણા, તમ્મી મજાયતિત્ત્વસદ્ગમ્મ । વિહિસાસણમોહેણ તઓ પવેસો તર્હિ ણ્વ ॥ વરગધપુષ્પદાણ સિયત્થેણ તહચ્છિટ્ઠયણ ચ । આગડગડવિણ્ણાણ ડમસ્સ તહ પુષ્પપાણ ॥ અમિવાહરણા અણ્ણે ણિયજોગપવિત્તિઓ ય કેડત્તિ । દીવાડજલણમ્ભેમા, તદુત્તરમુજોગઓ ચેવ ॥ વાહિ તુ પુષ્પપાણ, વિયઢણચ્છમરણમુમણમાડંણિ । કારાવિચ્છાડ ણ્મો વારતિગમુવરિ પઢિમેહો ॥ પરિમુદ્ગસ્સ ડ તહ પુષ્પપાણજોગેણ દેસણ પચ્છા । ઠિતિસાહણમુવવ્હૂણ હરિસાડપલોયણ ચેવ ॥ < [૨/૨૩-૨૮] ઇત્યાદિ । સામ્પ્રતન્તુ દીક્ષાવિધૌ પુષ્પાઞ્જલિપ્રક્ષે- પાદિક ન કસ્યામપિ સામાચાર્યા વર્તંતે ઇતિ ધ્યેયમ્ । શાસ્ત્રસ્યેતિ -> અપરોવતાવ મ્બ્વહા, સુગુરુસર્માવે, પૂઝતા મયવતે વીઅરાગે સાહૂ અ, તોસિડ્ડણ વિહવોચિઅ કિવણાડં, મુણ્ણજ્જાવસણ, સુવિમુદ્ધનિમિત્તે, સમાહિત્ત્વાસિણ વિસુજ્જમાણો મહયા પમોણ્ણ સમ્મ પવ્વડજ્જા લોઅધ્મમેહિતો લોગુત્તરધમ્મગમણેણ < ઇતિ પન્નસૂત્રાદિશાસ્ત્રસ્ય અનુસારતો દીક્ષા દેયા વ્રતારોપ- પાદિના, તદુક્ત યજુવેદેઽપિ -> વ્રતેન દીક્ષામાપ્નોર્તાતિ < [૧/૧૦/૩] ।

૧. મોક્ષસ્ય વીજ, અનુપદ્ધત સ્વર્ગાદિફલા ઇત્યપિ ગમ્યતે । અનેન -> યો દીક્ષતે મ દેવતાનામેકો ભવતિ < [૩૮/૧/૧] ઇતિ શતપથબ્રાહ્મણવચનમપિ વ્યારણ્યાતમ્ ।

અયોગ્યદાને અતિશયેન દુરન્તસસારફલા, જિનાજાવિરાધનાત્ તદુક્ત -> ડહલોયમ્મિ અકિત્તી પરલોણ દુગઈ ધુવા તેસિ । આણ વિણા જિણાણ જે વવહાર વવહરંતિ ॥ < [ ] ઇતિ । ઉપદેશપદેઽપિ -> આયપરપરિચ્છાઓ, આણાકોવેણ ડહરહા ણિયમા < [૩૬] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યથા = વિધિમદ્ધે ઇત્યપિ દૃષ્ટવ્યમ્, તતોઽપિ મહાનર્થોદ્ધવાત્, -> ણ્સા જિણાણમાણા મહાકલ્લાણત્તિ ન વિરાહિઅન્વા બુહેણ મહાણત્થમયાઓ સિદ્ધિકરુણિણા < [૩/૬] ઇતિ પન્નસૂત્રવચનાત્ ॥૧૨/૬॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ -> દેશ-સમગ્રાચ્ચા ઇય વિરતિ, તદ્વતિ ચ સમ્યક્ અવિદ્રુત સ્વગુરુયોજનત તન્નામાદિસ્થાપન = અત્ર ન્યાસ ॥૧૨/૭॥ ણ્તત્કારિકોત્તરાર્થ દીક્ષાઢાત્રિગિકાવૃત્તૌ [ઢા ઢા ૨૮/૪] સમુદ્ધૃત । ણ્તત્કારિકાયુગલમુપજીવ્ય દીક્ષાઢાત્રિગિકાયા -> દેયા દીક્ષાઽસ્ય વિધિના નામાદિન્યામપૂર્વકમ્ । હન્તાનુપલ્લવશ્ચાય સમ્પ્રદાયાનુસારત. ॥૪॥ <

ગાથાર્થ - આ યોગ્ય જીવને વિધિપૂર્વક સમ્યક્ શાસ્ત્રાનુસારે દીક્ષા આપવી જોઈએ આ દીક્ષા મોક્ષનુ કારણ છે બાકી તે અત્યંત અનિષ્ટજનદાયી બને [૧૦/૬]

દીકાર્થ - આ યોગ્ય જીવને વિધિપૂર્વક, વિપર્યાય વગર (= સ્વાર્થ-એવા વગેરે હેતુ વિના) શાસ્ત્રના અનુસારે દીક્ષા આપવી જોઈએ આ રીતે યોગ્ય જીવને અપાતી દીક્ષા મોક્ષનુ કારણ બને છે બાકી, અયોગ્યને દીક્ષા અપાય તો તે અત્યંત અનિષ્ટ જનદાયી બને અર્થાત્ દુ ખેદી જેનો નાશ થાય એવા દીર્ઘ મચ્છાડ્ડી કળને આપનાર બને [૧૨/૬]

‘આ દીક્ષા શુ છે ?’ આ પ્રશ્નના જવાબમા ગ્રથકારશ્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - દેશ અને સમગ્ર નામની આ વિરતિ છે દીક્ષાયુક્ત જીવમા મમ્મક ઉપદ્રવરહિત તે નામાદિનુ પોતાના ગુરુઓ દ્વારા સ્થાપન કરવાથી આ દીક્ષામા ન્યાસ થાય છે [૧૦/૭]

❖ દીક્ષાના બે પ્રકાર ❖

દીકાર્થ - દેશ નામની અને સમગ્ર નામની આ દીક્ષા વિગતિ કહેવાય છે અર્થાત્ દેશવિરતિદીક્ષા અને સર્વવિરતિદીક્ષા

ન્યાસ = વ્રતપ્રતિજ્ઞાકાલવિહિતાચાર ¹(સા વિદ્યતે યસ્ય સ તદવાન્ તસ્મિન્ = તદ્વતિ ચ પુરુષે દેશદીક્ષાવતિ સર્વદીક્ષાવતિ ચ સમ્યક્ = સમીચીન = સદ્ગત તન્નામાદિસ્થાપન) તેષા = પ્રવચનપ્રસિદ્ધાના નામાદીના ચતુર્ણાં સ્થાપન = આરોપણ અવિદ્યુત = વિદ્યવરહિત = અનુપપ્લવમિતિ યાવત્ । કથ તન્નામાદિસ્થાપન ²' સ્વગુરુભિ યોજન = સ્વજીતાનુરોધેન વિધાન, તત ॥૧૨/૭॥

નામન્યાસસ્ય દીક્ષાનિમિત્તત્વે કો હેતુ ? इत्यत आह → 'नामे'त्यादि ।

નામનિમિત્ત તત્ત્વ તથા તથા ચોદ્ધૃત પુરા યદિહ । તત્સ્થાપના તુ દીક્ષા તત્ત્વેનાઽન્યસ્તદુપચારઃ ॥૧૨/૮॥

કલ્યાણકન્દલી

इत्युक्तम् । देशविरतिदीक्षा सर्वविरतिदीक्षा चेति । तदुक्त निशीथभाष्ये → दुविहो चरणधम्मो य अगारमणगारिय चेव < [३३००] । तदुक्त स्थानाङ्गेऽपि → चरित्तधम्मे दुविहे पन्नत्ते । त जहा - आगारचरित्तधम्मे चेव, अणगार-चरित्तधम्मे चेव < (२/१) इति । समयसारे देवानन्दसूरिभिरपि → सावज्जजोगविरई सम्म चारित्त पण्णत्त । त च दुविह । त जहा- सव्वओ देसओ अ < [९] इत्युक्तम् । तदुक्त योगविन्दौ अपि → देशादिभेदतश्चित्रमिद चोक्त महात्मभि. < [३५७], इद = चारित्रम् । कथारत्नकोशेऽपि → असेससावज्जवज्जिया दिक्खा । सा पुण समत्थअसमत्थगाहगावेक्खया दुविहा < [पृ ३४९/गा २] इत्युक्तम् । एतेन → सावज्जजोगविरई चरण ओहेण देसिय समए । भेण उ दुविगप्प देसे सव्वे अ नायव्व ॥११४॥ < इति पुष्पमालावचनमपि व्याख्यातम्, दीक्षा-विरति-चरण-चारित्र-सयमादीनामनर्थान्तरत्वात् । देशविरति-सर्वविरत्यधिकारिणो प्राय साम्यात्प्रागुक्तदीक्षाधिकारिविशेषणसम्बन्ध उभयत्र कार्यः, न तु सर्वविरत्यधिकारिण्येव । इदमेवाभिप्रेत्य श्रीहेमचन्द्रसूरिभिः पुष्पमालाया → सवेगभाविअमणो सम्मत्ते निच्चलो थिरपइन्नो । विजइदिओ अमाई, पन्नवणिज्जो किवालु य ॥ जइधम्ममि कुसलो धीम आणारुई सुसीलो अ । वित्रायतस्सरूवो अहिगारी देसविरईए ॥ पाण्ण हुति जोगा पव्वज्जाण वि ति चिय मणुस्सा । देसकुलाइसुद्धा बहुखीणप्पायकम्मसा ॥ < [१२०/२१/२२] इत्युक्तम् ।

उपन्यासश्चास्या यथाक्रममेव युक्त, देशविरत्याराधनादेव सर्वविरतियोग्यताया. प्राय प्रादुर्भावाद् । इदमेवाभिप्रेत्य धर्मे-विन्दौ मूलकारैरेवोक्त → पद पदेन मेधावी यथाऽऽरोहति पर्वतम् । सम्यक्तथैव नियमाद् धीरश्चारित्रपर्वतम् ॥[३/१७] स्तोकान् गुणान् समाराध्य बहूनामपि जायते । यस्मादाराधनायोग्यस्तस्मादादावय मत ॥ < [३/१८] अय = श्रावकधर्म देशविरतिरूपः । → श्रावकधर्म अणुव्रताद्युपासकप्रतिमागतक्रियासाध्य. साधुधर्माभिलाषातिशयरूप आत्मपरिणाम । साधु-धर्म पुन. सामायिकादिगतविशुद्धक्रियाऽभिव्यङ्ग्य सकलसत्त्वहिताशयामृतलक्षण स्वपरिणाम एव, क्षायोपशमिकादिभावरूपत्वा-द्धर्मस्य < [पृ ५०] इति व्यक्त ललितविस्तरायाम् । प्रवचनप्रसिद्धांना नामादीना = नाम-स्थापना-द्रव्य-भावाना चतुर्णां आरोपणम् । स्वजीतानुरोधेन = स्वगुरुरपरम्पराऽऽचीर्णव्यवहारानुसारेण विधान = करण, ततः = तस्मात् । सामाचारीप्रकरणे च पूर्वाचार्यैः → 'पुच्छा वासे' चिइ' 'वेस 'वदणुस्सग' लग्गअट्ठतिअ' । 'समइतिअ 'तिपयाहिण 'उस्सगो नाम 'अणुसट्ठी ॥ < (पृ १४) इत्येव दीक्षाविधिरुक्त. ॥१२/७॥

દીક્ષાવિશિષ્ટ વ્યક્તિના પ્રવચનમા પ્રસિદ્ધ એવા નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ - આ ચાર નિશ્લેષનુ આરોપણ સમ્યક્ ઉપદ્રવરહિત રીતે પોતાના ગુરુઓ વડે પોતાના જીવ વ્યવહારને અનુસારે કરવાથી દીક્ષામા ન્યાસ થાય છે અર્થાત્ વ્રત-પ્રતિજ્ઞાના સમયે વિશેષ પ્રકારનો જે શાસ્ત્રવિહિત આચાર થાય છે તે દીક્ષા કહેવાય છે [૧૨/૭]

❀ દીક્ષાન્યાસ ❀

विशेषार्थ - दीक्षाना आ भे प्रकार छे - देशविरति અને સર્વવિરતિ → દીક્ષામા ન્યાસ કરવો એટલે શુ ? એટલે કે દીક્ષામા વ્રતની પ્રતિજ્ઞાના સમયે થનાર શાસ્ત્રવિહિત આચાર શુ છે ? મતલબ કે વ્રતપ્રતિજ્ઞાના અવસરે શાસ્ત્રવિહિત કયો આચાર કરવાથી દીક્ષાન્યાસ થયો કહેવાય ? < આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે જેની દીક્ષા થાય છે તેમા તેના ગુરુઓ પોતાના જીવ વ્યવહારને અનુસારે શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ દીક્ષાસબંધી નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ - આ ચાર નિશ્લેષાઓનુ આરોપણ કરે એટલે દીક્ષાન્યાસ કહેવાય ત્યારે તાત્પર્યક શાસ્ત્રીય દીક્ષા થઈ કહેવાય અર્થાત્ પોતાના ગુરુ નામાદિન્યાસ કરે તે જ દીક્ષાનુ નિમિત્ત છે, તેના કારણે તે વ્યક્તિ દીક્ષિત થઈ કહેવાય નામાદિ નિશ્લેષનો ન્યાસ ન થાય અથવા તો પોતાના ગુરુના બદલે ગમે તે સસારી વ્યક્તિ નામાદિનુ આરોપણ કરે અથવા જીવવ્યવહારનુ ઉલ્લંઘન કરીને જે નામાદિનુ સ્થાપન થાય તે દીક્ષાન્યાસ ન કહેવાય [૧૦/૭]

'નામસ્થાપન દીક્ષાનુ નિમિત્ત છે' આવુ માનવામા શુ હેતુ રહેલો છે ? આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થવાથી ગ્રંથકારત્રી જણાવે છે કે —

૧ મુદ્રિતપ્રતો ૬ પ્રતો ચ ( ) ચિહ્નદ્વયાન્તગત પાઠો નોપલબ્યતે, મૂલાનુમારેણ યોગદીપિકાઽત્ર નુદિતા પ્રતિભાતિ । અત સુગમાર્ગકલ્પનાવૃત્તિગત પાઠોઽત્ર યોજિતોઽસ્માભિ ।

યત્ = યસ્માત્ નામનિમિત્ત = નામહેતુક તત્ત્વ = 'નામપ્રતિપાદ્યગુણવત્ત્વ, પ્રશાન્તતાદિજનનાભિપ્રાયેણાઽઽપ્ત-
કૃતપ્રશાન્તાદિનામ્ન પ્રશમાદિરુપોપલભ્યાત્ તત્ત્વનામૈવ તત્ત્વદભિપ્રાયસ્મારણાત્તત્ત્વગુણાનુકૂલપ્રવૃત્ત્યા તત્ત્વગુણસિદ્ધે ।
તથા તથા ચ = તેન તેન સ્વરુપેણ ઉદ્ધૃત = કૃતનિર્વાહ ઇહ = પ્રવચને પુચ્ય મુનિભિ । તસ્માત્ 'તત્સ્થાપના
તુ = નામસ્થાપનાૈવ તત્ત્વેન = પરમાર્થેન દીક્ષા, અન્ય ક્રિયાકલાપ તદુપચાર = નામસ્થાપનારુપ-મુખ્યદીક્ષા-
કર્મણ પૂર્વોત્તરભાવેનાઽઽગમાત્રરુપ ઇત્યર્થ ॥૧૨/૮॥

એવ નામન્યાસસ્ય દીક્ષાનિમિત્તત્ત્વ સાધિતમ્ । રથાપનાદિન્યાસસ્ય તુ તત્ત્વેઽધિપ્રતિપત્તિરેવેતિ નામાદિ-
વતુષ્ટ્યન્યાસસ્ય દીક્ષાત્વાત્ પૃથક્ફલપ્રદર્શનપૂર્વ તત્રૈવ યત્નોપદેશમાહ -> કીર્તી'ત્યાદિ ।

કીર્ત્યારોગ્યધ્રુવપદસમ્પ્રાપ્તેઃ સૂચકાનિ નિયમેન । નામાદીન્યાચાર્યા વદન્તિ તત્ત્વેષુ યતિતત્ત્વમ્ ॥૧૨/૯॥

કીર્તિ = શ્લાઘા, આરોગ્ય = નીરુજત્વ, પ્રાવતનસહજૌત્પત્તિકરોગવિરહાત્ ધ્રુવ = સ્થૈર્ય, ભાવપ્રધાનનિર્દેશાત્ ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યત્ નામનિમિત્ત તત્ત્વ તથા તથા ચ પુરા ઇહ ઉદ્ધૃતમ્ । તત્સ્થાપના તુ તત્ત્વેન દીક્ષા
અન્ય તદુપચાર ॥૧૨/૮॥ ઇય કારિકા દીક્ષાઢાત્રિગિકાવૃત્ત્યાદો [દ્વા દ્વા ૨૮/૪] સમુદ્ધતા વર્તેતિ ।
પ્રશાન્તતાદિજનનાભિપ્રાયેણેતિ । એતેન દીક્ષાવર્ગે મૂલનામ ણ્વ ન્યાપ્યતે, ન તુ પરિવર્તન તત્રેતિ લુપ્તક્રમત પ્રત્યાખ્યાતમ્,
તત્ત્વગુણોદ્દેશેન ક્રિયમાણતયા નૂતનનામન્યાસસ્યાઽપિ સર્માર્ચનત્વાત્, પ્રાક્ પ્રયોજનવિગેષેણ પિત્ત્રાદિકૃત-કચરાદાસ-ગાડાલલ-
વેલાભાઈપ્રભૃતિનામ્ના આહુતસ્ય સાધો મનોઽન્વામ્યાદય પરેપાશ્ચાઽપ્રત્યયાદયો દોષા સ્યુરિતિ દિક્ । તત્ત્વગુણસિદ્ધિપ્રકારમેવા-
વેદયતિ તત્ત્વનામૈવ = આપ્તકૃતપ્રશાન્તાદિનામ્નૈવ તદભિપ્રાયસ્મરણાત્ = પ્રશાન્તતાદિજનનપ્રયોજનપ્રતિગમ્નાનાત્ જાત્યાદિ-
સમ્પન્નાના તત્ત્વગુણાનુકૂલપ્રવૃત્ત્યા તત્ત્વગુણસિદ્ધે = પ્રશાન્તતાદિગુણનિષ્પત્તે ।

અન્ય કરયોજન-વન્દન-કાષોત્સર્ગાદિલક્ષણ ક્રિયાકલાપ નામસ્થાપનારુપમુખ્યદીક્ષાકર્મણઃ = અભિધાનારોપણાત્મકસ્ય
પ્રધાનસ્ય દીક્ષાકર્મણ પૂર્વોત્તરભાવેન અગ્રમાત્રરુપઃ, પ્રધાનસ્યોપકરણ = અગ્રમ્ । કેચિત્તુ અન્યાર્થત્વમદ્રત્વમિત્યાહુ । તદીય-
પ્રધાનફલાઽજનકત્વે સતિ તદીયપ્રધાનફલજનકત્વ્યાપારજનકત્વ અગ્રત્વ, ઘટાદાવતિત્યાપ્તિવારણાય સત્યન્તમિત્યન્યે ॥૧૨/૮॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> નામાદીનિ નિયમેન કીર્ત્યારોગ્યધ્રુવપદસમ્પ્રાપ્તે સૂચકાનિ [ઇતિ] આચાર્યા વદન્તિ ।
તત્ત્વેષુ યતિતત્ત્વમ્ ॥૧૨/૯॥ ઇય કારિકા દીક્ષાઢાત્રિગિકાવૃત્તો [દ્વા દ્વા ૨૮/૫] સમુદ્ધતા ।

નીરુજત્વ પ્રાક્તનસહજૌત્પત્તિકરોગવિરહાદિતિ । પ્રાક્કાલીના યે સહજા = સહૌત્પત્તિકા = ચિરપૂર્વકાલીના ઇતિ
યાવત્, ઔત્પત્તિકા = અભિનવોત્પન્ના ઉત્પત્ત્યમાના વા રોગા તેપામભાવાદિતિ ભાવ । ધ્રુવ = ધ્રુવતા = સ્થૈર્ય,

ગાથાર્થ - પૂર્વે જિનશાસનમા તે તે સ્વરૂપે નામનિમિત્તક તત્ત્વ નિર્વાહ કરાયેલ છે તેથી નામનુ આરોપણ એ જ પરમાર્થથી
દીક્ષા છે બીજુ બધુ તો મુખ્ય દીક્ષાનો ઉપચાર છે [૧૦/૮]

જામઠ્યાસ એ જ મુખ્ય દીક્ષા

દીકાર્થ - તત્ત્વ નામહેતુક છે અર્થાત્ નામથી પ્રતિપાદ્ય ગુણવત્તા નામનિમિત્તક છે, કારણ કે પ્રશાન્તતા વગેરે ગુણો
ઉત્પન્ન કરવાના અભિપ્રાયથી આપ્ત પુરુષે જેનુ પ્રશાન્ત વગેરે નામ રાખેલ છે તેમા પ્રશાન્તતા વગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે પ્રશાન્ત
વગેરે તે તે નામથી જ પ્રશાન્તતા વગેરે તે તે ગુણોને ઉત્પન્ન કરવાનો આપ્ત પુરુષનો અભિપ્રાય યાદ આવવાથી પ્રશાન્તતા વગેરે
તે તે ગુણોને અનુકૂળ એવી પ્રવૃત્તિના કારણે પ્રશાન્તતા વગેરે તે તે ગુણોની સિદ્ધિ = પ્રાપ્તિ થાય છે જિનશાસનમા પૂર્વ
કાળમા મુનિઓ દ્વારા તે તે સ્વરૂપે નામનિમિત્તક તત્ત્વનો નિર્વાહ થયેલ છે માટે નામનુ આરોપણ એ જ પરમાર્થથી દીક્ષા
છે (વદન, હાથ ભેડવા, ડાઉસગ, મુડન વગેરે) અન્ય ક્રિયાઓનો ચમૂડ તો નામારોપણસ્વરૂપ મુખ્ય દીક્ષા વિધિમા આગળ-
પાછળ હોવા સ્વરૂપે કેવળ અગમ્યરૂપ -ઘટકસ્વરૂપ તેનો ઉપચાર છે [૧૨/૮]

આ રીતે નામનુ આરોપણ એ દીક્ષાનુ નિમિત્ત છે - એવુ શ્રદ્ધકારથીએ સિદ્ધ કર્યું મ્યાપના, દ્રવ્ય અને ભાવનુ આરોપણ
એ દીક્ષાનુ નિમિત્ત છે આ વાતમા તો કોઈ વિવાદ છે જ નહિ આમ નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ - આ ચારનો ન્યાસ
એ જ (સન્યાસ =) દીક્ષા હોવાથી અલગ-અલગ ક્ષણ બતાવવા પૂર્વક તેમા જ પ્રયત્ન કરવાનો ઉપદેશ શ્રદ્ધકારથી આપે છે

જામાદિ ઠ્યાસનું કળ

ગાથાર્થ - નામ (= દીક્ષા વખતે નામકરણ) વગેરે નિયમા કીર્તિ, આરોગ્ય, સ્થિરતા અને પદની પ્રાપ્તિના સૂચક હોય
છે -એમ આચાર્યો કહે છે માટે નામાદિમા (નૂતન દીક્ષિતનુ નામ વગેરે શુભ સંપવાનો) પ્રયત્ન કરવો જોઈએ [૧૨/૮]

૧ મુદ્રિતપ્રતા -> નામપ્રતિપાદ્યગુણવત્ત્વહેતુક' <-> ઇતિ પાઠ । ૨ મુદ્રિતપ્રતા -> તત્સ્થાપનૈવ તત્ત્વેન <-> ઇતિ મુદ્રિત પાઠો વર્તેતિ ।

પદ = વિશિષ્ટપુરુષાવસ્થારૂપ આચાર્યત્વાદિ તેષા સમ્પ્રાપ્તિ = અપ્રાપ્તિપૂર્વિકા પ્રાપ્તિ, તસ્યા સૂચકાણિ = ગમકાણિ નિયમેન = અવશ્યનતયા નામાદીણિ = નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય-ભાવરૂપાણિ આચાર્યા = પૂજ્યા વદન્તિ । તત્ = તસ્માત્ તેષુ = નામાદિષુ યતિતત્ત્વ્ય = તદર્થાનુકૂલ્યેનાઽત્યાદરો વિધેય । અય ભાવ અન્વર્થનામ્નો હિ કીર્તનમાત્રાદેવ શબ્દાર્થ-પ્રતીતેર્વિદુષા પ્રાકૃતજનસ્ય ચ મન પ્રસાદાત્ बहुजनकृतगुणप्रवादरूपा कीर्तिराविर्भवति । तथा' सुधर्मभद्रबाहु-प्रभृतीना स्थापनाऽपि रजोहरण-मुखवस्त्रिकाद्याकाररूपा धार्यमाणा भावगर्भप्रवृत्त्यारोग्यमुपजनयति । द्रव्यमप्या-चारादिश्रुत साधुक्रिया चाऽभ्यस्यमाना व्रतस्थैर्यોपपत्तये भवति । भावोऽपि सम्यग्दर्शनादिरूप प्रागुक्तपदावाप्तये सम्पद्यते, भावाचार्यादिपदस्य विशिष्टભાવનિમિત્તત્વાત્ । અથવા સર્વાણ્યેવ નામાદીણિ સામાન્યેન કીર્ત્યારોગ્યમોક્ષ-પ્રાપ્તે સૂચકાણિ ॥૧૨/૩॥

'નામાદિષુ યત્ને કૃતે દીક્ષાયા કિમાગત ?' इत्यत आह -> 'तदि'त्यादि ।

તત્સસ્કારાદેપા દીક્ષા સમ્પદ્યતે મહાપુસઃ । પાપવિષાપગમાત્ खलु सम्यगुरुधारणायोगात् ॥૧૨/૧૦॥

તેષા = નામાદીણા સરકારાત્ एषा द्विविधा दीक्षा व्रतरूपा सम्पद्यते महापुस = દટ્ઠપ્રતિજ્ઞાસ્ય પાપમેવ વિષ તસ્યાપગમાત્ खलु = અપગમાદેવ, 'વિષાપહારિણી દીક્ષા' इति केषाश्चित्प्रसिद्धिमनुरुध्येदमुक्त, सम्यग् = અવૈપરીત્યેન ગુરો = પાપાહિનારુઢિકસ્યાઽઽચાર્યસ્ય ધારણા = આયત્તત્વ, તેજ યોગાત્ = સમ્બન્ધાત્ ॥૧૨/૧૦॥

કલ્યાણકન્દલી

ભાવપ્રધાનનિર્દેશાત્ = નિર્દેશસ્ય ભાવપ્રધાનત્વાત્ । શિષ્ટ સ્પષ્ટમ્ । એતદનુસારેણ દીક્ષાદ્વાત્રિશિકાયામપિ -> નામ્નાઽન્વર્થેન કીર્તિઃ સ્યાત્, સ્થાપનાઽરોગ્યકારિણી । દ્રવ્યેણ ચ વ્રતસ્થૈર્ય, ભાવ. સત્પદદીપન. ॥૧૫॥ <- इत्युक्तम् ॥૧૨/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ઠાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> તત્સસ્કારાત્ સમ્યગ્ ગુરુધારણાયોગાત્ પાપવિષાપગમાત્ खलु महापुस. एषा दीक्षा सम्पद्यते

દીક્ષાર્થ :- (૧) કીર્તિ = શ્લોઘા-પ્રશંસા, (૨) પૂર્વકાલીન-સમકાલીન ઔત્પત્તિક રોગના અભાવથી આરોગ્ય, (૩) મૂળમા ધ્રુવ શબ્દ છે પરંતુ તેનો નિર્દેશ ભાવપ્રધાન હોવાથી ધ્રુવ = ધ્રુવતા = સ્થિરતા, (૪) પદ = વિશિષ્ટ એવી પુરુષની અવસ્થાસ્વરૂપ આચાર્યપાણુ = આચાર્યપદ વગેરે - પૂર્વે જેની પ્રાપ્તિ નથી થયેલ એવી આ ચારેય ચીજની પ્રાપ્તિનું નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ - આ ચાર (યથાક્રમ = ક્રમિક રીતે) અવશ્ય સૂચન કરે છે - આવું પૂજ્ય આચાર્ય ભગવતો જાણાવે છે માટે નામાદિને વિશે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ (અર્થાત્ નૂતન દીક્ષિતનું નામ વગેરે શુભ રાખવાનો ગુરુએ પ્રયત્ન કરવો તથા અભિનવ દીક્ષિતે ગુણસૂચક એવા પોતાના નામના અર્થને અનુકૂળ બનાવ તે રીતે અત્યંત આદર = પ્રયત્ન કરવો જોઈએ)

આશય એ છે કે જેનું નામ સાન્વર્ય = સાર્યક = વિશિષ્ટગુણસૂચક હોય તેને કેવળ બોલવાથી જ શબ્દાર્થનું ભાન થવાના લીધે વિદ્વાનો અને સામાન્ય માણસોના મન પ્રસન્ન થાય છે તેથી તેની કીર્તિ પ્રગટ થાય છે અર્થાત્ અનેક લોકો તેના ગુણોને પ્રકૃષ્ટ રીતે બોલે છે જેમ કે સુધર્મસ્વામી, ભદ્રભાણુસ્વામી વગેરે મહાપુરુષોની જિનશાસનમા યગ-કીર્તિ ફેલાઈ ઓધો, મુહુરતિ વગેરે સ્વરૂપે ધારણ કરાતી સ્થાપના દીક્ષા પાણુ ભાવગર્ભિત પ્રવૃત્તિ દ્વારા આરોગ્યને ઉત્પન્ન કરે છે દ્રવ્ય અર્થાત્ આચારાગ વગેરે શ્રુત તથા અભ્યાસ કરાતી સાધુક્રિયા પાણુ વ્રતની સ્થિરતા સંગત કરવા માટે થાય છે સમ્યગ્દર્શનાદિસ્વરૂપ ભાવ પાણુ પૂર્વોક્ત આચાર્યાદિ પદની પ્રાપ્તિ માટે ભાગ ભજવે છે ભાવઆચાર્ય વગેરે પદ વિશિષ્ટભાવનિમિત્તક છે અથવા નામ વગેરે બધા જ = પ્રત્યેક સામાન્યથી કીર્તિ આરોગ્ય અને મોક્ષની (= ધ્રુવપદની) પ્રાપ્તિના સૂચક છે [૧૨/૮]

'નામકરણ વગેરેના વિશે પ્રયત્ન કર્યો છતે દીક્ષામા શુ આવ્યું ? (દીક્ષા સાથે તેને શુ લાગે-વળગે ?)' આ શકાના સમાધાન માટે ગ્રથકારશ્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- નામાદિના સસ્કાર થવાથી સારી રીતે ગુરુને આધીન થવાના લીધે પાપરૂપી ઝેર નીકળી જવાથી મહાપુરુષને દીક્ષા સપન્ન થાય છે [૧૨/૧૦]

દીક્ષાર્થ :- નામ, સ્થાપના વગેરેના (આરોપજન્ય) સસ્કારથી દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ - એમ બન્ને વ્રતાત્મક દીક્ષા દટ્ઠપ્રતિજ્ઞાવાળા મહાપુરુષને સિદ્ધ થાય છે, કારણ કે તેનાથી પાપસ્વરૂપ ઝેર દૂર થાય છે જ 'દીક્ષા વિષાપહારિણી = ઝેર દૂર કરનાર છે' આવી કેટલાક મહર્ષિઓની પ્રસિદ્ધ ઉક્તિને અનુસરીને આ જાણાવેલ છે (ઝેર દૂર થવાનું કારણ એ છે કે દીક્ષિત વ્યક્તિ) પાપસ્વરૂપ ઝેરવાળા સાપને માટે ગારુડિક સમાન આચાર્યને આધીન છે [૧૨/૧૦]

વિશેષાર્થ - વિધિપૂર્વક નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવ-આ ચારનું આરોપણ કરવાથી દટ્ઠપ્રતિજ્ઞાવાળી વ્યક્તિમા 'હું દીક્ષિત થયો છું, હવે મારે હિંસા, જૂઠું, ચોરી વગેરે પાપ કરાય નહિ જિનાજ્ઞા-ગુરુઆજ્ઞા અનુસારે જ મારે જીવન જીવવાનું હોય. ' ઇત્યાદિ સસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે તેના કારણે તેને ભાવ દીક્ષા = મુખ્ય દીક્ષા સપ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે તથાવિધ શુભ સસ્કારના

દીક્ષાસમ્પત્તૌ કિં સ્યાત્ ? इत्याह → सम्पन्नायामि'ત્યાદિ ।

સમ્પન્નાયાચ્ચાસ્યા લિઙ્ગ વ્યાવર્ણયન્તિ સમયવિદઃ । ધર્મેકનિષ્ઠતૈવ હિ ગ્રેપત્યાગેન વિધિપૂર્વકમ્ ॥૧૨/૧૧॥

સમ્પન્નાયાચ્ચ = સસાતાયાચ્ચ, અસ્યા દીક્ષાયા લિઙ્ગ = લક્ષણ વ્યાવર્ણયન્તિ = કથયન્તિ સમયવિદ = સિદ્ધાન્તજ્ઞા એતદિતિ શેષ, એતદ્વિક્રમેત્યપ્યધ્યાહાર્ય, ધર્મેકનિષ્ઠતૈવ હિ = ધર્મમાત્રપ્રતિવદ્ધતૈવ હિ, શેષસ્ય = અનુપાદેયસ્ય ત્યાગેન વિધિપૂર્વ = શાસ્ત્રજ્ઞીત્યા ॥૧૨/૧૧॥

અસ્યામેવ સર્વવિરતિદીક્ષાયા ક્ષાન્ત્યાદિયોજનામાહ → વચને'ત્યાદિ, આકિચ્ચન્યમિ'ત્યાદિ ।

વચનક્ષાન્તિરિહાદૌ ધર્મક્ષાન્ત્યાદિસાધન ભવતિ । શુદ્ધત્ર તપો નિયમાત્મયમ્ સત્યત્ર ગોચત્ર ॥૧૨/૧૨॥

આકિચ્ચન્ય મુખ્ય ત્રહાડપિ પર સદાગમવિશુદ્ધમ્ । સર્વ શુક્લમિદં સ્વલુ નિયમાત્સવત્પરાદુર્ધ્વમ્ ॥૧૨/૧૩॥

વચનક્ષાન્તિ = આગમક્ષાન્તિ ઇહ = દીક્ષાયા આદૌ = પ્રથમ ધર્મક્ષાન્તે આદિસાધન = પ્રધાનવગરણ ભવતિ । ઇદમુપલક્ષણ, તેનાડસ્યામાદૌ 'વચનમાર્દવાદિકમપિ ધર્મમાર્દવાદિકારણ ભવતીતિ દ્રષ્ટવ્યમ્ । શુદ્ધત્ર = અવિલપ્તશ્ચ

કલ્યાણકન્દલી

॥૧૨/૧૦॥ યોગદીપિકોત્તાનાર્યેતિ ન તન્યતે ॥૧૨/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અસ્યાચ્ચ સમ્પન્નાયા 'ગ્રેપત્યાગેન વિધિપૂર્વક હિ ધર્મેકનિષ્ઠતૈવ' લિઙ્ગ સમયવિદ વ્યાવર્ણયન્તિ ॥૧૨/૧૧॥ ધર્મમાત્રપ્રતિવદ્ધતૈવેતિ । ધર્મલક્ષણ તુ પચ્ચાગકે → ધર્મો પુણ પ્યસ્મિહ સમાણુદ્ધાણપાલના-રૂવો । વિહિપડિસેહજુય ત આણામાર મુણેયવ્વ ॥ ← [૧૧/૮] ઇત્યુક્તમ્ ॥૧૨/૧૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇહ આદૌ ધર્મક્ષાન્ત્યાદિસાધન વચનભાન્તિ ભવતિ । શુદ્ધત્ર તપ નિયમાત્ મયશ્ચ સત્યત્ર શૌચત્ર ॥૧૨/૧૨॥ મુખ્ય આકિચ્ચન્ય, ત્રહ્ણ અપિ સદાગમવિશુદ્ધ પરમ્ । ઇદં સર્વ સ્વલુ સવત્પરાત્ ડુર્ધ્વ નિયમાત્ શુક્લમ્ ॥૧૨/૧૩॥ ત્રયોદશી કારિકા અધ્યાત્મોપનિષટ્ટીકાયા (૨/૧૪) શ્રીમદ્ભરતસૂરિભિઃ સમુદ્ધતા ।

તદુક્ત યતિધર્મવિગિકાયામપિ → તમ્હા નિયમેણ ત્રિય જડળો મન્વાસવા નિયત્તસ્ય । પટમમિહ વયણસ્વર્તા પન્ડા પુણ ધમ્મસ્વતિત્તિ ॥૭॥ ← ઇતિ । વચનમાર્દવાદિકમપીતિ । તદુક્ત યતિધર્મવિગિકાયા → ણમેવડ્ઢવ-મજ્જવ-મુત્તીઓ હુતિ પચમેયાઓ । પુન્વોડયનાણ્ણ જડળો ઇત્થપિ ચરમદુગ ॥૧૧॥ ← ઇતિ ।

પ્રાધાન્યાત્ ક્ષમાયા મૂલે ગ્રહણમ્, તદુક્ત વિષ્ણુપુરાણેડપિ → ક્ષમાયારા હિ સાધવ ← [૧/૧/૨૦] ઇતિ ।

લીધે પોતે ગુરુને સમર્પિત ગ્હે છે ગુરુવચનાનુચાર જીવન જીવે છે તેથી પાપપુત્રિ-પાપક્રિયા-પાપધર્મ નાશ પામે છે જેમ કોઈને એર ચણુ હોય તે વ્યક્તિ મત્ર દ્વાગ એર ઉતાગના ગારુડિક માત્રિક પુરુષને સમર્પિત થાય તો તેનુ એર ઉતરી જાય છે તેમ પાપસ્વરૂપ એરને ઉતાગવા માટે ગુરુ એ ગારુડિકનુલ્ય છે માટે ઉપગ તે વાત કરી તે ઘટી થકે તેવી જ છે [૧૨/૧૦]

દીક્ષાનપ્રાપ્ત યથે છતે શુ થાય ? આ વાતને જાણાવતા ગ્રથકારથી કહે છે કે

ગાથાર્થ - આ દીક્ષા નપ્રાપ્ત યથે છતે તેનુ લક્ષણ 'બીજુ બધુ છોડીને વિધિપૂર્વક ધર્મમાત્રમા જ નિષ્ઠા' પ્રાપ્ત થાય છે - એમ આગમજ પુરુષો વર્ણવે છે [૧૨/૧૧]

❧ ભાવદીક્ષાનું લક્ષણ ❧

દીકાર્થ :- દીક્ષા નપત્ર યથે છતે જૈનનિઝાન્તવેત્તા પુરુષો તેનુ લક્ષણ આ ક્રિયા કહે છે કે - જેનુ શરણ કરવા યોગ્ય નથી તેનો ત્યાગ કરીને શાસ્ત્રીય વિધિથી ધર્મમાત્રમા જ પ્રતિબદ્ધતા = નિષ્ઠા મૂળ ગાથામા 'એતત્' પદનો અધ્યાહાર કરવો 'એતત્' ના વિશેષ તરીકે 'ક્રિયા' આ પદનો પણ અધ્યાહાર કરવો (નિષ્ઠા - પ્રતિબદ્ધતા એ ક્રિયા જ છે) [૧૨/૧૧]

આ સર્વવિગતિ દીક્ષામા જ ક્ષમા વગેરેની યોજનાને ગ્રથકારથી (બે ગાથા વડે) બતાવે છે કે

ગાથાર્થ - દીક્ષામા નો પ્રથમ ધર્મક્ષમાનુ પ્રધાન કારણ એવી વચનક્ષમા પ્રાપ્ત થાય છે તથા નિયમા શુદ્ધ તપ, સત્ય, સત્ય, શૌચ, મુખ્ય અદ્વિચનતા, ક્ષત્યર્થ પાણ પ્રધાન હોય છે આ મુદર એવા આગમથી વિશુદ્ધ હોય છે આ બધુ જ એક વર્ષ પછી નિયમા શુદ્ધ = નિગતિયાર બને છે [૧૨/૧૨-૧૩]

❧ એક વર્ષના દીક્ષાપર્યાય પછી ધર્મ નિરતિયાર બને ❧

દીકાર્થ - સર્વવિરતિસ્વરૂપ દીક્ષામા ધર્મક્ષમાનુ પ્રધાન કારણ એવી વચનક્ષમા સર્વપ્રથમ પ્રાપ્ત થાય છે આ ઉપલક્ષણ

મુદ્રિતપ્રતા → વચનમાર્દવાદિકારણ ભવતીતિ ← ણમ્શુદ્ધ મુદ્રિત પાઠ ।

તપો દ્વાદશભેદ નિયમાત્ = નિશ્ચયેન યમશ્ચ = 'સયમશ્ચ સત્યશ્ચ અવિસવાદનાદિરૂપ, શૌચશ્ચ બાહ્યાભ્યન્તરભેદમ્
॥૧૨/૧૨॥ આકિચ્ચન્ય = નિષ્કિચ્ચનત્વ વાહ્યાભ્યન્તરપરિગ્રહત્યાગરૂપ મુખ્ય = નિરૂપવરિત, બ્રહ્માઽપિ = વ્રહ્માઽપિ

કલ્યાણકન્દલી

તપો દ્વાદશભેદ વાહ્યાભ્યન્તરભેદાત્, તદુક્ત દશવેકાલિકનિર્યુક્તૌ → અણસણમૂળોઽરિઆ વિત્તીસચ્ચેવણ રસચ્ચાઓ । કાય-કિલેસો સલીણયા ય વજ્જો તવો હોઽ ॥૪૭॥ પાયચ્છિત્ત વિણઓ વેઆવચ્ચ તહેવ સજ્જાઓ । જાણ ઉસસગ્ગોઽવિ અ અગ્ગિ-તરઓ તવો હોઽ ॥૪૮॥ ← ઇતિ । એતચ્ચાસાસાવિપ્રમુક્તવાન્નિર્જરાફલમવસેયમત્ર । તદુક્ત યતિધર્મવિશિકાયા → ઇહ-પરલોગા-દણવિક્સવ જમણસણાઽ ચિત્તગુઘ્ઘાણ । ત સુદ્ધનિજ્જરાફલમિત્થ તવો હોઽ નાયવ્વો ॥૧૧॥ ← ઇતિ । વિનયદ્વાત્રિશિકાયામપિ → કુર્યાત્તપસ્તથાચાર નૈહિકામુષ્મિકાશયાત્ । કીર્ત્યાર્થ ચ નો કિન્તુ નિષ્કામો નિર્જરાકૃતે ॥૨૪॥ ← ઇત્યુક્તમ્ ।

સયમશ્ચ સપ્તદશવિધઃ → 'પુઢવિ- 'દગ- 'અગણિ- 'મારુ- 'વણસસઽ- 'વિ- 'તિ- 'ચ- 'પણિદિ- 'અજીવા । 'પેહ- 'ઉપેહ- 'પમજ્જણ- 'પરિઢવણ 'મણો- 'વર્ફ- 'કાણ ॥ ← [દ વૈ નિ ૪૬] ઇતિ આવગ્યકનિર્યુક્તિ- [પગા સ ૧] દશવેકાલિકનિર્યુક્તિવચનાત્ । પ્રકારાન્તરેણેન્દ્રિયકપાયનિગ્રહાદિરૂપોઽપિ સયમો બોધ્યઃ, યથોક્ત યતિધર્મવિશિકાયા → આસ-વદારનિરોહો જમિદિય-કસાય-દઢનિગહઓ । પેહાતિજોગકરણ ત સચ્ચ સજમો નેઓ ॥ ← [વિ વિ ૧૧/૧૦] ઇતિ । સત્યશ્ચાવિસવાદનાદિરૂપમ્, ઉપલક્ષણાત્ ગુરુસૂત્રાનુજ્ઞાતત્વાદિકમપ્યત્ર બોધ્યમ્ । તદુક્ત યતિધર્મવિશિકાયા → ગુરુસુત્તાણુનાય જ હિયમિયભાસણ સસમયમ્મિ । અપરોવતાવમણ ત સચ્ચ નિચ્છિય જહ્ણો ॥૧૧॥ ← ઇતિ ।

શૌચ વાહ્યાભ્યન્તરભેદ દ્વિવિધ ભવતિ જગતિ, તદુક્ત યતિધર્મવિશિકાયા → આલોચનાદિદસવિહજલઓ પાવમલચ્ચાલણ વિહિણા । જ દવ્વસોયજુત્ત ત સોય જહ્ણજણપસત્થ ॥૧૨॥ ← ઇતિ । જાવાલદર્શનોપનિપદિ તુ → 'અહ ગુહ' ઇતિ જ્ઞાન શૌચમાહુર્મનીપિણ ← [૧/૨૦] ઇતિ કથિતમ્ । શાણ્ડિલ્યોપનિપદિ ચ → ગૌચ નામ દ્વિવિધ વાહ્યામાન્તરશ્ચેતિ । તત્ર મૂજ્જલાભ્યા વાહ્યામ્ । મન શુદ્ધિ આન્તરમ્ । તદધ્યાત્મવિધયા લક્ષ્યમ્ ← [૧/૧] ઇત્યુક્તમ્ । લોભનિગ્રહ. શૌચમિત્યન્યે । તદુક્ત તત્ત્વાર્થસારે અમૃતચન્દ્રેણ → પરિભોગોપભોગત્વ-જીવિતેન્દ્રિયભેદત્ । ચતુર્વિધસ્ય લોભસ્ય નિવૃત્તિ શૌચમુચ્યતે ॥૧૭॥ ← ઇતિ । ભવિષ્યપુરાણે તુ → અમધ્યપરિહારશ્ચ સસર્ગશ્રાપ્યનિન્દિતૈ । આચારે ચ વ્યવસ્થાન શૌચમેતત્પ્રકીર્તિતમ્ ॥ ← [૧/૨/૧૬૦] ઇત્યેવ વ્યવહારપ્રધાન શૌચલક્ષણમાવિષ્કૃતમ્ । મૈત્રેય્યુપનિપદિ તુ → શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહ ← [૨/૨] ઇત્યુક્તમ્ । સાધોસ્તુ પ્રાધાન્યેન ભાવશૌચમવગન્તવ્ય દોષક્ષાલનલક્ષણમ્, મનસો મલિનત્વે ગજ્ઞાસ્નાનાદીનામપિ શૌચાનાપાદકત્વ કિ પુન. સામાન્યજલસ્નાનાદીનામપિ, તદુક્ત જાવાલદર્શનોપનિપદિ → ચિત્તમન્તર્ગત દુષ્ટ તીર્થસ્નાનૈર્ન શુદ્ધયતિ । શતગોઽપિ જલૈર્થૈત સુરાભાન્ડમિવાઽશુચિ ॥ ← [૫/૫૪] ઇતિ । લિઙ્ગપુરાણેઽપિ → અવગાહ્યાપિ મલિનો હ્યન્ત.શૌચવિવર્જિત । શૈવલા ઇપકા મત્સ્યા સત્ત્વા મત્સ્યોપજીવિન. ॥ સદાઽવગાહ્ય સલિલે વિશુદ્ધા કિ દ્વિજોત્તમા । તસ્માદાભ્યન્તર શૌચ સદા કાર્ય વિધાનત ॥ ← [૮/૩૪-૩૫] ઇત્યુક્તમ્ । દક્ષસ્મૃતૌ અપિ → શૌચમાભ્યન્તર ત્યક્ત્વા ભાવશુદ્ધયાત્મક શુભમ્ । જલાદિશૌચ યત્રેષ્ટ મૂઢવિસ્માપન હિ તત્ ॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । → ચિત્ત સમાધિભિ શુદ્ધ વદન સત્યભાષણૈ । બ્રહ્મચર્યાદિભિ કાય-શુદ્ધો ગજ્ઞા વિનાઽપ્યસૌ ॥ ← [ ] ઇત્યપ્યત્ર સ્મર્તવ્યમ્ । અન્યત્રાપિ → સર્વજીવદયા શૌચ શૌચ સત્યપ્રભાષણમ્ । અચૌર્ય બ્રહ્મચર્ય ચ શૌચ સન્તોષ ણ્વ ચ ॥ કપાયનિગ્રહ શૌચ શૌચમિન્દ્રિયનિગ્રહ । પ્રમાદવર્જન શૌચ ધ્યાન શૌચ તથોત્તમમ્ ॥ દુષ્ટયોગજય. શૌચ શૌચ વરવિવેકિતા । તપો દ્વાદશધા ચૈવ શૌચમાહુર્મનીપિણ ॥ ← [ ] ઇત્યુક્તમ્ । યદપિ નારદપુરાણે → શૌચે યત્ન સદા કાર્ય શૌચમૂલો દ્વિજ સ્મૃત. । શૌચાચારવિહીનસ્ય સમસ્ત કર્મ નિષ્ફલમ્ ॥ ← [પૂર્વભાગ, પ્રથમપાદ, ૨૭/૮] ઇત્યુક્ત તદપિ ભાવશૌચાપેક્ષ્યાઽવગન્તવ્યમદુષ્ટમ્ । એતેન → અઙ્ગિર્ગાત્રાપિ શુદ્ધયન્તિ મન. સત્યેન શુદ્ધયતિ । વિદ્યા-તપોભ્યા ભૂતાત્મા, બુદ્ધિજ્ઞાનેન શુદ્ધયતિ ॥ [૫/૧૦૯] ← ઇતિ મનુસ્મૃતિવચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્, ધ્યાનસ્યેવ શુદ્ધે ચતુર્વિધત્વ-વ્યાપનપરત્વાત્તસ્યેતિ । અત્ર ચ સામસ્ત્યેનોપયોગિન્ય શ્રીશ્રીપાલકથાગાયા ણ્વ બોધ્યા. → સ્વતી નામ અકોહત મદ્વ માણવજ્જણ । અજ્જવ સરલો ભાવો મુત્તી નિગ્ગથયા દુહા ॥૧૦૮૭॥ તવો ઇચ્છાનિરોહો અ દયા જીવાણ પાલણ સચ્ચ વક્કમસાવજ્જ સોય નિમ્મલચિત્તયા ॥૧૦૮૮॥ વમમદ્વારભેઽસસ મેહુણસસ વિવજ્જણ । અકિચ્ચ ન મે કિચ્ચિ કજ્જ કેણવિ ત્થિ ત્તિઽર્ણાહ્યા ॥૧૦૮૯॥ ← ઇતિ ॥૧૨/૧૨॥

છે તેથી સર્વવિરતિસ્વરૂપ દીક્ષામા ધર્મમાર્દવ વગેરેનુ કાગણ એવા વચનમાર્દવ વગેરે પ્રાયશ્ચિક દશામા મળે છે - એમ જાણવું નિશ્ચયથી બાર પ્રકારનો અસ્તિત્વ એવો તપ અને સયમ તથા અવિસવાદઆદિસ્વરૂપ સત્ય તેમ જ બાહ્ય-અભ્યન્તર બન્ને પ્રકારની શૌચ = પવિત્રતા = શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે [૧૦/૧૨] અનેપચારિક એવી બાહ્ય-અભ્યન્તર પરિગ્રહના ત્યાગ સ્વરૂપ નિષ્કચનના

૧ હ પ્રતૌ ઇદ પદ નાસ્તિ ।

બ્રહ્મચર્યમપિ અષ્ટાદશભેદશુદ્ધ પર = પ્રધાન, સદાગમ = શ્રવણવદવન, તેજ વિશુદ્ધ = નિર્દોષ, સર્વમિદ દશવિધ-
મપિ ક્ષાન્ત્યાદિ શુક્લ = નિરતિચાર, ચતુશ્લોકો વાતચાલકારે નિયમાત્ = નિશ્ચયાત્ સંવત્સરાદૃષ્ય = વર્ષપર્યાય-

કલ્યાણકન્દલી

નિક્ષિપ્તનત્વ, તદુક્ત યતિધર્મવિશિકાયા → પર્વસીત્તમાળ જ ધર્મોવગ્રહણાડલોભરેગેણ । વત્યુસ્માગ્રહણ ચલુ ત
આકિચનમિહ ભણિય ॥૧૩॥ ઇતિ ।

બ્રહ્મચર્યમપિ અષ્ટાદશભેદશુદ્ધ, 'ઓગલિય ચ દિવ્ય મળ-વડ-કાળ્ણ કરણજોગેણ । અળોમોયળકારવળે કર્ણેણઽદ્ધારસાવભ ॥
[પગા સ ૧૮ વ્ર ૧] ઇતિ આવગ્યકનિર્યુક્તિપ્રદર્શિતાઽષ્ટાદશાઽબ્રહ્મત્યાગાત્ । ઉપલક્ષણાત્ મૈથુનસજાવિજયેન ઇન્દ્રિયપ્રવિચારપરિત્યાગા-
ત્મકમપિ બ્રહ્મચર્યમવગન્તવ્યમ્ । યથોક્ત યતિધર્મવિશિકાયા → મૈથુનમત્રાવિજળ્ણ પત્તપગિયારણાપરિચ્છાઓ । વમે મળવર્તીણ
જો સો વમ મુપરિમુદ્ધ ॥૧૪॥ ← ઇતિ । ઈશ્વર્ગીતાયાન્ન → કર્મળા મનમા વાચા સર્વમૂતેપુ મર્વદા । મર્વત્ર મૈથુનત્યાગ
બ્રહ્મચર્ય પ્રચક્ષતે ॥ ← [ ] ઇત્યુક્તમ્ । અન્યમતેઽવિવેચ્યમૈથુનનિવૃત્તિ બ્રહ્મચર્ય, તદુક્ત કળ્ઠરુદ્રોપનિપદિ → દર્શન,
સ્પર્શન કેલિ કીર્તન ગુહ્યભાષણમ્ । મદ્વલ્પોઽવ્યયમાયશ્ચ ક્રિયાનિર્વૃત્તિરેવ ચ ॥ ઇત્યમૈથુનમથાદ્ધ પ્રવદન્તિ મર્નાપિણ । વિપર્ગત
બ્રહ્મચર્યમનુષ્ઠેય મુમુક્ષુમિ ॥ [૧/૧૦] ← ઇતિ । ગ્રાણ્ડિલ્યોપનિપદિ અપિ → બ્રહ્મચર્ય નામ મર્વાવસ્થામુ મનોવાક્યાયકર્મભિ
મર્વત્ર મૈથુનત્યાગ ← [૧/૧] ઇત્યુક્તમ્ । પશ્ચાન્નિપ્તપ્રવિગતિકાયા તુ નિશ્ચયનયેન → આત્મા બ્રહ્મ વિવિક્તવૌધનિલનો
યત્તત્ર ચર્ય પરમ્ । સ્વાહ્નાઽઽમદ્વવિવર્જિતૈકમનમસ્તત્ બ્રહ્મચર્ય મુને । ॥ [ ] ← ઇત્યુક્તમ્ । અનગાગ્રધર્મામૂતેઽપિ →
યા બ્રહ્મણિ સ્વાત્મનિ શુદ્ધવુદ્ધે ચર્યા પરદ્રવ્યમુચપ્રવૃત્તિ । તદ્ બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાર્વભોમ યે યાન્તિ તે યાન્તિ પર પ્રમોદમ્ ॥
← [૪/૬૦] ઇત્યુક્ત નિશ્ચયનયામિપ્રાયેણ । સર્વગ્ય મૈથુનહેયતાઽભિમતા । ઇદમેવાઽભિપ્રેત્ય દૃઢયોગપ્રવીપિકાયા → મરણ
વિન્દુપાતેન જીવન વિન્દુધાળ્ણાત્ ← [૩/૮૮] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ચાળ્ણક્યસૂત્રેઽપિ → પુરુષગ્ય મૈથુન જરા ← [૨૮૪] ॥
→ બ્રહ્મચર્ય = ઉપમ્થમયમ ← ઇતિ ગજમાર્તણ્ડ-ચન્દ્રિકાકાગદય [પા યો મૂ ચ. ૦૨] ।

દશવિધમપિ ક્ષાન્ત્યાદિ, 'સ્વર્તા ય મદ્વજ્જવ મુર્ત્તી તવ-ગજમે ય વોદ્ધવે । મદ્વ સોય આકિચળ ચ વમ ચ જડ-
ધમ્મો ॥ ← [પારિષાપનિકાનિર્યુક્તિ-પશ્ચાત્-૩] ઇતિ આવગ્યકનિર્યુક્તિપ્રદર્શિતમવગતવ્યમ્ ।

શુક્લ = નિરતિચાર, નિશ્ચયાત્ વર્ષપર્યાયવ્યતિક્રમે ઇતિ । તદુક્ત વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તૌ → જે ઇમે અજ્ઞતાળ સમળા
નિગ્ગથા ઇતે ણ કસ્મ તેજલેસ વીતિવયતિ ? ગોયમા ' મામપરિગ્યાળ સમળે ણિગ્ગથે વાળમત્તરાળ દેવાળ તેજલેસ વીઢવયડ ।
ંવ દુમાસપરિયાળ સમળે ણિગ્ગથે અસુરિંદવજ્જિયાળ મવળદ્વાર્માળ દેવાળ તેજલેસ વીતિવયતિ । તિમામપરિયાળ સમળે ણિગ્ગથે
અસુરકુમારિદાળ દેવાળ તેજલેસ વીતિવયતિ । ચઝમામપરિયાળ સમળે ણિગ્ગથે ગદ્ધગ-ળક્ષત્-તાગરૂવાળ જોતિસિયાળ
તેજલેસ વીતિવયતિ । પચમામપરિયાળ સમળે ણિગ્ગથે ચદિમ-મૂરિયાળ જોતિસિદાળ તેજલેસ વીતિવયતિ । ઝમ્મામપરિયાળ
સમળે ણિગ્ગથે સોહમ્મામાળાળ દેવાળ તેજલેસ વીતિવયતિ । મચમામપરિયાળ સમળે ણિગ્ગથે મળકુમાર-માહિદાળ દેવાળ
તેજલેસ વીતિવયતિ । અદ્ધમામપરિયાળ સમળે ણિગ્ગથે વ્રભલોગ-લત્તગાળ દેવાળ તેજલેસ વીતિવયતિ । ંવમામપરિયાળ સમળે
ણિગ્ગથે મહામુક્-સહસ્મારાળ દેવાળ તેજલેસ વીતિવયતિ । દસમામપરિયાળ સમળે ણિગ્ગથે આળય-પાળય-આરળાન્નુયાળ દેવાળ
તેજલેસ વીતિવયતિ । ંકારસમામપરિયાળ સમળે ણિગ્ગથે ગેવિજ્ઞાળ દેવાળ તેજલેસ વીતિવયતિ । વારસમામપરિયાળ અળુત્તરો-
વવાતિયાળ તેજલેસ વીતિવયતિ । તેળ પર મુક્ મુક્કામિજાતી મવિત્તા સિજ્ઞતિ ← [વ્યા પ્ર ૧૪/૧/૫૩૧] ઇતિ । અત્ર
ચ → તેજોલેખ્યા = મુક્કામિકા, તેજોલેખ્યા હિ પ્રગ્મત્તલેખ્યોપલક્ષણ, મા ચ મુક્કાસિકાહેતુરિતિ કારણે કાર્યોપચારાત્
તેજોલેખ્યાગ્રન્થેન મુક્કાસિકા વિવક્ષિતેતિ ← વ્યાખ્યાત શ્રીઅમયદેવસૂરિભિઃ તદ્વૃત્તૌ । તદુક્ત પચ્ચસૂત્રેઽપિ → સ ંવ

નથા ૧૮ ભેદથી શુદ્ધ એવુ પ્રાપ્ત બ્રહ્મચર્ય પ્રાપ્ત થાય છે આ ભગવાનના વચનથી (આગમાનુસારી હોવાથી) દોષગ્રહિત હોય
છે આ અધુ ન = દશવિધ ક્ષમા વગેરે નિશ્ચયથી ૧ વર્ષનો ચાત્રિપર્ણીય પત્તાર થયે છતે શુક્લ = નિરતિચાર બને છે, કાગળ
૩ કિયાના મલ = દોષ છોડવાના લીધે ૧ વર્ષનો ચાત્રિ પર્ણીય પૂર્ણ થયા બાદ ક્ષમા વગેરે દશવિધ યતિધર્મ શુક્લ = નિરતિચાર
થવાના સ્વભાવવાળા છે [૧૨/૧૩]

વિશેષાર્થ -- ક્ષમા, નમ્રતા વગેરે દશવિધ યતિધર્મ પ્રાપ્તમા વચનક્ષમા, વચન નમ્રતા વગેરે કક્ષાના હોય છે, જેમા ક્યારેક
મૂઠમ અનિચાળ લાગે છે ધર્મક્ષમા, ધર્મનમ્રતા વગેરેમા અનિચાળ ન હોવાથી તે નિરતિચાર = શુક્લ કહેવાય છે વચનક્ષમા
વગેરે ધર્મક્ષમાદિનુ મુખ્ય કાગળ છે જેમ જેમ ચાત્રિપર્ણીય વધતો જાય તેમ તેમ ધર્મપ્રવૃત્તિમા-કિયામા-અવહારમા અનિચાર
ઓછા થતા જાય છે. તેજેલેખ્યાવૃદ્ધિ ચિત્તશુદ્ધિવૃદ્ધિ થતી જાય છે ૧ વર્ષનો ચાત્રિપર્ણીય પૂર્ણ થયે છતે અનુત્તરવિમાનવાન્ની

વ્યતિક્રમે ક્રિયામલત્યાગેન તદુત્તર શુવલીભવનસ્વભાવત્વાત્ ॥૧૨/૧૩॥

અસ્યૈવ દીક્ષાવત પ્રાગુત્તરકાલભાવિગુણયોગમાહ -> 'ધ્યાને'ત્યાદિ ।

ધ્યાનાધ્યયનાભિરતિઃ પ્રથમ પથાતુ ભવતિ તન્મયતા । સૂક્ષ્માર્થાઽઽલોચનયા સવેગઃ સ્પર્શયોગશ્ચ ॥૧૨/૧૪॥

ધ્યાન સ્થિરાધ્યવસાનરૂપ, ધર્મ્ય શુવલશ્ચ, યથોક્ત -> એકાલમ્બનસસ્થસ્ય સદૃશપ્રત્યયસ્ય ચ । પ્રત્યયાન્તર-

કલ્યાણકન્દલી

પણે પ્વભાવે એવપરિણામે અપ્પહિવહિં વદ્ધમાણે તેજલ્હેસાણ દુવાલસમાસિણ પરિઆણ અઙ્કમઙ સન્વદેવતેજલ્હેસ એવમાહ મહામુણી । તઓ સુકે સુક્કામિજાઈ ભવઈ । પાય છિણ્ણકમ્માણુવધે. . <- [૪/૬] इत्यादि । અત્ર 'તેજોલેશ્યા = ચિત્તસુખ-લાભલક્ષણા । અત એવાહ - તત. શુક્લ-શુક્લામિજાત્યો ભવતિ । તત્ર શુક્લો નામાઽભિન્નવૃત્તોઽમત્સરી કૃતજ્ઞઃ સદારમ્ભી હિતાનુબન્ધ इति । શુક્લામિજાત્યશ્ચ એતત્પ્રધાન. પ્રાય છિન્નકર્માઽનુબન્ધ ' [પૃ ૧૫] इत्यादिक श्रीहरिभद्रसूरिभिरेव व्याख्या-तम् । પ્રકૃતે તાદૃશશુક્લીભૂત-નિર્ગ્રન્થકર્તૃકત્વાત્ ક્ષમાદિકમપિ શુક્લમિત્યુક્તમિતિ ન વિરોધ इति भावनीयम् । તદુક્ત પશ્ચવસ્તુકે-ઽપિ -> ભણિઅ ચ પરમમુણિહિ માસાઈદુવાલસપ્પરિયાણ । વળમાયણુત્તરાણ વિઙ્વયઈ તેઅલેસ તિ ॥૨૦૦॥ તેણ પર સે સુકે સુક્કામિજાઈ તહા ય હોરુણ । પચ્છા સિજ્ઞહિ ભયવ પાવઈ સન્વુત્તમ ઠાણ ॥૨૦૧॥ <- इति । અત્ર -> તેજોલેશ્યા = સુખપ્રભાવલક્ષણા; શુક્લ. કર્મણા, શુક્લામિજાત્ય આશયેન <- इति व्याख्यात मूलकारैरिति ध्येयम् । દીક્ષાદ્વાત્રિશિકાયા-મપિ -> તતો નિરતિચારેણ ધર્મક્ષાન્ત્યાદિના કિલ । સર્વ સવત્સરાદૂર્ધ્વ શુક્લમેવોપજાયતે ॥૧૦॥ <- इत्युक्तम् । इदञ्चात्रा-वधेयम्- यावन्त काल न मूलोत्तरगुणस्खलना तावानेव कालो निश्चयतः प्रव्रज्यापर्यायं परिगण्यते, -> ન તહિં દિવસા પક્ષા માસા વરિસા વ સે ગણિજ્ઞતિ । જે મૂલુત્તરગુણઅક્ષલિયા તે ગણિજ્ઞતિ ॥૪૯૯॥ <- इति उपदेशमालावचनात् । અયમેવ પૈ. સિદ્ધપદેનોચ્યતે, યથોક્ત ધ્યાનવિન્દૂપનિપદિ -> બ્રહ્મચારી મિતાહારી યોગી યોગપરાયણ । અવ્દાદૂર્ધ્વ ભવેત્સિદ્ધો નાત્ર કાર્યા વિચારણા <- ॥ [૭૨] इति । -> યદપિ તન્નાન્તરે ગુણાતીતાદિપદેનોચ્યતે તદપિ પ્રકૃતે યોજ્યમ્, યથોક્ત ભગવદ્ગીતાયા -> समसुखदु.ख. स्वस्थ समलेष्टासमाश्चन । તુલ્યપ્રિયાઽપ્રિયો ધીરસ્તુલ્યનિન્દાત્મસસ્તુતિ । માનાપમાનયો-સ્તુલ્યસ્તુલ્યો મિત્રારિપક્ષયોઃ । સર્વાર્મ્ભપરિત્યાગી ગુણાતીતઃ સ યચ્યતે ॥ <- [મ.ગી ૧૪/૨૩/૨૫ - महाभारत भीष्मपर्व ३८/२३/२५] इति ॥१२/१३॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> પ્રથમ ધ્યાનાધ્યયનાભિરતિઃ; પથાતુ તન્મયતા ભવતિ । સૂક્ષ્માર્થાલોચનયા સવેગ સ્પર્શયોગશ્ચ ॥૧૨/૧૪॥

તદુક્ત યોગવિન્દૌ અપિ -> શુભૈકાલમ્બન ચિત્ત ધ્યાનામાહુર્મનીષિણ । સ્થિરપ્રદીપસદૃશ, સૂક્ષ્માઽઽભોગસમન્વિતમ્ ॥૩૬૨॥ इति । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે [ધ્યા.અ ૨] ધ્યાનગતકેઽપિ ચ -> ज थिरमज्जवसाण त ज्ञाण' <- [गा २] इति प्राक् [पृ.५८] निरूपितमेव । એતદનુસારેણ દર્શનરત્નરત્નાકરેઽપિ -> यत् स्थिरमध्यवसान तद् ध्यानम् <- [भाग-२ पृ ३०८] इत्युक्तम् । વૃહત્કલ્પભાષ્યેઽપિ -> अज्जवसाओ उ दढो ज्ञाण <- [१६४०] इत्युक्तम् । वृहत्कल्पभाष्यवृत्तौ च -> मनःस्थैर्यरूप तद् ध्यानम् <- [उ.१-गा.१६४१-पृ ४८१] इत्युक्तम् । આદિપુરાણેઽપિ શ્રીજિનસેનેન -> स्थिरमध्यवसान

દેવોની તેજેલેશ્યા કરતા પાણ વધુ વિશુદ્ધ તેજેલેશ્યા-ચિત્તશુદ્ધિ-મનપ્રસન્નતાને તે પામે છે ધર્મક્રિયાના અતિચારો દૂર થાય છે તેથી ધર્મક્ષમા, ધર્મનમ્રતા વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ ક્ષમા, નમ્રતા વગેરે શુક્લ = શુદ્ધ = નિર્દોષ = નિરતિચાર બને છે વચન ક્ષમામાથી અતિચાર દૂર થાય એટલે તે ક્ષમા નિરતિચાર બનવાના સ્વભાવવાળી હોય છે જેમ સંકેદ વસ્ત્ર મેલુ થયુ હોય અને સાબુ-પાણી-દારા તેના મેલ દૂર કરવામા આવે તો તે પછીના કાળમા સંકેદ બનવાનો વસ્ત્રનો સ્વભાવ છે તેમ આ ઘટના ઘટાવવી મેલ = અતિચાર-દોષ ૧ વર્ષનો કાળ એટલા માટે જાણાવ્યો છે કે પુન પુન અભ્યાસ થવાથી ધર્મક્રિયાગત દોષની અત્પતામા વધારો થતો જાય છે દીર્ઘ કાળ સુધી નિરતર આદરપૂર્વક આચારપાલન થતા થતા દોષનો આવશ્યક સંપૂર્ણ હાસ થવામા વર્ષપર્યાય રાજમાર્ગે અપેક્ષિત બને છે એવો શાસ્ત્રકાર પરમર્ષિઓનો આશય જણાય છે [૧૨/૧૩]

આ જ સર્વવિરતિપરના પૂર્વોત્તરકાલભાવી ગુણોની યોજનાને ગ્રથકારત્રી જણાવે છે

ગાથાર્થ :- પહેલા ધ્યાન-અધ્યયનમા સતત પ્રવૃત્તિ હોય છે પછી તન્મયતા થાય છે તથા સૂક્ષ્મ અર્થવિચારણાથી સવેગ અને સ્પર્શયોગ પ્રાપ્ત થાય છે [૧૨/૧૪]

❀ સાધુને જ્ઞાન-ધ્યાન-સંવેગ-અપશ્ચિયોગી ઉપલબ્ધિ ❀

ટીકાર્થ :- ધ્યાનશબ્દનો અર્થ છે સ્થિર અધ્યવસાય/અધ્યવસાયની સ્થિરતા કહ્યુ છે કે 'એક આલબનમાં = વિષયમા રહેલ

નિર્મુવત પ્રવાહો ધ્યાનમુચ્યતે ॥ ( ) અધ્યયન = રવાધ્યાયપાઠ તયો અભિરતિ = અનવરતપ્રવૃત્તિ પ્રથમ = આદૌ દીક્ષાસમ્પન્નસ્ય ભવતિ ।

કલ્યાણકન્ડલી

યત્તદ્ધ્યાનમ્ [૨૧/૧] ઇત્યુક્તમ્ । ધ્યાનવિચારે 'વ્યાન = ચિન્તા-ભાવનાપૂર્વક સ્થિરોઽધ્યવસાય' ઇત્યુક્તમ્ । યોગશાસ્ત્રે શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભિઃ → મુહૂર્ત્તાન્તર્મન સ્થયૈર્ધ્યાન ડગ્રસ્યયોગિના ← [૪/૧૧૫] ઇત્યેવમુક્તમ્ । કાર્ત્તિકેયાનુપ્રેક્ષાયામપિ → અતોમુહુત્તમેત્ત લીળ વત્યુમ્મિ માળમ પાળ । ડાળ મળ્ણદિ મમળ ← [૪૭૦] ઇત્યુક્તમ્ । લીન = લય પ્રાપ્ત = એકત્વ ગત = એકાગ્રતાપ્રાપ્તમિતિ તદ્વૃત્તૌ શુભચન્દ્રો વ્યાચટે । આવગ્યકનિર્યુક્તો અપિ → અતોમુહુત્તકાલ ચિત્તસ્મેગગયા હવડ ડાળ ← [૧૪૬૩] ઇત્યેવ શ્રીભદ્રવાહુસ્વામિભિ પ્રોક્તમ્ । અવ્યાત્મતત્ત્વાલોકે ન્યાયવિજયેનાડપિ → ધ્યાન પુન સ્યાદ્ધ્રુવમામુહુત્તદિકાગ્રસમ્પ્રત્યયલક્ષણ તત્ ← [૬/૧૯] । તત્ત્વાર્થટીકાયા શ્રીસિદ્ધસેનગણિનાડપિ → એકાગ્રચિન્તાનિરોધો ધ્યાનમ્ । અગ્ર = આલમ્બન એક ચ તદગ્રજ્ઞ ઇત્યેકાગ્ર - એકાલમ્બનમિત્યર્થઃ । એકસ્મિન્નાલમ્બને ચિન્તાનિરોધઃ । ચલ ચિત્તમેવ ચિન્તા, તન્નિરોધસ્તસ્યૈકગ્રાડવસ્થાપનમિત્યર્થઃ ← [૯/૨૭] ઇત્યુક્તમ્ । તત્ત્વાર્થસૂત્ર તુ → સ્થિરસહનનસ્યૈકાગ્રચિન્તાનિરોધો ધ્યાનમ્ ← [૯/૨૭] ઇત્યેવમ્ । → વિગ્રહજ્ઞ યદેકાગ્ર ચિત્ત તદ્ધ્યાનમુત્તમમ્ ← [૮/૭૨૮] ઇતિ ઉપમિતિભવપ્રપચ્ચાયા સિદ્ધર્પિંગી । ધ્યાન શુભચિત્તૈકાગ્રતાલક્ષણ [૧/૬] ઇતિ અટકવૃત્તિકારઃ । → ધ્યાન = અન્તર્મુહુત્તકાલમાત્રમેકાગ્રચિત્તા ← [પૃ ૮૯] ઇતિ આચાર્યદીપે પ્રોક્તમ્ । → ધ્યાન = અન્તર્મુહુત્તમાત્રકાલમેકાગ્રચિત્તાધ્યવસાયમ્ ← [પૃ ૨૬૫] ઇતિ આત્મપ્રવોધે નિરૂપિતમ્ । 'વ્યાન = ધ્યેયવિષયા એકપ્રત્યયસન્તતિઃ' [૧૪/૮] ઇતિ વીતરાગસ્તોત્રવિવરણે પ્રમાનન્દસૂરિઃ । પાતજ્ઞલયોગસૂત્રે → તત્ર પ્રત્યયૈકતાનતા વ્યાનમ્ ← [૩/૨] ઇત્યુક્તમિતિ તુ પ્રાક્ [પૃથ ૫૮] પ્રોક્તમેવ । તત્ત્વાનુશાસને નાગસેનાચાર્યેણાપિ → એકાગ્રચિન્તન ધ્યાન ← [૩૮] ઇત્યુક્તમ્ । ટીકાકૃતાપિ અધ્યાત્મસારે → સ્થિરમધ્યવસાન યત્તદ્ધ્યાન ← [૧૬/૧] ઇત્યુક્તમ્ । યોગભેદદ્વાત્રિગિકાયા ચ → ઉપયોગે વિજાર્તાયપ્રત્યયાડવ્યવધાનભાક્ । શુભૈકપ્રત્યયો ધ્યાન સૂદમાભોગસમન્વિતમ્ ॥ ← [દ્વા દ્વા ૧૮/૧૧] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । કૂર્મપુરાણેડપિ → દેશાવસ્થિતિમાલમ્બ્ય બુદ્ધેયાં વૃત્તિસન્તતિ । વૃત્ત્યન્તરૈરસસ્પૃષ્ટા તદ્ધ્યાન સૂરયો વિદુઃ ॥ [૧૧/૪૦] ← ઇત્યુક્તમ્ । યોગસાગસદ્ગ્રહે વિજ્ઞાનભિક્ષુણાડપિ → તત્ર દેશે વ્યેયાકારવૃત્તિપ્રવાહો વૃત્ત્યન્તરાડવ્યવહિતો ધ્યાનમ્ ← [અગ્ર ૨ પૃ ૪૫] ઇતિ યોગદર્શનાનુસારેણોક્તમ્ । યત્તુ 'ધ્યાન નિર્વિષય મન' [મા સ્ ૬/૨૫] ઇતિ સાડ્સ્યસૂત્રે મેત્રેયુષપનિષદિ [૨/૨] સ્કન્દોપનિષદિ [૧૦] ચ પ્રોક્ત તત્ નિર્વિકલ્પકધ્યાનાપેક્ષયા નાનાવિષયવિનિર્મુક્ત્વાડપેક્ષયા શુદ્ધરુપસ્વરૂપાતિરિક્તાડવિષયકત્વાપેક્ષયા વા વોધ્યમ્ । 'રાગોપહતિધ્યાનમ્ [૩/૩૦] ઇતિ સારસ્યસૂત્ર તુ કાર્યકારણયોરભેદવિવક્ષ્યંતિ વ્યક્ત વિજ્ઞાનભિક્ષુરચિતે સાડ્સ્યપ્રવચનભાષ્યે । યદપિ જ્ઞાનાર્ણવે શુભચન્દ્રેણ → એકચિન્તાનિગેયો યસ્તદ્ધ્યાન ← [૨૫/૧૬-પૃ ૨૫૬] ઇત્યુક્ત તદપિ એકાલમ્બનતયા પ્રત્યયાન્તરવિમુક્ત સદૃશપ્રત્યયપ્રવાહમેવ વ્યાનતયા ઘાંતયતિ । નાગસેનાચાર્યેણાપિ તત્ત્વાનુશાસને → એકાગ્ર-ચિન્તારોધો ય પરિસ્પન્દને વર્જિત । તદ્ધ્યાન નિર્જરાહેતુ મવરસ્ય ચ કારણમ્ ॥ ← [૨/૨૫] ઇત્યુક્ત તદપિ સ્થિરચિન્તનપ્રવાહમેવ ઘોતયતિ । અત એવ તત્ત્વાનુશાસને એવ → એકાગ્રચિન્તન ધ્યાનમ્ ← [૨/૬] ઇત્યુક્તમ્ । અમૃતચન્દ્રેણાપિ તત્ત્વપ્રદીપિકાભિધાનાયા પ્રવચનસારવૃત્તૌ → એકાગ્રસજ્જેતનલક્ષણ વ્યાનમ્ ← [૨/૧૦૨] ઇત્યુક્તમ્ । વૃહદ્વ્યસદ્ગ્રહે → અપ્પા અપ્પમ્મિ રઓ ઇળમેવ પર હવે ડાળ ← [૫૬] ઇત્યુક્ત નૈમિચન્દ્રેણ । મળ્ડલબ્રાહ્મણોપનિષદિ તુ → સર્વગરીરેપુ ચૈતન્યૈકતાનતા = ધ્યાનમ્ ← [૧/૧] ઇત્યુક્તમ્ । ત્રિગિશ્વરાહ્મણોપનિષદિ તુ → 'સોઝહ ચિન્માત્રમેવે'તિ ચિન્તન ધ્યાનમુચ્યતે ← [૩૧] ઇત્યુક્તમ્ । જ્ઞાનાર્ણવે → વદન્તિ યોગિનો ધ્યાન ચિત્તમેવમનાકુલમ્ ← [૪૦/૧૭] ઇત્યપ્યગ્રે પ્રોક્તમ્ । → ડટે ધ્યેયે સ્થિરા બુદ્ધિઃ યા સ્યાત્ સન્તાનવર્તિની । જ્ઞાનાન્તરાડપરામૃષ્ટા મા વ્યાતિવ્યાનમીરિતા ॥ ← [૨/૪૦] ઇત્યાદિલક્ષણાન્તરાપિ તત્ત્વાનુશાસનાદવગન્તવ્યાનિ । વેદાન્તસારકૃત્ સદાનન્દસ્તુ → તત્રાદ્વિતીયવસ્તુનિ વિચ્છિદ્ય વિચ્છિદ્યાન્તરિન્દ્રિયવૃત્તિપ્રવાહો ધ્યાનમ્ ← [૩૧-પૃ ૧૨] ઇત્યાહ । → વ્યાન = ચિન્તા ← [યો સૂત્ર ૧/૪૮] ઇતિ વાચસ્પતિમિશ્ર તત્ત્વવૈશાગ્યા વ્યાચટે । યોગવાર્તિકકૃતો વિજ્ઞાનભિક્ષોરપ્યત્રૈવ નિર્ભર । તચિન્ત્યમ્ ।

વસ્તુતસ્તુ વ્યાન ન કેવલ માનસપરિણામવિશેષરૂપમેવ, કાપિકાદિભેદેન ત્રિવિધસ્ય ધ્યાનસ્યાડધ્યુપગમાત્ । તદુક્ત આવગ્ય-કનિર્યુક્તૌ → જિણદિદ્ધ ડાળ તિવિદેડવિ જોગમિ ← [૧૪૬૭] । વ્યાનજ્ઞ ધારણાસિદ્ધચનન્તર પરં પ્રતિપાઘતે । ધારણા-

અને એડ નગ્ખા જ્ઞાનનો અન્યજ્ઞાનગઢિત જે પ્રવાહ હોય તે ધ્યાન કહેવાય છે ' તે ધ્યાનના પ્રન્તુતમા બે ભેદ વિવક્ષિત છે - ૧મ્ધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાન અધ્યયનપદનો અર્થ છે વ્યાયાયનો પાઠ = પાઠપાઠ દીક્ષામત્ર જીવ પ્રાગભમા ધ્યાન અને અધ્યયનમા

પશ્ચાત્ તન્મયતા = ધ્યેયગુણમયત્વ ભવતિ । તથા સૂક્ષ્માના અર્થાના વન્ધ-મોક્ષાદીના આલોચનયા સવેગ
= મોક્ષાભિલાષ સ્પર્શેન = તત્ત્વજ્ઞાનેન યોગ = સમ્બન્ધશ્ચ ભવતિ ॥૧૨/૧૪॥

કલ્યાણકન્દલી

સિદ્ધિપરિજ્ઞાનશ્ચ વિષ્ણુપુરાણે → ચિન્તયેત્તન્મયો યોગી સમાધયાત્મમાનસમ્ । તાવદ્યાવદ્ દૃઢીભૂતા તત્રૈવ નૃપ ! ધારણા ॥
પ્રતદાતિષ્ઠતોઽન્યદ્વા સ્વેચ્છયા કર્મ કુર્વત્ । નાપયાતિ યદા ચિત્ત સિદ્ધા મન્યેત તા તદા ॥ ← [૬/૭/૮૬/૮૭] इत्यादिना-
ઽઽવેદિતમ્ । ધ્યાનસિદ્ધયુપાયા અપિ વિષ્ણુપુરાણે → એતદ્રૂપપ્રત્યયૈકાગ્રસન્તતિશ્ચાન્યનિ સ્પૃહા । તદ્ધ્યાન પ્રથમૈરંગૈઃ પદ્મિ-
ર્નિષ્પાદ્યતે નૃપ. ॥[૬/૭/૯૧] ← इत्युक्ता. [દૃશ્યતા-પૃ.૩૩૧] । ગરુડપુરાણે → તસ્યૈવ બ્રહ્મણિ પ્રોક્ત ધ્યાન દ્વાદશધારણા
← [૧/૨૨૭/૨૪] इत्युक्तम् । દ્વાદશપ્રાણાયામાકાલેન ધારિતચિત્તસ્ય દ્વાદશધારણાકાલાવચ્છિન્ન ચિન્તન ધ્યાનમિત્યર્થઃ ।
મોક્ષફલદત્ત્વેન ધ્યાનમભિમતમ્, યથોક્ત દશૈકાલિકનિર્યુત્તૌ અપિ → સજ્ઞાય-સજમ-તવે વેઆવચ્છે અ જ્ઞાણજોગે અ ।
જો રમઈ, નો રમઈ અસજમમ્મિ સો વચ્છઈ સિદ્ધિ ॥૩૬૬॥ ← इति । યથોક્ત નારદપુરાણેઽપિ → ધ્યાનાત્ પાપાનિ
નશ્યન્તિ, ધ્યાનાન્મોક્ષ ચ વિન્દતિ । ધ્યાનાત્ પ્રસીદતિ હરિધ્યાનાત્ સર્વાર્થસાધનમ્ ॥ [પૂર્વાર્ધ-૩૩/૧૩૯] ← इति ।

ધ્યાનાદ્ વેદોદયાક્ષુશો ભવતિ । તદુક્ત નિશીથચૂર્ણો → થી-પુરિસા જ્ઞાણ-નિયમોવવાસેસુ ઉવચ્છતા વેદોદય ધરેતિ
← [નિ.ભા ૩૬૦૨ ભાગ-૩ પૃ ૨૪૯] । નિયમસારેઽપિ → જ્ઞાણગિલીણો સાહૂ પરિચાગ કુણઈ સબ્વદોસાણ ← [૯૩]
इत्येव कुन्दकुन्दस्वामिनोक्तम् । ધ્યાનાનાલમ્બને તુ સાધોરવસન્નત્વ → પુઞ્જાવરત્તકાલે જ્ઞાણ ણો જ્ઞાયતિ, અસુખ જ્ઞાયતિ
← [ ] इत्येव निशीथसूत्रादवसेयम् । અતઃ સવિગ્રેન સદ્ધ્યાનયોગાભ્યાસ આદરણીય ઇવ । → પરમાનન્દસમ્પન્ન નિર્વિકાર
નિરામયમ્ । ધ્યાનહીના ન પશ્યન્તિ નિજદેહે વ્યવસ્થિતમ્ ॥ ← [ ] इत्यप्यत्रानुसन्धेयम् । અતઃ એવ પશ્ચસૂત્રેઽપિ
→ જ્ઞાણજ્ઞયણસગયા ← [૧/૭] इत्येव साधुविशेषणमुक्तम् । યથોક્ત ઉપમિતિભવપ્રપન્ચાયા કથાયા અપિ → તસ્માત્
સર્વસ્ય સારોઽસ્ય દ્વાદશાંગસ્ય સુન્દર. । ધ્યાનયોગ. પર શુદ્ધ સ હિ સાધ્યો મુમુક્ષુણા ॥ ← [પ્ર.૮ ગા ૭૨૯] इति ।

વસ્તુતસ્તુ પ્રથમ સ્વાધ્યાયપાઠો ભવતિ તદનન્તર સ્વાધ્યાય-ભાવનાપ્રકર્ષદશાયા ધ્યાનપ્રવૃત્તિ, ઇત્યમેવ ક્રમોપપન્તે. । તદુક્ત
ધ્યાનશતકે → પુવ્વકવન્માસો ભાવણાહિ જ્ઞાણસ્સ જોગયમુવેઈ । તાઓ ય નાણ-દસણ-ચરિત્ત-વેરગ્ગનિયતાઓ ॥૩૦॥
નાણે ણિચ્ચન્માસો કુણઈ મણોધારણ વિસુદ્ધિ ચ । નાણગુણમુવિયસારો તો જ્ઞાઈ સુનિચ્છલમઈઓ ॥૩૧॥ ← इति । →
સજ્ઞાણ પસત્થ જ્ઞાણ ← [૩૩૮] इति उपदेशमालावचनेन व्यानकारणत्वादपि स्वाध्यायस्य प्राथम्य युक्तम् । અતઃ એવ
→ સજ્ઞાય-જ્ઞાણસજુતે [૧૮/૪] इति क्रम उत्तराध्ययने प्रदर्शित । નિશીથચૂર્ણાવપિ → સજ્ઞાય-જ્ઞાણનિરણસુ ←
- [ભા.૩-પૃ ૨૪૫] इत्युक्तम् । ન ચૈવ પ્રકૃતે 'અધ્યયનધ્યાનાભિરતિ' ઇત્યેવ વક્તવ્ય સ્યાદિતિ વક્તવ્યમ્, અલ્પાક્ષરત્વાત્
ધ્યાનસ્ય પૂર્વનિપાત, યદ્વાઽભ્યર્હિતત્વાત્પૂર્વનિપાત., યથોક્ત મહાભારતે → જ્ઞાનાદ્ ધ્યાન વિશિષ્યતે ← [મીષ્મપર્વ-૩૬/
૧૨, ગીતા-૧૨/૧૨] । યદ્વા પશ્ચાનુપૂર્વ્યા અપિ પ્રજ્ઞાપનાક્રમોઽસ્તીત્યેતત્સૂચનાર્થ 'ધ્યાનાધ્યયનાભિરતિ.' ઇત્યેવમુલ્લેખ. । તદુક્ત
નિશીથચૂર્ણો → સમણ તિવિહા આણુપુઞ્વી - પુઞ્જાણુપુઞ્વી, પચ્છાણુપુઞ્વી, અણાણુપુઞ્વી ← [ભાગ-૩ પૃ.૪૦૪] ।
ધ્યાનસિદ્ધયેઽધ્યયનાત્ ન પ્રમદિતવ્યમિતિ ઉપદેશોઽપિ પ્રદર્શિત, યથોક્ત તૈત્તિરીયોપનિષદિ → સ્વાધ્યાય-પ્રવચનાભ્યા ન
પ્રમદિતવ્યમ્ ← [૧/૧૧/૧] इति । મનુસ્મૃતાવપિ → સ્વાધ્યાયે નિત્યયુક્ત સ્યાત્ ← [૩/૭૫] इत्युक्तम् । નૃમવાદપિ
સમ્યજ્ઞાનસ્ય દુર્લભત્વ પ્રસિદ્ધમેવ, યથોક્ત અગ્નિપુરાણેઽપિ → નરત્વ દુર્લભ લોકે, વિદ્યા તત્ર સુદુર્લભા ← [૩/૩૩૭]
इति ।

પશ્ચાત્ તુ તન્મયતા = ધ્યેયગુણમયત્વ ભવતિ । તતશ્ચ સ તત્ત્વરૂપમાપ્નોતિ । તદુક્ત જ્ઞાનાર્ણવે → અનન્યશરણ
સાક્ષાત્ તત્સલીનૈકમાનસ । તત્ત્વરૂપમવાપ્નોતિ, ધ્યાની તન્મયતા ગત ॥ ← [૩૯/૩૨] इति । યથોક્ત ભગવદ્ગીતાયા
અપિ → દેવાન્ ભાવયતાઽનેન તે દેવા ભાવયન્તુ વ ← [૩/૧૧] इति । ઇત્યમેવોન્મનીભાવપ્રાપ્તે. તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે

સતત પ્રવૃત્તિવાળો હોય છે પછી તો ધ્યેય વસ્તુના ગુણમય બને છે તથા બધ-મોક્ષ વગેરે સૂક્ષ્મ પદાર્થોની વિચારણાથી મોક્ષાભિલાષા
ઉત્પન્ન થાય છે અને તત્ત્વસ્પર્શનાનો = તત્ત્વજ્ઞાનનો સબધ = લાભ થાય છે [૧૨/૧૪]

વિશેષાર્થ - વિષયતા સબધથી એક જ વિષયમા જે જ્ઞાન રહેતુ હોય તેમ જ તે જ્ઞાનમા તે વિષયના એક સરખા જ
આકારનુ અવગાહન થતુ હોય, તો તેવા જ્ઞાનની જે ધારા હોય છે તે જ ધ્યાન કહેવાય છે તે જ્ઞાનધારામા વિષયાન્તરનો સંચાર
હોતો નથી દા ત માત્ર પરમાત્માનો સતત વિચાર ચાલતો હોય ત્યારે તે વિચાર વિષયતાસબધથી પરમાત્માસ્વરૂપ એક આલબનમા
રહેલો કહેવાય પરમાત્માનુ વીતરાગત્વરૂપે ધારાવાહી દૃઢ બાન થાય ત્યારે વિષયતાસબધથી પરમાત્મામા રહેલ તે જ્ઞાન સદશપ્રત્યય

સ્પર્શસ્ય લક્ષણ ફલાતિશયથાદ -> 'સ્પર્શ' ઇત્યાદિ ।

સ્પર્શસ્તત્તત્ત્વાપ્તિઃ સંવેદનમાત્રમવિદિત ત્વન્યત્ । વન્યમપિ સ્યાદેતત્સ્પર્ગસ્ત્વકેપતત્કલઃ ॥૧૨/૧૫॥

તસ્ય = વિવક્ષિતસ્ય વસ્તુન તત્ત્વ = અનારોપિતરૂપ તસ્ય આપ્તિ = ઉપલબ્ધ સ્પર્શ, સ્પૃશ્યતેઽનેન વસ્તુ-

કલ્યાણકન્દલી

-> બહિરન્તશ્ચ સમન્તાત્ ચિન્તાચેષ્ટાપરિચ્યુતો યોગી । તન્મયભાવ પ્રાપ્ત કલયતિ ભૃગુમુન્મનીભાવમ્ ॥ [૧૦/૦૮] ઇયમેવ તન્મયતા પરમાત્મ-પ્રકાશપદેન પ્રતિપાદ્યતે, તદુક્ત તત્ત્વાનુશાસને -> સ્વાધ્યાયાદ્ ધ્યાનમધ્યાસ્તા ધ્યાનાત્ સ્વાધ્યાયમામનેત્ । ધ્યાન-સ્વાધ્યાય-સપત્યા પરમાત્મા પ્રકાશતે ॥ <- [૩/૭] ઇતિ । યથોક્ત વિષ્ણુપુરાણે અપિ -> સ્વાધ્યાયયોગસમ્પત્યા પરમાત્મા પ્રકાશતે <- [૬/૬/૨] । યોગ = ધ્યાનયોગો વોચ્ય, અન્યથા ય્યેયમ્સ્વરૂપાનાવિર્ભાવાત્ । ઇદમેવાઽભિપ્રેત્ય વૃહદારણ્યકોપનિપદિ અપિ -> બ્રહ્મેવ સન્ બ્રહ્માઽપ્યેતિ <- [૪/૪/૬] ઇત્યુક્તમ્ ।

ઇદ્ધાવધેય સાધુરેવોત્તમધ્યાનાધિકારી, સર્વ-માવધનિવૃત્તત્વાત્ । તદુક્ત અષ્ટકપ્રકરણે -> ત્રપીણામુત્તમ હેતત્રિદિદે પરમર્ષિભિ । હિસાદોપનિવૃત્તાના વ્રતશીલવિવર્ધનમ્ ॥ <- [૨/૭] 'પ્તત્ = ધ્યાનમ્સ્વરૂપ ભાવમ્નાનમ્' । યોગચિન્દી અપિ -> ચારિત્રિણસ્તુ વિજેય શુદ્ધયપેક્ષો યથોત્તરમ્ । ધ્યાનાદિરૂપો નિયમાત્, તથા તાત્ત્વિક ણ્વ તુ ॥૩૭૦॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકે ન્યાયવિજયેનાઽપિ -> નિર્મીતકો નિશ્ચલનાસિકાગ્રદૃષ્ટિ પ્રસન્નાનનુપુણરીક । શિષ્ટૌષ્ઠયુગ્મો રદનૈ રદાશ્વાઽ-સ્પૃશન્ સુસસ્થાન ઇતપ્રમાદ' ॥ સ્પૃહાવિમુક્તો નિજભૂષનેઽપિ પ્રભૂતસવેગસરોનિમગ્ન' । અમાત્રકાસ્પપદ ભવશ્રીપરાઙ્મુસો હર્ષપિતે-ક્ષમાણાન્ ॥ ઇવવિધો નિષ્ઠિતકર્મયોગ શ્રીજ્ઞાનયોગેન મમાહિતાત્મા । ધ્યાને પ્રવેશ કુસ્તે સુધારકર્માટવીજ્વાલનદાવહ્નો ॥ [૬/૯-૧૦-૧૧] <- ઇતિ । જ્ઞાનાર્ણવે શુભચન્દ્રેણ -> મુમુક્ષુર્જન્મનિર્વિણ્ણ શાન્તચિત્તો વદશી સ્થિર । જિતાક્ષ સવૃતો ધીરો ધ્યાતા શાસ્ત્રે પ્રશસ્યતે ॥ <- [૪/૬] ઇતિ યદુક્ત તત્ર મુમુક્ષુત્વેન રૂપેણ મુનિનિર્દેશોઽવગન્તવ્ય । તદુક્ત તત્રેવાગ્રે -> ધ્યાનસિદ્ધિર્મતા સૂત્રે મુનીનામેવ કેવલમ્ <- [૫/૧૯ જ્ઞાના] । ધ્યાનશ્ચાત્ર ધર્મ્ય શુકલશ્ચાવસેપમ્ । તે ચ તત્ત્વાર્થાદૌ ચતુર્વિધત્વેનોપદર્શિતે સક્ષેપત અન્યત્ર ચ દશવિધ પ્રોક્ત ધર્મધ્યાનમ્ । તદથા - અપાયોપાયર્જીવાર્જીવવિપાકવિરાગભવસસ્થાનાઞ્જા-હેતુવિચયાનીતિ વ્યક્ત સમ્પતિતર્કવૃત્તિ-સ્પાદ્યાદકલ્પલતાદૌ [સ ત ૩/૬૭ પૃ ૭૮૬-સ્યા ક સ્ત ૯] ॥૧૨/૧૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> સ્પર્શ = તત્તત્ત્વાપ્તિ । અન્યત્ તુ અવિદિત સંવેદનમાત્રમ્ । પ્તત્ વન્યમપિ સ્યાત્ । સ્પર્શસ્તુ અક્ષેપતત્કલ ॥૧૨/૧૫॥ તસ્ય = અનારોપિતસ્વરૂપસ્ય ઉપલબ્ધઃ = પ્રમાણપરિચ્છેદ્યે સર્વે પ્રકારે નિશ્ચય સ્પર્શ ઇતિ કથ્યતે । અયમાગય 'ઘટદ્રવ્ય સ્વરૂપેણ સત્, પરરૂપેણાઽસત્, સ્વરૂપેણ પરરૂપેણ ચ સદસત્, સ્વરૂપ-પરરૂપો-ભયાપેક્ષયા ત્વવત્કલ્ય' ઇત્યાદિસત્-ભક્તીપ્રકારેણ જોયનિશ્ચય તથા દેશ-કાલ-પુરુષાવસ્થોપયોગાદપેક્ષયા હેતુ-સ્વરૂપ-ફલ-મુખેન યથાવસ્થિતોત્સર્ગાપવાદવર્તી હેયોપાદેયગોચર સન્નિશ્ચય પ્રકૃતે સ્પર્શપદેનાભિમત । પ્તત્કારણ સાક્ષાત્ તન્મયત્વ પરમ્પરયા ચ વિનય ઇત્યવગન્તવ્યમ્ । તદુક્ત વિનયદ્વાત્રિશિકાયા -> ઇત્ય સમાહિતે સ્વાન્તે વિનયસ્ય ફલ ભવેત્ । સ્પર્શાલ્ય સ હિ

= એકાકાર-અવગાહી કહેવાય વચ્ચે વચ્ચે બીજી કોઈ વસ્તુનો વિચાર ન આવે કે પરમાત્માના વીતરાગતા સિવાયના અન્ય અનત જ્ઞાન-અનતશક્તિ-દેવેન્દ્રપૂજ્યતા - જગદ્ગુરુત્વ વગેરે ગુણ ધર્મનુ ભાન ન થાય એવી વીતરાગરૂપે પરમાત્માના વિચારની જે ધારા ચાલે તે તાત્ત્વિકધ્યાન કહેવાય પરમાત્માના અનેક ગુણોનું કે તેમના જીવનની અનેક ઘટનાનું ઉદ્ગારણથી ભાન થાય તો તે પરમાત્માનું ચિંતન કહેવાય, ધ્યાન નહિ આ ધ્યાન જ્યારે અભ્યાસ દ્વારા આત્મસાત્ થાય ત્યારે પરમાત્માનો જે વીતરાગતા ગુણ છે તેનાથી વ્યાપ્ત = તન્મય = વીતરાગતામય થવા દ્વારા પરમાત્મમય થવાય છે ધ્યાનની પરિપક્વ દશાનો આ અનુભવ છે

અહીં આ વાત ખાસ ધ્યાનમા રાખવી કે દીક્ષા લીધા પછી પ્રારભમા પ્રધાનતયા સ્વાધ્યાયપારાયણમા સતત પ્રવૃત્તિ થાય છે, કારણ કે મુખ્યતયા સતત ધ્યાનના અધિકારી મોટા ભાગે ઉપરની કક્ષાના યોગીઓ જ હોય છે એવું ગ્રંથકાર આગળ [૧૪/૧૪ પૃ-૩૩૦] કહેશે માટે સૂત્ર-અર્થ દ્વારા આગમનો અભ્યાસ થતો હોય તે દિવસોમા ધર્મધ્યાનમા ગૌણ પ્રવૃત્તિ સાધુ જરૂર કરે પરતુ મુખ્યરૂપે નહિ ૧૨-૧૨ વર્ષ અથવા ગુરુઆજ્ઞા મુજબની સમય મર્યાદામા સૂત્ર-અર્થનો અભ્યાસ થયા બાદ ગુરુઆજ્ઞા મેળવીને પ્રધાનતયા ધ્યાનમા સતત પ્રવૃત્તિ સર્વવિરતિધર કરે ધ્યાનથી શ્રમિત થાય ત્યારે કરી સ્વાધ્યાયમા ઝૂકાવે તો તત્ત્વોપલબ્ધિ થાય [૧૨/૧૪]

[૧૪ મા શ્લોકમા જેની વાત કરવામા આવી હતી તે] સ્પર્શના લક્ષણને અને ફલાતિશયને ગ્રંથકારશ્રી જણાવે છે

❧ સ્પર્શ = તત્ત્વજ્ઞાન ❧

ગાથાર્થ - તે વસ્તુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન = સ્પર્શ આનાથી ભિન્ન તો ન જાણેલા જેવું = અનિશ્ચિત માત્ર જ્ઞાન કહેવાય આ નિષ્કળ પાણ થાય સ્પર્શ તો વિના વિલબે પોતાના ફળને આપે છે [૧૨/૧૫]

દીકાર્થ -- વિવક્ષિત વસ્તુનું જે અનારોપિત = વાસ્તવિક સ્વરૂપ હોય તેનો બોધ = યથાર્થ નિશ્ચય સ્પર્શ કહેવાય, કારણ

તત્ત્વમિતિ નિરુવતે । અન્યતુ અવિદિત = કથશ્ચિદવસ્તુગ્રાહિત્વેऽપિ પ્રમાણપરિચ્છેદ્યસમ્પૂર્ણાર્થાઽગ્રાહિત્વેનાઽનિશ્ચિત સવેદનમાત્ર = તત્ત્વપરામર્શશૂન્યમસ્પર્શાચ્ચ જ્ઞાનમિત્યર્થ । વન્ધ્યમપિ = વિફલમપિ સ્યાત્ એતત્ = સવેદનમાત્ર, સ્પર્શસ્તુ = સ્પર્શ પુનઃ અક્ષેપેન = અવિલમ્બેન તત્ સ્વત્કાર્ય ફલ દદાતિ ય સ તથા । અયમનયો સ્પર્શાન્યજ્ઞાનયો-વિશેષ ॥૧૨/૧૭॥

સવેગસ્પર્શયોગેન પરિણતદીક્ષાભાવો યત્કરોતિ તદાહ -> 'વ્યાધી'ત્યાદિ ।

વ્યાધ્યભિભૂતો યદ્વન્નિર્વિણસ્તેન તત્ક્રિયા યત્નાત્ । સમ્યકરોતિ તદ્દીક્ષિત ઇહ સાધુસચ્ચેષ્ટામ્ ॥૧૨/૧૬॥

વ્યાધિના = કુષ્ઠાદિના અભિભૂત = ગ્રસ્ત 'યદવત્' = યથા નિર્વિણ્ણ = નિર્વેદ ગ્રાહિત તેન = વ્યાધિના,

કલ્યાણકન્દલી

તત્ત્વાપ્તિર્બોધમાત્ર પર. પુનઃ ॥ અક્ષેપફલદઃ સ્પર્શ તન્મયીભાવતો મતઃ । યથા સિદ્ધરસસ્પર્શસ્તામ્ને સર્વાનુવેદત ॥ < [દ્વા દ્વા ૨૧/૨૫-૨૬] ઇતિ । એતત્સર્વ નિશ્ચયાનુગૃહીતવ્યવહારનયાપેક્ષયાઽવગન્તવ્યમ્ । શુદ્ધનિશ્ચયનયેન તુ વસ્તુનઃ = આત્મન. અનારોપિતરૂપ = દેહ-વચન-મન -કર્મ-શબ્દવાચ્યત્વાદિસકલોપાધિસમ્પર્કશૂન્ય યત્ સ્વરૂપ તસ્ય = નિરુપાધિકાત્મસ્વરૂપસ્ય ઉપલભ્નઃ = નિર્વિકલ્પાનુભવઃ સ્પર્શ ઉચ્યતે ।

સવેદનમાત્ર = માનસિકપરિશ્રમમાત્ર અભ્યાનામપિ ન દુર્લભમ્ ।

સ્પર્શઃ પુનઃ અવિલમ્બેન સ્વત્કાર્ય = સ્વસાધ્ય ફલ દદાતિ યઃ સ તથા । પ્રકૃતે ચ ધ્યેયગુણમયત્વોત્તરકાલીનસ્પર્શ-યોગ્યસ્ય ફલ પરમાત્મભાવપ્રાપ્તિરવગન્તવ્યા, તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભિઃ -> શ્રયતે સુવર્ણભાવ સિદ્ધરસસ્પર્શતો યથા લોહ । આત્મધ્યાનાદાત્મા પરમાત્મત્વ તથાઽઽપ્નોતિ ॥ < [૧૨/૧૧] ઇતિ । સૂક્ષ્માર્થાઽઽલોચનોત્તરકાલીન-સ્પર્શયોગે ચૈવ પ્રશ્ન-વ્યાકરણસૂત્રોક્ત -> સે સજતે વિમુક્તે નિસ્સંગે નિષ્પરિગ્ગહરૂઢિ નિમ્મમે નિત્રેહ્વબધને સન્નિપાવિરણ, વાસીચ્છદનસમાણકપ્પે, સમતિણમણિ-મુક્તા-લેહુ-કચ્છે, સમે ય માળાવમાળાણા, સમિયરણ, સમિતરાગદોસે, સમિણ સમિતીસુ, સમ્મદિઢી, સમે ય જે સન્નિપાણભૂતેસુ, સે હુ 'સમણે' સુયધારણ ઉજ્જુણ સજણ સુસાહુ < [૨/૫/૯] ઇતિ સુસાધુલક્ષણમુપપદ્યતે ॥૧૨/૧૫॥

મૂળગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યદ્વત્ વ્યાધ્યભિભૂતઃ તેન નિર્વિણ્ણઃ તત્ક્રિયા યત્નાત્ સમ્યક્ કરોતિ તદ્દ દીક્ષિત ઇહ સાધુસચ્ચેષ્ટામ્ ॥૧૨/૧૬॥

કે 'જેના દ્વારા વસ્તુતત્ત્વની સ્પર્શના થાય તે સ્પર્શ કહેવાય' આવી સ્પર્શની વ્યુત્પત્તિ છે આનાથી ભિન્ન બોધ તો કથયિત્ = કોઈક સ્વરૂપે વસ્તુગ્રાહક હોવા છતાં પ્રમાણથી નિશ્ચય કરવા યોગ્ય સપૂર્ણ અર્થનું ગ્રાહક ન હોવાથી અનિશ્ચિત એવું તે સવેદનમાત્ર છે અર્થાત્ તે તત્ત્વનિશ્ચયશૂન્ય અસ્પર્શ નામનું જ્ઞાન છે સવેદનમાત્ર = અસ્પર્શ જ્ઞાન નિષ્ફળ પાણ થાય જ્યારે સ્પર્શ = તત્ત્વનિશ્ચય તો વિના વિલંબે પોતાના કાર્યસ્વરૂપ ફળને આપે છે સ્પર્શ અને અસ્પર્શજ્ઞાનમા આ વિશેષતા છે [૧૨/૧૫]

વિશેષાર્થ - જોય વસ્તુનો અનેક વિશેષ પ્રાતિસ્વિક ધર્મસ્વરૂપે તથા હેય અને ઉપાદેય વસ્તુનો અધિકારીવિશેષ, દેશ, કાલ, અવસ્થાને આશ્રયીને તેમ જ હેતુ-સ્વરૂપ-ફલની અપેક્ષાએ હેયત્વ કે ઉપાદેયત્વસ્વરૂપે પ્રમાણ દ્વારા નિશ્ચય થાય તેવા તત્ત્વજ્ઞાનને સ્પર્શ કહેવાય, કારણ કે તથાવિધ તત્ત્વજ્ઞાન દ્વારા વસ્તુના વાસ્તવિક સ્વરૂપને સ્પર્શી શકાય છે ઉપરોક્ત રીતે જે તત્ત્વજ્ઞાન ન થાય પરંતુ યત્કિંચિત્ ધર્મરૂપે વસ્તુનું જ્ઞાન થાય તે અસ્પર્શ કહેવાય જાણ્યા છતાં ન જાણ્યા જેવું દા ત 'આ ઘડો છે' એવું જ્ઞાન = ઘટત્વપ્રકારક ઘટજ્ઞાન આના દ્વારા વસ્તુના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો નિશ્ચય થતો નથી જ્યારે 'આ સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવની અપેક્ષાએ ઘડો છે, પરંતુ દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ ઘડો નથી' આવું જ્ઞાન વસ્તુના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો પ્રમાણથી નિશ્ચય કરાવે છે તે જ રીતે 'ઘટ સન્' આવો બોધ = અસ્પર્શજ્ઞાન વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપનો નિશ્ચય નથી કરાવતો જ્યારે 'ઘટદ્રવ્ય (ઘટત્વેન) સ્વરૂપેન સત્, પરરૂપેણ અસત્, સ્વરૂપેણ પરરૂપેણ ચ સદસદ્, સ્વરૂપ-પરરૂપોભયાપેક્ષ્યા અવક્તવ્ય' । ઈત્યાદિ સપ્તભગી રૂપે જે તત્ત્વજ્ઞાન થાય છે તે વસ્તુના વાસ્તવિક સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરાવે છે આ રીતે હેય અને ઉપાદેય વસ્તુના પાણ તત્ત્વજ્ઞાન = સ્પર્શ અને અતત્ત્વજ્ઞાન = અસ્પર્શ સંબધી વિચાર કરવો સ્પર્શ અને અસ્પર્શ વચ્ચે આ ભેદ = વિશેષતા રહેલ છે 'અસ્પર્શ' શબ્દમા 'અ' વર્ણ = નન્ પર્યુદાસપ્રતિષેધ અર્થમા છે, પ્રસન્ન્યપ્રતિષેધ અર્થમા નહિ માટે 'અસ્પર્શ' શબ્દનો અર્થ યથે સ્પર્શથી ભિન્ન હોતે છતે સ્પર્શસન્નતીય અર્થાત્ સ્પર્શભિન્ન એવું જ્ઞાન, નહિ કે ઘટ-પટાદિ વાયકવર્ગે આ વાતનો ખ્યાલ રાખો [૧૨/૧૫]

સવેગ અને સ્પર્શના સંબધી = લાભથી જેને દીક્ષાનો ભાવ પરિણમ્યો છે તે સાધુ જે કરે છે તેને મૂલકારથી જાણાવે છે **ગાથાર્થ** - રોગથી નિર્વેદ પામેલ રોગગ્રસ્ત માણસ જેમ રોગની ચિકિત્સા આદરથી મારી રીતે કરે છે તેમ પ્રસ્તુતમા દીક્ષિત થયેલ વ્યક્તિ સાધુની સારી કિયાને કરે છે [૧૨/૧૬]

તસ્ય = વ્યાધે ક્રિયા = પ્રતિક્રિયા યત્નાત્ = આદરાત્ કરોતિ સમ્યક્ = અવૈપરીત્યેન તદ્વત્ = તથા દીક્ષિત
 ઇહ = પ્રક્રમે સાધૂના સચ્ચેષ્ટા = વિનયાદિરૂપામ્ ॥૧૨/૧૬॥

॥ ઇતિ દ્વાદશ દીક્ષાષોડશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

વ્યાધ્યભિભૂત ઇતિ કેવલ હેતુમુલ્યવિશેષણ, તેન = વ્યાધિના નિવ્વિષ્ણ: ઇતિ ફલમુલ્ય હેતુમુલ્ય ચ દ્વારસ્થાનીય વિશેષ-
 ણમ્ । તતશ્ચ વ્યાધ્યભિભવો નિવેદદ્વારેણ સમ્યક્ મચ્ચિકિત્સાજનક ઇત્યર્થ । તદુક્ત મોપનય પદ્મસૂત્રે -> સે જહા નામણ
 કેડ મહાવાહિગહિણ અણુહૂઅતત્ત્વેઅણે વિણ્ણાયા સરુવેણ, નિવ્વિણ્ણે તત્તઓ । મુવિજ્જવયણેણ સમ્મ તમવગચ્છિઅ જહાવિહાણઓ
 પવણ્ણે સુકિરિઅ । નિરુદ્ધજહિઅનારે તુચ્છપત્થમોઈ મુચ્ચમાણે વાહિણા નિઅત્તમાણવેઅણે સમુવલ્લભારોગ્ગ પવટ્ટમાણતગ્ગભાવે
 તલ્લાભનિવ્વુઈંણ તપ્પડિવધાઓ મિરાસારાડજોગેઅ વિવાહિમમારુગ્ગવિણ્ણાણેણ ડટ્ટનિપ્પક્કીઓ અણાકુલભાવયાણ કિરિઓવઓગેણ
 અપીડિઅ અવ્વહિણ સુહલંસાણ વટ્ટાડ । વિજ્જ ચ વહુ મણ્ણાડ । ણ્વ કમ્મવાહિગહિણ અણુમૂઅજમ્માડવંઅણે વિણ્ણાયા દુક્કસરુવેણ
 નિવ્વિણ્ણે તત્તઓ તઓ । સુગુરુવયણેણ અણુદ્વાણાણા તમવગચ્છિઅ પુવ્વુત્તવિહાણઓ પવણે સુકિરિઅ પવ્વજ્જ નિરુદ્ધપમાયાયારે,
 અમારસુદ્ધમોઈ, મુચ્ચમાણે કમ્મવાહિણા, નિઅત્તમાણિટ્ટવિઓગાડવંઅણે, સમુવલ્લભ ચરણારુગ્ગ, પવટ્ટમાણમુહભાવે, તલ્લાભનિવ્વુઈંણ
 તપ્પડિવધવિસેસઓ પરીમહોવસગ્ગભાવેઅ વિ તત્તગ્ગવંઅણાઓ કુમલામપવુટ્ટી, ધિરાસયત્તેણ ધમ્મોવઓગાઓ સયા ધિમિણ તેવલ્લેસાણ
 પવટ્ટાડ । ગુરુ ચ વહુ મન્નડ <- [પ મૂ ૪/૪-૫] । ઇહલોકિકાપેક્ષાતન્તુવિચ્છેદાજ્ઞાનક્રિયાપક્ષાભ્યામારાધનાડકાશે સાધુવિહગ-
 સ્યોદ્ધયનમનાયાસમેવ । તદુક્ત ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રે -> ઇહલોણ નિષ્પિવાસસ્સ નત્થિ કિચ્ચિવિ દુક્કર <- [૧૯/૪૫] । અન્યત્રાપિ
 -> અપવર્ગ ફલ યસ્ય, જન્મમૃત્વાદિવર્જિત । પરમાનન્દરૂપશ્ચ દુષ્કર તત્ર ચાદ્મુતમ્ ॥ <- [ ] ઇત્યુક્તમ્ ।

સચ્ચેષ્ટા વિનયાદિરૂપા = ગુરુદેવાદિવિનય-વૈયાવૃત્ત્ય-સાધર્મિકપ્રાત્યાદિલક્ષણા, અસ્યા સમ્યગ્દીક્ષાઽવ્યભિચારિલિત્ત્વાત્,
 યયોક્ત પદ્માશકે મૂલકારેરેવ -> અહિગયગુણ-સાહમ્મિયપીડ-બોહગુરુમત્તિવુટ્ટી ય । લિગ અવ્વભિચારી પડદિયહ સમ્મદિક્ષાણ ॥
 [૨/૩૭] <- ઇતિ । ચરણગુણસ્થિતસાધુસ્વરૂપશ્ચ પદ્માશકગાથાપ્રદર્શનેન પ્રાક્ [૧/૭ પૃ ૧૪] પ્રવેદિતમેવ । ણ્વચ્છાડસારાધયન્
 દીક્ષા ભવાટકમય્યે નિયમેન મુક્તો ભવતિ નિચ્છલકર્મવન્ધનેમ્ , યયોક્ત પદ્માશકે -> આરાહગો ય જીવો સત્તટ્ટમભેદિ
 પાવતી ણિયમા । જમાદિદોષવિરહા સાસયસોક્ક વ તુ ણિવ્વાણ ॥ <- [૭/૫૦] ઇતિ ધ્યેયમ્ ॥૧૨/૧૬॥

ઇતિ મુનિયશોવિજયવિરચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા દ્વાદશષોડશક-યોગદીપિકાવિવરણમ્ ।

ટીકાર્થ :- કોઢ વગેરે રોગથી ગ્રન્થ માણસ રોગથી નિવેદ = કટાળો પામે છે માટે તે જન્મ રોગની ચિકિત્સાને, વિપયાસિ
 વિના આદરથી કરે છે તેમ પ્રન્નુતમા દીક્ષિત થયેલ વ્યક્તિ [કર્મસ્વરૂપ વ્યાધિથી ગ્રન્થ હોવાના લીધે કર્મરોગથી કટાળો પામીને,
 ગોલમાલ કર્યા વિના આદરથી] વિનયાદિસ્વરૂપ સાધુક્રિયાને કરે છે [૧૨/૧૬]

વિશેષાર્થ - દીર્ઘકાલીન કોઢ, ક્ષય વગેરે રોગથી પરાભૂત થયેલ માણસ રોગથી કટાળીને વેદ્યદર્શિત દવા સમયસર કાળજીપૂર્વક
 લે છે પરંતુ પાળવામાં સાવધ રહે છે અપયસેવનથી દૂર રહે છે તત્ત રોગમુક્તિને અખે છે નિયમિત દવા લેવામાં, પ્રમાણસર
 અનુપાનનો ઉપયોગ કરવામાં, અપયસેવનમાં લાભ સમય મુધી તે કટાળ્યા વિના પ્રયત્ન કરે છે તેમાં ગોલ-માલ, ધાલ-મેલ
 કરતો નથી-બરા અર્થમાં કોઢ, ક્ષય વગેરે રોગથી તે કટાળેલ હોય, રોગમુક્તિની પ્રબળ ઈચ્છા રાખતો હોય તો ઉપરોક્ત આખત
 મત્ત કરે છે ટેકચ્છ થયા બાદ ગરમ પીઠાળેલા મીઠાનો સેક લેવાનો, પીડા થવા છતાં ડોક્ટરપ્રદર્શિત કસરત કરવાની દવા
 લેવાની - આ બધું દિવસો મુધી નિયમિત રીતે કાળજીપૂર્વક કરનારા આરોગ્યલપટ લોકો વર્તમાનમાં દેખાય જ છે વધુ પડતી
 ચરબી-વજનના લીધે હાર્ટએટેક આવવાની માત્ર થક્યતા હોય તો પણ લોકો રોજ વહેલી સવારે ઊઠી કડકડતી ઠડીના દિવસોમાં
 પણ Morning walk વગેરે કરે જ છે ને ! ધનલપટ માણસ ધનની પ્રાપ્તિ, વૃદ્ધિ, રક્ષા વગેરે માટે કેવી તત્પરતાથી-અખતાથી
 પ્રયત્ન કરે છે, નામે ચાલીને ઝટને સહન કરે છે બરાબર આ જ રીતે ગુણલપટ-નિર્જરાલપટ સાધુ પણ વિનય, વૈયાવચ્ચ,
 સ્વાધ્યાય, પ્રતિક્રિયા, પરિવેહણ, વિહાર વગેરેને વિધિપૂર્વક નિયમિત રીતે યોગ્ય કાળે આદરસહિત કરે જ, કારણ કે કર્મરૂપી
 રોગથી તે અત્યંત કટાળી ગયેલ છે અને સર્વકર્મમુક્તિને તે સતત અખે છે તથા 'મુક્તિનો ઉપાય શાસ્ત્રોક્ત વિનયાદિનુ સેવન
 છે' આવું તે જાણે પણ છે બધાના મૂળમાં વૈરાગ્ય-કર્મમુક્તિની પ્રબળ ઈચ્છા છે તે ન હોય તો જ પ્રતિક્રિયા, પરિવેહણ,
 વિનયાદિમાં ગોટાળા થાય [૧૨/૧૬]

૧૨ મા પોઠશકનો રવાધ્યાય

(અ) નીચેના કોઈ પણ સાત પ્રશ્નોના સવિસ્તર જવાબ લખો.

- ૧ દીક્ષાની વ્યુત્પત્તિ અને તેના અધિકારીને જાણાવો
- ૨ કેવા અજ્ઞાની દીક્ષાઅધિકારી બને ?
- ૩ દીક્ષાન્યાસ સમજાવો
- ૪ નામાદિ દીક્ષાથી શેનુ સૂચન થાય છે ?
- ૫ ભાવદીક્ષા સપ્રાપ્ત થવાના લક્ષણ શુ છે ?
- ૬ સર્વવિરતિલાભ પછી ૧ વર્ષ બાદ શુ થાય ?
- ૭ સર્વવિરતિના પૂર્વોત્તરકાલભાવી ગુણો બતાવો
- ૮ સ્પર્શ યોગને જાણાવો
- ૯ સાધુ કેવી રીતે પચાચાર પાળે ?
- ૧૦ ધ્યાનયોગ સમજાવો

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) દીક્ષા	(A) શીઘ્રમોક્ષદાયી
(૨) વચનક્ષમા	(B) અનિષ્ટફળદાયી
(૩) રોગચિકિત્સા	(C) આરોગ્યદાયક
(૪) અયોગ્યદીક્ષા	(D) નિર્વાણબીજ
(૫) સ્થાપનાદીક્ષા	(E) કીર્તિદાયક
(૬) સ્પર્શયોગ	(F) સોપક્રમ
(૭) દીક્ષાનામન્યાસ	(G) અસંગક્ષમાકારણ
(૮) નિરનુબધ	(H) દીક્ષાદાયક
(૯) જ્ઞાન	(I) સુદર સાધુચર્યા ઉપમા
(૧૦) અપ્રશસ્ત દીક્ષા	(J) વસતરાજ

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ દીક્ષાના પ્રકાર છે (૨, ૩, ૫)
- ૨ કોઈકના મતે દીક્ષા છે (મોક્ષદાયિની, વિષાપહારિણી, પ્રીતિદાયિની)
- ૩ બ્રહ્મચર્યના ભેદ છે (૮, ૧૮, ૨)
- ૪ શૌચના ભેદ છે (૨, ૫, ૧૩)
- ૫ યમ = (નિયમ, ઈન્દ્રિયનિગલ, સયમ)
- ૬ સૂક્ષ્માર્થવિચારણા દ્વારા મળે છે (સવેગ, વિદ્વત્તા, ભાવનાજ્ઞાન)
- ૭ શ્રદ્ધા વગેરે વસ્તુ અજ્ઞાની પાસે હોય તો તે પાળ જ્ઞાની છે (૪, ૫, ૬)
- ૮ સાધુને જ્ઞાનાદિ વસ્તુ મળે (૪, ૫, ૬)
- ૯ થી શ્રદ્ધા પ્રગટે (દોષની મદત, અભ્યાસ, ચિંતન)
- ૧૦ વચન માર્દવનુ ધર્મમાર્દવ છે (જ્ઞાપક, કારક, રોચક, કાર્ય, કારણ)

કલ્યાણકદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિગ્તાથી જવાબ આપો

- ૧ સાધુના શૌચનું નિરૂપણ કરો
- ૨ બ્રહ્મચર્યની અલગ-અલગ પાંચ વ્યાખ્યા જાણાવો
- ૩ ધ્યાનની ભિન્ન-ભિન્ન સાત વ્યાખ્યા બતાવો
- ૪ ધ્યાનના મુખ્ય ૪ ઙ્ગ બતાવો
- ૫ ધ્યાન-અધ્યયનના નમનું પ્રયોજન જાણાવો
- ૬ ધ્યાનચિન્દિના ૬ ઉપાયો બતાવો
- ૭ પ્રશ્નવ્યાકરણ મુજબ ગુનાધુનું નિરૂપણ કરો
- ૮ હેયોપાદેય-હોય પદાર્થનો સ્પર્શ દર્શાવો
- ૯ સાધુની ધર્મચર્યા રોગીના દૃષ્ટાંતથી સમજાવો
- ૧૦ સાધુની તેજોલેશ્યાવૃદ્ધિનો ક્રમ દર્શાવો

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના મંત્રોપથી જવાબ આપો

- ૧ અનધિકારીની દીક્ષા કેવી હોય ?
- ૨ દીક્ષાઅધિકારીના ૧૬ ગુણ બતાવો
- ૩ પાપ કોણ ન કરે ?
- ૪ દીક્ષાધિકારીના વિશેષાગ્રભૂત 'અનાભોગ'નું વિશ્લેષણ કરો
- ૫ મદધન્યાય સમજાવો
- ૬ ભાવદીક્ષાનું કારણ દ્રવ્યદીક્ષા કર્મ રીતે બને ?
- ૭ દીક્ષાવિધિ જાણાવો
- ૮ દેશવિરતિ પછી સર્વવિરતિ બતાવવાનું પ્રયોજન હું ?
- ૯ લલિતવિસ્તર મુજબ શ્રાવકધર્મ અને સાધુધર્મને જાણાવો
- ૧૦ સયમના ૧૭ ભેદ દર્શાવો
- ૧૧ બ્રહ્મચર્યના ૧૮ પ્રકાર બતાવો
- ૧૨ મૈથુનના આઠ પ્રકાર બતાવો
- ૧૩ સયમપાલનથી સાધુને પ્રાપ્ત થનાર તેજોલેશ્યાની વ્યાખ્યા કરો
- ૧૪ નિર્વિચાર મનને ધ્યાન કેવી રીતે કહી શકાય ?
- ૧૫ પરમાત્મપ્રકાશ શેનાથી થાય ?
- ૧૬ સકળ દીક્ષાના ચાર ચિહ્ન બતાવો
- ૧૭ સાધુચર્યા કોને દુષ્કર ન હોય ?
- ૧૮ ઉન્મનીભાવની પ્રાપ્તિ કેવી રીતે થાય ?
- ૧૯ છન્દસ્થ જીવની મનસ્થિરતા કેટલા સમય સુધી હોય ?
- ૨૦ ધર્મધ્યાનના ૧૦ ભેદ જાણાવો

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ દીક્ષા = (નામન્યાય, રજેહરાગ્રહણ, લોચ)
- ૨ વિધગુપુરાણકથન મુજબ સાધુઓ હોય (ક્ષમાપ્રધાન, મૈત્રીપ્રધાન, વિનયપ્રધાન)
- ૩ દીક્ષાગ્રહણ બાદ ૮મા મહિને સાધુ દેવલોકના દેવની તેજોલેશ્યાને ઓળગી જાય (૫-૬, ૭-૮, ૯-૧૦)
- ૪ રોજ ધ્યાન ન થનાર સાધુ છે (ઓમત્રા, પાસત્યા, કુશલ)
- ૫ વિનયનું કળ છે (સ્પર્શ, સવેદન, સત્યશ્રવણ)
- ૬ આત્મધ્યાન જેવું છે (મિશ્નરસ, અમૃત, ઓષધ)

ત્રયોદશ સાધુસચ્ચેષ્ટાષોઢશકમ્

‘દીક્ષિત સાધુ સચ્ચેષ્ટા સમ્યઘચ્ચેતી ત્યુવતમ્ । તામેવોપદર્શયતિ → ‘ગુરુવિનય’ ઇત્યાદિ ।

‘ગુરુવિનયઃ’ સ્વાધ્યાયો યોગાભ્યાસઃ ‘પરાર્થકરણઞ્ચ । ‘ઇતિકર્તવ્યતયા સહ વિજ્ઞેયા સાધુસચ્ચેષ્ટા ॥૧૩/૧॥

ગુરુવિનયાદિરૂપા પદ્યવિદ્યા સાધૂના સચ્ચેષ્ટા = શોભનબાહ્યાવ્યાપારરૂપા વિજ્ઞેયા ॥૧૩/૧॥ તત્ર ગુરુવિનય-સ્વરૂપમાહ → ‘ઔચિત્યાદિ’ત્યાદિ ।

ઔચિત્યાદ્ગુરુવૃત્તિર્વહુમાનસ્તત્કૃતજ્ઞતાચિત્તમ્ । આજ્ઞાયોગસ્તત્સત્યકરણતા ચેતિ ગુરુવિનયઃ ॥૧૩/૨॥

ઔચિત્યાત્ = ‘ઋદ્ધં ભૂમિકાપેક્ષયા ગુરુવૃત્તિ’ = ગુરુવિષય , ‘સ્વજન્યવૈયાવૃત્ત્યપ્રતિયોગિત્વસમ્બન્ધેન ગુરુવૃત્તિર્વા બહુમાન’ = આન્તર પ્રીતિવિશેષો ગુણાનુસંગાત્મા, જ તુ મોહોદયાત્ । મોહો હિ સસદ્ગતિપત્તિરૂપ શાસ્ત્રે નિવાર્યતે

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ‘ગુરુવિનય , ‘સ્વાધ્યાય., ‘યોગાભ્યાસ., ‘પરાર્થકરણઞ્ચ ‘ઇતિકર્તવ્યતયા સહ સાધુસચ્ચેષ્ટા વિજ્ઞેયા ॥૧૩/૧॥ યોગદીપિકોત્તાનાર્થેવ ॥૧૩/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઔચિત્યાત્ ગુરુવૃત્તિ. બહુમાન , તત્કૃતજ્ઞતાચિત્ત, આજ્ઞાયોગ., તત્સત્યકરણતા ચ ઇતિ ગુરુવિનયઃ ॥૧૩/૨॥

ઋદ્ધં = ઉત્તરકાલે ભૂમિકાપેક્ષયા = સ્વભૂમિકાનુસારેણ ગુરુવૃત્તિઃ ગુરુવિષયઃ = ગુરુગોચર , શક્યાર્થપ્રદર્શનાય કલ્પાન્તરમાહ - સ્વજન્યવૈયાવૃત્ત્યપ્રતિયોગિત્વસમ્બન્ધેન ગુરુવૃત્તિ’ વેતિ । સ્વપદેન બહુમાનગ્રહણ, તજ્જન્ય યત્ ગુરુસમ્બન્ધિ વૈયાવૃત્ત્ય તત્પ્રતિયોગી ગુરુર્ભવતિ । અતઃ ગુરૌ બહુમાનાપેક્ષયા સ્વજન્યવૈયાવૃત્ત્યપ્રતિયોગિત્વ વર્તતે । યદપેક્ષયા યત્ર યો ધર્મો જાયતે સ ધર્મઃ. તસ્ય તત્ર વૃત્તૌ સમ્બન્ધો ભવતીતિ નિયમેન બહુમાન. સ્વજન્યવૈયાવૃત્ત્યપ્રતિયોગિત્વસમ્બન્ધેન ગુરુવૃત્તિઃ ભવતિ । બહુમાનઃ = આન્તરઃ પ્રીતિવિશેષઃ ચિન્તામણિ-કામધેનુ-કામકુમ્ભાદિતોઽપિ સમધિકસ્યોપાદેયત્વપરિણામસ્ય પરિજ્ઞાનેન કૃત-જ્ઞતાદિપરિકલિતો ગુણાનુસંગાત્મા, ઇતાદૃશબહુમાનસ્ય મોક્ષરૂપતાભિધાનાત્, કારણે કાર્યોપચારાત્, યદ્યોક્ત પદ્યસૂત્રે → આયઓ ગુરુબહુમાણો અવજ્ઞકારણત્તણે । અઓ પરમગુરુસયોગો । તઓ સિદ્ધિ અસસય । એસેહ સુહોદળ પગિદ્ધતયણુવધે

❀ રતિદાયિની ❀

‘દીક્ષિત યથેલ સાધુ સાધુકિયાને સુદર રીતે કરે છે’ આપુ ૧૨ મા પોઢશકમા જાણાવ્યુ હવે મૂલકારથી માધુની સુદર કિયાને જ જાણાવે છે —

ગાથાર્થ :- [૧] ગુરુવિનય, [૨] સ્વાધ્યાય, [૩] યોગાભ્યાસ, [૪] પરાર્થકરણ, [૫] ઇતિકર્તવ્યતા સહિત સાધુની સુદગ્રંથિયા જાણવી [૧૩/૧]

ટીકાર્થ :- ગુરુવિનયાદિસ્વરૂપ પાંચ પ્રકારની સાધુઓની સુદર બાહ્યકિયાસ્વરૂપ સચ્ચેષ્ટા = સત્કિયા જાણવી [હવે ક્રમશઃ પાંચેયનુ સ્વરૂપ કહેવાશે] [૧૩/૧]

આ પાંચના ઘટકસ્વરૂપ ગુરુવિનયનુ સ્વરૂપ મૂલકારથી જાણાવે છે —

ગાથાર્થ - ઔચિત્યથી ગુરુવિષયક બહુમાન, ગુરુને વિશે કૃતજ્ઞતાભાવ, આજ્ઞાયોગ અને ગુરુઆજ્ઞાયોગને માથો = મદળ કરવો - આ ગુરુવિનય છે [૧૩/૨]

▣ ૪ પ્રકારે ગુરુવિનય ▣

ટીકાર્થ :- [૧] પુરુષની ઉંચી ભૂમિકાની અપેક્ષાએ ઔચિત્ય જાળવીને ગુરુવિષયક બહુમાન ભાવ એ ગુરુવિનય કહેવાય મૂળમા ગુરુવૃત્તિ પદ છે તેનો ઉપરોક્ત અર્થ કરવાના બદલે ગુરુમા રહેનાર = ગુરુનિષ્ઠ એવો અર્થ પણ થઈ શકે અર્થાત્ ગુરુમા રહેનાર બહુમાન બહુમાનને ગુરુમા રહેવા માટેનો સબધ છે સ્વજન્યવૈયાવૃત્ત્યપ્રતિયોગિત્વ સ્વ = બહુમાન [બહુમાન નિષ્ક્રિય નહિ પણ સક્રિય લેવુ અહીં અભિમત છે, શુષ્ક-વૃષ્ણો બહુમાન ભાવ અહીં અભિમત નથી અર્થાત્ જે બહુમાનથી ગુરુની વૈયાવૃત્ત્ય યાપ એવો બહુમાન ભાવ વૈયાવૃત્ત્યનુ કારણ છે બહુમાન વૈયાવૃત્ત્ય ગુરુસબધી છે અર્થાત્ વૈયાવૃત્ત્યના પ્રતિયોગી = સબધી

ગુરુષુ ગૌતમસ્નેહપ્રતિવન્ધન્યાયેન, તસ્ય મોક્ષ પ્રત્યનુપકારકત્વાત્ । મોક્ષાનુકૂલસ્ય તુ ગુરુભાવપ્રતિવન્ધસ્યાઽ-
નિષેધાત્, તત સ્કલકલ્યાણસિદ્ધે ।૧। તથા તેષુ = ગુરુષુ કૃતજ્ઞતાચિત્, યથા → 'અસ્માસ્વનુગ્રહપ્રવૃત્તૈર્ભગવદ્ધિ
સ્વચ્છેદમનપેક્ષ્ય રાત્રિન્દિત મહાન્ પ્રયાસ શાસ્ત્રાધ્યાપનાદૌ કૃત <—> ઇતિ ।૨। તથા આજ્ઞા = ગુરુનિર્દેશન યોગ
= કાર્યવ્યાપકત્વસમ્બન્ધ, સર્વત્ર કાર્યે ગુર્વાજ્ઞાપુરસ્કારિત્વમિતિ યાવત્ ।૩। સત્યથ તત્કરણથ = સત્યકરણ, તસ્ય

કલ્યાણકન્ડલી

ભવવાહિતેગિચ્છી । ન ડઝો સુદર પર । ઉવમા ઇત્ય ન વિજ્ઞઙ <—> [૪/૬] ઇતિ । આયત. = મોક્ષઃ ।

ગૌતમસ્નેહપ્રતિવન્ધન્યાયેનેતિ । વીર પ્રતિ ગૌતમગણસ્ય કેવલજ્ઞાનપ્રતિવન્ધકત્વાત્, કેવલાનુત્પત્ત્યા સ્થિત ગૌતમ પ્રતિ
કેવલાનુત્પાદહેતુતયા શ્રીવૈરેણ વ્યાજ્યાપ્રજ્ઞપ્તો → ગોયમા ! ચિરમસિદ્ધોઽસિ મે, ગોયમા ! ચિરમદુઃખોઽમિ મે, ગોયમા !
ચિરપરિચિઓઽસિ મે, ગોયમા ! ચિરજુસિઓઽસિ મે, ગોયમા ! ચિરાણુગઓઽસિ મે, ગોયમા ! ચિરાણુવત્તીસિ મે
<—> [૧૪/૭/૫૨૧] ઇત્યુક્તમ્ । તત્તથ સ્નેહરાગાદિરહિતતાઽસન્નપ્રતિપત્તિર્ગુરો. કર્તવ્યા ઇન્દ્રિયજ્ઞાનમિષ્ટદ્વાનુદાનસ્ય શ્રેયસ્ત્વાત્,
અનેન રૂપેણ તત્કાત્સ્વરારાધનાત્ । ઇદમેવાભિસન્ધાયાપરેરપિ → 'તત્ત્વાભિષ્વજ્ઞસ્યાપિ તત્ત્વતોઽતત્ત્વાત્, વગ્નાદિશુદ્ધિવિધો
અજ્ઞનકલ્પત્વાત્, ધર્મરાગાદપિ મુનિર્મુનિ. <—> [યો શ ગા.૧ વૃ પૃ ૩૦] ઇત્યુચ્યતે । તદુક્ત દશવેકાલિકચૂર્ણો અપિ →
મમત્તભાવ ન કહિં પિ કુજ્ઞા <—> [૨/૮] ઇતિ ।

ગુરુષુ કૃતજ્ઞતાચિત્, શરણત્વબુદ્ધ્યા, યથોક્ત યોગશતકે → સરણ ગુરુ ડ ઇત્ય <—> [૪૮] । તત્તથ માનુવન્ધવિશુદ્ધગુણવૃદ્ધિ ।
યથોક્ત ધર્મરત્નપ્રકરણે → બહુમન્નઙ ધમ્મગુરુ પરમુવયારિત્તિ તત્ત્તુદ્ધીપ । તત્ત્તો ગુણાણ બુદ્ધી ગુણારિહો તેણિહ કયણ્ણુ ॥૨૬॥
<—> ઇતિ । પ્રણામાદિવ્યઙ્ગ્યાત્ ગુરુબહુમાનાત્ ગુર્વનુગ્રહો જાયતે, યથોક્ત યોગશતકે → ગુરુદેવયાહિ જાયઙ અણુગ્રહો અહિગયસ્સ
તો સિદ્ધી । ઇસો ય તત્ત્તિમિત્તો તહાઽઽયમાવાઓ વિણ્ણેઓ ॥૬૨॥ <—> ઇતિ । અત્ત ઇવ ગુરુકુલવાસ પ્રધાનોપદેશ સાધૂના,
તદુક્ત યોગશતક ઇવ → જહ્ણો ઁણ ઉવણ્ણો સામાયારી જહા મન્ના । ગુરુકુલવાસો ગુરુતતતા ય ઉચ્ચિવિણયસ્સ કરણ
ચ ॥ <—> [૩૨/૩૩] ઇતિ । ગુરુવિનયાદિમાહાત્ત્યેન ન કદાપ્યુન્માર્ગે પ્રવર્તતે, તથાવિધક્ષણપગમપ્રાદુર્ભાવાત્, તદુક્ત યોગશતકે
ઇવ → મગ્ગેણ ગચ્છતો સમ્મ સત્તીણ ઇદ્ધપુરપહિઓ । જહ તહ ગુરુવિનયાદિમુ પયદ્ધઓ ણ્ણય જોગિ ત્તિ ॥૭૦॥ <—> ઇતિ । અત્ત
ઇવ શ્રુતગ્રહણોત્તરકાલેઽપિ નમનશીલસ્ય મેધાવિત્ત્વ તત્ત્વત્ત ઉપપદ્યતે । તદુક્ત ઉત્તરાધ્યયને → નન્ના નમઙ મેહાવી <—> [૧/
૫] । આજ્ઞાયા = ગુરુનિર્દેશન યોગઃ = કાર્યવ્યાપકત્વસમ્બન્ધઃ = સ્વકાર્યે વ્યાપકત્વસર્ગ, યત્ર યત્ર સ્વીયકર્તવ્યતા તત્ર
તત્ર ગુરુનિર્દેશસમ્બદ્ધત્વ, સર્વત્ર કાર્યે ગુર્વાજ્ઞાપુરસ્કારિત્વમિતિ યાવત્ । યદ્વા આજ્ઞાયોગઃ = ભગવદાજ્ઞાયોગ = 'યો મા
પ્રતિમન્યતે સ ગુરુ' ઇતિ જિનાજ્ઞાપુરસ્કારિત્વમિતિ યાવત્, તદુક્ત પન્નસૂત્રે → ગુરુ ચ વહુ મન્નઙ । જહોચ્ચિઞ અસગપડિવત્તીણ
નિસગ્ગપવિત્તિભાવેણ । ઇસા ગુરુઙ્ગ વિઆહિઆ ભાવસારા વિસેસઓ । ભગવત્તવહુમાણેણ 'જો મ પડિમન્નઙ સે ગુરુ' તિ તદાણા
<—> [૪/૫] । મૂલકારકૃતા તદ્વ્યાખ્યા ચૈવ → ગુરુ ચ વહુ મન્યતે ભાવવૈધકલ્પમ્ । કથ ? ઇત્યાહ-યથોચિત્ = ઔચિત્ત્વેન,
અસન્નપ્રતિપત્ત્યા = સ્નેહરહિતતત્ત્વાવપ્રતિપત્ત્યા । કિમસ્યા ઉપન્યાસ ? ઇત્યાહ નિસર્ગપ્રવૃત્તિભાવેન = સાસિદ્ધિકપ્રવૃત્તિત્ત્વેન હેતુના,

ગુરુ અને છે બહુમાનજન્ય વૈયાવચ્ચના પ્રતિયોગી એવા ગુરુમા બહુમાનજન્યવૈયાવચ્ચપ્રતિયોગિતા ધર્મ રહે છે જેની અપેક્ષાએ
જ્યા જે ધર્મ ઉત્પન્ન થાય તે ધર્મ તેને ત્યા રહેવા માટે સબધ બને - આ નિયમ અનુસાર બહુમાનની અપેક્ષાએ ગુરુમા જે
સ્વજન્યવૈયાવચ્ચપ્રતિયોગિત્વ ધર્મ ઉત્પન્ન થાય છે તે ધર્મ બહુમાનને ગુરુમા રહેવા માટે સબધ બનશે માટે બહુમાન સ્વજન્યવૈયાવચ્ચ-
પ્રતિયોગિત્વમબધધી ગુરુમા રહે છે બહુમાન = ગુણાનુશાસસ્વરૂપ આતરિક પ્રીતિવિશેષ મોહના ઉદયથી જે પ્રીતિ થાય તે અહીં
બહુમાનશબ્દના અર્થ તરીકે ન લઈ શકાય, કારણ કે મોહ એ મગ-આમક્રિયુક્ત પ્રતિપત્તિ = મમત્ત્વ સ્વરૂપ છે ગુરુને વિશે
તેવો મોહ શાસ્ત્રમા નિષિદ્ધ છે આનો દાખલો છે ગૌતમસ્વામીજીની પોતાના ગુરુ મહાવીર પ્રત્યેના સ્નેહની પક્કઝ મોહોદયજન્ય
ગુરુપ્રેમ મોક્ષ પ્રત્યે ઉપકારક નથી ગુરુ પ્રત્યે આતરિક લાગણી મોક્ષાનુકૂળ હોય તો તેનો શાસ્ત્રમા નિષેધ નથી, કારણ કે મોક્ષને
અનુકૂળ એવી ગુરુપ્રીતિથી બધા જ કલ્યાણની સિદ્ધિ થાય છે

[૨] તથા ગુરુ પ્રત્યે કૃતજ્ઞતાસભર મન, જેમ કે 'આપણા ઉપર ઉપકાર કરવામા પ્રવૃત્ત થયેલ ગુરુ ભગવતે પોતાના પરિશ્રમ-
યાકને ગણકાર્યા વિના, શાસ્ત્ર ભણાવવા વગેરેમા, રાત-દિવસ ઘણી મોટી મહેનત કરી છે' આમ કૃતજ્ઞતાગર્ભિત ભાવ રાખવો
એ ગુરુવિનય છે [૩] તેમ જ ગુરુના નિર્દેશની = આજ્ઞાની સાથે કાર્યવ્યાપકતા જોડવી એ છે આજ્ઞાયોગ [કાર્યની વ્યાપકતા
ગુરુઆજ્ઞાની સાથે જોડવી એનો અર્થ એ થયો કે કાર્યનું વ્યાપક ગુરુઆજ્ઞા બને તથા કાર્ય એ ગુરુઆજ્ઞાનું વ્યાપ્ય બને-તેમ કરવું

આજ્ઞાયોગસ્ય સત્યકરણ = તત્સત્યકરણ, તદેવ તત્તા, સ્વાર્થે તત્, આજ્ઞાફલસમ્પાદકત્વમિતિ યાવત્ ॥૪॥ એષ સર્વોઽપિ ગુરુવિનય, ગુરુપ્રીત્યર્થવાહ્યત્વાપારત્વાત્ ॥૧૩/૨॥ સ્વાધ્યાયમાહ -> 'યત્તિ'ત્યાદિ ।

યત્તુ સ્વલુ વાચનાદેરાસેવનમત્ર ભવતિ વિધિપૂર્વમ્ । ધર્મકથાન્ત ક્રમશઃ તત્સ્વાધ્યાયો વિનિર્દિષ્ટઃ ॥૧૩/૩॥

યત્તુ = યત્પુન, સ્વલુશબ્દો વાક્યાલક્ષારે, વાચનાદે = વાચના-પ્રશ્ન-પરાવર્તનાદે આસેવન = અભિવ્યાપ્ત્યા મર્યાદયા વા પ્રવચનોક્તયા સેવન = કરણ, અત્ર = પ્રક્રમે ભવતિ = જાયતે વિધિપૂર્વ = વિધિમૂલ ધર્મકથાન્ત = ધર્મકથાઽવસાન ક્રમશઃ = ક્રમેણ તત્ = આસેવન સ્વાધ્યાયો વિનિર્દિષ્ટ = કથિત, સુષ્ટુ = શોભન આ =

કલ્યાણકન્દલી

એવા = અસન્નપ્રતિપત્તિ. ગુર્વી વ્યાख्याતા ભગવદ્ધિ । કિમિતિ ? અત આહ - ભાવસારા = તથૌદયિકભાવવિરહેણ વિશેષત. અસન્નપ્રતિપત્તે । ઈહૈવ યુક્ત્યન્તરમાહ-ભગવદ્બુદ્ધમાનેન = અચિન્ત્યચિન્તામણિકલ્પતીર્થકરપ્રતિબન્ધેન । કથમય ? ઇત્યાહ- 'યો મા પ્રતિમન્યતે ભાવતઃ સ ગુરુ' ઇત્યેવ તદાજ્ઞા = ભગવદાજ્ઞા । ઇત્ય તત્ત્વ વ્યવસ્થિતમ્ < [૫ સૂ ૪/૫-૫૨/૧૪] ।

આજ્ઞાયોગસ્ય સત્યકરણમિતિ । તદુક્ત ઉત્તરાધ્યયને -> આણાણિદેસકરે, ગુરૂણમુખવાયકારણ । ઇગિયાગારસપત્રે સે વિણીણ ત્તિ વુત્તહ ॥[૧/૨] < ઇતિ । તદુક્ત ધર્મચિન્દૌ અપિ -> તથા સદાજ્ઞાકરણમિતિ < [૫/૫] । તત્રૈવ દીક્ષાયા નિષ્ઠત્વાત્, યથોક્ત બૃહદારણ્યકોપનિષદિ -> કસ્મિન્નુ દીક્ષા પ્રતિષ્ઠિતા ? સત્યે < [૩/૧/૨૩] । મહાભારતેઽપિ -> અહિસા પરમો ધર્મઃ સ ચ સત્યે પ્રતિષ્ઠિત. । સત્યે કૃત્વા પ્રતિષ્ઠા તુ પ્રવર્તન્તે પ્રવૃત્તય. ॥ < [વનપર્વ-૨૦૭/૭૪] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ઉપલક્ષણાત્ ગુરૂણા સહ હિત-મિતાપરુષભાષિત્વાદિકમપ્યત્ર ગુરુવિનયરૂપેણાવગન્તવ્યમ્, તદુક્ત દશવૈકાલિકનિર્યુક્તૌ -> હિઅ-મિઅ-અફરુસવાઈ અણુવિઙ્માસિ વાઙ્ઓ વિણીઓ < [૩૩૩] ઇતિ । ગુરુપારતન્ત્યફલમાહાત્મ્યાદિક તુ પ્રાગુક્ત [પો.૨/૧૦ પૃ.૪૯] અત્રાનુસન્ધેયમ્ । ઉત્તરાધ્યયને -> અબ્બુદ્ધાણ અજલિકરણ તદેવાસણદાયણ । ગુરુભક્તિભાવસુસ્મૃઆ વિણઓ એસ વિયાહિઓ ॥ < [૩૦/૩૨] ઇત્યેવ પશ્ચવિધો વિનય ઉક્ત. । ધર્મરત્નકરણ્ડકે શ્રીવર્ધમાનસૂરિભિઃ -> ગુર્વાદિષુ શુભ ચિત્ત વિનયો માનસો મત । હિત મિત પ્રિય વાક્ય વિનયસ્તેષુ વાચિકઃ ॥૨૯૪॥ કાયિકશ્ચ યથાશક્તિ તત્કાર્યાણા પ્રસાધક. । સર્વથાઽઽજ્ઞાતનાત્યાગ સર્વદા નીચવર્તિતા ॥૨૯૫॥ < ઇત્યેવ ત્રિધા ગુરુવિનય પ્રદર્શિત ॥૧૩/૨॥

ગુરુવિનયકરણાદેવ સ્વાધ્યાયગ્રહણયોગ્યો ભવતીત્યવસરસન્નતિપ્રાપ્ત સ્વાધ્યાયમાહ । મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યત્તુ સ્વલુ વિધિપૂર્વ વાચનાદે આસેવન ધર્મકથાન્ત ભવતિ તત્ અત્ર સ્વાધ્યાયો વિનિર્દિષ્ટ ॥૧૩/૩॥

અભિવ્યાપ્ત્યા મર્યાદયા વેતિ । અવધિ = મર્યાદા, અભિવ્યાપ્તિરપિ અભિવિધ્યપરામિધાના મર્યાદાવિશેષ એવ । ઇયાસ્તુ તદ્વેદ પ્રવૃત્તસ્ય યત્ર નિરોધ સ મર્યાદા, મર્યાદાભૂતમેવ યદા ક્રિયયા વ્યાપ્યતે તદાઽભિવિધિરિતિ [સિ હે ૨/૨/૭૦] વ્યક્ત સિદ્ધહેમલધુન્યાસે । વિધિપૂર્વમિતિ । તત્ર શ્રવણવિધિ પ્રાગુક્ત. [૨/૧+૧૧/૪] એવ ।

ધર્મકથાવસાન = ધર્મકથાન્ત, તદુક્ત વ્યાख्याપ્રજ્ઞાતો -> સે કિ ત સજ્ઞાણ ? પચવિહે સજ્ઞાણ પત્રત્તે, ત જહા- 'વાયણા, 'પરિપુચ્છણા, 'પરિયટ્ટણા, 'અણુપ્પેહા, 'ધમ્મકહા । સે ત સજ્ઞાણ < [શ ૨૫ ઉ ૭ સૂ.૮૦૨] । ઉત્તરાધ્યયનેઽપિ -> વાયણા પુચ્છણા ચેવ તદા ય પરિયટ્ટણા । અણુપ્પેહા ધમ્મકહા સજ્ઞાઓ હોઈ પચહા ॥ < [૩૦/૩૪] ઇત્યુક્તમ્ ।

અર્થાત્ પોતાના જે જે કાર્ય હોય તે તે કાર્ય ગુરુઆજ્ઞાપુક્ત જ હોય] મતભલ કે સર્વ કાર્યમા ગુરુની આજ્ઞાને આગળ કરવી આ ગુરુવિનય છે [૪] તથા આજ્ઞાયોગને સાચો બનાવવો (= ગુરુનુ કહેલુ કરવુ) મૂળ ગાથામા કરણતા શબ્દને જે તલ્ પ્રત્યય લાગેલ છે તે સ્વાર્થમા છે અર્થાત્ કરણ એ જ કરણતા (જેમ કે બાળ એ જ બાળક ક પ્રત્યય બાળ શબ્દને સ્વાર્થમા છે મતભલ કે બાળ શબ્દને છેડે લાગેલ ક પ્રત્યય બાળશબ્દના અર્થમા જ પ્રવૃત્ત થયેલ છે, ભાવ અર્થમા નહિ તેમ તલ્ પ્રત્યય = 'તા' કરણ શબ્દને છેડે લાગેલ છે તે કરણપદના અર્થમા જ પ્રવૃત્ત થયેલ છે, ભાવ અર્થમા નહિ) મતભલ કે ગુરુ આજ્ઞાનુ કાર્ય સપત્ર કરવુ = ગુરુઆજ્ઞા પાળવી એ ગુરુઆજ્ઞાસત્યકરણતા છે આ બધાય પ્રકારે ગુરુવિનયના છે, કરણ કે તે બધાય પ્રકારે ગુરુની પ્રીતિ માટે = ગુરુપ્રસન્નતાના ઉદ્દેશથી યનાર બાહ્ય ક્રિયાસ્વરૂપ છે [૧૩/૨]

અથકારશ્રી [અવસરસંગતિથી પ્રાપ્ત થયેલ] સ્વાધ્યાયને જણાવે છે

ગાથાર્થ - વિધિપૂર્વક ક્રમશઃ વાચના વગેરેથી માંડીને ધર્મકથા સુધીનુ મર્યાદાથી જે સેવન કરાય એ અહીં સ્વાધ્યાય કહેવાયેલ છે [૧૩/૩]

❁ સ્વાધ્યાય પ્રતિપાદન ❁

ટીકાર્થ - ગાથામા સ્વલુ શબ્દ વાક્યની શોભામા છે તુ પદ 'પુન' પદાર્થપરક છે વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તન અને આદિપદશાહ્ય

અભિવ્યાપ્ત્યા અધ્યયન = સ્વાધ્યાય, સ્વ સ્વકીયમધ્યયન વા સ્વાધ્યાય ઇતિ વ્યુત્પત્તે ॥૧૩/૩॥

યોગાભ્યાસમાહ → 'સ્થાને'ત્યાદિ ।

સ્થાનોર્ણાલમ્બનતદન્યયોગપરિભાવન મમ્યક્ । પરતત્ત્વયોજનમલ યોગાભ્યાસ ઇતિ તત્ત્વવિદઃ ॥૧૩/૪॥

સ્થીયતેડનેતેતિ સ્થાન = આસનવિશેષ કાયોત્સર્ગ-પર્યંકવન્ધાદિરૂપ । ઊર્ણ = શબ્દ । અર્થ = તદભિધેયમ્ । આલમ્બન = વાહ્યો વિષય પ્રતિમાદિ । તસ્માત્ = આલમ્બનાત્ અન્ય = અનાલમ્બન ઇતિ યાવત્ । તેષા પરિભાવન = સર્વતોડન્યસન સમ્યક્ = સમીચીનમ્ । પર તત્ત્વ મોક્ષલક્ષણ યોજયતિ યતત્થા, એતદ્ યોગાભ્યાસ ઇતિ તત્ત્વવિદો વિદન્તિ, યોગસ્ય ધ્યાનરૂપસ્યાભ્યાસ ઇતિ કૃત્વા ।

કલ્યાણકન્દલી

ગોભન અભિવ્યાપ્ત્યા અધ્યયન = સ્વાધ્યાય ઇતિ । અતઃ પ્વ તસ્ય પ્રકૃષ્ટતપોધર્મતા, યથોક્ત વૃહત્કલ્પભાષ્યે → નવિ અત્પિ નવિ અ હોહી સજ્ઞાયસમ તવોકમ્મ ← [૧૧૬૯] ઇતિ । એનેન તસ્ય પ્રધાન મોક્ષાદ્વત્ત્વમાવેદિતમ્ । યથોક્ત → ણસો સન્વન્નુત્ત તિત્થયરત્ત ચ જાયડ ક્રમેણ । ડઅ પરમ મોક્ષરૂપ મજ્ઞાઓ તેણ વિન્નેઓ ॥ ← [ ] ઇતિ । અતઃ પ્વ ધારણાશક્તિવિકલેનાડપિ સ્વાધ્યાય ઉદ્યમ કર્તવ્ય પ્વ, તદુક્ત પુષ્પમાલાયા → મેહા હુજ્જ ન હુજ્જ વ લોપ જીવાણ કમ્મવસગાણ । ડજ્ઞોઓ પુણ તહ વિ હુ, નાણમિ મયા ન મોતત્ત્વો ॥ જડવિ હુ દિવસેણ પય, યંડ પક્કેણ વા મિલોગદ્ધ । ડજ્ઞોય મા મુચ્ચમુ, જડ ડચ્ચમિ મિચ્ચિડ નાણ ॥ ← [૨૮/૨૦] ઇતિ । જ્ઞાનપ્રાપ્તિપુરુષાર્થમ્યેહાડમુત્ર જ્ઞાનાવરણભયોપગમાદેરવન્ધ્ય-કારણત્વાત્, → 'મજ્ઞાણ્ણ ણાણાવરણિજ્ઞ કમ્મ રહેડ' ← [૨૦/૨૯] ઇતિ ઉત્તગધ્યયનસૂત્રવચનાત્ । ડદમેવાભિપ્રેત્યાન્યત્રાપિ → ધેવો ધેવો વિ વર કાપત્ત્વો નાણમગહો નિચ્ચ । સરિનાઓ કિ ન પેચ્છહ વિદુર્હિં મમુદ્ધભૂયાઓ ॥ ← [ ] ડત્યુક્તમ્ । → જ્ઞાનધનાના હિ માધૂના કિમન્યદ્ વિત્ત સ્યાત્ ← [૧/૧૪] ઇતિ વ્યક્ત સૂત્રકૃતાદ્વચ્છૂર્ણો । → સ્વાધ્યાયાદિદેવતામપ્રયોગ ← [૨/૪૪] ઇતિ યોગસૂત્રકાં । સ્વાધ્યાયવિગ્રહે પ્રવ્રજ્યા નામ્તિ, તદુક્ત વ્યવહારસૂત્રભાષ્યે → નાણ અમતમિ ચરિત પિ ન વિજ્ઞણ ← [૭/૨/૧૭] ઇતિ ભાવનીય તત્ત્વમેતત્ ॥૧૩/૩॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વરસ્ત્ત્વેવમ્ → સમ્યક્ સ્થાનોર્ણાલમ્બનતદન્યયોગપરિભાવન અલ પરતત્ત્વયોજન યોગાભ્યાસ ઇતિ તત્ત્વવિદ ॥૧૩/૪॥ ડયન્ન કારિકા યોગવિશિકાવૃત્ત્યાદો [ગા ૨ વૃ પૃ ૪] સમુદ્વૃતા વર્તેતે ।

[૧] કાયોત્સર્ગ-પર્યંકવન્ધ્યાદિરૂપો વક્ત્રમાણસ્વરૂપ [૧૪/૧૮ પૃ ૩૩૦] । [૨] ઊર્ણ = શબ્દઃ, મ ચ ક્રિયાદાબુચ્ચાર્નમાણ-સૂત્રવર્ણલક્ષણો વોચ્ય । [૩] અર્થ = તદભિધેય = શબ્દવાન્વ શબ્દપ્રતિપાદ્યગોચરવ્યવમાય ઇતિ યાવત્ । [૪] આલમ્બન = વાહ્યો વિષય પ્રતિમાદિ વાહ્યપ્રતિમાદિવિષયવ્યાનમિતિ ભાવ । [૫] અનાલમ્બન = રૂપિદ્રવ્યાત્મકાલમ્બનગ્રહિતો નિર્વિકલ્પકચિન્માત્રસમાયિસ્વરૂપ ઇતિ યાવત્ । અત્રાડચ્ચદ્વય કર્મયોગ ગેપત્રિતયન્ન જ્ઞાનયોગ, તદુક્ત યોગવિશિકાયા → ઠાણુત્ત્યાલવરણરહિઓ તતમ્મિ પચ્છહા ણસો । દુગમિત્ય કમ્મજોગો તહા તિય નાણજોગો ડ ॥૨॥ ← ઇતિ । નિશ્ચયેનૈતદધિ-કારિતા શ્રાદ્ધ-સાધ્વો જોયા, વ્યવહારતસ્તુ દેગ-મર્વચારિત્રવ્યતિરિક્તસ્યાડપુનર્વન્ધકાદેરવ્યધિકારિતા, નિશ્ચયસ્તુ અપુનર્વન્ધકાદેર્યોગ-વીજમેવેચ્છતિ । તદુક્ત યોગવિશિકાયા → દેમે મન્વે ય તહા નિયમેણસો ચરિત્તિણો હોડ । ડયરસ્મ વીયમેત્ત ડત્તુ ચિય

અનુપ્રેથા તથા ધર્મશાપર્યન્તનુ અભિવ્યાપ્તિથી કે શાન્ત્રોક્ત મર્ષાદાથી પ્રન્નુતમા વિનિર્પૂર્વ ક્રમસર જે મેવન થાય તે સ્વાધ્યાય કહેવાયેલ છે સુ + આ + અધ્યાય = સ્વાધ્યાય । સુ = મુદર, આ = અભિવ્યાપ્તિથી [એકગ્મતાથી - મન્નતાથી] જે અધ્યયન થાય તે સ્વાધ્યાય કહેવાય, ડાગુણ કે 'પોતાનુ અધ્યયન કે સ્વનમ્રથી અધ્યયન = સ્વાધ્યાય' આવી સ્વાધ્યાયપદની વ્યુત્પત્તિ છે [૧૩/૩]

શ્રદ્ધાગ્રંથી યોગાભ્યાસને કહે છે

ગાથાર્થ - મ્યાન, વર્ણ, અર્થ, આલબન અને અનાલબન યોગનો ચારે બાજુથી મુદર રીતે અભ્યાસ કરવો ડારણ કે પર તત્ત્વને અત્યંત બેડે એ યોગાભ્યાસ છે - એમ તત્ત્વવેત્તાઓ કહે છે [૧૩/૪]

ૐ ચાલો, યોગાભ્યાસ કરીએ ૐ

દીકાર્થ - [૧] જેના દ્વાગ ઉભા ગહી શ્રદ્ધા કે ભેરી શ્રદ્ધા અર્થાત્ સ્થિર ગહી શ્રદ્ધા તે મ્યાન કહેવાય કાયોત્સર્ગ, પર્યંકબધ વગેરે સ્વરૂપ વિશેષ પ્રદાગના આમનો સ્થાન તરિક્ત વાગુવા [૨] ઊર્ણ = વર્ણ એટલે કે સૂત્રના શબ્દ [૩] સૂત્રના પદનો વાચ્યાર્થ [૪] પ્રતિમાદિસ્વરૂપ બાહ્ય વિષય = આલબન [૫] આલબનથી ભિન્ન અર્થાત્ અનાલબન [પર્યુદાનપ્રતિષેધ] આ પાચેય યોગોનો મર્વ બાજુથી મારી રીતે અભ્યાસ કરવો એ યોગાભ્યાસ કહેવાય, ડાગુણ કે તે મોક્ષસ્વરૂપ પર તત્ત્વને = શ્રેષ્ઠ તત્ત્વને

યદિ ચિત્તવૃત્તિનિરોધો યોગલક્ષણ તદા સ્થાનાદીના યોગાઙ્ગત્વેઽપિ યોગત્વોપચાર । યદિ ચ 'મોક્ષયોજક-
વ્યાપારત્વમાત્ર તદા જોપચાર ઇતિ ધ્યેયમ્ ॥૧૩/૪॥

કલ્યાણકન્દલી

કેઢ ઇચ્છન્તિ ॥૩॥ <— ઇતિ ।

યોગસ્ય ધ્યાનરૂપસ્ય અભ્યાસ ઇતિ । ઇત્યમેવ વક્ષ્યમાણાનાલમ્બનધ્યાનસિદ્ધે , તદુક્તમ્ —> અભ્યાસેન જિતાહારોઽભ્યાસેનૈવ
જિતાસન । અભ્યાસેન જિતશ્રાસૌઽભ્યાસેનૈવાનિલઘુટિ । ॥ અભ્યાસેન સ્થિર ચિત્તમભ્યાસેન જિતેન્દ્રિય । અભ્યાસેન પરાનન્દોઽભ્યાસેન-
વાત્મદર્શનમ્ ॥ અભ્યાસવર્જિતૈર્ધ્યાનૈઃ શાસ્ત્રસ્થૈઃ ફલમસ્તિ નો । ભવેન્ન હિ ફલૈસ્તૃપ્તિઃ પાનીયપ્રતિવિમ્બિતૈઃ ॥ [ ] <— ઇતિ ।

યદિ 'યોગ. ચિત્તવૃત્તિનિરોધો' [પા યો સૂ ૧/૨] ઇતિ પાતઞ્જલયોગસૂત્રાત્ ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ = ચિત્તનિષ્ઠવૃત્તિનિરોધત્વ
યોગલક્ષણ તદા 'યમ-નિયમાઽસન-પ્રાણાયામ-પ્રત્યાહાર-ધારણા-ધ્યાન-સમાધયોઽષ્ટાવજ્ઞાનિ યોગસ્ય' [પા.યો સૂ ૨/૨૯] ઇતિ
પાતઞ્જલયોગસૂત્રેણ સ્થાનાદીના યોગાઙ્ગત્વેઽપિ હેતુ-ફલભાવેન યોગત્વોપચારઃ ઇતિ । સુગમાર્થકલ્પનાવૃત્તિકૃતઃ શ્રીયશોભદ્રસૂરેઃ
મતમુક્ત્વા સામ્પ્રત સ્વાભિપ્રેતમાવેદયતિ - યદિ ચ મોક્ષયોજકવ્યાપારત્વમાત્ર = 'મોક્ષકારણીભૂતાઽસ્ત્મવ્યાપારત્વ યોગત્વ'
ઇતિ યોગલક્ષણ સમ્મત તદા ન સ્થાનાદિષુ યોગત્વસ્ય ઉપચારઃ, શક્યાર્થોઽન્નાધાતુ । જ્યાયાનયમેવ પક્ષ , લક્ષણાયા જઘન્યવૃત્તિ-
ત્વાત્, ઋજુગત્યા સિધ્ધ્યતોઽર્થસ્ય વક્રેણ સાધનાઽયોગાત્ । અત્ર સ્થાનાદિષુ સ્થાનોર્ણલક્ષણ દ્વય કર્મયોગ એવ, સ્થાનસ્ય સાક્ષાત્
ઝર્ણસ્યાઽપ્યુચાર્યમાણસ્યૈવ ગ્રહણાદુચારણાશે ક્રિયારૂપત્વાત્ । તથાઽર્થાલમ્બનાનાલમ્બનલક્ષણ ત્રિતય જ્ઞાનયોગ એવ, અર્થાદીના
સાક્ષાદ્ જ્ઞાનરૂપત્વાદિતિ । એવ સ્થાનાદિષુ પ્રત્યેક ઇચ્છા-પ્રવૃત્તિ-સ્થૈર્ય-સિદ્ધિભેદાન્નાનાત્મમપિ બોધ્યમ્ । વ્યવહારતોઽપુનર્વન્ધકાદયો
હિ સ્થાનાદિયોગસ્વામિન નિશ્ચયનયેન તુ ચારિત્રિણ એવેતિ વિવેક ઇત્યાદિક વ્યક્ત યોગવિશિકાટીકાયામ્ [ગા ૨/૩/
૪] । પ્રકૃતે 'મુક્ત્યેણ જોયણાઓ જોગો સવ્વો વિ ધમ્મવાવારો' [યો વિં ૧] ઇતિ યોગવિશિકાવચનાત્ સમિતિ-ગુપ્તિસાધારણ
ધર્મવ્યાપારત્વમેવ યોગત્વમિતિ મીમાસિતવન્ત ટીકાકૃત 'યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધ' [૧/૨] ઇતિ યોગસૂત્રટિપ્પણે । યોગવિશિકાવૃત્તૌ
અપિ મોક્ષકારણીભૂતાઽસ્ત્મવ્યાપારત્વસ્યૈવ યોગલક્ષણત્વમાવેદિતમ્ [૧] । યોગશતકવૃત્તૌ નિશ્ચયત આત્મનિ જ્ઞાનાદિત્રિતયસમ્બન્ધસ્ય
વ્યવહારતસ્તુ તત્કારણસ્ય યોગત્વમાવિષ્કૃતમ્ [ગા ૨] । અગ્રે ચ તત્રૈવ —> સર્વત્રોચિતાનુષ્ઠાન યોગ <— ઇતિ નિષ્ક્રિતમિતિ
[ગા ૨૨] ધ્યેયમ્ । અધિકારવિશિકાવૃત્તૌ શ્રીસાગરાનન્દસૂરિભિસ્તુ —> કેચિત્તુ 'યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધ' ઇત્યાહુ. યોગલક્ષણમ્ ।
તન્ન ચારુ, યતોઽન્નાશ્રીયતે કો ધાતુ. તૈ 'યુજિચ્ સમાધૌ' 'યુજીયી યોગે' ઇત્યનયો ? યતો નૈકોઽપિ તદીયમનોરથત્રતિવૃદ્ધયે
પ્રભવતિ । આદૌ સમાધેયોગાઙ્ગત્વેન સ્વીકારાદ્ અજ્ઞાજ્ઞિભાવો ભજ્યેત । યોગ-સમાધ્યોરન્યત્ર તુ ધાત્વર્થ એવ લક્ષણવિરોધી,
નિરોધવિરુદ્ધત્વાધોગસ્ય । ન ચૈવ ભવતિ યોગારમ્ભક્રિયાયા યોગત્વ, તદા ચિત્તવૃત્તેરનિરોધાત્, કાયવાહનિરોધયોશ્ચ યોગત્વાભાવાપ્તેર-
નિષ્ઠૈત્વ । ન ચ નિર્વિકલ્પકસમાધાવપિ સર્વથા ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ, તથા સતિ જડત્વાપાતાત્ કિન્તુ નિરોધ ઇવ નિરોધ. । તથા
ચોપચરિતમેવ લક્ષણ, ન તત્ત્વત <— [ગા ૧૫] ઇત્યુક્તમ્ । 'સમત્વ યોગ ઉચ્યતે' [મ ભા શા પ ૨૬/૨૮] ઇતિ મહાભારતે ।

આત્મા સાથે અત્યત જોડે છે-એમ તત્ત્વવેત્તાઓ જાણે છે તે ધ્યાનસ્વરૂપ યોગનો અભ્યાસ હોવાના કારણે આમ જાણવું જો
યોગનું લક્ષણ 'ચિત્તવૃત્તિનિરોધ' એમ માન્ય કરવામા આવે તો સ્થાન = આસન વગેરે યોગના અંગ હોવા છતાં તેમા યોગપાણાનો
- તાદાત્મ્યથી યોગનો ઉપચાર જાણવો અને જો યોગનું લક્ષણ 'મોક્ષયોજક વ્યાપારત્વ' માન્ય કરો તો ઉપચાર કરવો જરૂરી
નહિ અને [કારણ કે તેમા યોગપદનો મુખ્યાર્થ અબાધિત છે] આ ધ્યાનમા રાખવું [૧૩/૪]

વિશેષાર્થ :- સ્થાન વગેરે પાચની યોજના આપણે ચૈત્યવદનમા વિચારીએ [૧] યોગમુદ્રામા [૨] સૂત્રના પદોમા ઉપયોગ
રાખીને [૩] સૂત્રના પદાર્થોની ધારણા કરીને, [૪] જિનપ્રતિમા વિશે દૃષ્ટિ સ્થિર કરીને અથવા મનમા જિનપ્રતિમા-આકારનું
ભાવન કરતા ચૈત્યવદન કરવા દ્વારા અતીન્દ્રિય પરમાત્મતત્ત્વમા મનને જોડવાથી સ્થાન, વાર્ણ, અર્થ, આલબન અને અનાલબન
આ પાચેય યોગોનો સર્વતોમુખી સુદર રીતે અભ્યાસ = પરિભાવન કરવાથી મોક્ષ સાથે આત્માનું જોડાણ થાય છે

ધ્યાનસ્વરૂપ યોગના અભ્યાસસ્વરૂપ હોવાથી પાચેય યોગોની પરિભાવના યોગાભ્યાસ કહેવાય છે

[A] પાતઞ્જલયોગસૂત્રમા 'યોગ ચિત્તવૃત્તિનિરોધ' આમ જાણાવેલ છે પતંજલિ ઋષિના મતે [૧] યમ, [૨] નિયમ, [૩]
આસન, [૪] પ્રાણાયામ, [૫] પ્રત્યાહાર, [૬] ધારણા, [૭] ધ્યાન અને [૮] સમાધિ - આ આઠ યોગના અંગો છે તેથી
સ્થાન, વાર્ણ વગેરે યોગ નહિ પણ યોગના અંગ છે તેથી સ્થાનાદિનો અભ્યાસ યોગાભ્યાસ નહિ પણ યોગાંગઅભ્યાસ અને

પરાર્થકરણમાહ → વિહિતે'ત્યાદિ ।

વિહિતાનુષ્ઠાનપરસ્ય તત્ત્વતો યોગશુદ્ધિસચિવસ્ય । મિથાટનાદિ સર્વ પરાર્થકરણ યતંજૈયમ્ ॥૧૩/૫॥

વિહિત = શાસ્ત્રોક્ત યત્ અનુષ્ઠાન તત્પરસ્ય = તન્નિષ્ઠસ્ય તત્ત્વત = પરમાર્થેન યોગશુદ્ધિસચિવસ્ય = વિશુદ્ધમનોવાક્ષ્યયોગસ્ય શિક્ષાટનાદિ = આહારૈષણાદિ, આદિના વસ્ત્ર-પાત્રેપણાદિગ્રહ સર્વ = ભિન્નવશેષ અનુષ્ઠાન

કલ્યાણકન્દલી

મગવદ્વીતાયા ચ → યોગ કર્મસુ કોગલમ્ ← [૨/૫૦] ઇત્યુક્તમ્ । મહોપનિષદિ તુ → મન પ્રગમનોપાયો યોગ ઇત્યભિધી-યતે ← [૫/૪૦] ઇત્યુક્તમ્ । બૌદ્ધમતેઽપિ કુગલપ્રવૃત્તે યોગત્વમ્ । દૈશમુરવૃત્તીના નિગેયો યોગ ઇતિ અન્યે । ચિત્તવૃત્તેર્વિષ-યાન્તરતિરસ્કારેણાત્મસ્થેયં યોગ ઇતિ પરે । સ્વરૂપાઽવસ્થિતિહેતુ-ચિત્તવૃત્તિનિરોધો યોગ ઇત્યપરં । કુલાર્ણવતન્ત્રે ચ → ઐક્ય જીવાત્મનોરાહુર્યોગ યોગવિશાગ્દા ← [૩૦/૦] ઇત્યુક્ત, તત્ર ઐક્ય = સાદૃશ્યપ્રકટીકરણમિતિ વિભાવનીય પર્યુપાસિતગુરુકુલે મર્નાપિમિ । સ્વાધ્યાય-યોગાભ્યાસવગ્રાત્ પરતત્ત્વપ્રાપ્તિ, યથોક્ત વિષ્ણુપુરુષે → મ્વાધ્યાયાયોગમાર્ગત, યોગાત્ મ્વાધ્યાયમામનેત્ । સ્વાધ્યાય-યોગસમ્પત્ત્યા પરમાત્મા પ્રકાશતે ॥ ← [૬/૬/૨] ઇતિ ॥૧૩/૫॥

મૂલગ્રન્થે ટળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → વિહિતાનુષ્ઠાનપરસ્ય તત્ત્વતો યોગશુદ્ધિસચિવસ્ય યતે. મિથાટનાદિ સર્વ પરાર્થકરણ જૈયમ્ ॥૧૩/૫॥

આહારૈષણાદીતિ । આહારપંદેન પિન્ડ-પાનક્રયો ગ્રહણમ્ । પિન્ડાષ્ટેપણા મસુષ્ઠાદિભેદેન મપ્તવિધા બોધ્યા, તદુક્ત પ્રવચન-સારોદ્ધારાદૌ → સસદ્મમમદ્વા ઝઘ્ઘ તહ અપ્લેલિયા ચેવ । ઝગ્ગહિના પગ્ગહિયા ઝજ્જિયમ્મા ય મત્તમિયા ॥ [પ્ર મારો ૭૩૯] ← ઇતિ । વસ્ત્ર-પાત્રેપણાદિગ્રહ ઇતિ । વસ્ત્રેપણા ચ → જત્ર તયદ્વા કીય નેવ તુય નેવ ગહિપમન્નેમિ । આહરુપામિચ ત્રિય કપ્પણ સાહુણો વત્થ ॥૮૪૯॥ ← ઇત્યાદિના પ્રવચનસારોદ્ધારાદૌ દર્શિતા બોધ્યા । ડયન્ન સમાન્યતોઽવસેયા । નિર્ગન્થાના વસ્ત્રેપણાવિધિસ્તુ વૃહત્કલ્પસૂત્રે → નિગ્ગય ચ ણ ગાહાવડ્કુલ પિંડામયવડિયાણ અણુપવિટ્ઠ કેઠ વત્થેણ વા પહિગ્ગહેણ વા કવલેણ વા પાયપુછ્ઠણેણ વા ડવનિમતેજ્ઞા કપ્પડ સે માગારકડ ગહાય આપરિયપાયમૂલે ડવેત્તા દોઢ પિ ઝગ્ગહ અણુણવિત્તા પરિહાર પરિહરિત્તણ । નિગ્ગય ચ ણ ગહિયા વિયારમૂમિ વા વિહારમૂમિ વા નિક્કલ્લ સમાણ કેઠ વત્થેણ વા પહિગ્ગહેણ વા કવલેણ વા પાયપુછ્ઠણેણ વા ડવનિમતેજ્ઞા, કપ્પડ મે માગારકડ ગહાય આપરિયપાયમૂલે ડવિત્તા દોઢ પિ ઝગ્ગહ અણુ-ણવિત્તા પરિહાર પરિહરિત્તણ ← [જટે ૧ સુ ૫૦/૪૧] ઇતિ દર્શિત । શ્રમણાના વસ્ત્રેપણાવિધિ તદપવાદાદિકન્ન પ્રકલ્પ-ગ્રન્થેભ્યોઽવસેયમ્ । સામાન્યતન્તુ વસ્ત્રગ્રહણાદિસમયે કલ્પનયા નવ ભાગાન્ કૃત્વા તદલોકનાદિકમપિ કર્તવ્યમ્ । નિર્દોષે સતિ ચ દર્શિતરીત્યા તદ્ ગ્રાહ્યમ્ । નવભાગવિધિશ્ચ વસ્ત્રે → નવ ભાગકણ વત્થે ચરો કોણા ય દુન્નિ અતા ય । દો કન્નાવદ્દીઓ મજ્ઞે વત્થસ્સ ણ્ક તુ ॥ ચત્તારિ દેવયા ભાગા, દુવે ભાગા ય માણસા । આમુરા ય દુવે ભાગા, મજ્ઞે વત્થસ્સ રક્થસો ॥ ← [ ] ઇત્યાદિના બોધ્ય ।

પાત્રેપણાવિધિશ્ચ સ્થાનાન્નસૂત્રે → કપ્પડ ણિગ્ગયાણ વા ણિગ્ગધાણ વા તઓ પાયાઽ ધારિત્તણ વા પરિહરિત્તણ વા, ત

છતા પાણ પ્રસ્તુતમા મ્યાન વગેરે પાચેયમા યોગપાણાનો - તાદાત્મ્યથી યોગનો આરોપ કરવાના લીધે તે પાચેયના અભ્યાસને યોગાભ્યાસ કહી શકાય [B] પરંતુ યોગનુ જૈનદર્શનમત લક્ષણ 'યોગ = મોક્ષયોજકત્યાપારવત્ત્વ' સ્વીકારવામા આવે તો સ્થાન વગેરે પાચેય યોગસ્વરૂપ જ છે, કારણ કે તે પાચેય શેલેશીઠરણ દ્વારા આત્માને મોક્ષ સાથે જોડી આપવાના લીધે મોક્ષયોજક-શેલેષીકરણસ્વરૂપ ત્યાપારવાળા છે માટે જૈનદર્શનસમત યોગલક્ષણને સ્વીકારવામા આવે તો યોગશબ્દનો મુખ્યાર્થ અભાષિત હોવાથી સ્થાન વગેરે પાચેયને ઉપચાર વિના જ યોગ કહી શકાય આનો એકાગ્રતાપૂર્વક શાંતિથી વિચાર કરવો જરૂરી હોવાથી ઉપાધ્યાયજી મહારાજે 'ધ્યેય' પદનો પ્રયોગ કરેલ છે [૧૩/૪]

શ્રયકાશ્રી પરાયકગુણને જણાવે છે

ગાથાર્થ - વિહિત અનુષ્ઠાનમા પરાપણ તથા પરમાર્થથી યોગશુદ્ધિવાળા સાધુનુ ભિક્ષાટન વગેરે સર્વ અનુષ્ઠાન પરાયકરણ જણાવુ [૧૩/૫]

ૐ સાધુની સર્વહિયા પરાર્થઠરણસ્વરૂપ ૐ

દીકાર્થ - શાસ્ત્રોક્ત જે અનુષ્ઠાન હોય તેમા પરાપણ તથા પરમાર્થથી વિશુદ્ધ મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિવાળા સાધુની ભિક્ષાટન = આહારની ગવેપણા, વસ્ત્રેપણા, પાત્રેપણા વગેરે સર્વ અનુષ્ઠાન પરાયકરણ જણાવુ, કારણ કે સાધુ દ્વારા શ્રદ્ધણ

યતે = સાધો પરાર્થકરણ ડોયમ્, યતિના ગૃહામાણસ્યાઽઽહાર-વસ્ત્ર-પાત્રાદે દાતુ પુણ્યનિબંધનત્વેન પરોપકાર-હેતુત્વાત્ વિશુદ્ધયોગશક્તેષ્વેચિતપ્રવૃત્તિહેતુસામાયિકશક્ત્યા 'તદર્થિતાનિયતત્ત્વાદિતિ દૃષ્ટવ્યમ્ ॥૧૩/૭॥

કલ્યાણકન્દલી

જહા- લાઝપાપ વા, દારુપાપ વા, મઢિયાપાપ વા < [૩/૩/૧૭૮] હત્યુક્ત. । પાત્રગ્રહણ-વિતરણ-ધારણ-પ્રત્યર્પણ-પરિકર્મ-પરિષ્ઠાપનાદિવિધિ-નિષેધાદિક વિસ્તરતો બુભુત્સુમિ આચારાન્નદ્વિતીયશ્રુતસ્કન્ધગતપઠાધ્યયન-નિશીથગતચતુર્દશોદેશાદિકમવલોક-નીય ગીતાર્થગુરુસન્નિધાને । મનુસ્મૃતૌ તુ > અલાબુ દારુપાત્રાન્ન મૃન્મય વૈદલ તથા । એતાનિ યતિપાત્રાણિ મનુ સ્વાયમ્બુવોઽબ્રવીત્ ॥ < [૬/૫૪] હત્યેવ ચતુર્વિધ પાત્રમુક્તમ્ । 'વૈદલ = વશાદિચ્છનિર્મિત' ઇતિ તદ્વૃત્તૌ । એતચ્ચ જૈનયતીનામુત્સર્ગતો ન કલ્પતે ।

પરોપકારહેતુત્વાદિતિ । તદુક્ત અષ્ટકપ્રકરણે > વૃદ્ધાદ્યર્થમસંજ્ઞસ્ય પ્રમરોપમયાઽટત્ । ગૃહિદેહોપકારાય વિહિતેતિ શુભા-શયાત્ ॥ < [૫/૩] ઇતિ । > ગૃહિણામારમ્ભપરિગ્રહગૃહીતાત્મના દુર્ગતિગમનનિવન્ધનકર્મવન્ધવતા ધર્મસાધકકાયોપકારકાહાર-ગ્રહણદ્વારેણાઽઽત્યન્તિકસુખફલનિર્વાણતરુવીજકલ્પપુણ્યસમ્પાદનત્ત્વ ઉપકાર < ઇતિ અષ્ટકવૃત્તિકારઃ । અત એવ દ્વાત્રિશિકાપ્રકરણે શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરેણાપિ > દોષેભ્યઃ પ્રવ્રજન્ત્યાર્યા ગૃહાદિભ્યઃ પૃથગ્જના. । પરાનુગ્રહનિમ્નાસ્તુ સન્તસ્તદનુવૃત્તયઃ ॥ < [૧૭/૧૬] હત્યુક્તમ્ । સમરાદિત્યકેવલિચરિત્રે મૂલકારૈરપિ > મોત્તૂણ જ્ઞાણજોય મુણઓ વિ જણસ્સઽણુગહઠ્ઠાપે । પિણ્ડગહ-ણત્યમન્ન જોયન્તરમો પવજ્જન્તિ ॥ < [નવમભવે-પૃ ૮૯૬] હત્યુક્તમ્ । અત એવ તસ્ય મિક્ષાઽપિ શુક્લાહાર ઉચ્યતે, શુદ્ધા-નુષ્ઠાનસાધ્યત્વાત્, શુદ્ધાનુષ્ઠાનહેતુત્વાત્, સ્વરૂપતઃ શુદ્ધત્વાચ્ચ । ઇદમેવામિપ્રેત્ય યોગશતકે > સાહારણો પુણ વિહી સુક્કાહારો ઇમસ્સ વિણ્ણેઓ । અણ્ણત્યઓ ય એસો ડ સ્વસપકરી મિક્કા ॥૮૧॥ < ઇતિ । તદુક્ત ધર્મવિન્દૌ અપિ > ધર્માયોપભોગ ઇતિ < [૫/૩૯] । અયં હિ યતિ વીર્યાચારારાધનાર્થ મિક્ષામટતિ ન તુ દેહવર્ણાદિપોષણાર્થમ્ । ન ચ સામાયિકપરિણામે સતિ કથ પરોપકારગર્ભા પ્રવૃત્તિ, સમત્વવાધાદિતિ શઙ્કનીયમ્, વિશુદ્ધયોગશક્તેઃ ઉચિતપ્રવૃત્તિહેતુસામાયિકશક્ત્યા = લોક-વિરુદ્ધત્યાગશાસનાપ્રાજ્ઞાનાનિવૃત્ત્યનુકૂલપરિણામાનુવિદ્ધ-ચારિત્રપરિણામનિર્વાહકોચિતચારિત્રાચારાદિસમ્બન્ધિસામાયિકવિવેકસામર્થ્યેન તદર્થિતાનિયતત્ત્વાત્ = પરોપકારાર્થિતાબ્યાપ્તત્વાત્ । ન હિ પરાર્થકરણ સમભાવ વાધતે । પરેષામપીદમભિમતમ્ । તદુક્ત લિઙ્ગ-પુરાણે > આત્મપ્રયોજનાભાવે પરાનુગ્રહ એવં હિ । પ્રયોજન સમસ્તાના ક્રિયાણા પરમેષ્ઠિન. ॥ < [૯/૪૯] ઇતિ । ન ચ સામાયિકશક્તેરુચિતપ્રવૃત્તિહેતુત્વસિદ્ધૌ તત્. પરોપકારલક્ષણોચિતપ્રવૃત્તિ સ્યાત્, તદેવ તુ કુત સિદ્ધમિતિ શઙ્કનીયમ્, સામાયિકપરિ-ણામસ્ય નિરમિષ્વજ્ઞત્વાત્તિસિદ્ધે. । નિરમિષ્વજ્ઞે હિ ચિત્તે સતિ પ્રાય ઉચિતૈવ પ્રવૃત્તિર્જાયતે । તદુક્ત પચ્ચાશકેઽપિ > સમભાવો સામાર્ઠ્ય તળ-કચળ-સત્તુ-મિત્તવિસઓ ત્તિ । નિરમિસસગ ચિત્ત ઉચિયપવિત્તિપહાણ ચ ॥ < [૧૧/૫] ઇતિ । અત સમ-ભાવલક્ષણસમ્યગ્દર્શનનૈર્મલ્યવતો હિ સત્ત્વવૃત્તિરુચિતૈવ, તદુક્ત યોગવિન્દૌ > અસ્યૌચિત્યાનુસારિત્વાત્ પ્રવૃત્તિર્નાસતી ભવેત્ । સત્ત્વવૃત્તિશ્ચ નિયમાદ્ ધ્રુવ કર્મક્ષયો યત ॥૩૫૦॥ < ઇતિ । ન ચૈવ સતીય મહાદુષ્કરા સ્યાદિતિ વાચ્યમ્, દુષ્કરત્વેઽપિ ભવસ્વરૂપવિજ્ઞાનાદપવર્ગાનુરાગાત્તત્સૌકર્યાત્, તદુક્ત ધર્મવિન્દૌ > ભવસ્વરૂપવિજ્ઞાનાત્ તદ્વિરાગાચ્ચ તત્ત્વત્ । અપવર્ગાનુરાગાચ્ચ

કરાતા આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર વગેરે દાપકને પુણ્યબધનુ કારણ હોવાથી પરોપકારનો હેતુ છે અને ભિક્ષાટન વગેરે વિશુદ્ધ એવી મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ એ ઉચિત પ્રવૃત્તિનો હેતુ બનનાર સામાયિક શક્તિ દ્વારા પરોપકારની અર્થિતાને નિયત = વ્યાપ્ત = વ્યાપ્ય છે - એ ખ્યાલમા રાખવું [૧૩/૫]

વિશેષાર્થ - સાધુ સમયપાત્રાના નિર્વાહ માટે અન્ન-પાણી-વસ્ત્ર-પાત્રને ગ્રહણ કરીને સમયપાત્રાને વધુ વેગવતી બનાવે છે તેથી તેમા આહારાદિ દ્વારા ટેકો આપનાર ગૃહસ્થને પુણ્ય બધાય છે, જે તેને દ્રવ્ય-ભાવ ઉભય રીતે હિતકારી અને છે ગૃહસ્થને સુખી અને ગુણવાન બનાવવાના લીધે ભિક્ષાદિ લેવા દ્વારા સાધુ તો ગૃહસ્થ ઉપર પરોપકાર કરે છે તેમ જ ભિક્ષાદિ ગ્રહણ કરનાર સાધુને ગૃહસ્થ ઉપર પરોપકાર કરવાનો ભાવ પણ અવશ્ય હોય છે, કારણ કે સાધુને ભિક્ષા ગ્રહણ કરવા માટે શાસ્ત્રમા ક્ષુધા-વેપાવચ્ચ વગેરે ૬ કારણો બતાવેલ છે તે કારણો ઉપસ્થિત હોય ત્યારે આહારાદિગ્રહણ કરવાનું સાધુને શાસ્ત્રવિધાન છે શાસ્ત્રમા બતાવેલ કારણોને લક્ષમા રાખી રસગારવ, ઋદ્રિગારવ, શતાગારવ, માયા, દેહાધ્યાસ વગેરે દોષોથી દૂર રહીને જિનાશાપાલનના એકમાત્ર ઉદ્દેશથી જે મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ થાય તે વિશુદ્ધ ક્ષેત્રાપ વળી, સાધુ ઉચિત રીતે ભિક્ષાગ્રહણાદિ કાર્ય કરે છે, અનુચિત રીતે નહિ દરરોજ નિષ્કારણ ક્ષણ-મીઠાઈ, મિઠાઈ વગેરે વહોરવા, કડવા કટાક્ષ કે આકરા શબ્દનો પ્રહાર કરીને ગોચરી લેવી, એક જ જગ્યાએ બધી ગોચરી વહોરી લેવી, નજીકમા જ રોજ ગોચરી વહોરવી, દોષિત ગોચરી લેવી વગેરે અનુચિત પ્રવૃત્તિને છોડી જરૂર દોષ રહિત ભિક્ષા દૂરના સ્થાનોમા અલગ-અલગ ઘરોમા મર્યાદાપૂર્વક, ગૃહસ્થના ભાવોલાસ-સાધુબહુમાનાદિ વધે તે રીતે આહાર, પાણી, વસ્ત્ર વગેરે વહોરવા સ્વરૂપ ઉચિત પ્રવૃત્તિ સાધુ કરે છે તેમા કારણ છે સામાયિકની પરિણતિ- શક્તિ વિશુદ્ધ પ્રવૃત્તિ એ ઉપરોક્ત સામાયિક શક્તિ દ્વારા પરોપકારની ભાવનાને વ્યાપેલી છે - વ્યાપ્ત છે - વ્યાપ્ય

૧ મુદ્રિતપ્રતૌ > 'તદર્થિતા નિયત્વા ' હત્યશુદ્ધ પાઠ ।

ઇતિકર્તવ્યતામાહ → 'સર્વે'ત્યાદિ ।

સર્વત્રાનાકુલતાયતિભાવાઽવ્યયપરા મમામેન । કાલાદિગ્રહણવિયૌ ક્રિયેતિકર્તવ્યતા ભવતિ ॥૧૩/૬॥

સર્વત્ર = સર્વસ્થિન્ કાલાદિગ્રહણવિયૌ = કાલ-સ્વાધ્યાયાદિગ્રહણાધારે કાલવિભાગપ્રતિનિયતે, ક્રિયા = યોગપ્રવૃત્તિ સમાસેન = સદ્દેષેપેન ઇતિકર્તવ્યતા ભવતિ રાત્રિન્દિવનિયતત્ક્રમશુદ્ધક્રિયાસન્તાનસ્યેતિકર્તવ્યતા-પદાર્થત્વાત્ । કીદૃશી સા ? → અનાકુલતા = અત્વરયા યતિભાવસ્ય સામાયિકરૂપસ્ય અવ્યયપરા = અવ્યયગમ-નિષ્ઠા । તદુકાલસાધ્યક્રિયાયા ત્વરયા હ્યપ્રમત્તત્વતાક્ષણો યતિભાવો વ્યેતીત્યેતદ્વિશેષણમુવતમ્ ॥૧૩/૬॥

કલ્યાણકન્દલી

મ્યાદેતન્નાન્યથા ક્વચિત્ ॥ ← [૮/૩] ઇતિ । યોગવિન્દો ધ્રિપિ → મયાગદમ્ય નિર્વેદમ્તયોચૈ. પાગ્માર્થિક । મજ્ઞાનવશુપા સમ્યક્ તન્નૈર્ગુણ્યોપલબ્ધિત્ ॥ મુક્તો દૃઢાનુગમશ્ચ તથા તદ્વૃણમિદ્ધિત્ । વિપર્યયો મહાદુ સ્વર્વાજનાઝાચ તત્ત્વત્ ॥ ← [૩૪૧/૩૪૨] ઇત્યુક્તમ્ । પચ્ચાગકેઽપિ → દુઃકરય અહ ણ્ય જડમ્મો દુઃકરે ચિય પમિદ્ધ । કિ પુણ ? ણસ પવત્તો મોક્ષફલત્તેપ ણમ્મ ॥ ← [૧૧/૪૩] ઇતિ પ્રોક્તમિતિ વિભાવનીયમ્ ॥૧૩/૬॥

મૂલગ્રન્થે ટ્ઠાન્ધવ્યન્થેવમ્ → સર્વત્ર કાલાદિગ્રહણવિયૌ અનાકુલતાયતિભાવાઽવ્યયપરા ક્રિયા મમામેન ઇતિકર્તવ્યતા ભવતિ ॥૧૩/૬॥ કાલ-સ્વાધ્યાયાદિગ્રહણાધારે ઇતિ । કાલગ્રહણસ્વરૂપ ઓચનિર્નુક્તેશ્વરેમ્, સ્વાધ્યાયાદિગ્રહણવિધિન્તુ પ્રાગુક્ત [૨/૯-પૃ ૪૮+૧૦/૬-પૃ ૨૪૮] ણ્વ । → વિધિના સ્વાધ્યાયયોગ ← [૮/૬૦] ઇતિ ધર્મવિન્દુમૂલમપ્યત્ર સ્મર્તવ્યમ્ । તદ્વિધિભક્તે તુ ગૃહમાણ શ્રુતમપ્યપકાગય ભવતિ, તદુક્ત પચ્ચવસ્તુકે → ણ્મો ય મયા વિહિના કાયવ્વો હોઽ અપ્પમત્તેપ । ઇહમ્ દુ ણઅકરેગે મળિયા ડમ્માયમાઈઆ ॥૫૬૭॥ ડમ્માય વ લમ્મિજા રોગાયક વ પાઝે દીહ । કેવલિપત્તત્તો ધમ્માઓ વા વિ મસિજ્ઞા ॥૫૬૮॥ ← ઇતિ । રાત્રિન્દિવનિયત-ક્રમશુદ્ધક્રિયાસન્તાનસ્ય ઇતિકર્તવ્યતાપદાર્થત્વાત્ । ઇત્ય ભાવમાયુત્વા-વિર્ભાવાત્, પરિશુદ્ધૈશ્વર્ય પ્રતિદિનનિયતક્રિયાદિભિર્ગેવ મુક્તિમમ્ભવાત્, તદુક્ત પચ્ચવસ્તુકે → તમ્હા જે ઇહ મત્થે માહુગુણા તેહિ હોઈ મો સાહ । અચ્ચત્તપરિશુદ્ધેહિ મોક્ષમિદ્ધિત્તિ કાઝણ ॥૧૨૦૪॥ ← ઇતિ । અનાકુલતા = અત્વરયા = અસમ્પ્રાન્તતા = સમ્યગુપપુક્તતા । તદુક્ત દશવેકાલિકવૃત્તો પચ્ચવસ્તુકવૃત્તૌ ચ ગ્રન્થકૃદ્ધિરેવ → અસમ્પ્રાન્ત = અનાકુલ ← [દૈવ ૮/૧/૧ ગા વૃ પ વ ગા ૧૧૨૦૯ વૃ] ઇતિ । યોગશતકે ધ્રિપિ → મન્થત્થ પવત્તણ પમત્તીણ ← [૩૪] ઇત્યુક્તમ્ । પ્તે ચ પચ્ચ સાધૂના સ્વધર્મા જેયા । → 'વચ્ચકમિદિયાણ ચ નિગ્ગહો' ભાવકરણમચ્ચ' ચ । 'સમ્માય વિરાગયા' વિ ય મળમાઈણ નિગ્ગહો' ય ॥ કાયણ ઠક્ક' જોગાણ જુત્તયા' વેયગાઽહિયામળયા' । તહ 'મારણતિયઽહિયામળા પ ણ્ણ અળગારુણા ॥ ← [આ નિ પ્રતિ ૨૭] ઇત્યેવ મદ્ધવાહુસ્વામિભિ આવચ્યકનિર્નુક્તો દર્શિતા સમ્પવિશતિર્નિતિગુણા ઇવ યત્તીના સ્વધર્મા પરેપામમિમતા । તદુક્ત નાગદપરિજાગ્રકોપનિપદિ → 'અહિમા 'મત્તયમ્મત્તેય' -ત્રહ્મચર્ય' -પરિગ્રહા' ।

છે માટે સાધુની વિશુદ્ધિપુરુષ મન-વચન-ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ એ નાનુમા ગ્હેલ પગેપડાગૂં ભાવનાને મૂંચવે છે માટે સાધુના સર્વ અનુશાન પદાર્થક્રમસ્વરૂપ જ છે - એ નિદ્ર થાય છે [૧૩/૫]

અથગાંથી ઈતિકર્તવ્યતાને જાણાવે છે

ગાથાર્થ :- કાલગ્રહણ વગેરે સર્વ આચારમા અનાકુલતાથી યતિભાવને અખડિત ગમ્ભીરમા ઉદ્યત એવી પ્રવૃત્તિ એ નક્ષેપથી ઈતિકર્તવ્યતા થાય છે [૧૩/૬]

સાધુની ઈતિકર્તવ્યતાને ઓળખીએ

ટીકાર્થ :- કાલવિભાગમા = યોગ્ય કાળમા પ્રતિનિયત એવા કાલગ્રહણ, સ્વાધ્યાયપ્રત્યાયન વગેરે સર્વ આચારમા મન-વચન-ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ એ નક્ષેપથી ઈતિકર્તવ્યતા થાય છે, કાળ કે ગત-દિવસમા નિયમિત-પ્રતિબદ્ધ અને ક્રમથી શુદ્ધ એવી ક્રિયાઓનો સમુદાય એ ઈતિકર્તવ્યતાપદનો અર્થ છે તે પ્રવૃત્તિ અનાકુલતાથી સામાયિકાન્ધ યતિભાવને અખડિત ગમ્ભીરમા ઉદ્યત હોવી એઈએ, કાળ કે દીર્ઘકાળે પૂર્ણ થનારી ક્રિયામા ઉતાવળ ક્રવાથી અપ્રમત્તતાસ્વરૂપ યતિભાવ ખડિત થાય છે. માટે કાષિક-માનસિક-વાચિક પ્રવૃત્તિનુ 'અનાકુલતાયતિભાવાઽવ્યયપરા' એવુ વિશેષણ શ્રીમદ્જીએ કહેલ છે [૧૩/૬]

વિશેષાર્થ :- 'ઈતિ' = એ પ્રમાણે 'કર્તવ્ય' = બ્રમ કર્તવ્ય-કર, એમા ઉચિત-નીચા અચ્ચિર નહિ થવાનુ નહિતર યતિભાવ = નાનુપાણુ = નામાયિક = સમતા = અપ્રમત્તતા વગાય કાલગ્રહણ, સ્વાધ્યાયપ્રત્યાયન [મન્થન પડવવાની ક્રિયા] વગેરે કાર્ય પૂર્ણ થવામા યાગો સમય લાગે તેમા ઉતાવળ-અચ્ચિન્તા, અનુપયોગ-ચચળતા વગેરે થવાનો સભવ ગ્હે તેવુ ન થાય તે માટે શ્રીમદ્જીએ જાણાવ્યુ કે કાલગ્રહણ વગેરે સર્વ આચારમા આકુલતા-વ્યાકુલતા છોડીને અપ્રમત્તતા અખડિત રહે તેવી નાવધાની વાળી પ્રવૃત્તિ કરવી તે ઈતિકર્તવ્યતા છે ગુરુવિનયાદિ દ્વાગ ચિત્તની શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે તથા ઈતિકર્તવ્યતાદ્વારા ચિત્તની એકાગ્રતા

ઉવતા સાધુસચ્ચેષ્ટા । અથ તદવતો મૈત્ર્યાદિસિદ્ધિમાહ → 'ઇતિ'ઇત્યાદિ ।

ઇતિ ચેષ્ટાવત ઉચ્ચૈર્વિશુદ્ધયોગસ્ય' સઘતેઃ ક્ષિપ્રમ્ । મૈત્રી-કરુણા-મુદિતોપેક્ષાઃ કિલ સિદ્ધિમુપયાન્તિ ॥૧૩/૭॥

ઇતિ = ઉવતપ્રકારેણ ચેષ્ટાવત = પ્રવૃત્તિમત ઉચ્ચૈ = અત્યર્થ વિશુદ્ધયોગસ્ય = વિશુદ્ધભાવસ્ય સઘતે = અપ્રમત્તસાધો ક્ષિપ્ર = અચિરેણૈવ મૈત્રી-કરુણા-મુદિતોપેક્ષા પૂર્વોવતા ચતસ્રો ભાવના સિદ્ધિમુપયાન્તિ = સિદ્ધ-ત્વાચ્ચ વિશેષ લભન્તે કિલ્લ ઇતિ આપ્તાગમવાદ ॥૧૩/૭॥ એતદ્રતમેવ વિશેષમાહ → 'એતા' ઇત્યાદિ ।

એતાશ્ચતુર્વિધાઃ ક્ષલુ ભવન્તિ સામાન્યતઃચતસ્રોઽપિ । એતદ્ભાવપરિણતાવન્તે મુક્તિર્ન તત્રૈતાઃ ॥૧૩/૮॥

એતા = મૈત્ર્યાદ્યા ચતુર્વિધા = ચતુર્ભેદા ક્ષલુ વાવચાલક્ષારે, ભવન્તિ સામાન્યતઃ = સામાન્યેન ચતસ્રોઽપિ પ્રસ્તુતા એતાસા ભાવપરિણતૌ = વિશિષ્ટસ્વરૂપલાભે અન્તે = સર્વોત્કર્ષે સતિ મુક્તિ = નિર્વૃત્તિ ભવતિ । તત્ર = કલ્યાણકન્દલી

‘અનૌદ્યત્તમદીનત્વ’ ‘પ્રસાદ ‘સ્થૈર્યમાર્જવમ્’ ॥ ‘‘અસ્નેહો ‘ગુરુશુશ્રૂષા ‘શ્રદ્ધા ‘ક્ષાન્તિર્દમ ‘શમ ‘‘ઉપેક્ષા ‘ધૈર્ય-માધુર્ય’ ‘‘તિતિક્ષા ‘‘કરુણા તથા ॥ ‘‘હીસ્તથા ‘‘જ્ઞાન’‘વિજ્ઞાને ‘‘યોગો ‘‘લઘ્વશન ‘‘ધૃતિ । એષ સ્વધર્મો વિચ્ચાતો યતીના નિયતાત્મનામ્ ॥ ← [૪/૧૦-૧૨] ઇતિ ॥૧૩/૬॥

મૂળગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઇતિ ચેષ્ટાવતઃ ઉચ્ચૈ. વિશુદ્ધયોગસ્ય સઘતે મૈત્રી-કરુણામુદિતોપેક્ષાઃ ક્ષિપ્ર સિદ્ધિ ઉપયાન્તિ કિલ ॥૧૩/૭॥ નનુ યતિભાવે સર્વત્રાઽપ્રતિબદ્ધતૈવાઽઽવશ્યકી । તતશ્ચ મૈત્ર્યાદીના કથ તત્રોપયોગ ઇતિ ચેત્ ? નૈવમ્, ક્ષયો-પશમવિશેષાધાનદ્વારા તાસા યતિભાવદાર્દ્યાયોપયોગાત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય પચ્ચાશકે → સર્વત્થ અપડિબદ્ધા મેત્તાદિગુણિણ્યા ય ણિયમેણ । સત્તાઇસુ હોતિ દઢ ઇય આયયમગ્ગતલ્લિચ્છા ॥ ← [૧૧/૪૨] ઇત્યુક્તમ્ । યોગદીપિકા તુ સ્પષ્ટૈવ ॥૧૩/૭॥

મૂળગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → સામાન્યતઃ એતા ચતસ્રોઽપિ ક્ષલુ ચતુર્વિધા ભવન્તિ । એતદ્ભાવપરિણતૌ અન્તે મુક્તિ । તત્ર એતાઃ ન ॥૧૩/૮॥

એતાસા = મૈત્ર્યાદિભાવનાના વિશિષ્ટસ્વરૂપલાભે સર્વોત્કર્ષે સતિ નિર્વૃત્તિ ભવતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય અધ્યાત્મગીતાયા → ચતસ્રો ભાવના ભાવ્યા. સર્વકર્મવિનાશિકા ← [૩૨૦] ઇત્યુક્તમ્ । યુક્તચૈતદ્, યત તામ્ય એવ રાગાદિમલસ્ય મળ્લૂક-ભસ્મન્યાયેન નાશાત્, ક્રિયાદિકૃતસ્ય રાગાદિવિગમસ્ય મળ્લૂકચૂર્ણન્યાયેન સોપપ્લવત્વાત્ । તદુક્ત યોગશતકે → કાયકિરિયાએ દોસા, ક્ષવિયા મડુક્કચુણ્ણતુલ્લ ત્તિ । તે ચેવ ભાવણા નેયા તચ્ચારસરિસ ત્તિ ॥૮૬॥ મૈત્ર્યાદિભાવોપેત એવ ધર્મો ભવતિ, તદુક્ત ધર્મવિન્દી → વચનાઘદનુષ્ઠાનમવિરુદ્ધાઘથોદિતમ્ । મૈત્ર્યાદિભાવસયુક્ત તદ્ધર્મ ઇતિ કીર્ત્યતે ॥[૧/૩]← ઇતિ । ઇદમેવાઽ-ભિપ્રેત્ય ધર્મસંઘ્રહે શ્રીમાનવિજયવાચકેનાઽપિ → વચનાદવિરુદ્ધાઘદનુષ્ઠાન યથોદિતમ્ । મૈત્ર્યાદિભાવસમિશ્ર તદ્ધર્મ ઇતિ કીર્ત્યતે

પ્રાપ્ત થાય છે મનશુદ્ધિ + મનસ્થિરતા = ઉત્કૃષ્ટ યોગસિદ્ધિ [૧૩/૬]

સાધુની પચવિધ સુદર ચેષ્ટા જાણાવી હવે ગ્રથકારશ્રી પચવિધ સુદર ચેષ્ટાવાળા સાધુને મૈત્રી વગેરેની સિદ્ધિ જાણાવે છે ગાથાર્થ - આ પ્રમાણે પચવિધ ચેષ્ટાવાળા અત્યંત વિશુદ્ધ ભાવવાળા અપ્રમત્ત સાધુને મૈત્રી, ક્રુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા ઝડપથી સિદ્ધ થાય છે - એમ આપ્તાગમવાદ છે [૧૩/૭]

ટીકાર્થ - ઉપરોક્ત પ્રકારે પચવિધ પ્રવૃત્તિવાળા તેમ જ અત્યંત વિશુદ્ધ ભાવવાળા અપ્રમત્ત સાધુને ટૂંકા સમયમા જ પૂર્વોક્ત [૪/૧૫] મૈત્રી, ક્રુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા આ ચાર ભાવના સિદ્ધિને પામે છે અર્થાત્ તે જ ભાવનાઓ સિદ્ધત્વ નામના વિશેષ ધર્મને પામે છે - આવી આપ્ત પુરુષોની આગમવાણી છે [૧૩/૭]

ગ્રથકારશ્રી મૈત્રીઆદિ ભાવનામા રહેલ વિશેષ ધર્મને જાણાવે છે

ગાથાર્થ - સામાન્યથી આ ચારેય ભાવના ચાર પ્રકારની થાય છે આ ભાવનાઓનું હાર્દ પરિણમે છેતે અને મોક્ષ થાય છે મોક્ષમા આ મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓ હોતી નથી [૧૩/૮]

❀ મોક્ષમાં મૈત્રી આદિ ભાવનાઓ નથી ❀

ટીકાર્થ - મૂળ ગાથામા ‘ક્ષલુ’ શબ્દ વાક્યની શોભા માટે છે સામાન્યથી પ્રસ્તુત આ મૈત્રી વગેરે ચારેય ભાવનાઓ ચાર પ્રકારની થાય છે [અર્થાત્ મૈત્રી વગેરે ચારેય ભાવનાના પ્રત્યેકના ચાર ચાર ભેદ છે તેથી કુલ ૪ x ૪ = ૧૬ ભેદ થાય આગળની ગાથામા ૧૬ ભેદનું નિરૂપણ કરવામા આવે] આ ભાવનાઓનું હાર્દ પરિણમે ત્યારે અર્થાત્ આ ભાવનાઓના વિશિષ્ટ સ્વરૂપનો લાભ થાય ત્યારે અતે આ ભાવનાઓ સર્વોત્કૃષ્ટ યતા મોક્ષ થાય છે મોક્ષમા આ મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓ સભવતી નથી, કારણ કે મુક્તિ આસારિક ભાવોથી પર છે [૧૩/૮]

૧ મુદ્રિતપ્રતો ‘વિશુદ્ધભાવસ્ય’ ઇતિ પાઠ । હ પ્રત્યનુસારેણાઽસ્માભિ પાઠો ગૃહીત ।

મુવતૌ એતા = મૈત્ર્યાદ્યા ન સમ્ભવન્તિ, મુવતે સાસારિકભાવોત્તીર્ણરૂપત્વાત્ ॥૧૩/૮॥

ઉવતમેવ પ્રત્યેક વાતુર્વિધ્ય વિવૃણ્ણાહ -> ઉપકારી'ત્યાદિ ।

ઉપકારિ-સ્વજનંતરસામાન્યગતા ચતુર્વિધા મૈત્રી । મોહાસુખસવેગાન્યહિતપુતા ચૈવ કરુણંતિ ॥૧૩/૯॥

ઉપકારી ચ સ્વજનશ્ચેતરશ્ચ સામાન્યથ એતદગતા ચતુર્વિધા = ચતુર્ભેદા મૈત્રી ભવતિ । તત્રોપકર્તૃ શીલમસ્યેત્યુપ-કારી, તત્કૃતમુપકારમપેક્ષ્ય યા મૈત્રી લોકે પ્રસિદ્ધા સા પ્રથમા । રૂવકીયો જનો નાલપ્રતિવદ્ધાદિ તસ્મિન્નુપકારમન-પેક્ષ્યાપિ સ્વજનવુદ્ધયૈવ યા મૈત્રી સા દ્વિતીયા । ઇતર ઉપકારિ-સ્વજનશિન્ન પરિવિતો ગૃહ્યતે, સામાન્યસ્ય પૃથગ્ગ્રહ-ણાત્ । તત્ર = પૂર્વપુરુષપ્રતિપન્નસમ્બન્ધે સ્વપ્રતિપન્નસમ્બન્ધે વોવતનિમિત્તદ્વયનિરપેક્ષા યા મૈત્રી સા તૃતીયા ।

કલ્યાણકન્દલી

॥૩॥<- ઇત્યુક્તમ્ । મુક્તે સાસારિકભાવોત્તીર્ણરૂપત્વાત્ = ઔદયિક-શાયોપશમિકાદિભાવાતિક્રાન્તસ્વરૂપત્વાત્ ॥૧૩/૮॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ઢાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ઉપકારિ-સ્વજનંતરસામાન્યગતા ચતુર્વિધા મૈત્રી, મોહાડમુખ-સવેગાન્યહિતપુતા ચૈવ કરુણા ॥૧૩/૯॥ ઇય કારિકા યોગસૂત્રટિપ્પણ-યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદો [યો સૂ ૧/૩૩ ઢા ઢા ૧૮/૩-૪] સમુદ્ધૃતા ટીકાકૃતા ।

સ્વકીયો જનો નાલપ્રતિવદ્ધાદિઃ = વહ્લીપ્રતિવદ્ધાદિ । વહ્લી ચ દ્વિધા, અનન્તરા પરમ્પરા ચ । અનન્તરા ઇમે પઢ્જના -> માતા, પિતા, ભ્રાતા, ભગિની, પુત્રો દુહિતા ચ । તદુક્ત વ્યવહારસૂત્રમાયે -> વહ્લી સતરણતર, અણતરા ડજ્જણા ઇમે હુતિ । માયા પિયા ય ભાયા ભગિની પુત્રો ય ધ્યા ય ॥ <- [ઉદ્દે ૪ ગા ૫૩૦] ઇતિ । સાન્તરા પુનરિય [અ] માતુ. 'માતા પિતા', 'ભ્રાતા', 'ભગિની' ચ । તથા [વ] પિતુ 'માતા', 'પિતા', 'ભ્રાતા', 'ભગિની' ચ । તથા [ક] ભ્રાતુ અપત્ય 'ભ્રાત્રીયો ભ્રાત્રીયા' વા । [ડ] ભગિન્યા વા અપત્ય 'ભગિનેયો ભગિનેયા' વા । દોહિત્રો દોહિત્રી પોત્ર પૌત્રી ચ । તદુક્ત -> માડમ્માયા ય પિયા ભાયા ભગિની ણ્ય, ણ્વ પિઝ્ઞોડવિ । માઢ ભગિનીણ વ્ઞા ધ્યા-પુત્તાણ વિ તહેવ ॥[ ] ઇતિ ।

પૂર્વપુરુષપ્રતિપન્નસમ્બન્ધે = સ્વપિતૃ-પિતામહ-કુલવૃદ્ધાદિપૂર્વપુરુષાત્રિતે સ્વપ્રતિપન્નસમ્બન્ધે વા ઉક્તનિમિત્તદ્વયનિરપેક્ષા = ઉપકારિ-સ્વજનત્વનિમિત્તાનપેક્ષા યા મૈત્રી = હિતવુદ્ધિ સા તૃતીયા । ણ્તદનુસારેણ યોગભેદદ્વાત્રિશિકાયા -> સુખચિન્તા મતા મૈત્રી સા ક્રમેણ ચતુર્વિધા । ઉપકારિ-સ્વકીય-સ્વપ્રતિપન્નાડિવિલાથયા ॥ <- [ઢા ઢા ૧૮/૩] ઇત્યુક્તમ્ ।

વિશેષાર્થ :- મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓ પ્રાથમિક અવસ્થામા ઔદયિકભાવસ્વરૂપ છે તથા તે ઉત્તર અવસ્થામા શાયોપશમિક ભાવસ્વરૂપ બને છે મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓ અધ્યાત્મમાર્ગે આગળ વધતા-વધતા વિશુદ્ધ -પ્રકૃષ્ટ શાયોપશમિકભાવસ્વરૂપ થતા મોક્ષ મળે છે મોક્ષમા આત્માના ઔદયિક કે શાયોપશમિક ગુણો હોતા નથી મોક્ષમા બધા જ આત્મગુણો શાયિકભાવસ્વરૂપ હોય છે સસારકાલીન શાયોપશમિક એવા ક્ષમા, નક્ષતા વગેરે ગુણો મોક્ષમા શાયિકભાવ સ્વરૂપે પરિણમે છે ક્ષમા વગેરેની જેમ મૈત્રી વગેરે શાયિક ભાવમા પરિણમે તો તે પણ મોક્ષમા હોય પરંતુ પરહિતચિતાસ્વરૂપ મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓ શાયિક ભાવમા પરિણમતી નથી કારણ કે તે ચિત્તવૃત્તિસ્વરૂપ છે સર્વજ્ઞ ભગવતોને ચિત્ત જ હોતુ નથી ચિત્તસ્વરૂપ માધ્યમ વિના જ તેઓ સાક્ષાત્ આત્માથી જ સર્વ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનો સાક્ષાત્કાર કરે છે માટે ચિત્તવૃત્તિસ્વરૂપ મૈત્રી વગેરે ભાવો મોક્ષમા મલવિત નથી પરંતુ ક્ષમા વગેરે શાયિક આત્મગુણોમા અતર્ગતસ્વરૂપે અથવા તે શાયિક ગુણોના અવાન્તર પ્રકાર સ્વરૂપે અથવા મોહક્ષોભરહિત શુદ્ધચેતન્યમય નિર્વિકલ્પકસ્વરૂપે મોક્ષમા પણ તે માની શકાય છે એવુ વિચાર કરતા જણાય છે [૧૩/૮]

આઠમી ગાથામા જણાવેલ મૈત્રી વગેરે પ્રત્યેક ભાવનાના ચાર ભેદનુ વિવરણ કરતા ગ્રંથકારત્રી જણાવે છે કે -
ગાથાર્થ :- 'ઉપકારી, 'સ્વજન, 'અન્યજન તથા 'સામાન્યજન વિષયક મૈત્રી ચાર પ્રકારની છે અને 'મોહ, 'સુખભાવ, 'સવેગ તથા 'અન્યહિતથી યુક્ત કુરુણા ચાર પ્રકારની છે [૧૩/૯]

ૐ મૈત્રીજ્ઞા ચાર ભેદ ૐ

ટીકાર્થ - ઉપકારી, સ્વજન, અન્યજન અને સામાન્યજન - આ ચાર સંબંધી મૈત્રી ચાર પ્રકારની હોય છે એમા [૧] ઉપકાર કરવાનો જેનો સ્વભાવ છે એવા ઉપકારીએ કરેલા ઉપકારની અપેક્ષાએ જે મૈત્રી=મિત્રભાવ લોકમા પ્રસિદ્ધ હોય તે પ્રથમ મૈત્રી જાણવી [૨] ઉપકારની અપેક્ષા રાખ્યા વિના પણ સગાવડાલાની બુદ્ધિથી જ નાલપ્રતિબદ્ધ પિટની દુટીમા જે માતાની નાળ હોય છે તે જેની સમાન હોય અર્થાત્ એક જ માતાની કુખે જન્મેલ એવા કાકા, દઈ, મામા-માસી તથા તેનો જે વ્યક્તિ સાથે પરપરામબધ છે તે ભત્રીજા-ભત્રીજી, ભાણિયા-ભાણેજી વગેરે પોતાના સગાવડાલા ઉપર જે મિત્રભાવ હોય તે બીજી મૈત્રી જાણવી [૩] ગાથામા રહેલ ઈતર શબ્દ દ્વારા ઉપકારી અને સગા સ્વજનથી ભિન્ન એવો પરિચિત માણસ લેવો, [સર્વ સામાન્ય નહિ અર્થાત્ પરિચિત-અપરિચિત બધા નહિ] કારણ કે મૂળકારત્રીએ ચોથા ભેદમા સામાન્યનો સ્વત્ર ઉલ્લેખ

સામાન્યે સર્વસ્મિન્નેવ જને પરિચિતાઽપરિચિતસાધારણ્યેનોવતનિમિત્તત્રયનિરપેક્ષા યા મૈત્રી સા ચતુર્થી ।

મોહશ્ચાસુખચ સવેગશ્ચાન્યહિતચ તૈ યુતા ચૈવ કરુણા ભવતિ । મોહ = અજ્ઞાન, તેન યુતા ગ્લાનયાચિતાઽપથ્યવસ્તુપ્રદાનાભિલાષસદૃશી પ્રથમા । અસુખ = સુખાભાવ, સ યસ્મિન્ પ્રાણિન્યસ્તિ તસ્મિન્ યા લોકસિદ્ધા-
હારવસ્ત્રશયનાઽઽસનાદિપ્રદાનલક્ષણા સા દ્વિતીયા । સવેગ = મોક્ષાભિલાષ, તેન સુચિતેષ્વપિ સત્ત્વેષુ સાસારિક-
દુઃખત્યાજનેચ્છયા છદ્મસ્થાના સ્વભાવત પ્રીતિમત્તયા પ્રવર્તતે સા તૃતીયા । યા ત્વન્યહિતેન = પ્રીતિમતા-
સમ્બન્ધવિકલસર્વસત્ત્વહિતેન કેવલિનામિવ ભગવતા મહામુનીના સર્વાનુગ્રહપરા અનુકમ્પા સા ચતુર્થી ॥૧૩/૩॥
'સુખમાત્ર' इत्यादि ।

સુખમાત્રે સદ્દેતાવનુબન્ધયુતે પરે ચ મુદિતા તુ । કરુણાઽનુબન્ધ-નિર્વેદ-તત્ત્વસારા હ્યુપેક્ષેતિ ॥૧૩/૧૦॥

કલ્યાણકન્દલી

તેન = મોહેન યુતા ગ્લાનયાચિતાઽપથ્યવસ્તુપ્રદાનાભિલાષસદૃશી પ્રથમા કરુણા જ્ઞેયા । ઉપલક્ષણાત્ -> મય્યેવ
નિપતત્ત્વેતજ્જગદ્દુશ્ચરિત તથા । મત્સુચરિતયોગાચ મુક્તિ. સ્યાત્ સર્વદેહિનામ્ ॥ < [ ] इति मायापुत्रीयकल्पिताऽपि करुणा
પ્રથમભેદેઽવગત્ત્વ્યા, મોહોપેતત્ત્વાત્ । તદુક્ત અષ્ટકપ્રકરણે -> તદેવ ચિન્તન ન્યાયાત્તત્ત્વતો મોહસજ્જતમ્ < [૨૯/૬] ।
દુઃખિતેષુ ચૌરાદિષુ શાસ્ત્રનિષિદ્ધશસ્ત્રાદિદાનેચ્છાઽપિ પ્રકૃતાધકરુણાયામવગત્ત્વ્યા । 'મા ભૂદ્ વ્યાધસ્ય દુઃખ' इति बुद्ध्या
મૃગાદિમાર્ગમૃતમાવેદયતોઽપિ મોહગર્ભેવ કરુણા । 'મા ભૂદ્ દુર્ભિક્ષે પશ્વાદિ દુઃખમાજન' इति करुणया पश्वादीन् व्यापादयतोऽपि
પ્રથમૈવ કરુણા । દુઃખમોચનબુદ્ધ્યા દુઃખશતજર્જરકલેવરાન્ મનુષ્યાદીન્ ધ્વનતોઽપીયમેવ જ્ઞેયા, સન્નાવાનવગતત્ત્વે સતિ પરદુઃખ-
પ્રહાણેચ્છાવત્ત્વાદિતિ દિક્ ।

યા તુ પ્રીતિમત્તાસમ્બન્ધવિકલસર્વસત્ત્વહિતેન = પ્રીતિમત્તાસમ્બન્ધશૂન્યેષુ સર્વેષુ એવ સત્ત્વેષુ સ્વભાવાદેવ કલ્યાણેન યુતા
કેવલિનામિવ ભગવતા મહામુનીના સર્વાનુગ્રહપરા અનુકમ્પા સા ચતુર્થી કરુણા જ્ઞેયા । મૂલગ્રન્થાનુસારેણ યોગભેદ-
દ્વાત્રિશિકાયા -> કરુણા દુઃખહાનેચ્છા મોહાદ્ દુઃખિતદર્શનાત્ । સવેગાચ સ્વભાવાચ પ્રીતિમત્ત્વપરેષુ ચ ॥ < [દ્વા દ્વા.
૧૮/૪] इत्युक्तम् ॥૧૩/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> મુદિતા તુ સુખમાત્રે સદ્દેતૌ અનુબન્ધયુતે પરે ચ । ઉપેક્ષા હિ કરુણાઽનુબન્ધ-નિર્વેદ-
તત્ત્વસારા इति॥૧૩/૧૦॥ इयमपि कारिका योगसूत्रटिप्पण-योगभेदद्वात्रिंशिकावृत्त्यादौ समुद्धृता [यो टि १/३३-द्वा द्वा. १८/

કરેલો છે પોતાના પૂર્વજ્ઞેએ જેની સાથે સબધ રાખેલો હોય અથવા પોતે જેની સાથે સબધ-પરિચય-ઓળખાણ કરેલ હોય
તે વ્યક્તિને વિશે પૂર્વોક્તિ (૧) ઉપકારી કે (૨) સગા હોવાના કારણે જે મિત્રભાવ થાય તે બન્ને નિમિત્તથી નિરપેક્ષ એવો
[ઓળખાણ હોવાના લીધે થતો] જે મિત્રભાવ તે ત્રીજી મૈત્રી જાણવી [૪] પરિચિત-અપરિચિત સાધારણરૂપે બધા જ લોકોમા
ઉપકારી હોવાના લીધે કે સગા હોવાના કારણે કે પરિચિત હોવાના નિમિત્તે જે મિત્રભાવ થાય તેનાથી ભિન્ન એવો જે હિતચિતાસ્વરૂપ
મિત્રભાવ તે ચોથી મૈત્રી જાણવી

ॐ ८३७१११ ॥ २ ॥ १ ॥ १ ॥ १ ॥

મોહ, અસુખ, સવેગ અને અન્ય હિતથી યુક્ત કુઝુણા ચાર પ્રકારની હોય છે [૧] મોહ = અજ્ઞાન અજ્ઞાનથી યુક્ત એવી
કુઝુણા એ ગ્લાન વ્યક્તિએ માગેલ અપથ્ય વસ્તુને આપવાના અભિલાષ જેવી છે [કતલખાનુ થરૂ કરવા ઈચ્છતા ગરીબ કસાઈને
આધુનિક યત્ર વસાવવા માટે જરૂરી આર્થિક સહાય કરવાની ઈચ્છા એ પાણ મોહગર્ભિત કુઝુણા જાણવી] [૨] જે પ્રાણી પાસે
સુખ ન હોય તેને લોકપ્રસિદ્ધ આહાર, વસ્ત્ર, આસન વગેરે આપવા સ્વરૂપ બીજી કુઝુણા સુખાભાવગર્ભિત જાણવી [૩] મોક્ષાભિલાષા-
સ્વરૂપ સવેગના લીધે સાસારીક દુઃખથી છોડાવવાની ઈચ્છાથી સુખી એવા જીવોને વિશે પાણ છદ્મસ્થ જીવોની સ્વાભાવિક રીતે
સ્નેહસબધથી જે કુઝુણા પ્રવર્તે તે ત્રીજી કુઝુણા સવેગગર્ભિત જાણવી [૪] જેની સાથે સ્નેહનો વ્યવહાર ન હોય એવા પાણ સર્વ
જીવોના હિતથી, કેવલીની જેમ મહામુનિઓની સર્વ જીવોના અનુગ્રહમા તત્પર એવી ચોથી કુઝુણા હિતગર્ભિત જાણવી [૧૩/૮]

ગાથાર્થ - 'સર્વ સુખને વિશે, 'સુદર હેતુને વિશે, 'સાનુબધ સુખને વિશે અને 'ઉત્કૃષ્ટ સુખને વિશે મુદિતા ભાવના ચાર
પ્રકારની જાણવી 'કુઝુણાપ્રધાન, 'અનુબધપ્રધાન, 'નિર્વેદપ્રધાન અને 'તત્ત્વપ્રધાન આમ ઉપેક્ષા ભાવના ચાર પ્રકારની જાણવી
[૧૩/૧૦]

સુખમાત્રે સામાન્યેનૈવ વૈવયિકેઽપથ્યાઽઽહારતૃપ્તિજનિતપરિણામાઽસુન્દરસુખકલ્પે સ્વપરનિષ્ઠે પ્રથમા મુદિતા । સન્ = પરિણામસુન્દરસુખજનનશાવિતમાન્ દેતુ યસ્ય તાદૃશે હિત-મિતાહારપરિભોગજનિતરસાસ્વાદ-સુખકલ્પે સ્વ-પરગતૈહિકસુખવિશેષે દ્વિતીયા । અનુવન્ધ = દેવ-મનુજજન્મસુ સુખપરમ્પરાઽવિચ્છેદ તેજ યુતે લોકદ્વયસુખે આત્મ-પરાપેક્ષ્યા તૃતીયા । પર = પ્રકૃષ્ટ મોહક્ષ્યાદિસમ્ભવ યત્સુખ તસ્મિન્ ચતુર્થી મુદિતા ।

કરુણા ચાનુવન્ધશ્ચ નિર્વેદશ્ચ તત્ત્વથ ઇતાનિ સારો યસ્યા સા તથા ઇતિ = અમુના પ્રકારેણ ચતુર્વિધા ઉપેક્ષા । કરુણા = મોહયુતકરુણા તત્સારા ઉપેક્ષા પ્રથમા, યથા કશ્ચિદાતુરસ્ય સ્વાતાન્ત્ર્યાદપથ્ય સેવમાનસ્યાઽહિત જાનાનોઽપિ તન્નિવારણમવધીર્યોપેક્ષા કરોતિ, મા શૂદનુકમ્પાભઙ્ગ ઇતિ । અનુવન્ધ = ફલસિદ્ધ્યન્ત' કાર્યવિષય પ્રવાહપરિ-ણામ તત્સારા દ્વિતીયા, યથા કશ્ચિત્ કુતશ્ચિદાલસ્યાદેરશર્જનાદૌ ન પ્રવર્તતે, તથાઽપ્રવર્તમાનમન્યદા તદ્વિતાર્થી 'પ્રવર્તયતિ, વિવક્ષિતે તુ કાતો પરિણામસુન્દરકાર્યસન્તાનમવેક્ષમાણો માધ્યસ્થ્યમવલમ્બત ઇતિ । નિર્વેદ = ભવવૈરાગ્ય, તત્સારા તૃતીયા, યથા ચતસૃપુ ગતિષુ નાનાવિદધ દ્વાપરમ્પરામનુભવતો જીવસ્ય કથશ્ચિન્મનુજ-દેવગતિષુ સર્વેન્દ્રિ-યાહ્વાદક સુખવિશેષમનુપશ્યતોઽપિ તદસારતાકાદાચિત્કત્વાભ્યા તસ્મિન્નુપેક્ષા । તત્ત્વ = વસ્તુસ્વભાવ, તત્સારા ચતુર્થી યા મનોજ્ઞામનોજ્ઞાના વસ્તૂના પરમાર્થતો રાગ-દ્વેપાનુત્પાદકત્વેન સ્વાપરાધમેવ મોહવિકારસમુત્થ ભાવયત સ્વરૂપ-

કલ્યાણકન્દલી

૫/૬] ।

મોહયુતકરુણેતિ । પ્રથમકરુણાયા મોહાનુવિદ્ભત્ત્વેઽપિ દાનાગપ્રાધાન્યાત્ કરુણાત્મમ્ । અન્ન તૂપેક્ષાપ્રાધાન્યાત્ ઉપેક્ષાયામવતાર., ઉપધેયસાદ્ધર્મ્યેઽપ્યુપાયોરસાદ્ધર્મ્યાદિતિ વિભાવનાયમ્ ।

પરમાર્થતો રાગદ્વેપાનુત્પાદકત્વેન → 'તાનેવાચાન્ દ્વિપત. તાનેવાચાન્ પ્રલીયમાનસ્ય । નિશ્ચયતોઽસ્યાનિષ્ઠ ન વિદ્યતે કિન્ચિદિદ વા ॥૫૦॥ ઇતિ પ્રદશમરતિવચનાદિના સ્વાપરાધમેવ મોહવિકારસમુત્થ ભાવયત' । તદુક્ત શ્રીવુદ્ધિસાગરસૂરિભિરપિ

ॐ મુદિતા ભાવનાના ૪ ભેદને ઓળખીએ ॐ

ટીકાર્થ :- [૧] જોઈ પાણુ મુખને વિશે સામાન્યથી પોતાનામા કે બીજામા ગહેલ વેપયિક મુખને વિશે, કે જે અપથ્ય આહારથી થયેલ તૃપ્તિથી ઉત્પન્ન થનાર પશિણામે ખરાબ મુખ જેવુ છે, આનંદ થવો તે પ્રથમ મુદિતા ભાવના જાણવી [પોતાની પ્રકૃતિને અનુકૂળ ન હોય - નુકસાનકારક હોય તેવી કુપથ્ય ચીજને ખાવાથી થનાર તૃપ્તિથી જે મુખ ઉત્પન્ન થાય છે તે પરિણામે ખરાબ હોય છે તેમ વેપયિક મુખ ભોગવવામા મજા આવે પાણુ તે પશિણામે ભયદગ મજા છે છતાં પોતાના કે બીજાના વેપયિક મુખમા જે આનંદ થાય તે પ્રથમ મુદિતા ભાવના જાણવી આ ઔદયિક ભાવસ્વરૂપ છે] [૨] જેનો હેતુ પશિણામે મુદર એવા મુખને ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિવાળો હોય તેવા પોતાના કે બીજાના આ લોકના વિશેષ પ્રકારના મુખને વિશે જે આનંદ થાય તે બીજી મુદિતા ભાવના જાણવી એનો વિષય બનનાર મુખ વિશેષ એ હિત-મિત એવા આહારને વાપરવાથી થનાર સ્વાસ્થ્યાદના મુખ જેવુ છે [૩] જે પરિણામે મુદર છે, શક્તિવર્ધક છે, આરોગ્યદાયક છે, સ્ફૂર્તિજનક છે જબુકમાર, શાલિભદ્ર વગેરેની સમૃદ્ધિ જેઈને આનંદ થાય તેનો બીજી મુદિતામા સમાવેશ થઈ શકે-એવુ જાણાય છે] [૩] દેવ-મનુષ્યભવમા મુખની પરપરાનો વિચ્છેદ ન થવો તે અનુબધ કહેવાય પોતાની અને બીજાની અપેક્ષાએ આલોક અને પરલોકના અનુબધયુક્ત મુખને વિશે જે આનંદ થાય તે ત્રીજી મુદિતા અનુબધપ્રધાન જાણવી [૪] મોહનીય કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થનાર પ્રકૃષ્ટ મુખને વિશે જે આનંદ થાય [નિશ્ચ પરમાન્માના મુખને જાણીને આનંદ થાય] તે ઉત્કૃષ્ટમુખપ્રધાન એવી ચોથી મુદિતા ભાવના જાણવી

ૐ ચાર પ્રકારની ઉપેક્ષાને સમજાએ ૐ

કુણા, અનુબધ, નિર્વેદ અને તત્ત્વ જેનો માર છે તે રીતે ચાર પ્રકારની ઉપેક્ષા જાણવી [૧] કુણાશબ્દનો અર્થ છે મોહયુક્ત કુણા તે જેનો માર હોય તેવી ઉપેક્ષા = કુણામાર ઉપેક્ષા જેમ કે સ્વચ્છદતાથી અપથ્યને ખાનાર રોગીના અહિતને જાણવા છતાં તેને અટકાવવાનુ માટી વાળીને 'અનુકપાનો ભગ ન થાવ' એવી બુદ્ધિથી જે માણસ તેની ઉપેક્ષા કરે [૨] અનુબધ = કળની નિશ્ચિ મુરિ રહે તેવો કાર્યવિષયક પ્રવાહનો પરિણામ આ અનુબધ જેનો સાર હોય તેવી ઉપેક્ષા = અનુબધસાર ઉપેક્ષા જેમ કે કોઈક આજમ વગેરેને લીધે જોઈ માણસ ધનોપાર્જન વગેરેમા પ્રવૃત્તિ ન કરે તો તેવા અપ્રવર્તમાનને તેનો હિતેચ્છ આમ તો પ્રવતવિ પાણુ [કાલક્ષેપ કરવાથી] પશિણામે સાગ કાર્યની પરપરાને જોતો કોઈક સમયે મધ્યસ્થતાને - ઉદાસીનતાને ધારણ કરે આ અનુબધમાર બીજી ઉપેક્ષા જાણવી [૩] સમારનો વેગવ્ય જેનો માર હોય તેવી ઉપેક્ષા નિર્વેદસાર કહેવાય જેમ કે નરકાદિ ચાગ્ય ગતિમા અનેકવિધ દુ ખોની પરપરાને અનુભવતા જીવને મનુષ્ય-દેવ ગતિમા સર્વ ઈન્દ્રિયોને ખુશ કરે તેવુ

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'ફલમિદ્ધાન્ત' ક્વચિદ્ પાઠ । ૨ હ પ્રતો અન્ન 'ન' પટ્ટપ્રમેષો વતતે । ૩ ચાગ્રદ્ધ પ્રતિમાતિ ।

વ્યવસ્થિતવસ્ત્વપરાધમપશ્યતો બાહ્યાર્થેષુ સુખ-દુઃસ્વહેતુતાનાશ્રયણાન્માધ્યસ્થ્યમવલમ્બમાનસ્ય ભવતિ ॥૧૩/૧૦॥

કેષા પુનરેતાશ્ચતસ્ર પરિણમન્તીત્યાહ -> '૧તા' ઇત્યાદિ ।

૧તા: સ્વત્વભ્યાસાત્ક્રમેણ વચનાનુસારિણા પુંસામ્ । સદ્વૃત્તાના સતત શ્રાદ્ધાના પરિણમન્ત્યુચૈ: ॥૧૩/૧૧॥

૧તા = પ્રાગુક્તા, સ્વલુ = પુન અભ્યાસાત્ = પુન પુનયવૃત્તે ક્રમેણ = આનુપૂર્વ્યા વચનાનુસારિણા = આગમપુરસ્કારિણા પુસા = પુરુષાણા સદ્વૃત્તાના = સત્ત્વરિણા સતત = અનવરત શ્રાદ્ધાના = શ્રદ્ધાયુક્તાના પરિણમન્તિ = આત્મસાદ્ભવન્તિ ઉચ્ચૈ = અત્યર્થમ્ ॥૧૩/૧૧॥

કલ્યાણકન્દલી

અધ્યાત્મગીતાયા -> વૈષયિકપદાર્થેષુ સુખ દુઃખ ન વસ્તુત. । તત્ર મિથ્યાત્વબોધેન મોહી ભવતિ માનવ: ॥૨૪॥ <- ઇતિ । વિષયાણા સુખ-દુઃખાઽહેતુતા તુ પરેષામપીઠેવ । તદુક્ત વિષ્ણુપુરાણે -> વસ્ત્વેકમેવ દુઃખાય સુખાયેષ્વોદ્ભવાય ચ । કોપાય ચ યતસ્તસ્માદ્ વસ્તુ દુઃખાત્મક કુત: ? ॥ તદેવ પ્રીતયે ભૂત્વા પુનર્દુઃખાય જાયતે । તદેવ કોપાય તત: પ્રમાદાય ચ જાયતે ॥ તસ્માદ્ દુઃખાત્મક નાસ્તિ ન ચ કિંચિત્ સુખાત્મકમ્ । મનસ: પરિણામોઽય સુખ-દુઃખાદિલક્ષણ: ॥ <- [૨/૬/૪૫-૪૬-૪૭] ઇતિ । શિષ્ટ સ્પષ્ટમ્ । ચતુર્વિધા અપિ મૈત્ર્યાદિભાવના યથોત્તર વિશિષ્ટ-વિશિષ્ટતરવિવેકજન્યા । ૧તત્કારિકા-નુસારેણ યોગભેદદ્વાત્રિશિકાયા -> આપાતરમ્યે સદ્ધેતાવનુબન્ધયુતે પરે । સન્તુષ્ટિમુદિતા નામ સર્વેષા પ્રાણિના સુખે ॥૫॥ કરુણાતોઽનુબન્ધાચ નિર્વેદાત્તત્ત્વચિન્તનાત્ । ડપેક્ષા હ્રહિતે કાલે સુખેઽસારે ચ સર્વત: ॥૬॥ <- ઇત્યુક્તમ્ ॥૧૩/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ૧તા' સ્વલુ ક્રમેણ અભ્યાસાત્ વચનાનુસારિણા સદ્વૃત્તાના સતત શ્રાદ્ધાના પુસા ઉચ્ચૈ: પરિણમન્તિ ॥૧૩/૧૧॥ ઇય કારિકા લોકવિશિકાવૃત્તિ-યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ-યોગસૂત્રટિપ્પણાદૌ સમુદ્ધતા [લો.વિ ગો ૭ યો.મે.૧૮/૭ યો ટિ ૧/૩૩] । શ્રદ્ધાયુક્તાના ડપલક્ષણાત્ સવેગોપેતાનાશ્ચ, તેષામપિ આસન્નસમાધિલાભાદે: પરેષામપિ સમ્મ-તત્વાત્, તદુક્ત યોગસૂત્રે -> તીવ્રસવેગાનામાસન્ન. <- [૧/૨૧] । આત્મસાત્ ભવન્તિ = ફલોપધાયિકા ભવન્તિ, ફલજ્ઞેતાસા યથાક્રમ સુખીર્ષ્યા-દુઃખિતોપેક્ષા-પુણ્યદ્વેષાડપુણ્યતિરસ્કારપરિત્યાગ । તદુક્ત યોગભેદદ્વાત્રિશિકાયા -> સુખીર્ષ્યા દુ ડિતોપેક્ષા પુણ્ય-દ્વેષમધર્મિષુ । રાગ-દ્વેષૌ ત્વજન્નેતા લ્લ્લ્વાઽધ્યાત્મ સમાશ્રયેત્ ॥ <- [દ્વા દ્વા.૧૮/૭] ઇતિ । વાચસ્પતિમિશ્રોઽપિ તત્ત્વ-વૈશારદ્યા -> સુખિતેષુ મૈત્રી = સૌહાર્દ ભાવયત. ઇર્ષ્યાકાલુષ્ય નિવર્તતે ચિત્તસ્ય । દુઃખિતેષુ ચ કરુણા આત્મનીવ પરસ્મિન્ દુ.ખપ્રહાણેચ્છા ભાવયત: પરાપકારચિકીર્ષાકાલુષ્ય ચેતસો નિવર્તતે । પુણ્યશીલેષુ પ્રાણિષુ મુદિતા = હર્ષ ભાવયતોઽસૂયાકાલુષ્ય ચેતસો નિવર્તતે । અપુણ્યશીલેષુ ચોપેક્ષા = માધ્યસ્થ્ય ભાવયતોઽમર્ષકાલુષ્ય ચેતસો નિવર્તતે । તતશ્ચાસ્ય રાજસતામસધર્મનિવૃત્તૌ શુક્લો ધર્મ ઉપજાયતે <- [યો.સૂ ૧/૩૩ ત.વૈ.પૃ ૧૮] ઇત્યાહ । પ્રાગુક્ત [૧૨/૧૪] ધ્યાનસિદ્ધ્યૈ મૈત્ર્યાદીનામાવશ્યકતા પ્રસિદ્ધૈવ । તદુક્ત ન્યાયવિજયેન અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકે -> ધ્યાનસ્ય સિદ્ધ્યૈ દૃઢભાવનાનામાવશ્યકત્વ વિનુધા વદન્તિ । મૈત્રી પ્રમોદ કરુણામુપેક્ષા યુજીત તદ્ ધ્યાનમુપસ્કરોતિ ॥ <- [૬/૧૪] ઇતિ । મૈત્ર્યાદિવિરહે તુ ધર્મપ્રાપ્તિર્દુર્લભા । તદુક્ત યોગસારે -> ધર્મકલ્પદ્રુમસ્યૈતા મૂલ મૈત્ર્યાદિભાવના. । યૈર્ન જ્ઞાતા ન ચામ્યસ્તા. સ તેષામતિદુર્લભ ॥ <- [૨/૭] ઇતિ । પ્રાગુક્ત-

યોડુ-ધ્રાણુ સુખ છે - એવુ જોવા છતા તેની અસારતા અને ક્ષણિકતાને લીધે તેની ઉપેક્ષા કરવી-આ નિર્વેદસાર ૩જી ઉપેક્ષા જાણવી [૪] વસ્તુનો સ્વભાવ જોનો સાર-નિષ્કર્ષ હોય તે ઉપેક્ષા તત્ત્વસાર જાણવી જેમ કે સારી કે ખરાબ વસ્તુ વાસ્તવમા રાગ-દ્વેષનુ કારણ નથી, પરંતુ પોતાનુ મોહનીય કર્મ તેનુ કારણ છે મોહનીય કર્મની વિકૃતિથી ઉત્પન્ન થયેલ પોતાના અપરાધની વિચારણા કરતો જીવ પોતાના [= વસ્તુના] સ્વભાવમા વ્યવસ્થિત એવી બાહ્ય વસ્તુના અપરાધને જોતો નથી તેવુ ન જોવાથી બાહ્ય પદાર્થમા સુખકારણતાનો કે દુઃખકારણતાનો તે આશ્રય નથી કરતો આમ બાહ્ય પદાર્થને સુખ-દુઃખકારણ ન માનવાથી માધ્યસ્થતાને ધારણ કરતા જીવની ઉપેક્ષા તત્ત્વસાર જાણવી [૧૩/૧૦]

કેવા જીવોને આ મૈત્રી વગેરે ચાર ભાવનાઓ પરિણમે છે ? આનો જવાબ જાણાવતા મૂલકારશ્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- આ ભાવનાઓ ક્રમશઃ અભ્યાસ કરવાથી આગમને અનુસરનારા, સુદર ચારિત્રવાળા અને સતત શ્રદ્ધાવાળા પુરુષોને અત્યંત પરિણમે છે [૧૩/૧૧]

❀ મૈત્રી વગેરે ભાવના છોતે પરિણમે ? ❀

દીકાર્થ :- [સર્વત્ર કાર્યમા] આગમને આગળ કરનારા, સુદર ચારિત્રવાળા અને શ્રદ્ધાવાળા એવા પુરુષોને - જીવોને પૂર્વોક્ત મૈત્રી વગેરે ચાર ભાવનાઓ વારંવાર પુનરાવર્તન = અભ્યાસ કરવાથી - ત્થાપ છે. [૧૩/૧૧] આ બધુ યોગનો આરભ કરનાર અને જેણે યોગારભ કરી દીધેલ છે તેવા યોગ ને આશ્રયીને કહ્યુ નિષ્પન્નબોજ ।

एतच्च योगारम्भकारब्धयोगान् प्रत्युवतम् ।

निष्पन्नयोगानां तु चित्त कीदृशम् ? इत्याह → 'एतदि'त्यादि ।

एतद्रहितं तु तथा तत्त्वाभ्यासात्પરાર્થકાર્યેવ । સદ્બોધમાત્રમેવ હિ ચિત્ત નિષ્પન્નયોગાનામ્ ॥૧૩/૧૨॥

एतद्रहितं तु = निर्विकल्पसंस्कारेण मैत्र्यादिभावनानांशात् तद्रहितमेव तथा = तेन प्रकारेण इतराऽसम्भविना तत्त्वाभ्यासात् = परमार्थाभ्यासात् प्रकृष्टभावनाजनित-तद्विप्रमुक्त-तत्त्वज्ञानाऽऽहितसंस्कारादित्यर्थ । परार्थ-कार्येव = परोपकारैकशीलमेव । सदबोध = निर्मलज्ञान तन्मात्रमेव हि चित्त निष्पन्नयोगानाम् । तत्त्वक्षणशेद

કલ્યાણકન્દલી

શાન્ત્યાદિકમપિ મૈત્ર્યાદ્યભ્યાસલઘ્વસમતા વિના નોપપદ્યતે તત્ત્વતઃ । તદુક્ત યોગસાર એવ → શાન્ત્યાદિર્દગ્ધા ધર્મઃ સર્વધર્મ-શિરોમણિ । સોઽપિ સામ્યવતામેવ મૈત્ર્યાદિકૃતકર્મણામ્ ॥ ← [૨/૩૭] ઇતિ ॥૧૩/૧૨॥

મૂલગ્રન્થે દૃષ્ટાન્વયસ્તેવમ્ → નિષ્પન્નયોગાના ચિત્ત તુ એતદ્રહિત તત્ત્વાભ્યાસાત્પરાર્થકારિ એવ સદ્બોધમાત્રમેવ ॥૧૩/૧૨॥

નિર્વિકલ્પસંસ્કારેણ = જ્ઞાતૃ-જ્ઞેય-જ્ઞાનવિકલ્પાનવભાસપૂર્વિલ-સ્વપ્રકાશબોધાભ્યાસેન મૈત્ર્યાદિભાવનાનાંશાત્ તદ્રહિતમેવ = મૈત્ર્યાદિરહિતમેવ । યત્તુ વિગેષ્ય-વિશેષણ-સર્ગતર્જનવગાહિજ્ઞાન નિર્વિકલ્પકમિતિ નૈયાયિકોપપાદિત તન્નાત્ર ગ્રાહ્યમ્, તસ્યાઽત્રાઽ-કિશ્ચિત્કરત્વાત્ । અન્યે તુ પરમાર્થભૂત શુદ્ધવસ્તુપ્રકાશક જ્ઞાન નિર્વિકલ્પકમિત્યાહુ । જ્ઞેયભેદેનાઽપ્રકાશકત્વે સતિ જ્ઞાનવેદન નિર્વિકલ્પકમિત્યપરે । ન ચ પ્રાક્ [૧૩/૯ પૃ ૩૦૬] ચતુર્થી કરુણા કેવલિનિ પ્રતિપાદિતાઽત્ર તુ મૈત્ર્યાદિવ્યવચ્છેદ, નિષ્પન્ન-યોગાનામુક્ત ઇતિ વિરોધ ઇતિ શઙ્કનીયમ્, નિર્વિકલ્પાભ્યાસેન સવિકલ્પકમૈત્ર્યાદિભાવનાનાંશેપિ નિર્વિકલ્પાત્મના તદનુવૃત્તિરિષ્ટત્વાત્ । તદુક્ત સ્યાદ્ઘાટરહસ્યે → ભગવતા મોહાભિવ્યક્તચૈતન્યવિગેષરૂપાયા ઇચ્છાયા અસત્ત્વેઽપિ તદનભિવ્યક્તચૈતન્યવિગેષરૂપાનુજિવૃક્ષાદિ-સત્ત્વ ન વિરુદ્ધમ્ ← [મ સ્યા રહ કા ૭ દ્વિ ય પૃ ૫૨૮] । અત્રાનુજિવૃક્ષા = અનુગ્રહપરિણામ = હિતપરિણતિ = કલ્યાણા-શય = ઉચ્ચિતાધ્યવસાય । યથા ચૈતતત્ત્વ તથાઽસ્માભિર્જયલતાભિધાનાયા તટ્ટીકાયામભિહિતમ્ । એન્દ્રસ્તુતિચતુર્વિંશતિકાવૃત્તૌ અપિ → ભગવત સર્વેષ્વપિ જીવેષુ અવિશેષેણ કૃપાલુત્વાત્ કૃપાઽસ્ત્યેવ, અન્યથા માધ્યસ્થ્યહાનિપ્રસન્નાત્ ← [૬/૧] ઇત્યુક્તમ્ । વીજજન્યવૃક્ષફલેષુ વીજસન્દ્રાવત્ નિર્વિગેષપ્રકૃટવિશુદ્ધકરુણોપહિતતીર્થદ્વરત્વશાલિનિ કરુણાસન્દ્રાવોઽનાવિલ એવેત્યપિ પ્રાહુ, 'પ્રાગુક્તમૈત્ર્યાદિફલસન્દ્રાવાત્તત્ત્વતઃ' તદનિવૃત્તિરિત્યપિ ન્યાન્તરાભિપ્રાયો વિભાવનીયોઽત્ર । ઇતરાસમ્ભવિના = સુખાદિચિન્તાન્યેષ્યાદિ-સમ્ભવશૂન્યેન પ્રકારેણ → મત્ત કાયાદયો ભિન્નાસ્તેભ્યોઽહમપિ તત્ત્વતઃ । નાહમેષા કિમપ્યસ્મિ મમાપ્યેતે ન કિશ્ચન ॥ એવ સમ્યગ્વિનિશ્ચિત્ય સ્વાત્માન ભિન્નમન્યતઃ । વિધાય તન્મય ભાવ ન કિશ્ચિદપિ ચિન્તયેત્ ॥ ← [૫/૧૮-૧૯] ઇતિ તત્ત્વાનુશાસના-દ્યુક્તસ્વરૂપમાલમ્બ્ય પરમાર્થાભ્યાસાત્ પ્રકૃષ્ટભાવનાજનિત-તદ્વિપ્રમુક્તતત્ત્વજ્ઞાનાઽઽહિતસંસ્કારાત્ = પ્રકૃષ્ટમૈત્ર્યાદિભાવનાજનિતેન મૈત્ર્યાદિવિકલ્પાનનુવિદ્ધતત્ત્વજ્ઞાનેન ઉપહિતાત્ સંસ્કારાત્ । પરોપકારૈકશીલ = મોહાઽસમ્પૃક્તાન્યહિતકરુણૈકસ્વભાવમ્ । તન્માત્રમેવ = નિર્મલજ્ઞાનમાત્રમેવ હિ ચિત્ત નિષ્પન્નયોગાનામ્ । તદુક્ત મુક્તિકોપનિપદિ → માનસીર્વાસના પૂર્વ ત્યક્ત્વા વિષયવાસના । મૈત્ર્યાદિવાસનાનામ્નીર્ગૂઢાણાઽમલવાસના ॥ તા અપ્યતઃ પરિત્યજ્ય તાભિર્વ્યવહરન્નપિ । અન્ત શાન્ત સમસ્નેહો ભવ ચિન્માત્રવાસન ॥ ← [૨/૬૯-૭૦] ઇતિ । તાદૃશનિર્વિકલ્પદશાયામેવ તત્ત્વતઃ સુખસવેદનમ્ । તદુક્ત વૃહત્કલ્પભાષ્યે → નિઙ્ગિકલ્પસુહ સુહ ← [૫૭૧૭] ઇતિ । પરમતાનુસારેણ સમાધિદશાઽત્રાઽવબોદ્ધવ્યા, તદુક્ત વિષ્ણુપુરાણે → તસ્યૈવ કલ્પનાહીન સ્વરૂપગ્રહણ હિ યત્ । મનસા ધ્યાનનિષ્પાદ્ય સમાધિ સોઽભિધીયતે ॥ ← [૬/૭/૯૨] તસ્ય = ધ્યેયસ્ય । પરેષામપિ સમ્મતમિદમ્ । તદુક્ત વૃહત્સન્યાસોપનિપદિ → પ્રૃથ્વીજોપમા ભૂયો જન્માકુરવિવર્જિતા । હૃદિ જીવન્ચિમુક્તાના શુદ્ધા ભવતિ વાસના ॥ પાવની પરમોદારાશુદ્ધસત્ત્વાનુપાતિની । આત્મધ્યાનમયી નિત્યા સુપ્રતિષ્ઠેવ તિષ્ઠતિ ॥ [૨/૫૯-૬૦] ← ઇતિ ।

યોગીઓનુ ચિત્ત કેવુ હોય ? આ વાતને શ્રેયકારથી જણાવે છે

ગાથાર્થ :- નિષ્પન્નયોગવાળા યોગીઓનુ ચિત્ત મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓથી રહિત જ હોય છે તેમ જ તત્ત્વના અભ્યાસથી પરાર્થ કરનાર જ હોય છે તથા કેવલ સદ્બોધસ્વરૂપ જ હોય છે [૧૩/૧૨]

ૐ નિષ્પન્ન યોગીના ચિત્તનો પરિચય ૐ

ટીકાર્થ :- નિષ્પન્નયોગીઓનુ ચિત્ત મૈત્રી આદિ ભાવનાઓથી રહિત હોય છે, કારણ કે નિર્વિકલ્પક સંસ્કાર દ્વારા મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓનો નાશ થાય છે બીજા કોઈ જીવોમા ન મલવી શકે તેવા પારમાર્થિક તત્ત્વોના અભ્યાસથી અર્થાત્ પ્રકૃષ્ટ મૈત્રી વગેરે ભાવનાથી ઉત્પન્ન થયેલ અને મૈત્રી વગેરે ભાવનાથી તદન મુક્ત બનેલ એવા તત્ત્વજ્ઞાનથી આવેલ સંસ્કારથી નિષ્પન્ન યોગીનુ ચિત્ત પરોપકાર કરવાના જ એકમાત્ર સ્વભાવવાળુ હોય છે કારણ કે તેઓનુ ચિત્ત બીજા દોષથી રહિત જ્ઞાનમાત્રસ્વરૂપ જ

૧ મુદ્રિતપત્રો → જ્ઞાનાદીતરસંસ્કાર ← ઇત્યશુદ્ધ પાઠ ।

→ દોષવ્યપાય પરમા ચ વૃત્તિરૌચિત્યયોગ સમતા ચ ગુર્વી । વૈરાદિનાશોઽથ ઋતભરા ધી નિષ્પન્નયોગસ્ય તુ ચિહ્નમેતત્ ॥
 <- । પૂર્વલક્ષણઘૈતત્ → અલૌલ્યમારોગ્યમનિષ્કુરુત્વ ગન્ધ શુભો મૂત્રપુરીષમલ્પમ્ । કાન્તિ પ્રસાદ સ્વરસૌમ્યતા ચ
 યોગપ્રવૃત્તે પ્રથમ હિ ચિહ્નમ્ ॥ મૈત્ર્યાદિયુવત વિષયેષુ ચેત પ્રભાવવદ્ધૈર્યસમન્વિતસ્ય । દ્વન્દ્વૈરધૃષ્યત્વમભીષ્ટલાભો જન-
 પ્રિયત્વસ્ય તથા પર સ્યાત્ ॥ <- ઇતિ ॥૧૩/૧૨॥

અભ્યાસક્રમેણ મૈત્ર્યાદિપરિણતિર્ભવતી ત્યુક્તમ્ (૧૩/૧૧) । સ કથ શુદ્ધ ? કેષાઞ્ચ સ્યાત્ ? ઇત્યાહ →
 'અભ્યાસોઽપી'ત્યાદિ ।

અભ્યાસોઽપિ પ્રાયઃ પ્રભૂતજન્માનુગો ભવતિ શુદ્ધઃ । કુલયોગ્યાદીનામિહ તન્મૂલાધાનયુક્તાનામ્ ॥૧૩/૧૩॥

અભ્યાસોઽપિ = પરિચયોઽપિ પ્રાય = બાહુલ્યેન પ્રભૂતજન્માનુગ = બહુતરભવાનુવૃત્ત શુદ્ધ = નિર્દોષો ભવતિ

કલ્યાણકન્દલી

યત્તુ ભગવદ્ગીતાયા → શક્નોતીઠૈવ ય. સોઢુ પ્રાક્ શરીરવિમોક્ષણાત્ । કામક્રોધોદ્ભવ વેગ સ યોગી સ સુખી નર. ॥
 <- [૫/૨૩] ઇત્યુક્તમ્, તત્તુ આરબ્ધયોગસ્યાપેક્ષ્યા બોધ્યમ્ । નિષ્પન્નયોગસ્ય તુ કામ-ક્રોધાદિવિનિર્મુક્તમેવ ચેતઃ સદા કાલમિતિ
 ધ્યેયમ્ । અન્યેષામપિ પરિક્ષીણવિકલ્પત્વેનાઽયમભિમતઃ, યથોક્ત → શ્યાસનસ્થોઽથ પથિ વ્રજન્વા સ્વસ્થ. પરિક્ષીણવિતર્કજાલઃ ।
 સસારવીજક્ષયમીક્ષમાણ. સ્યાન્નિત્યમુક્તોઽમૃતભોગભોગી ॥ <- [ ] ઇતિ । તથા ચ તચિત્ત સકલ્પ-વિકલ્પવૃત્તિરહિત શુદ્ધજ્ઞાનમાત્ર-
 મિત્યર્થઃ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય માર્કણ્ડેયપુરાણેઽપિ → યુક્તીત યોગી નિર્જિત્ય ત્રીન્ ગુણાન્ પરમાત્મનિ । તન્મયશ્ચાત્મના ભૂત્વા ચિદ્વૃત્તિ-
 મપિ સત્યજેત્ ॥ <- [૩/૪૫] ઇત્યુક્તમ્ । એતાદૃશજ્ઞાનયોગદગ્ધકર્મ-ક્લેશાદયો ન પુનરુત્પદ્યન્ત ઇતિ પરેષામપિ સમ્મતમ્ । તદુક્ત મોક્ષ-
 ધર્મે → વીજાન્યગ્ન્યુપદગ્ધાનિ ન રોહન્તિ યથા પુન. । જ્ઞાનદઘૈસ્તથા ક્લેશૈર્નાત્મા સમ્પદ્યતે પુન. ॥ <- [૨૧૧/૧૭] ઇતિ । ભગ-
 વદ્ગીતાયામપિ → જ્ઞાનાગ્નિ. સર્વકર્માણિ ભસ્મસાત્ કુરુતેઽર્જુન ! <- [૪/૩૭] ઇત્યુક્તમ્ । શાર્કધરપદ્ધતિસવાદમાહ → અલૌલ્ય-
 મિત્યાદિ । તદુક્ત સ્કન્દપુરાણેઽપિ → અલૌલ્યમારોગ્યમનિષ્કુરુત્વ ગન્ધ. શુભો મૂત્રપુરીષયોશ્ચ । કાન્તિ. પ્રસાદ સ્વરસૌમ્યતા ચ યોગ-
 પ્રવૃત્તે. પ્રથમ હિ ચિહ્નમ્ ॥ <- [માહેશ્વરખણ્ડ-કુમારિકાખણ્ડ ૫૫/૧૩૮] ઇતિ । તદુક્ત શ્વેતાશ્વતરોપનિપદિ → લઘુત્વમારોગ્ય-
 મલોલુપત્વ વર્ણપ્રસાદ. સ્વરસૌષ્ઠવ ચ । ગન્ધ. શુભો મૂત્રપુરીષમલ્પ યોગપ્રવૃત્તિ પ્રથમા વદન્તિ ॥ <- [૨/૧૩] ઇતિ ॥૧૩/૧૨॥
 મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તન્મૂલાધાનયુક્તાના કુલયોગ્યાદીના ઇહ અભ્યાસોઽપિ હિ પ્રાય. પ્રભૂતજન્માનુગ. શુદ્ધો
 ભવતિ ॥૧૩/૧૩॥ ઇય કારિકા દ્રવ્યસપ્તતિકાવૃત્તિ-લોકવિશિકાવૃત્તિ-પચ્ચાશકવૃત્ત્યાદૌ [દ્ર.સ.ગા ૮ લો.વિ.ગા ૭ પચા.
 ૧/૨૬ વૃ પૃ ૪૧] સમુદ્ધૃતા ।

મૈત્ર્યાદીના અભ્યાસોઽપિ = પરિચયોઽપીતિ । સ ચ દીર્ઘકાલ-નૈરન્તર્ય-સત્કારાઽસેવિતો વૃદ્ધભૂમિ. [૧/૪] ઇતિ યોગ-
 સૂત્રકારઃ । સતત પ્રવર્ધમાન સદભ્યાસો હિ માવના ભળ્યતે । યથોક્ત યોગભેદદ્વાત્રિશિકાયા → અભ્યાસો વૃદ્ધિમાનસ્ય
 બુદ્ધિસન્નતઃ । નિવૃત્તિરશુભાભ્યાસાન્દ્રાવૃદ્ધિશ્ચ તત્કલમ્ ॥ <- [દ્વા દ્વા ૧૮/૯] ઇતિ । અન્યત્રાપિ → જન્માન્તરે યદભ્યસ્ત

હોય છે નિષ્પન્નયોગીઓનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે → ^૧દોષરહિતતા, ^૨વિશુદ્ધ મનોવૃત્તિ, ^૩ઓશિષ્યલાભ, ^૪પ્રકૃષ્ટ સમતા, ^૫વૈરાદિનો
 નાશ, ^૬જ્ઞાનભરા = સત્યતાઅવગાહી બુદ્ધિ <- આ નિષ્પન્નયોગીનું લક્ષણ છે યોગાભ્યાસીના લક્ષણ આ મુજબ છે
 → ^૧સલપટતાનો અભાવ, ^૨આરોગ્ય, ^૩નિશ્ચરતાનો અભાવ, ^૪સુગંધ, ^૫મળ-મૂત્રની અત્પતા, ^૬કાન્તિ-તેજ, ^૭પ્રસન્નતા અને ^૮સૌમ્ય
 અવાજ આ યોગપ્રવૃત્તિનું પ્રથમ ચિહ્ન છે તેમ જ જીવોના વિશે મૈત્રી વગેરેથી વાસિત ચિત્ત^૯, પ્રભાવશાળી ચિત્ત^{૧૦}, ધૈર્યયુક્ત
 ચિત્ત^{૧૧}, સુખ-દુઃખ, ઠડી-ગરમી, અનુકૂળતા-પ્રતિકુળતા વગેરે દ્વન્દ્વોથી પરાભવ ન પામવાપણુ^{૧૨}, મનોવાહિતપ્રાપ્તિ^{૧૩} અને શ્રેષ્ઠ
 લોકપ્રિયતા^{૧૪} પણ હોય <- [૧૩/૧૨]

વિશેષાર્થ - નિષ્પન્નયોગીનું ચિત્ત તો તત્વાભ્યાસથી પરાયકારી જ નિર્દોષ જ્ઞાનસ્વરૂપ બની ગયું હોવાથી તેમનામા મૈત્રી
 વગેરે ભાવનાઓ હોતી નથી મૈત્રી વગેરે ભાવો પ્રકૃષ્ટ રીતે આત્મસાત્ કર્યા બાદ જે સૂક્ષ્મ બુદ્ધિગમ્ય પારમાર્થિક તત્ત્વોના જ્ઞાનથી
 જન્ય નિર્વિકલ્પક સસ્કાર દ્વારા મૈત્રી વગેરે ભાવના નાશ પામવા છતાં ચિત્ત પરોપકારરસિક બને છે તીર્થંકર પરમાત્માઓ વગેરેના
 જીવનમા દૃષ્ટિપાત કરતાં આ વાત બરાબર સંગત થઈ જાય છે [૧૩/૧૨]

અભ્યાસ દ્વારા કાલક્રમે મૈત્રી વગેરે પરિણતિ આત્મસાત્ થાય છે - આ વાત આગલી ગાથામા જણાવી 'એ અભ્યાસ
 કેવી રીતે અને કોને શુદ્ધ થાય ?' આ વાતને ગ્રંથકારશ્રી જણાવે છે

ગાથાર્થ - પ્રસ્તુતમા મૈત્રી વગેરેના બીજાભ્યાસથી યુક્ત એવા કુલયોગી વગેરેનો અભ્યાસ પણ પ્રાય અનેક જન્મોમા
 અનુગત હોય તો શુદ્ધ થાય છે [૧૩/૧૩]

❁ અભ્યાસશુદ્ધિ ❁

દીકાર્થ - અભ્યાસ = પરિચય પણ મોટા ભાગે ઘણા બધા ભવોમા ચાલે તો દ્ર = નિર્દોષ થાય છે જેમ સેકડો વખતના

શતકારપુટશોધ્યરત્નન્યાયેન કુલયોગ્યાદીના = ગોત્રયોગિવ્યતિરિક્તાના કુલયોગિ-પ્રવૃત્તવક્રપ્રભૃતીના ઇહ = પ્રક્રમે તાસા = મૈત્ર્યાદીના મૂલાધાન = માર્ગાનુસારિક્રિયાજનિત-પુણ્યાનુવન્ધિપુણ્યલક્ષણવીજન્યાસ, તદ્યુવતાનામ્ । તપ્ર

કલ્યાણકન્દલી

તદધાપ્યુપપદ્યતે । હિંદ્રાહિષ્ઠે મૃદુકૂરે તસ્માત્તત્તસ્ય ગચંતે ॥ < [ ] ઇત્યુક્તમ્ । જિનાજ્ઞામ્યામ ણ્વ હિ જિનારાધનોપાય યથોક્ત -> યસ્ય ચારાધનોપાય સદાજ્ઞામ્યાસ એવ હિ । યથાશક્તિવિધાનેન નિયમાત્મ ફલપ્રદ ॥ < [ ] ઇતિ । વહુતરભવાનુવૃત્ત. નિર્દોષો ભવતિ, તત્સમ્કારપ્રકૃપાત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય યોગવાશિષ્ઠે -> ત્રિપાણ્યમૃતતા યાન્તિ સતતામ્યાસયોગત < [ ] નિર્વાણપ્રકરણે ઉત્તરાર્ધે ૬૭/૨૮ ઇત્યુક્તમ્ । પ્તેનેદમપિ જ્ઞાયતે યદુત યાતિચારાદપ્યનુષ્ઠાનાદમ્યાસત કાલેન નિરતિચારમ-નુષ્ઠાન ભવતીતિ । ચારાંડપિ અમ્યાસો હિ કર્મણા કોઠલમાવહતિ । ન હિ સઙ્ગત્રિપાતમાત્રેણોદવિન્દુરપિ ગ્રાવણિ નિમ્નતામાદધાર્તાતિ તત્ત્વ વ્યક્તમુક્ત દ્રવ્યસમતિકાવૃત્તી [ગા ૮ પૃ ૧૦] । યથોક્ત પંચ -> અમ્યાસેન ક્રિયા સર્વા અમ્યામાત્ મકલા કલા । અમ્યાસાદ્ ધ્યાનમૌનાદિ કિમમ્યામસ્ય દુષ્કરમ્ ॥ < [ ] ઇતિ । અન્યત્રાપિ -> અમ્યાસો હિ કર્મણા કોઠલમાવહતિ < [ ] ઇત્યુક્તમ્ । -> જ અબ્ધમેઽ જીવો ગુણ ચ દોસ ચ ણ્થ્ય જમ્મમિ । ત પાવડ પરલોણ તેણ ય અબ્ધાસજાંગેણ ॥ < [ ] ઇત્યપિ પ્રસિદ્ધમ્ । યથોક્ત વીરભદ્રસૂરિભિ આરાધનાપતાકાયા -> જહાં ખલુ દિવગમ્ભત્ય રયર્ણણ સુમિણયમ્મિ પિચ્છતિ । તહાં ઇહ જમ્મમ્ભત્ય સેવતિ ભવતરે જીવા ॥૧૯૮॥ < ઇતિ । ઇયંચ ગાથા યોગશતકે મૂલકૃદુદ્ધૃતા । અન્યત્રાપિ -> પ્રાદુર્ભવેદ યથામ્યાસ સસ્કારો હિ ભવાન્તરે < [ ] ઇત્યુક્તમ્ । યોગશાસ્ત્રેઽપિ તદનુસારેણેવ -> જન્માન્તરમ્કારાતત્ત્વયમેવ કિલ પ્રકાશતે તત્ત્વમ્ । સુપ્તોત્થિતસ્ય પૂર્વપ્રત્યયવત્તિરુપદેશમપિ ॥ < [૧૦/૧૩] ઇત્યુક્ત શ્રીકલિકાલમ્બંજેન । દૃઢામ્યાસાઽઽ-હિતસસ્કારાદેવાઽગ્રેતનગુણપ્રાપ્તિરપિ ઇદિતિ સુકરા ચ ભવતિ । યથોક્ત વોધિચર્વાવતારે -> ન કિંચિદસ્તિ તદ્વસ્તુ યદમ્યાસસ્ય દુષ્કરમ્ < [૬/૧૪] । અમ્યાસેનેવ જ્ઞાનદીપકપ્રકાશપ્રસાર । તદુક્ત યોગકુણ્ડલ્યુપનિષદિ -> યથાઽશ્નિદાર્મધ્યસ્થો નોત્તિષ્ઠ-ન્મધન વિના । વિના ચામ્યાસયોગેન જ્ઞાનદીપસ્તથા ન હિ ॥ < [૩/૧૪-૧૫] ઇતિ । -> યથામ્યાસેન શાસ્ત્રાણિ સ્થિરાણિ સ્યુર્મહાન્ત્યપિ । તથા ધ્યાનમપિ સ્થેર્યં લભતેઽમ્યાસવર્તિનામ્ ॥ < [૩/૧૪] ઇતિ તત્ત્વાનુશાસનવચનમપ્યત્ર સ્મર્તવ્યમ્ । ભગવદ્ગીતાયા -> પ્રયત્નાદ્યતમાનસ્તુ યોગી સઙ્ગઙ્ગકલ્ત્વિપ । અનેકજન્મસમિદ્ધસ્તતો યાતિ પરા ગતિમ્ ॥ < [૬/૪૫] , યોગશિર્વોપનિષદિ ચ -> પૂર્વજન્મકૃતામ્યાસાત્ સત્ત્વ ફલમદ્વન્તે < [૧/૧૪૩] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ન હ્યમ્યામવિકલે વક્ષ્યમાણ-પરતત્ત્વ પ્રાપ્યતે, તદુક્ત ભગવદ્ગીતાયામપિ -> અમ્યાસયોગયુક્તેન ચેતસા નાન્યગામિના । પરમ પુરુષ દિવ્ય યાતિ પાર્થાનુચિન્તયન્ ॥ < [૮/૮] ઇતિ । એતેન યોગામ્યાસાદિદેવ મુક્ત્યનુપધાને વ્યર્થા યોગપ્રવૃત્તિરિત્યપિ પ્રત્યાર્થ્યાતમ્, ઇહ યોગાસમાપ્તૌ પરત્ર તદનુકૂલસામગ્રીપ્રાપ્તિસમ્ભવાત્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય ભગવદ્ગીતાયા -> શુચીના શ્રીમતા ગેહે યોગપ્રયત્નોઽભિજાયતે । અથવા યોગિના-મેવ કુલે ભવતિ ધીમતામ્ ॥ < [મ ગી ૬/૪૧-૪૨] ઇત્યુક્તમ્ । યોગપ્રવૃત્તિરન્યથા ન વિધ્યાદિભજનકત્વ કિન્તુ યોગારમ્ભકત્વે સતિ વિધિવિશુદ્ધપ્રવૃત્ત્યા તત્પરિપાલકત્વે સતિ કાલાદિસામગ્રીવૈકલ્યાત્ તદસમાપકત્વમ્ । ન ચ નાનાજન્મવ્યવધાનેનાઽમ્યામશુદ્ધ્યા-દિપ્રતિપાદનમસજ્ઞતમિતિ ગદ્ગનીયમ્, કાલક્રમસાધ્યસ્વાર્થસ્ય શીઘ્રમનુપસ્થિતે । ન ચલુ ન્યગ્રોધર્વાજાનિ અહાયૈવ ન્યગ્રોધગાશ્વિન સાન્દ્રશાઢલદલજટિલશાલાકાણ્ડનિપીતમાર્તંડચંડાતપમણ્ડલમારમ્ભન્તે કિન્તુ ક્ષિતિસલિલાનિલસમ્પર્કાત્પરમ્પરોપજાયમાનાદુર-પત્ર-કાણ્ડ-નાલાદિક્રમેણ । એવમિહાપિ યુક્ત્યાગમસિદ્ધ કાલક્રમ આસ્થેય । ઇદંચૈત્સર્ગિકમ્ । તતો ન મરુદેવ્યાદિના વ્યભિચાર ઉદ્ધાવનીય ઇતિ દિક્ ।

ગોત્રયોગિવ્યતિરિક્તાના, ગોત્રયોગિના શ્રુતશક્તિવૈકલ્યાત્ ન યોગશુદ્ધિસમ્ભવ । કુલયોગિ-પ્રવૃત્તચક્રપ્રભૃતીના પ્રક્રમે મૈત્ર્યાદીના માર્ગાનુસારિક્રિયાજનિત-પુણ્યાનુવન્ધિપુણ્યલક્ષણવીજન્યાસ = માર્ગાનાભોગેઽપિ સદ્ધન્યાયેન માર્ગાનુસારિક્રિયા જનિતસ્ય પુણ્યાનુવન્ધિપુણ્યલક્ષણસ્ય વીજસ્ય વપન તદ્યુક્તાનામ્ । ઇદંચ હેતુર્ગર્ભવિશેષણમ્ । કુલયોગ્યાદીના શ્રુતશક્તિસમાવેશાત્

શારના પુટ-પડો દારા રત્ન શુદ્ધ યાપ છે એ દશાતથી આ પાત નમજડી [કેવા જીવોનો અભ્યાસ શુદ્ધ યાપ ? તેનો જવાબ એ છે કે] ગોત્રયોગીથી ભિન્ન એવા કુલયોગી, પ્રવૃત્તચક્રયોગી વગેરે યોગીઓ, કે જેઓ મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓના માર્ગાનુસારી ક્રિયાથી ઉત્પન્ન થયેલ પુણ્યાનુભવી પુણ્યસ્વરૂપ બીજના ન્યામથી યુક્ત છે, તેઓનો મૈત્રી વગેરે સબધી અભ્યાસ પ્રસ્તુતમા વિવક્ષિત છે

૪ પ્રકારના યોગીઓ

[યોગીઓ ૪ પ્રકારના છે [૧] ગોત્રયોગી, [૨] કુલયોગી, [૩] પ્રવૃત્તચક્રયોગી અને [૪] નિષ્પત્ર યોગી] એમા [૧] ગોત્રયોગી તેને જાણવા કે જે માત્ર ગોત્રથી નામથી 'યોગી' છે પરંતુ વાસ્તવમા યોગ સાથે એમને કશી નિસ્શ્રુત નથી સામાન્યથી તેમના પૂર્વજે યોગ સાધતા હોવાના કારણે તેઓ ભૂમિભવ્ય = સુદૃઢગોત્રવાળા કહેવાય પરંતુ પછીથી સાધના નીકળી ગઈ ને માત્ર 'યોગી' ગોત્ર-નામ રહ્યું દા ત કબીરનો અથગ્રાણ્ય અવસ્થાવાળો દીકરો [૨] 'કુલયોગી' તેમને જાણવા કે જે યોગીના કુળમા

ગોત્રયોગિન → સામાન્યેનોત્તમા ભવ્યા સર્વત્રાડ્વેષિણ (?) ←, કુલયોગિન → ये योगिना कुले जाता तद्धर्मानुगताश्च ये । ← प्रवृत्तचक्राश्च प्रवृत्तरात्रिन्दिवानुष्ठानसमूहा ज्ञेया ॥१३/१३॥ केन प्रकारेण कस्यायमभ्यास शुध्यति ? इत्याह → अविराधनया' इत्यादि ।

અવિરાધનયા યતતે યસ્તસ્યાયમિહ સિદ્ધિમુપયાતિ । ગુરુવિનયઃ શ્રુતગર્ભો મૂલશ્ચાસ્યા અપિ જ્ઞેયઃ ॥૧૩/૧૪॥

કલ્યાણકન્દલી

જ્ઞાનપૂર્વકેનાભ્યાસેન શુદ્ધચમાનસ્ય સદનુષ્ઠાનસ્ય મુક્ત્યજ્ઞતાડમીષ્ટા, તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયે → જ્ઞાનપૂર્વાણિ તાન્યેવ મુક્ત્યજ્ઞ કુલયોગિનામ્ । શ્રુતશક્તિસમાવેશાદનુબન્ધફલત્વતઃ ॥૧૨૫॥ અમૃતશક્તિકલ્પશ્રુતશક્તિવિરહે ન મુખ્ય કુલયોગિત્વમિતિ ભાવઃ ।

इह योगिन. चतुर्विधा भवन्ति, गोत्रयोगिन , कुलयोगिन , प्रवृत्तचक्रयोगिनः, निष्पन्नयोगिनश्च । तत्र गोत्रयोगिनः = गोत्रमात्रेण योगिन. सामान्येन उक्तमाः भव्याः = भूमिभवा अपि मलिनान्तरात्मतया योगसाध्यफलाभावात् योगप्रयोगाधिकारिण. । कुल-योगिनः → ये योगिना कुले जाताः = लब्धजन्मानः तद्धर्मानुगताश्च = योगिधर्मानुसरणवन्तश्च ये = प्रकृत्याऽन्येऽपि द्रव्यतो भावतश्च कुलयोगिन उच्यन्ते । तदुक्तं योगदृष्टिसमुच्ये → ये योगिना कुले जातास्तद्धर्मानुगताश्च ये । कुलयोगिन उच्यन्ते गोत्र-वन्तोऽपि नाऽपरे ॥२१०॥ सर्वत्राऽद्वेषिणश्चैते गुरु-देव-द्विज-प्रियाः । दयालवो विनीताश्च बोधवन्तो यतेन्द्रिया ॥२११॥ ← इति । प्रवृत्तचक्राश्च प्रवृत्तरात्रिन्दिवानुष्ठानसमूहा ज्ञेयाः, उपलक्षणात् इच्छायाम-प्रवृत्तिप्रमाश्रया. स्थिर-सिद्धि-यमद्वयार्थिन इत्यादि ज्ञेयम् । तदुक्तं योगदृष्टिसमुच्ये → प्रवृत्तचक्रास्तु पुनर्यमद्वयसमाश्रया । शेषद्वयार्थिनोऽत्यन्त शुश्रूषादिगुणान्विताः ॥२१२॥ ← इति । योगावश्यकप्राप्त्या अवन्ध्यभव्यत्वेन च क्रियाऽवश्यक-फलावश्यकद्वयलाभिन कुल-प्रवृत्तचक्रयोगिन. योगप्रयोगाधिकारिणः । तदुक्तं योगदृष्टिसमुच्ये → आद्यावश्यकयोगाप्त्या तदन्यद्वयलाभिन । एतेऽधिकारिणो योगप्रयोगस्येति तद्विद. ॥ ← [यो.दृ. २१३ द्वा द्वा १९/२४] इति । निष्पन्नयोगिनस्तु योगसिद्धिभावादेव नाधिकारिण. । तदुक्तं योगदृष्टिसमुच्ये → कुल-प्रवृत्तचक्रा ये त एवास्याधिकारिण । योगिनो न तु सर्वेऽपि तथाऽसिद्ध्यादिभावत ॥२०९॥ अधिक तु तद्वृत्त्यादितोऽवसेयम् ॥१३/१३॥

જન્મેલા હોય અને યોગીના પ્રારંભિક ગુણોને અનુસરનારા હોય [૩]- ‘પ્રવૃત્તચક્ર યોગી’ તેમને જાણવા કે જેમની રાત-દિવસ ચક્રમા = યોગચક્રમા = અનુષ્ઠાનસમૂહમા પ્રવૃત્તિ હોય છે [ઈચ્છાયામ-પ્રવૃત્તિયમને સાધનારા હોય છે અને સ્થેર્યયમ-સિદ્ધિયમની તીવ્ર ઈચ્છાવાળા હોય છે] [૪] નિષ્પન્નયોગી તેમને જાણવા કે જેમણે યોગ સિદ્ધ કરેલ છે [૧૩/૧૩]

❖ અર્ઞતા ઓધા નિષ્કળ તથી ❖

વિશેષાર્થ - શ્રીહરિભદ્રસૂરિપુરંદર લખે છે કે અનેક જન્મો પછી મૈત્રી વગેરે ભાવનાઓનો અભ્યાસ શુદ્ધ થાય છે આનુ કારણ એ છે કે અનાદિ કાળથી મોહપરસ્ત આત્મામા શુભ સસ્કારની-શુદ્ધિની મૂડી જ નથી અને અશુભ સસ્કાર-અશુદ્ધિ ભરચક છે ચરમાવર્ત કાળમા આવ્યા બાદ પાણ અશુભ સસ્કાર અને અશુદ્ધિ રહેલી તો છે જ તેથી ચારિત્ર વગેરેનો અભ્યાસ કરે તો પ્રારંભમા જ તે શુદ્ધ થાય એ શક્ય નથી જન્મોજન્મ સુધી ચારિત્રનો-સદનુષ્ઠાનનો નિરતર આદરસંહિત અભ્યાસ કરે પછી જ પ્રાય તે શુદ્ધ થાય છે પ્રત્યેક ચારિત્ર-સદનુષ્ઠાનના અભ્યાસથી શુદ્ધિ થઈ રહેલી જ છે પરંતુ સંપૂર્ણ શુદ્ધિ અનેક ભવોના અભ્યાસ પછી જ થાય જેમ મોટા તળાવમાથી કોઈ એક ઘડો પાણી બહાર કાઢે તો તળાવના પાણીમા ઘટાડો જરૂર થાય છે પરંતુ તે ઘટાડો ખ્યાલમા નથી આવતો - આખ દારા તેની નોંધ થઈ શકતી નથી પરંતુ રોજ ૧ ઘડો પાણી ખાલી કરતા કરતા લાભા ગાળે તે તળાવ સંપૂર્ણ ખાલી થાય છે માટે તળાવ ખાલી કરવાનો પ્રત્યેક પ્રયત્ન સફળ કહેવાય તે જ રીતે અનંત ચારિત્ર લેવા દારા તેનો અભ્યાસ કરવાથી ધીમે-ધીમે શુદ્ધિ વધે જ છે પરંતુ તે નોંધપાત્ર નથી હોતી યોગબિદુ વગેરે ગ્રંથોમા અચરમાવર્તકાળમા પાણ પ્રત્યેક પુદ્ગલપરાવર્તમા અશુદ્ધિમા ઘટાડો અવશ્ય થાય છે તેમ જાણાવેલ જ છે [યોગબિદુ ગા ૧૭૦] માટે અનંતા ઓધા એકાંતે નિષ્કળ ગયા ન કહેવાય હા, અચરમાવર્ત કાળની અપેક્ષાએ ચરમાવર્ત કાળમા ચારિત્રઅભ્યાસ દારા શુદ્ધિ ઝડપથી-વધુ પ્રમાણમા થાય એવું જરૂર કહી શકાય ચરમાવર્તમા પાણ ચારિત્ર-સદનુષ્ઠાનાદિનો અભ્યાસ આદર-વિધિ-યતનાપૂર્વક થાય તો વધુ ઝડપથી સાનુભવ અશુદ્ધિહાસ થાય - એ વાત ભૂલવી ન જોઈએ અહીં આ વાત પાણ ધ્યાનમા રાખવી કે પેસેક્રિક મહાસાગર કે સ્વપભૂમરાગસમુદ્રમાથી રોજ ૧ ઘડો પાણી કાઢીએ કે દરીયામા ઓટ આવે તો પાણ તે ક્યારેય સંપૂર્ણ ખાલી ન થાય તેમ અભવ્ય જીવ ચારિત્રના અભ્યાસ દારા થોડી ઘણી [દા ત એકાદ ઘડા જેટલી] અશુદ્ધિ ઘટાડે યાવત્ યથાપ્રવૃત્ત કરણ સુધીની શુદ્ધિને પામે [અર્થાત્ દરિયામા અમાસની રાત્રે આવતી ઓટથી યતા પાણીના ઘટાડા જેટલી અશુદ્ધિના ઘટાડાથી શુદ્ધિ પામે] તો પાણ તે ક્યારેય પાણ સંપૂર્ણ શુદ્ધ બનતો નથી મૂલ ગાથામા ‘પ્રાય’ પદ મૂકેલ છે તેથી મરુદેવા માતા વગેરે દશાતમા વ્યભિચારનો પરિહાર થઈ જાય છે [૧૩/૧૩]

‘કઈ રીતે કોને આ અભ્યાસ શુદ્ધ થાય છે ?’ આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા ગ્રંથકારશ્રી જણાવે છે કે —

ગાથાર્થ - જે વિરાધનાને છોડીને પ્રયાસ કરે છે તેને પ્રસ્તુતમા અભ્યાસ સિદ્ધ થાય છે વિરાધનાત્યાગનુ મૂળ પાણ શ્રુતગર્ભિત

અવિરાધનયા = અપરાધપરિહારેણ ચ પુરુષો યતતે = પ્રયત્ન વિધતે તસ્ય અય = અભ્યાસ ઇહ = પ્રવ્રજે સિદ્ધિમુપયાતિ, આજ્ઞાભદ્રમીતિપરિણામસ્ય તથાવિધજીવવીર્યપ્રવર્ધકત્વાત્ । અસ્યા અપિ અવિરાધનાયા મૂલ = કારણ ગુરુવિનય શ્રુતગર્ભ = આગમસંહિતો જ્ઞેય, તેનાડડસારવરુપજ્ઞાનસમ્ભવાત્ ॥૧૩/૧૪॥ ગુરુવિનયસ્ય કિં મૂલમ્ ?' ઇત્યાહ -> 'સિદ્ધાન્તે'ત્યાદિ ।

સિદ્ધાન્તકથા સત્મદ્વમથ મૃત્યુપરિભાવન ચેવ । દુષ્કૃત-મુકૃતવિપાકાલોચનમથ મૂલમસ્યાપિ ॥૧૩/૧૫॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> ય ઇહ અવિરાધનયા યતતે તમ્ય અય મિદ્ધિ ઉપયાતિ । અસ્યા અપિ મૂલ શ્રુતગર્ભો ગુરુવિનય. જ્ઞેય. ॥૧૩/૧૪॥

અપગધપરિહારેણ = યતનયા પ્રયત્ન વિધતે તસ્ય અભ્યાસ = યોગાભ્યાસ સિદ્ધિ = મિદ્ધત્વાસ્થ્યવિદોષ ઉપયાતિ -> ભગે દારુણત્, મહામોહજગત્, ભૂઔ દુરુહત્' <- [૨/૧] ઇતિપદ્મસૂત્રાદિવચનજાતમ્ય આજ્ઞાભદ્રમીતિપરિણામસ્ય તથાવિધજીવવીર્યપ્રવર્ધકત્વાત્ = તથાવિદ્યાભ્યાસગુદ્ધચનુકૂલસ્ય જીવાના ઉત્પાદ્યમ્ય પ્રવર્ધકત્વાત્ ।

અવિગધનાયા અપિ કારણ શ્રુતગર્ભો ગુરુવિનય, તેન = શ્રુતગર્ભગુરુપિનયન આજ્ઞાસ્વરૂપજ્ઞાનસમ્ભવાત્ = જિનાજ્ઞાયોગ-સમ્બન્ધિહેતુ-સ્વરૂપાનુવન્ધગોચરસ્ય વિજ્ઞાનમ્ય ઉત્પાદાત્, તાદૃશવિજ્ઞાનાચ યતનાવરણશયોપગમાયનાત્ । તદુક્ત દગ્ધકાલિકે -> જે આયરિય-ઉવજ્ઞાયાણ મુસ્સુમાવિણય કરે । તેમિ સિસ્સા પવદ્ધતિ જલગિત્તા ઇય પાયવા ॥ <- [૯/૨/૧૨] ઇતિ । વિશેષાવશ્યકભાષ્યેઽપિ -> ચિત્તણ્ણુ અણુકૂલો સ્મિતો મમ્મ મુય લટ્ઠ <- [૯૩૭] ઇત્યુક્તમ્ । નિગીચચૂર્ણો અપિ -> વિણઓવેવેયસ ઇહ પરલોગે વિ વિજ્ઞાઓ ફલ પયન્ઠતિ <- [નિ ચૂ ૧૩] ઇત્યુક્તમ્ । તતથ વિનય. મર્વત્રેયોમૂલમ્, -> કલ્યાણાના સર્વેષા માજન વિનય <- [૭૫] ઇતિ પ્રથમગતિવચનમપ્યત મવદતિ । તદુક્ત જ્ઞાતાધર્મકયાદ્ધે -> વિણયમૂલે ધમ્મે પત્તે <- [૧/૫] । -> ધમ્મસ્ય મૂલ વિણય વદતિ <- [૪૪૪૧] ઇતિ વૃહત્કલ્પભાષ્યવચનમપિ સ્મર્તવ્યમત્ર । વિશેષાવશ્યકભાષ્યેઽપિ -> વિણઓ સાસણે મૂલ વિણઓ મજઓ મંવે । વિણઓ વિપમુદ્ધસ્ય કઓ ઝમ્મો કઓ તવો ? ॥ <- [વિ મા ૩૫૬૮] ઇત્યુક્તમ્ । ટીકાકૃતાઽપિ વિનયદ્વાત્રિશિકાયા -> ઇત્યથ વિનયો મુલ્ય સર્વાનુગમગત્તિત । મિદ્ધાન્થેષ્વિ સર્વેષુ નિપતત્તિશુજો રમ ॥ <- [દ્વા દ્વા ૨૦/૨૭] ઇત્યુક્તમિતિ વિભાવનાય સ્વમમયવંદિમિ ॥૧૩/૧૪॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> અથ અમ્ય અપિ મૂલ મિદ્ધાન્તકથા, મત્પદ્મમ મૃત્યુપરિભાવન ચેવ દુષ્કૃત-મુકૃતવિપાકા-લોચનમ્ ॥૧૩/૧૫॥ સિદ્ધાન્તકથા ઇતિ । તતથ પરિશ્રાન્તો યતિ કમમપિ કુર્યાન્ત, તદુક્ત પદ્મવસ્તુકે -> સજ્ઞાપાઈમતો

ગુરુવિનય ત્રાગુ [૧૩/૧૪]

૬૩ અભ્યાસશુદ્ધિજાત અવિરાધનાનું કારણ શું ? ૬૩

નીકાર્થ -- અપરાધસ્વરૂપ વિરાધનાનો પરિહાર કરીને જે પુરુષ પ્રયત્ન કરે છે તેને પ્રસ્તુતમા આ અભ્યાસ મિદ્ધિને પામે છે, કારણ કે આજ્ઞાભગના ભયનો પરિણામ જીવોનો તેવા પ્રકારનો વીર્યોત્થાન પ્રકૃષ્ટ રીતે વધારે છે અવિરાધનાનું = વિગધનાના પરિહારનું મૂળ કારણ આગમબોધયુક્ત એવો ગુરુવિનય ત્રાગવો, કારણ કે આગમ દ્વારા જિનાજ્ઞાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન સંભવે છે. [૧૩/૧૪]

જ્ઞાનગર્ભિત ગુરુવિનય ઇદાપિ છોડશો નહિ

વિશેષાર્થ -- આગમના પરિશીલનથી જિનાજ્ઞાના સ્વરૂપનું તાત્ત્વિક જ્ઞાન થાય છે ગુરુવિનયથી આગમવાચના શ્રદ્ધા કરવાથી જિનાજ્ઞાનો બોધ આત્મામા પરિણમે છે જિનાજ્ઞાનું તાત્ત્વિક જ્ઞાન પરિણત થવાથી તે જીવ બહુમાન-વિધિપૂર્વક ગુરુવિનયમા પ્રવૃત્ત થાય છે જેમ આખાના આડ ઉપર કેરી ઊગે ત્યારે આખાની ડાળીઓ ઝૂકે છે તેમ તત્ત્વજ્ઞાન-આગમબોધ-જિનાજ્ઞાજ્ઞાન પરિણત થાય એટલે વ્યક્તિ વિવેકપૂર્વક વધુ વિનય બને છે, ગુરુવિનયમા ઉદ્યત થાય છે તેથી જિનાજ્ઞાનું હેતુ-સ્વરૂપ-કલ દ્વારા સર્વતોમુખી જ્ઞાન થાય છે આમ ગુરુવિનય અને આગમજ્ઞાન આ બન્ને એકબીજાના યોગ-સેમ-વિકાસને કરનારા બને છે આવો જ્ઞાનગર્ભિત ગુરુવિનય આત્મામા જિનાજ્ઞાનો ભગ ન થઈ જાય તેની નાવધાનીનો-ભીતિનો પરિણામ જન્મ કરે છે, કારણ કે આજ્ઞાપાલનના સાનુબંધ ઉત્કૃષ્ટ લાભો અને આજ્ઞાભગના ભયકર નુકશાનોનો તેને મારી રીતે ખ્યાલ છે તેના કારણે જિનાજ્ઞાપાલનનો વીર્યોત્થાસ વધે છે, જિનાજ્ઞાભગનો ત્યાગ કરે છે, આદર-ઉલાસ-વિનય-ઓચિત્ય-વિધિ-જ્યાણાપૂર્વક જિનાજ્ઞાને પાળવાના લીધે ચારિત્ર-મદનુશ્ચાન, મૈત્રી વગેરે ભાવના મળથી અભ્યાસ તેને મિદ્ધ થાય છે માટે બધાના મૂળમા રહેલ છે જ્ઞાનગર્ભિત ગુરુવિનય તેનો ક્યારેય ત્યાગ ન થઈ જાય તે માટે દરેક મુમુક્ષુએ ઘણી કાળજી રાખવા જેવી છે [૧૩/૧૪]

ગુરુવિનયનું મૂળ કારણ શું છે ? આ પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપતા શ્રેયકારથી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ -- ગુરુવિનયનું પાણ મૂળ છે સિદ્ધાન્તકથા, સત્તમ, મૃત્યુની પરિભાવના અને દુષ્કૃત-મુકૃતના વિપાકની વિચારણા [૧૩/૧૫]

સિદ્ધાન્તકથા = સ્વસમયપ્રવૃત્તિ સત્સજ્જમશ્ચ = સત્પુરુષસંજ્ઞાશ્ચ, મૃત્યો પરિભાવન ચૈવ સર્વદા સર્વલ્લષ-
ત્વાદિરૂપેણ, દુષ્કૃતાના = પાપાના સુકૃતાના ચ પુણ્યાના યો વિપાક = અનુભવ તદાલોચન = તદવિચારણ હેતુ-
ફલભાવદ્વારેણ । અથ અનન્તર મૂલ = કારણ અસ્યાપિ = ગુરુવિનયસ્ય સર્વમેતત્સમુદિત, એતદર્થસિદ્ધેર્ગુરુવિનય-
મૂલત્વાત્ ॥૧૩/૧૭॥ અસ્યૈવ સર્વસ્યાઽઽદેયતામુપદર્શયન્નાહ -> 'એતસ્મિન્નિ'ત્યાદિ ।

એતસ્મિન્ સ્વલુ યત્નો વિદુષા સમ્યક્ સદૈવ કર્તવ્યઃ । આમૂલમિદ પરમ સર્વસ્ય હિ યોગમાર્ગસ્ય ॥૧૩/૧૬॥

એતસ્મિન્ સ્વલુ = અસ્મિન્નેવ પ્રાગુત્તરે સિદ્ધાન્તકથાદૌ યત્ન = આદરો વિદુષા = સુધિયા સમ્યક્ = સમીચીન
સદૈવ કર્તવ્ય, આમૂલ = અભિવ્યાપ્ત્યા કારણ ઇદ = સિદ્ધાન્તકથાદિ પરમ = પ્રધાન^૧ સર્વસ્ય હિ = યતો
યોગમાર્ગસ્ય ॥૧૩/૧૬॥

॥ ઇતિ ત્રયોદશ સાધુસત્ત્વેષ્ટા-ષોડશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

તિત્થપરકુલાણુરૂવધમ્માણ । કુજ્ઞા કહ જઈને સવેગવિવહ્નુણ વિહિણા ॥૧૦૨॥ જિણધમ્મસુદ્ધિઆણ સુણિજ્ઞ ચરિઆઈ પુવ્વ-
સાહૂણ । સાહિજ્ઞઈ અન્નેસિ જહારિહ ભાવસારાઈ ॥૧૦૩॥ <- ઇતિ ।

મૃત્યોઃ પરિભાવન ચેવ સર્વદા સર્વલ્લષત્વાદિરૂપેણ યથા -> છાયામિસેણ કાલો સયલજીયાણ છલ ગવેસતો । પાસ
કહવિ ન મુચ્છ, તા ધમ્મે ઉજ્જમ કુણહ ॥ [ ] ઇતિ વૈરાગ્યશતકાદિવચનૈ । ઉત્તરાધ્યયનેઽપિ -> જહેવ સીહો વ મિય
ગહાય મચ્ચુ નર નેઢ હુ અતકાલે । ન તસ્સ માયા વ પિયા વ ભાયા કાલમિ તમિ સહરા ભવતિ ॥ <- [૧૩/૨૨] ઇત્યુક્તમ્ ।
આચારાજ્ઞેઽપિ -> નત્થિ કાલસ્સ ણાગમો <- [૧/૨/૩] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત પશ્ચસૂત્રેઽપિ ધર્મજાગરિકાયા -> મીસણો
મચ્ચુ, સવ્વાભાવકારી, અવિન્નાયાગમણો, અણિવારણિજ્ઞો પુણો પુણોઽણુવધી <- [૨/૧૦] ઇત્યાદિકમ્ । ધર્મોપદેશકુલકેઽપિ
-> નિયમત્થઓવરિગય જઢ મચ્ચુ પેચ્છઈ ઇમો લોગો । તો નાહારે વિ રુઢ કરેજ્ઞ કિમકજ્જકરણમ્મિ ॥ <- [૮] ઇત્યુક્તમ્ ।
અન્યૈરપિ -> ગૃહીત ઇવ કેશેપુ મૃત્યુના ધર્મમાચરેત્ <- [ ] ઇત્યુક્તમ્ । પાપાના યોઽનુભવઃ તદ્વિચારણ, યથા ->
શક્રેણાઽપત્રિપેધાર્થ ય સિદ્ધાર્થો ન્યયુજ્ઞત । ગોશાલોત્તરવેલાયા જઞ્ઞમ્મે સોઽપિ નાન્યદા ॥ <- [ ] ઇતિ । ણ્વ સુકૃત-
વિપાકાલોચનમપિ ભાવનીયમ્ । પ્રકૃતવિશેષણવિશિષ્ટ સદાચારપાલન તુ પૈરે. વિચારણાભિલાપેન વર્ણયેત, તદુક્ત મહોપનિષદિ
-> શાસ્ત્રસજ્જનસમ્પર્કવૈરાગ્યાભ્યાસપૂર્વકમ્ । સદાચારપ્રવૃત્તિર્થા ગ્રોન્યતે સા વિચારણા <- ॥૨૦૯॥ એતદર્થસિદ્ધે = પરમાર્થત
સિદ્ધાન્તસત્કથાદ્યર્થપ્રાપ્તે. ગુરુવિનયમૂલત્વાત્, ગુરુવિનય વિના પ્રાપ્તસ્ય સિદ્ધાન્તશ્રવણાદે ધનકીર્ત્યોદિવસ્ત્વન્તરોપાયત્વેઽપિ ન
પરમાર્થસાધકત્વમિતિ ધ્યેયમ્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય વૃહત્કલ્પભાષ્યેઽપિ -> વિણ્યાઽહીયા વિજ્ઞા દેતિ ફલ ઇહ પરે ય લોગમ્મિ ।
ન ફલતિ વિણ્યહીણા સસ્સાણિ વ તોયહીણાઃ ॥૫૨૦૩॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । ઇત્યશ્ચ યોગત્રિકાવેદનમકારિ, તદુક્ત ભાગવતે
-> યોગાસ્ત્રયો મયા પ્રોક્તા ભક્તિ-જ્ઞાન-ક્રિયાત્મકા. <- [૧૧/૨૦/૬] । પશ્ચમાદિપોઢશકેપુ ભક્તિયોગ પ્રદર્શિતઃ, ણ્કાદશે
પોઢશકે જ્ઞાનયોગ ઉપદર્શિત, નવમે પોઢશકે ઇહ ચ ક્રિયાયોગો દર્શિત ઇતિ ધ્યેયમ્ ॥૧૩/૧૫॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> વિદુષા એતસ્મિન્ સ્વલુ સદૈવ સમ્યક્ યત્ન કર્તવ્ય હિ સર્વસ્ય યોગમાર્ગસ્ય ઇદ પરમ
આમૂલમ્ ॥૧૩/૧૬॥ યોગદીપિકા સ્પષ્ટા ॥૧૩/૧૬॥

ઇતિ મુનિયશોવિજયવિરચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા ત્રયોદશપોઢશક- યોગદીપિકાવિવરણમ્ ।

(*) ગુરુવિનયના ઠાઠણોને અપનાવીએ (*)

ટીકાર્થ - [૧] જૈન આગમિક સિદ્ધાન્તોની કથા = પ્રવૃત્તિ કરવી [૨] સત્પુરુષોનો સગ કરવો [૩] 'સર્વદા મર્વ જીવોને
મૃત્યુ પોતાના તરફ ખેંચી રહ્યું છે' ઇત્યાદિ સ્વરૂપે મૃત્યુની સર્વતોમુખી ભાવના-વિચારણા કરવી [૪] હેતુમુખે અને ફળમુખે
પાપ અને પુણ્યના વિપાકની = અનુભવની વિચારણા કરવી આ ચારેય ભેગા થયેલા ગુરુવિનયના સાક્ષાત્ કારણ છે આ ચારેયની
અર્થથી [માત્ર શબ્દથી નહિ] સિદ્ધિ થવી એ ગુરુવિનયનું મૂળ કારણ છે [૧૩/૧૫]

'અપાને માટે આ જ ઉપાદેય = સહણ કરવા યોગ્ય છે' એવું બતાવતા ગ્રંથકારત્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - વિદ્વાને આમા જ સદાય સમ્યક્ યત્ન કરવો જોઈએ, કારણ કે અપા યોગમાર્ગનું આ જ પરમ વ્યાપક કારણ
છે [૧૩/૧૬]

ટીકાર્થ - પૂર્વોક્ત સિદ્ધાન્તકથા વગેરેમા જ વિદ્વાને સદૈવ સમ્યક્ આદર કરવો જોઈએ કારણ કે આ સિદ્ધાન્તકથા વગેરે
જ અપા યોગમાર્ગનું પરમ અભિવ્યાપ્ત = સર્વવ્યાપી કારણ છે [૧૩/૧૬]

૧૩ મા યોગશકનો રવાધ્યાય

(અ) નીચેના કોઈ પણ ચાત પ્રશ્નોના સવિસ્તર જવાબ આપો

- ૧ ગુરુવિનય વર્ણવો
- ૨ યોગાભ્યાસનું નિરૂપણ કરો
- ૩ સાધુની ભિક્ષાચર્યા પરાર્થકરાણ કઈ રીતે ?
- ૪ મૈત્રીના ચાર ભેદ બતાવો
- ૫ પ્રમોદના ચાર પ્રકાર મમજવો
- ૬ ચાર પ્રકારના યોગીઓ જાણાવો
- ૭ અભ્યાસ કેવી રીતે શુદ્ધ બને ?
- ૮ ગુરુવિનયના કારણો જાણાવો
- ૯ શ્રુતગર્ભિત ગુરુવિનયનો મહિમા જાણાવો
- ૧૦ મૈત્રી વગેરે ભાવના કોને પરિણમે ?

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) સ્વાધ્યાય	(A) આગન
(૨) ગુરુવિનય	(B) અપ્રમાદપરાયાગતા
(૩) કાઉસગ્ગ	(C) શબ્દ
(૪) અવિરાધના	(D) પ્રતિમા
(૫) સ્વજન	(E) ગુરુવિનયકારાણ
(૬) ઈતિકર્તવ્યતા	(F) પચવિધ
(૭) ઊર્ણ	(G) ચતુર્વિધ
(૮) આલબન	(H) દોષત્યાગ
(૯) કર્મવિપાક વિચાર	(I) નાલબન્દ
(૧૦) પરમાનન્દર્થ	(J) ઉજ્જ ચોથી ભાવના

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂર્ણ કરો

- ૧ સાધુની સુદર ચેટા પ્રકારની છે (૫, ૬, ૧૨)
- ૨ ઉલ્લ જ્ઞાનને અપથ્ય આપવું તે કુરુણા છે (મોહયુક્ત, અન્યહિતયુક્ત, સુખયુક્ત)
- ૩ પરિચિત વ્યક્તિ સાથે મિત્રતા તે સબધીમૈત્રી કહેવાય (સ્વજન, ઈતર, સામાન્યજન)
- ૪ અપથ્યભક્ષણ વિશે આનન્દ તે વિષયક પ્રમોદ જાણવો (સુખમાત્ર, પર, અનુભવ)
- ૫ જ્ઞાનને અપથ્ય ખાતા ન રોકવો તે ગર્ભિત ઉપેક્ષા બને (કુરુણા, નિર્વેદ, અનુભવ)
- ૬ નિષ્પત્રયોગીનું મન હોય (મૈત્રીયુક્ત, પરોપકારી, ધૈર્યવાળું)
- ૭ એ યોગપ્રવૃત્તિનું પ્રથમ લક્ષણ છે (ઋતભરા બુદ્ધિ, વૈરાદિનાશ, અલૌલ્ય)
- ૮ નામ માત્રથી યોગી હોય, વાસ્તવમા સદાચારશૂન્ય હોય તે યોગી કહેવાય (ગોત્ર, કુલ, ભ્રષ્ટ)
- ૯ ગર્ભિત વિનય વિરાધનાત્યાગનું બળ આપે છે (જ્ઞાન, તપ, વૈરાગ્ય)
- ૧૦ મોક્ષમા મૈત્રી વગેરે ભાવો (હોય, ન હોય, પ્રકૃષ્ટ હોય)

નોંધ આ પ્રથમપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિતાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ રાખવો

કલ્યાણકંદલીની અનુપેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ 'નાલપ્રતિબદ્ધ' એટલે શું ? ઉદાહરણસહિત સમજાવો
- ૨ ચિત્તવૃત્તિનિરોધને યોગ કેમ ન મનાય ?
- ૩ યોગની અલગ-અલગ સાત વ્યાખ્યા જાણાવો
- ૪ વસ્ત્રેષણાવિધિ જાણાવો
- ૫ સામાયિકમા ઉચિત પ્રવૃત્તિ શા માટે થાય ?
- ૬ ઈતિકર્તવ્યતાનું નિરૂપણ કરો
- ૭ મૈત્રી વગેરે ભાવના કેવી રીતે આત્મસાત્ થાય ?
- ૮ યોગીના નિર્વિકલ્પ ચિત્તને ઓળખાવો
- ૯ અભ્યાસનું સ્વરૂપ શું છે ? તે કેવી રીતે શુદ્ધ બને ?
- ૧૦ ગુરૂવિનયનું મહત્ત્વ ૧૦ મુદ્દામાં જાણાવો

શ્રી જેન રૂદ્ધ લરાગબ્ધ નામ મહાર
હુ ય મુ ક

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના સંક્ષેપથી જવાબ આપો

- ૧ વૈયાવચ્ચ ગુરુમાં કયા સબધથી રહે ? તે સમજાવો
- ૨ ગુરુબહુમાન મોક્ષસ્વરૂપ કઈ રીતે બને ?
- ૩ પિત્ર થયેલ ગૌતમસ્વામીને ભગવાને શું જાણાવ્યું
- ૪ આજ્ઞાયોગ ઓળખાવો
- ૫ વિનીતના પાંચ લક્ષણ બતાવો
- ૬ મર્યાદા અને અભિવિધિનો ભેદ સમજાવો
- ૭ યોગના આઠ અંગ બતાવો
- ૮ પાત્રેષણાવિધિ જાણાવો
- ૯ અવિધિથી સ્વાધ્યાય કરવામાં શું દોષ છે ?
- ૧૦ યોગમિત્ર પુરુષના લક્ષણ જાણાવો
- ૧૧ ધર્મની વ્યાખ્યા જાણાવો
- ૧૨ રાગાદિના બે પ્રકારના નાશ જાણાવો
- ૧૩ મોહગુર્ભિત ક્રુણા સમજાવો
- ૧૪ ક્રુણા અને ઉપેક્ષાના પ્રથમ ભેદમાં અભેદ કેમ નથી ?
- ૧૫ બાહ્ય વસ્તુ રાગ-દ્વેષનું કારણ કેમ નથી ?
- ૧૬ જ્ઞાન વગેરે કોને સભવી શકે ?
- ૧૭ યોગારભના લક્ષણ જાણાવો
- ૧૮ ભગવાનમાં અનુગ્રહની ઈચ્છા કેવી રીતે સભવે ?
- ૧૯ યોગી પરમાર્થનો અભ્યાસ કેવી રીતે કરે ?
- ૨૦ ત્રણ યોગનું સ્વરૂપ સમજાવો

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો.

- ૧ આગમબોધ છે (નમનશીલ, ઉદ્વતતાયુક્ત, વ્યાપક)
- ૨ દિવસમાં અડધો શ્લોક કઈસ્થ થાય તો પાણુ જ્ઞાનપુરુષાર્થ ન છોડવો (૮, ૧૫, ૩૦)
- ૩ ધ્યાનસિદ્ધિ માટે ની મુખ્ય આવશ્યકતા છે (એકાગ્રતા, મૈત્રીઆદિભાવના, યોગાસન)
- ૪ સ્વાધ્યાયથી થકેલા સાધુઓ કરે (આરામ, યોગાસન, ધર્મકથા)
- ૫ નું ક્યારેય નિવારણ ન થઈ શકે (મૃત્યુ, કર્મ, ખરાબ સંસ્કાર)
- ૬ મહોપનિષદમાં વિશિષ્ટ સદાચારને જાણાવેલ છે (વિચારણા, ક્રિયાયોગ, ધર્મ)

મુનિ યશોવિજય કૃત સરકૃત-હિન્દી-ગુજરાતી વ્યાખ્યાયુક્ત ગ્રંથોની સૂચિ

નામ	મૂલ્ય રૂ.
૧ વિદ્યવર્ણરત્નમાલિકા - મૂલકાર :- શ્રીપુણ્યરત્નસૂરિજી મ મૂલ + સરકૃત ટીકા + ગુજરાતી ભાવાનુવાદ	૦૦-૦૦
૨ ન્યાયાલોક - કર્તા :- મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિપર મૂલ + ભાનુમતી (નવ્ય સરકૃત ટીકા) + પ્રતિદાયિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)	૧૭૦-૦૦
૩ ભાષારહસ્ય - કર્તા :- મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિપર મૂલ + સ્વોપજ્ઞવિવરણ + મોક્ષરત્ના (અભિનવ સરકૃત ટીકા) + કુસુમામોદા (હિન્દી વિવેચના)	૧૬૦-૦૦
૪ સ્યાદ્દાદરહસ્ય (મધ્યમ) (પ્રથમ ખંડ) મૂલકાર :- કલિકાલસર્પજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજ મધ્યમ-સ્યાદ્દાદરહસ્યકર્તા - મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિ મૂલ + સરકૃત વિવરણ + જયલતા (નૂતન સરકૃત ટીકા) + રમણીયા (હિન્દી વ્યાખ્યા)	૧૫૦-૦૦
૫ સ્યાદ્દાદરહસ્ય (મધ્યમ) (દ્વિતીય ખંડ)	૧૪૫-૦૦
૬ સ્યાદ્દાદરહસ્ય (મધ્યમ) (તૃતીય ખંડ)	૧૪૦-૦૦
૭ વાદમાલા - કર્તા :- મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીગણિ મૂલ + હેમલતા (નૂતન સરકૃત ટીકા) + વલ્લભા (હિન્દી વ્યાખ્યા)	૧૨૦-૦૦
૮ ધોડશક (ભાગ-૧) - મૂલકાર :- શ્રી હરિભદ્રસૂરિશ્વરજી મહારાજ યોગદીપિકાકાર :- મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી ગણિપર મૂલ + યોગદીપિકા + કલ્યાણકદલી (અર્વાચીન સરકૃત ટીકા) + રતિદાયિની (ગુજરાતી વ્યાખ્યા)	૧૦૦-૦૦
૯ ધોડશક (ભાગ-૨)	મુદ્રલાયસ્થ
૧૦ અધ્યાત્મગોપનિષત્	મુદ્રલાયસ્થ
મૂલ + અધ્યાત્મવેશારદી (અદ્યતન સરકૃત ટીકા) + અધ્યાત્મપ્રકાશ (ગુજરાતી વિવેચન)	

-: પ્રાપ્તિ સ્થાન :-

દિવ્ય દર્શન ટ્રસ્ટ, ૩૬, કલિકુઃ મોનાયટી, ધોળકા, PIN - 387810

સૂચના :- જ્ઞાનનિધિ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલ ઉપરોક્ત ગ્રંથ અધ્યયનશીલ સાધુ-સાધ્વીજી ભગવતોને ભેટ

રૂપે મળી શકશે

ચતુર્દશં યોગબ્રેદષોઢશકમ્

આમૂલમિદ યોગમાર્ગસ્ય' (૧૩/૧૬) ઇત્યુવતમ્ । તત્ર કતિવિદ્યો યોગ ઇત્યાહ → 'સાલમ્બન' ઇત્યાદિ ।

સાલમ્બનો નિરાલમ્બનશ્ચ યોગઃ પરો દ્વિધા જ્ઞેયઃ । જિનરૂપધ્યાન સ્વભાવસ્તત્તત્ત્વગસ્ત્વપરઃ ॥૧૪/૧॥

સહ આલમ્બનેજ ચક્ષુરાદિજ્ઞાનવિષયેણ પ્રતિમાદિના વર્તત ઇતિ સાલમ્બન , નિરાલમ્બનશ્ચ આલમ્બનાત્ વિષય-ભાવાપત્તિરૂપાત્ નિષ્ક્રાન્ત , યો હિ ચ્છન્નસ્થેન ધ્યાયતે ન ચ સ્વરૂપેણ દૃશ્યતે, યોગ = ધ્યાનવિશેષ પર = પ્રધાનો દ્વિધા જ્ઞેય । જિનરૂપસ્ય સમવસરણસ્થસ્ય ધ્યાન = ચિન્તન યત્કલ્પશબ્દો વાવચાલકારે આદ્ય = પ્રથમો યોગ

કલ્યાણકન્દલી

મૂળગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પરો યોગ સાલમ્બનો નિરાલમ્બનશ્ચ દ્વિધા જ્ઞેય । જિનરૂપધ્યાન ચલુ આદ્ય , અપર, તુ તત્તત્ત્વગ ॥૧૪/૧॥ ઇય કારિકા યોગવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [યો વિ ૧૯] સમુદ્ઘૃતા । પ્રતિમાદિના વર્તત ઇતિ સાલમ્બનઃ યોગો રૂપસ્થધ્યાનપદેનાપ્યુચ્યતે । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે → જિનેન્દ્રપ્રતિમારૂપમપિ નિર્મલમાનસ । નિર્નિમેષદૃશા ધ્યાયન્, રૂપસ્થ-ધ્યાનવાન્ ભવેત્ ॥ ← [૯/૧૦] ઇતિ । પ્રશસ્તાલમ્બનેન મન પ્રશસ્ત કાર્યમિત્યુપદેશ । તદુક્ત અધ્યાત્મસારે → આલમ્બનૈ પ્રશસ્તૈઃ પ્રાયો ભાવઃ પ્રશસ્ત એવ યત । ઇતિ સાલમ્બનયોગી મન શુભાલમ્બન ધ્યાત્ ॥ ← [૨૦/૧૫] ઇતિ । શ્રીશ્રીપાલકથા-યા શ્રીરત્નશેખરસૂરિભિરપિ → ભાવો વિ મણોવિસઓ મણ ચ અદ્વિજ્ઞય નિરાલવ । તો તસ્સ નિયમણત્થ કહિય સાલબળ જ્ઞાણ ॥૨૧॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । નિરાલમ્બનશ્ચ યોગો રૂપાતીતધ્યાનપદેનોચ્યતે, યદ્યુક્ત યોગશાસ્ત્રે → અમૂર્તસ્ય ચિદાનન્દરૂપસ્ય પરમાત્મન । નિરંજનસ્ય સિદ્ધસ્ય ધ્યાન સ્યાદ્રૂપવર્જિતમ્ ॥ [૧૦/૧] ← ઇતિ । ભાસ્કરનન્દિનાઽપિ ધ્યાનસ્ત્વે → પરમાત્માન-માત્માન ધ્યાયતો ધ્યાનમુક્તમ્ । રૂપાતીતમિદ દેવ ! નિશ્ચિત મોક્ષકારણમ્ ॥૩૬॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । અયમેવ નિરાલમ્બનયોગઃ તત્ત્વાનુશાસને નાગસેનેનાઽપિ → લોકાગ્રશિખારૂઢમુદ્દસુખસમ્પદમ્ । સિદ્ધાત્માન નિરાબાધ ધ્યાયેન્નિર્ધૂતકલ્મષમ્ ॥ ← [૪/૩૩] ઇત્યેવમુક્ત । ભાવસંદ્વિગ્રહે તુ → ણ ય ચિત્તદ દેહત્ય દેહ ચ ણ ચિત્ત ણ કિપિ । ણ સગયપરગયરૂવ ત ગયરૂવ ણિરાલવ ॥ ← [૬૨૮] ઇત્યુક્તમ્ । જ્ઞાનાર્ણવે શુભચન્દ્રેણાપિ → ચિદાનન્દમય શુદ્ધમર્ત્ત પરમાક્ષરમ્ । સ્મરેઘનાત્માનાત્માન તદ્રૂપાતીતમિષ્યતામ્ [૪૦/૧૬] ઇત્યુક્તમ્ । આલમ્બનાત્ વિષયભાવાપત્તિરૂપાત્ = ચક્ષુરાદિજ્ઞાનગોચરતાશાલિન નિષ્ક્રાન્તઃ = અતિક્રાન્ત । એતદેવ સ્પષ્ટયતિ-યો હીતિ । ન ચાઽતીન્દ્રિયાલમ્બનત્વેનાયમપિ સાલમ્બન એવ સ્યાદિત્યારેકનીયમ્, અરૂપ્યાલમ્બન-સ્થેપદાલમ્બનત્વેન 'અલબળા યવાગૂ' ઇત્યેવાત્ર નચ્ચદપ્રવૃત્તેરવિરોધાત્ । તદુક્ત યોગવિશિકાયા → આલબળ પિ એવ રૂવમરૂવી ય ઇત્ય પરમુક્તિ । તગુણપરિણરૂવો સુહુમો અણાલબળો નામ ॥૧૯॥ ← ઇતિ । અરૂપિતત્ત્વસ્ય ઇષદાલમ્બનત્વાદનાલમ્બનત્વમુક્તમ્ । વિષયતામાત્રેણ તસ્યાઽલમ્બનત્વમનૂઘાપિ તદ્વિષયયોગસ્થેપદાલમ્બનત્વમેવ પ્રાસાધીતિ ફલતો ન કશ્ચિદ્વિશેષ ઇતિ સ્મર્તવ્યમ્ । યોગઃ = ધ્યાનવિશેષઃ અધ્યાત્મભાવનાયોગાપેક્ષયા પ્રધાનો દ્વિધા જ્ઞેય ઇતિ । પ્રકૃતસાલમ્બન-નિરાલમ્બનયોગાવેવ પૈરે. સગુણ-નિર્ગુણધ્યાનતવેષ્યતે । તદુક્ત શાણિલ્યોપનિષદિ → અથ ધ્યાનમ્ । તદ્ દ્વિવિધ સગુણ નિર્ગુણચ્ચેતિ । સગુણ મૂર્તિધ્યાનમ્ ।

❀ રતિદાયિની ❀

'સિદ્ધાન્તકથા વગેરે યોગમાર્ગનુ મૂળભૂત કારણ છે' - આપુ ૧૩ મા પોઢશકમા કહ્યું 'યોગમાર્ગનો ઘટક યોગ કેટલા પ્રકારનો છે ?' આ શકાનુ સમાધાન કરવા મૂલકારણી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- પ્રધાન યોગ બે પ્રકારનો જાણવો - આલબન અને નિરાલબન જિનરૂપધ્યાન એ પ્રથમ = સાલબન યોગ છે જિનસ્વભાવગામી અપર = બીજો = નિરાલબન યોગ જાણવો [૧૪/૧]

સાલબન અને નિરાલબન યોગ

ટીકાર્થ :- આલબન સહિત જે યોગ હોય તે સાલબન યોગ જાણવો આલબનશબ્દનો અર્થ છે યજ્ઞ વગેરે ઈદ્રિયથી ઉત્પન્ન થનાર યાજ્ઞપ વગેરે પ્રત્યક્ષનો વિનય બનનાર પ્રતિમા વગેરે યાજ્ઞપાદિ પ્રત્યક્ષની વિષયતાની પ્રાપ્તિ જેમા છે તેવા પ્રતિમાદિસ્વરૂપ આલબનથી નીકળી ગયેલ હોય અર્થાત્ આલબનરહિત હોય તે નિરાલબનયોગ જાણવો મતલબ કે જે છન્નસ્થ જીવ વડે ધ્યાન ધરાય પરંતુ સ્વરૂપથી યજ્ઞ વગેરે દ્વારા ન દેખાય તેવો યોગ અર્થાત્ ધ્યાનવિશેષ આ બન્ને યોગ પ્રધાન જાણવો [અધ્યાત્મ-ભાવનાસ્વરૂપ યોગની અપેક્ષાએ ધ્યાનયોગ પ્રધાન જાણવો] આમ આ ધ્યાનયોગ બે પ્રકારનો જાણવો સમવસરણમા બેટેલા જિનેશ્વર-તીર્થકરદેવના રૂપનુ ધ્યાન-ચિતન કરવુ તે પ્રથમ સાલબન યોગ છે મૂળ 'ડ' પદ વાક્યની શોભા માટે છે.

સાલમ્બન । તસ્યૈવ જિનસ્ય તત્ત્વ = કેવલજીવપ્રદેશાદ્યાતરૂપ કેવલજાનાદિસ્વભાવ તસ્મેન્ ગચ્છતીતિ તત્તત્ત્વગ્ન
તુ એવકારાર્થે, અપર = દ્વિતીય, શુદ્ધપરમાત્મગુણધ્યાન નિરાલમ્બનમિત્યર્થ ॥૧૪/૧॥

કથ પુનર્જિનરૂપ ધ્યાતવ્યમ્ ? ઇત્યાદિ → 'અષ્ટ'ત્યાદિ ।

અષ્ટપૃથગ્જનચિત્તત્યાગાદ્યાંગિકુલચિત્તયોગેન । જિનસ્પ ધ્યાતવ્ય યોગવિધાવન્યયા દોષઃ ॥૧૪/૨॥

અષ્ટ વ તાનિ પૃથગ્જનચિત્તાનિ = અયોગિજનમનાસિ તેષા ત્યાગાત્ યોગિકુલસ્ય = યોગિપારમર્થસ્ય ચિત્ત
= મન તદયોગેન = તદશ્યુપગમેન જિનરૂપ = પરમાત્મસ્વરૂપ ધ્યાતવ્ય યોગવિધૌ = ધ્યાનાવારે અન્યથા દોષ
= અપરાધ, નિરપેક્ષવૃત્તૌ માનસાતિવારસ્યાપિ શુદ્ધગરૂપત્વાત્ ॥૧૪/૨॥

કલ્યાણકન્દલી

નિર્ગુર્માત્મતાદાત્મ્યમ્ ← [૧/૮/૧૦] । નિર્ગુણત્વશ્વાદયિકાદિભાવાપેક્ષ્યાડગન્તત્ત્વમ્ । યોગવ્યાख्या ચ વિષ્ણુપુરાણે →
આત્મપ્રયત્નમાપેક્ષા વિશિષ્ટા યા મનોગતિ । તસ્યા બ્રહ્મણિ મયોગો 'યોગ' ઇત્યભિર્ધાયતે ॥ ← [ ] ઇત્યેવમુક્તા ।

યોગસ્યૈવ કર્મશયે વિશિષ્ટમામર્થ્યમ્ । તદુક્ત મોક્ષર્થે → નાન્તિ યોગસમ વલમ્ ← [૩૧૬/૨] । પ્રારબ્ધકર્મવૈફલ્યમપિ
યોગફલતયા પરંપામર્ષાષ્ટમ્ । તદુક્ત યોગવાર્તિકે ચિજ્ઞાનભિક્ષુણા → યોગદ્રવ્યનાદિસ્વલગ્નકાર્યયોગે ભોગમગ્નકાર્યમહકાર્ય-
ભાવાત્ પ્રારબ્ધ કર્માડપિ યત્કલાભમ ભવતિ । ઇદમપિ યોગફલમ્ ← [યો મ્ ૧/૨ યોગજા ૫ ૬] ઇતિ ॥૧૪/૨॥

મૂલગ્રન્થે ટ્પડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → અષ્ટપૃથગ્જનચિત્તત્યાગાત્ યોગિકુલચિત્તયોગેન જિનસ્પ ધ્યાતવ્ય, અન્યથા યોગવિધૌ દોષ
॥૧૪/૨॥

નિરપેક્ષવૃત્તો = આજ્ઞાડનેપેક્ષયોગવૃત્તો તુ માનમાતિચારસ્યાપિ = મનોમાત્રજન્યસ્યાપિ અતિચારસ્ય નિશ્ચયનયતો ભદ્ર-
રૂપત્વાત્ = અમદ્વાનુદાનધ્રગસ્વરૂપત્વાત્, અમદ્વાનુદાનયોગપરિગામચિહ્નાત્ । યોગ-વ્રત-સદ્નુદાન-વ્યાનાદિવૃત્તા આજ્ઞામાપેક્ષ્યા
વચનાનુદાનરૂપાયા યોગાદિપરિણામોપધાનવ્યાખ્યાયા અનાભોગ-શક્તિવૈકલ્યાદિના જાયમાનસ્ય વૃગુપ્તસ્ય તત્ત્વોડતિચારસ્પતેવ,
વ્યવહારનયત તદાની વચનાનુદાનસ્યાડમ્યત્વાત્ । યદ્રોપવાસ-પ્રતિલેસન-પ્રતિરૂમણ-પ્રમાર્જન-પૂજન-વિદ્યાગદિવાહ્યયોગસ્ય ગર્ગમ્વા-
સ્થ્ય-દેશ-કાલાદિસાપેક્ષતયા વિપ્રિપરતાયામાયનાભોગાદિના તદ્દેક્લ્પગયાતિચારસ્પતા ત્યવહારનયતોડભિમતા । મિદ્ધમ્ય તાત્ત્વિક-
ધ્યાનયોગસ્ય વાહુલ્યેન દેહસૌઠવ-ક્ષેત્ર-મયમાદ્યનપેક્ષતયા તત્ત્વ માનમાતિચારસ્યાડપિ ભદ્રરૂપતેવ, તમ્ય સ્વાપરાધપ્રયુક્તત્વાત્ ।

તે જ જિનેશ્વરના કેવલજ્ઞાનાદિસ્વભાવવાળા કેવલ જીવના પ્રદેશોના તથાન = નમૂણસ્વરૂપ તત્ત્વને અનુનરના એવુ શુદ્ધપરમાત્મગુણધ્યાન
એ બીજે નિરાલમ્બન યોગ ત્રણવો [૧૪/૧]

વિશેષાર્થ :- જિનપ્રતિમાનુ ધ્યાન કે આખ બધ ડરીને નમવનરાગમ્ય તીર્થકરને મુખ્ય ડરીને તેમનુ અદ્ભુત રૂપ, અષ્ટપ્રાનિદાર્થ
વગેરેનુ ધ્યાન એ સાલબન ધ્યાન = યોગ છે પરમાત્માના કેવલજ્ઞાનાદિ શુદ્ધ ગુણોનુ ધ્યાન, પરમાણુદ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયનુ ધ્યાન
વગેરે અરૂપી તત્ત્વવિષયક ધ્યાન નિરાલમ્બન યોગ કહેવાય છે અહીં એ પાણ ખ્યાલમા રાખવુ કે યોગમિદુ [ગા ૩૧ તથા ૩૫૮
થી ૩૬૭] શ્રથમા અધ્યાત્મ, ભાવના, ધ્યાન, સમતા અને વૃત્તિસંશય - આમ પાંચ પ્રકારના યોગ બનાવેલ છે કે જે ઉત્તરોત્તર
ચઢિયાના છે અધ્યાત્મ અને ભાવના યોગની અપેક્ષાએ ધ્યાનયોગ પ્રાપ્ત હોવાથી સાલબન ધ્યાન અને નિરાલમ્બન ધ્યાન આ
બન્નેને પ્રસ્તુતમા પ્રધાન કહેલ છે [૧૪/૧]

જિનરૂપનુ ધ્યાન કેવી રીતે કરવુ ? આનો જવાબ આપતા શ્રથકાંશ્ચી કહે છે કે —

ગાથાર્થ :- સામાન્ય માણસોના આઠ પ્રકારના ચિત્તને છોડી યોગીકુલના ચિત્તને સ્વીકારીને જિનરૂપનુ ધ્યાન ધરવુ, બાકી
ધ્યાનના આચારમા દોષ લાગે [૧૪/૨]

ટીકાર્થ - પૃથક્જન = યોગીથી પૃથક્જન = અયોગી લોકોના આઠ પ્રકારના મનનો ત્યાગ કરીને યોગીની પરપગના મનને
સ્વીકારીને પરમાત્માના સ્વરૂપનુ ધ્યાન ધરવુ એટલે બાકી ધ્યાનના આચારમા દોષ લાગે, કારણ કે નિરપેક્ષવૃત્તિમા = ધ્યાનયોગમા
માનસિક અતિચાર પાણ ભગવ્સ્વરૂપ છે [૧૪/૨]

વિશેષાર્થ - ઉપવામાદિ પચ્ચખાણ, પૂજ, વ્રતપાલન, પરિલેહણ, પ્રમાર્જન, લોચ, વિહાર વગેરે બાહ્ય યોગો શરીરસ્વાસ્થ્ય,
દેશ, કાળ, માધનસામગ્રી વગેરેને માપેક્ષ પ્રવૃત્તિ સ્વરૂપ હોવાથી તેની ત્રુટિ, સ્ખલના, ન્યૂનતા વગેરેના કારણે, વિવિધાપેક્ષ રહેવા
છતા, કાષિડ-વાચિક-માનસિક નાનો દોષ લાગે તો તે તે બાહ્ય યોગોનો ભગ નથી કહેવાતો, પાણ અતિચાર કહેવાય છે પરંતુ
તાત્ત્વિક ધ્યાન વગેરે યોગો નિરપેક્ષપ્રવૃત્તિસ્વરૂપ છે અર્થાત્ બાહ્ય માધનસામગ્રીથી મુખ્યત્વે નિરપેક્ષ છે માટે જ તેમા માનસિક
અતિચાર પાણ લાગે તો ધ્યાનભગ કહેવાય છે ધ્યાનમા લાગતો માનસિક અલ્પ દોષ બાહ્યસામગ્રીવિકલ્પાદિપ્રયુક્ત નથી પરંતુ
સ્વાપરાધપ્રયુક્ત છે વળી, બીજી વાત એ પાણ છે કે ઉપવામાદિ પચ્ચખાણ, પૂજ, પરિલેહણ વગેરે પ્રવૃત્તિ મુખ્યત્વે વ્યવહાર
નયનો વિષય છે જ્યારે તાત્ત્વિક ધ્યાન એ નિશ્ચય નયનો મુખ્યત્વે વિષય કહેવાય વ્યવહાર નયમા અલ્પ દોષસ્વરૂપ અતિચારનો

તાન્યેવ ત્યાજ્યાન્યષ્ટૌ ચિત્તાન્યાહ -> 'ચેદે'ત્યાદિ ।

ચેદોદ્દેગક્ષેપોત્થાનભ્રાન્ત્યન્યમુદ્ગાડસન્નૈઃ । યુક્તાનિ હિ ચિત્તાનિ પ્રવન્ધતો વર્જયેન્મતિમાન્ ॥૧૪/૩॥

(૧) ચેદ = પથિ પરિશ્રાન્તવત્ પૂર્વક્રિયાપ્રવૃત્તિજનિત ઉત્તરક્રિયાપ્રવૃત્તિપ્રતિબન્ધક દુઃખમ્-। (૨) ઉદ્દેગ = કષ્ટસાધ્યતાજ્ઞાનજનિતમાલસ્ય, ચદ્વશાત્ કાચચેદાભાવેડપિ સ્થાનસ્થિતસ્યૈવ ક્રિયા કર્તુમનુત્સાહો જાયતે, કુર્વાણોડપિ તતો ન સુખ લભતે । (૩) ક્ષેપ = અન્તરાડન્તરાડન્યત્ર ચિત્તન્યાસ । (૪) ઉત્થાન = ચિત્તસ્યાડપ્રશાન્તવાહિતા, મદનપ્રશ્રુતીનામુદ્રેકાન્મદાવષ્ટલ્લપુરુષવત્ । (૫) ભ્રાન્તિ = અતસ્મિન્સતદ્ગ્રહરૂપા, શુભતૌ રજતાધ્યાસોપવત્ । (૬) અન્યમુત્ = પ્રકૃતકાર્યાન્યકાર્યપ્રીતિ । (૭) રુગ્ = રોગ પીડા ભડ્ગો વા । (૮) આસડગ્ = પ્રકૃતાનુષ્ઠાને

કલ્યાણકન્દલી

ઇદ્શ્ચાસખન્ડેકાકારપદાર્થગ્રાહકશુદ્ધનિશ્ચયનયાનુરોધેનોક્તમ્ । અતઃ પવાદાદશસહસ્રશીલાઙ્ગરથોડવિકલ પવાભ્યુપગમ્યતે નિશ્ચયેન, તદ્વૈકલ્યસ્યાડપિ તદ્ગ્રહ એવ પર્યવસાનાત્ । નિશ્ચયતો યોગસ્યાસખન્ડચિત્તપરિણામરૂપતયૈવ નૈશ્વર્યિકપ્રત્યાખ્યાનાત્મકે સર્વવિરતિ-પ્રત્યાખ્યાનેડપવાદાડગારાદિક નૈવાડજ્ઞીક્રિયતે, અન્યથા તાદૃશાસખન્ડપરિણામસમ્પાદનાનુકૂલોત્સાહમજ્ઞાપાતાત્ । કાલગ્રહણાદિવિધિ-રપ્યેતાદક્ષનિશ્ચયાનુગૃહીતવ્યવહારનયેનાવસેય ઇતિ દિક્ ॥૧૪/૨॥

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> મતિમાન્ ચેદોદ્દેગક્ષેપોત્થાનભ્રાન્ત્યન્યમુદ્ગાડસન્નૈઃ યુક્તાનિ હિ ચિત્તાનિ પ્રવન્ધતો વર્જયેન્ ॥૧૪/૩॥ ઇયચ્ચ કારિકા સાર્ધશતત્રયપ્રમિતસીમન્ધરસ્વામિસ્ત્વનટિષ્ણક - [૧૦/૧૨] યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્તિ- [દ્વા દ્વા. ૧૮/૧૨] યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયવૃત્ત્યાદૌ [ગા.૧૬] સમુદ્ઘૂતા વર્તતે ।

[૧] ચેદઃ = પૂર્વક્રિયાપ્રવૃત્તિજનિત ઉત્તરક્રિયાપ્રવૃત્તિપ્રતિબન્ધક દુઃખમ્ । ન હિ શ્રાન્તે શરીરે ક્લાન્તે ચ ચેતસિ સત્પ્રવૃત્ત્યૌપયિક દાર્ઢ્ય સમ્ભવતિ । તદ્વિરહે ચ કથ પ્રણિધાનાદિગર્ભા સત્પ્રવૃત્તિ સમ્ભવેત્ । યથોક્ત ચાલ્મીકેન રામાયણે -> શરીરસ્ય ભવેત્ ચેદ કસ્તત્ કર્મ સમાચરેત્ <- [અરણ્યકાણ્ડ-૫૦/૧૯] । તત્તથ્ચ કૃષિકર્મણિ વારિવત્ સત્કર્મણિ પ્રણિધાનમાવડ્યકમિતિ ધ્વન્યતે । સ્થાનસ્થિતસ્યૈવ = અવિદ્યમાનાડસ્યાસસ્ય, એવાકરોડયોગવ્યવચ્છેદાર્થ । ન સુખ લભતે, ઉત્સાહસ્ય તત્કારણત્વાત્ । અનેન -> અનિર્વેદ પર સુખ <- [સુદરકાણ્ડ-૧૨/૧૦] ઇતિ ચાલ્મીકીરામાયણવચનમપિ

સ્વીકાર છે જ્યારે નિશ્ચય નયના મતે અતિચાર હોતા જ નથી કા તો ધ્યાન કા તો ધ્યાનભગ સદોપ ધ્યાન એ નિશ્ચય નયને માન્ય નથી નિશ્ચય નયથી વસ્તુ અખડ હોય છે, સખડ નહિ સખડ વસ્તુ એ અવસ્તુ છે નિરશ-અખડ-એકાકાર વસ્તુને માનનાર નિશ્ચય નયના મતે અતિચાર નથી, તેમ આગાર-અપવાદ-છૂટછાટ પાળ નથી માટે જીવનપર્યંત પ્રામાણિક પ્રણિધાનસ્વરૂપ સર્વવિરતિ દીક્ષાર્થિન ઉચ્ચરાવવામા આવે છે ત્યારે સામાયિક સૂત્રમા પાળ કોઈ આગાર વગેરે રાખવામા આવેલ નથી જે આગાર-અપવાદ-છૂટછાટપૂર્વક 'કરેમિ ભતે' સૂત્ર સાધુને ઉચ્ચરાવવામા આવે તો સર્વવિરતિપરિણામ-સર્વવિરતિપ્રણિધાન અખડના બદલે સખડ બની જવાથી સર્વવિરતિ = સર્વથા સર્વદા સર્વત્ર વિરતિપ્રણિધાન જ ખડિત થઈ જાય સર્વવિરતિપરિણતિ આત્મસાત્ થવાનો ઉલ્લાસ મદ-હીન-નિસ્તેજ બની જાય સાધુ ભગવતો અપવાદમાર્ગે નદી ઉતરે ત્યારે પાળ તેમનો સર્વપાપવિરતિપ્રણિધાન તો અખડ જ હોય છે તે વખતે વ્યવહાર ચારિત્રમા અતિચાર લાગવા છતા પાળ નૈશ્વર્યિક સર્વવિરતિપરિણામધારા અખડ-અસ્ખલિત જ રહે છે નિરતિચાર-અખડ-અભાગ એવા ધ્યાન યોગના પુરસ્કર્તા નિશ્ચય નયને અભિમુખ એવા વ્યવહાર નયથી પ્રદર્શિત અનુષ્ઠાન તરીકે કાલગ્રહણ, સજ્જાય પઠવવાની [સ્વાધ્યાયપ્રસ્થાપનની] વિધિ, કાલ પવેવવાની [કાલપ્રવેદનની] વિધિ વગેરે ગણી થકાય, કે જેનો અભ્યાસ-પાલન-સ્વીકાર હાલમા પાળ યોગોદ્ધનમા [જોગમા] સાધુ ભગવતો કરે છે ઇતિ દિક્ [૧૪/૨]

છોડવા યોગ્ય તે જ આઠ અયોગીચિત્તને ગ્રયકારથી બતાવે છે

ગાથાર્થ - બુદ્ધિશાળીએ 'ખેદ, 'ઉદ્દેગ, 'ક્ષેપ, 'ઉત્થાન, 'ભ્રાન્તિ, 'અન્યમુદ્, 'રોગ, 'આસગ દોષોથી યુક્ત એવા ચિત્તને પ્રવાહથી [સાનુભય રીતે] છોડવા જોઈએ [૧૪/૩]

❀ આઠ દોષનો છોડીએ ❀

દીકાર્થ - [૧] ખેદ = માર્ગમા થાકેલાની જેમ પૂર્વ ક્રિયાની પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલ એવુ ઉત્તરકાલીન ક્રિયાની પ્રવૃત્તિમા પ્રતિબધક દુ ખ-થાક [૨] ઉદ્દેગ = કટસાધ્યતાનુ જ્ઞાન થવાથી ઉત્પન્ન થયેલ આળસ કે જેના કારણે કાપિક ખેદ ન હોવા છતા સ્થાને બેઠા બેઠા જ ક્રિયાને કરવાનો અનુત્સાહ થાય છે અને કરવા છતા પાળ મજ ન આવે [૩] ક્ષેપ = વચ્ચે વચ્ચે મન બીજે જાય [૪] ઉત્થાન = કામ વગેરેના ઉદ્દેકથી-આવેગથી મત્ત થયેલ પુરુષની જેમ ચિત્તની અપ્રશાન્તવાહિતા [૫] ભ્રાન્તિ = છીપમા થાદીના આરોપની જેમ તેના અભાવમા તેનો ભ્રમ અર્થાત્ ક્રિયામા કર્યા કે ન કર્યાનો ભ્રમ [૬] અન્ય મુદ્ = પ્રસ્તુત કાર્યને મૂકી અન્ય કાર્યમા પ્રીતિ [૭] રોગ = ચિત્તની પીડા કે મનોભગ [૮] આસગ = વિહિત એવા અન્ય અનુષ્ઠાનમા જે પ્રેમ હોય તે કરતા પ્રસ્તુત-વિવક્ષિત અનુષ્ઠાનમા અતિઆસક્તિ આ આઠ દોષથી યુક્ત એવા આઠ ચિત્તનો પ્રવાહથી-સાનુભય

વિહિતેશનુષ્ઠાનપ્રીત્યતિશયિતપ્રીતિ । એતૈ યુવતાનિ હિ = સમ્વદ્ધાનિ હિ ચિત્તાનિ અપ્ત પ્રવચ્ચત = પ્રવાહેન વર્જયેત્ = પરિહરેત્ મતિમાન્ = લુપ્તિમાન્ ॥૧૪/૩॥

ઉવતાનેવ શ્વેદાર્દીશ્ચિત્તદોષાન્ ફલદ્વારા વિવૃણ્વાહ -> 'શ્વેદ'ઇત્યાદિ ।

સેદે દાર્દ્યાશ્ભાવાન્ પ્રણિધાનમિહ સુન્દર ભવતિ । એત્વંહ પ્રવર કૃષિકર્મણિ સલિલવજ્જંયમ્ ॥૧૪/૪॥

શ્વેદે ચિત્તદોષે સતિ દાર્દ્યાશ્ભાવાત્ = ક્રિયાસમાપ્તિવ્યાપિસ્થેયાશ્ભાવાત્ જ પ્રણિધાન = એકાગ્ર્ય ઇહ = પ્રસ્તુતે યોગે સુન્દર = પ્રધાન ભવતિ । એત્વં પ્રણિધાન ઇહ = યોગે પ્રવર = પ્રધાન = ફલાસાધારણકારણમિત્યર્થ, કૃષિકર્મણિ = ધાન્યનિષ્પત્તિફલે સલિલવત્ = જલવત્ જોયમ્ ॥૧૪/૪॥

ઉદ્દેગે વિદ્વેષાદિષ્ટિસમ કારણમસ્ય પાપેન । યોગિકુલજન્મવાધકમલમેતત્તદ્વિદામિષ્ટમ્ ॥૧૪/૫॥

કલ્યાણકન્દલી

વ્યાख्याતમ્, કાર્ય-કારણયોરભેદોપચાગત્ । તત્તથ્ચોત્પાદો જનયિતવ્ય ઇતિ ઉપદેશ । તદુક્ત વાલ્મીકીગમાયણે -> ઉત્પાદ-વન્ત પુરુષા નાવસીદન્તિ કર્મસુ <- [કિકિન્ચાકાન્ટ-૧/૧૦૦] । પઞ્ચતન્ત્રે વિષ્ણુઝર્મણાપિ -> અનિર્વેદ શ્રિયો મૂલમ્ <- [૧/૩૫૯] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । ગ્રિષ્ટ સ્પષ્ટમધિકઞ્ચ વચ્યતે તત્તદ્દોષનિરૂપણે ॥૧૪/૩॥

મૂલગ્રન્થે દળાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> સેદે દાર્દ્યાશ્ભાવાત્ ઇહ સુન્દર પ્રણિધાન ન ભવતિ । એત્વં કૃષિકર્મણિ સલિલવત્ પ્રવર જ્ઞેયમ્ ॥૧૪/૪॥ ઇય કારિકા યોગભેદદ્વાત્રિગિકાવૃત્તો [દ્વા દ્વા ૧૮/૧૩] સમુદ્ભૂતા । એત્તદનુસાંગે યોગભેદદ્વાત્રિગિકાયા -> પ્રવૃત્તિજ્ઞ કલમ શ્વેદન્તતો દાર્દ્ય ન ચેતસ । મુખ્યો હેતુરદશ્ચાત્ર કૃષિકર્મણિ વારિવત્ ॥૧૩॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । ક્રિયા-સમાપ્તિવ્યાપિસ્થેયાશ્ભાવાત્ = સત્ક્રિયાપૂર્ણતા યાવત્ સ્થેયસ્યાઽયોગાત્ ન પ્રસ્તુતે યોગે પ્રધાન એકાગ્ર્ય ભવતિ, પ્રવૃત્તિજન્યસ્ય માનસદુ જ્ઞાનવન્ધિન શ્વેદસ્ય તદ્વિષ્ટકત્વાત્ । અત શ્વેદોપપરિહારાય સ્વોચિત્કર્તવ્યે પ્રેમ કર્તવ્યમ્ । તદુક્ત પ્રેમગીતાયા -> મત્કર્તવ્યોપરિ પ્રેમ કર્તવ્ય શુદ્ધરાગિભિ । યત્ર પ્રેમ ભવેત્ તત્ર ચિત્તેકાગ્ર્ય પ્રજાયતે ॥ <- [૫૧૨] ઇતિ ।

પ્રણિધાન યોગે ફલાસાધારણકારણમ્ । પ્રણિધાનલિઙ્ગ તુ યથાશક્તિક્રિયાદિ, યથોક્ત -> વિશુદ્ધભાવનામાર તદર્થાર્પિત-માનસમ્ । યથાશક્તિક્રિયાલિઙ્ગ પ્રણિધાન મુનિર્જંગો ॥ <- સ્વત્પકાલમપિ ગોભનમિદ્ [= પ્રણિધાન], સકલકલ્યાણાઽઽ-ક્ષેપાદિતિ [પૃ ૧૧૬] વ્યક્ત લલિતવિસ્તરાયામ્ । યોગદૃષ્ટિસમુચયે પ્રથમદૃષ્ટૌ શ્વેદત્યાગ ઉક્ત ઇતિ ધ્યેયમ્ ॥૧૪/૪॥

રીતે બુદ્ધિશાળીએ ત્યાગ કરવો જોઈએ [૧૪/૩]

વિશેષાર્થ :- ઉપગેક્ત ખેદ વગેરે આઠ દોષ ચિત્તને મલિન, અસ્થિર કરે છે, કે ઉત્તતિ કરવા માટે અસમર્થ કડી દે છે માટે શુદ્ધ, સ્થિર, સમર્થ ચિત્તે દરેક ધર્મક્રિયા કરવા માટે આ આઠ દોષને ટાળવાના છે [૧૪/૩]

ઉપગેક્ત ખેદ વગેરે ચિત્તદોષનુ જ દલ દ્વારા વિવેચન કરતા ગ્રંથકાગ્રી જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- ખેદ હોતે છતે દટતા ન રહેવાથી યોગમા સુદર પ્રણિધાન યતુ નથી જેમ ખેતીક્રિયામા પાણી પ્રધાન છે તેમ આ પ્રણિધાન અહીં યોગમા પ્રધાન જણાવુ [૧૪/૪]

❧ ધર્મક્રિયામાં ખેદને ટાળીએ ❧

ટીકાર્થ :- ખેદ નામનો ચિત્તનો દોષ હોતે છતે ક્રિયા પૂર્ણ થાય ત્યા મુખી ટકનારી સ્થિરતા ન રહેવાના કારણે પ્રસ્તુત યોગમા પ્રણિધાન-એકાગ્રતા પ્રધાન બનતી નથી અહીં યોગમા પ્રણિધાન તો દલ પ્રત્યે અસાધારણ કારણ છે જેમ કે ધ્યાનનિષ્પત્તિદલક કૃષિક્રિયામા પાણી દલ પ્રત્યે અસાધારણ = પ્રધાન કારણ છે તેમ ઉપરનુ સમજવુ [૧૪/૪]

વિશેષાર્થ :- જેમ લાંબો માર્ગ કાપીને મુઝાકર થાકી જાય અને ત્યાર બાદ આગળ ચાલવા માટે ઉત્સાહી ન રહે તેમ પૂર્વકાલીન ધર્મક્રિયાની પ્રવૃત્તિથી થાક લાગતા પછીની ક્રિયા કે ધ્યાનમા પ્રવૃત્તિ કરવાને આત્મામા ઉત્સાહ ન થાય, ખેદ હોય, ખિન્નતા હોય આમ ખિન્ન થયેલુ ચિત્ત પછીથી ધ્યાન કે ક્રિયામા દૃઢ બનતુ નથી તેથી ત્યા પ્રણિધાન-એકાગ્રતા-તન્મયતા યવામા અવગેય ઉભો થાય છે પ્રણિધાન વિના તો ચાલી શકે તેમ છે જ નહિ કેમ કે જેમ ધ્યાનને નિષ્પન્ન કરે તેવી ખેતીમા પાણી જરૂરી છે તેમ દરેક ધર્મસાધનામા પ્રણિધાન જરૂરી છે ખેદના લીધે તન્મયતાનો રગ આવે નહિ પછી ક્રિયા કે ધ્યાન કરે તો પણ શુભ અધ્યવસાય ક્યાથી વિકસર થવાના ? જે શુભ અધ્યવસાય કમાવવા હોય તો જેમ વેપારી લાભ કરાવનાર આદતિયાની સરભરા બરાબર ઉત્સાહ-ઉલાસ-ઉમગથી કરે છે તેમ મહાન શુભ અધ્યવસાયનો લાભ કરાવનારી ક્રિયાની ઉપાસના બરાબર રણરણે ઉલાસથી કરવી જોઈએ ત્યા ખિન્નતા થા માટે ? રોતા રોતા ક્રિયા થાય એમા લાખનો માલ પાય રૂપિયામા લીલામ કરવાની મુખર્ષિ થાય બુદ્ધિમાન આવુ ન કરે સીમધરસ્વામીના ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનમા ઉપાધ્યાયજી મહારાજે જણાવેલ છે કે -> ક્રિયામા ખેદ કરી રે, દટતા મનની નાહિ રે, મુખ્ય હેતુ તે ધર્મમા રે, નિમ પાણી કૃષિમાહિ રે <- યોગદૃષ્ટિસમુચયમા પ્રથમ મિત્રાદૃષ્ટિમા ખેદ દોષનો ત્યાજ જણાવેલ છે [૧૪/૪]

ઉદ્દેગે ચિત્તદોષે જાતે વિદ્વેષાત્ યોગવિષયાત્ અસ્ય = યોગસ્ય કથચિત્ કરણ વિષ્ટિસમ = રાજવિષ્ટિ-કલ્પ પાપેન = દાસપ્રાયત્વહેતુભાવેન^૧ । એતદ્વ્ય એવાવિદ્ય કરણ યોગિના કુલે યજ્જનમ તસ્ય લાઘવકમ્, ^૨ઉદ્વિ-ગ્નક્રિયાકર્તા યોગિકુલજન્માસિ જન્માન્તરે ન લભ્યતે इति કૃત્વા, અલ = અત્યર્થ તદ્વિદા = યોગવિદા ઇષ્ટ = અભિમતમ્ ॥૧૪/૭॥ 'ક્ષેપેઽપિ ચે'ત્યાદિ ।

ક્ષેપેઽપિ ચાડપ્રવચ્ચાદિષ્ટફલસમુદ્ધયે ન જાત્વેતત્ । નાડસકૃદુત્પાદનતઃ શાલિરપિ ફલાવહઃ પુસઃ ॥૧૪/૬॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઉદ્દેગે [સતિ] પાપેન વિદ્વેષાત્ અસ્ય વિષ્ટિસમ કરણમ્ । એતત્ અલ યોગિકુલજન્મલાઘવક [ઈતિ] તદ્વિદા ઇષ્ટમ્ ॥૧૪/૫॥ ઇયમપિ કારિકા યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્વા.દ્વા ૧૮/૧૪] સમુદ્ધતા । એતદનુસારેણ યોગભેદદ્વાત્રિશિકાયા → સ્થિતસ્યૈવ સ ઉદ્દેગો યોગદ્વેષાત્તત્. ક્રિયા । રાજવિષ્ટિસમા જન્મ લાઘવે યોગિના કુલે ॥૧૪॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । ઉદ્દેગે સતિ શાન્તિરપિ વ્યાહન્યતે । તદુક્ત મહાભારતે → ઉદ્વિગ્નસ્ય કુત. શાન્તિરશાન્તસ્ય કુત. સુખમ્ ← [વનપર્વ ૨૩૩/૧૩] ।

કષ્ટસાધ્યતાજ્ઞાનજનિતાઽઽલસ્યાત્મકે ઉદ્દેગે ચિત્તદોષે જાતે તજ્જનિતાત્ યોગવિષયાત્ વિદ્વેષાત્ યોગસ્ય કથચિત્ = પારવશ્યાદિનિમિત્તક કરણ રાજવિષ્ટિકલ્પ = નૃપનિયુક્તાનુશ્રાનતુલ્ય દાસપ્રાયત્વહેતુભાવેન = દાસ-કિઙ્કરાદિભાવોપધાય-કેન પાપેન = ભાવપાપપરિણામેન । ઉદ્વિગ્નક્રિયાકર્તા = અનાદરાપન્નમનઃકરણક-સત્ક્રિયાયા કર્તા યોગિકુલજન્માપિ જન્માન્તરે ન લભ્યતે, શરીરસુખમાત્રલિપ્સયા સ્થાનસ્થિતત્વ-કરાયોજનત્વાદિના અનાદરેણ ક્રિયામાણાયા યોગક્રિયાયા યોગિકુલજન્મ-લાઘવકત્વનિયમાત્ । તદુક્ત ઉપદેશમાલાયા → જો પુણ નિરન્ધ્રો ચિય સરીરસુહકજ્ઞમિત્તતલ્લિચ્છો । તસ્સ ન લોહિલાભો ન સુગઈ નેય પરલોગો ॥૪૯૩॥ ← ઇતિ । અત એવ અશ્યુપનિપદિ → યોગસ્થ કુરુ કર્માણિ નીરસો લાઘવ મા કુરુ ← [ખડ-૨ શ્લો ૩] ઇત્યુક્તમ્ । તારાદૃષ્ટાવય દોષો ન વિદ્યતે ॥૧૪/૫॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ક્ષેપેઽપિ ચ અપ્રવચ્ચાત્ એતત્ ન જાતુ ઇષ્ટફલસમુદ્ધયે । શાલિઃ અપિ અસકૃત્ ઉત્પાદનતઃ પુસો ન ફલાવહ ॥૧૪/૬॥ ઇયમપિ કારિકા યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્વા દ્વા ૧૮/૧૭] સમુદ્ધતા ।

ગાથાર્થ :- ઉદ્દેગ દોષ હોતે છતે પાપના લીધે દેવ થવાના કારણે જીવ યોગને વેઠની જેમ કરે છે આ રીતે કરવુ તે યોગીના કુળમા જન્મ થવામા અત્યંત લાઘવ બને છે - એવુ તેના જાણકારોનુ મત્ત્વ છે [૧૪/૫]

❁ સાધનામાં ઉદ્દેગનો પડછાયો પણ ન પાડો ❁

દીકાર્થ - ચિત્તનો ઉદ્દેગ નામનો દોષ હોય ત્યારે ભવાતરમા પ્રાપ્ત કરીને દાસ-નોકર બનાવે અર્થાત્ નીચગોત્ર પ્રાપ્ત કરાવે તેવા પાપ કર્મના લીધે જીવ યોગવિષયક દેવથી યોગને રાજની વેઠની જેમ માડ માડ કરે છે આ રીતે યોગનુ કરવુ એ યોગીઓના કુળમા જન્મ થવામા અત્યંત લાઘવ છે ક્રિયા કરનાર ઉદ્વિગ્ન જીવ જ અન્ય જન્મમા યોગીના કુળને પ્રાપ્ત કરતો નથી - એવુ યોગવેત્તાઓને અભિમત છે [૧૪/૫]

વિશેષાર્થ - ઉદ્દેગ એટલે 'ક્રિયા કષ્ટસાધ્ય છે' એવી બુદ્ધિથી ક્રિયા કરવામા થતી સુસ્તી જે કે ખેદમા જેમ કાયાને થાક લાગે છે તેવુ અહીં નથી છતાં એ સુસ્તીને લીધે ક્રિયા કરવામા ઉલ્લાસ થતો નથી અલબત્ત ક્રિયા તો કરે પરંતુ ક્રિયામા કોઈ ધનઅર્થ - બહુ સમય લાગવાનો કે શારીરિક કષ્ટ લાગવા વગેરેનો ઉદ્દેગ રહ્યા કરે છે દા ત પદ્મી પ્રતિક્રિયા લાબુ ચાલે - અજીત શાન્તિ-કોઈ રાગથી બોલે ત્યારે કટાણો આવે જેમ મજૂરને કોઈ રાજ આજ્ઞા કરે અને ઈચ્છા વિના મજૂર વેઠ કરે તેમ વેઠ વાળવાની જેમ ક્રિયા થાય યોગ પ્રત્યે આ અરુચિ-દેવ છે અને તે કુયોગની જેમ એટલો બધો લાઘવ બને છે કે ભવાતરમા યોગીકુળમા જન્મ ન મળે અતરમા ઉદ્દેગ હોય તો ભાવોલ્લાસ વધવાની વાત તો દૂર રહી ઊલટો દેવ ઊભો થાય છે આનો પરિહાર કરવા યોગ પ્રત્યે પ્રીતિ-ભક્તિ કેળવવી જ રહી જેમ પત્ની પ્રત્યે પ્રેમ-પ્રીતિ હોવાથી અને માતા પ્રત્યે અપાર ભક્તિભાવ હોવાથી એના માટે કષ્ટસાધ્ય ક્રિયા પણ ઉદ્દેગ વિના પ્રેમ-ભક્તિપૂર્વક કરાય છે તેમ સાધકને સાધના પ્રત્યે પ્રેમ-ભક્તિ-આદર હોય તો કષ્ટસાધ્ય ધર્મક્રિયામા પણ આનંદનો અનુભવ થાય પછી વેઠ ઉતારવાનુ ન થાય ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનમા જણાવેલ છે કે → બેઠા પણ જે ઉપજે રે, કિરિયામા ઉદ્દેગ રે યોગદેવથી તે ક્રિયા રે, રાજવેદસમ વેગ રે ← યોગની બીજ તારા દૃષ્ટિમા ઉદ્દેગ દોષ હોતો નથી-એમ યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય ગ્રંથમા જણાવેલ છે [૧૪/૫]

ગાથાર્થ :- ક્ષેપ દોષ હોય ત્યારે પણ સાતત્ય ન રહેવાના કારણે આ ક્રિયા ક્યારેય પણ ઈષ્ટ ફલના અભ્યુદય માટે થતી

૧ મુદ્રિતપ્રતો ઇપ્પદ પ્રમાદેન લુપ્તમ્ । અન્યથ ચ 'દાસપ્રાયત્વહેતુભૂતેન' ઇતિ પાઠ । ૨ મુદ્રિતપ્રતો → 'ઉદ્વિગ્ન ક્રિયાકર્તા જન્માન્તરે ન લભતે' ← ઇતિ પાઠ ।

ક્ષેપેડપિ ચિત્તદોષે અપ્રવચ્ચાત્ = ચિત્તસ્ય શિથિલમૂલત્વાત્ ઇષ્ટફલસ્ય યોગનિષ્પત્તિરૂપસ્ય સમૃદ્ધયે = અભ્યુદયાય ન જાતુ = કદાચિત્ એતત્ = કરણ ભવતિ । અત્ર દષ્ટાન્તમાહ - ન અસકૃત્ = અનેકશ ઉત્પાટનાત્ = ઉત્ત્વનનાત્ શાલિરપિ ધાન્યવિશેષ ફલાવહ = ફલપ્રદ પુસ = પુરુષસ્ય ભવતિ ॥૧૪/૬॥

‘ઉત્થાન’ ઇત્યાદિ ।

ઉત્થાને નિર્વેદાત્ કરણમકરણોદય સદૈવાસ્ય । અત્યાગત્યાગોચિતમેતત્તુ સ્વસમયેડપિ મતમ્ ॥૧૪/૭॥

ઉત્થાને ચિત્તદોષે સત્યપ્રશાન્તવાહિતયા નિર્વેદાત્ હેતો કરણ = નિષ્પાદન આયતિમાશ્રિત્યાડકરણસ્યૈવોદયો યસ્મિન્સ્તત્તથા, સદૈવ અસ્ય = યોગસ્ય । કીદશા તત્કરણ ? અત્યાગ = અશવ્યત્યાગ, વાહ્યપ્રતિજ્ઞાભંગસ્ય

કલ્યાણકન્દલી

યોગકરણકાલસ્યાડન્તરાડન્તરાડધિકૃતાન્યકર્મણિ ચિત્તન્યાસાત્મકે ક્ષેપે ચિત્તદોષે મતિ અપિ ચિત્તસ્ય શિથિલમૂલત્વાત્ = યોગફલજનનશક્તિલક્ષણમૂલગૈથિલ્યાત્ યોગનિષ્પત્તિરૂપસ્ય ઇષ્ટફલસ્ય અભ્યુદયાય = ઉત્પાદનાય ન કદાચિત્ યોગસ્ય કરણ ભવતિ । ન અનેકશઃ = વારંવાર ઉત્ત્વનનાત્ શાલિઃ = વ્રીહિ અપિ ફલપ્રદઃ, અસકૃદુત્પાદનેન શાલેરિવ ક્ષેપેણ યોગસ્ય ફલજનનશક્તિનાશાન્ન તત્ ફલમિતિ ભાવ । તદુક્ત યોગભેદદ્વાત્રિશિકાયા → ક્ષેપોડન્તરાડન્તરાડન્ત્ર ચિત્તન્યા-સોડફલાવહ । શાલેરપિ ફલ નો યદ્ દૃષ્ટમુત્ત્વનનેડસકૃત્ ॥૧૭॥ ← ઇતિ । વલાદૃષ્ટૈ ક્ષેપદોષો નાસ્તિ ॥૧૪/૬॥

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ઉત્થાને નિર્વેદાત્ સદૈવ અસ્ય કરણ અકરણોદયમ્ । એતત્ તુ સ્વસમયેડપિ અત્યાગત્યાગો-ચિત્ મતમ્ ॥૧૪/૭॥ ઇયમપિ કારિકા યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્વા દ્વા.૧૮/૧૬] સમુદ્ઘૃતા । એતદનુસારેણ યોગભેદ-દ્વાત્રિશિકાયા → પ્રશાન્તવાહિતાડભાવ ઉત્થાન કરણ તત્ । ત્યાગાનુરૂપમત્યાગ નિર્વેદાદત્થોદયમ્ ॥૧૬॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । અપ્રશાન્તવાહિતયા = પ્રશમૈકવૃત્તિસન્તાનમ્યાડભાવેન નિર્વેદાત્ = મનોમાલિન્યાત્ યદ્વા ઇકવૃત્તિભક્તાત્ નિષ્પાદન યોગસ્ય; આયતિ = અનાગતકાલ આશ્રિત્ય અકરણસ્ય = યોગાડપ્રવૃત્તે એવ ઉદયો = માવિકાલવિપાક યસ્મિન્ તત્ તથા અપ્રશાન્તવાહિતયા નિર્વેદાત્ યોગનિષ્પાદનસ્ય અનાગતકાલીનયોગપ્રવૃત્તિપ્રતિબંધકર્માર્જકત્વાત્ । અશક્યત્યાગ, વાહ્યપ્રતિજ્ઞાભંગસ્ય

નથી ડાગર પાણ વાગવા ઉખેડ્યા પછી પુરુષને ફલપ્રદ નથી બનતી [૧૪/૬]

❁ ધર્મશાધનામાં ક્ષેપ દોષને દટાવીએ ❁

ટીકાર્થ - ચિત્તનો ક્ષેપનામક દોષ હોય ત્યારે પાણ મન શિથિલ થવાથી યોગનિષ્ક્રિસ્વરૂપ ઈષ્ટ ફલના અભ્યુદય માટે ક્યારેય પાણ આ ક્રિયા થતી નથી અહીં અથકાર શ્રીમદ્જી દટાતને જણાવે છે ડાગર નામનુ ધાન્ય પાણ વાગવાર ઉખેડવાથી પુરુષને ફલપ્રદ બનતુ નથી [૧૪/૬]

વિશેષાર્થ - ક્ષેપ એટલે ચિત્તની ક્ષિપ્ત અવસ્થા આ ક્ષિપ્ત અવસ્થામા ખેદ-ઉદ્વેગ નથી પરંતુ જાણે ચિત્ત બીજે મૂકાયાની જેમ ક્રિયા કરતા વચ્ચે-વચ્ચે ચિત્ત બીજે ટેકાણે ચાલુ જાય છે બીજ-ત્રીજ વિચારમા ચડી જાય છે દા ત પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે પરિલેહણમા મન ગૂથાયેલ ગ્હે, પરિલેહણ કરતી વખતે દેગચર જવાનુ મન રહે, પ્રભુમન્મુખ ચૈત્યવદન કરતા નવકારથી-સ્વાધ્યાય વગેરે ડગવામા મન પગેવાયેલ ગ્હે જેમ ડાગરના છોડને એક ક્યારામાથી ઉખેડીને બીજે ગેપે, બીજમાથી ઉખેડી ત્રીજે ગેપે આમ મ્યાનાતર ક્યારે જ રાખે તો એ છોડ પર કળ-ડાગરબનાજ જગતુ નથી તેમ ચાલુ ક્રિયામાથી ચિત્તને બીજે-ત્રીજે મારા યા ખગમ ટેકાણે કેટલા ડગવાથી આ ક્રિયામા સળગ ચિત્તધારા- મનનુ સાતત્ય - પ્રસ્તુત ક્રિયાનુકૂળ વર્ધમાન શુભ અધ્યવમાયનો પ્રવાહ ટૂટી જાય છે વળી, મન બીજ-ત્રીજ ટેકાણે જાય એટલે જે ધર્મક્રિયા થતી હોય એને અનુકૂળ ભાવોહાસ પાણ પ્રગટવામા વાર લાગે છે પગિણામે યોગનિષ્ક્રિસ્વરૂપ પ્રસ્તુત કળનો ઉદય-અયોગ થતો નથી ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનમા જણાવેલ છે કે → બિચે બિચે બીજ ડાગરમા રે, જાય મન તે ખેપ રે ઉખાણતા નિમ શાલિનુ રે, ફલ નહિ તિહા નિર્લેપ રે ← યોગની ૩ જી બલા દષ્ટિમા ક્ષેપ દોષ હટી જાય છે [૧૪/૬]

❁ ઉત્થાન દોષવાળી આરાધના રવાળા ઇરીએ ❁

ગાથાર્થ :- ઉત્થાન દોષ હોય ત્યારે નિર્વેદ હોવાથી હમેશા યોગને કંડે છતા ન કરવાનુ જ કળ મળે છે આવી ક્રિયા અથક્યત્યાગવાળી હોવા છતા ત્યાગને યોગ્ય છે - એવુ આપણા જૈનાગમમા પાણ અભિમત છે [૧૪/૭]

ટીકાર્થ :- ચિત્તનો ઉત્થાન દોષ હોય ત્યારે અપ્રશાન્તવાહિતાથી નિર્વેદ-ડટાણો થવાના ડાગણે કાયમ યોગને કંડે છતા ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ ન કરવાનુ જ કળ મળે અર્થાત્ કરવાનુ કળ ન જ મળે તે આવી ક્રિયા અત્યાગ-ત્યાગોચિત છે મતલબ કે આધ્ય પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કંડે [નાધુ પ્રતિક્રમણાદિ ન કંડે કે સાનુવેશ છોડે] તો તે લોકનિદાનુ કારણ બને અને લોકો દ્વારા

'શ્વાન્તાવિ'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

સવિગ્નાનુમોદનાદ્યુદ્યમાત્ ગુણશક્તિ પ્રવર્ધનીયા, દોષોપરમે ચ યતિતત્ત્વમ્, ન તુ સ્વીયપરિણામવિશેષજન્યગુણતુલ્ય સ્વદોષમભ્યાસ-
દશાયા દૃષ્ટ્વા સદનુદ્ધાનમેકાન્તેન ત્યાજ્યમ્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય ટીકાકૃતાઽપિ ન્યાયાલોકે → અન્માદૃશા પ્રમાદગ્રસ્તાના ચળ્લ-
ળહીનાનામ્ । અઘ્ઘૌ પોત ડ્વેહ પ્રવચનરાગ શુભોપાય ॥ ← [પ્ર ૩ ગા ૬ પૃ ૩૩૪], → વિધિક્રયન વિધિરાગો વિધિમાર્ગો
સ્થાપન વિધીચ્છૂના । અવિધિનિષેધશ્ચેતિ પ્રવચનમક્તિ પ્રસિદ્ધા ન । અધ્યાત્મભાવનોજ્જ્વલચેતોવૃત્ત્યોચિત્ત હિ ન કૃત્યમ્ ।
પૂર્ણક્રિયાભિલાષશ્ચેતિ દ્વયમાત્મશુદ્ધિકરમ્ ॥ ← [૨૦/૩૩] ઇતિ ચ અધ્યાત્મસારે પ્રોક્તમ્ ।

પરેષામપિ યોગારમ્ભદશાયા વિતર્કાદયોઽભિમતા । તદુક્ત મોક્ષધર્મે → વિતર્કશ્ર વિવેકશ્ર વિચારશ્રોપજાયતે । મુને
સમાદધાનસ્ય પ્રથમ યોગમાદિત ॥ ← [૧૯૫/૧૫] પ્રથમ યોગ = સપ્રજાત આદિત. = ક્રમાત્ જાયત ઇત્યર્થ । ચતુર્વદૃષ્ટાવૃત્ત્યા-
નદોષો ન વિદ્યતે કિન્તુ તત્પૂર્વ વર્તતે । ઇદમપ્યત્રાઽવધાતત્યમ્-કલિકાલસર્વજ્ઞેન શ્રીદેવમચ્છન્દસૂરીશ્વરેણ યોગશાસ્ત્રે યોગિના ગોરક્ષનાથેન
ચ અમનસ્કયોગે ગ્રન્થે વિક્ષિપ્ત-યાતાયાત-શ્લિષ્ટ-મુર્લીનાભિવાના ચત્ત્વાર ચેત પ્રકારા પ્રદર્શિતા । અધ્યામદશાયા તરલત્વ ચિત્તમ્ય
સ્યાત્ । તદુત્તર યોગાનન્દવૃદ્ધયા દોષહાસાત્ પરતત્ત્વપ્રાપ્તિ મ્યાત્ । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે → [૧] વિક્ષિપ્ત ચલમિષ્ટ [૨] યાતાયાતશ્ચ
કિમપિ સાનન્દમ્ । પ્રથમાભ્યાસે દ્વયમપિ વિકલ્પવિષયગ્રહ તત્ત્વાત્ ॥ [૩] શ્લિષ્ટ સ્થિરસાનન્દ, [૪] મુર્લીનમતિતિશ્ચલ પરાનન્દમ્ ।
તન્માત્રકવિષયગ્રહમ્ભયમપિ બુદ્ધેસ્તદાન્નાતમ્ ॥ એવ ક્રમશઃઽભ્યાસાઽવેશાત્ ધ્યાન મજેત્ નિરાલમ્બમ્ । મમરસભાવ યાત પરમાનન્દ
તતોઽનુભવેત્ ॥ ← [યો ગા પ્ર ૧૨/ગા ૩-૪-૫, અમનસ્કયોગ ૯૫-૯૬-૯૭-૧૧૧] ઇતિ । તતશ્ચ પ્રાથમિકદશાયા વિક્ષિપ્તત્વાદિ-
સમ્ભવેઽપિ શુદ્ધભાવેન દોષાક્ષરણે ગુણોપાર્જનિ ચૈવ યતિતત્ત્વ યોગપ્રયોગદ્વારા અપુનર્વન્ધકાદિધિ । યયોક્ત અધ્યાત્મસારે
→ વિષય-કષાયનિવૃત્ત યોગેષુ ચ સંચરિણુ વિવિધેષુ । ગૃહલેલદ્વાલોપમમપિ ચલમિષ્ટ મનોઽભ્યાસે ॥ [૨૦/૨૦] વચનાનુદાનગત
યાતાયાતશ્ચ સાતિચારમપિ । ચેતોઽભ્યામદશાયા ગજાહુશન્યાયતોઽદુષ્ટમ્ ॥ [૨૦/૨૧] અશુદ્ધાઽપિ હિ શુદ્ધયા ક્રિયા હેતુ

એશ્વાણુ ભોજન કરવુ તે કરતા ન ખાવુ માડુ ભૂખ્યા રહેવુ માડુ મર્ચ્યા નિગ્ધવાદ મહાવ્રતને સાધુવ્રતમા રહીને તોડી ન જ શકાય
પણ તે તૂટે તેમ જ હોય તો સાધુએ સાધુવેશ છોડવો જ નેઈએ- એવુ ધાન્ત્રકારોનુ તાત્પર્ય જણાય છે ૩૫૦ ગાથાના અવનમા
પણ જણાવેલ છે કે → શાતવાહિતા વિણ હોવે કે ને યોગે ઉત્થાન રે - ત્યાગ યોગ છે તેહથી રે, અણહિતુ ધ્યાન રે ←

❖ સંવિગ્નપાક્ષિઃ વ્યવસ્થાનું રહસ્ય ❖

મૂલ-ઉત્તર ગુણ અર્થાત્ ચરણમતરી અને કરણસતરીમા જેની ધાન્ત્રમા અપવાદમાર્ગે કાગણિક છૂટ આપવામા આવેલ હોય
તેની જ વિના કારણે પણ ઘણી વાર છૂટછાટ લે પગતુ પોતે મળે કે → 'આ સ્થિતિમા માડુ સાધુપણ કેવી રીતે કહી શકાય ?
રસ-જ્ઞદ્ધિ-શાતાશાસરને પરાધીન બનેલો હુ કેવો જભાગી છુ કે તારક તીર્થકગેની કલ્યાણકારી આજ્ઞાને તુચ્છ મુખને ખાતર કચડી
નાખુ છુ' । હાય ! માડુ શુ યથે ? બીજી બાજુ આતરિક રીતે મને સાધુપણ ગમે છે મારા સાધુઓ પણ મને ગમે છે સાધુવેશ
છોડવાની મારી ઈચ્છા નથી ફરીથી સમારી બનવાની ડપના કરતા પણ મને ધૂલગી છૂટે છે, મારી નસમા વહેતુ પવિત્ર-ખાનદાન
માબાપનુ લોહી એવુ છે કે હુ આપઘાત કરવાનુ પસંદ કરીશ પણ સાધુવેશ તો છોડી જ નહિ શકુ લોકનિદા-બેઆમ્રુ વગેરેના
કારણે પણ સાધુવેશ છોડવાની મારી તેવાગી નથી રોજેરોજ પરજીવનિકાપની વિરાધનાથી ઊભરાતુ સસારી જીવન હવે હુ જીવી
શકુ તેવી મારી સ્થિતિ નથી છતા ભારે કર્મીપણાના લીધે નાલાયક હુ મયમજીવનમા દોષ લગાડુ છુ જબુકુમાર યનારા ભવદેવ
મુનિની જેમ ચારિત્ર પાળવા છતા હુ ચારિત્રના અતરાપ બાધી રહ્યો છુ હે પરમાત્મા ! મને બચાવ હુ શુદ્ધ સયમજીવન જીવુ
એવુ બળ આપ' ← આવી વિચારધારાના કારણે ગુણ અને દોષનુ બળ લગભગ સમાન થઈ જાય છે તેવા જીવો માટે શાસ્ત્રમા
સવિગ્નપાક્ષિઃ વગેરે વ્યવસ્થા બતાવી છે શાસ્ત્રમા જે નિરપવાદ બાબતોની છૂટછાટ આપવામા આવેલ ન જ હોય તેનુ સવિગ્નપાક્ષિઃ
સેવન ન જ કરે પોતે સવિગ્ન ન હોવા છતા સવેગી સાધુઓ પ્રત્યે પક્ષપાત રાખીને જીવન જીવે સુવિધિત સાધુના વદન-નેવા
વગેરે ના લે ઈત્યાદિ સવિગ્નપાક્ષિઃસબધી વિશેષ વાતો ઉપદેશમાલા [૫૧૪ થી ૫૨૬ ગાથા] વગેરે ગ્રંથમાથી જાણી લેવી
સવિગ્નપાક્ષિઃ પોતાની પ્રામાણિકતા-ખાનદાની-અવેગી સાધુનો પક્ષપાત - સાધુભક્તિ-પોતાની જાત પ્રત્યે ધિક્કાર, પાપનો પશ્ચાતાપ
વગેરેના કારણે કર્મક્ષય કરી કાલાતરે દરીથી સવિગ્ન-સુસાધુ બને તેવી પૂર્ણ શક્યતા છે તેની પાસે સાધુવેશરૂપી દૂધ હાજર હશે
તો માત્ર પુરૂષાર્થ-ભાવન્વરૂપ સાકર ભેળવવાની જ જરૂર રહેશે અત્પ્ર પ્રયત્નથી મધુર દૂધ પીવાનુ સોભાગ્ય મળી શકે જે તે દીક્ષા
છોડી દે તો કા તો આપઘાત કરે કા તો કાલાતરે પુન દીક્ષાનો ઉત્સાહ ન જોગે તેનો આત્મવિકાસ અટકી ન પડે માટે શાસ્ત્રકારોએ
સવિગ્નપાક્ષિઃ માર્ગે પણ બતાવેલ છે જે સાધુ નિ શુક્તાથી મહાવ્રત ભાગે, દોષને સેવ્યા બાદ નિશ્ચર બનીને દોષ સ્વીકાર ન
કરે બચાવ કરે નિર્લજ્જ બની સાધુમર્ષાદા તોડે તો તેવા જીવ દીક્ષામા ચીકણા કર્મ ન બાધે તે માટે શાસ્ત્રકાર ભગવતોએ
તેમને સાધુવેશ છોડી પરમાત્મભક્તિ વગેરેમા પ્રવૃત્ત થવાની સુદર હિતકારી સલાહ આપેલી છે [૧૪/૭]

ભ્રાન્તૌ વિભ્રમયોગાન્ન હિ સંસ્કારઃ કૃતેતરાદિગતઃ । તદભાવે તત્કરણ પ્રક્રાન્તવિરોધ્યનિષ્ઠફલમ્ ॥૧૪/૮॥

ભ્રાન્તૌ ચિત્તદોષે સતિ વિભ્રમસ્ય = મનોવૈકલ્યસ્ય યોગાત્ = સમ્બન્ધાત્ જ હિ = નૈવ સસ્કાર = વાસના-વિશેષ કૃતેતરાદિગત 'ઇદ મયા કૃતમિતરદકૃત આદિશબ્દાત્ ઇદ મયોચ્ચરિતમિદમનુચ્ચરિત' એતદગત = એતદ-વિષય, વિપરીતસસ્કારેણ સત્યસસ્કારનાશાત્ । તદભાવે = કૃતેતરાદિસસ્કારાભાવે તસ્ય = પ્રસ્તુતસ્ય યોગસ્ય કરણ પ્રક્રાન્તસ્ય યોગસ્ય વિરોધિ, અનિષ્ટફલ = ઇષ્ટફલરહિત, કૃતેતરાદિસફળનસહિતક્રિયાયા એવેષ્ટફલહેતુત્વાત્ ।

અથ યત્રોપેક્ષયૈવ કૃતાકૃતસસ્કારાભાવો જ તુ ભ્રાન્ત્યા, તત્ર કોઽય દોષ ? ઇતિ ચૈત્ ? જ, ભ્રાન્તે ઉપેક્ષાયા અપ્યુપલક્ષણત્વાત્ ॥૧૪/૮॥ 'અન્યમુદી'ત્યાદિ ।

અન્યમુદિ તત્ર રાગાત્તદનાદરતાઽર્થતો મહાપાયા । સર્વાનર્થનિમિત્ત મુદ્ધિપયાદ્ધારવૃદ્ધ્યામા ॥૧૪/૯॥

કલ્યાણકન્દલી

સદાશયાત્ । તામ્ર રસાનુવેધેન સ્વર્ણત્વમધિગચ્છતિ ॥ < [૨/૧૬] ઇત્યાદિસૂચનાર્થ દિક્પદોપાદાનમકારિ ॥૧૪/૭॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ભ્રાન્તૌ વિભ્રમયોગાત્ કૃતેતરાદિગત સસ્કારો હિ ન । તદભાવે તત્કરણ પ્રક્રાન્તવિરોધિ અનિષ્ટફલમ્ ॥૧૪/૮॥ ઇય કારિકા યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [દ્વા દ્વા ૧૮/૧૫] સમુદ્ઘૃતા । એતદનુસારેણ યોગભેદદ્વાત્રિ-શિકાયા → ભ્રમોઽન્તર્વિપ્લવસ્તત્ર ન કૃતાકૃતવાસના । તા વિના યોગકરણ પ્રસ્તુતાર્થવિરોધકૃત્ ॥૧૫॥ < ઇત્યુક્તમ્ ।

મનોવૈકલ્યસ્ય સમ્બન્ધાત્ નૈવ સસ્કારઃ કૃતેતરાદિગતઃ જાયતે, વિભ્રમજન્યેન વિપરીતસસ્કારેણ સત્યસસ્કારનાશાત્ = કૃતેતરાદિગોચરયથાર્થસસ્કારપ્રતિબન્ધાત્ ।

એતેન → ન હ્યુક્તેન મનસા કિન્ચન સમ્પ્રતિ શક્નોતિ કર્તુ < [૬/૩/૧/૧૪] ઇતિ શતપથબ્રાહ્મણવચનમપિ વ્યાખ્યાતમ્, દ્રવ્યત કરણેઽપિ ભાવતોઽકરણાત્ । અત એવ સત્યસસ્કારાનુત્પાદ. । કૃતેતરાદિસસ્કારાભાવે યોગસ્ય કરણ, પ્રક્રાન્તસ્ય યોગસ્ય વિરોધિ । અત એવ તત્ત્વત તદકરણમેવ । ભ્રાન્તે પારમાર્થિકવૃત્ત્યા તત્કાલીનયોગપ્રતિબન્ધકત્વેઽપિ નાનુ-બન્ધતો યોગવિરોધિત્વ સમ્ભવતિ, સતિ વિધિ-યતનાઽઽદરાદિપરિણામે । અત એવ → અનિષ્ટફલ = ઇષ્ટફલરહિત < ઇતિ ટીકાકૃતા વ્યાખ્યાતમ્ । વિશિષ્ટરયોગારાધનાયા ઊર્ધ્વભૂમિકાયા સ્વલ્પસ્યાઽપિ દોષસ્ય મન્ત્રવિધાને ઇવાનિષ્ટફલત્વમિત્યાશયેન 'અનિષ્ટફલ' ઇતિ મૂલકૃદુક્તિ । યોગારમ્ભકાલીનસ્વલ્પદોષયુક્તયોગકરણસ્ય પ્રજ્ઞાપનીયતા-વિધિપરતાદિગુણકલિતકર્તૃકસ્ય નાઽનાગતકાલે વિપરીતફલત્વ કિન્તુ તદમીષ્ટફલશૂન્યત્વમેવ, કૃતેતરાદિસફળનસહિતક્રિયાયા એવ ઇષ્ટફલહેતુત્વાદિત્યાશયેન 'ઇષ્ટફલરહિત' ઇતિ ટીકાકૃદુક્તિરિતિ ન વિરોધ ઇતિ ધ્યેયમ્ । પશ્ચમદૃષ્ટૌ સૂક્ષ્મબોધાદિસન્ધાવાત્ ભ્રાન્તિર્નિર્વર્તતે । ઉપેક્ષાયા અપિ ઉપલક્ષણત્વાત્, સશયસ્યાપિ તત એવ ગ્રહણમવગન્તવ્યમ્ ॥૧૪/૮॥

ૐ ધર્મહિયામાં બ્રાંતિ અનિષ્ટફળદાયક છે ૐ

ગાથાર્થ :- બ્રાંતિ દોષ હોય ત્યારે વિભ્રમની હાજરીથી 'કર્મ કે નહિ' તે સમધી સસ્કાર નથી રહેતા તેવા સસ્કાર ન હોય તો તે ક્રિયા પ્રસ્તુત યોગનુ વિરોધી અનિષ્ટ ફળ આપે છે [૧૪/૮]

ટીકાર્થ - ચિત્તનો બ્રાંતિ નામનો દોષ હોય ત્યારે મનોવિકલતા-અનુપયોગની હાજરીથી 'આ મેં કર્યું, બાકીનું નથી કર્યું' મૂળ ગાયામા રહેલ 'આદિ' શબ્દથી 'આ હું બોલ્યો, બીજું બોલેલ નથી' આ સમધી સસ્કાર થતા નથી જ, કારણ કે વિપરીત સસ્કાર દ્વારા સાચા સસ્કારનો નાશ થાય છે કર્યું કે નહિ તેના સાચા સસ્કાર ન હોય તો પ્રસ્તુત યોગની ક્રિયા એ પ્રસ્તુત યોગના વિરોધી એવા અનિષ્ટ ફળને આપે છે ઈષ્ટ ફળ આપતું નથી કારણ કે 'આટલું કર્યું, બાકીનું કરવાનું બાકી છે' આવી સકલન સહિતની ક્રિયા જ ઈષ્ટ ફળનો હેતુ બને છે

→ જ્યાં ઉપેક્ષાથી જ કર્યા-ન કર્યાનો સસ્કાર ન હોય, નહિ કે બ્રાંતિ દોષથી ત્યાં સકલનનો અભાવ એ કયો દોષ કહેવાય ? < આ પ્રશ્નનો જવાબ એ છે કે બ્રાંતિ એ ઉપેક્ષાનું પાણું ઉપલક્ષણ છે અર્થાત્ ભ્રમના [વિપરીતસસ્કારના] કારણે કે ઉપેક્ષા-ઉદાસીનતાના [સત્ય સસ્કારના અભાવના] કારણે કર્યું કે નહિ ? તેની સકલના ન હોય તે બ્રાંતિ દોષ જ જાણવો [૧૪/૮]

વિશેષાર્થ :- બ્રાંતિ એટલે અમુક ક્રિયા કર્યા ન કર્યાની, અમુક સૂત્ર બોલ્યા-ન બોલ્યાની ભ્રમણા દા ત વદન, મુહપત્તિ-પડિલેણ કર્યા ને ન કર્યું માને, નમુનુણ સૂત્ર ન બોલ્યા ને બોલ્યું માની બેસે 'કાઉસગમા ૪ લોગસ્સ થયા કે ૩ લોગસ્સ ?' તે ખ્યાલ ન રહે વિપરીત સસ્કાર પડે કે સાચા સસ્કાર ન પડે - આ બન્ને અવસ્થામા સત્યસકલના ન હોવાથી ક્રિયા કરવા છતાં ક્રિયાનું જ ફળ મળવું બેઈએ તે ન મળે ૩૫૦ ગાયાના સ્તવનમા જણાવેલ છે કે → ભ્રમથી જેલ ન સાભરે રે, કાઈ અકૃતકૃત કાજ રે તેહથી શુભ કિરિયા થકી રે અર્થવિરોધી અકાજ રે < [૧૪/૮]

અનુષ્ઠીયમાનાદન્યત્ર મુત્ = પ્રમોદ, તસ્યા સત્યા તત્ર = અન્યસ્મિન્ યગાત્ = અભિતાપાતિરેકાત્ તદનાદરતા = અનુષ્ઠીયમાનાઽનાદ્રિયમાણતા, અર્થત = સામર્થ્યાત્, તત્ક્રિયાકાલેઽન્યરાગસ્ય તદરાગાક્ષેપકત્વાત્ । સા ચ તદનાદરતા મહાપાયા = મહાધર્મવિઘ્નવતી, તથા સર્વેષામનર્થાના નિમિત્ત, તોશતોઽપિ વિહિતાનુષ્ઠાનાઽનાદરસ્ય દુરન્ત-સસારદેતુત્વાત્ ।

તદનાદરદોષેઽપ્યન્યાદરગુણાતુલ્યાઽઽયત્યયત્વમિત્યાશન્દ્યામાહ —> મુદ્વિપયે ઇતરાનુષ્ઠાને અઙગાર-વૃષ્ટ્યાશ્ચ = અઙગારવૃષ્ટિસદૃશી, અકાલરાગસ્ય તત્ફલોપઘાતકત્વાદિતિ ભાવ । ઇયથાન્યમુત્સુન્દરેષ્વપિ શાસ્ત્રોવતેષુ ચૈત્યવન્દન-સ્વાધ્યાયાદિષુ શ્રુતાનુસાગ્ધૈત્યવન્દનાદિકરણવેલાયામપિ તદનાદ્રિયમાણસ્ય તદુપયોગાભાવેન ઇતરા-સવતચિત્તવૃત્તે સદોષા । ન હિ શાસ્ત્રોવતયોરનુષ્ઠાનયોરય વિશેષોઽસ્તિ યદેકમદરણીયમન્યત્ત્વ નેતિ ॥૧૪/૭॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ઢળાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> અન્યમુદિ તત્ર રાગાત્ અર્થત તદનાદરતા મહાપાયા મર્વાનર્થનિમિત્ત મુદ્વિપયાદ્વારવૃષ્ટ્યાશ્ચ ॥૧૪/૯॥ ઇયમપિ કારિકા યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્તો [દ્વા દ્વા.૧૮/૧૦] સમુદ્ભૂતા । ણ્તદનુમારેણ યોગભેદદ્વાત્રિશિકાયા —> વિહિતેઽવિહિતે વાઽર્થેઽન્યત્ર મુત્પ્રકૃતાત્કિલ । ડ્યેઽર્થેઽન્નાસ્વૃષ્ટ્યાશ્ચાઽત્યનાદરવિધાનત્ ॥૧૯॥ <— ઇત્યુક્તમ્ । કાન્તાયા યોગદૃષ્ટાવન્યમુદોષો નાસ્તિ ।

અન્યસ્મિન્ = અનુષ્ઠીયમાનભિન્ને વિહિતેઽવિહિતે વા કર્મણિ અભિલાપાતિરેકાત્ અનુષ્ઠીયમાનાઽનાદ્રિયમાણતા તત્ક્રિયા-કાલે અન્યરાગસ્ય = પ્રકૃતભિન્નાભિલાપસ્ય તદરાગાઽઽક્ષેપકત્વાત્ = અનુષ્ઠીયમાનાઽરાગોપધાયકત્વાત્ । અવસરોચિતરાગા-ભાવ-રાગવિપયાનવસરાભ્યા પ્રકૃતાન્યાભિલાપોઽન્ન ગાદોઽવગન્તવ્ય । તત્ત પ્વાનુષ્ઠીયમાનેઽપિ ગાદાનાદરતાઽવસેયા । તદનાદરતા = અવસરોચિતે વિહિતે સદનુષ્ઠાનેઽનાદૃતિ મહાધર્મવિઘ્નવતી = સ્વજનકતાસમ્બન્ધેન તાત્ત્વિકયોગપ્રતિપત્યન્તરાયવિગિષ્ટા ।

અકાલરાગસ્ય = સ્વરૂપત, કથંચિત્ પ્રગસ્તસ્યાઽપિ અનવસરકૃતત્વેનાઽનુવન્ધતોઽપ્રગસ્તસ્ય પ્રચુરાભિલાપસ્ય તત્ફલોપ-ઘાતકત્વાત્ = ગાદરાગવિષયીભૂતાઽનાગતકાર્લીનાઽનુષ્ઠાનમાધ્યપ્રધાનફલસામગ્રીવિયાતકત્વાત્ ।

તદનાદ્રિયમાણસ્ય = સ્વકાલોપરિચિત-વિહિત-ચૈત્યવન્દનાદ્યનાદરવત તદુપયોગાભાવેન = ચૈત્યવન્દનાદિવર્ણાર્થાલ્મ્બનગોચર-પ્રણિધાનવિરહેણ ઇતરાઽસક્તચિત્તવૃત્તેઃ = સ્વાધ્યાયાધ્યાસવત્તમનોવૃત્તે અન્યમુત્સદોષા જ્ઞેયાઽદદ્વાત્રાવધેય વિવક્ષિતાનુષ્ઠાનપ્રારમ્ભાત્ પ્રાક્પ્રજાપમાનરાત્રિન્દિવનિપતક્રમિક-સ્વકર્તવ્યવૃન્દવિપયસદ્ગત્તન તદારમ્ભસમાપ્તિકાલપરિમાણાવાધારણઞ્ચ નાન્યમુદોષાક્રાન્ત કિન્તુ

❀ અન્યમુદ્ દોષ અંગારાની વૃદ્ધિ જેવો છે ❀

ગાથાર્થ - અન્યમુદ્ દોષ હોય ત્યારે અન્યત્ર રાગ હોવાના કારણે અર્થત પ્રસ્તુત અનુષ્ઠાનમા અનાદર થાય છે જે મહાવિઘ્નકારી છે તે મહા અનર્થનુ નિમિત્ત બને છે રાગના વિષયભૂત અનુષ્ઠાનમા તે અગારાની વૃદ્ધિ નુલ્ય બને છે [૧૪/૯]

દીર્ઘાર્થ - જે અનુષ્ઠાન ચાલી રહેલ હોય તેને છોડીને બીજે આનદ હોય તે અન્યમુદ્ દોષ છે આ દોષ હોય ત્યારે અન્યત્ર અન્યત્ર રાગ હોવાના લીધે જે અનુષ્ઠાન ચાલી રહેલ છે તેમા અનાદર આવે છે, કારણ કે જે અનુષ્ઠાન કરવાનો કાળ છે તે સમયે અન્ય અનુષ્ઠાનનો ગગ એ પ્રસ્તુત અનુષ્ઠાનમા અરાગ-અનાદરનો આક્ષેપક [લાવનાર] છે આ અનાદર મહાધર્મમા વિઘ્ન કરે છે તેમ જ બધા અનર્થોનુ એ મૂળ છે, કારણ કે વિહિત અનુષ્ઠાનનો આધિક પાણ અનાદર દીર્ઘ સસારનો હેતુ છે

શિક્ષા :- પ્રસ્તુત અનુષ્ઠાનમા અનાદર દોષ હોવા છતા પાણ અન્ય અનુષ્ઠાનમા આદર-રાગ થવાનો ગુણ હોવાથી લાભ અને નુકશાન બન્ને સમાન થશે [માટે આવી રીતે ધર્મક્રિયા કરે તો પાણ નુકશાન નહિ થાય]

સમાધાન :- પ્રસ્તુત અનુષ્ઠાનનો અનાદર એ આનદનો વિષય બનનાર અન્ય અનુષ્ઠાનમા અગારાના વસાદ જેવો છે, કારણ કે અકાળે-અવસરે થયેલ રાગ એ અન્ય અનુષ્ઠાનના ક્ષણનો ઉપઘાત કરે છે શાસ્ત્રોક્ત હોવાથી સુદર એવા ચૈત્યવદન, સ્વાધ્યાય આદિ યોગોમા ચૈત્યવદન વગેરે કરવાના અવસરે પાણ શ્રુતના અનુરાગથી ચૈત્યવદન વગેરેનો અનાદર કરનાર વ્યક્તિને ચૈત્યવદનાદિમા ઉપયોગ ન હોવાના કારણે શ્રુતાદિ અન્ય યોગોમા આસક્ત ચિત્તવૃત્તિવાળાને માટે અન્યમુદ્ = અન્યત્ર આનદ સદોષ છે, કારણ કે શાસ્ત્રોક્ત એવા ચૈત્યવદન અને સ્વાધ્યાયમા આ કોઈ વિધિષ્ટતા નથી કે એકનો આદર કરવો ને બીજનો નહિ [શાસ્ત્રમા અસખ્ય તારક યોગો બતાવેલ છે તે બધાને આરાધી શકવાની શક્તિ પોતાની પાસે ન હોવાથી આરાધના પોતાની શક્તિ મુજબના યોગની કરવાની પરંતુ આદર તો શાસ્ત્રોક્ત સર્વ યોગો પર જોઈએ એક અનુષ્ઠાનને અતિ આદરવાના લીધે બીજ શાસ્ત્રોક્ત યોગો પ્રત્યે અરુચિ-અનાદર તો ન જ થવો જોઈએ એક યોગના રાગના ભોગે બીજ યોગો ઉપર આદર-રાગ કરવો એ જિનાસાથી વિરુદ્ધ હોવાથી શુભ ભાવ નથી બીજ અનુષ્ઠાનનો અતિરાગ એ અનુષ્ઠાનને આરાધવાની યોગ્યતા ખતમ કરે છે ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનમા

‘રુજી’ત્યાદિ ।

રુજિ નિજજાત્યુચ્છેદાત્ કરણમપિ હિ નેષ્ટસિદ્ધયે નિયમાત્ । અસ્યેત્યનનુષ્ઠાન તેનૈતદ્વન્ધ્યફલમેવ ॥૧૪/૧૦॥

રુજિ = રોગે વિક્તદોષે સતિ નિજજાતે = અનુષ્ઠાનસામાન્યસ્ય ઉચ્છેદાત્ કરણમપિ હિ અસ્ય = પ્રસ્તુતાર્થસ્ય નિયમાત્ નેષ્ટસિદ્ધયે = નાભિમતસમ્પાદનાય ઇતિ = હેતો અનુષ્ઠાન = અકરણમ્ । તેન કારણેન એતત્ = કરણ વન્ધ્યફલમેવ, ઇષ્ટફલાભાવાત્ । ઇય હિ રુજ્ ભઙ્ગરૂપા પીડારૂપા વા અનુષ્ઠાનજાત્યુચ્છેદકત્વાત્ સર્વ-કૃતાનુષ્ઠાનવન્ધ્યત્વાડપાદિકેતિ વિવેકિના પરિહર્તવ્યા ।

અથ ભઙ્ગરૂપાયા પીડારૂપાયા વા રુજ શબ્દતૌ સત્યામપરિહાર પુરુષસ્ય સ્વતન્ત્ર દોષાન્તર તત્ર ‘અવ્યા-પૃતાનામનુષ્ઠાનાના તુ કોડપરાધ ઇતિ ચેત્ ? ન, યદનુષ્ઠાનવ્યાસઙ્ગેન પુરુષસ્ય રુક્પરિહારોપાયાનુપયોગસ્તત્ર

કલ્યાણકન્દલી

પ્રવહમાને પ્રકૃતાનુષ્ઠાને પ્રકૃતાન્ય-વિહિતાવિહિતકર્મગોચરોદ્ભૂતોત્કટાભિલાપ એવાન્યમુત્પદવાચ્ય ઇતિ તાવદ્ વ્ય વિદ્મઃ ॥૧૪/૧॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → રુજિ નિજજાત્યુચ્છેદાત્ અસ્ય કરણ અપિ હિ નિયમાત્ ન ઇષ્ટસિદ્ધયે ઇતિ અનનુષ્ઠાનમ્ । તેન એતત્ વન્ધ્યફલમેવ ॥૧૪/૧૦॥ ઇયમપિ કારિકા યોગભેદદ્વાત્રિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [૨૦] સમુદ્ધતા । એતદનુસારેણ યોગભેદ-દ્વાત્રિશિકાયા → રુજિ સમ્યગનુષ્ઠાનોચ્છેદાત્ વન્ધ્યફલ હિ તત્ ← [દ્વા દ્વા ૧૮/૨૦] ઇત્યુક્તમ્ ।

અનુષ્ઠાનસામાન્યસ્ય = સદનુષ્ઠાનત્વસ્ય ઉચ્છેદાત્ = પ્રચ્યવાત્ પ્રસ્તુતાર્થસ્ય કરણ ક્વચિત્ વસ્ત્વન્તરસાધક સત્ અપિ હિ નિયમાત્ = નિશ્ચયેન નાભિમતસમ્પાદનાય = ન પરમાર્થસાધનાય ભવતિ । ‘ઇતિશબ્દ સ્મૃતો હેતૌ પ્રકારાદિસમાપ્તિષુ ← [હ કો ૫/૮૮૭] ઇતિ હલાયુધકોશવચનાત્ ઇતિ = હેતો • બાહ્યાકૃત્યા કરણેડપિ તત્ત્વવૃત્ત્યા અકરણમ્ । તેન કારણેન વહિર્વૃત્ત્યા બલાત્કારેણ કરણ વન્ધ્યફલમેવ = મોઘપ્રયોજનમેવ, અનુવન્ધશક્તિવિરહેણ ઇષ્ટફલાભાવાત્ । અનુષ્ઠાનજાત્યુચ્છેદ-કત્વાત્ = અનુષ્ઠાનત્વવિચ્છેદકારિત્વાત્ સર્વકૃતાનુષ્ઠાનવન્ધ્યત્વાપાદિકા = સર્વેષા કૃતાનામનુષ્ઠાનાના મોઘત્વાક્ષેપિકા । ન હિ કારણતાવચ્છેદકશૂન્યેન કારણવદાભાસમાનેન કાર્યોત્પત્તિ યુક્તા, અન્યથા કાર્યકારણભાવભજ્જાપાતાત્ । ઇતિ હેતોઃ ઇય રુજ્ વિવેકિના = ક્ષાયોપશમિકગુણૌદયિકગુણદોષભેદવેદિના સર્વાદરેણ પરિહર્તવ્યા । પ્રમાયા દૃષ્ટાવ્ય દોષો નાસ્તિ ।

અથ નિશ્ચયનયેન સર્વતો ભઙ્ગરૂપાયાઃ નિશ્ચયાનુગૃહીતવ્યવહારનયેન દેશતો ભઙ્ગરૂપાયાઃ નૈગમાદિનયેન ચ પીડારૂપાયા રુજઃ સ્વસ્મિન્ શક્તૌ = રુગપનાયકશક્તૌ સત્યા અપરિહારઃ પુરુષસ્ય અનુષ્ઠાનકારકસ્ય સ્વતન્ત્ર દોષાન્તર ભવતુ । તત્ર ન નો વિરોધઃ । કિન્તુ તત્ર = રુગદોષે અવ્યાપૃતાના = અપ્રવૃત્તાના સ્વસામગ્રીવશાત્ ઉત્પન્નાના અનુષ્ઠાનાના તુ કોડપરાધઃ ? એન તેષા વન્ધ્યફલત્વમાપાદ્યતે અનુષ્ઠાનત્વશ્ચાપાક્રિયતે તત્રભવદ્ઙિ ભવદ્ઙિ ઇતિ ચેત્ ? ન, યદનુષ્ઠાનવ્યાસઙ્ગેન = યત્કર્મા-લ્ભવેન પુરુષસ્ય રુક્પરિહારોપાયાનુપયોગઃ = રુગપાકરણોપાયાનામવ્યાપાર તત્ર = આલમ્બનીભૂતાનુષ્ઠાને રુગદોષસ્ય ન્યાયપ્રાપ્ત-

જાણાવેલ છે કે → માડી કિરિયા અવગણે રે, બીજે ઠામે હર્ષ રે ઈષ્ટ અર્થમા જાણીએ રે, અગારાનો વર્ષ રે] ← [૧૪/૯]

▮ ઉપાશનામાં રોગ દોષ તિલાંશો ▮

ગાથાર્થ -- રોગ દોષ હોય ત્યારે પોતાની જાતિનો ઉચ્છેદ થવાથી આ અનુષ્ઠાનને કરે તો પણ નિયમા ઈષ્ટસિદ્ધિ માટે થતુ નથી માટે તે અનનુષ્ઠાન = અકરણ જ જાણવું તે કારણે આ નિષ્ફળ જ છે [૧૪/૧૦]

ટીકાર્થ - રોગ નામનો ચિત્તદોષ હોય ત્યારે અનુષ્ઠાનસામાન્યનો = અનુષ્ઠાનની પોતાની જાતિનો = અનુષ્ઠાનપણાનો ઉચ્છેદ થાય છે માટે પ્રસ્તુત અનુષ્ઠાનને કરે તો પણ નિયમા અભિમત અર્થની સિદ્ધિ માટે થતુ નથી એ હેતુથી એ અનનુષ્ઠાન જ કહેવાય [અનુષ્ઠાન ન કર્યું જ કહેવાય] તે કારણે એ નિષ્ફળ જ જાણવું, કારણ કે એનાથી ઈષ્ટ ફળ મળતુ નથી આ રોગ દોષ ભગસ્વરૂપ કે પીડાસ્વરૂપ છે, કારણ કે કરેલા સર્વ અનુષ્ઠાનોમા અનુષ્ઠાનપણાનો તે નાશ કરે છે અને અનુષ્ઠાનને નિષ્ફળ બનાવે છે માટે વિવેકી વ્યક્તિએ રોગ દોષનો ત્યાગ કરવો જોઈએ

શકડા :- શક્તિ હોવા છતા ભગસ્વરૂપ કે પીડાસ્વરૂપ રોગ દોષનો પરિહાર ન થાય તો તે વ્યક્તિનો તે સ્વતન્ત્ર બીજે દોષ થયો પરંતુ એ દોષમા પ્રવૃત્ત ન થયેલા અનુષ્ઠાનોનો શુ દોષ છે ? [તે અનુષ્ઠાનો કાઈ પ્રસ્તુત દોષને ઉદ્દેશીને થતા નથી કે જેના લીધે અનુષ્ઠાનપણાનો જ ઉચ્છેદ થઈ જાય છે]

સમાધાન -- તમે કહ્યું તેમ નથી કારણ કે જે અનુષ્ઠાનના ઓઠા નીચે પુરુષ રોગ દોષને ટાળવાનું ખ્યાલ નથી

રુગ્દોષસ્ય ન્યાયપ્રાપ્તવાત્ ॥૧૪/૧૦॥ 'આસદ્ગેડવી'ત્યાદિ ।

આસદ્ગેડવીવિધાનાદમદ્મક્ત્યુચિતમિત્યપલમેતત્ । ભવતીષ્ઠફલદમુચેતદપ્યસદ્ યતઃ પરમમ્ ॥૧૪/૧૧॥

આસદ્ગેડવી ચિત્તદોષે સતિ વિધીયમાનાનુષ્ઠાને 'ઇદમેવ મુન્દરમિ'ત્યેવરૂપે અવિધાનાત્ = તદ્વાવપુરસ્કારેણ શાસ્ત્રવિધ્યભાવાત્ પ્રત્યુતાડનાસદ્ગભાવ પુરસ્કૃત્ય વિધિપ્રવૃત્તે, અસદ્ગા = સદ્ગરહિતા સવિતિ = અનવરતપ્રવૃત્તિ તસ્યા ઉચિત = યોગ્ય ઇતિ કૃત્વા । અફલ = ઇષ્ટફલરહિત એતત્ = અનુષ્ઠાન ભવતિ યત = યસ્માત્ તદપિ શાસ્ત્રોચતત્વેન પ્રસિદ્ધમપ્યનુષ્ઠાન પરમ = પ્રધાન અસદ્ગ = અભિપ્યદ્યગરહિત ઉચ્ચૈ = અતિશયેન ઇષ્ટફલદ = ઇષ્ટફલસમ્પાદક ભવતિ । આસદ્ગચુત હાનુષ્ઠાન ગૌતમગુરુભવિતેષ્ટાન્તેન તન્માત્રગુણસ્થાનકસ્થિતિકાર્યેવ જ મોહોન્મૂલનદ્વારેણ કેવલોત્પત્તયે પ્રભવતિ, તસ્માત્ તદર્થિનાઽસદ્ગસ્ય દોષતા ડોયેતિ ॥૧૪/૧૧॥

કલ્યાણકન્દલી

ત્વાત્ । સતિ સામર્થ્યે યન્નિમિત્તેન યત્ત દોષો ન પરિહ્રિયતે તસ્ય તત્ત દુષ્ટત્વ તથાઽગ્રાડપિ વિભાવનીય વિદ્વદ્ઽ ॥૧૪/૧૦॥ મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ → આમદ્ગે અપિ અવિધાનાત્ એતત્ અફલ ભવતિ; યત્ [તત્] અમદ્ગસક્ત્યુચિત તદપિ પરમ અસદ્ગ ઉચ્ચૈ ઇષ્ટફલદ ભવતિ ॥૧૪/૧૧॥ ઇયમપિ કારિકા યોગભેદદ્વાત્રિગિકાવૃત્ત્યાદો [ગા ૧૮] સમુદ્ઘતા । એતદ-નુમારેણ યોગભેદદ્વાત્રિગિકાયા → આમદ્ગ સ્યાદભિપ્યદ્યન્નત્રાઽમદ્ગક્રિયેવ ન । તતોઽય દન્ત તન્માત્રગુણસ્થાનચિત્તિપ્રદ ॥ < [દ્વા દ્વા ૧૮/૧] ઇત્યુક્તમ્ । અષ્ટમયોગદૃષ્ટાવામદ્ગદોષો નાસ્મીતિ વ્યક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે ।

વિધીયમાનાનુષ્ઠાને 'ઇદમેવ મુન્દરમિ'ત્યેવરૂપે આમદ્ગે સતિ અપિ તદ્વાવપુરસ્કારેણ = વિદિતાનુષ્ઠાનાન્તરવિષયાભિલાષા-તિગયિતાઽભિલાષાત્મકાભિનિવેશ પુરસ્કૃત્ય શાસ્ત્રવિધ્યભાવાત્ । પ્રત્યુત ઇતિ વૈપરીત્યવોધને । તદેવાહ - અનામદ્ગભાવ = અનભિપ્યદ્યપરિણામ પુરસ્કૃત્ય વિધિપ્રવૃત્તેઃ = શાસ્ત્રવિજ્ઞાનસ્ય પ્રવર્તનાત્ । કુત એતદવગતમ્ ? ઇત્યાહ - મદ્ગરહિતા અનવરત-પ્રવૃત્તિઃ તસ્યા યોગ્ય અનુષ્ઠાનકરણ ઇતિ શાસ્ત્રવચનોપલચ્ચે ઇતિ કૃત્વા । ન ત્વાભિપ્યદ્યપૂર્વકમપ્યનુષ્ઠાનકરણાત્કિંચિત્ફલ તુ ભવિષ્યતીતિ વાચ્યમ્, યતઃ એતત્ = આમદ્ગુક્ત અનુષ્ઠાન ઇષ્ટફલરહિત ભવતિ । ઇદમપિ કુતોઽવગમિત ? ઇત્યાહ યસ્માત્ શાસ્ત્રોક્તત્વેન પ્રસિદ્ધમપિ અનુષ્ઠાન પ્રધાન અભિપ્યદ્યગરહિત = નિસ્ક્રતાભિનિવેશગૂન્ય અતિગયેન ઇષ્ટફલસમ્પાદકં ભવતિ । ગૌતમગુરુભક્તિદૃષ્ટાન્તેનેતિ । તદુક્ત મિત્રાદ્વાત્રિગિકાયા → પ્રતિવન્ધેકનિષ્ઠ તુ સ્વતઃ મુન્દરમપ્યદ્ । તત્સ્થાનસ્થિતિકાર્યેવ વૌર ગૌતમરાગવત્ ॥ < [દ્વા દ્વા ૨૦/૧૦] ઇતિ । તથાસ્વભાવત્વાત્ તન્માત્રગુણસ્થાનકસ્થિતિકાર્યેવ = વિવક્ષિતગુણસ્થાનકસ્થાન-કારકમેવ, ન તુ મોહોન્મૂલનદ્વારેણ કેવલોત્પત્તયે પ્રભવતિ । અતઃ ણ્વ પરત્ર મીમન્સુરાદિજિનસર્માપે દીક્ષાપ્રાપ્તિનિદાન

ગમ્યતો તે અનુષ્ઠાનમા ગેગ દોષ લાગુ પડવો ન્યાયનગન છે [૧૪/૧૦]

વિશેષાર્થ :- ચિત્તની પીડા અથવા ચિત્તભગ એ ચિત્તનો દોષ ઈર્ષ્યાથી થવા છતાં નાથકે તેને ટાળવા પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ પુરુષાર્થથી તે ટળી શકે છે ચિત્તપીડા કે ચિત્તભગ ઈનાગ નિમિત્તોથી નાથકે દૂર રહેવું જોઈએ અને તેવું પ્રથમ ભાવનાભળ વાગવા અભ્યાસ કરીને વધારાનું જોઈએ એના લીધે ન ટાળી શકાય તેવા વિપરીત મયોગોમા પાણ ચિત્ત પીડિત થતું નથી, ભગન થતું નથી ક્રિયાના લોભમા આ દોષને ટાળવાનું લક્ષ ન ગમ્યવું એ નાથકનો અપગાવ હોવા છતાં તે ક્રિયા-અનુષ્ઠાનના નિમિત્તે ગેગદોષના પરિહારનો ઉપયોગ ન ગેવવાથી તે ક્રિયા-અનુષ્ઠાન વાન્નવમા અનુષ્ઠાન જ અની શકતા નથી દા ત કોઈ ભિષાગીને શ્રીમત પામે કરગતો જોઈને નાથુને મનમા એમ થાય કે 'માણસને ઈર્ષ્યવ દુષ્ટાગતા કેવી નરે કે ? કે આ લોભી શેઠ મિયાગ ગરીબ ભિષારીને દાન કરતો નથી ।' આ મનોરોગ છે ઈર્ષ્ય મયમજ્જન પાળવામા દુનિયાની આ માયાદુટમા માનુએ પડવાનું નથી નહિતર એમા પોતાની એકધારી મંચમપરિણતિને ધક્કો પહોંચે અને નહિ દેનાગ દુષ્ટા શ્રીમત ઉપર પોતાને દેષ થાય ઉપર ગાથાના મ્તવનમા જાણાવેલ છે કે → ગેગ હોએ મમજાણ વિના ને, પીડા ભગનરૂપ ને શુદ્ધ ક્રિયાકેન્દ્રથી ને, તેહ વધ્યસ્વરૂપ ને < (૧૦-૧૯) [૧૪/૧૦]

✽ આસંગનો સંગ ટાળો ✽

ગાથાર્થ - આમગ દોષ દોષ ત્યાં પાણ આ અનુષ્ઠાન નિષ્ફળ અને છે, કારણ કે આમગપૂર્વક અનુષ્ઠાન કરવાનું વિનાન નથી શાન્તમા તો અમગપ્રવૃત્તિથી થતું અનુષ્ઠાન યોગ્ય જાણાવેલ છે કારણ કે પ્રધાન અમગ અનુષ્ઠાન અત્યંત ઈષ્ટફલદાયક અને છે [૧૪/૧૧]

દીક્ષાર્થ :- ચિત્તનો આમગ દોષ દોષ ત્યાં પાણ અનુષ્ઠાન નિષ્ફળ અને છે કેમ કે 'આ જ મુદર છે' આ ભાવથી કરતા અનુષ્ઠાનને વિશે તેવા ભાવને આગળ કરીને અનુષ્ઠાન કરવાની શાન્તીય વિધિ નથી કોલટુ અનામગ ભાવને આગળ કરીને શાન્તીય વિધિની પ્રવૃત્તિ છે અનુષ્ઠાન મગ વિનાની નતત પ્રવૃત્તિને યોગ્ય છે [માટે આમગજન્ય અનુષ્ઠાન નિષ્ફળ અને છે] શાન્તોક્ત હોવાના લીધે પ્રમિદ્ગ અનુષ્ઠાન પ્રવાન હોવા ઈના પાણ એવું અમગ અનુષ્ઠાન અને તો અત્યંત ઈષ્ટ ફળનું મપાદક અને છે

एवमष्ट चित्तदोषानुवत्त्वा तन्त्यागिचित्तस्वरूपमाह → 'एतदि'त्यादि ।

एतद्दोषविमुक्त शान्तोदात्तादिभावसंयुक्तम् । सतत परार्थनियत सङ्क्लेशविवर्जित चैव ॥१४/१२॥

एतैरष्टभिश्चैतैर्दोषैर्वियु(मु)क्त = रहित शान्त = क्रोधाद्यभाववान् उदात्त = निजपरगणनारूपलघुचित्ताभावेन उदार तदादिभावेन संयुक्त = समन्वित, आदिशब्दात् गम्भीर-धीरादिभावपरिग्रह । सतत = अनावરત પરાર્થનિયત = પરોપકારનિયતવૃત્તિ સઙ્કલેશોન = કાલુષ્યેન વિવર્જિત ચૈવ ॥૧૪/૧૨॥ 'સુસ્વપ્ને'ત્યાદિ ।

કલ્યાણકન્દલી

દશાશ્રુતસ્કન્ધાદૌ નિષિદ્ધમ્ ॥૧૪/૧૨॥

મૂળગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → એતદ્દોષવિમુક્ત શાન્તોદાત્તાદિભાવસંયુક્ત સતત પરાર્થનિયત સઙ્કલેશવિવર્જિત ચૈવ ॥૧૪/૧૨॥

चैतैः = चित्तसम्भवै दोषैः खेदादिभी रहित 'योगिना चित्तमि'ति वक्ष्यमाणमत्रान्वेति । अनेन मनोविशुद्धिर्दर्शिता । तदुक्त सम्बोधप्रकरणे → खेयाइदोसरहिया तदज्ज्ञवसिया य मणसुद्धी ← [१३९] । शान्तः = क्रोधाद्यभाववान् । तदुक्त योगदृष्टिसमुच्चयवृत्तौ → शान्त. = तथाविधेन्द्रिय-कषायविकारविकल. ← [१८६] । इदमेवाभिप्रेत्य भगवद्गीताया → वीतरागभयक्रोध स्थिरधीर्मुनिरुच्यते ← [२/५६] इत्युक्तम् । अन्यत्रापि → न यत्र दुःख न सुख न रागो न द्वेष-मोहौ न च काचिदिच्छा । रसः स शान्तो विहितो मुनीना सर्वेषु भावेषु समः प्रदिष्ट ॥ ← [ ] इत्युक्तम् । उदात्तः इति 'इदं मदीयं तत्तु परकीयमि'त्यादिविचारविरहेण = निज-परगणनारूपलघुचित्ताभावेन उदारः । योगदृष्टिसमुच्चयवृत्तौ तु → उदात्त. = उच्चोत्तराद्याचरणस्थितिवद्धचित्त. ← [ग १८६] इत्येव पूर्वतनभूमिकामाश्रित्योक्तम् ॥१४/१२॥

આસગવાળુ અનુષ્ઠાન તો ગૌતમસ્વામીની ગુરુ મહાવીર પ્રત્યેની ભક્તિના દૃષ્ટાંતથી એના એ જ ગુણસ્થાનકમા રાખનાર છે મોહનુ ઉન્મૂલન કરવા દ્વારા કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ માટે તે સમર્થ બનતુ નથી માટે કેવલજ્ઞાનના અર્થી વ્યક્તિને આસગને દોષ તરીકે જાણવો જોઈએ [૧૪/૧૧]

વિશેષાર્થ - આસગ = આસક્તિ આ આસક્તિના કારણે એમ લાગ્યા કરે કે 'આ જ ક્રિયા સુદર છે' આથી વારંવાર એમા જ પ્રવૃત્તિ કરવાનું મન થાય અથવા એટલા જ ભાવમા અટકી રહેવાનું થાય અલબત્ત અમુક અવસ્થા સુધી ધર્મયોગ ઉપર અથાગ રાગ જોઈએ જ તો જ પાપપ્રવૃત્તિના રાગ છૂટે છતાં એ કોઈ એક ધર્મયોગ ઉપર એવો આસક્તિરૂપ ન બનવો જોઈએ કે એ ધર્મયોગ બીજા ધર્મયોગને બાધા કરે, અગર નીચેની કક્ષાના એ જ ધર્મયોગમા અટકાવી રાખે એવો આસગ દોષસ્વરૂપ છે, કારણ કે એ ગુણસ્થાનકમા આગળ વધવા નથી દેતો એના એ જ ગુણસ્થાનકમા અટકાવી રાખે છે આ આસગ દોષ મૂળમાથી ત્યારે ટળે કે જ્યારે અસગ અનુષ્ઠાન સિદ્ધ થાય આસગ-ગાઢઆસક્તિ ટળે તો જ મોહનુ ઉન્મૂલન થવા દ્વારા વીતરાગતા આવે, કેવળજ્ઞાન પ્રગટે માટે 'આ જ ધર્મયોગ સુદર છે' એવી આસક્તિ શાસ્ત્રવિહિત નથી અનેકવિધ ઉચ્ચ-ઉચ્ચતર-ઉચ્ચતમ યોગોને કર્તવ્ય તરીકે બતાવનાર શાસ્ત્ર એક જ યોગને સુદર કેવી રીતે જાણાવે ? એકમા જ આસક્ત થવાનું કેમ કહે ? ધર્મયોગ એ સીડી-દાદર છે વીતરાગતા એ ધ્યેય છે, પ્રાપ્તવ્ય સ્થાન છે સીડી ઉપર આસક્તિ રાખી સીડી ન છોડે તે ઈષ્ટ સ્થાને પહોંચી ન શકે દાદરના માધ્યમથી ઉપર ચડવાનું છે તેમ તે તે ધર્મયોગની સાધના દ્વારા વીતરાગદશા પ્રાપ્ત કરવાની છે આદરપૂર્વક સતત ધર્મયોગાભ્યાસથી ઉપર-ઉપરની કક્ષાની સાધના પ્રાપ્ત થતી જાય એકમા જ આસક્ત રહે તો આ ન બને માટે આધળી આસક્તિ છોડીને આદરપૂર્વક પોતાની ભૂમિકાને ઉચિત અનુષ્ઠાન સાધે તો તે સફળ થાય અને અંતે વીતરાગતા - કર્મરહિતતા મળે ૩૫૦ ગાથાના સ્તવનમા જાણાવેલ છે કે → એક જ ઠામે રગથી રે, કિરિયામા આસગ રે, તેહ જ ગુણકાણે યિતિ રે, તેહથી ફલ નહિ ચગ રે ← ચગ = સુદર [૧૪/૧૧]

આ રીતે ચિત્તના આઠ દોષને કહીને આઠ દોષના ત્યાગી ચિત્તના સ્વરૂપને ત્રયકારથી જાણાવે છે

❀ યોગીચિત્તળી ૭ વિશિષ્ટતા ❀

ગાથાર્થ - આ દોષોથી રહિત ચિત્ત 'શાન્ત-ઉદાત્ત વગેરે ભાવથી સંયુક્ત હોય છે, સતત 'પરાર્થવ્યાપ્ત હોય છે અને 'સકલેશથી શૂન્ય હોય છે [૧૪/૧૨]

ટીકાર્થ - ચિત્તના આ આઠ દોષોથી રહિત એવું ચિત્ત [૧] શાન્ત = ક્રોધાદિશૂન્ય, ઉદાત્ત = 'આ પોતાનું અને તે પારકું' આવી લઘુવૃત્તિ [= તુચ્છવૃત્તિ = સહચિત્તવૃત્તિ] ન હોવાના કારણે ઉદારતા વગેરે ભાવોથી યુક્ત હોય છે વગેરે કહેવાથી ગભીર-ધીર વગેરે ભાવોનું ગ્રહણ કરવું [૨] તે ચિત્ત સતત પરોપકારવ્યાપ્ત વૃત્તિવાળું હોય છે અને [૩] સકલેશથી = કલુષિતતાથી રહિત જ હોય છે [૧૪/૧૨]

સુસ્વપ્નદર્શનપર સમુદ્દસદ્ગુણગણોધમત્યન્તમ્ । કલ્પતસ્વીજકલ્પ શુભોદય યોગિના ચિત્તમ્ ॥૧૪/૧૩॥

સુ' = શોભના શ્વેતસુરભિ-પુષ્પ-વસ્ત્રાઃસતપત્ર-ચામરાદયો યે સ્વપ્ના = સ્વાપડોયા તદ્દર્શનપર = તદ્દર્શનપ્રવૃત્ત, સમુત્તાસન્ ગુણગણૌઘ = ગુણભિકરપ્રવાહો યસ્મિન્નત્તથા અત્યન્ત = અતિશયેન કલ્પતરો યદ્ વીજ તત્કલ્પ = તતુલ્ય, શુભ ઉદયો યસ્ય તત્તથા યોગિના ચિત્ત ભવતિ ॥૧૪/૧૩॥

કસ્ય પુનર્વિશેષેષેષદક્ ચિત્ત સ્યાત્ ? ઇત્યાહ -> એવવિધમિત્યાદિ ।

એવવિધમિહ ચિત્ત ભવતિ પ્રાયઃ પ્રવૃત્તચક્રસ્ય । ધ્યાનમપિ ગસ્તમસ્ય ત્વધિકૃતમિત્યાહુરાચાર્યાઃ ॥૧૪/૧૪॥

એવવિધ = એવસ્વરૂપ ઇહ = પ્રક્રમે ચિત્ત = મનો ભવતિ પ્રાય = વાહુત્યેન પ્રવૃત્તચક્રસ્ય = પ્રવૃત્તરાત્રિન્દિવા-

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યોગિના ચિત્ત સુસ્વપ્નદર્શનપર અત્યન્ત સમુદ્દસદ્ગુણગણોધ મલ્પતસ્વીજકલ્પ શુભોદયમ્ ॥૧૪/૧૩॥ સ્વાપડોયાઃ = અર્ધસુપ્તજાગૃતાવસ્થાઽવમેયા, યથોક્ત વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તો -> ગોચમા ' નો મુત્તે મુમિણ પાસડ, નો જાગરે મુમિણ પાસડ, સુત્તજાગરે મુમિણ પાસડ -> [૧૬/૫/૫૭૭] । તદ્દર્શનપ્રવૃત્ત = શુક્લસ્વપ્નાભિવીક્ષણપ્રગુણમ્ । યત્તુ ગદ્ગમિથ્રેણ વેગેષિકસૂત્રોપસ્કારે -> ઉપરતેન્દ્રિયગ્રામસ્ય પ્રલીનમનસ્કમ્ય ઇન્દ્રિયદ્વારેણ યદનુભવન માનમ તત્ સ્વપ્ન-વિજ્ઞાનમ્ । તત્ત્ર ત્રિવિધમ્ । [૧] કિંચિત્ સસ્કારપાટવાત્ કાર્મા ક્રુદ્ધો વા યમર્થમાદૃતશ્ચિન્તયન્ સ્વપિતિ તમ્ય તસ્યામવસ્થાયા પ્રત્યક્ષાકાર જ્ઞાન પુરાણાદિશ્રવણજનિતમસ્કારવશાજ્ઞાયતે 'કર્ણાર્જુનીય યુદ્ધમિદમિ'ત્યાકારમ્ । [૨] કિંચિદ્ ધાતૂના વાત-પિત્ત-શ્લેષ્મણા દોષાત્ । તત્ર વાતદોષાદાકાગમન-વસુન્દરાપર્યટન-વ્યાધ્રાદિભયપલાયનાદીનિ પચ્યતિ । પિત્તોપચયદોષમહિન્મા વહ્નિપ્રવેગ-વહ્નિજ્વાલાલિલ્લન-કનકપર્વત-વિદ્યુલ્લતાવિસ્ફુર્ગ-દિગ્દાહાદિક પચ્યતિ । શ્લેષ્મદોષપ્રાવલ્યાત્તુ સમુદ્રમન્તરણ-નદીમજ્જન-પારાસારવર્ષણ-રજતપર્વતાદિ પચ્યતિ । [૩] અદૃશ્યશાદપિ તજ્જન્માનુભૂતેષુ જન્માન્તરાનુભૂતે વા મિદ્ધોપપ્લુતાન્ત કરણસ્ય યજ્ઞાન-મુત્પચ્ચતે તત્ર શુભાવેદક ધર્માત્ ગજાગેહણ-પર્વતાગેહણ-છત્રલાભ-પાયમમક્ષણ-રાજમન્દર્ગનાદિવિષયકમ્ । અધર્માત્તુ તૈલાભ્યજ્ઞાનન્ધ-કૂપપતનોદ્ધારોહણ-પદ્મમજ્જન-સ્વવિવાહદર્ગનાદિવિષયક સ્વપ્નજ્ઞાનમુત્પચ્ચતે -> [૯/૨/૭] ઇતિ પ્રોક્ત તત્ર ધર્મપ્રભાવજન્મસ્વપ્ન-વીક્ષણપ્રવળ યોગિચિત્તમવગન્તચ્યમ્ । તત્ત્ર મગ્ધાદિનિવૃત્તિગ્ધિ સમ્ભવતિ । યથોક્ત યોગવિન્દો -> અમુત્ર મગ્ધાપન્નચેત્તમોઽપિ હ્યતો ધ્રુવમ્ । સત્સ્વપ્નપ્રત્યયાદિભ્ય મગ્ધો વિનિવર્તતે ॥૧૨॥ શ્રદ્ધાલેશાન્નિયોગેન વાહ્યયોગવતોઽપિ હિ । શુક્લસ્વપ્ના ભવન્તીદ-દેવતાદર્ગનાદય ॥૧૩॥ દેવાન્ ગુરુન્ દ્વિજાન્ સાધૂન્ સત્કર્મસ્થા હિ યોગિન । પ્રાય સ્વપ્ને પ્રપચ્યન્તિ દૃષ્ટાન્ સન્નોદનાપરાન્ ॥૧૪॥ -> ઇત્યાદિ ॥૧૪/૧૩॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> પ્રાય પ્રવૃત્તચક્રસ્ય ઇહ પ્વવિધ ચિત્ત ભવતિ । અસ્ય તુ ગસ્ત વ્યાન અપિ અધિકૃત ઇતિ આચાર્યા આહુ ॥૧૪/૧૪॥

ધ્યાનમપિ સમ્પન્નાધિકાર = યથાધિકાર અત્યૈવ = પ્રવૃત્તચક્રસ્યૈવ યોગિન પ્રગસ્તમ્ । કુલયોગિન જપાદિયોગ

વિશેષાર્થ :- ૩૫૦ ગાથાના ન્તવનમા ઉપાધ્યાયજી મહારાજે જણાવેલ છે કે -> શાત તે ડાપઅભાવથી કે, જે ઉદાત તે ગભીર કે દિગ્ધિદોષ તજી લહે કે, તે મુખજાલર ધીર કે -> [૧૪/૧૨]

ગાથાર્થ :- યોગીઓનું ચિત્ત ત્રણ સ્વપ્ન ભેવામા પ્રવૃત્ત હોય છે, 'અત્યંત વિક્ષંભા ગુણના નમૂડના પ્રવાહવાળું હોય છે, 'કલ્પવૃક્ષના બીજ જેવું હોય છે અને 'શુભ ઉદયવાળું હોય છે [૧૪/૧૩]

ટીકાર્થ :- [૪] મહેદ સુગંધી પુષ્પ, વન્ન, છત્ર, ચામર વગેરે સબંધી મુદર સ્વપ્નો [ચિત્તની સ્વાપ અવસ્થા દાગ જાણી શકાય તે સ્વપ્ન સ્વેવાય] ભેવામા યોગીઓનું ચિત્ત પ્રવૃત્ત હોય છે તથા [૫] તે અત્યંત વિક્ષંભા એવા ગુણોના સમૂહના પ્રવાહવાળું હોય છે તથા [૬] કલ્પવૃક્ષનું જે બીજ હોય તેના જેવું હોય છે અને [૭] શુભ ઉદયવાળું હોય છે [૧૪/૧૩]

વિશેષરૂપે આવું ચિત્ત કોને હોય ? તે વાતને જણાવતા ગ્રંથકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- પ્રાય પ્રવૃત્તચક્ર યોગીને પ્રમુત્તમા આવું ચિત્ત હોય છે આને જ પ્રથમ ધ્યાન પાણ અધિકારથી પ્રાપ્ત થયેલ હોય છે - એમ આચાર્યો કહે છે [૧૪/૧૪]

✽ પ્રવૃત્તચક્રયોગી પ્રશસ્ત ધ્યાનના અધિભારી ✽

ટીકાર્થ :- આવું [= પૂર્વોક્ત ૭ વિશેષણથી વિશિષ્ટ એવું] ચિત્ત પ્રમુત્તમા પ્રાય ગત-દિવન નદનુશાનોના નમૂડમા પ્રવૃત્ત એવા પ્રવૃત્તચક્ર યોગીને [ઈચ્છાપમ અને પ્રવૃત્તિપમની જ્ઞાના રહેલને] હોય છે પૂર્વોક્ત [૧૪/૧-૨] પ્રથમ ધ્યાન પાણ આ પ્રવૃત્તચક્ર યોગીને જ અધિકારથી પ્રાપ્ત થયેલ હોય છે - એમ યોગાચાર્યો કહે છે [૧૪/૧૪]

નુષ્ઠાનસમૂહસ્ય યોગિન શસ્ત્ર = પ્રશસ્ત ધ્યાનમપિ પ્રાગુવત અસ્ય તુ = અસ્યૈવ અધિકૃત = સમ્પન્નાધિકાર ઇત્યાહ
આચાર્યા = યોગાચાર્યા ॥૧૪/૧૪॥ 'કથ પુનસ્તદધ્યાન દેશાવ્યપેક્ષયા ભવતીત્યાહ -> 'શુદ્ધ' ઇત્યાદિ ।

શુદ્ધે વિવિક્તદેશે સમ્યક્સંયમિતકાયયોગસ્ય । કાયોત્સર્ગેણ દૃઢ યદ્વા પર્યંકબન્ધેન ॥૧૪/૧૫॥

શુદ્ધે = શુદ્ધૌ વિવિક્તે = જનાડનાકીર્ણે દેશે સમ્યગ્ = અતૈવરીત્યેન સયમિતકાયયોગસ્ય = નિયમિત-

કલ્યાણકન્દલી

પ્રાધાન્યેન, ધ્યાનાદિયોગસ્ત્વભ્યાસરૂપતયૈવ । સ ઇત્યમેવ તત્કલ્યાણમસ્નુતે, ધ્યાનમાત્રપરાયણત્વે તુ સ વિનશ્યેદેવ । ગોત્રયોગિ-
નસ્તુ ધ્યાનાધિકાર એવ નાસ્તિ । સ્વસમયેડપિ ચારિત્રિણ એવ ધ્યાનાદિયોગોડમિહિત પ્રાક્ [પૃ ૨૯૦] । ન ચ ચારિત્રિણો
ધ્યાનાદિપરાયણત્વાભિધાનાત્ મિશ્રાટનાદિકા ક્રિયા ધ્યાનવ્યાઘાતકત્વાદ્વર્જનીયા સ્યાદિતિ વાચ્યમ્, અસંજ્ઞત્વેન તસ્યા ધ્યાનાડવાધ-
કત્વાત્ । તદુક્ત અધ્યાત્મસારે -> દેહનિર્વાહમાત્રાર્થા યાડપિ મિશ્રાટનાદિકા । ક્રિયા સા જ્ઞાનિનોડસંજ્ઞાનૈવ ધ્યાનવિધાતિની ॥

<- [૧૫/૧૧] ઇતિ માવનીયમ્ ॥૧૪/૧૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> શુદ્ધે વિવિક્તદેશે દૃઢ કાયોત્સર્ગેણ યદ્વા પર્યંકબન્ધેન સમ્યક્ સયમિતકાયયોગસ્ય
॥૧૪/૧૫॥

જનાનાકીર્ણે દેશે ધ્યાનસ્ય વ્યાઘાતો ન ભવતિ, વિક્ષેપનિમિત્તવિરહાત્ । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે -> 'તીર્થ વા સ્વસ્થતાહેતુ
યત્તદ્ધ્યાનસિદ્ધયે । કૃતાસનજયો યોગી, વિવિક્ત સ્થાનમાશ્રયેત્ ॥ [૧૪/૧૨૩] । વિવિક્તસ્થાનાદે ધ્યાનાત્મકયોગસિદ્ધયૈ
ઉપયોગ., યથોક્ત મૂલકારૈરેવ યોગવિન્દૌ -> ઉત્સાહાન્નિશ્ચયાદ્વૈર્યાત્ સન્તોષાત્તત્ત્વદર્શનાત્ । મુનેર્જનપદત્યાગાત્ ષડ્ભિર્યોગ. પ્રસિદ્ધચતિ
॥૪૧૧॥ <- ઇતિ । ઇયશ્ચ કારિકા જ્ઞાનાર્ણવે શુભચન્દ્રેણ [પ્રક ૨૨/૧] સમુદ્ભૂતા । એવમેવ તદનુવાદરૂપેણ અમિતગતિનાડપિ
યોગસારપ્રાપ્તે -> ઉત્સાહો નિશ્ચયો ધૈર્ય સતોષસ્તત્ત્વદર્શનમ્ । જનપદાત્યયઃ ષોઢા સામગ્રીય બહિર્ભવા ॥ <- [૭/૪૧]
ઇત્યુક્તમ્ । ઇદશ્ચાનભ્યસ્તયોગાના જીવાનામપેક્ષયા બોધ્યમ્, તદુક્ત યોગશતકે -> પડરિકે વાઘાઓ ન હોડ પાણ, જોગવસિયા
ય । જાયડ તહા પસત્યા, હૃદિ અળભ્યત્યજોગાળ ॥૭૫॥ <- ઇતિ । નિશીઘચૂર્ણો અપિ -> ઇમે જ્ઞાણવાઘાયઠાળા- ગધબ્બળદ્દ-
સાલા, સબ્વાઝજસાલા, ચક્કિજતાદિસાલાઓ, તુરગગવસાલાઓ, રાયપહો ય <- [નિ મા - ૩૮૧૫-મા ૩, પૃ ૨૯૭] ઇત્યુક્તમ્ ।
અધ્યાત્મસારે ચ -> સ્ત્રીપશુક્લીબદુ શીલવર્જિત સ્થાનમાગમે । સદા યતીનામાજ્ઞાસ ધ્યાનકાલે વિશેષત ॥ <- [૧૬/૨૬]
ઇત્યુક્તમ્ । ઉપલક્ષણાજ્ઞનસર્ગો યોગિના ત્યાજ્ય ઇત્યુપદેશ । તદુક્ત સમાધિશતકે -> જનેભ્યો વાક્ તત સ્પન્દો મનસશ્ચિત્ત-
વિભ્રમા. । ભવન્તિ તસ્માત્સર્ગ જનૈ. યોગી તત ત્યજેત્ ॥૭૨॥ <- ઇતિ । એતેન -> અરણ્યગુહાપુલિનાદિષુ યોગાભ્યાસોપદેશ
<- [૪/૨/૪૨] ઇતિ ન્યાયસૂત્રમપિ વ્યાખ્યાતમ્ । અધ્યાત્મગીતાયામપિ -> સ્થાતલ્ય નિર્જને સ્થાને પ્રથમાભ્યાસસાધકૈ
<- [૮૬] ઇત્યુક્તમ્ । જ્ઞાનાર્ણવે -> યત્ર રાગાદયો ડોપા અજસ્ર યાન્તિ લાઘવમ્ । તત્રૈવ વસતિ. સાધ્વી ધ્યાનકાલે વિશેષત. ॥
[૨૮/૮] સવિન્ન સવૃતો ધીર સ્થિરાત્મા નિર્મલાશય । સર્વાવસ્થાસુ સર્વત્ર સર્વદા ધ્યાતુમર્હતિ ॥ [૨૮/૨૧] વિજને જનસંકીર્ણે
સુસ્થિતે દુ સ્થિતેડપિ વા । યદિ ધત્તે સ્થિર ચિત્ત ન તદાડસ્તિ નિષેધનમ્ ॥ <- [૨૮/૨૨] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત સાડ્ગ્યસૂત્રેડપિ
-> ન સ્થાનનિયમશ્ચિત્તપ્રસાદાત્ <- [૬/૩૧] ઇતિ । -> યત્રૈકાગ્રતા તત્રાડવિશેષાત્ <- [૪/૧/૧૧] ઇતિ વેદાન્તસૂત્રમપ્યત્ર
સવાદિ । તત્ત્વાનુશાસને નાગસેનાચાર્યેણાપિ -> દેશ કાલશ્ચ સોડન્વેષ્ય સા ચાવસ્થાડનુગમ્યતામ્ । યદા યત્ર યથા ધ્યાનમપ-
વિધ્ન પ્રસિધ્ધતિ ॥૩૯॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । ગરુડપુરાણેડપિ -> આસનસ્થાનવિધયો ન યોગસ્ય પ્રસાધકા <- [૨૨૭/૪૪]

વિશેષાર્થ :- યોગારભક અને આરભ્યયોગ એવા બે યોગી પ્રાથમિક કક્ષામા હોવાથી યોગીચિત્તના બે વિશેષાણો બતાવ્યા
તે હોય જ એવો નિયમ નથી, પણ અત્પ પ્રમાણમા કે વિકાસશીલ અવસ્થામા તે હોય પણ પ્રવૃત્તચક્રયોગી વિકસિત ચિત્તવાળા
હોવાથી તેનામા ઉપરોક્ત ૭ વિશેષાણો અવશ્ય હોય છે પ્રાથમિક યોગઅવસ્થાવાળા ચિત્તમા પ્રબળ શુદ્ધિ અને પુષ્ટિ ન હોવાથી
પ્રશસ્ત આલબન કે નિરાલબન ધ્યાનમા પ્રવૃત્તિ કરે તો તેનુ મન તેમા જ કરે એવુ બનવાના બદલે આડા અવળા સંકલ્પ-વિકલ્પમા
ગરકાવ થઈ જાય તેવી શક્યતા વધારે છે જ્યારે પ્રવૃત્તચક્રયોગીનુ મન પૂર્ણ સ્વસ્થ હોય છે પ્રબળ શુદ્ધિ અને પુષ્ટિવાળુ હોય
છે માટે તે સુદર એવા આલબન ધ્યાન અને નિરાલબન ધ્યાનમા પૂર્ણતયા એકાકાર થઈને પરમાત્મમય બનવાનુ સામર્થ્ય ધરાવે
છે માટે પ્રવૃત્તચક્રયોગીને જ મોટા ભાગે અધિકારથી પ્રાપ્ત થયેલ સુદર ધ્યાન હોય છે આવુ યોગાચાર્યોનુ તાત્પર્ય છે [૧૪/૧૪]
કેવી રીતે તે ધ્યાન દેશાદિની અપેક્ષાએ થાય ? તેવી જિજ્ઞાસાને સતોષવા ગ્રથકારશ્રી જણાવે છે કે -

ધ્યાન ઇવી રીતે ભરશો ?

ગાથાર્થ - શુદ્ધ અને માણસોથી રહિત એવા સ્થાનમા દૃઢતાથી કાઉસગ્ગ દ્વારા કે પર્યંકબધ આસનથી સારી રીતે કાયયોગને
સયમિત કરીને ધ્યાન ધરવુ [૧૪/૧૫]

સર્વકાયવેષ્ટસ્ય કાયોત્સર્ગેણ ઋધ્વસ્થાનરૂપેણ ॐ દૃઢ = અત્યંત ચઢ્યા પર્યદ્ધવન્ધેન = આસનવિશેષરૂપેણ ॐ
॥૧૪/૧૭॥ 'સાધ્યિ ત્યાદિ ।

કન્યાણકન્દલી

ઇત્યુક્તમ્ । અમ્યસ્તયોગાના નિર્મલજ્ઞાનાદિસામર્થ્યાત્ જનાકુલદેશેઽપિ વિપરીતેઽપિ કાલે વ્યાન લઘ્યાત્મલાભમેવ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય
યોગદૃષ્ટિસમુચ્યે -> ધ્યાનઞ્ચ નિર્મલે બોધે સંદેવ દિ મહાત્મનામ્ । ક્ષીણપ્રાયમલ હેમ મદા કલ્યાણમેવ હિ ॥૧૭૪॥ <-
- ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત ધ્યાનશતકે -> નિચ ચિય જુવડ-પમ્-નપુમગ-કુમીલવજ્જિય જડ્ઞો । ઠાળ વિયળ ભળિય વિસેમઓ
ઝાળકાલમિ ॥૩૫॥ થિરકયજોગાળ પુળ મુળીળ ઝાળે મુનિચલમળાળ । ગામમિ જળાડળે મુળે રળે વ ન વિસસો ॥૩૬॥

કાયોત્સર્ગેણ ઋધ્વસ્થાનરૂપેણ, યદુક્ત તલ્લભણ યોગશાસ્ત્રે -> પ્રલમ્બિતભુજન્દ્રમૂર્ચ્ચસ્થાઽસિતસ્ય વા । સ્થાન
કાયાનેપેશ્ચ યત્ કાયોત્સર્ગ સ કીર્તિત ॥ <- [૪/૧૩૩] । પર્યદ્ધવન્ધેનિતિ, તલ્લભણઞ્ચ યોગશાસ્ત્રે -> સ્યાજ્ઞદ્યધોરધોભાગે,
પાદોપરિ કૃતે સતિ । પર્યદ્ધો નાભિગોત્તાનદક્ષિણોત્તરપાણિક ॥ <- [૪/૧૩૫] ઇત્યુક્તમ્ । ઉપલક્ષણાત્ વીરાસન-વજ્રાસન-
પદ્માસન-ભદ્રાસન-દળાસન-ગોદોહિકાસનાદીન્યાસનાનિ યોગશાસ્ત્રોક્તાનિ બોધ્યાનિ । પરતન્નાનુસારેણ પર્યદ્ધકાસનાદિસ્વરૂપ
યોગપ્રદીપાદિગ્રન્થેષુ બોધ્યમ્ । યેનાઽસનેન વિહિતેન મન. સ્થિર ભવતિ તદદ્વાકર્તવ્યમિતિ દદ્યમ્ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય સાદૃશ્યસૂત્રે
-> સ્થિરસુખમાસનમિતિ ન નિયમ <- [૬/૨૫] ઇત્યુક્તમ્ । યોગસૂત્રેઽપિ -> સ્થિરસુખમાસનમ્ <- [૨/૪૬] ઇત્યુક્તમ્ ।
-> સવરિયાસવદારા અવાવાહે અકટળ દેસે । કાઝળ ધિર ઠાળ ઠિઓ નિમત્રો નિવત્રો વા ॥ ચેયળમચેયળ વા વત્યુ
અવલવિઝ ઘળ મળમા । ઝાયડ સુયમત્ય વા દવિય તપજ્ઞ વા વિ ॥ <- [૧૫૬૫-૬૬] ઇતિ આવશ્યકનિર્બુક્તિવચનમપ્યત્ર
મ્મતંત્યમ્ । તદુક્ત ગુણસ્થાનકક્રમાગેહેઽપિ -> નિષ્પ્રકમ્પ વિચાયાય દૃઢ પર્યદ્ધમાસનમ્ । નામાગ્રદત્તસન્નેત્ર. કિચ્ચિદુન્મીલિતે-
ક્ષણ ॥૫૨॥ વિકલ્પવાગુગાલાદ દુરોત્પાગિતમાનસ । સમાગેન્દેદનોત્તગ્રહો યોગીન્દ્રો ધ્યાતુમર્હતિ ॥૫૩॥ <- ઇતિ । ઇદંચાવા-
ધેયમ્ -> નિષ્પન્નધ્યાનસ્ય ધ્યાનમિદ્ધિસન્મુલસ્ય વા દેશ-કાલામનાદિનિયમો નામત્યેવ <- । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે મૂલકારેવ
-> તો જત્ય સમાહાળ હોડ મળો-વયળ-કાય-જોગાળ । મૂઝોવોરહિઓ સો દેસો ઝાયમાળસસ ॥ કાલો વિ મુચિય
જહિ જોગસમાહાળમુત્તમ લહડ । ન ડ દિવમ-નિસાવેલાડ નિયમળ ઝાડળો ભળિય ॥ જચિય દેહાવત્યા જિયાળ ઝાળોવગેહિળી
હોડ । ઝાડજા તયવત્યો ઠિઓ નિમળળો નિવિત્રો વા ॥ મન્વાસુ વટ્ટમાળામુ ળઓ જ દેસ-કાલ-ચિદ્વાસુ । વરકેવલાડલાભ
પત્તા વહુમો સમિપવા ॥ <- [વર્મધ્યાન-૩૭-૪૦] ઇતિ । અધ્યાત્મસાગેઽપિ -> સ્થિરયોગસ્ય તુ ગ્રામેઽવિશેષ કાનને વને ।
તેન યત્ર સમાધાન સ દેશો ધ્યાયતો મત ॥ યત્ર યોગસમાધાન કાલોઽર્પણ સ ઇવ હિ । દિન-રાત્રિક્ષણાદીના ધ્યાયિનો
નિયમન્તુ ન ॥ પૈવાવસ્થા જિતા જાતુ ન મ્યાદ વ્યાનોપયાતિની । તયા વ્યાયેન્નિષ્ણો વા સ્થિતો વા ગયિતોઽયવા ॥ મર્વામુ
મુનયો દેશ-કાલાવસ્થાસુ કેવલમ્ । પ્રાપ્તાસ્તન્નિયમો નામા નિયતા યોગમુચ્યતા ॥ <- [૧૬/૨૭-૩૦] ઇત્યુક્તમ્ । મળ્ડલબ્રાહ્મ-
ણોપનિપદિ તુ -> સુખાસનવૃત્તિશિરવામશ્વેવાઽઽમનનિયમો ભવતિ <- [૧/૧] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત જ્ઞાનાર્ણવે શુભચન્દ્રેણાઽપિ
-> યેન યેન સુખાસીના વિદ્યુનિશ્ચલ મન । તત્તદેવ વિધેય સ્યાન્મુનિભિર્વંધુરાઽઽસનમ્ ॥ [૨૮/૧૧] સવિન સવૃતો ધીર.
સ્થિરાત્મા નિર્મલાગય । સર્વાવસ્થાસુ સર્વત્ર સર્વદા વ્યાતુમર્હતિ ॥ <- [૨૮/૨૧] ઇતિ । અધ્યાત્મતત્ત્વાલોકે ન્યાયવિજયેનાપિ
-> ધ્યાનાય કાલોઽપિ મતો ન કોઽપિ યસ્મિન્ સમાધિ સમય સ ગસ્ય । ધ્યાયેન્નિષ્ણ ગયિત સ્થિતો વાઽવસ્થા
જિતા કાપિ મતાનુકૂલ ॥ <- [૬/૧૨] ઇતિ કાલામનાનિયમ પ્રદર્શિત । સજ્જત્યાગાદિક તુ ધ્યાનસ્યાઽઽન્તરસામગ્રી । તદુક્ત
તત્ત્વાનુશાસને -> સજ્જત્યાગ કપાશાળા નિગ્રહો વ્રતચારણમ્ । મનોઽશાળા જયશ્વેતિ સામગ્રીધ્યાનજન્મને ॥ <- [૩/૧] ઇતિ ।
નાગસેનૈનૈવ વાહ્યામ્યન્તરેતુચતુષ્ટય વ્યાનસામગ્ર્યન્તર્ભૂતમાવેદિતમ્ । તદુક્ત તત્ત્વાનુશાસને -> વ્યાનસ્ય ચ પુનર્મુલ્યો હેતુરેતચતુષ્ટયમ્ ।
'ગુરૂપદેશ શ્રદ્ધાન, 'સદાઽધ્યામ સ્થિર મન ॥ [૬/૩૬] વ્યાનવિધિશ્ચ -> સુખામનસમાસીન સુશ્લિષ્ટાધરપલ્લવ. । નાસા-
ગ્રન્થસ્તદ્વદ્વન્દ્રો દન્તેર્દન્તાનસપ્તશ્ચ ॥ પ્રસન્નવદન પૂર્વાભિમુક્તો વાપ્યુદ્ગમુખ । અપ્રમત્ત સુસથાનો ધ્યાતા ધ્યાનોઘતો ભવેત્ ॥
<- [૪/૧૩૫-૧૩૬] ઇત્યેવ યોગશાસ્ત્રે ગદિતઃ । તત્ત્વાનુશાસનેઽપિ [૪/૧-૬] પ્રાય ઇવરૂપો વિગદો ધ્યાનવિધિરુક્તઃ ।

ટીકાર્થ :- પવિત્ર અને નિર્જન સ્થાનમા ડાઉનગ વડે અથવા પર્યકબધ આસન વડે અમ્ય રીતે કાયાની સપૂર્ણ ચેષ્ટાઓને
નયમિત કરીને ધ્યાન ધરુ બેઠાએ [૧૪/૧૫]

વિશેષાર્થ :- જ્યા પવિત્રતા ન હોય તે સ્થાનમા દૃઢતાથી તથા માણુઓનો કોલાહલ યતો હોય તેવા સ્થાનમા ધ્યાન
નિષ્ઠ થવામા અડચણ-મુશ્કેલી ઊભી થાય છે સૂતા-મૂતા કે બીજી કોઈ અપોગ્ય અવસ્થામા કાયા રાખવાથી ધ્યાનની સિદ્ધિમા
મુશ્કેલી થાય છે માટે ઉપરોક્ત ૩ વાતની કાળજી રાખવી ધ્યાનાભ્યાસ કરનાર માટે આ વાત છે બાકી જોણે ધ્યાનને સિદ્ધ

ॐ ચિદ્વ્યાનર્ગત પાઠ મુદિતપ્રતો નાસ્તિ ।

સાધ્વાગમાનુસારાચેતો વિન્યસ્ય ભગવતિ વિશુદ્ધમ્ । સ્પર્શાઽઽવેધાત્ તત્સિદ્ધયોગિસસ્મરણયોગેન ॥૧૪/૧૬॥

સાધુ યથા ભવત્યેવ આગમાનુસારાત્ = સિદ્ધાન્ત પુસ્તકત્ય ચેત = ચિત્ત વિન્યસ્ય = સસ્થાપ્ય ભગવતિ = જિને વિશુદ્ધ = નિર્દોષ, સ્પર્શસ્ય = તત્ત્વજ્ઞાનસ્ય 'આવેધાત્ = દ્વંદ્વતરસસ્કારાત્ તસ્મિન્ = ધ્યાને સિદ્ધા = લઘ્વાત્મલાભા યે યોગિન તેષા સસ્મરણયોગેન = સામસ્ત્યેન સ્મરણવ્યાપારેણ તદધ્યાનામિષ્ટફલદ ભવતિ । યો હિ યત્ર કર્મણિ સિદ્ધ તદનુસ્મરણસ્ય તત્રેષ્ટફલદત્વાત્ ॥૧૪/૧૬॥

॥ इति चतुर्दश षोडशकम् ॥

कल्याणकन्दली

અભ્યસ્તધ્યાનસ્ય કાયોત્સર્ગ. યથાવસ્થિતો ભવતિ, તથૈવ અભ્યન્તરતપ ક્રમસ્યાપિ વ્યવસ્થિતત્વાત્, તદુક્ત સૂત્રકૃતાઙ્ગેઽપિ
→ જ્ઞાણજોગ સમાહૃદ્ કાય વિરસેજ્ઞ સન્વસો ← [૧/૮/૨૬] ઇતિ ॥૧૪/૧૫॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તત્સિદ્ધયોગિસસ્મરણયોગેન આગમાનુસારાત્ ભગવતિ વિશુદ્ધ ચેતઃ સાધુ વિન્યસ્ય સ્પર્શા-વેધાત્ ધ્યાન ભવતીતિ ગમ્યમ્ ॥૧૪/૧૬॥ જિને નિર્દોષ = તૃણાદિજ્ઞાન ચેતઃ વિન્યસ્ય ભગવદ્ભાવોપલબ્ધિઃ સ્યાત્ । તદુક્ત યોગકુણ્ડલ્યુપનિષદિ → પરમાત્મનિ લીન તત્પર બ્રહ્મૈવ જાયતે ← [૩/૨૪] । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય નારદપચ્ચારત્રેઽપિ → મનો નિવેશ્ય કૃણ્ણે વૈ તન્મયો ભવતિ ધ્રુવમ્ ← [૫/૧૦/૩૮] ઇત્યુક્તમ્ । યદ્વા નિર્દોષ = બ્રહ્મીભૂત ચિત્ત સસ્થાપ્ય । પર બ્રહ્માર્પણમુચ્યતે । તદુક્ત કૂર્મપુરાણે → બ્રહ્મણા દીયતે દેવ બ્રહ્મણે સમ્પ્રદીયતે । બ્રહ્મૈવ દીયતે ચેતિ બ્રહ્માર્પણમિદ પરમ્ ॥ ← [૩/૧૫] ઇતિ । શરભોપનિષદિ અપિ → બ્રહ્માર્પણ બ્રહ્મહવિર્બ્રહ્માયૌ બ્રહ્મણા હુતમ્ । બ્રહ્મૈવ તેન ગન્તવ્ય બ્રહ્મકર્મસમાધિના ॥૨૬॥ ← ઇત્યુક્તમ્ । અસ્મદભિમતઞ્ચેદમિત્યભિસન્ધાય જ્ઞાનસારે → બ્રહ્મણ્યર્પિતસર્વસ્વો બ્રહ્મદૃગ્ બ્રહ્મ-સાધન. । બ્રહ્મણા જુહ્વદબ્રહ્મ બ્રહ્મણિ બ્રહ્મગુપ્તિમાન્ ॥ ← [૨૮/૭] ઇત્યુક્તમ્ । બ્રહ્મણિ સર્વસ્વસમર્પણઞ્ચાદ્ધારોચ્છિત્તયે ઉપયુજ્યતે । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય ભગવદ્ગીતાયા → યત્કરોપિ યદ્દનાસિ યજ્ઞહોપિ દદાસિ યત્ । યત્તપસ્યસિ કૌન્તેય ! તત્કુરુસ્વ મદર્પણમ્ ॥ [૯/૨૭] સમ કાય-શિરોગ્રીવ ધારયન્નચલ સ્થિરઃ । સપ્રેક્ષ્ય નાસિકાગ્ર સ્વ દિશશ્ચાનવલોકયન્ ॥ પ્રશાન્તાત્મા વિગતમીર્ઞહાચારી વ્રતે સ્થિતઃ । મન. સયમ્ય મચિત્તો યુક્ત આસીત મત્પર. ॥ ← [૬/૧૩-૧૪] ઇત્યુક્તમ્ । એતદ્વાવનાસમુપજાત. કેવલદૃષ્ટભાવો ધ્યાનસસિદ્ધયે ઉપયુજ્યતે । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય ગીતાયામેવ → મય્યેવ મન આધત્સ્વ મયિ બુદ્ધિ નિવેશ્ય । નિવસિષ્યસિ મય્યેવ અત ઋર્ધ્વ ન સજાય. ॥ અથ ચિત્ત સમાધાતુ ન શક્નોસિ મયિ સ્થિરમ્ । અભ્યાસયોગેન તતો મામિચ્છામુ ધનજય ! અભ્યાસેઽ-પ્યસમર્થોઽસિ મત્કર્મપરમો ભવ ॥ ← [૧૨/૮-૯-૧૦] ઇતિ ક્રમો દર્શિત. । અભ્યાસયોગશ્ચ પ્રાગુક્ત. [૧૩/૧૧-૧૩] મૈત્ર્યા-દ્યભ્યાસયોગ ઇહોક્ત. ધ્યાનાભ્યાસયોગો વા વોદ્ય. સમ્યગ્દૃષ્ટિભિરિતિ દિક્ ॥૧૪/૧૬॥

इति मुनियशोविजयविरचिताया कल्याणकन्दल्या चतुर्दशषोडशक-योगदीपिकाविवरणम् ।

કેરેલ હોય તેને તો કોઈ પણ સ્થાન કે કોઈ પણ અવસ્થામા ધ્યાન નિરાભાય રીતે થઈ શકે છે [૧૪/૧૫]

ગાથાર્થ :- ધ્યાનસિદ્ધ યોગીઓના સસ્મરણ દ્વારા આગમને અનુસારે, ભગવાનમા વિશુદ્ધ મનને સુદર રીતે મૂકીને તત્ત્વજ્ઞાનના આવેધથી ધ્યાન ઈષ્ટફલદાયક બને છે [૧૪/૧૬]

✽ યોગસિદ્ધાન્ત ૨૪૨૯ યોગાનુસૂત્રતા લાવે ✽

ટીકાર્થ :- જે રીતે સુદર થાય તે રીતે જેન સિદ્ધાન્તને આગળ કરીને, ધ્યાનમા સિદ્ધિ મેળવનાર જે યોગીઓ હોય તેના સપૂર્ણતયા સ્મરણ દ્વારા ભગવાનમા મનને મૂકીને તત્ત્વજ્ઞાનના આવેધથી = અતિદૃઢ સંસ્કારથી જે ધ્યાન થાય તે ધ્યાન ઈષ્ટ ફલદાયક બને છે આનુ કારણ એ છે કે જે વ્યક્તિ જે યોગ-કાર્યમા સિદ્ધ હોય [અર્થાત્ જેણે જે યોગ સિદ્ધ કર્યો હોય] તે વ્યક્તિનુ સ્મરણ તે કાર્યમા ઈષ્ટ ફળને આપે છે [૧૪/૧૬]

વિશેષાર્થ :- ધ્યાન દ્વારા ઈષ્ટફળની પ્રાપ્તિ માટે ત્રણ વાત ખ્યાલમા રાખવા જેવી છે [૧] જે વ્યક્તિએ ધ્યાનને સિદ્ધ કરેલ હોય તે વ્યક્તિનુ ધ્યાનના પ્રારંભ પૂર્વે અવશ્ય સ્મરણ કરવુ કારણ કે બહુમાનગર્ભિત તેના સ્મરણથી તે યોગની સિદ્ધિને અનુકૂળ કર્મફલોપશ્ચય થવા દ્વારા તે ધ્યાનમા ઈષ્ટ ફળ-અનુકૂળતા આપે છે તેના લીધે ધ્યાનસિદ્ધિ સુકર-સફળ થાય [૨] પૂર્વે જે તત્ત્વજ્ઞાન મેળવેલ હોય તેના સંસ્કારે અત્યંત દૃઢ કરવામા યોગસિદ્ધ વ્યક્તિના સ્મરણની આવશ્યકતા છે તત્ત્વજ્ઞાનના સંસ્કાર અતિદૃઢ થવાથી ધ્યાન ઝડપથી સિદ્ધ થાય છે [૩] સમ્યક્ રીતે જેન સિદ્ધાન્તને અનુસારે વિશુદ્ધ મનને ભગવાનમા મૂકી દેવુ વિશુદ્ધ મન ભગવાનને સમર્પિત કરી દેવુ, જેથી મન પ્રભુમય થઈ જાય મનમા પરમાત્માને નહિ રાખવાના પણ મનને જ પરમાત્મામા રાખી દેવાનુ, જેથી મનમા અન્ય કોઈનો પ્રવેશ જ થઈ ન શકે બસ પછી ધ્યાન સિદ્ધ થાય અને ઈષ્ટ ફલની સિદ્ધિ થાય પ્રભુનો આ અચિત્ય પ્રભાવ છે [૧૪/૧૬]

૧ મુદ્રિતપ્રતી 'વેધાત્' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ ।

૧૪ મા પોદશકનો રવાઘ્યાય

(અ) નીચેનામાંથી કોઈ પણ માત પ્રશ્નનો જવાબ અવિસ્તર લખો

- ૧ અન્યમુદ્ દોષનું નિરૂપણ કરો
- ૨ ભ્રાતિ દોષ કેમ પરિહાર્ય છે ?
- ૩ સવિગ્નપાક્ષિક વ્યવસ્થાનું સહસ્ય સમજાવો
- ૪ પ્રશસ્ત ધ્યાનના અધિકારી કોણ ? શા માટે ?
- ૫ યોગીચિત્ત કેવું હોય ?
- ૬ ધ્યાન કેવી રીતે થાય ?
- ૭ આસગ દોષ કઈ રીતે બાધક છે ?
- ૮ રોગ દોષ એટલે શું ? તેનું કળ શું ?
- ૯ ઉદ્વેગ દોષ સમજાવો
- ૧૦ ધ્યાનમાં માનસિક અતિચાર પણ ભગસ્વરૂપ શા માટે ?

(બ) યોગ્ય જોડણી કરો

(૧) ક્ષેપ	(A) અગારાની વૃષ્ટિતુલ્ય
(૨) રોગ	(B) વાક
(૩) ભગવાનમાં ચિત્તન્યાસ	(C) યોગીચિત્ત
(૪) પરાર્થવ્યાપ્ત	(D) ક્ષ્વોપધાતક
(૫) ખેદ	(E) ગદ્ધ્યાન
(૬) ઉત્થાન	(F) માધનામાં વેક ઉતારે
(૭) અન્યમુદ્	(G) અનનુષ્ઠાન
(૮) અકાલ ઉત્સુકતા	(H) સાતત્યવિરહ
(૯) ઉદ્વેગ	(I) અકરોગોદય
(૧૦) અનિષ્ટકલ	(J) ઈષ્ટકલચૂન્ય

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ યોગના પ્રકાર છે (૨, ૩, ૫)
- ૨ ચિત્તના દોષ છે (૪, ૮, ૧૪)
- ૩ ચૈત્યવદન કરતી વખતે સ્વાધ્યાયમાં મન રહે તે દોષ કહેવાય (ઉત્થાન, આસગ, અન્યમુદ્)
- ૪ યોગીસ્મરણ ઈષ્ટકલદાયી છે (કુલ, સિદ્ધ, પ્રવૃત્તચક્ર)
- ૫ આસગ દોષનું ઉદાહરણ છે (વિનયરત્ન, ગૌતમસ્વામી, દદપ્રહારી)
- ૬ દોષ હોય તો સુદર પ્રણિધાન ન થાય (ખેદ, ઉદ્વેગ, આસગ)
- ૭ દોષના લીધે મન અશાત બને છે (ઉદ્વેગ, ઉત્થાન, ક્ષેપ)
- ૮ બેઠા બેઠા પણ ક્રિયા કરવામાં મનને ઉત્સાહ ન થાય તે દોષ કહેવાય (ખેદ, ઉદ્વેગ, ઉત્થાન)
- ૯ સમવસરાણમાં બેઠેલા જિનેશ્વર ભગવતનું ધ્યાન ધરવું તે ધ્યાન કહેવાય
(ધર્મ, સાલબન, પ્રશસ્ત)
- ૧૦ યોગીના ચિત્તની વિશેષતાઓ છે (૭, ૮, ૨૭)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમાં કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિશાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ રાખવો

કલ્યાણકદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

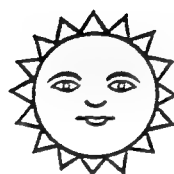
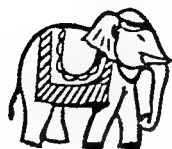
- ૧ પરતત્ત્વનુ ધ્યાન નિરાલબન શા માટે કહેવાય ?
- ૨ નિરપેક્ષવૃત્તિમા માનસિક અતિચાર શા માટે ભગસ્વરૂપ બને ?
- ૩ સર્વવિરતિપચ્ચખાણુ આગારરહિત કેમ ?
- ૪ ઉત્થાનદોષ સમજવો
- ૫ દીક્ષાપાલન ન થઈ શકે તો સાધુ શુ કરે ? શા માટે ?
- ૬ ચિત્તની ચાર અવસ્થા જાણાવો
- ૭ ચિત્તની પાંચ દશા દર્શાવો
- ૮ ભ્રાન્તિ દોષ અનિષ્ટકળદાયી છે કે ઈષ્ટકળરહિત / સમજવો
- ૯ ધ્યાનમા ભગવાનમા મન મૂકવાનુ - આમ કહેવાની પાછળ શુ આશય રહેલો છે ?
- ૧૦ બ્રહ્મસમર્પણ સમજવો

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના સંક્ષેપમા જવાબ આપો

- ૧ સાલબન ધ્યાનનુ પ્રયોજન શુ છે ?
- ૨ પ્રણિધાનનુ લક્ષણ જાણાવો
- ૩ અન્યમુદ્દ દોષ શા માટે ત્યાજ્ય છે ?
- ૪ 'ઈતિ' શબ્દના ત્રણ અર્થ જાણાવો
- ૫ ઉદાત્તની વ્યાખ્યા સમજવો
- ૬ શાન્તરસના ૬ વિશેષણ જાણાવો
- ૭ સીમધરસ્વામી પાસે દીક્ષા મેળવવાનુ નિયાણુ કરાય / શા માટે ?
- ૮ સ્વપ્ન કઈ અવસ્થામા જાણાય ?
- ૯ ધ્યાનાદિ યોગના અધિકારી કોણ હોય ?
- ૧૦ ભિક્ષાટન વગેરે ક્રિયા ધ્યાનની બાધક છે / શા માટે ?
- ૧૧ ધ્યાન કયા ધરવાનુ હોય ?
- ૧૨ ધ્યાનના આસનો સમજવો
- ૧૩ ધ્યાનસબધી કાળ, આસન, સ્થાન વગેરે સબધી નિયમ કયારે છૂટી જાય છે ?
- ૧૪ ધ્યાનસિદ્ધિના ચાર મુખ્ય હેતુ જાણાવો
- ૧૫ ધ્યાનની આતર સામગ્રી મૂલ્યવો
- ૧૬ યોગસિદ્ધિના ૬ ઉપાય બતાવો
- ૧૭ અભ્યાસયોગના પ્રકાર જાણાવો
- ૧૮ ધ્યાનમા યોગસિદ્ધસ્મરણ શા માટે જરૂરી ?
- ૧૯ અભ્યતર તપમા ધ્યાન પછી કાયોત્સર્ગ શા માટે ?
- ૨૦ ધ્યાન માટે જનસંગ બાધક કઈ રીતે બને ?

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ કમક્ષર્ચનુ પ્રબળ સામર્થ્ય મા છે (યોગ, જ્ઞાન, સદ્નુષ્ઠાન)
- ૨ કલ્યાણનુ મૂળ અનુષ્ઠાનમા છે (અનિર્વેદ, પ્રવૃત્તિ, નિર્વિઘ્નતા)
- ૩ વાળા પુરુષ સીદાતા નથી (ધન, ઉત્સાહ, પુરૂષાર્થ)
- ૪ ક્ષેપ દોષ યોગદષ્ટિમા નથી હોતો (પ્રથમ, બીજી, ત્રીજી)
- ૫ વેઠ વાળીને ધર્મક્રિયા કરે તો દોષ લાગે (ખેદ, ઉદ્વેગ, આસંગ)
- ૬ દોષથી પરભવમા યોગીકુળમા જન્મ ન મળે (ખેદ, ઉદ્વેગ, ઉત્થાન)

પચ્ચદશ ધ્યેયસ્વરૂપષોઢશકમ્

કિ પુનસ્તત્ર ધ્યાને ધ્યેયમિત્યાહ -> 'સર્વે'ત્યાદિ ।

સર્વજગદ્દિતમનુપમમતિશયસન્દોહમૃદ્ધિસયુક્તમ્ । ધ્યેય જિનેન્દ્રરૂપ સદસિ ગદત્તપરચ્ચૈવ ॥૧૫/૧॥

સર્વસ્મૈ જગતે = પ્રાણિલોકાય હિત = હિતકારિ સદુપદેશનાત્, નાસ્ત્યુપમા સૌન્દર્યાદિગુણૈર્યસ્ય તત્તથા, અતિશયાન્ સન્દુગ્ધે = પ્રપૂર્યતિ યત્ તત્ અતિશયસન્દોહ અતિશયસન્દોહવદ્વા, ઋદ્ધય = નાનાવિદ્યા આમર્ષૌષધ્યાદિલઘ્વય તામિ સયુતત જિનેન્દ્રરૂપ ધ્યેય સદસિ = સમાયા ગદત્ = સર્વસત્ત્વસ્વભાષાપરિણામિન્યા આશયા વ્યાકુર્વાણમ્ ।

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે ઢ્પઢાન્વયસ્ત્વેવ -> સર્વજગદ્દિત અનુપમ અતિશયસન્દોહ ઋદ્ધિસયુક્ત સદસિ ગદત્ જિનેન્દ્રરૂપ ધ્યેયમ્ । તત્પર ચૈવ ધ્યેય ભવતીતિ યોજ્યમ્ ॥૧૫/૧॥ ઇય કારિકા પ્રતિમાશતકવૃત્ત્યાદો [ગા.૧૯] સમુદ્ધતા । તદુક્ત શ્રીરત્નશેખર-સૂરિભિઃ શ્રીશ્રીપાલકથાયા -> જિઅતરગારિજણે સુનાણે સુપાઢિહેરાઇસયપ્પહાણે । સદેહસદોહરય હર તે જ્ઞાપ્પહ નિચ્ચપિ જિણેડરિહતે ॥૫૬૪॥ <- ઇતિ ।

અતિશયસન્દોહવદ્વેતિ । અતિગયાશ્ચ ચતુસ્ત્રિગત્ બોધ્યા, તદુક્ત સમવાયાદ્વે -> ચોત્તીસ બુદ્ધાઇસેસા પન્નત્તા, ત જહા ૧ અવઢિઁ કેમ-મસુ-રોમ-નહે, ૨ નિરામયા નિરુવલેવા ગાયલઢ્ઠી, ૩ ગોક્કીરપડુરે મસસોણિ, ૪ પડમુપ્પલગધિ, ૫ ઉસ્સામ-નિસ્માસે, ૬ પચ્ચત્તે આહારનીહારે અદિસ્સે મયચક્કુણા, ૭ આગાસગય ચક્ક, ૮ આગાસગય છત્ત, ૯ આગાસગયાઓ સેયવરચામરાઓ, ૧૦ આગાસફાલિઆમય સપાયપીઢ મીહાસણ, ૧૦ આગાસગઓ કુઢમીસહસ્સપરિમહિઆમિરામો ઇદ્દજ્ઞઓ પુરઓ ગચ્છડ, ૧૧ જત્થ જત્થ વિ ય ણ અરિહતા ભગવતો ચિદ્ધતિ વા નિસીયતિ વા તત્થ તત્થ વિ ય ણ જક્કા દેવા તક્કણાદેવ સઙ્ગપત્તપુપ્ફ-પલ્લવસમાઝલો મચ્છતો સજ્જઓ સઘટો સપઢાગો અસોગવરપાયવો અમિસજાયડ, ૧૨ ઈસિ પિઢ્ઢઓ મચ્છઢાણમિ તેયમઢલ અમિસજાયડ અધકારે વિ ય ણ દસ દિસાઓ પમાસેડ, ૧૩ વહુસમરમણિજ્ઞે ભૂમિભાગે, ૧૪ અહોસિરા કટયા જાયતિ, ૧૫ ઉજ્જવિરીયા સુહફાસા ભવતિ, ૧૬ સંયલેણ સુહફાસેણ સુરભિના મારુણ જોયણપરિમઢલ સન્નઓ સમતા સપમજિજ્ઞહિત્તિ, ૧૭ જુત્તપુસિણ મેહેણ ય નિહરયરેણુય કિજ્ઞહિ, ૧૮ જલથલયમાસુરપભૂતેણ વિટઢાઇણા દસદ્ધવણેણ કુસુમેણ જાણુસ્મેહપમાણમિત્તે પુપ્ફોવવારે કિજ્ઞહિ, ૧૯ અમણુણાણ સદ્-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગધાણ અવકારિસો ભવઢ, ૨૦ મણુણાણ સદ્-ફરિસ-રસ-રૂવ-ગધાણ પાઠ્ઠમાવો ભવઢ, ૨૧ પચ્ચાહરઓડવિ ય ણ હિયયગમણીઓ જોયણનીહારીસરો, ૨૨ ભગવ ચ ણ અદ્ધમાગહીણ માસાણ ધમ્મમાઢકચ્છઢ, ૨૩ મા વિ ય ણ અદ્ધમાગહી માસા માસિજ્ઞમાણી તેસિ સન્નેસિ આયરિય-મણારિયાણ દુપ્પય-ચડપ્પય-મિય-પસુ-પક્કિ-સરીસિવાણ અપ્પપ્પણો હિય-સિવ-સુહયમાસત્તાણ પરિમઢ, ૨૪ પુન્નવદ્ધવેરાવિ ય ણ દેવાસુર-નાગ-સુવણ્ણ-જક્ક-રક્કસ-કિનર-કિપુરિમ-ગરુલ-ગધવ્વ-મહોરગા અરહાં પાયમૂલે પસતચિત્તમાણસા ધમ્મ નિસામેતિ, ૨૫ અણ્ણહિયપાવયણિઆ વિ ય ણમાગયા વદતિ, ૨૬ આગયા સમાણા અરહાં પાયમૂલે નિપ્પલિવયણા હવતિ, ૨૭ જઓ જઓડવિ ય ણ અરહતો ભગવતો વિહરતિ તઓ તઓડવિ ય ણ જોયણપણ્ણવીસાણ ઈતી ન ભવઢ, ૨૮ મારી ન ભવઢ, ૨૯ સચ્ચ ન ભવઢ, ૩૦ પરચ્ચ ન ભવઢ, ૩૧ અઢ્ઢુઢી ન ભવઢ, ૩૨ અણાવુઢી ન ભવઢ, ૩૩ દુન્નિચ્ચ ન ભવઢ, ૩૪ પુન્નુપ્પણાવિ ય ણ ઉપ્પાઢઆ વાહી ચિપ્પામેવ ઉવસમતિ [સૂ ૩૪-૧] । -> ઘણઢાઇકમ્મરહિયા કેવલણાણાઢ્ઢુણસહિયા । ચોત્તિસઅદિસયજુત્તા અરિહતા ણરિસા હોતિ ॥ <- [૭૧] ઇતિ નિયમસારવચનમપ્પનુસ્મર્તવ્યમ્ । આમર્ષૌષધ્યાદિલઘ્વય ઇતિ । તદુક્ત પ્રવચનસારોઢ્ઢારે -> આમોસહિ-વિપ્પાંસહિ-ચેલોસહિ-જલ્લોસહી ચૈવ । સન્નોસહિ-

❁ રતિદાથિની ❁

તે ધ્યાનમા ધ્યેયપદાર્થ શુ છે ? આ જિજ્ઞાસાને નતોપવા ત્રયકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- સર્વ વિશ્વને હિતકર, અનુપમ, અતિશયના સદોહવાળુ, ઋદ્ધિસયુક્ત, સમવસરણમા દેશના દેતા એવા જિનેશ્વરના સ્વરૂપનુ ધ્યાન ધરવુ જોઈએ અને જિનેન્દ્રસ્વરૂપથી શ્રેષ્ઠ એવા પરતત્ત્વનુ ધ્યાન ધરવુ જોઈએ [૧૫/૧]

❁ ધ્યાનમાં ધ્યાતવ્ય ૨૧ વિશેષલોથી વિશિષ્ટ ધ્યેયપદાર્થ ❁

ટીકાર્થ :- [૧] સદુપદેશ દ્વારા સપૂર્ણ પ્રાણીલોકને - જીવસૃષ્ટિને હિતકારી, [૨] સૌદર્થ વગેરે ગુણો દ્વારા જેની કોઈ ઉપમા નથી તેવા અનુપમ, [૩] તથા અતિશયોને પ્રકટ રીતે પૂર્ણ કરનારા અથવા અતિશય સદોહવાળા [૪] આમર્ષ ઓપધિ વગેરે અનેકવિધ લબ્ધિઓથી સયુક્ત, [૫] સર્વ જીવોને પોતાની ભાષામાં પરિણમે એવી ભાષા દ્વારા સમવસરણમા બોલતા જિનેશ્વરનુ

તસ્માત્ = ઉવતલક્ષણાત્ જિનેન્દ્રરૂપાત્ પર = મૃવિતરથ ક(ધર્મ)કર્મકાયાવસ્થાઽનન્તરભાવિતત્ત્વકાયાવસ્થા-
સ્વભાવ ચૈવ ધ્યેય ભવતિ ॥૧૭/૧॥ તત્ર જિનેન્દ્રરૂપમીદૃશ ધ્યેયમિત્યાહ -> 'સિદ્ધાસને'ત્યાદિ ।

સિદ્ધાસનોપવિષ્ઠ છત્રત્રયકલ્પપાદપસ્યાઽધઃ । સત્ત્વાર્યસમ્પ્રવૃત્ત દેશનયા કાન્તમત્યન્તમ્ ॥૧૬/૨॥

સિદ્ધાસને = દેવ-નિર્મિતસિદ્ધોપલક્ષિતાસને છત્રત્રયસહિતકલ્પપાદપસ્ય અધ = અધરતાત્ (ઉપવિષ્ટ =)

કલ્યાણકન્દલી

સમિત્રે ઓહી-રિઝ-વિઝલમઙ્ગલ્લી ॥ [પ્ર સારો ૧૪૦૨]

જિનેન્દ્રરૂપાત્ = તીર્થદ્વરસ્વરૂપધ્યાનાન્તર ધ્યેય કર્મકાયાવસ્થાઽનન્તરભાવિ-તત્ત્વકાયાવસ્થાસ્વભાવમિતિ । અયમાગય
ભગવત તિસ્રોઽવસ્થા, પ્રથમા ધર્મકાયાવસ્થા ચરમભવે દીક્ષાપ્રતિપત્ત્યનન્તર વિગિષ્ઠધર્મસાધનાત્મિકા । દ્વિતીયા તુ તથાભ્યત્વાઽઽ-
ક્ષિપ્તવચોધિલાભગર્ભાદિદ્રાત્સલ્યોપાત્તાનુત્તરપુણ્યસ્વરૂપતીર્થકરનામકર્મવિપાકફલરૂપા પરમપરાર્થમ્પાદર્ના કર્મકાયાવસ્થા । તૃતીયા ચ
શૈલેશ્યવસ્થોત્તરકાલભાવિની સમસ્તકર્માપગમસ્વરૂપા તથાભ્યત્વપરિશ્લેષોદ્ભૂતપરમજ્ઞાનસુલક્ષણા કૃતકૃત્યતયા નિષ્ઠિતાર્થા પરમફલ-
સ્વરૂપા તત્ત્વકાયાવસ્થા । પ્રકૃતે તત્ત્વકાયાવસ્થાસ્વભાવ ભગવત્સ્વરૂપ ધ્યેય ભવતિ । પરંપામપિ પરાપરતત્ત્વાભ્યુપગમઃ । તદુક્ત
પ્રત્યોપનિપદિ -> એતદ્વૈ તત્પરમપર ચ બ્રહ્મ યદોકાર -> [૫/૨] ઇતિ । પરતત્ત્વધ્યાનઞ્ચ રૂપાતીતધ્યાનતયેષ્યતે, યથોક્ત
-> જ પરમાણદમય પરમ્પાણ નિરજળ મિદ્ધ । ઝાણ્ડ પરમયોગી રૂવાઈય તમિહ ઝાણ ॥ -> [ ] ઇતિ ॥૧૬/૧॥

મૂલગ્રન્થે ટ્વંદાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> છત્રત્રયકલ્પપાદપસ્યાઽધ મિદ્ધાસનોપવિષ્ઠ, દેશનયા સત્ત્વાર્યસમ્પ્રવૃત્ત, અત્યન્ત કાન્ત,
[જિનેન્દ્રરૂપ ધ્યેયમ્] ॥૧૬/૨॥ ડ્યમપિ કારિકા પ્રતિમાગતકવૃત્ત્યાદો [ગા ૧૦] સમુદ્ઘતા ।

સિદ્ધાસન ઇતિ । અનેનાષ્ટપ્રાતિહાર્યસૂચનમકારિ, તાનિ ચેમાનિ -> અગોકવૃક્ષ મુરપુષ્પવૃષ્ટિ દિવ્યજ્વનિશ્રામરાસનઞ્ચ ।
મામળ્ડલ દુન્દુભિરાતપત્ર સત્પ્રાતિહાર્યાણિ જિનેશ્વરાણામ્ ॥ -> [ ] ઇતિ । નિષ્પણ્ણ પૂર્વદિગભિમુખમિતિ શેષ ૧ તદુક્ત
યોગશાસ્ત્રે -> અભિવન્દ્યમાનપાદ સુરામુરનોરોગૈસ્તદા ભગવાન્ । સિદ્ધાસનમધિતિષ્ઠતિ ભાસ્વાનિવ પૂર્વગિરિશૃંગમ્ ॥ -> [૧૧/
૪૫] ઇતિ । ઉપદેશપદેઽપિ -> મપુત્રચદવયણો મિદ્ધામણસઠિઓ મપરિવારો । ઝાવળો ય જિણ્ડો કેવલવરનાણુજ્જલો ધવલો
॥૮૯॥ -> ઇત્યુક્તમ્ । એતાદૃશધ્યાને જિનસ્ય યોગમુદ્રાન્વિતત્ત્વમનુમન્ધેયમ્ । તદુક્ત ચેત્યવન્દનમહાભાષ્યે -> સિદ્ધાસને
નિસત્રો પાણ ઠવિઝળ પાપપીઢમ્મિ । કરવરિયજોગમુદ્ધો જિણનાહો દેસળ કુણ્ડ ॥૮૪॥

સ્વરૂપ ધ્યાતવ્ય છે તથા આવા લક્ષણવાળા જિનેન્દ્રસ્વરૂપથી શ્રેષ્ઠ મોક્ષમા રહેલ, [૬] કર્મકાય [તીર્થકગ્પાણાની] અવસ્થા પછી
થનાર તત્ત્વકાય અવસ્થા[મોક્ષ]નું સ્વરૂપ ધ્યાતવ્ય થાય છે [૧૫/૧]

વિશેષાર્થ - ૧૪ મા પોઃશકમા ધ્યાનસ્વરૂપ યોગના બે પ્રકાર બતાવી ગયા સાલબન ધ્યાનયોગ અને નિરાલબન ધ્યાનયોગ
સાલબન ધ્યાનમા અપર તત્ત્વનું ધ્યાન ધરવાનું છે માલબન ધ્યાનમા ધ્યાતવ્ય તે અપર તત્ત્વ = ૪ ધાતીકર્મના ક્ષયથી અને
તીર્થકરનામ કર્મના ઉદયથી ૧૩ મા ગુણસ્થાનકે રહેલ તીર્થકર પરમાત્માનું સ્વરૂપ ૨૧ વિશેષગુણો દ્વારા ગ્રથકારથી ૪ સ્લોકમા
નિરૂપણ કરી રહ્યા છે નિરાલબન ધ્યાનયોગમા ભવકર્મમુક્ત સિદ્ધપરમાત્મસ્વરૂપ પરતત્ત્વનું = શ્રેષ્ઠ તત્ત્વનું ધ્યાન ધરવાનું છે
૧૩-૧૪-૧૫-૧૬ આ ચાર સ્લોક દ્વારા આ ૧૫મા પોઃશકમા ગ્રથકારથી પરતત્ત્વનું પ્રતિપાદન વિસ્તારથી કર્યું

તીર્થકરના ભવમા દીક્ષા પછી ધર્મસાધનાયુક્ત અવસ્થા એટલે ધર્મકાય અવસ્થા કેવલજ્ઞાનપ્રાપ્તિ થાય ત્યારે તીર્થકરનામ કર્મના
વિપાકોદયવાળી ૧૩ મા ગુણધ્યાનકવાળી અવસ્થા = કર્મકાય અવસ્થા તે પછી તીર્થકર પરમાત્મા આઠ કર્મથી પણ મુક્ત પડીને
સિદ્ધસ્વરૂપ બનવાના છે તે પ્રભુજીની તત્ત્વકાય અવસ્થા જિનપ્રતિમા વગેરેના આલબનથી પરમાત્માની કર્મકાય અવસ્થાનું ધ્યાન
કરવું તે સાલબન ધ્યાનયોગ છે તત્ત્વકાય અવસ્થાના = પરતત્ત્વના ધ્યાનમા પ્રતિમા ઉપયોગી નથી, કારણ કે પ્રતિમા રૂપી છે
અને પરતત્ત્વ-અરૂપી જ્ઞાનમય છે સમવસારણમા બિરાજમાન પ્રભુજી સર્વકર્મમુક્ત થવાના છે એવી વિચારણા જિનપ્રતિમા વગેરેને
અવલબીને યતી હોય તો પણ સાલબન યોગમા સમાવિષ્ટ કરવામા આવેલ છે સર્વકર્મમુક્ત તત્ત્વકાય અવસ્થાનું = પરતત્ત્વનું
ધ્યાન મુખ્યત્વા નિરાલબન જ હોય છે - આ વાત ધ્યાનમા ગમવી [૧૫/૧]

સાલબન ધ્યાનયોગમા જિનેન્દ્રસ્વરૂપ આવો ધ્યેય પદાર્થ હોય છે તેવું જાણાવતા મૂલકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - ૩ છત્ર અને કલ્પવૃક્ષની નીચે સિદ્ધાસન ઉપર બેસેલ, દેશના દ્વારા જીવોના કલ્યાણ માટે સારી રીતે પ્રવૃત્ત
થયેલ અને અન્યત્ર મનોહર તીર્થકગ્સ્વરૂપ ધ્યાતવ્ય છે [૧૫/૨]

દીકાર્થ - [૭] ત્રાણ છત્ર સહિત [૮] કલ્પવૃક્ષની નીચે [૯] દેવે બનાવેલ સિદ્ધના આકારથી સૂચિત એવા આસન [સિદ્ધાસન]

નિષણ્ણ સત્ત્વાના = પ્રાણિના અર્થ = ઉપકાર તસ્મિન્ સમ્યક્ પ્રવૃત્ત દેશન્યા = ધર્મકથયા, કાન્ત = કમનીય
અત્યન્ત = અતિશયેન ॥૧૭/૨॥ 'આધીનામિ'ત્યાદિ ।

આધીનાં પરમૌપધમ્યાહતમચિલસમ્પદા વીજમ્ । ચક્રાદિલક્ષણયુતં સર્વોત્તમપુણ્યનિર્માણમ્ ॥૧૬/૩॥

આધીના = માનસીના પીઢાના પરમૌષધ તદપનેતૃત્વેન । અવ્યાહત = અનુપહત અચિલસમ્પદા = સર્વ-
સમ્પત્તીના બીજં = કારણમ્ । ચક્રાદીનિ ચાનિ લક્ષણાનિ ચક્ર-રવસ્તિક-કમલ-કુલિશાદીનિ તૈયુત =
કલ્યાણકન્દલી

અતિશયેન કમનીય, સર્વેષા રૂપાણા તતો નિકૃષ્ટત્વાત્ । તતશ્ચ સર્વોત્કૃષ્ટત્વેન ભગવદ્રૂપસ્યૈવ ધ્યેયત્વમિત્યાવિષ્કૃતમ્ ।
ઇદશ્ચ પદસ્થધ્યાન વિજ્ઞેયમ્ । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રે શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભિઃ → ઇન્દુમણ્ડલસકાશચ્છત્રત્રિતપશાલિન. ।
લસદ્ધામણ્ડલાભોગવિડમ્બિતવિવસ્વત. ॥ દિવ્યદુન્દુભિનિર્ઘોષગીતસામ્રાજ્યસમ્પદઃ । રણદ્વિરેફણ્ણારમુખરાશોકશોભિનઃ ॥
સિંહાસનનિષણ્ણસ્ય વીજ્યમાનસ્ય ચામરૈઃ । સુરાસુરશિરોરત્નદીપ્રપાદનલઘુતેઃ ॥ દિવ્યપુષ્પોત્કારાવકીર્ણસદ્ધીર્ણપરિપન્નુવઃ ।
ઉત્કન્ધૈર્મૃગકુલૈઃ પીયમાનકલધ્વનેઃ ॥ શાન્તવૈરેભસિહાદિસમુપાસિતસન્નિધેઃ । પ્રભોઃ સમવસરણસ્થિતસ્ય પરમેષ્ઠિનઃ ॥ સર્વાતિશય-
યુક્તસ્ય કેવલજ્ઞાનભાસ્વત. । અર્હતો રૂપમાલમ્ય ધ્યાન પદસ્થમુચ્યતે ॥ ← [નવમપ્રકાશઃ ગા.૨/૩/૪/૫/૬/૭] ઇતિ ।
અન્યમતેનેદ રૂપસ્થધ્યાનમુચ્યતે, યથોક્ત → જ પુણ સપાડિહેર સમુસરણત્થ જિણ પરમનાણિ । પઠિમાઈ સમારોવિય ઝાપડ
ત હોઈ રૂવત્થં ॥ ← [ ] ઇતિ । તદુક્ત રૂપસ્થધ્યાનનિરૂપણાવસરે શ્રીશુભચન્દ્રેણ જ્ઞાનાર્ણવે → આર્હન્ત્યમહિમોપેત
સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરમ્ । ધ્યાયેદ્દેવેન્દ્રચન્દ્રાર્કસમાન્તસ્થ સ્વયમ્ભુવમ્ ॥ ← [૨૯/૧] ઇતિ । અન્યત્રાપિ → ભામણ્ડલાદિયુક્તસ્ય
શુદ્ધસ્ફટિકભાસિન. । ચિન્તન જિનરૂપસ્ય રૂપસ્થ ધ્યેયમુચ્યતે ॥ ← [ ] ઇત્યુક્તમ્ । દિગમ્બર-શ્રીભાસ્કરનન્દિમતે ત્વિદ
પિણ્ડસ્થધ્યાનમુચ્યતે, તદુક્ત ધ્યાનસ્તવે → સર્વાતિશયસમ્પૂર્ણ પ્રાતિહાર્યસમન્વિતમ્ । પરમાત્માન મ્યાનન્દવિધાયિનમ્ ॥ દહન્ત
સર્વકર્માણિ શુદ્ધેદ્ધધ્યાનવહિના । ત્વામેવ ધ્યાયતો દેવ પિણ્ડસ્થધ્યાનમીડિતમ્ ॥ ← [૨૬/૨૮] ઇતિ । કાર્ત્તિકેયાનુપ્રેક્ષાવૃત્તૌ
→ અથ રૂપસ્થધ્યાનમુચ્યતે । ધ્યાની સમવસરણસ્થ જિનેન્દ્રચન્દ્ર ચિન્તયેત્ ← [ગા ૪૮૨ પૃ ૩૭૬] ઇત્યેવ શુભચન્દ્રેણોક્તમિતિ
ધ્યેયમ્ । → પદસ્થ મન્ત્રવાક્યસ્થ, પિણ્ડસ્થ સ્વાત્મચિન્તનમ્ । રૂપસ્થ સર્વચિદ્રૂપ રૂપાતીત નિરંજનમ્ ॥ ← [ ] ઇત્યપિ
વદન્તિ ॥૧૬/૨॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → આધીના પરમૌપધ, અવ્યાહત, અચિલસમ્પદા વીજ, ચક્રાદિલક્ષણયુત, સર્વોત્તમપુણ્યનિર્માણમ્
॥૧૬/૩॥ ઇયમપિ કારિકા પ્રતિમાશતકવૃત્ત્યાદો [ગા ૯૯] સમુદ્ઘતા ।

ઈહ હિ યો ગુણપ્રકર્પરૂપમચિન્ત્યશક્તિયુક્ત ભગવન્ત યેન રૂપેણ પદ્યતિ ધ્યાયતિ ચ ત પ્રતિ ભગવાન્ તત્તદ્રૂપેણ ફલદાયી
ભવતીતિ તાત્પર્યં હૃદિ નિધાય મ્યજનહિતાય તત્તદ્વિશેષણપુરસ્કારેણ ધ્યેય જિનેન્દ્રરૂપમાવિષ્કરોતિ - આધીના પરમૌપધમિતિ ।
તદપનેતૃત્વેન = આધિ-વ્યાધ્યુપાધ્યપહૃતૃત્વેન રૂપેણ જિનેન્દ્રધ્યાનાત્ તદપનયાનુકૂલશક્તિલાભાત્ । યદપિ ભગવદ્ગીતાયા → યે
યથા મા પ્રપદ્યન્તે તાન્ તથૈવ મજામ્યહ ← [૪/૧૧] ઇત્યુક્ત તદપિ દર્શિતરીત્યા ઉપપદ્યતે । અતઃ → ઈકોડપિ જ્ઞાનેકા
સજ્ઞા લભતે કાર્યાન્તરાણિ કુર્વન્ ← [૪/૨૨] ઇતિ ચરકસહિતાવચનમપિ સન્નન્ડતે । ણ્તેન → સમોઽહ સર્વભૂતેષુ ન
ઉપર બેઠેલા, [૧૦] જીવોના ઉપકારને વિશે સારી રીતે ધર્મદેશના દ્વારા પ્રવૃત્ત થયેલ [૧૧] અત્યત મનોહર તીર્થકર સ્વરૂપ ધ્યાતવ્ય
છે [૧૫/૨]

ૐ સમવસરણસ્થ જિનધ્યાન ૐ

વિશેષાર્થ :- કલ્પવૃક્ષપદથી અહીં અશોકવૃક્ષ લેવુ ઉચિત જણાય છે સિંહાસન દેવો બનાવે છે અને તેમા સિંહનુ ચિહ્ન
હોય છે તે બેસવાનુ સાધનવિશેષ છે જીવોપકાર માટે વીતરાગ ભગવાન દેશના આપે છે તેમા કારણ છે 'સવિ જીવ કુરુ શામન-
સી' આવી સર્વ જીવો ઉપર કરુણાની ઉત્કૃષ્ટ પરિણામિ દ્વારા છેલ્લેથી ત્રીજા ભવમા બધાપેલ તીર્થકર્મામ કર્મનો ઉદય [૧૫/૨]

૧ળી, તે રૂપ કેવુ હોય છે ? તે જિજ્ઞાસાને સતોપવા ગ્રયકારથી કહે છે કે -

માયાર્થ :- માનસિક પીડાઓનુ તે પરમ ઔપધ છે, અવ્યાહત, સર્વ સપત્તિઓનુ બીજ, ચક્ર વગેરે લક્ષણોથી મયુક્ત,
સવોત્કૃષ્ટ પુણ્યથી નિર્મિત થયેલ તીર્થકર્મરૂપ હોય છે [૧૫/૩]

હીડાર્થ :- [૧૨] માનસિક પીડાઓને દૂર કરવાના કારણે આધિનુ તે પરમ ઔપધ ઉપધાતથી ગણિત છે [૧૪]
સર્વ સપત્તિઓનુ બીજ છે [૧૫] ચક્ર, સ્વસ્તિક [આધિયો], કમળ, વજ્ર વગેરે લક્ષણો હોય છે [૧૬] જેના

સહિતમ્ । નિર્મીયતેઽનેતેતિ નિર્માણ સર્વોત્તમ પુણ્યનિર્માણ યસ્ય તત્ સર્વાતિશયિતાઽદૃષ્ટાઽઽકૃષ્ટપરમાણુનિર્મિત-
મિત્યર્થ ॥૧૭/૩॥ 'નિર્વાણે'ત્યાદિ ।

નિર્વાણસાધન ભુવિ ભવ્યાનામગ્રમતુલમાહાત્મ્યમ્ । સુરસિદ્ધયોગિવન્ધ્ય વરેણ્યગન્ધાભિધેયઞ્ચ ॥૧૮/૪॥

નિર્વાણસાધન = પરમપદપ્રાપક શુદ્ધિ = પૃથિવ્યા ભવ્યાના = યોગ્યાના અગ્ર્ય = પ્રધાન અતુલમાહાત્મ્ય =

કલ્યાણકન્દલી

મે દ્વેષ્યોઽસ્તિ ન પ્રિય । યે મજન્તિ તુ મા ભક્ત્યા મપિ તે તેષુ ચાપ્યહમ્ ॥ < [૯/૨૯] > ઇતિ ભગવદ્ગીતાવચનમપિ
વ્યાખ્યાતમ્ । પ્તેન પારલૌકિકફલજનનમામર્થ્યમપિ વ્યાયમાનભગવતો વ્યાખ્યાતમ્, તથાવિધગતિકમન્દ્યાવાત્ । તદુક્ત તત્ત્વાનુશામને
-> વીતરાગોઽપ્યય દેવો ધ્યાયમાનો મુમુક્ષુભિ । મ્વર્ગાપવર્ગફલદ ગતિક્તિસ્તસ્ય હિ તાદૃશી ॥ < [૮/૮૦] > ઇતિ । વીતરાગસ્તોત્રે-
ઽપિ -> અપ્રસન્નાત્ કથ પ્રાપ્ય ફલમેતદસન્નતમ્ । ચિન્તામપ્યાદય. કિ ન ફલન્ત્યપિ વિચેતના ॥ < [૧૯/૩] > ઇત્યુક્તમ્ ।

સર્વાતિશયિતાઽદૃષ્ટાઽઽકૃષ્ટપરમાણુનિર્મિતમિતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય શ્રીમદ્બ્રહ્મહુસ્વામિભિઃ આવગ્યકનિર્યુક્તૌ વૃહત્કલ્પ-
નિર્યુક્તૌ ચ -> સર્વમુગ જડ રૂવ અગુટપમાણય વિઝવિજ્ઞા । જિણપાયગુટ પડ, ન મોહણ ત જહિંગાલો ॥ [૫૬૯/
૧૧૯૬] < > ઇત્યુક્તમ્ । નામકર્મોદયાદેવ તત્સહનનરૂપાર્દના મર્વોત્કૃષ્ટત્વમ્ । તદુક્ત વૃહત્કલ્પભાષ્ય -> સવયણ-રૂવ-
સઠાણ-વન્ન-ગડ-સત્તસાર-ઝમાયા । ણમાદઽણુત્તગડ હવતિ નામોદયા તસ્ય ॥૧૧૯૮॥ ન ચોત્કૃષ્ટરૂપતયા ભગવત્ કિ પ્રયોજન-
મિતિ શઙ્કનીયમ્, શ્રોતુપુ યમદિયતાબુદ્ધિજનકત્વાર્દના તત્પ્રયોજનત્વાત્, યથોક્ત આવગ્યકનિર્યુક્તૌ વૃહત્કલ્પનિર્યુક્તૌ ચ
-> ધમ્મોદણ રૂવ, કરેતિ રૂવસ્મિણોઽવિ જડ ધમ્મ । ગિજ્ઞાવગ્ઠો ય મુરુવો પમગિમો તેણ રૂવ તુ ॥ < [૭૭૪/
૧૨૦૨] > ઇતિ । જિનરૂપસ્યાપિ પ્રતિવોધકત્વ દ્વાત્રિશિકાપ્રકરણે શ્રીમિદ્ધમેનદિવાક્રેણાઽપિ -> તિષ્ઠતુ તાવદતિમૂઢમગ્ધારાગાધા
સસારસંસ્થિતિભિદ. શ્રુતવાક્યમુદ્રા । પર્યાસમેકમુપપત્તિમચેતનમ્ય રાગાર્ચિંપ ગમયિતુ તવ રૂપમેવ ॥ < [૨/૧૬] > ઇત્યુક્તમ્ ।
ઔદયિકભાવસ્યાપિ સ્વપરશ્ચાયોપગમિકાદિભાવનિમિત્તસ્ય કથચ્છિદુપાદેયતાયા તત્ર તત્ર પ્રમિદ્ધત્વાદિતિ દિક્ ॥૧૮/૩॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> નિર્વાણસાધન, ભુવિ ભવ્યાના અગ્ર્ય અતુલમાહાત્મ્ય સુરસિદ્ધયોગિવન્ધ્ય વરેણ્યગન્ધાભિધેયઞ્ચ
॥૧૮/૪॥ ઇયમપિ કારિકા પ્રતિમાગતકવૃત્ત્યાદો [ગા ૦૯] સમુદ્ઘૃતા ।

યોગ્યાના = આસન્નમુક્તાના પ્રધાનમ્ । અતઃ પ્વ લોકોત્તમત્વ તસ્ય શક્રસ્ત્વે પ્રોક્તમ્ । પરમપદપ્રાપક પ્રકૃષ્ટશુદ્ધિપુષ્ટ્યોગ્યો-
દ્રમસ્થાનરૂપત્વાત્, વરવાધિલાભેન તથાવિધપ્રકૃષ્ટભવ્યસત્ત્વારણાદિભાવનોપાર્જિતજિનનામકર્મવિપાકોદયવત્ત્વાત્ । તદુક્ત યોગવિન્દો
-> અનેન ભવનૈર્ગુણ્ય મમ્યગ્વીશ્ય મહાગય । તથાભવ્યત્વયોગેન વિચિત્ર ચિન્તપત્યસૌ ॥૨૮॥ મોહાન્વ્યકારગહને સમારે દુ સ્થિતા

નિર્માણ ધાય તે નિર્માણ કહેવાય અર્થાત્ નિર્માપક = નિર્માણકારક સર્વોત્તમ પુણ્ય તેનું નિર્માણ કરનાર છે તેનું પરમાત્માનું
૩૫ હોય છે મતલબ કે સર્વથી ચક્રિયાતા એવા પુણ્ય કર્મ દ્વારા એચાયેલા પરમાણુઓ દ્વારા પરમાત્માનો દેહ/રૂપ નિર્મિત થયેલ
હોય છે [૧૫/૩]

૬ પરમાત્મા ૭૬ રીતે રોગાદિ દૂર કરે ૬

વિશેષાર્થ - આધિ = માનસિક પીડા ઉપલક્ષણથી વ્યાધિ અને ઉપાધિનું પાણ પરમ = શ્રેષ્ઠ ઔષધ પરમાત્માનું રૂપ
છે પરમાત્મા આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિથી રહિત હોવાના કારણે જો તેનું તે સ્વરૂપે ધ્યાન ધરવામા આવે તો ધ્યાતા પુરુષની આધિ-
વ્યાધિ-ઉપાધિઓને તે દૂર કરે છે આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિને દૂર કરનાર આતિઆદિશૂન્યત્વપ્રકારક-પરમાત્મવિશેષ્યક જ્ઞાનપ્રવાહ સ્વરૂપ
ધ્યાનનું આલબન પરમાત્મા હોવાથી પરમાત્મા આધિ = માનસિક પીડા, વ્યાધિ = શારીરિક પીડા અને સાસારિક ઉપાધિઓને
દૂર કરનાર શ્રેષ્ઠ ઔષધ છે- એમ શ્રીમદ્જીએ જણાવેલ છે રોગાદિના નિવારણ માટે વેદ-ગોકટર વગેરે પાસે જવાના બદલે
પરમાત્માના ધ્યાનનું તે પ્રકારે આદરગર્ભિત આલબન કરવું જોઈએ ૧૪ રાજલોકમા દેવ, ઈશ્વર, અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ અને
તીર્થંકર પરમાત્માનો દેહ કમથ ચક્રિયાતા પ્રશસ્ત પરમાણુઓથી નિષ્પન્ન થાય છે તેનું તીર્થંકરોનું પુણ્ય હોય છે તેથી સામાન્ય
દેવ-ઈશ્વર, અનુત્તરવાસી દેવ વગેરેના શરીરને ટકકર મારે તેવો તીર્થંકરનો દેહ રમણીય-દર્શનીય-મનોહર હોય છે [૧૫/૩]

ગાથાર્થ - મોક્ષનું સાધન, પૃથ્વીમા ભવ્ય જીવોમા મુખ્ય, અતુલ માહાત્મ્યવત, દેવ-મિશ્ર-યોગીઓથી વદ્ય અને વરેણ્ય
શબ્દથી અવાચ્ય છે [૧૫/૪]

તીકાર્થ - [૧૭] પરમપદ-મોક્ષ પાપક, [૧૮] પૃથ્વીમા યોગ્ય એવા ભવ્ય જીવોમા પ્રધાન, [૧૯] અસાધારણ પ્રભાવવત,

૧ દ પ્રતો -> 'મ ત' ઇત્યશુદ્ધ પાઠ, જિનેન્દ્રરૂપસ્ય વિશેષ્યસ્ય નપુસકરિત્ત્વાત્ ।

અસાધારણપ્રભાવ, સુરા = દેવા સિદ્ધા = વિદ્યા-મન્ત્રસિદ્ધાદયો યોગિન = યોગબલસમ્પન્ના તૈ વન્દ્ય = વન્દનીય, વરેણ્યશબ્દૈ = અર્હચ્છમ્મુ-બુદ્ધ-પરમેશ્વરાદિભિ અભિધેય = વાચ્ય ચ જિનેન્દ્રરૂપ ધ્યેયમિતિ મહાવાક્યસમ્બન્ધ ॥૧૭/૪॥ એવમાદ્ય સાલમ્બનધ્યાનમભિધાય તત્ફલમભિધિત્યુચ્યહ → 'પરિણત' ઇત્યાદિ ।

પરિણત એતસ્મિન્ સતિ સદ્ધ્યાને ક્ષીણકિલ્બિપો જીવઃ । નિર્વાણપદાઽસન્નઃ શુક્લાભોગો વિગતમોહઃ ॥૧૫/૫॥

કલ્યાણકન્દલી

વત । સત્ત્વા. પરિભ્રમન્ત્યુચૈ સત્યસ્મિન્ ધર્મતેજસિ ॥૨૮૫॥ અહમેતાનત. કૃચ્છ્રાદ્ યથાયોગ કથચ્ચન । અનેનોત્તારયામીતિ વરવોધિસમન્વિતઃ ॥૨૮૬॥ કરુણાદિગુણોપેતઃ પરાર્થવ્યસની સદા । તથૈવ ચેષ્ટતે ધીમાન્ વર્ધમાનમહોદય. ॥૨૮૭॥ તત્તત્કલ્યાણ-યોગેન કુર્વન્ સત્ત્વાર્થમેવ સ । તીર્થકૃત્ત્વમવાપ્નોતિ પર સત્ત્વાર્થસાધનમ્ ॥૨૮૮॥ ← ઇતિ ।

વરેણ્યશબ્દાભિધેયમિતિ । તદુક્ત જિનસહમ્પ્રનામસ્તોત્રે → શરણ્યો વરેણ્યો મહાન્ ધ્વાતહારી ← [૯] ઇતિ । અર્હચ્છમ્મુ-બુદ્ધ-પરમેશ્વરાદિભિરિતિ વાચ્યમિતિ । યથા યોગશાસ્ત્રે → સર્વજ્ઞો જિતરાગાદિદોષત્ત્વૈલોક્યપૂજિત. । યથાસ્થિતાર્થવાદી ચ દેવોઽર્હન્ પરમેશ્વરઃ ॥ ← [૨/૪] ઇતિ અર્હત્પરમેશ્વરપદબોધ્યમ્ । ઋષિમણ્ડલસ્તોત્રેઽપિ → અર્હમિત્યક્ષર બ્રહ્મવાચક પરમેષ્ઠિનઃ । સિદ્ધચક્રાદિમ બીજ સર્વતઃ પ્રણિદધ્મહે ॥૩॥ ← ઇત્યેવ અર્હત્પદાભિધેયમ્ । મન્ત્રાધિરાજસ્તોત્રે ચ → અજઃ સનાતન શમ્ભુરીશ્વરશ્ચ સદાશિવ. । વિશ્વેશ્વર પ્રમોદાત્મા, ક્ષેત્રાધીશ શુભપ્રદ. ॥૭॥ દેવદેવ સ્વયસિદ્ધ ચિદાનન્દમય. શિવ. । પરમાત્મા પરબ્રહ્મ પરમ. પરમેશ્વરઃ ॥૩॥ ← ઇતિ અજ-સનાતન-શમ્ભુપ્રભૃતિપદપ્રતિપાદ્યમ્ । શક્રસ્તવે → ૐ નમોઽર્હતે જિનાય જાપકાય તીર્ણાય તારકાય બુદ્ધાય. ← [૩] બુદ્ધાદિપદવાચ્યમ્ । → અર્હન્ શિવો ભવો વિષ્ણુ. સિદ્ધશ્ચૈવ તથા બુધ. । પરમાત્મા પરશ્ચૈવ શબ્દા એકાર્થવાચકાઃ ॥ ← [૫૬૩] ઇતિ પ્રવચ્ચચિન્તામણૌ । યદુચ્યતે વૌદ્ધૈરપિ → ભગ્ન મારબલ યેન ચૂર્ણિત ઈવપજ્જરમ્ । નિર્વાણપદમારૂઢ ત બુદ્ધ પ્રણમામ્યહમ્ ॥ ← [ ] ઇતિ । વિષ્ણુપુરાણે → પર. પરાણા સકલા ન યત્ર ક્લેશાદય. સન્તિ પરાઽપેરેશે । સર્વેશ્વર સર્વગઃ સર્વેત્તા સમસ્તશક્તિ પરમેશ્વરાખ્ય. ॥ ← [ ] પરમેશ્વરપદાભિધેયમ્ । સર્વગત્વ હિ સર્વજ્ઞત્વા-પેક્ષયા સર્વેત્તત્ત્વશ્ચ સર્વદર્શિત્વવિવક્ષ્યેતિ ધ્યેયમ્ । વિશ્વકર્મણાપિ → રાગ-દ્વેષવ્યતિક્રાન્તઃ સ એષ. ← પરમેશ્વરઃ [ ] ઇત્યુક્તમ્ । શ્રીમાલિનીવિજયોત્તરતન્ત્રે ચ → નિષ્પ્રપન્નો નિરાભાસ. શુદ્ધઃ સ્વાત્મન્યવસ્થિત. । સર્વાતીતઃ શિવો જ્ઞેયો, ય વિદિત્વા વિમુચ્યતે ॥૪૨॥ ← ઇતિ નિષ્પ્રપન્નાદિપદવાચ્યમ્ ॥૧૫/૪॥

[૨૦] દેવો, વિદ્યાસિદ્ધ-મન્ત્રસિદ્ધ વગેરે અને યોગબલસપ્ત્ર એવા યોગીઓથી વદ્ય-વદનીય [૨૧] વરેણ્ય શબ્દો = અરિહત, શબ્દ, બુદ્ધ, પરમેશ્વર વગેરે શબ્દોથી વાચ્ય એવું તીર્થકરૂપ ધ્યાન ધરવા યોગ્ય છે - આ પ્રમાણે મહાવાક્યનો - ૪ ગાથાઓનો સમ્બંધ = અન્વય છે [૧૫/૪]

વિશેષાર્થ - ભગવાનના મુખ્ય ૩ સ્વરૂપ છે [૧] અતિશયાત્મક સ્વરૂપ [૨] દેહાત્મક સ્વરૂપ [૩] ગુણાત્મક સ્વરૂપ છત્ર, સિદ્ધાસન, અતિશયસપ્ત્રતા વગેરે અતિશયાત્મક સ્વરૂપ છે અનુપમ દેહાકૃતિ સોદર્ય, અત્યંત મનોહર વગેરે દેહાત્મક સ્વરૂપ છે પરીપકાર, મોક્ષપ્રાપકત્વ વગેરે ગુણાત્મક સ્વરૂપ છે મુખ્યત્વા આ ત્રણ વિભાગમા જ ૨૧ વિશેષાણોનો સમાવેશ થાય છે વિસ્તારથી ધ્યાનમા ચિતવવા યોગ્ય ભગવાનનું ૨૧ પ્રકારે સ્વરૂપ ૪ ગાથામા બતાવેલ છે તેનું કોટક નીચે મુજબ છે

(૧) સદુપદેશથી સર્વનું હિત કરનાર	(તીર્થકર દશસ્વરૂપ) અવસ્થાની આગળ	(૧૪) સર્વ સપત્તિનું બીજ
(૨) દેહાકૃતિ-સોદર્યાદિ અનુપમ	તત્ત્વકાય (મોક્ષ) અવસ્થાવાળા	(૧૫) ચક્ર-સ્વસ્તિકાદિલક્ષણાયુક્ત
(૩) અતિશયોને પૂરનાર અથવા ૩૪ અતિશયોથી સપત્ર	(૭) રત્નસિદ્ધાસને બિરાજમાન	(૧૬) સર્વોત્તમ પુણ્યથી નિર્મિત
(૪) આમર્ષઓપધિ, ક્ષીરાશ્રવ આદિ લબ્ધિસપત્ર	(૮) ત્રણ છત્ર યુક્ત	(૧૭) મોક્ષપ્રાપક
(૫) ૧૨ પર્પદામા સર્વજીવ પરિણામિની ભાષાથી બોલતા	(૯) કલ્પવૃક્ષ (અશોકવૃક્ષ) નીચે બેઠેલા	(૧૮) પૃથ્વીમા ભવ્યોમા પ્રધાન
(૬) ધર્મકાય (તીર્થકરદીક્ષા-સાધના-૩૫) અવસ્થાની ઉપર કર્મકાય	(૧૦) દેશના દ્વારા સર્વ જીવને હિતમા પ્રવર્તનાર	(૧૯) અનુલ પ્રભાવવત
	(૧૧) અત્યંત મનોહર	(૨૦) દેવ વિદ્યા-મન્ત્રસિદ્ધ અને યોગબલ-સિદ્ધ યોગીઓથી વદનીય-સ્તવનીય
	(૧૨) આધિ-વ્યાધિ હરનાર શ્રેષ્ઠ ઔષધ	(૨૧) વરેણ્યશબ્દથી વાચ્ય અર્થાત્ સર્વશ્રેષ્ઠ-પ્રવર
	(૧૩) વ્યાઘાત-ઉપઘાતથી રહિત	

આ રીતે પ્રથમ સાલબન ધ્યાનને કહીને તેના ક્ષણે કહેવાની ઈચ્છાવાળા શ્રદ્ધાકારી કહે છે કે —

ગાથાર્થ - આ સુદર ધ્યાન પરિણત થાય ત્યારે જીવના પાપો ક્ષીણ થાય છે જીવ મોક્ષની નિકટ આવે છે જીવ શુક્લ

પરિણતે = પ્રતર્પપ્રાપ્તે એતસ્મિન્ = પ્રસ્તુતે સદધ્યાને = શોભનધ્યાને સતિ ક્ષીણકલ્પિષ = ક્ષીણપાપો જીવ = આત્મા નિર્વાણપદસ્ય આસન્ન = નિકટવર્તી શુભલાભોગ = શુભતાજ્ઞાનોપયોગ વિગતમોહ = અપગત-મોહનીય ॥૧૭/૭॥ ચરમે'ત્યાદિ ।

ચરમાડવશકયોગાત્ પ્રાતિભસજ્ઞાતતત્ત્વમદૃષ્ટિઃ । ઇદમપ્તત્ત્વ તત્ત્વ તત્ત્વગતસ્ત્વસ્ત્યતોડપ્યન્યત્ ॥૧૮/૬॥

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → એતસ્મિન્ મદ્યાને પરિણતે સતિ જીવ ક્ષીણકલ્પિષ નિર્વાણપદાસન્ન. શુક્લાડભોગો વિગતમોહો ભવતીતિ ગ્રેષ. ॥૧૮/૫॥

પ્રતર્પપ્રાપ્તે = પ્રાગુક્ત ૧૪/૭ મુલીનત્વાવસ્થાવતિ શોભનધ્યાને ક્ષીણપાપ નિર્વાણપદસ્ય નિકટવર્તી ઇતિ । તત્ત્વ સદધ્યાનપરિણામપ્રતર્પસ્ય પાપક્ષયદ્વારા મુક્તિપ્રાપ્તકલ્પમિતિ ફલિતમ્ । ઇદધ્યાન્વયમુરેનોક્તમ્ । વ્યતિરેકમુરેન ચ તદભાવે કદાપિ મુક્તિર્ન સમ્ભવતિ, સ્વાધ્યાય-સયમાદિમધ્યોગાનામપિ એતદ્વાપ્રકલ્પેનૈવ તત્ત્વત્ત્વ માફલ્યમ્ । ઇદધ્યાન્વાવધેયમ્ - પ્રાક્તનદશાયા જિનરૂપધ્યાનમેવોત્તરકાલે સમાપત્તિદ્વારા નિજરૂપધ્યાન ભવતિ । ડય મમગ્સાપત્તિર્નૈવ મમરમલય-મહજાનન્દતાડસ્તમારામતોન્મની-કરણપદેનોચતે । તદુક્ત યોગસારે → સહજાનન્દતા ગ્રેષ સૈવાત્મારામતા મતા । ડન્મનીકરણ તત્ત્વ યત્ મુને ગમરમે લય ॥ ← [૩/૧૫] ઇતિ । મેવ ચોપાદેષા પરમાર્થત્ । યદપિ → રૂઘ ડાણ દુર્બિહ સગય તહ પરગય ચ જ મળિય । મગન નિયઅપ્પાણ પરગય ચ જાણ પરમેટ્ટી ॥ ← [ ] ઇત્યેવ રૂપમ્થ માલમ્બનધ્યાન ઢિવિધ દર્શિત તત્રાપિ પરગતધ્યાનમુત્તરકાલે સ્વગતધ્યાનતયા પરિણમત્યેવેત્યવધેયમ્ । એતાવતા માધુનાડન્તરરૂપરૂપાર્થે એવ પ્રયતિતવ્યમિત્યુપદિષ્ટ ભવતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્યાડન્યત્ર 'કુણડ તવ પાલડ સજમ પટડ સપલમત્યાડ । જાવ ન ડાપડ અપ્પા તાવ ન મુક્કલો જિણો મળડ ॥ ← [ ] ઇત્યુક્તમ્ । → તરતિ ડોકમાત્મવિત્ ← [૭/૧/૩] ઇતિ છાન્ડોગ્યોપનિષદ્વચનમપ્યત્ર સ્મર્તવ્યમ્ ।

અપરતત્ત્વધ્યાનપ્રકર્યે મતિ ધ્યેયપ્રકાશો ભવતિ । તદુક્ત નાગસેનેન તત્ત્વાનુશાસને → ધ્યાને હિ વિપ્રતિ સ્થેર્ય ધ્યેય-રૂપ પરિસ્ફુટમ્ । આલેખિતમિવાડભાતિ ધ્યેયસ્યાડસન્નિધાવપિ ॥ ← [૪/૪૪] ઇતિ । શુક્લજ્ઞાનોપયોગ ઇતિ । શુક્લધ્યાનોપયિ-કલ્પેન જાને શુક્લત્ત્વમત્રોક્તમ્ । કેચિત્તુ શુક્લજ્ઞાન = ગ્જન્મમોવૃત્તિનિગસર્વ્વ સત્ત્વકવૃત્ત્યન્વિત વિજ્ઞાનમિતિ વ્યાચક્ષતે । અન્યે તુ → શુક્લજ્ઞાન = જ્ઞાનસામાન્ય = નિરાકારજ્ઞાન = નિર્વિકલ્પકજ્ઞાનમિતિ યાવદિતિ ← વદન્તિ । વસ્તુતોડનાલમ્બન-ધ્યાનમપ્રમત્તગુણસ્થાનકે પરિણમતિ, તત્રૈવ ત્રાગત શુક્લજ્ઞાનોપયોગ, તદુક્ત ગુણસ્થાનકક્રમારોહે → ધર્મધ્યાન ભવત્યત્ર મુખ્યવૃત્ત્યા જિનોદિતમ્ । રૂપાર્તાતતયા શુક્લમપિ સ્યાદગમાત્રત ॥૩૮॥ ← ઇતિ તથાપિ પ્રકૃતે ગાણવૃત્ત્યા તત્ર વિરુદ્ધત ઇતિ વ્યેયમ્ । વિગતમોહ વ્યાયન્ અપગતમોહનીય મગવત્તુલ્યરૂપો ભવતિ । તદુક્ત અધ્યાત્મસારે → ઉપાસ્તે જ્ઞાનવાન્ દેવ યો નિરજનમવ્યય । સ તુ તન્મયતા યાતિ વ્યાનનિર્ધૂતકલ્મષ ॥ ← [૧૮/૬૦] ઇતિ । યથોક્ત મુણ્ડકોપનિષદિ અપિ → નિરજન પરમ સામ્યમુર્પતિ ← [૩/૧/૩] ઇતિ । નાગદપિગ્નિજાકોપનિષદિ અપિ → લાભાભૌ સમૌ ભૂત્વા [= જ્ઞાત્વા] નિર્મમ શુક્લધ્યાનપરાયણોડધ્યાત્મનિષ્ઠ શુભાશુભકર્મનિર્મૂલનપર સયમ્પ પૂર્ણાનન્દેકવોધ 'તદ્ બ્રહ્માડહમસ્મા'તિ બ્રહ્મ-પ્રણવમનુસ્મરન્ ભ્રમરકીટન્યાયેન ગરીરત્રયમુત્સૃજ્ય સન્યાસેનૈવ દેહત્યાગ કરોતિ સ કૃતકૃત્યો ભવતિ ← [૩/૧૦] ઇત્યુક્તમ્ ।

ઇદમપ્યત્રાવધેય પ્રાક્ [૧૪/૭ પૃ ૩૦૪] યે વિશિષ્ઠ-યાતાગત-શિષ્ટ-મુલીનાભિધાના ચત્વાર ચેત પ્રકારા ઉપદર્શિતા તતો વિશિષ્ઠાદિ ત્રિતયમપરતત્ત્વે મુલીનચ્ચ પરતત્ત્વેડવસેયમ્ । અન્યમતે ગતાગતત્વાદય ચત્વાર ધ્યાનપ્રકારા રૂપસ્થધ્યાનાત્મકેડ-પરતત્ત્વે ભવન્તિ, તદુક્ત શ્રીમાલિનીવિજયોત્તરતન્ત્રે → ગતાગત સુવિશિષ્ઠ સજ્ઞત સુમમાહિતમ્ । ચતુર્ધા રૂપસસ્થ તુ જ્ઞાતવ્ય યોગચિન્તકે ॥ ← [અધિકાર-૨, ગા ૪૪-પૃ ૧૦] ઇતિ । યદપિ પાતઙ્ગલયોગદર્શનાનુસાગેન અધ્યાત્મસારે → સુવિદિતયોગૈરિષ્ટ 'શિષ્ટ'મૂહ તથૈવ 'વિશિષ્ઠમ્ । 'એકાગ્ર ચ 'નિરુદ્ધ ચેત પશ્ચપ્રકારમિતિ ॥ ← [૨૦/૩] ઇતિ પશ્ચવિધ ચિત્તમુક્ત તત્ર ચતુર્થમેકાગ્ર ચિત્તમત્રાડપરતત્ત્વવિચારે પરમપ્રકર્યપ્રાપ્તમવસેયમ્ ॥૧૮/૫॥

જ્ઞાનના ઉપયોગવાળો અને મોહશૂન્ય અને છે [૧૫/૫]

* ધ્યાનપરિણામજ્ઞાન ઠ કળ ૬

દીઝાર્થ - આ પ્રસ્તુત મુદ્ધ ધ્યાન પરિણામે - પ્રકરણે પામે ત્યારે જીવના પાપો ક્ષીણ થાય છે જીવ મોક્ષપદની નિકટ વર્તે છે શુક્લ જ્ઞાનનો ઉપયોગ આવે છે જીવ મોહનીય કર્મ ચાલ્યુ જાય છે [૧૫/૫]

ચરમાવશ્યકયોગાત્ ફલાવશ્યકયોગાત્ પ્રાગુવતાત્, પ્રતિભૈવ પ્રાતિભ અદૃષ્ટાર્થવિષયો મતિજ્ઞાનવિશેષ તેન સજ્ઞાતા તત્ત્વ(સ)દૃષ્ટિ યસ્ય સ તથા ભવતીતિ સર્વવિશેષણસદ્ગતા ક્રિયાઽધ્યાહાર્યા । **ઇદ** = અનુપદોવતફલ સાલમ્બનધ્યાનદ્વારા પ્રત્યક્ષીકૃત જિનેન્દ્રરૂપ અપર = પરસ્માદન્યત્ અર્વાગ્ભાગવર્તિ તત્ત્વ = પરમાર્થરૂપ ધ્યેય તત્ વર્તતે **યદવશતસ્તુ** = યદપરતત્ત્વસામર્થ્યાત્ ^૧(અતોઽપિ ?) અસ્તિ = જાયતે **અતોઽપિ** = ^૨અપરતત્ત્વાદપિ અન્યત્ =

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → ચરમાવશ્યકયોગાત્ પ્રાતિભસજ્ઞાતતત્ત્વસદૃષ્ટિઃ । **ઇદ** તત્ અપર તત્ત્વ યદ્વશતઃ તુ અતોઽપિ અન્યત્ અસ્તિ ॥૧૫/૬॥ પ્રાગુક્તાત્ = અષ્ટમપોડશકે ત્રયોદશકારિકાયા વ્યાખ્યાતાત્ ફલાવશ્યકયોગાત્ ।

પ્રતિભૈવ પ્રાતિભ અદૃષ્ટાર્થવિષયો મતિજ્ઞાનવિશેષ ઇતિ । વસ્તુતસ્તુ માર્ગાનુસારિપ્રકૃષ્ટોહાઽઽધ્યજ્ઞાનમેવ પ્રાતિભજ્ઞાન, નૈતચ્છ્રુત, ન કેવલજ્ઞાન, ન ચ જ્ઞાનાન્તરમિતિ રાત્રિન્દિવારુણોદયવત્ । અરુણોદયો હિ ન રાત્રિન્દિવાતિરિક્તો ન ચ તયોરેકોઽપિ વક્તુ પાર્યતે । એવ પ્રાતિભમપ્યેતન્ન કેવલજ્ઞાનાદિરૂપ ન વા તદતિરિક્તમપિ વક્તુ શક્યતે, તત્કાલ એવ તથોત્કૃષ્ટક્ષયોપશમવતો ભાવાત્ । શ્રુતત્વેન તત્ત્વતોઽસવ્યવહાર્યત્વાન્ન શ્રુત, ક્ષાયોશમિકત્વાદશેષદ્રવ્યપર્યાયાઽવિષયત્વાન્ન કેવલમિતિ । ઇષ્ટજ્ઞૈતત્ત્વારકનિરીક્ષણાદિ-જ્ઞાન-શબ્દવાચ્યમપરૈરપીત્યાદિક વ્યક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચયવૃત્તો [ગા ૮ વૃ.પૃ ૭૨] → પ્રાતિભાત્ સૂક્ષ્મ-વ્યવહિતવિપ્રકૃષ્ટાતીતાનાગત-જ્ઞાનમ્ ← [૩/૩૬ પૃ ૩૫૪] ઇતિ યોગસૂત્રભાષ્યકારઃ । → પ્રતિભા = ઉપદેશાદિનૈરપેક્ષ્યેણ સૂક્ષ્માદીના માનસ યથાર્થજ્ઞાન, તત્સામર્થ્ય = પ્રાતિભમ્ ← [યો સૂ ૩/૩૬ વા.પૃ ૩૫૫] ઇતિ યોગવાર્તિકકૃત્ । અર્વાગ્ભાગવર્તિ = યોગપ્રાથમ્યકાલીન તત્ત્વ વર્તતે । અપરતત્ત્વસામર્થ્યાત્ = સાલમ્બનયોગ-શક્ત્યુદ્રેકાત્ પરતત્ત્વ જાયતે । તદુક્ત સમ્બોધપ્રકરણે → સાલબળજ્ઞાણાઓ જ્ઞાણ-મણાલબળ હવિજ્ઞ સયા ← [૧૨૬] । યોગશાસ્ત્રેઽપિ → સ્થૂલાત્સૂક્ષ્મ વિચિન્તયેત્, સાલમ્બાચ નિરાલમ્બમ્ ← [૧૦/૫] ઇત્યુક્તમ્ । **ઇદમેવાભિપ્રેત્ય જ્ઞાનાર્ણવે શુભચન્દ્રેણ** → અલક્ષ્ય લક્ષ્યસમ્બન્ધાત્ સ્થૂલાત્ સૂક્ષ્મ વિચિન્તયેત્ । સાલમ્બાચ નિરાલમ્બ તત્ત્વવિત્તત્ત્વમજ્ઞસા ॥[૩૩/૪] અથ રૂપે સ્થિરીભૂતચિત્ત પ્રક્ષીણવિભ્રમ । અમૂર્ત્તજનમવ્યક્ત ધ્યાતુ પ્રક્રમતે તતઃ ॥ ← [૪૦/૧૫] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત યોગશાસ્ત્રેઽપિ → એવ ક્રમશોઽભ્યાસાઽઽવેશાદ્ ધ્યાન મજેનિરાલમ્બમ્ । સમરસભાવ યાત. પરમાનન્દ તતોઽનુભવેત્ ॥ ← [૧૨/૫] ઇતિ । પ્રેક્ષાવતામપિ પ્રથમ પરતત્ત્વધ્યાન દુઃશકમિતિ તત્પ્રાથમ્યેનાઽપરતત્ત્વ ધ્યેયમિતિ ભાવ. । તદુક્ત તત્ત્વાનુશાસને → **ઇદ** હિ દુ.શક ધ્યાતુ સૂક્ષ્મજ્ઞાનાવલમ્બનાત્ । બોધ્યમાનમપિ પ્રાજ્ઞૈર્ન ચ દ્રાગવલોક્યતે ॥ તસ્માલ્લક્ષ્ય ચ શક્યશ્ચ દૃષ્ટાદૃષ્ટફલશ્ચ યત્ । સ્થૂલ વિતર્કમાલમ્બ્ય તદભ્યસન્તુ ધીધના ॥ ← [૫/૪૦-૪૧] ઇતિ । **ગરુડપુરાણે** → યોગારમ્ભે મૂર્ત્તહરિમમૂર્ત્તમથ ચિન્તયેત્ । સ્થૂલે વિનિર્જિત ચિત્ત તત. સૂક્ષ્મે જ્ઞાનૈર્નયેત્ ॥ ← [૧/૨૨૯/૨૫] ઇતિ યદુક્ત તદપ્યત્રાનુસન્ધેયમ્ । મગવદ્ગીતાયામપિ → જ્ઞાનૈ.જ્ઞાનૈરુપરમેદ્ બુદ્ધ્યા ધૃતિગૃહીતયા । આત્મસસ્થ મન. કૃત્વા ન કિચ્ચિદપિ ચિન્તયેત્ ॥ ← [૬/૨૫] ઇત્યુક્તમ્ । યદપિ પૈર → યોગેન યોગો જ્ઞાતવ્યો યોગો યોગાત્ પ્રવર્તતે । યોઽપ્રમત્તસ્તુ યોગેન સ યોગે રમતે ચિરમ્ ॥ ← [ ] ઇત્યુચ્યતે તદપિ 'યોગેન = ઉપયોગેન યદ્વા મનોયોગેન યદ્વાઽઽધિકાલીનયોગેન યોગ ઉત્તરકાલીનો જ્ઞાતવ્યો, નિરાલમ્બનો યોગો સાલમ્બનાત્ યોગાત્ પ્રવર્તતે । યોઽપ્રમત્તસ્તુ યોગેન = મનોવાક્યાયોગત્રિતયેન સ મોક્ષયોજનભાવેન યોગે રમતે ચિરમ્' ઇત્યાદિરૂપેણ સમ્યગવસેયમ્ ।

યત્તુ → ણયરમ્મિ વણ્ણિદે જહ્ ણ વિ રણ્ણો વણ્ણના કદા હોદિ । દેહગુણે ધુવ્વતે ણ કેવલિગુણા ધુદા હોતિ ॥૩૦॥

ગાથાર્થ - ચરમ અવશ્યક યોગના લીધે પ્રાતિભ જ્ઞાનથી જેને તત્ત્વવિષયક સમ્યક્ દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ છે તેવો ધ્યાતા થાય છે આ તે અપર તત્ત્વ છે કે જેના સામર્થ્યથી અન્ય = પરતત્ત્વ પણ પ્રગટ થાય છે [૧૫/૬]

ટીકાર્થ :- પૂર્વોક્ત [પૃ ૨૦૧] ફલાવશ્યક નામના છેલ્લા અવશ્યકયોગના કારણે પ્રાતિભ જ્ઞાનથી જેને તત્ત્વદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન થઈ છે તેવો તે ધ્યાતા જીવ બને છે પ્રતિભા એ જ પ્રાતિભ જ્ઞાન અર્થાત્ અદૃષ્ટાર્થવિષયક = અતીન્દ્રિયગોચર મતિજ્ઞાન વિશેષ એ પ્રાતિભ પદાર્થ છે તેના લીધે ધ્યાતા પુરુષને તત્ત્વવિષયક દૃષ્ટિ-બોધ ઉત્પન્ન થાય છે જે કે મૂળ ગાથામા 'મવતિ' એવુ ક્રિયાપદ નથી છતા બધા જ વિશેષાગ્રો સાથે સંબંધિત ક્રિયાનો અધ્યાહાર કરવાનો છે [એમ ટીકાકાર ઉપાધ્યાયજી મહારાજ જગ્યાવે છે મૂળ ગાથામા પ્રાતિભસજ્ઞાતતત્ત્વસદૃષ્ટિઃ પદ છે તે બહુગ્રીહિસમાસગર્ભિત હોવાથી તેનો અર્થ છે- 'પ્રાતિભથી ઉત્પન્ન થઈ છે જેને તત્ત્વદૃષ્ટિ એવો ધ્યાતા પુરુષ' થાય છે - આમ છેલ્લે 'થાય છે' આવી ક્રિયા અધ્યાહાર સમજવી પડે] આ હમાગ્રા જગ્યાવેલ દળ જિનેન્દ્રરૂપ સાલબન ધ્યાન દ્વારા પ્રત્યક્ષ કર્યું આ અપર તત્ત્વ છે અર્થાત્ પરતત્ત્વ કરતા પૂર્વભાગવર્તી છે તે પારમાર્થિક ધ્યેય

પરતત્ત્વ મુવિતસ્થમ્ । ઇદમુવત્ ભવતિ સર્વસ્યાપિ ધ્યાનપરસ્ય યોગિનોઽપરતત્ત્વવશાત્ પરતત્ત્વમાર્ગેભવતિ ॥૧૭/૬॥

‘કુત પુન પરતત્ત્વમેવ પ્રશસ્યતે ?’ इत्यत आह -> ‘तस्मिन्नि’त्यादि ।

તસ્મિન્ દૃષ્ટે દૃષ્ટ તદ્ભૂત તત્પર મત્ત્વમ્ । તયોગાદસ્યાપિ રૂપા ત્રેલોક્યસુન્દરતા ॥૧૫/૭॥

તસ્મિન્ પરતત્ત્વે સિદ્ધસ્વરૂપે દૃષ્ટે દૃષ્ટ સર્વમેવ વસ્તુ ભવતીતિ શેષ જીવાદ્યમૂર્તવસ્ત્વાલમ્બનસ્ય લોધસ્ય’ સર્વવિષયત્વાત્ । તદ્ભૂત = તદેવ સિદ્ધસ્વ’રૂપ ભૂત સત્ય, સસારિજીવસ્વરૂપસ્ય જ્ઞાનાવરણાદિકર્મવિકારોપદ્રુતસ્ય

કલ્યાણકન્દલી

इति समयसारे उक्त तत्तत्तत्तृभूमिकापेक्षया सम्यक् ज्ञेय, न तु प्राक्काले । प्राक्तनदशाया तदध्यानद्वाराऽन्यचेतोवृत्तिविलयेनोत्तर-
काले परतत्त्वमाविर्भवति अप्रमत्तगुणस्थानके । तदुक्त गुणस्थानकक्रमारोहे -> यावत्प्रमादसयुक्तस्तावन्नम्य न तिष्ठति ।
धर्मध्यान निरालम्बमित्यूचुर्जिनभास्कग ॥२९॥ -> इति । इदञ्च नाऽपरतत्त्ववत् मतिज्ञानविशेषविषय , इदमेवाभिप्रेत्य केनोप-
निषदि -> यन्मनसा न मनुते येनाहुर्मनो मतम् । तदेव ब्रह्म त्व त्रिंश नैव यदिदमुपगमते ॥ -> [१/५] इत्युक्तम् ।
तदुक्त प्रतिमाशतकवृत्तौ अपि -> ध्यातृ-ध्यान-ध्येयाना त्रयाणामेकत्वप्राप्ते तत किञ्चिदगोचर चिन्मय ज्योति परब्रह्माख्य
स्फुरति, तत्स्फुरणेनैव सर्वक्रियाणा साफल्यत् -> [प्र श का ९९ पृ ८३०] । यथा चैतत्तत्त्व तथा प्राक् [८/४] उक्तमेव
वक्ष्यते च [१५/७-१०] ॥१५/६॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્યવસ્ત્વેવમ્ -> તસ્મિન્ દૃષ્ટે દૃષ્ટ [સર્વ] । તદ્ભૂત તત્પર મત્ત્વમ્ । તયોગાત્ હિ અગ્યાઽપિ ણ્યા ત્રેલોક્યસુન્દરતા ॥૧૫/૭॥

પરતત્ત્વે સિદ્ધસ્વરૂપે દૃષ્ટે = કાત્સ્ત્યેન સાધાત્કૃતે સર્વમેવ વસ્તુ દૃષ્ટ = પ્રત્યક્ષીકૃત ભવતિ । મિદ્ધસાક્ષાત્કારમુદિચ્ય જ્ઞાનાર્ણવે શુભચન્દ્રેણાપિ -> યસ્મિશ્ચ વિદિતે વિશ્વ જ્ઞાતમેવ ન મગય -> [૩૧/૩૦] -> इत्युक्तम् । રુદ્રહૃદયોપનિષદિ અપિ -> સચ્ચિદાનન્દરૂપ તદવાદ્મનસગોચરમ્ । તસ્મિન્ મુવિદિતે સર્વ વિજ્ઞાત સ્યાદિદ શુક । ॥૨૬॥ -> इत्युक्तम् । જ્ઞાનાર્ણવે -> મય્યેવ વિદિતે સાધાદ્વિજ્ઞાત ભુવનત્રયમ્ । યતોઽહમેવ મર્વજ મર્વદર્શી નિરઙ્ગન ॥[૩૫/૧૩] -> इति हेतु-
पुरस्सरमुक्तम् । ન્યાયવિગારદ પ્રકૃતે હેતુમાર્ગેદયતિ- જીવાદ્યમૂર્તવસ્ત્વાલમ્બનસ્ય પ્રત્યક્ષાત્મકસ્ય લોધસ્ય કેવલજ્ઞાનરૂપત્વેન સર્વવિષયત્વાત્ । યદ્વા પરતત્ત્વસ્ય જગતિ પ્રધાનત્વાત્ તસ્મિન્ દૃષ્ટે સર્વમેવ દૃષ્ટ ભવતીતિ કથન દૃષ્ટ્યમ્ । યદ્વા -> ‘જો એ જાણે સો સર્વ જાણે’ -> [૪/૫/૧૨૩] इति आचारान्नवचनात् तत्तत्रयानुभवानुमारेण तस्मिन् याथातथ्येन दृष्टे सर्वमेव दृष्ट भवतीत्युक्तिरपि न विरुध्यते इति विभावनीयम् ।

સસારિજીવસ્વરૂપસ્ય જ્ઞાનાવરણાદિકર્મવિકારોપદ્રુતસ્ય સદ્ભૂતત્ત્વવિયોગાત્, યત તદ્દૃષ્ટો કર્મવિકારોપદ્રવ પુન

સ્વરૂપ છે, કેમ કે અપર તત્ત્વના સામર્થ્યથી અન્ય પરતત્ત્વ પણ પ્રગટ થાય છે તે પરતત્ત્વ મોક્ષમા ગહેલ નિદ્રસ્વરૂપ છે કહેવાનો આશય એ છે કે બધા ય ધ્યાનપરાયણ યોગીને અપરતત્ત્વના સામર્થ્યથી પરતત્ત્વ પ્રગટ [= પ્રત્યક્ષ] થાય છે [૧૫/૬]

પ્રાતિભજ્ઞાનને ઓળખીએ

વિશેષાર્થ - પ્રાતિભ જ્ઞાન એ અનુગોદય જેવું છે જેમ અનુગોદય એ રાત્રી નથી, કારણ કે ત્યારે અધારુ નથી તેમ જ દિવસ પણ નથી, કારણ કે હજી સૂર્યોદય થયો નથી તેમ પ્રાતિભ જ્ઞાન એ કેવલજ્ઞાન નથી, કારણ કે તે સાપોષયમિક છે, સર્વદ્રવ્ય-પર્યાયવિષયક નથી જ્યારે કેવલજ્ઞાન તો સાધિક અને સર્વદ્રવ્યપર્યાયવિષયક છે તે શ્રુતજ્ઞાન પણ નથી, કારણ કે તે શાસ્ત્રજન્ય બોધ નથી પરંતુ જેમ અનુગોદય પછી સૂર્યોદય અત્પ કાળમા અવશ્ય થાય છે તેમ પ્રાતિભ જ્ઞાન પછી અત્પ કાળમા અવશ્ય કેવલજ્ઞાન થાય છે પાચ જ્ઞાનમા પ્રાતિભ જ્ઞાનનો સમાવેશ ન કરવામા આવે તો છદ્ધુ જ્ઞાન માનવાની આપત્તિ આવે માટે તેનો મતિજ્ઞાનમા સમાવેશ ઉપાધ્યાયજી મહારાજે અહીં કરેલ છે પરંતુ તે મતિજ્ઞાન સામાન્ય નહિ, પણ વિશિષ્ટ કોટિનુ, પ્રબળ વિશુદ્ધ આતરિક શક્તિની ઉત્કટતાથી મતિજ્ઞાનાવરણના ઉત્કટ સ્થોપયમથી પ્રાતિભ જ્ઞાન પ્રગટે છે અન્ય દર્શનમા આ પ્રાતિભ જ્ઞાનને ‘તારક નિરીક્ષણ’ વગેરે કહે છે આ જ્ઞાનથી જ તાત્ત્વિક તત્ત્વદષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય છે [૧૫/૬]

‘શા માટે પર તત્ત્વની આ રીતે પ્રશ્ન કરો છો ?’ એવી વિજ્ઞાસાને સતોષવા ગ્રયકારથી જણાવે છે કે -

ગાયાર્થ - તે પર તત્ત્વ જુએ ત્યારે સર્વ જોયું તે જ સિદ્ધસ્વરૂપ સત્ય પ્રકૃત બ્રહ્મતત્ત્વ મનાયેલ છે પરતત્ત્વના યોગે આ અનાલબન યોગ પણ ત્રિલોકમા સુદર બને છે [૧૫/૭]

અનાલંબન યોગ સર્વોત્કૃષ્ટ

૧ મુદ્રિતપ્રતો ‘લોધસ્ય’ પદ નાસ્તિ । ૨ મુદ્રિતપ્રતો ‘સિદ્ધસ્વ’ इति पदम् ।

સદ્ભૂતત્વવિયોગાત્ । તત્ = તદેવ પરમાત્મસ્વરૂપ પર = પ્રકૃષ્ટ બ્રહ્મ મત, તતોડન્યસ્ય વૃહત્તમસ્યાડયોગાત્ । તથોગાત્ = પરતત્ત્વવિષયકત્વસમ્બન્ધાત્ અસ્યાપિ = અનાલમ્બનયોગસ્યાપિ एषा लोकलोकोत्तरप्रसिद्धा त्रैलोक्ये = સર્વસ્મિન્નપિ જગતિ સુન્દરતા = શોષવસ્તુભ્યઃ^૧ શોભનતા ॥૧૭/૭॥

ક પુનરાનાલમ્બનયોગ કિયન્તશ્ચ કાલ ભવતી ત્યાહ -> સામર્થ્યે^૨ત્યાદિ ।

સામર્થ્યયોગતો યા તત્ર દિદૃક્ષેત્યસન્નિવશક્યાદ્યા । સાડનાલમ્બનયોગઃ પ્રોક્તસ્તદર્શન યાવત્ ॥૧૫/૮॥

સામર્થ્યયોગત -> શાસ્ત્રસન્દર્શિતોપાયસ્તદતિક્રાન્તગોચર । શવત્યુદ્દેકાદ્વિશેષેણ સામર્થ્યાર્થ્યોડયમુત્તમ ॥

કલ્યાણકન્દલી

છિદ્યતે, તદુક્ત યોગશિખોપનિષદિ અન્નપૂર્ણોપનિષદિ મુણ્ડકોપનિષદિ ચ -> ભિદ્યતે હૃદયગ્રન્થિશ્છિદ્યન્તે સર્વસંશયઃ । ક્ષીયન્તે ચાસ્ય કર્માણિ તસ્મિન્ દૃષ્ટે પરાવરે ॥ < [યો શિ ૫/૪૫- અન્ન ૪/૩૧ મુ.૨/૨/૮] इति । પરમાત્મરૂપ પ્રકૃષ્ટ બ્રહ્મ, તદુક્ત તૈત્તિરીયોપનિષદિ -> સત્ય જ્ઞાનમનન્ત બ્રહ્મ < [૩/૧/૧] इति । -> બ્રહ્મ દેવો બ્રહ્મ તપો, બ્રહ્મ જ્ઞાનશ્ચ શાશ્વતમ્ < [ ] इत्यप्यत्रानुस्मर्तव्यम् ।

તતઃ = પરમાત્મસ્વરૂપાત્ અન્યસ્ય વૃહત્તમસ્ય અયોગાત્ । અત્ર વૃહત્ત્વ ન પ્રદેશસંકલ્પાપેક્ષ્યા બોધ્યમ્, લોકાલોકવ્યાપિનિ ગગન એવ તાદૃશવૃહત્તમત્વસમ્ભવાત્ । નાડપિ કાલવ્યાપિત્વવિવક્ષ્યા, નિત્યપદાર્થસાધારણ્યાત્ । નાપિ ગમનશક્તિપુરસ્કારેણ, પુદ્ગલસાધારણત્વાત્ । નાપિ જ્ઞાનશક્તિરૂપેણ, સકલજીવસાધારણ્યાત્ । નાડપિ જ્ઞાનાભિવ્યક્ત્યપેક્ષ્યા, ભવસ્થકેવલિન્યપિ ગતત્વાત્ । કિન્તુ કર્માનાવૃત્તચૈતન્યવિવક્ષ્યા તદ્ બોધ્યમિત્યન્યૈરપરિશીલિતોડ્ય પન્થા । સકલકર્મવિનિર્મુક્તમિદમેવ બ્રહ્મતત્ત્વ તત્ત્વતો ધ્યેયમ્ । તદુક્ત અધ્યાત્મસારે -> પુણ્ય-પાપવિનિર્મુક્ત તત્ત્વતત્ત્વવિકલ્પકમ્ । નિત્ય બ્રહ્મ સદા ધ્યેયમેષા શુદ્ધનયસ્થિતિ । ॥ < [૧૮/૧૩૦] इति । તદર્શનાદેવ મુક્તિપ્રાપ્તિરિતિ । યથોક્ત યોગપ્રદીપે -> મુક્તિ. શ્રીપરમાનન્દધ્યાનેનાનેન યોગિના । રૂપાતીત નિરાકાર ધ્યાન ધ્યેય તતોડનિશમ્ ॥૧૦૭॥ < इति । इदञ्च परैरपीष्यते । યથોક્ત શ્વેતાશ્વતરોપનિષદિ -> તમેવ વિદિત્વાડતિમૃત્યુમેતિ નાન્ય પન્થા વિદ્યતેડયનાય < [૬/૧૫] ।

પરતત્ત્વવિષયકત્વસમ્બન્ધાત્ ઉપલક્ષણેન ઉત્તમસુરોપેત-પરતત્ત્વફલકત્વાચ્ચ અનાલમ્બનયોગસ્ય ત્રૈલોક્યસુન્દરતા જ્ઞેયા । તદુક્ત ભગવદ્ગીતાયામપિ -> પ્રશાન્તમનસ હોન યોગિનિ સુખમુત્તમમ્ । ઉપૈતિ શાન્તરજસ બ્રહ્મભૂતમકલ્મષમ્ ॥ < [૬/૨૭] इति । તદપેક્ષ્યાડન્યેષા સર્વેષામેવ તત્ત્વતોડનાદેયતા યદિ તદન્યેભ્યોડનાલમ્બનયોગોપસ્થાપન ન સ્યાદિતિ પરેષામપિ સમ્મતમ્ । તદુક્ત યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતૌ -> સર્વધર્માન્ પરિત્યજ્ય મોક્ષધર્મ સમાશ્રયેત્ । સર્વે ધર્માસ્સદોષા સ્યુ. પુનરાવૃત્તિકારકા. ॥[૧૧/૧] इत्याध्ययनदानानि तप. स्वाध्यायकर्म च । अयं तु परमो धर्मो यद्योगेनाऽऽत्मदर्शनम् ॥ < [૧૧/૩૪] इति । પરતત્ત્વ-દર્શનમેવ પ્રધાનમિતિ ભાવ । યથોક્ત યોગવિન્દો -> યોગસ્યેદ ફલ મુખ્યમૈકાન્તિકમનુત્તરમ્ । આત્યન્તિક પર બ્રહ્મ યોગવિન્દિ-રુદાહતમ્ ॥૫૦૬॥ < इति । एतदनुसारेण दिग्म्बराऽमितगतिनाऽपि योगसारप्राभृते -> ध्यानस्येद फल मुख्यमैकान्तिकमनु-त्तरम् । આત્મગમ્ય પર બ્રહ્મ બ્રહ્મવિન્દિરુદાહતમ્ ॥[૭/૩૦] < इत्युक्तम् ॥૧૫/૭॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> સામર્થ્યયોગતો તત્ર યા અસન્નિવશક્યાદ્યા ઇતિ દિદૃક્ષા સા તદદર્શન યાવત્ અનાલમ્બનયોગ પ્રોક્ત. ॥૧૫/૮॥ इय कारिका योगविशिकावृत्त्यादौ [यो वि १९] समुद्धृता ।

ટીકાર્થ - આ સિદ્ધ પરમાત્માસ્વરૂપ પરતત્ત્વનુ દર્શન થાય ત્યારે સર્વ વસ્તુનુ દર્શન થાય છે, કારણ કે જીવાદિ અમૂર્ત વસ્તુવિષયક દર્શન સર્વાવગાહી બને છે તે જ સિદ્ધસ્વરૂપ સદ્ભૂત-સત્ત્વ તાત્ત્વિક છે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મેની વિકૃતિથી જીવાદિ વસ્તુનુ સ્વરૂપ ઉપદ્રવ પામેલુ હોવાથી તે સદ્ભૂતતાને ગુમાવે છે તે જ સિદ્ધપરમાત્મસ્વરૂપ પ્રકૃષ્ટ બ્રહ્મતત્ત્વ મનાયેલ છે, કેમ કે એનાથી બૃહત્-મોટુ બીજુ કાઈ છે જ નહિ પરતત્ત્વ અવગાહીતાના યોગથી આ અનાલબન ધ્યાનયોગ પાગ સપૂર્ણ જગતમા અન્ય વસ્તુઓ કરતા અધિક સુદર છે તેની સુદરતા લૌકિક અને લોકોત્તર શાસનમા પ્રસિદ્ધ છે [૧૫/૭]

અનાલબન ધ્યાનયોગ શુ છે ? અને તે કેટલા કાળ સુધી હોય છે ? આ જિજ્ઞાસાને સતોપવા ગ્રથકારશ્રી જણાવે છે કે—
ગાથાર્થ - સામર્થ્યયોગથી તેને જોવાની જે અસંગશક્તિપૂર્ણ એવી ઈચ્છા તે પરતત્ત્વનુ દર્શન ન થાય ત્યા સુધી અનાલબન યોગ કહેવાયેલ છે [૧૫/૮]

❁ અનાલંબન યોગનો પરિચય ❁

← (યો દ સ ગા ૭) ઇત્યેત્વમુવતલક્ષણાત્ ક્ષપકત્રેણીદ્વિતીયાઽપૂર્વકરણભાવિન સવગ્રશાત્ યા તત્ર = પરતત્ત્વે દિદક્ષા = દ્રષ્ટુમિચ્છા ઇતિ = એવરવરુપા અસદ્ગુના = નિરાભિવ્યવહારા શાવિત = અનવરતપ્રવૃત્તિ તયા આહ્યા = પરિપૂર્ણા સા = પરમાત્મવિષયદર્શનેચ્છા અનાલમ્બનયોગ પ્રોવત તદ્વેદિભિ । તસ્ય = પરતત્ત્વસ્યાઽદર્શન = અનુપદામ્ભ તદ્યાવત્ પરમાત્મસ્વરુપદર્શને તુ કેવલજ્ઞાનેઽનાલમ્બનયોગો ન ભવતિ, દૃષ્ટસ્ય તસ્ય તદાલમ્બનીભાવાત્ ॥૧૭/૮॥

કલ્યાણકન્દલી

શાસ્ત્રસન્દર્શિતેત્યાદિ । ઇય ચ કારિકા યોગદૃષ્ટિસમુચયમત્કા, તદ્વૃત્તિશ્ચ → શાસ્ત્રસન્દર્શિતોપાય ઇતિ મામાન્યેન શારત્રાભિહિતોપાય, સામાન્યેન શારત્રે તદભિધાનાત્ । તદતિક્રાન્તગોચર ઇતિ શાસ્ત્રાતિક્રાન્તવિષય । કુત ? ઇત્યાહ શક્ત્યુદ્ધે-કાત્ ઇતિ શક્તિપ્રાવલ્યાત્ । વિશેષેણ ઇતિ ન મામાન્યેન શારત્રાતિક્રાન્તગોચર, મામાન્યેન ફલપર્યવગમાનત્વાન્-શારત્રવ્ય । સામર્થ્યાસ્થોઽય ઇતિ સામર્થ્યયોગાભિધાનોઽય યોગ ઉત્તમ = સર્વપ્રધાન, તદ્વાવભાવિત્વાત્, અંશેષેણ પ્રધાનફલકારણતાદિતિ [યો દ સ વૃ પૃ ૭૦] ← । અયઞ્ચ ધર્મસન્યાસ-યોગમન્યામભેદત્ દ્વિયા । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે → દ્વિયાઽય ધર્મસન્યાસ-યોગસન્યાસસંજિત । શ્રાવ્યોપશમિકા ધર્મા યોગા કાયાદિકર્મ તુ ॥૧॥ દ્વિતીયાઽપૂર્વકરણે પ્રથમસ્તાત્ત્વિકો ભવેત્ । આયોજ્યકરણાદ્યર્થ દ્વિતીય ઇતિ તદ્વિદ્ ॥૧૦॥ ← ઇતિ । ક્ષપકત્રેણીદ્વિતીયાપૂર્વકરણભાવિન શ્રાવ્યોપશમિકાસન્યાસ-સન્યાસરૂપાત્ સામર્થ્યયોગતઃ સમ્યગ્દર્શનફલકગ્રન્થિભેદનિવ-નપ્રથમાપૂર્વકરણવ્યવ-હાર્થ દ્વિતીયગ્રહણમ્, પ્રથમેઽપૂર્વકરણેઽધિકૃત-સામર્થ્યયોગાઽસિદ્ધે । દ્વિતીયે ત્વસ્મિન્સ્તવાવિધકર્મસ્તિત્ત્વત્તવાવિ-ગમ્યયોગમાગરોપમાત્તિક્રમભાવિનિ નિરુક્તધર્મસન્યાસ તાત્ત્વિકો ભવતિ । તત્ સકાશાત્ યા પરતત્ત્વે દિદૃક્ષેત્યાદિ સ્પષ્ટમ્ ।

સ્વાદેતત્ → યદિ ક્ષપકત્રેણીદ્વિતીયાપૂર્વકરણભાવી સામર્થ્યયોગ ઇવાનાલમ્બનયોગો ગ્રન્થકૃતાઽભિહિત તદા તદપ્રાપ્તિમતામ-પ્રમત્તગુણસ્થાનાનામુપરતસકલવિકલ્પકલ્લોલમાલાના ચિન્માત્રપ્રતિવન્ધોપલચ્યગ્તવચસામ્રાજ્યાના જિનકલ્પિકાર્દાનામપિ નિરાલમ્બન-ધ્યાનમસન્નતામિધાન સ્યાત્ ઇતિ ← મેવમ્, યદ્યપિ તત્ત્વત વક્ષ્યમાણગીત્યા [૧૬/૧૦] પરતત્ત્વલક્ષ્યવેધાભિમુલ્લસત્તદવિમવાદી સામર્થ્યયોગ એવ નિરાલમ્બનયોગસ્તથાપિ પરતત્ત્વલક્ષ્યવે-ગ્રગુણતાપરિગ્ણિતિમાત્રાદર્શકત્તન પરમાત્મગુણધ્યાનમપિ મુખ્યનિરાલમ્બનપ્રાપ-કત્વાદેકધ્યેયાકારપરિગ્ણિતિશક્તિયોગાચ નિરાલમ્બનમેવ । અત્ત ઇવાવસ્થાત્રયભાવેન રૂપાર્તાતમિદ્વગુણપ્રણિધાનવેલોપામપ્રમત્તાના શુક્લધ્યાનાગો નિરાલમ્બનોઽનુભવસિદ્ધ એવ । સમાર્યાત્મનોઽપિ ચ વ્યવહારનયસિદ્ધમૌપાધિક રૂપમાન્ગ્રાઘ શુદ્ધનિશ્ચયનયપરિ-કલ્પિતસહજાત્મગુણવિભાવેન નિરાલમ્બનધ્યાન દુરપહવમેવ, પરમાત્મતુલ્યતયાઽત્ત્મજ્ઞાનસ્યેવ નિરાલમ્બનધ્યાનાગત્વાત્, તસ્યેવ ચ મોહનાશકત્વાદિતિ વ્યક્ત યોગવિગિકાવૃત્તો [૫ ૧૯] ।

દૃષ્ટસ્ય = સાક્ષાત્કૃતસ્ય સત્ તસ્ય = પરતત્ત્વસ્ય તદાલમ્બનીભાવાત્ = પ્રાગ્ અનાલમ્બનત્વે સતિ પશ્ચાત્ કેવલજ્ઞાન-

ટીકાર્થ :- શાસ્ત્રોએ જેના ઉપાયો સારી રીતે બતાવેલ છે અને શક્તિના ઉદ્વેગથી વિશેષ પ્રકારે જેનો વિષય તેનું ઉલ્લેખન કરી ગયેલ છે તે આ ઉત્તમ સામર્થ્યયોગ છે આવો સામર્થ્યયોગ ક્ષપક ત્રેણીમાં બીજા અપૂર્વકરણના કાળમાં થાય છે આ સામર્થ્યયોગના લીધે પરતત્ત્વને જોવાની ઈચ્છા નિગમિધ્વગ નિરતર પ્રવૃત્તિથી પરિપૂર્ણ બને છે આવી ચિદ્ધ પરમાત્મવિષયક દર્શનની જે ઈચ્છા તે અનાલબન યોગ છે - એવું તેના ત્રણકારોએ કહેલ છે પરતત્ત્વનું દર્શન ન થાય ત્યાં સુધી અનાલબન યોગ હોય છે ચિદ્ધ પરમાત્માનું દર્શન થાય એટલે કેવલજ્ઞાન થઈ જાય તેથી ત્યારે અનાલબનયોગ ન હોય, કારણ કે પરતત્ત્વનું દર્શન થઈ જવાના કારણે તે પરતત્ત્વ જ દર્શનનું આલબન થઈ જાય છે માટે તે અનાલબન ધ્યાનયોગ ન બની શકે [૧૫/૮]

સામર્થ્યયોગની સમજણ

વિશેષાર્થ :- ત્રણ પ્રકારના યોગ હોય છે [૧] ઈચ્છાયોગ, [૨] શાસ્ત્રયોગ, [૩] સામર્થ્યયોગ જે યોગમાં ઈચ્છા પ્રધાન હોય, પ્રમાદાદિના લીધે શાસ્ત્રાનુસારિતા અત્પ હોય તે ઈચ્છાયોગ કહેવાય અપ્રમત્તાના લીધે શાસ્ત્રકલક્ષિતાથી શાસ્ત્રીય અનુચિનો થાય તે શાસ્ત્ર યોગ તેનો ચિત્ર કાળથી અભ્યાસ થવાના લીધે આત્મામાં એક વિશેષ પ્રકારનું સામર્થ્ય પ્રગટે છે કે જેના લીધે જીવ શાસ્ત્રોક્ત યોગથી આગળ વધી જાય છે તે સામર્થ્ય યોગ છે જે કે સામર્થ્યયોગમાં જે પ્રક્રિયા ચાલે છે તેનું સામાન્ય નિરૂપણ તો શાસ્ત્રમાં આવે જ છે, કારણ કે શાસ્ત્ર અંતિમ ક્ષણ સુધીનું વર્ણન કરે છે તેના લીધે જ તેના ઉપાયોનું વર્ણન પણ શાસ્ત્ર કરે જ છે પરંતુ તે સામાન્યરૂપે કરે છે, વિશેષરૂપે નહિ, કારણ કે તે ઉપાયોને વિશેષ રીતે શબ્દમાં ઉતારી શકાતા નથી તે શબ્દજ્ઞાનનો -શાસ્ત્રજ્ઞાનનો નહિ પણ અનુભવજ્ઞાનનો વિષય છે શાસ્ત્ર તો એટલું જણાવે છે કે 'આવી રીતે પ્રમાદભાવનો ત્યાગ કરવાથી અપ્રમત્તા આવે, અમુક પ્રકારનું શ્રદ્ધાબળ અને સંવેદનજ્ઞાનબળ વધતું જ જાય છે ધર્મધ્યાનની તીવ્રતા વધે નિરતિચાર સાધના ચાલે, પછી ક્ષપકત્રેણીગત દ્વિતીય અપૂર્વકરણની યોગ્યતા પ્રગટે' પરંતુ શબ્દ દ્વારા તેના સ્વરૂપનું વિશેષ વર્ણન કરી શકાતું નથી દરેક યોગસાધનાની પગકાપાએ સામર્થ્યયોગ પ્રગટે છે સામર્થ્યયોગ એ કાઈ બીજા ધર્મયોગથી સર્વથા ભિન્ન

પરતત્ત્વદિદક્ષાયા અનાલમ્બનયોગત્વે ઉપપત્તિમાહ -> 'તત્રે'ત્યાદિ ।

તત્રાડપ્રતિષ્ઠિતોડય યતઃ પ્રવૃત્તશ્ચ તત્ત્વતસ્તત્ર । સર્વોત્તમાનુજઃ સ્વલુ તેનાડનાલમ્બનો ગીતઃ ॥૧૫/૧॥

તત્ર = પરતત્ત્વે અપ્રતિષ્ઠિત = અલબ્ધપ્રતિષ્ઠ અય = પરમાત્મદિદક્ષાઓ યોગો યત = યસ્માત્ પ્રવૃત્તશ્ચ ધ્યાનરૂપેણ તત્ત્વત = વસ્તુત તત્ર = પરતત્ત્વે, તદાડડભિમુખ્યાડપ્રચયવાત્ । સર્વોત્તમસ્ય = યોગનિરોધાચ્ચ-નિશ્ચિલાતિશાયિયોગસ્ય અનુજ = પ્રાગનન્તરવર્તી સ્વલુ તેન કારણેન અનાલમ્બન = અનાલમ્બનયોગો ગીત = કથિત પુરા વિદ્વદ્ધિ ।

સ્યાદેતત્ પરતત્ત્વદિદક્ષાયા ૐપરતત્ત્વદર્શન યાવત્ અનાલમ્બનત્વે અપરતત્ત્વદિદક્ષાયા ૐ અપ્યપરતત્ત્વદર્શન યાવદનાલમ્બનત્વાપત્તિ અપરતત્ત્વસ્ય દૃષ્ટત્વાભ્યુપગમે ચ ધ્યાનાનુપપત્તિરિતિ, મૈવમ્ અપરતત્ત્વે પ્રતિમાદાલમ્બનદ્વારા

કલ્યાણકન્દલી

નિરૂપિતસ્પષ્ટત્વાચ્ચવિષયતાશાલિત્વાત્, પરોક્ષવિષયતાકત્વાત્મકેષદાલમ્બનત્વલક્ષણાનાલમ્બનત્વસ્ય કેવલજ્ઞાને વિરહાત્ । ન હિ પારમાર્થિકાપરોક્ષેકવિષયતાકે કેવલજ્ઞાને પરોક્ષવિષયતાનિરૂપકત્વ સમ્ભવતીતિ ભાવ ॥૧૫/૮॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યત તત્ત્વત, તત્ર અય અપ્રતિષ્ઠિત તત્ર પ્રવૃત્તશ્ચ તેન સર્વોત્તમાનુજઃ અનાલમ્બનો ગીતઃ ॥૧૫/૧॥ ઇયમપિ કારિકા યોગવિશિકાવૃત્ત્યાદૌ [યો વિ ગા ૧૯] સમુદ્ધતા । અલબ્ધપરતત્ત્વ, તલ્લાભાય ધ્યાનરૂપેણ પ્રવૃત્તો હ્નાલમ્બનયોગ ઇતિ કારિકાતાત્પર્યર્થઃ । નન્વપરતત્ત્વે પરતત્ત્વવત્ પ્રથમમદર્શન પશ્ચાદ્ દર્શનમિત્યભ્યુપગમ્યતે યદુત પ્રથમત એવ દૃષ્ટત્વમિતિ વિકલ્પયુગલમત્રોપતિષ્ઠત ઇત્યાશયેન શક્તે સ્યાદેતત્ । પ્રથમવિકલ્પે આહ - પરતત્ત્વદિદક્ષાયાઃ નિસ્સન્નાવિચ્છિન્ન-પ્રવૃત્તિપરિપૂર્ણાયા, પરતત્ત્વદર્શન યાવત્ = પરતત્ત્વસાક્ષાત્કારપૂર્વક્ષણાવચ્છેદેન અનાલમ્બનત્વે સ્વીક્રિયમાણે તુ નિરમિષ્વજ્ઞાનવરત-પ્રવૃત્તાયા અપરતત્ત્વદિદક્ષાયાઃ અપિ અપરતત્ત્વદર્શન યાવત્ = અપરતત્ત્વદર્શનપૂર્વક્ષણાવચ્છેદેન અનાલમ્બનત્વાપત્તિઃ, યુક્તેરુમયત્રૈવ તુલ્યયોગક્ષેમત્વાત્, અન્યથા પક્ષપાતમાત્રાત્ । ન ચાડપરતત્ત્વસ્ય પ્રથમતો દૃષ્ટત્વાદેવ નાનાલમ્બનત્વાપત્તિ, દૃષ્ટસ્ય તસ્ય તદાલમ્બ-નીભાવાદિતિ વાચ્યમ્, ઇત્ય અપરતત્ત્વસ્ય દૃષ્ટત્વાભ્યુપગમે ચ = હિ ધ્યાનાનુપપત્તિઃ સ્યાત્, દૃષ્ટવ્યસ્યાપરતત્ત્વસ્ય દૃષ્ટત્વે તત્ર મનોમાત્રવ્યાપારાસમ્ભવાદિતિ ચેત્ ?

પ્રથમવિકલ્પોડનભ્યુપગમાન્ન દોષાવહ દ્વિતીયવિકલ્પમક્ત્રીકૃત્યાડપિ ધ્યાનાનુપપત્તિમપાકર્તુમાહ- મૈવમ્, અપરતત્ત્વે પ્રતિમા-

નથી પરતુ સયમયોગ, તપયોગ, જ્ઞાનયોગ વગેરે જ પ્રકૃષ્ટ બને ત્યારે તે જ સામર્થ્યયોગ બને છે તેના લીધે પરતત્ત્વની દર્શનાકાક્ષા અને અસંગશક્તિ એ અનાલબનયોગસ્વરૂપ બને છે સક્તિ = અસ્ખલિત સતત પ્રવૃત્તિ નિરાલબન ધ્યાનના અનાસક્ત અવિરત અસ્ખલિત પ્રવૃત્તિપ્રવાહથી ઈષ્ટ પરતત્ત્વના દર્શન થાય છે સિદ્ધસ્વરૂપ પરતત્ત્વના દર્શન પછી અનાલબનયોગ ન રહે કેમ કે પરતુતુ સાક્ષાત્ દર્શન થાય એટલે તેનુ ધ્યાન ધરવાનુ કાઈ રહે નહિ અહીં ધ્યાન કરતા કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયુ એ સાલબન = સવિષયક હોઈ પરતત્ત્વવિષયક જ હોય, નિરાલબન નહિ [૧૫/૮]

'પરતત્ત્વને જોવાની ઈચ્છા એ અનાલબન યોગ છે' એની સગતિ શ્રદ્ધાકારથી જાગાવે છે

ગાથાર્થ - વાસ્તવમા પરતત્ત્વમા આ યોગ, પ્રતિષ્ઠિત થયેલ નથી અને તેમા ધ્યાનરૂપે પ્રવૃત્ત થયેલ છે તે સર્વોત્તમ યોગની પૂર્વવર્તી છે આ કારણે તે અનાલબન યોગ કહેવાયેલ છે [૧૫/૮]

દીકાર્થ - સિદ્ધ પરમાત્માને જોવાની ઈચ્છા સ્વરૂપ આ યોગે પરતત્ત્વમા પ્રતિષ્ઠા મેળવી નથી આનુ કારણ એ છે કે વાસ્તવમા તે ધ્યાનરૂપે પરતત્ત્વમા પ્રવૃત્ત છે [જેને ઉદ્દેશીને પ્રવૃત્તિ થાય તે ત્યા પ્રતિષ્ઠિત = સ્થિત = પહોંચી ગયેલ ન કહેવાય] પરતત્ત્વની અભિમુખતા તેમાથી નીકળી ગયેલ ન હોવાથી પરતત્ત્વમા તે ધ્યાનરૂપે પ્રવૃત્ત કહી શકાય છે યોગનિરોધ નામનો યોગ બધા યોગોમા ચઢિયાતો છે માટે તે સર્વોત્તમ કહેવાય છે તેની પૂર્વે રહેનાર અનાલબન યોગ છે તે કારણે તે અનાલબન યોગ છે - આવુ પૂર્વે વિદ્વાનોએ જાગાવેલ છે

શકા - જ્યા સુધી અપર તત્ત્વનુ દર્શન ન થાય ત્યા સુધી અપર તત્ત્વને જોવાની ઈચ્છા પાગુ અનાલબન યોગ થવાની આપત્તિ આવશે અને જો અપર તત્ત્વને જોયેલુ માનો તો ધ્યાન બની નહિ શકે [મતલબ એ છે કે પરતત્ત્વદર્શનના ઉદ્દેશથી પ્રવૃત્ત થયેલ ધ્યાન જ્યા સુધી પરતત્ત્વદર્શન થયુ નથી ત્યા સુધી પરતત્ત્વમા પ્રતિષ્ઠિત ન હોવાથી તેને અનાલબન ધ્યાન યોગ કહો છો અને તેનુ દર્શન થાય પછી તે ધ્યાનસ્વરૂપ ન બનવાથી તમે તેને અનાલબન ધ્યાન નથી કહેતા આવુ કહો તો પહેલા

સામાન્યતો 'દૃષ્ટે'પિ વિશેષદર્શનાય ધ્યાનોપપત્તે પરમ્પરયાઽઽલમ્બનત્વત્ત્વેન ચ સાલમ્બનત્વવ્યપદેશાત્પરતત્ત્વે તુ કેનાઽપિ દ્વારેણ દર્શનાશ્વાદનાલમ્બનત્વોપપત્તે ॥૧૬/૩॥ કિં પુનરનાલમ્બનાદ્ભવતિ ? इत्याह -> 'દ્રાગિ'ત્યાદિ । દ્રાગસ્માત્તર્દર્શનમિપુપાતજાતમાત્રતો જ્ઞેયમ્ । एतच्च केवल तज्ज्ञान यत्तत्पर ज्योतिः ॥१६/१०॥

દ્રાક્ = શીઘ્ર અસ્માત્ = અનાલમ્બનયોગાત્ તદર્શન = પરતત્ત્વદર્શન ઇપુપાતસ્ય = વાળપતનસ્ય જ્ઞાત = ઉદાહરણ તન્માત્રતો જ્ઞેયમ્ । एतच्च परतत्त्वदर्शन केवल = सम्पूर्ण तत् = प्रसिद्ध ज्ञान यत् = केवलज्ञान पर

કત્યાણકન્દલી

ચાલમ્બનદ્વારા સામાન્યતો દૃષ્ટે'પિ = સાત્તાત્ક્રતે'પિ વિશેષદર્શનાય = તત્તત્પર્યાયવિશેષાણા મવેદનાય ધ્યાનોપપત્તે. 'ધ્યે ચિન્તાયા' इति धात्वर्थाऽवावात् । સામાન્યતો દૃષ્ટત્વેનાઽઽલમ્બનત્વ વિશેષદર્શનાયાઽનવગતમનોચ્ચાપારેણ ચ ધ્યાનત્વમુપપદ્યેતે इति भाव । यदि च ध्येय जिनन्द्रूप माशात् दृष्टेत तदा तद्-यानानुपपत्ति स्यात् । न चैवमत्रास्ति । न चैव सालम्बनत्वमपि कथ स्यादिति वाच्यम्, परम्परया = ज्ञेयोपस्थापकप्रतिमादिविषयकत्वगम्बन्धेन दर्शनस्य आलम्बनवत्त्वेन = प्रतिमादिविशिष्टत्वेन च = हि सालम्बनत्वव्यपदेशान् । न चैव परतत्त्वे'पि सालम्बनत्वપ્રયોગાપત્તિરિતિ શદ્ધર્નાયમ્, यत् परतत्त्वे तु केना'पि प्रतिमादिना द्वारेण दर्शनाभावात् सालम्बनत्वानापत्ते अनालम्बनत्वोपपत्ते. च । न हि प्रतिमादिद्राग समवयरणस्याट्प्रतिहार्या-दिसमन्वितमर्हद्रूपमपरतत्त्वाभिधानमिव परतत्त्व मानसमाधात्काङ्गोचर्गभवति, अतीन्द्रियत्वात् । एतेन तीर्थकृत इव मिद्गम्या'पि प्रतिमाया स्थापनाभ्युपगमात् प्रतिमाદ્વારા तीर्थકૃત इव मिद्गम्या'पि उपस्थितत्वगम्भवात् परतत्त्वे'પિ સાલમ્બનત્વાપત્તિરિતિ નિરસ્તમ્, સાબ્યવહારિકપ્રત્યક્ષત્વેનાભિમતે માનસ-ચાલુપાદા પ્રતિમાદિદ્વારેણા'પિ રપટતયા અતીન્દ્રિયતત્ત્વસ્ફુરણાનુપપત્તે । પરોક્ષતયા તદ્વાનન્ત્વભિમતમપિ ન સાલમ્બનત્વાઽપાદકમ્ । અન્યર્પિ પરતત્ત્વમ્બ લૌકિકપ્રત્યક્ષાઽંગોચરતાઙ્ગીક્રિયતે । તદુક્ત તેત્તિરીયોપનિપદિ -> यतो वाचो निवर्तन्ते'प्राप्य मनसा सह <- [૨/૪] इति । यत्तु बृहदारण्यकोपनिषदि -> मनमेवा-ऽनुदृष्टव्यम् <- [૪/૪/૧૯] इत्युक्त तत्र मन पदमात्मपरमवगन्तव्यम्, देहेन्द्रियार्दानामेवैवकारेण व्यवच्छेदात् ।

एतेन -> पिण्डस्थ च पदस्थ च रूपस्थ रूपवर्जितम् । चतुर्थां ध्येयमाप्नात ध्यानम्याઽઽલમ્બન બુધે' ॥[૭/૮] <- इति योगशास्त्रवचनमपि व्याख्यातम्, रूपवर्जिते परतत्त्वे ध्याते'પિ ચાલુપાધ્યોગત્વેન પરમાર્થતો'નાલમ્બનત્વાદેવ તદ્-યા-નસ્ય । एतेन -> ध्येय पदस्थ-पिण्डस्थ-रूपस्था'रूपभेदत । ધ્યાનસ્યાલમ્બન પ્રાઙ્જશ્રતુર્વિધમુદાહતમ્ ॥ <- [૧૬/૩૦] इति श्रावकाचारे अभितगतिवचनमपि व्याख्यातम्, अतीन्द्रियम्य परोक्षतया'ઽઽલમ્બનત્વે'પિ તત્ત્વતો'નાલમ્બનતેવ । न हि कपर्दिका-मात्रेण धनवानिति प्रयुज्यते । इदमपि परतत्त्व-ध्यान व्यवहारतो ज्ञेयम् । નિશ્ચયતન્તુ સ્વાત્માનમેવ વિશુદ્ધ ધ્યાપત પરતત્ત્વધ્યાન સ્યાત્ । તદુક્ત ગુણસ્થાનકક્રમારોહે શ્રીરત્નશેખરસૂત્રિણિ -> आत्मानमात्मना'ઽઽત્મેવ, ध्याता ध्यायति तत्त्वत । उपचार-स्तदन्यो हि व्यवहारनयाश्रित ॥૧૧૦॥ <- इति भावनायमेतत्तत्त्वम् ॥૧૬/૯॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> अस्मात् द्राक् तद्दर्शन इपुपातजातमात्रतो ज्ञेयम् । एतच्च केवल तत् ज्ञान यत् पर ज्योति ॥१६/१०॥ इय कारिका योगविगिका-प्रतिमाशतकवृत्त्यादो [यो ૧૯ પ્ર ગ ગા ૯૯] समुद्धृता ।

અપરતત્ત્વદર્શનના ઉદ્દેશથી પ્રવર્તેલુ ધ્યાન પાણ અપરતત્ત્વનુ દર્શન નથી થયુ ત્યા મુઠી અપરતત્ત્વમા પ્રતિષ્ઠિત થયેલ નથી તો પછી તેને તમે અનાલબન ધ્યાનયોગ કેમ નથી કહેતા ? અને જો કહો કે અપરતત્ત્વનુ દર્શન થઈ ગયુ છે તો પછી ધ્યાન કરવા જેવુ કશુ નહિ રહે તર્ક તો બન્ને પક્ષે ચમાન જ છે]

સામાધાન :- આ દલીલ બરાબર નથી આનુ કાગુલ એ છે કે અપર તત્ત્વનુ પ્રતિમા વગેરે આલબન દ્વારા નામાન્યરૂપે દર્શન થવા છતા પાણ વિશેષરૂપે દર્શન કરવા માટે ધ્યાનની પ્રવૃત્તિ યોગ્ય = જરૂરી છે પ્રતિમામા અપરતત્ત્વ ત્રિનેન્દ્રેડની આકૃતિરૂપે સમાનતા હોવાથી પ્રતિમા દ્વારા પરપગએ અપર તત્ત્વનુ આલબન રહેલુ છે તેથી એ ધ્યાન આલબન છે જ્યારે નિરાલબન ધ્યાનયોગ તો અરૂપી પરતત્ત્વદર્શનની આઝાશ્વાથી પ્રવૃત્ત થયેલ છે અને અરૂપી જ્ઞાનમય શુદ્ધ સિદ્ધ પરમાત્માસ્વરૂપ પરતત્ત્વની કોઈ પાણ નમાનતા રૂપી એવી પ્રતિમામા ન હોવાથી એ ધ્યાનમા સાક્ષાત્ તો શુ પરપરાએ પાણ પરતત્ત્વ દષ્ટ બનતુ નથી માટે તે નિગલબન યાનયોગ બની શકે છે [૧૫/૮]

અનાલબનયોગથી શુ થાય છે ? આ જિજ્ઞાસાને સતોપવા ગ્રથકાગ્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- અનાલબન યોગથી તગત પરતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર થાય છે બાણપતનના ઉદાહરણથી જ આ જાણુ આ પરતત્ત્વદર્શન એ તે કેવલજ્ઞાન છે કે જે પ્રદૃષ્ટજ્ઞ્યોતિસ્વરૂપ છે [૧૫/૧૦]

૧ મુદ્રિતપ્રતી ૬ પ્રતા ચ 'દૃષ્ટ'પિ' इत्यगुद्र पाठा वतते ।

= પ્રકૃષ્ટ જ્યોતિ પ્રકાશરૂપમ્ । ઇષુપાતોદાહરણચૈતદ્ યથા કેનચિદ્ ધનુર્ધરિણ લક્ષ્યાઽઽભિમુખ્યેન તદઽવિસવાદિ- તયા ચ લાણો વ્યાપારિતો યાવત્તસ્ય લાણસ્ય ન વિમોચન તાવત્તપ્રગુણતામાત્રેણ તદઽવિસવાદિત્વેન ચ સમોઽના- લમ્બનયોગ । યદા તુ તસ્ય લાણસ્ય મોચનલક્ષ્યાઽવિસવાદિપતનમાત્રાદેવ 'સ તદા લક્ષ્યવેધ એવ યદાઽનાલમ્બન- ધ્યાનમોચન 'ધ્યાનાન્તરિકાખ્ય તદૈવ પરતત્ત્વવેધકલ્પ કેવલપ્રકાશ ઇતિ ॥૧૭/૧૦॥

તીટશ પુનસ્તત્કેવલજ્ઞાનમ્ ? ઇત્યાહ -> 'આત્મસ્થમિ'ત્યાદિ ।

આત્મસ્થ ત્રૈલોક્યપ્રકાશક નિષ્ક્રિય પરાનન્દમ્ । તીતાદિપરિચ્છેદકમલ ધ્રુવ ચૈતિ સમયજ્ઞાઃ ॥૧૫/૧૧॥

આત્મસ્થ = જીવસ્થ સત્ ત્રૈલોક્યસ્ય ત્રિલોકીવ્યવસ્થિતસ્ય જ્યેષ્ઠસ્ય પ્રકાશક નિષ્ક્રિયં = ગમનાદિક્રિયારહિત

કલ્યાણકન્દલી

જ્યોતિઃ = પ્રકાશરૂપમિતિ । યથોક્ત નાદવિન્દૂપનિપદિ -> તત્ પરમય શુદ્ધ વ્યાપક નિર્મલ શિવમ્ । સદોદિત પર બ્રહ્મ જ્યોતિષામુદયો યત્ ॥૧૭॥ અતીન્દ્રિય ગુણાતીત મનો લીન યદા ભવેત્ । અનુપમ શિવ શાન્ત યોગયુક્ત સદા ભજેત્ ॥૧૮॥ <- ઇતિ । ઇષુપાતદૃષ્ટાન્ત-દાર્શનિકયોરેવમુપમાઽવગન્તવ્યા, ધનુર્ધર. = ક્ષપકઃ, ધનુર્દંડ. = ક્ષપકશ્રેણી., લક્ષ્ય = પરતત્ત્વ, લાણ. = અનાલમ્બનયોગ, શરમોચન = ધ્યાનાન્તરિકા, લક્ષ્યવેધ. = પરતત્ત્વપ્રકાશઃ કેવલપ્રકાશ ઇતિ । તથાહિ ક્ષપકેણ ધનુર્ધરિણ ક્ષપકશ્રેણ્યાખ્યધનુર્દંડે લક્ષ્યપરતત્ત્વાભિમુખ તદ્વેધાવિસવાદિતયા વ્યાપારિતો યો લાણઃ તત્સ્થાનીયોઽ- નાલમ્બનયોગ । યાવત્તસ્ય ન મોચન તાવદનાલમ્બનયોગવ્યાપાર., યદા તુ ધ્યાનાઽન્તરિકાખ્ય તન્મોચન તદાઽવિસવાદિતત્પતનમાત્રા- દેવ લક્ષ્યવેધ ઇતીષુપાતકલ્પ. સાલમ્બન. કેવલપ્રકાશ એવ ભવતિ ન ત્વનાલમ્બનયોગવ્યાપારઃ, ફલસ્ય સિદ્ધત્વાદિતિ નિર્ગલિતાર્થો વ્યક્તો યોગવિશિકાવૃત્તૌ [૫ ૧૮] ।

યોગદૃષ્ટિસમુચ્યે તુ [૩૪] અવિસવાદિતયા અવચ્ચક્રત્રયમિષુલક્ષ્યક્રિયોપમમિતિ વર્ણિતમ્ । ચિત્તૈકાગ્રપરતયેષુકારદૃષ્ટાન્તો ભાગવતે -> તદૈવાત્મન્યવરુદ્ધચિત્તો ન વેદ કિંચિદ્બહિરન્તર વા । યથેષુકારો નૃપતિ વ્રજન્તમિષૌ ગતાત્મા ન દદર્શ પાર્થ ॥ [ભાગ ૧૧/૯/૧૩] <- ઇત્યેવ વર્ણિત । મુણ્ડકોપનિપદિ તુ -> પ્રણવો ધનુ શરો હ્યાત્મા બ્રહ્મ તલ્લક્ષ્યમુચ્યતે । અપ્રમત્તેન વેદ્યવ્ય શરવત્તન્મયો ભવેત્ ॥ <- [૨/૨/૪] ઇત્યમિષુકારોદાહરણમુપવર્ણિતમ્ । દૃષ્ટપરતત્ત્વ એવ પરૈ. નિષ્પન્નસમાધિપદેનોચતે, યથોક્ત વિષ્ણુપુરાણે -> વિનિષ્પન્નસમાધિસ્તુ મુક્તિ તત્રૈવ જન્મનિ । પ્રાપ્નોતિ યોગી યોગાગ્નિદગ્ધકર્મચયોઽચિરાત્ ॥ <- [૬/૭/૩૫] ઇતિ ॥૧૫/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે દળાન્ત્વપસ્ત્તેવમ્ -> આત્મસ્થ, ત્રૈલોક્યપ્રકાશક, નિષ્ક્રિય, પરાનન્દ, તીતાદિપરિચ્છેદક, અલ ધ્રુવ ચૈતિ સમયજ્ઞાઃ ॥૧૫/૧૧॥

આત્મસ્થ, આત્મધર્મત્વાત્ । યો હિ યસ્ય ધર્મ સ તત્રૈવ વર્તતે યથા ઘટીયરૂપ ઘટ એવ । ગમનાદિક્રિયારહિતમ્ ।

ટીકાર્થ - આ અનાલબન યોગથી ઝડપથી પરતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર થાય છે બાણપતનના ઉદાહરણથી જ આ બાણવા જેવું છે આ પરતત્ત્વસાક્ષાત્કાર એ સંપૂર્ણ એવું પ્રસિદ્ધ જ્ઞાન = કેવલજ્ઞાન છે કે જે પ્રકૃષ્ટ જ્યોતિ છે - પ્રકાશસ્વરૂપ છે બાણપતનનું દૃષ્ટાંત આ મુજબ છે જેમ કોઈક ધનુર્ધર લક્ષ્યને અભિમુખરૂપે અને લક્ષ્યથી અવિસવાદી હોવાના રૂપે બાણને ચઢાવે અને જ્યાં સુધી બાણને ન છોડે ત્યાં સુધી લક્ષ્યને અભિમુખ-લક્ષ્યને અનુકૂળ હોવા માત્રથી અને લક્ષ્યને અવિસવાદી હોવાથી તેના જેવો અનાલબન યોગ છે [મતલબ કે અચૂકવેધી ધનુર્ધર લક્ષ્ય તરફ બાણ તાકે અને જ્યાં સુધી બાણ છોડ્યું નથી ત્યાં સુધી અચૂક કાર્યકારી તૈયારી હોય છે એના સમાન અનાલબન યોગ છે] જ્યારે તે બાણને છોડે કે તરત જ લક્ષ્યને અવિસવાદી રીતે પડવા માત્રથી લક્ષ્યનો વેધ થાય એની જેમ જ્યારે અનાલબન ધ્યાનયોગને છોડે [પૂર્ણ કરે] કે તરત જ ધ્યાના- તરિકામા પરતત્ત્વવેધનુલ્પ કેવલજ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે [૧૫/૧૦]

તે કેવલજ્ઞાન કેવું હોય ? એ જિજ્ઞાસાને સતોપવા ગ્રથકારથી જણાવે છે કે -

❀ કેવલજ્ઞાનની ૭ વિશેષતા જાણીએ ❀

ગાથાર્થ - કેવલજ્ઞાન 'આત્મામા રહે છે, 'ત્રાણ લોકનો પ્રકાશ કરે છે, 'ક્રિયારહિત છે, 'પરમાનંદદાયી છે, 'અતીત વજેરે પદાર્થોનો નિશ્ચય કરાવે છે તે 'સમર્થ અને 'શાશ્વત છે - એવું આગમવેત્તાઓ કહે છે [૧૫/૧૧]

ટીકાર્થ - કેવલજ્ઞાન આત્મામા રહે છે ત્રાણ લોકમા રહેલ સર્વ જ્ઞેયપદાર્થોનો પ્રકાશ કરે છે ગમન-આગમન વજેરે ક્રિયાઓથી રહિત છે પ્રકૃષ્ટ આનંદદાયક છે અથવા તેમા પ્રકૃષ્ટ આનંદ રહેલો છે 'પરાનન્દ' એવા બીજા પાઠ મળે છે તેનો અર્થ છે

૧ મુદ્રિતપ્રતો -> 'સુતરા' <- ઇત્યશુદ્ધ પાઠ । ૨ મુદ્રિતપત્રો 'ધ્યાનાન્તરિકાયા' ઇતિ પાઠ ।

પર આનન્દોઽસ્માત્ અરિમેન્ વેતિ પરાનન્દમ્ । પરાનન્દમિતિ પાત્રાન્તરમ્ તત્ર પરૈ = ઉત્કૃષ્ટૈ આનન્દ = પ્રાર્થનીય इत्यर्थ । અતીતાર્થે તીતશબ્દ સિદ્ધિવિનિશ્ચયાદિગ્રન્થેષુ દૃશ્યતે । તત તીતાદીના = અતીત-વર્તમાનાઽ-નાગતકાલત્રયવર્તિપદાર્થાના પરિચ્છેદક = યથાવજ્ઞાતૃત્વભાવ અલ = સમર્થ ધ્રુવ = શાશ્વત ચેતિ સમયજ્ઞા = આગમજ્ઞા અભિદધતિ ॥૧૭/૧૧॥

एव केवलज्ञानस्वरूपमभिधाय तत्र परतत्त्वयोजनामाह -> 'एतदि'त्यादि ।

एतद्योगफल तत्परापर दृश्यते परमनेन । तत्तत्त्वं यद् दृष्ट्वा निवर्तते दर्शनाकाङ्क्षा ॥૧૮/૧૨॥

તત્ એતત્ = પ્રસ્તુત કેવલજ્ઞાન 'પરાપર યોગફલ પરયોગસ્થાઽપરયોગસ્ય ચ પદ્યભૂત, નાન્યસ્વતન્ત્ર-વ્યાપારભૂતમ્ । અનેન = કેવલજ્ઞાનેન તત્ પર તત્ત્વ પરમાત્મસ્વરૂપ દૃશ્યતે । તત્ કિં ? ચદ્ દૃષ્ટ્વા 'દર્શના-કાઙ્ક્ષા = દર્શનેચ્છા નિવર્તતે સિદ્ધસ્વરૂપદર્શને સર્વસ્ય વસ્તુનો દૃષ્ટત્વાત્ ॥૧૭/૧૨॥

कल्याणकन्दली

કેવલમ્ય જ્યેષ્ઠગમને આત્મનો નિ સ્વભાવતા સ્યાત્, તત્ત્વરૂપત્વાદાત્મન., કેવલમ્ય ચાત્મધર્મત્વ ન સ્યાત્ આત્મવિરોધેઽપિ ભાવાદિતિ અષ્ટકવૃત્તિકાર । તદુક્ત અષ્ટકપ્રકરણે મૂલકાર -> આત્મમ્યમાત્મધર્મત્વાત્ સવિત્ત્યા ચૈવમિપ્યતે । ગમનાદેર-યોગેન નાન્યથા તત્ત્વમ્ય તુ ॥ < [૩૦/૮] इति । ધર્મસદ્ગ્રહણ્યાદો અપિ -> કેડ કેવલનાથ ગતૂંમલોગમવગચ્છતી તન્નો । જમ્હા ણ ણત્ય કસ્મદ્ દિદ્ધ અદ્વચ્ચુગુણગમણ ॥૩૮૦॥ ત્વગમણપિ જુઙ્ઘા ન રુદ્ધચિવિ તત્ય ધમ્મવિરોહાઽં । તમ્હા આતત્ય ચિય સચ્ચ પગ્ગિદ્ધિદ્ધ તય પિ ॥૩૮૩॥ < इत्युक्तम् । વસ્તુતસ્તુ ગુણત્વાદેવ તસ્ય નિક્કિપત્ત મિવ્યતિ । શાશ્વત દ્રવ્યાર્થતયા, કેવલજ્ઞાનત્વેન ચમાપ્રતિયોગીત્યર્થ । અપ્રતિહતમિત્યપિ દૃશ્યમ્ । તદુક્ત પ્રશમન્તો -> શાશ્વતમનન્તમનતિશયમનુપ-મનુત્તર નિરવશેષમ્ । સમ્પૂર્ણમપ્રતિહત સમ્પ્રાપ્ત કેવલ જ્ઞાનમ્ ॥૩૮૬॥ < इति ।

કેવલજ્ઞાનમેવ પરૈ અસમ્પ્રજાતસમાધિપ્રભૃતિગચ્છે ગીયન્તે, તદુક્ત યોગવિન્દો -> અસમ્પ્રજાત ણ્ણોઽપિ સમાધિર્ગીયતે પરૈ । નિરુદ્ધાગેષવૃત્ત્યાદિ તત્ત્વરૂપાનુવેધત ॥૪૦૨॥ ધર્મમેગોઽમુતાત્મા ચ ભવગ્નુ ગિવોદય । સત્ત્વાનન્દ પરશ્ચેતિ યોજ્યોઽ-ત્રૈવાર્થયોગત ॥૪૦૩॥ < इति ध्येयम् ॥૪૦/૧૨॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> તત્ એતત્ પરાપર યોગફલમ્ । અનેન તત્ પર તત્ત્વ દૃશ્યતે ચદ્ દૃષ્ટ્વા દર્શનાકાઙ્ક્ષા નિવર્તતે ॥૧૮/૧૨॥ ચદ્ = પરતત્ત્વ દૃષ્ટ્વા દર્શનેચ્છા = પરતત્ત્વપ્રત્યક્ષાભિલાષો નિવર્તતે । ન હિ મિદ્ધે ઇચ્છા મ્મભવતિ । ણતાવતા કેવલિનિ અનાલમ્બનયોગાભાવ પ્રદર્શિત પૂર્વવદ્ ભાવનીય । ણમેવ જ્યેષ્ઠમાત્રદર્શનાકાઙ્ક્ષાઽપિ તમ્ય તત્ત્વતો નિવર્તતે ણવ, સિદ્ધસ્વરૂપદર્શને સર્વસ્ય વસ્તુનો દૃષ્ટત્વાત્ = મિદ્ધત્વાવન્નિવ્રત્તપ્રકારતાનિરૂપિતપારમાર્થિકમાક્ષાત્કારીયપ્રકારિતાયા સકલજેયનિરૂપિત-પારમાર્થિકપ્રત્યક્ષવિષયતાકલ્પવ્યાપ્તત્વાત્ । મતિજ્ઞાનાદિવ્યવન્નિદેદાર્થ પારમાર્થિકતિ । અનુમાનાદિવ્યવન્નિદેદાર્થ સાક્ષાત્કારેતિ વિભાવનીયમ્ ॥૧૮/૧૨॥

ઉત્કૃષ્ટ થીજે વડે તે કેવળજ્ઞાનની પ્રાર્થના કરવા જેવી છે મૂળ ગાથામાં તીત પદ છે તે અતીત = ભૂતકાળના અર્થમાં નિદ્ધિવિનિશ્ચય વગેરે શ્રેયોમાં દેખાય છે આદિ શબ્દથી બાકીના એ કાળ લેવા તેથી ભૂતકાળ, વર્તમાન અને અનાગત એમ ત્રણ કાલમાં ગહેનારા પદાર્થો તેઓનો નિશ્ચય કરાવનાર કેવલજ્ઞાન યથાર્થ જાણવાના સ્વભાવવાળું છે તે અર્થ છે તથા શાશ્વત છે - એમ આગમવેત્તાઓ કહે છે [૧૫/૧૧]

આ ગીતે કેવલજ્ઞાનના સ્વરૂપને જાણવાની તેને વિશે પગતત્ત્વનો મધ્ય શ્રદ્ધાગ્રંથી જાણાવે છે

ગાથાર્થ - તે આ કેવલજ્ઞાન પરયોગનું અને અપરયોગનું કળ છે આનાથી તે પગતત્ત્વ દેખાય છે જેને જેઈને દર્શનની આકાંક્ષા નીકળી જાય છે [૧૫/૧૨]

દીકાર્થ - આ પ્રસ્તુત કેવલજ્ઞાન પરયોગ અને અપરયોગના કળ સ્વરૂપ છે, નહિ કે અન્યના સ્વતન્ત્ર વ્યાપારસ્વરૂપ આ કેવલજ્ઞાનથી તે પરમાત્માસ્વરૂપ પરતત્ત્વ દેખાય છે કે જેને જેઈને દર્શનની આકાંક્ષા = ઈચ્છા નિવૃત્ત થાય છે, કારણ કે નિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વરૂપ દેખાય એટલે મર્ચ વસ્તુ જોવાઈ જ જાય છે [૧૫/૧૩]

પગતત્ત્વનું સ્વરૂપ ચાર ગાથા દ્વારા મૂલકાગ્રંથી જાણાવે છે

૧ મુદ્ધિતપ્રતી -> 'પગપયોગફલ' <-> ઈતિ પાઠ મૂલગ્રન્થેન નહ ન મદ્ધચ્છતે । ૨ મુદ્ધિતપ્રતી 'પગમાત્મરૂપ' ઈતિ પાઠ । ૩ મુદ્ધિતપ્રતી ઇદ પદ નામ્તિ ।

પરતત્ત્વસ્વરૂપમેવ કારિકાચતુષ્ટયેનાહ -> 'તનુકરણે'ત્યાદિ ।

તનુકરણાદિવિરહિત તત્ત્વાઽચિન્ત્યગુણસમુદય સૂક્ષ્મ । ત્રૈલોક્યમસ્તકસ્થં નિવૃત્તજન્માદિસંક્લેશમ્ ॥૧૫/૧૩॥

તનુ = શરીર, કરણ અન્તર્બહિર્બેદાત્ દ્વિધા તત્રાન્ત કરણ મનો બહિષ્કરણથ પન્થેન્દ્રિયાણિ, આદિશબ્દાત્ યોગા-ધ્યતસાયસ્થાનપરિગ્રહ, તૈ વિરહિત = વિયુવત, તત્ત્વ પરતત્ત્વ અચિન્ત્યગુણાના જ્ઞાનાદીના સમુદયો યસ્ય તત્ત્થા, સૂક્ષ્મ = કેવલવિરહેનાઽદૃશ્યત્વાત્ સૂક્ષ્મસ્વભાવ, ત્રૈલોક્યમસ્તક = સર્વોપરિવર્તી 'સિદ્ધિક્ષેત્રવિભાગ તસ્મિન્સ્થિતિ યત્તત્ત્થા, નિવૃત્તા જન્માદય સંક્લેશા યસ્માન્તત્ત્થા ॥૧૭/૧૩॥ 'જ્યોતિ'રિત્યાદિ ।

જ્યોતિઃ પર પરસ્તાત્તમસો યદ્વીયતે મહામુનિભિઃ । આદિત્યવર્ણમમલ બ્રહ્માચૈરક્ષર બ્રહ્મ ॥૧૫/૧૪॥

પર = પ્રકૃષ્ટ જ્યોતિ, તમસ = ભાવદ્રવ્યરૂપાત્ અન્ધકારાત્ પરસ્તાત્ = પરભાગવર્તિ । અત એવ આદિત્ય-

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> તત્ત્વ તનુકરણાદિવિરહિત, અચિન્ત્યગુણસમુદય, સૂક્ષ્મ, ત્રૈલોક્યમસ્તકસ્થ નિવૃત્તજન્માદિ-સંક્લેશમ્ ॥૧૫/૧૩॥ તનુકરણાદિવિરહિતમિતિ । તદુક્ત અનૈરપિ -> પર બ્રહ્મ સર્વદેહવિવર્જિતમ્ <- [ ] इति ।
ત્રૈલોક્યમસ્તકસ્થમિતિ, યથોક્ત શક્તસ્ત્વે- 'ચતુર્દશરજ્જ્વાત્મકજીવલોકચૂડામણયે' [૭] इति । -> ણઢઢકમ્મબધા અઢઢ-મહાગુણસમણિયા પરમા । લોચગાઠિદા ણિચ્ચા સિદ્ધા જે ણરિસા હોતિ ॥ <- [૭૨] इति नियमसारवचनमप्यत्रानुसन्धेयम् ।
સ્પષ્ટમેવાવશિષ્ટમ્ ॥૧૫/૧૩॥

મૂલગ્રન્થે દળ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> પર જ્યોતિઃ, તમસ. પરસ્તાત્, આદિત્યવર્ણ, અમલ, અક્ષર, યદ્ બ્રહ્માચૈ. મહામુનિભિઃ બ્રહ્મ ગીયતે ॥૧૫/૧૪॥

પર જ્યોતિઃ इति । यत्तु -> नास्ति सूर्यसम ज्योतिः <- [५/२२] इति वाल्मीकीरामायणे प्रोक्त तत् द्रव्यज्योतिर-पेक्षया विज्ञेय प्रकृते च सकलद्रव्यगुणादिप्रकाशकभावज्योतिरपेक्षयाऽवगन्तव्यमिति न क्षतिः । एतेन -> स्वयज्योतिरजोऽजन्मा पर तेज पर मह । परमात्मा शमी शान्त परज्योतिस्तमोऽपह ॥ <- [२/४] इति अर्हनामसहस्रसमुच्चयवचनमपि व्याख्यातम्, यथोक्त भगवद्गीताया -> ज्योतिषामपि तज्ज्योतिः <- [१३/१८] इति । तदुक्त योगदृष्टिसमुच्चये -> अवाह्य केवल ज्योतिर्निराबाधमनामयम् । यदत्र तत् पर तत्त्व शेष. पुनरुपप्लव. ॥१५७॥ <- इति । प्रेमगीताया च बुद्धि-सागरसूरिभिः -> शुद्धप्रेम महाज्योतिः परब्रह्मैव केवलम् । तेजस्सु तन्महातेज एक विश्वस्य शासकम् ॥ <- [१४२] इत्येवमुक्तमत्रानुसन्धेयम् । परै ब्रह्मजन्यज्योतिः कक्षीक्रियते । तदुक्त योगचूडामण्युपनिषदि -> ॐ नित्य शुद्ध बुद्ध निर्विकल्प निरञ्जन निराख्यात अनादिनिधन एक तुरीय यद्भूत भवद्भविष्यत् परिवर्तमान सर्वदाऽनवच्छिन्न पर ब्रह्म । तस्माज्जाता परा शक्ति. स्वय ज्योतिरात्मिका <- [७२] । भावद्रव्यरूपात् अन्धकारादिति । यथा च तमसो भावद्रव्यात्मकता तथा समर्थित-मस्माभि जयलतायाम् [म स्या.रह द्वि खड पृ ३०१-४०८] । आदित्यवर्णमिति । तदुक्त श्रीसिद्धसेनदिवाकरसूरिभिः शक्तस्ત્વે -> ॐ नमोऽर्हते परमात्मने परमज्योतिषे परमपरमेष्ठिने परमवेधसे परमयोगिने परमेश्वराय तमसः परस्तात्, सदोदितादित्यवर्णाय <- इत्यादि । यदुक्त महादेवस्तोत्रे श्रीहेमचन्द्रसूरिभिः -> ज्ञानप्रकाशकत्वेनाऽऽदित्य सोऽभिधीयते

ગાથાર્થ :- તે પરતત્ત્વ 'શરીર-ઇન્દ્રિય વગેરેથી રહિત, 'અચિત્ય ગુણોના સમુદાયવાળુ, 'સૂક્ષ્મ, 'ત્રિલોકના મસ્તકસ્થાનમાં રહેલ, 'જન્મ વગેરે સંકલેશથી રહિત છે [૧૫/૧૩]

પરતત્ત્વના ૨૩ વિશેષણોનો પરિચય

ટીકાર્થ :- તે પરતત્ત્વ તનુકરણાદિરહિત છે તનુ = શરીર કરણ બે પ્રકારના છે અત કરણ = મન અને બહિ કરણ = પાંચ ઇન્દ્રિય, આદિશબ્દથી યોગસ્થાન અને અધ્યવસાયસ્થાન લેવા મતલબ કે શરીર, મન, ઇન્દ્રિયો, યોગસ્થાન અને અધ્ય-વસાયસ્થાનથી રહિત એવુ પરતત્ત્વ હોય છે જ્ઞાન વગેરે અચિત્ય ગુણોના સમુદાયવાળુ છે કેવલજ્ઞાનરહિત છત્રસ્થ જીવ વડે અદૃશ્ય હોવાથી તે સૂક્ષ્મસ્વરૂપ છે ત્રણ લોકના મસ્તક સમાન સર્વથી ઉપર રહેલ સિદ્ધક્ષેત્ર વિભાગમાં તે રહે છે જન્મ વગેરે કલેશો તેમના નિવૃત્ત થયેલા છે [૧૫/૧૩]

ગાથાર્થ :- પરતત્ત્વ 'પ્રધાન જ્યોતિસ્વરૂપ છે 'અધિકારથી પર = રહિત છે 'સૂર્યના વર્ણ જેવુ નિર્મળ છે 'અક્ષર છે બ્રહ્મા વગેરે મહામુનિઓ દ્વારા જે બ્રહ્મ કહેવાય છે [૧૫/૧૪]

ટીકાર્થ - પરતત્ત્વ પ્રકૃષ્ટ જ્યોતિસ્વરૂપ છે દ્રવ્ય અધિકાર અને ભાવ અધિકાર વિનાનુ છે માટે સૂર્યના તેજસ્વી વર્ણ જેવુ નિર્મળ = રાગાદિમલશૂન્ય છે [સૂર્ય જેવુ ભાસ્વર રૂપ તો દૃષ્ટાત માત્રથી લેવુ, કરણ કે તે અરૂપી છે] પોતાના સ્વભાવથી ક્યારેય ચ્યુત ન થનાર એવુ અક્ષર છે બૃહત્ = મોટુ અને બૃહક [ગુણોનુ પોષક] હોવાથી જે બ્રહ્મા વગેરે મહામુનિઓ દ્વાર

वर्ण = सूर्यसदृश, अमल = मलरहित न क्षरति = न प्रत्यवते स्वभावात् कदाचिदिति अक्षर, ब्रह्म बृहत्त्वात् वृहकत्वाच्च यद् ब्रह्माद्यै महामुनिभि गीयते ॥१७/१४॥ 'नित्यमि'त्यादि ।

नित्य प्रकृतिवियुक्त लोकालोकावलोकनाभोगम् । स्तिमिततरङ्गोदधिसमवर्णमस्पर्शमगुरुलघु ॥१५/१५॥

नित्य = ध्रुव, प्रकृतिभि मूलोत्तरभेदभिन्नकर्मस्वभावरूपाभि वियुक्त स्वतन्त्रपरिभाषया परतन्त्रपरिभाषया च सत्त्व-रजस्तमसा साम्यावस्था प्रकृति तया वियुक्तम् । लोकालोकावलोकने आभोग = विस्तार अनन्त-कालोपयोगाऽवच्छेदरूपो यस्य तत्तथा । स्तिमिततरङ्ग = निश्चलोर्मि य उदधि तत्सम, अ(नुद)वृत्तिपूर्णकलश-

कल्याणकन्दली

← [३७ उत्तरार्ध] इति । यथोक्त वीतरागस्तोत्रेऽपि → य परात्मा पर ज्योति, परम परमेष्ठिनाम् । आदित्यवर्ण तमसः परस्तादामनन्ति यम् ॥१/१॥ ← इति । श्रीरत्नप्रभसूरिभिरपि कुचलयमालाया → आदित्यवर्ण तमसः परस्ताद-स्तान्यतेज प्रचयप्रभावम् । यमेकमाहु पुरुष पुराण परात्मदेवाय नमोऽस्तु तस्मै ॥ ← इत्युक्तम् । भक्तामरस्तोत्रेऽपि → त्वामामनन्ति मुनय परम पुमासमादित्यवर्णममल तमसः परस्तात् ← [२३] इत्येव श्रीमानतुङ्गसूरिभिरुक्तम् । तत्त्वानुशासनेऽपि → तेजसामुत्तम तेजो ज्योतिषा ज्योतिरुत्तमम् । परमात्मानमर्हन्त ध्यायेन्निश्रेयसाप्तये ॥ ← [४/३९] इत्युक्तम् । शुक्लयजुर्वेदेऽपि → वेदाहमेत पुरुष महान्त आदित्यवर्ण तमसः परस्तात् ← [१८] इति प्रोक्तम् । ऋग्वेदेऽपि → ॐ नग्न सुधीर दिग्वासस ब्रह्मगर्भ सनातन उपैमि वीर पुरुषमर्हन्तमादित्यवर्ण तमसः परस्तात् स्वाहा ← इत्युक्तम् । महावाक्योपनिषदि अपि → ब्रह्मैक्य तत् आदित्यवर्ण, तमसस्तु पारे ← [८] इत्युक्तम् । तदुक्त भगवद्गीतायामपि → सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपमादित्यवर्ण तमसः परस्तात् [८/९] ← इति ।

मलरहित = शुद्धमिति । तदुक्त समाधिगतके → निर्मल केवल शुद्धो विविक्त प्रभुरव्ययः । परमेष्ठी परात्मेति परमात्मेक्षरो जिन ॥६॥ ← इति । बृहत्त्वात् बृहकत्वाच्चेति । तदुक्त विष्णुपुराणे → बृहत्त्वात् बृहणत्वाच्च तद् ब्रह्मेत्यभिधीयते ← [३/२२] इति । प्रबोधचिन्तामणौ तु → परमज्ञानयोगाच्च परमब्रह्मनामभाक् ← [४६१] इति श्रीजयशेखरसूरिभिरुक्तम् । इदञ्च 'मनो महान् मतिर्ब्रह्मा पूर्बुद्धि स्यातिरीश्वर' [वा पु ४/२५] इति वायुपुराणोक्त मति-ब्रह्मपदयो पर्यायत्वमधिकृत्याऽवगन्तव्यमित्याभाति । यद्वा → ज्ञानमेव पर ब्रह्म ← [२/३/४८] इति विष्णुपुराणवचनमवलम्ब्यापि तत् सम्यक् स्यात् परमते । महाभारते विष्णुनामसहस्रे च → परम यो महद्ब्रह्म ← [अनुशासनपर्व-१४९/९- विष्णुसहस्रनाम-९] इत्युक्तम् । प्रेमगीताया च बुद्धिसागरसूरिभिः → शुद्धात्मा श्रीमहाब्रह्म ← [५३] इत्यावेदितम् । रमणगीतायामपि → तदेक परम वस्तु शक्तिमेक प्रचक्षते । स्वरूप केऽपि विद्वांसो ब्रह्माऽन्ये पुरुष परे ॥ ← [१२/१८] इति प्रोक्तम् । शतपथब्राह्मणे → सत्यमेव ब्रह्म ← [२/१/४/१०] इत्युक्तम् । गोपथब्राह्मणे तु → मनो वै ब्रह्म ← [२/५/४] इत्युक्तम् । शाङ्ख्यायनाऽऽरण्यके तु → सर्वा वाग् ब्रह्म ← [७/२३] इत्युक्तम् । तैत्तिरीयाऽऽरण्यके तु → अन्न ब्रह्मेति व्यजानात् ← [९/२] इत्युक्तम् । तैत्तिरीयोपनिषदि च → आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात् ← [३/६] इत्युक्तम् । माण्डूक्योपनिषदि बृहदारण्यकोपनिषदि च → अयमात्मा ब्रह्म ← [मा २ वृ ४/४/५] इत्युक्तम् । द्रव्यार्थिकनयापेक्षयेदमपि सम्यक्, शुद्धात्मद्रव्यार्पणात् । एतेन → अभय वै ब्रह्म ← [४/४/२५] इति बृहदारण्यकोपनिषद्वचनमपि व्याख्यातम्, भयादिदोषापेतस्यैव तस्य शुद्धिसम्भवादिति दिक् ॥१५/१४॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → नित्य, प्रकृतिवियुक्त, लोकालोकावलोकनाभोग, स्तिमिततरङ्गोदधिसम, अवर्ण, अस्पर्श, अगुरुलघु ॥१५/१५॥ परतन्त्रपरिभाषया = साङ्ख्यदर्शनपरिभाषया । तया = प्रकृत्या वियुक्त शुद्धमित्यर्थः । तदुक्त योग-चूडामण्युपनिषदि → नित्य शुद्ध ← [१] इति । अनुद्वृत्तिपूर्णकलशस्वभावत्वात् = निभृतपरिपूर्णकुम्भशीलत्वात् निवृत्त-विकल्पोर्मिकम् । वर्णरहित स्पर्शरहितमिति । उपलक्षणाददीर्घत्वादिकमप्यवगन्तव्यम् । तदुक्त सिद्धान्तनामकत्रिशदगुणप्रदर्शनावसरे आचाराङ्गसूत्रे → से न दीहे, न हस्से, न वट्टे, न तसे, न चउरसे, न परिमडले, न किण्हे, न नीले, न लोहिए,

अक्ष कडेवाय छे [१५/१४]

गाथार्थ -- ते 'नित्य', 'प्रकृतिरहित', 'लोकालोके जेवाना उपयोगवाणु, 'नित्यरग समुद्र जेवु, 'वर्णरहित, 'स्पर्शरहित अने 'अगुरुलघु छे [१५/१५]

टीका -- परतत्त्व नित्य = ध्रुव छे प्रकृतिथी रहित छे जेन दर्शननी परिभाषा मुजब प्रकृति मूल-उत्तर लेदथी विविध प्रकारना कर्म स्वरूप छे परदर्शन = साम्यदर्शननी परिभाषा मुजब प्रकृति अ सत्त्वगुण-रजोगुण-तमोगुणानी साम्यअवस्था छे [अत्रेना मत मुजब परतत्त्व प्रकृतिरहित छे] लोकालोके जेवामा अनन्त काल सुधी उपयोगमा विच्छेद न पडे तेवा विस्तारवाणु छे जेना तरंगो शात-निश्चल छे अवा समुद्र जेवु छे, केम के ते नछि उभराता - पूर्ण कलशना जेवा स्वभाववाणु छे वर्णशून्य

સ્વભાવત્વાત્ । અવર્ણ = વર્ણરહિત, અસ્પર્શ = સ્પર્શરહિત, અગુરુલઘુ = અમૂર્તદ્રવ્યત્વાત્ અગુરુ-લઘુપરિણામો-
પેતમ્ ॥૧૭/૧૭॥ 'સર્વે'ત્યાદિ ।

સર્વાઽસવાધારહિત પરમાનન્દસુખસન્નતમસન્નમ્ । નિઃશેષકલાતીત સદાશિવાઽઘ્યાદિપદવાચ્યમ્ ॥૧૫/૧૬॥

સર્વાભિ આવાધાભિ = પીડાભી રહિતમ્ । પરમાનન્દસુખેન = મોક્ષસુખેન^૧ સર્વસાસારિકસુખાતિશાયિસુખે-
નેત્યર્થ, સઙ્ગત = યુવતમ્ । ^૨અસન્ન = સઙ્ગરહિતમ્ । નિશેષા યા કલા ^૩તથાભવ્યત્વાઽસિદ્ધત્વયોગસહ-

કલ્યાણકન્દલી

ન હાલિદે, ન સુક્ષિલે, ન સુરભિગધે, ન દુરભિગધે, ન તિત્તે, ન કડુણ, ન કસાણ, ન અબિલે, ન મહુરે, ન કક્કલે, ન મઝણ, ન ગરુણ, ન લહુણ, ન સીણ, ન ઉપ્પે, ન નિદ્દે, ન લુક્કલે, ન કાણ, ન રુદ્ધે, ન સગે, ન સ્ત્રી, ન પુરિસે, ન અન્નહા < [૧૭૧/૨] इत्युक्तम् । इदमेवाभिप्रेत्य द्वात्रिंशिकाप्रकरणे श्रीसिद्धसेनदिवाकरैः -> न शब्दो न रूप रसो नापि गन्धो न वा स्पर्शलेशो न वर्णो न लिङ्गम् । न पूर्वाऽपरत्वं न यस्याऽस्ति सज्ञा स एकः परात्मा गतिर्मे जिनेन्द्र ॥ [२१/१५] < इत्युक्तम् । तदुक्तं पञ्चसूत्रेऽपि -> से न सद्दे, न रूवे, न गधे, न रसे, न फासे, अरूवी सत्ता < [५/२] इत्यादि । अध्यात्मगीतायामपि -> नाह कृशस्तथा स्थूलो नाह कृष्णो न पीतक । रक्तो नास्मि तथा श्वेतो नीलो नास्मीति वेदम्यहम् ॥४४५॥ < इत्युक्तम् । जिनसहस्रनामस्तोत्रे जीवहर्षगणिनाऽपि -> अगन्धो अवर्णो असस्पर्शनीयः < [८] इत्युक्तम् । पञ्चास्तिकाये नियमसारेऽपि -> अरसमरूवमगध < [प.१२७ नि.४६] इत्याद्युक्तम् । ब्रह्मविद्योपनिषदि अपि -> अशब्दोऽहमरूपोऽहमस्पर्शोऽहमस्महमद्रव्य.अरसोऽहमगन्धोऽहमनादिरमृतोऽहमहम् ॥८२॥ इत्युक्तम् । योगकुण्डल्युपनिषदि अपि -> अशब्दमस्पर्शमरूपमव्यय तथाऽरस नित्यमगन्धवच्च यत् । अनाद्यनन्त महतः पर ध्रुव तदेवाव-
शिष्यत्यमल निरामयम् ॥ < [३/३५] इत्युक्तम् । कठोपनिषदि अपि -> अशब्दमस्पर्शमरूपमव्यय तथाऽरस नित्यमगन्धवच्च यत् < [१/३/१५] इत्युक्तम् । बृहदारण्यकोपनिषदि अपि -> अस्थूलमन्यवहस्वमदीर्घमलोहितम् < [१/८/८] इत्युक्तम् । न च प्राक् [१५/१४] आदित्यवर्णमित्युक्त, अधुना त्ववर्णमिति कथं नानयोर्विरोध इति शङ्कनीयम्, प्रकाशकत्वसादृश्यात् पूर्व आदित्यवर्णमित्युपमोक्तिः साम्प्रतन्त्ववर्णमित्यनेन वस्तुस्थित्युक्तिरिति न विरोध । बालावबोधाय आदित्यवर्णोपमाऽपि देशोपमैव केवलज्ञानस्य लोकालोकप्रकाशकत्वात्, तदुक्त आवश्यकनिर्युक्तौ -> चदाइच्चगहाण पहा पयासेइ परिमिय खित्त । केवलिय पुण नाण लोयालोय पयासेइ ॥१११५॥ < इति । तदुक्त मूलकारैरेव अष्टकप्रकरणे -> यच्च चन्द्रप्रभाद्यत्र ज्ञात तज्ज्ञातमात्रकम् । प्रभा पुद्गलरूपा यत्, तद्धर्मो नोपपद्यते ॥ < [३०/६] इति । तदुक्त केवलज्ञानविशिकायामपि -> चदप्पभाइणाय तु णायमित्त मुणेयव्व । जम्हा पुग्गलरूपा चदाईण पभा ण तद्धम्मो ॥ < [१८/१६-२७] इति । यथा चैतत्तत्त्व तथा विस्तरतो निरूपितमस्माभिः जयलतायाम् [खण्ड-३ स्या.रह पृ] । अगुरुलघु । प्रयोगस्त्वेव परतत्त्व अगुरुलघुपरिमाणोपेत, अमूर्तद्रव्यत्वात्, गगनवदिति ॥१५/१५॥

મૂળગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> સર્વાવાધારહિત, પરમાનન્દસુખસન્નત, અસન્ન, નિઃશેષકલાતીત, સદાશિવાઘ્યાદિપદવાચ્યમ્ ॥૧૫/૧૬॥ સર્વસાસારિકસુખાતિશાયિસુખેનેતિ । તદુક્ત પ્રજ્ઞાપનાયા -> સુરગણસુહસમ્મત સર્વદ્વાપિડિય અણતગુણ । ન વિ પાવઈ મુત્તિસુહ ણતાહિ વગ્ગવગ્ગૂહિ ॥ < [પ્ર.પદ-૨ સૂ ૫૪ ગા.૧૬૩] इति । समयसारे देवानन्दसूरिभिरपि -> सुरासुरनराणं सर्वद्वापिडिआइ सोक्खाइ जस्साणतभागे न भवति < [९] इत्युक्तम् । बौद्धानामपि सम्मतमिदं, तदुक्तं मज्झिम-
निकाये -> निव्वाणं परमं सुखं < [२/३/५] । धेरगाथायामपि -> निव्वाणसुखा परं नत्थि < [१६/१/४७८] इत्युक्तम् । मूलकारै योगविन्दो अपि -> एकान्तक्षीणसङ्कलेशो निष्ठितार्थस्ततश्च स । निराबाध सदानन्दो मुक्तावात्माऽ-
वतिष्ठते ॥५०४॥ < इत्युक्तम् । अष्टकप्रकरणेऽपि -> अपरायत्तमौत्सुक्यरहित निष्प्रतिक्रियम् । सुख स्वाभाविकं तत्र नित्यं भयविवर्जितम् ॥ < [३२/७] इत्युक्तम् । सिद्धसुखविशिकायामपि -> सिद्धसुखं सुखरासी सर्वद्वापिडिओ जइ हविज्जा । सोऽणतवग्गभइओ सव्वागासे ण माइज्जा ॥ < [२०/६] इति प्रोक्तम् ।

છે સ્પર્શરહિત છે અમૂર્ત દ્રવ્યસ્વરૂપ હોવાના કારણે અગુરુલઘુપરિણામવાળુ છે [૧૫/૧૫]

ગાથાર્થ :- પરતત્ત્વ ^૧સર્વ પીડાઓથી રહિત છે ^૨પરમાનન્દસુખથી યુક્ત છે ^૩અસગ છે ^૪બધી કલાઓથી રહિત છે ^૫સદાશિવ ^૬આદ્ય વગેરે શબ્દોથી અભિધેય છે [૧૫/૧૬]

ટીકાર્થ - પરતત્ત્વ બધી પીડાઓથી રહિત છે સર્વ સાસારિક સુખ કરતા ચઢિયાતા સુખથી યુક્ત છે તે સગરહિત છે તથાભવ્યત્વ, અસિદ્ધત્વ, યોગસહવર્તી શાપિક ચારિત્ર વગેરે આત્મસ્વભાવસ્વરૂપ અશાત્મક કલાઓથી રહિત છે, કારણ કે મુક્તિ સમયે તેના જવાની વાત શાસ્ત્રમા કહેલી છે તેમા સદા શિવ = કલ્યાણ હોવાથી તે શિવ કહેવાય છે પ્રારભમા =

૧ મુદ્રિતપ્રતો ૩૬ પદ નાસ્તિ । ૨ મુદ્રિતપ્રતો 'અસન્ન' પદ નાસ્તિ । ૩ મુદ્રિતપ્રતો -> ૫૫૫

< -> इति पाठ ।

વર્તિક્ષાયિકચારિત્રાયાત્મસ્વભાવભૂતાશલક્ષણા, તાશ્ચોડતીત સિદ્ધિરામયે તન્નિવૃત્ત્યાભિધાનાત્ । સદા શિવમત્રેતિ સદા-
શિવ, આદૌ ભવ = આદ્ય, પ્રધાનપ્રવાહાપેક્ષ્યાડ્ડિભાવેનાડ્વારિથત વા, એતદાદિપદવાચ્યમ્ । આદિના નિરજ્ઞનાદિ-
ગ્રહ, પરતત્ત્વમિતિ સર્વત્ર સમ્બન્ધનીયમ્ ॥૧૭/૧૬॥

॥ ઇતિ પશ્ચદશ ધ્યેયસ્વરૂપષોડશકમ્ ॥

કલ્યાણકન્દલી

અસદ્ગમિતિ, તદુક્ત શક્રસ્તવે → ઐ નમો ભગવતે નિ મદ્ધાય ← [૬] ઇતિ । દેવેન્દ્રસ્તવેડ્ડિ → અજરા અમરા
અસગા ય ← [૩૦૦] ઇત્યુક્તમ્ । જિનસહસ્રનામસ્તોત્રેડ્ડિ → અસદ્ગ ← [૭૩] ઇત્યુક્તમ્ । અષ્ટાવક્રગીતાયામપિ -
→ અસદ્ગો નિ રૂપ્હ, ગાન્ત ← [૧/૧૦] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત વૃહદાગ્ન્યકોપનિપદિ → અસદ્ગો હ્ય પુરુષ. ← [૪/
૩/૧૬] ઇતિ । સાદૃશ્યસૂત્રેડ્ડિ → અસદ્ગોડ્ડિ પુરુષ ← [૧/૧૮] ઇત્યુક્તમ્ । નિઃશૈષકલાતીતમિતિ, તદુક્ત ક્રપિમન્ડલ-
સ્તોત્રે → સકલ નિષ્કલ તુષ્ટ ← [૧૯] ઇત્યાદિ । અષ્ટકપ્રકરણે મૂલકારિરપિ → યો વીતરાગ સર્વજ ય. શાશ્વતમુરેશ્વર ।
ક્લિષ્ટકર્મકલાતીત સર્વથા નિષ્કલસ્તથા ॥ ← [૧/૩] ઇત્યુક્તમ્ । સિદ્ધિસમયે તન્નિવૃત્ત્યાભિધાનાત્ = તથાભવ્યત્વાદિ-
વિચ્છેદપ્રતિપાદનાત્ । અત એવ → 'સિદ્ધે નો મન્વે, નો અમન્વે ← [ ] ઇતિ આગમોડ્ડિ સદ્ગચ્છતે । તદુક્ત વિશેષા-
વચ્ચકભાષ્યેડ્ડિ → તસ્તોદડ્ડિયા ભાવા ભવ્યત્ત ચ વિણિવત્તપ સમય ← [૩૦૮૭] । → "તસ્ય મિદ્ધિ ગચ્છત
ઔદયિકાદયો ભાવા ભવ્યત્ત ચ સમક = યુગપત્ વિનિવર્તંતે । ભવા = ભાવિની સિદ્ધિર્યસ્યામો હિ ભવ્ય ડ્ડિયતે । ન
ચ સા તસ્ય ભાવિની, સાક્ષાત્ સજ્ઞાતત્વાત્ । તતોડ્ડિમા ન ભવ્ય ઇતિ ભવ્યત્ત નિવર્તંતે" ← ઇતિ તદ્વૃત્તી શ્રીહેમચન્દ્રસૂરયઃ ।

સદાગિવમિતિ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્યે → સદાગિવ પર બ્રહ્મ સિદ્ધાત્મા તથતેતિ ચ । ગર્દેસ્તદુચ્ચતેડ્ડિચદિકમેવૈવમા-
દિભિ ॥૧૩૦॥ તલ્લક્ષણાડ્ડિવિસવાદાત્ નિરાવાધમનામયમ્ । નિષ્ક્રિય ચ પર તત્ત્વ પતો જન્માદ્યયોગત ॥૧૩૧॥ ← ઇતિ ।
તદુક્ત શક્રસ્તવેડ્ડિ → સદાશિવાય ← [૬] ઇતિ । તદુક્ત શ્રીજયગેશ્વરસૂરિભિ પ્રવોધચિન્તામણો → સર્વોપપ્લવમુક્તત્વાદેપ
એવ સદાશિવઃ ← [૪૫૯] ઇતિ । સિદ્ધસહસ્રનામવર્ણનચ્છન્દે ન્યાયવિગારદેન યોગદીપિકાકૃતાડ્ડિ → સદાતન સદાશિવ
સદાશુદ્ધ સ્વામી પુરાતનપુરુષ પુરુષવર વૃષગામી ← [૨] ઇત્યુક્તમ્ ।

આદો ભવ = આદ્ય, યથોક્ત મહાભાગ્તે → ત્વમાદિદેવ પુરુષ ← [મીપ્મપર્વ ૩૮/૩૮.] ઇતિ । પ્રધાનપ્રવાહા-
પેક્ષ્યા = ઋતુસૂત્રાદેશેન શુદ્ધચિદ્ધારાવિવક્ષ્યા આદિભાવેન = પ્રાથમ્યેન અવસ્થિત વા ઇદમેવ ભગવચ્છબ્દવાચ્યમ્, યથોક્ત
વિષ્ણુપુરાણે → વાચકો ભગવચ્છબ્દસ્તસ્યાડ્ડિચસ્યાડ્ડિચાત્મન ← [૬/૮/૬૮] । યદ્વા આદિમોક્ષપદ્યપ્રકાશકત્વેન આદ્યમ્
[દૃશ્યતા મહાદેવસ્તોત્ર ગા ૪૦] ।

નિરજ્ઞનાદિગ્રહ ઇતિ । તદુક્ત શક્રસ્તવે → ઐ નમોડ્ડિર્હેતિ નિરજ્ઞનાય ← [૮] ઇતિ । આદિના નિરાકારાદિગ્રહનમપિ
બોધ્યમ્ । યદુક્ત ક્રપિમન્ડલસ્તોત્રે → નિરજ્ઞન નિરાકાર નિર્લેપ વીતમગયમ્ ॥૧૯॥ ઈશ્વર બ્રહ્મ સમ્બુદ્ધ શુદ્ધ સિદ્ધ મત
ગુરુમ્ । જ્યોતીરૂપ મહાદેવ લોકાલોકપ્રકાશકમ્ ← ॥૨૦॥ યોગપ્રદીપેડ્ડિ → ધ્યેય પરપદારૂઢ પરમાત્મા નિરજ્ઞન
← [૨૦] ઇત્યુક્તમ્ । અધ્યાત્મગીતાયામપિ → અનન્તજ્ઞાનવાન પૂર્ણો દેવો વિભુનિરજ્ઞન. ← [૧૩૯] ઇત્યુક્તમ્ । અર્હન્નામ-
સહસ્રસમુચ્યે શ્રીહેમચન્દ્રસૂરિભિરપિ → નિષ્કલદ્વો નિરજ્ઞન. ← [૨/૧૦] ઇત્યુક્તમ્ । પરમાત્મદ્વાત્રિશિકાયા અમિતગતિ-
નાડ્ડિ → નિરજ્ઞન નિત્યમનન્તમેક ત દેવમાત્ર ગરણ પ્રપદ્યે ← [૧૮] ઇત્યુક્તમ્ । જિનસહસ્રનામસ્તવને આશાધરેણાપિ
→ શુદ્ધો નિસ્તમસ્કો નિરજ્ઞન. ← [૧૫] ઇત્યુક્તમ્ । તદુક્ત જ્ઞાનાર્ણવેડ્ડિ → નિષ્કલ કરણાતીતો નિર્વિકલ્પો નિરજ્ઞન ।
અનન્તવીર્યતાપત્રો નિત્યાનન્દાભિનદિત ॥ ← [૪૨/૭૩] ઇતિ । યથોક્ત શ્વેતાશ્વતરોપનિપદિ અપિ → નિષ્કલ નિષ્ક્રિય
જ્ઞાન્ત નિરવદ્ય નિરજ્ઞનમ્ ← [૬/૧૯] । તદુક્ત યોગીન્દ્રેણાપિ પરમપ્પયાસગ્રન્થે → અસ્તુ ગિરજણુ સિત ← [ ] ઇતિ ।
યોગચૂડામણ્યુ-પનિપદિ અપિ → ઐ નિત્ય શુદ્ધ નિર્વિકલ્પ નિરજ્ઞન નિરાશ્વાત ← [૭૨] ઇત્યાદ્યુક્તમ્ । દ્વાત્રિશિકાપ્રકરણે
શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકૃરપિ → વ્યક્ત નિરજ્ઞનમસસ્કૃતમેકવિદ્ય વિદ્યામહેશ્વરમયાચિતલોકપાલમ્ । બ્રહ્માક્ષર પરમયોગિનમાદિસહ્ય
યસ્ત્વા ન વેદ ન સ વીર ' હિતાનિ વેદ ॥ ← [૨/૧] ઇત્યુક્તમ્ । યોગસારેડ્ડિ → નિષ્કલો નિર્મમ. જ્ઞાન્ત. સર્વજ શુભદ.
પ્રમુ । સ એવ ભગવાનેકો દેવો જોયો નિરજ્ઞન. ॥ ← [ ] ઇતિ પ્રોક્તમ્ । યોગસારપ્રાપ્તે અમિતગતિનાડ્ડિ → એકાન્ત-
ક્ષીણસદ્કલેશો નિષ્ઠિતાર્થો નિરજ્ઞન. । નિરાવાય સદાનન્દો મુક્તાડ્ડિમાડ્ડિવતિષ્ઠતે ॥ ← [૭/૨૯] ઇત્યુક્તમ્ ॥૧૫/૧૬॥

ઇતિ મુનિયશોવિજયવિરચિતાયા કલ્યાણકન્દલ્યા પશ્ચદશષોડશક-યોગદીપિકાવિવરણમ્ ।

આદિમા ઉત્પન્ન થવાથી તે આદ્ય કહેવાય છે અથવા પ્રધાન [મુખાદિના] પ્રવાહની અપેક્ષાએ આદિભાવરૂપે = પ્રાથમિક ભાવરૂપે
રહેલ હોવાથી આદ્ય કહેવાય છે ગાથામા રહેલ આદિ શબ્દથી નિરજ્ઞન વગેરેનું શબ્દાનુ કરવું અર્થાત્ નિરજ્ઞન વગેરે શબ્દો
દ્વારા તે વાચ્ય છે ઉદેશ્ય [વિશેષ્ય] તરિકે પતત્ત્વનો નવત્ર નમય નેડ્ડિવો જે અમે છેલ્લી ચારેય ગાથામા કહેલ છે [૧૫/૧૬]

૧૫ મા પોઢશકનો રવાધ્યાય

(અ) નીચેનામાથી કોઈ પાણ સાત પ્રશ્નના જવાબ વિસ્તારથી લખો

- ૧ સમવસરાણસ્થ જિનના ધ્યાનનુ વાર્ગન કરો
- ૨ નિરાલબન ધ્યાન સમજાવો
- ૩ પરમાત્મા રોગાદિ કેવી રીતે દૂર કરે ?
- ૪ સામર્થ્ય યોગને સમજાવો
- ૫ સાલબન ધ્યાન દ્વારા સાધક કેવો બને ?
- ૬ બાણપાત દટાત અને તેની યોજના સમજાવો
- ૭ પરતત્ત્વના કોઈ પાણ ૧૫ વિશેષાણ સમજાવો
- ૮ અપરતત્ત્વના ગમે તે ૧૫ વિશેષાણ બતાવો
- ૯ નિરાલબન યોગ કયા સુધી હોય ?
- ૧૦ કેવલજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ સમજાવો

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) તત્ત્વકાયઅવસ્થા	(A) મોક્ષ
(૨) ધર્મકાય અવસ્થા	(B) તીર્થંકર
(૩) નિત્ય	(C) પરતત્ત્વ
(૪) નિષ્કલ	(D) અપરતત્ત્વ
(૫) નિષ્ક્રિય	(E) યોગનિરોધ
(૬) ત્રિલોકમસ્તક	(F) અક્ષર
(૭) સર્વોત્તમ	(G) ભવ્યત્વાદિશૂન્ય
(૮) મોક્ષસાધન	(H) સિદ્ધશીલા
(૯) નિરજન	(I) કેવલજ્ઞાન
(૧૦) સામર્થ્યયોગ	(J) યોગદષ્ટિસમુચ્ચય

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ પ્રશસ્ત સાલબન ધ્યાનમા પ્રકારે ભગવાનનુ વાર્ગન કરેલ છે (૧૧, ૨૧, ૨૭)
- ૨ પરતત્ત્વનુ પ્રકારે ગ્રંથકારશ્રીએ નિરૂપણ કરેલ છે (૨૧, ૨૨, ૨૩)
- ૩ ૧૫ મા પોઢશકમા પ્રથમ શ્લોકમા અપર તત્ત્વનુ નિરૂપણ છે (૩, ૪, ૫)
- ૪ તત્ત્વના આલબનથી તત્ત્વનો અવિર્ભાવ થાય છે (પર, અપર, ધર્મ, પુણ્ય)
- ૫ કેવલજ્ઞાનની વિશેષતા શ્રીમદ્જીએ બતાવેલ છે (૬, ૭, ૨૧)
- ૬ ‘આદ્ય’ શબ્દની વ્યાખ્યા કરવામા આવેલ છે (૨, ૩, ૪)
- ૭ કિલ્બિષનો અર્થ છે (એક પ્રકારના દેવ, પાપ, ભોગ)
- ૮ અનાલબન યોગ પરતત્ત્વમા વસ્તુત છે (પ્રતિષ્ઠિત, અપ્રતિષ્ઠિત)
- ૯ વરોણ્યશબ્દથી અભિધેય તત્ત્વ છે (પર, અપર, નવ)
- ૧૦ પ્રાતિભજ્ઞાન જ્ઞાન સ્વરૂપ છે (મતિ, શ્રુત, વિલક્ષણ)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પાણ નિશાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ રાખવો

કત્યાણકદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ પરમાત્માના કોઈ પણ ૨૦ અતિશય બતાવો
- ૨ પરમાત્માની ધર્મકાય વગેરે ત્રણ અવસ્થા જાણાવો
- ૩ પ્રભુજીના અતિશયોનુ ધ્યાન એ પિડસ્થ, પદસ્થ કે રૂપસ્થ ? કોના મતાનુસાર ? તે દર્શાવો
- ૪ શુ ભગવાનનુ ૩૫ ઉત્કૃષ્ટ હોવુ જરૂરી છે / શાસ્ત્રાધારે મમજાવો
- ૫ યોગબિદુ મુજબ તીર્થંકરપાણુ કઈ રીતે પ્રાપ્ત થાય ?
- ૬ પ્રાતિભ જ્ઞાન ઓળખાવો
- ૭ પરતત્ત્વને જોનાર મર્વ વસ્તુ કેવી રીતે જાણે /
- ૮ જિનકલ્પી વગેરેને નિરાલબન ધ્યાન કઈ રીતે મળવે ?
- ૯ પરતત્ત્વધ્યાન શા માટે નિરાલબન જ કહેવાય ?
- ૧૦ આદિત્યવર્ણની ઉપમા પરતત્ત્વમા કઈ રીતે મગત થાય ?

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના સંક્ષેપમા જવાબ આપો

- ૧ કોઈ પણ આઠ લબ્ધિ બતાવો
- ૨ આઠ પ્રાતિહાર્ય જાણાવો
- ૩ અપર તત્ત્વના વિશેષ ૩૫ નામ યાદ કરો (મૂળ ગ્રંથમા ન બતાવેલ હોય તેવા)
- ૪ પર તત્ત્વના વિરોધ ૨૫ નામ દર્શાવો (મૂળ ગ્રંથ ન બતાવેલ હોય તેવા)
- ૫ પરમેશ્વરની વ્યાખ્યા વિશ્વકર્માના અભિપ્રાયથી મમજાવો
- ૬ વિધગુપુરાણ મુજબ પરમેશ્વરની વ્યાખ્યા શુ છે /
- ૭ પરમાત્મામા મર્વવ્યાપીપાણુ કઈ રીતે માની શકાય ?
- ૮ 'શુકલજ્ઞાનોપયોગ' પદનો અર્થ બતાવો
- ૯ રૂપસ્થ ધ્યાનના ચાર પ્રકાર દર્શાવો
- ૧૦ ચિત્તના પાચ પ્રકાર જાણાવો
- ૧૧ મર્વ ક્રિયાની સકળતા શેમા રહેલી છે ?
- ૧૨ બ્રહ્મતત્ત્વમા રહેલ બૃહત્તમત્વ શુ છે ?
- ૧૩ મન્યાસના બે પ્રકાર ઓળખાવો
- ૧૪ પ્રતિમા દ્વારા સિદ્ધનુ ધ્યાન સાલબન કહેવાય ? શા માટે ?
- ૧૫ ધ્યેય તત્ત્વની ચાર દશા જાણાવો
- ૧૬ મુડકોપનિષત્તમા ઈષુકારદૃષ્ટાત કઈ રીતે જાણાવેલ છે ?
- ૧૭ ભાગવતમા ઈષુકાર ઉદાહરણ કેવી રીતે દર્શાવેલ છે ?
- ૧૮ કેવલજ્ઞાન આત્માની બહાર જાય તો શુ થાય ?
- ૧૯ બ્રહ્મ શબ્દના પાચ અર્થ જાણાવો
- ૨૦ પરતત્ત્વ આઘ કઈ રીતે ?

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ સામર્થ્યયોગ   નો વિષય છે (શાસ્ત્ર, અનુભવ, સમજણ)
- ૨   અપૂર્વકરણ વખતે તાત્ત્વિક ધર્મસન્યાસ હોય (પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય)
- ૩   ને અન્ય દર્શનકારો અસપ્રજ્ઞાત સમાધિ કહે છે (ક્ષપકશ્રેણી, કેવલજ્ઞાન, સમાપત્તિ)
- ૪   દેહાતીત છે (પરતત્ત્વ, અપરતત્ત્વ, કેવલજ્ઞાન)
- ૫   અધકાર   સ્વરૂપ છે (ભાવ, અભાવ, અજ્ઞાન)
- ૬   સિદ્ધ પરમાત્મામા ભવ્યત્વ   (હોય, ન હોય, ઉત્કૃષ્ટ હોય)

ષોડશ સમરસષોડશકમ્

एव परतत्त्वमभिधाय तद्दर्शनानन्तरं यद्भवति तदाऽऽह —> 'एतदि'त्यादि ।

एतद्दृष्ट्वा तत्त्वं परममनेनैव समरसापत्तिः । सञ्जायतेऽस्य परमा परमानन्द इति यामाहुः ॥१६/१॥

एतत् = પ્રસ્તુત પરમ તત્ત્વ દૃષ્ટ્વા અનેનૈવ = પરતત્ત્વેન સમરસાપત્તિ = એકતા સજ્જાયતે અસ્ય = દૃષ્ટુ કેવલિન, પરમા = પ્રધાના, પરમાનન્દ્વ ઇતિ યા = સમરસાપત્તિ આહુ વેદાન્તવાદિન ॥૧૬/૧॥ પરતત્ત્વસ્યૈવ શબ્દાન્તરાભિધેયતામાહ —> 'સે'ત્યાદિ ।

સૈષાઽવિદ્યારહિતાવસ્થા પરમાત્મશબ્દવાચ્યેતિ । એવૈવ ચ વિજ્ઞેયા રાગાદિવિવર્જિતા તથતા ॥૧૬/૨॥

અવિદ્યયા = પરતન્ત્રપ્રસિદ્ધાઽજ્ઞાનરૂપયા રહિતાઽવસ્થા સા ઇષા યા પરતત્ત્વરૂપા પરમાત્મશબ્દેન વાઘ્યા, ઇતિ

કલ્યાણકન્દલી

મૂળગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> એતત્ પરમ તત્ત્વ દૃષ્ટ્વા અનેનૈવ અસ્ય પરમા સમરસાપત્તિ. સજ્જાયતે યા 'પરમાનન્દ' ઇતિ આહુ. ॥૧૬/૧॥ સમરસાપત્તિઃ = એકતા = જીવ-બ્રહ્મણોરભેદ. । ઇદશ્ચાત્રાવધેયમ્- દ્વિતીયષોડશકે [ગાથા-૧૫] નવમ-ષોડશકે [ગાથા-૮] એકાદશષોડશકે [ગાથા-૧૧] અત્ર ચ સમરસાપત્તિશબ્દ. મૂળકૃત્પ્રયુક્તઃ તથાપિ યોગદીપિકાકૃતા સર્વત્ર સન્દર્ભા-ચનુસારેણ વિભિન્ના વ્યાખ્યા કૃતા । તત્ત્વ કદાગ્રહ વિમુચ્ય શબ્દદુરાગ્રહ ત્યક્ત્વા મુમુક્ષુભિઃ સર્વત્ર તાત્પર્યાર્થપરતયા ભાવ્યમિત્યુપદેશો લખ્યતે । સમરસાપત્તિ = જીવબ્રહ્મૈક્ય 'પરમાનન્દ' ઇતિ વેદાન્તવાદિન આહુઃ । યથોચ્યતે વેદાન્તિભિઃ. —> સ્વયંજ્યોતિ. આત્મૈષ પરમાનન્દઃ । સ ઇષ સુખસ્ય પરાકાષ્ઠા ॥ < [ ] ઇતિ । —> યો વૈ ભૂમા તત્સુખમ્ < [૭/૨૩/૧] ઇતિ છાન્દોગ્યોપનિષદ્વચનસ્યાઽપ્યત્રૈવ તાત્પર્યમ્, 'ભૂમા = નિરતિશયમહાન્' ઇતિ વાસુદેવશાસ્ત્રી [સિ.વિ વૃત્તિ. પૃ.૧૪૪] । યથોક્ત નાદવિન્દૂપનિષદિ —> તેનૈવ બ્રહ્મભાવેન પરમાનન્દમશ્નુતે < [૨૦] । વૃહદારણ્યકોપનિષદિ અપિ —> ઇષ એવ પરમાનન્દઃ < [૪/૩/૩૩] ઇત્યુક્તમ્ । યદપિ જાબાલોપનિષદિ —> યદા પશ્યતિ ચાત્માન કેવલ પરમાર્થતઃ । માયામાત્ર જગત્ કૃત્સન્ તદા ભવતિ નિવૃત્તિઃ ॥ < [૯/૧૨] ઇત્યુક્ત તત્રાપિ નિવૃત્તિપદેન પરમાનન્દ એવ તદભિમત । મધુસૂદનેનાઽપિ ભક્તિરસાયને —> ભગવાન્ પરમાનન્દસ્વરૂપઃ સ્વયમેવ હિ < [૧/૧૦] ઇતિ વદતા મુક્તિસ્વરૂપમેવાઽઽવેદિતમિતિ ધ્યેયમ્ । તદુક્ત સિદ્ધાન્તવિન્દૌ અપિ મધુસૂદનેનૈવ —> વિદ્યાયા અવિદ્યાનિવૃત્તૌ સ્વપ્રકાશતયા સ્વયમેવ પરમાનન્દરૂપેણ પ્રકાશતે < [શ્લો ૯ પૃ ૧૪૬] ઇતિ । અષ્ટકપ્રકરણે મૂળકારૈરપિ —> પરમાનન્દરૂપ તદ્ ગીયતેઽન્યૈર્વિચક્ષણૈઃ । ઇત્ય સકલકલ્યાણરૂપત્વાત્ સામ્પ્રત હૃદ. ॥ < [૩૨/૮] ઇત્યુક્ત્યા અન્યપદેન વેદાન્તિગ્રહણમકારિ । જન્માદિવિરહેણ પરમાનન્દ. વ્યાપ્ત., તદુક્ત શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્યે —> જન્મા-ભાવે જરામૃત્યોરભાવો હેત્વભાવત. । તદભાવે ચ નિ.શેષદુ.સ્વાભાવ. સદૈવ હિ ॥ પરમાનન્દભાવશ્ચ તદભાવે હિ શાશ્વત । વ્યાવાધા-ભાવસસિદ્ધ. સિદ્ધાના સુખમુચ્યતે ॥ < [૧૧/૫૧-૫૨] 'તદભાવે = નિ.શેષદુ.સ્વાભાવે' ॥૧૬/૧॥

મૂળગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> સા ઇષા અવિદ્યારહિતાવસ્થા પરમાત્મશબ્દવાચ્યા ઇતિ । ઇષા એવ ચ રાગાદિવિવર્જિતા તથતા વિજ્ઞેયા ॥૧૬/૨॥

પરતન્ત્રપ્રસિદ્ધાઽજ્ઞાનરૂપયા = વેદાન્તિ-બૌદ્ધાદિદર્શનપ્રસિદ્ધાઽજ્ઞાન-માયાદિસ્વરૂપયા રહિતાવસ્થા ॥૧૬/૨॥

❀ રતિદાયિની ❀

આ રીતે ૧૫ મા ષોડશકમા પરતત્ત્વને જાણાવીને પરતત્ત્વના દર્શન પછી જે થાય છે તેને ગ્રથકારશ્રી જાણાવે છે
ગાથાર્થ :- આ શ્રેષ્ઠ પરતત્ત્વને જોઈને તેનાથી જ આ કેવલીને શ્રેષ્ઠ સમરસપ્રાપ્તિ થાય છે, જેને 'પરમાનન્દ' કહે છે [૧૬/૧]

ટીકાર્થ :- આ પ્રસ્તુત શ્રેષ્ઠ પરતત્ત્વને જોઈને આ જ પરતત્ત્વ વડે તેના દૃષ્ટા કેવલીને પ્રધાન એવી સમરસપ્રાપ્તિ = જીવ અને બ્રહ્મતત્ત્વની એકતા ઉત્પન્ન થાય છે કે જે સમરસાપત્તિને વેદાન્તીઓ પરમાનન્દ કહે છે [૧૬/૧]

પરતત્ત્વ જે અન્ય શબ્દ વડે વાચ્ય છે તેને ગ્રથકારશ્રી જાણાવે છે

ગાથાર્થ :- પરતત્ત્વ એ જ અવિદ્યારહિત અવસ્થા છે પરમાત્મશબ્દથી વાચ્ય છે આ જ અવસ્થા રાગાદિરહિત તથતા જાણાવી [૧૬/૨]

❀ પરતત્ત્વના પચાચિ શબ્દો ❀

ટીકાર્થ :- અન્ય દર્શનમા પ્રસિદ્ધ અજ્ઞાન સ્વરૂપ અવિદ્યાથી રહિત અવસ્થા તે આ પરતત્ત્વસ્વરૂપ છે તે પરમાત્મશબ્દથી

શબ્દ સ્વરૂપદર્શને । એવૈવ ચ અવસ્થા વિદ્યેયા રાગાદિભિર્વિવર્જિતા તથ્ય = સત્ય રૂપમાત્મન તત્તા ॥૧૬/૨॥

અસ્યામેવાઽવસ્થાયા તન્નાન્તરોક્તમન્યદપિ સવાદયન્નાહ -> વૈશેષિકે'ત્યાદિ ।

વૈશેષિકગુણરહિતઃ પુરુષાઽસ્યામેવ ભવતિ તત્ત્વન । વિચ્ચાતરીપકલ્પસ્ય ઢન્ત જાત્યન્તરાઽપ્રાપ્તઃ ॥૧૬/૩॥

વિશેષે ભવા = વૈશેષિકા તે ચ તે ગુણાશ્ચ વૃદ્ધિ-સુખ-દુઃખ-લેપ-પ્રયત્નારતૈ રહિત પુરુષોઽસ્યામેવા-વસ્થાયા ભવતિ તત્ત્વેન = પરમાર્થેન । તેનાઽસ્વપ્નદશુદ્ધજ્ઞાન-સુખાયન્વસ્થાત્મદત્ત્યરૂપાઽપિ અશુદ્ધજ્ઞાનાદભાવરૂપા

કલ્યાણકન્દલી

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ -> તત્ત્વેન અમ્યામેવ પુરુષ વૈશેષિકગુણરહિતો ભવતિ, વિચ્ચાતરીપકલ્પમ્ય ઢન્ત । જાત્યન્તરાઽપ્રાપ્તે ॥૧૬/૩॥

વિશેષે ભવા = વૈશેષિકાઃ = અનિત્યા કર્માપારિકા અશુદ્ધા ઇતિ યાવત્ । -> માગયમુસ્સો ધુવ્વાં મુક્સો <- [૩૮૯] ઇતિ શ્રાવકપ્રજ્ઞાવિવચનાત્, -> અત્યં વિષયાતીત નિગપમ્ય સ્વભાવજમ્ । અવિન્નિત્ત મુસ યત્ર સ મોશ પરિપલ્થતે ॥ <- [૧૩/૮] ઇતિ જ્ઞાનાર્ણવવચનાત્, -> અમરીરા જીવણા ઉવડ્ના દમણે ય નાણે ય । માગારમણાગાર લક્ષણમેય તુ સિદ્ધાણ ॥૧૬:૦॥ ન વિ અલ્પિ માણુમાણ ત મુક્સ નત્રિ ય સચ્ચંદવાણ । જ સિદ્ધાણ મુક્સ અચ્ચાવાહ ઉવગયાણ ॥૧૬:૦॥ <- [પ્ર પદ-૨ મૂ. ૫] ઇતિ દેવેન્દ્રસ્તવપ્રકીર્ણક-[૨૦૪]-પ્રજ્ઞાપનાવચનાદિતશ્ચ અચ્ચંદશુદ્ધજ્ઞાન-સુખાયન્વસ્થાત્મદત્ત્યરૂપાઽપિ અશુદ્ધજ્ઞાનાદભાવરૂપા = મરિકલ્પકજ્ઞાન-વૈષમ્યમુસાદિવિગ્દ્ધસ્વરૂપા મુક્તિ મિદ્ધા । ઇદમેવાભિ-પ્રેત્ય યોગવિન્દૈ -> ચૈતન્ય ચેહ મશુદ્ધ મ્થિત મરંગ્ય વેદકમ્ । તત્ત્વે જ્ઞાનનિર્ણયન્તુ પ્રાકૃતાપેક્ષયા મંવંત ॥૪૫:૬॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । પ્રાકૃતાપેક્ષયા = વિકલ્પરૂપમાનમજ્ઞાનવિવચના । અશુદ્ધજ્ઞાનાદંજ્ઞાનાદિરૂપતયા કર્મપ્રકૃતિર્મત્ત્વાન મુક્તાવનુવૃત્તિરિતિ તુ પરંપામપિ સમ્મતમેવ । તદુક્ત વિષ્ણુપુરાણે -> દુ સ્વાજ્ઞાનમયા ર્મા પ્રકૃતેસ્ને તુ નાત્મન <- [૬/૭/૨૦] । શુદ્ધજ્ઞાન-સુખાદિકન્ત્વાત્મવર્મત્વાદપર્વોઽનનાવિરમંવ । અચ્ચંદાનન્તાનુપમમુસ સિદ્ધાના -> ન વિ અલ્પિ માણુસાણ ત મુક્સ નેવ મચ્ચંદવાણ । જ સિદ્ધાણ મુક્સ અચ્ચાવાહ ઉવગયાણ ॥૫૮:૦॥ <- ઇત્યં આવશ્યકનિર્ણયકો દર્શિતમ્ । તત્ત્વાનુશાસને નાગ-મેનેનાપિ -> આત્માયત્ત નિરાવાયમર્તાન્દ્રિયમનશ્વમ્ । પ્રાતિકર્મચ્ચાદૃત પત્તમ્મોશમુસ વિદુ ॥૨૪:૦॥ પદત્ર ચક્રિણા સૌર્ય યચ્ચ સ્વર્ગે દિવૌરુમામ્ । કલગાઽપિ ન તત્તુલ્ય મુસમ્ય પર્માત્મનામ્ ॥૨૫:૬॥ <- ઇત્યુક્તમ્ ।

યત્તુ પરે તમ્ય નિર્ગુણત્વમુચ્યતે તત્તુ ગુણાભિમાનશૂન્યતાપેક્ષયાઽવગન્તવ્યમ્, ભગવદ્ગીતાયા -> માનાપમાનયોન્તુલ્યસ્તુલ્યો મિત્રાગ્નિપ્રલયો । સર્વારમ્ભપરિત્યાગી ગુણાર્તાત મ ડ્યતે ॥ <- [૧૪/૨૮] ઇત્યેવસ્ત્રુપેણ ગુણાભિમાનશૂન્યતયેવ ગુણાર્તાતત્ત્વમ્ય પ્રતિપાદનાત્ । તદુક્ત વૃહન્નાગદીપુરાણે -> પમ્તુ નિર્ગુણ પ્રાંક્તો દ્યદ્દાગ્નુતોઽપ્ -> [૩૩/૫૭] । તતશ્ચ જ્ઞાનાદિસત્ત્વેઽપિ તદનભિમાનાભિમાનામ્યા નિર્ગુણત્વ-મગુણત્વસિદ્ધે । મુક્તાવાત્મન મત્ત્વેઽપિ જ્ઞાનાઽસત્ત્વે -> જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્વાત્મા <- [૧૧/૨૮] ઇતિ સોગપુરાણવચનમપિ વિપટંત । પ્તેન -> મુક્તિર્હિત્વાઽન્યધારૂપ સ્વરૂપેણ વ્યવસ્થિતિ <- [૨/૧૦/૬] ઇતિ ભાગવતોક્તિ વ્યાખ્યાતા । મોક્ષધર્મેઽપિ -> યથા દીપ પ્રકાશાત્મા સ્વલ્પો વા યત્રિ વા મહાન્ । જ્ઞાનાત્માન તથા વિદ્યાદાત્માન સર્વજન્તુપુ ॥ <- [૨૧૦/૩૦] ઇત્યુક્તમિતિ । યદપિ ભાગવતે -> મુસ દુ સ-મુસાત્ત્ય <- [૧૧/૧૯/૪૨] ઇત્યુક્તમ

વાચ્ય છે જાથામા ગ્હેલ ઇતિ શબ્દ સ્વરૂપદર્શક છે આ જ અવસ્થા રાગાદિગઢિત જાણવી તથ્ય = આત્માનુ સત્ય સ્વરૂપ આત્માની સત્યસ્વરૂપતાના દર્શક તથાશબ્દથી તે વાચ્ય છે [૧૬/૨]

આ જ અવસ્થામા અન્યદર્શનોક્ત બીજુ પણ ઘટાવતા ગ્રંથકારથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- પરમાર્થથી આ જ અવસ્થામા પુરુષ વૈશેષિકગુણોથી ગઢિત થાય છે બુજાયેલ દીપક જેવો તો જાત્યન્તર પ્રાપ્ત ન કરી શકે [૧૬/૩]

મુહિતની વિચારણા

દીકાર્થ :- વિશેષ પ્રકારની અવસ્થામા ઉત્પન્ન થનાર ગુણો = વૈશેષિક ગુણ બુદ્ધિ, મુખ, દુ ખ, ઈચ્છા, દેય, પ્રયત્ન એ વૈશેષિકગુણ = વિશેષગુણ છે આ બધા વિશેષ ગુણોથી રહિત એવો પુરુષ આ જ અવસ્થામા પરમાર્થથી હોય છે તેથી અખઃ શુદ્ધ જ્ઞાન, મુખ વગેરે સ્વરૂપે અન્યથી = વિદ્યમાન એવા આત્મદ્રવ્યસ્વરૂપ મુક્તિ પણ અશુદ્ધ જ્ઞાનાદિના અભાવસ્વરૂપ છે - એવુ બિદ્ય થાય છે બીજાને અભિમત તર્વથા અભાવસ્વરૂપ મુક્તિ વાન્તવિક નથી, કારણ કે બુજાયેલ = નષ્ટ થયેલ

મુવિતિ સિદ્ધા, જ તુ સર્વથાઽભાવરૂપા બૌદ્ધાભિમતા, વિધ્યાતદીપેન કલ્પસ્ય સર્વથાતુચ્છરૂપસ્યાઽઽત્મનો હન્તિ એતિ પ્રત્યવધારણે જાત્યન્તરસ્ય = દોષવત સતોઽદોષવત્ત્વસ્ય અપ્રાપ્તે । જ હિ ચરવિષાણાદિવત્ તુચ્છરૂપતામાપન્નોઽ-વિદ્યારહિતાવસ્થા વસ્તુસર્તી ભજતે એતિ જાત્યન્તરઽપ્રાપ્તિ । જ વ સ્વાઽભાવાર્થ કસ્યચિત્ પ્રવૃત્તિ સમ્ભવતીતિ પુરુષાર્થત્વાદન્વચ્યાત્મદ્રવ્યસ્યોવતાવસ્થૈવ મુવિતર્ઘટતે । એતેન —> સર્વથા સન્તાનોચ્છેદ એતિ કેષાશ્ચિત્ બૌદ્ધાના, શુદ્ધક્ષણોત્પાદ એત્યન્યેષા વ મત નિરસ્ત ભવતિ, અનન્વિતશુદ્ધક્ષણાના મુવિતત્વે 'અન્યાન્યચિત્તશુદ્ધક્ષણમુવિતસાક્ષર્ય-કલ્યાણકન્દલી

કલ્યાણકન્દલી

તદપિ વૈપયિકસુખોચ્છેદપરતયાઽવગન્તવ્યમ્, અન્યથા —> દુઃખ દુઃખ-સુખાત્યય <— એત્યપિ વિનિગમનાવિરહેણ સુત્ત્વ સ્યાદિતિ ધ્યેયમ્ । —> સુખમાત્યન્તિક યત્ર બુદ્ધિગ્રાહ્યમતીન્દ્રિયમ્ । ત વૈ મોક્ષ વિજાનીયાત્ દુષ્પ્રાપમકૃતાત્મભિ ॥ [ ] એત્યપિ મોક્ષ-સુખપ્રતિપાદકમ્ । વ્યવચ્છેદમાહ - ન તુ સર્વથાઽભાવરૂપા વિધ્યાતદીપકલ્પા બૌદ્ધાભિમતા મુક્તિ. । તદુક્ત અશ્વઘોષનામ્ના બૌદ્ધાચાર્યેણ સૌદરનન્દકાવ્યે —> દીપો યથા નિવૃત્તિમભ્યુપેતો નૈવાવનિ ગચ્છતિ નાન્તરિક્ષમ્ । દિશ ન કાશ્ચિત્ વિદિશ ન કાશ્ચિત્ સ્નેહક્ષયાત્ કેવલમેતિ શાન્તિમ્ ॥ જીવસ્તથા નિવૃત્તિમભ્યુપેતો નૈવાવનિ ગચ્છતિ નાન્તરિક્ષમ્ । દિશ ન કાશ્ચિત્ વિદિશ ન કાશ્ચિત્ ક્લેશક્ષયાત્ કેવલમેતિ શાન્તિમ્ ॥ <— [૧૬/૨૮-૨૯] એતિ પ્રાક્ [પૃષ્ઠ-૨૧] દર્શિતમેવ । ન ચૈતદ્ યુક્તમ્, નિરુક્તરીત્યા વિધ્યાતદીપેન કલ્પસ્ય = તુલ્યસ્ય સર્વથા તુચ્છરૂપસ્ય આત્મનઃ સ્વીકારે દોષવત્ = અવિદ્યોપપ્લુતસ્ય સતોઽદોષવત્ત્વસ્ય = અવિદ્યારહિત્યસ્ય અપ્રાપ્તેઃ = પ્રાપ્ત્યસમ્ભવાત્ । એતેન —> પ્રદીપસ્યેવ નિર્વાણ વિમોક્ષસ્તસ્ય ચૈતસઃ <— [ ] એતિ નિરાકૃતમ્ । વસ્તુત. પ્રદીપ-જીવયો. દ્રવ્યત્વેન ધ્વસાઽપ્રતિયોગિત્વાત્ રૂપાન્તરેણાવસ્થિતિરેવ સિધ્યતીત્યવદામ મોક્ષરત્નાયામ્ [માષારહસ્ય-ટીકા પૃ ૨૮૪] । ધર્માનન્દનામ્ના બૌદ્ધભિક્ષુણાઽપિ —> શૂન્ય વક્તુ ન શક્યતે સુખશ્ચાઽસ્તિ <— એત્યુક્તમ્ । યુક્તશ્ચૈત્ । ન વ સ્વાભાવાર્થ કસ્યચિત્ પ્રેક્ષાવત પ્રવૃત્તિઃ સમ્ભવતિ, અન્યથા પ્રેક્ષાવત્ત્વહાનેઃ । યથા ચૈતતત્ત્વ તથાઽભિહિતમસ્માભિ નાસ્તિકમતનિરાસે ભાનુમત્યભિધાનાયા ન્યાયાલોકટીકાયામ્ [પૃ ૨૧] ।

પુરુષાર્થત્વાત્ = પુરુષેણ સ્વવૃત્તિતયાઽર્થ્યમાનત્વાત્ અન્વચ્યાત્મદ્રવ્યસ્ય = મનુષ્યત્વાદિના નટસ્ય સત આત્મત્વેનાનુવૃત્તસ્ય દ્રવ્યસ્ય ઉક્તાવસ્થૈવ = અલ્પશુદ્ધજ્ઞાન-સુખાદ્યાત્મિકૈવ મુક્તિઃ ઘટતે । એતેન = આત્મદ્રવ્યાન્વયપ્રતિપાદનેન, અસ્ય ચાગ્રે નિરસ્તમિત્યનેનાઽન્વય । સર્વથા = નિરન્વય સન્તાનોચ્છેદ = ચૈત્રાદ્યાત્મસન્તતિધ્વસ એતિ કેષાશ્ચિત્ અશ્વઘોષાદીના બૌદ્ધાના, શુદ્ધક્ષણોત્પાદઃ = અનુપપ્લવચિત્સન્તત્યુત્પત્તિ મુક્તિ એતિ અન્યેષા વ = વિજ્ઞાનાદૈવતાદિના સૌગતાના હિ મત નિરસ્તમ્, આત્મત્વેનાત્મદ્રવ્યાન્વયસ્ય સાધનાત્ । યદોક્ત યોગસારપ્રાભૃતેઽપિ —> દુરિતાનીવ ન જ્ઞાન નિર્વૃત્તસ્યાપિ ગચ્છતિ । કાશ્ચનસ્ય મલે નટ્ટે કાશ્ચનત્વ ન નશ્યતિ ॥ ન જ્ઞાનાદિગુણાભાવે જીવસ્યાસ્તિ વ્યવસ્થિતિ । લક્ષણાપગમે લક્ષ્ય ન કુત્રાઽપ્ય-વતિષ્ઠતે ॥ <— [૭/૨૧-૨૨] એતિ । વિજ્ઞાનાદૈવતમતનિરાકરણાયાઽઽહ- અનન્વિતશુદ્ધક્ષણાના = આત્મદ્રવ્યવિનિર્મુક્તશુદ્ધજ્ઞાન-ક્ષણાના મુક્તિત્વે સ્વીક્રિયમાણે અન્યાન્યચિત્તશુદ્ધક્ષણમુક્તિસાદ્યર્થપ્રસન્નાત્ = નિરન્વયનટ્ટૈવ-ચૈત્રાદ્યાત્માઽવ્યવહિતોત્તરોત્પન્નનિરુપ-પ્લવવિજ્ઞાનક્ષણાત્મકમુક્ત્યભેદાપત્તે । ન હાન્વચ્યાત્મદ્રવ્યવિરહે શુદ્ધચિત્ક્ષણાના ભેદકમસ્તિ કિશ્ચિત્ । ન ચાતદ્યાવૃત્તેરેવ ભેદકત્વમિતિ વાચ્યમ્, તસ્યા નિરુપપ્લવવિજ્ઞાનાત્મકત્વેઽન્યોન્યાશ્રયપ્રસન્નાત્, અતિરિક્તત્વે તવાઽપસિદ્ધાન્તાપાતાદિતિ દિક્ ।

દીવા જેવી સર્વથા તુચ્છરૂપતાને પામેલ આત્મા જત્યન્તર = અન્યઅવસ્થા = પૂર્વે દોષવાન્ બન્યા પછી દોષરહિત દશા પ્રાપ્ત કરી ન શકે, કારણ કે ગંધેડાના શીંગડાની જેમ તુચ્છસ્વરૂપ [આત્મા મોક્ષમા હોય તો] તે વાસ્તવિક અવિદ્યારહિત અવસ્થાને પામી ન શકે માટે મોક્ષમા અવિદ્યમાન એવો આત્મા માનવામા આવે તો તે અન્ય અતિસ્વરૂપ = અવસ્થા પ્રાપ્ત ન કરી શકે પોતાના નાશ માટે કોઈ પણ વ્યક્તિની પ્રવૃત્તિ સભવી ન શકે પરંતુ મોક્ષ એ તો પુરુષાર્થ = પુરુષ દ્વારા પ્રાર્થનીય-પ્રાપ્તવ્ય છે માટે શુદ્ધ અખંડ જ્ઞાન, સુખાદિમા અન્વયી [સાકળસ્વરૂપ] આત્મદ્રવ્યની ઉપરોક્ત અશુદ્ધ = ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનાદિરહિત અવસ્થા સ્વરૂપ જ મુક્તિ સગત બની શકે છે

અમુક બૌદ્ધ લોકો સર્વથા જ્ઞાનપ્રવાહના ઉચ્છેદ સ્વરૂપ મોક્ષ માને છે અન્ય બૌદ્ધ લોકો શુદ્ધ જ્ઞાનક્ષણની ઉત્પત્તિ = મોક્ષ' એમ કહે છે આ બંને મત અસગત છે આનુ કારણ એ છે કે [૧] પોતાના નાશ માટે કોણ પ્રયત્ન કરે ? [૨] સાકળરૂપ અન્વયી આત્મદ્રવ્ય વિનાની શુદ્ધ જ્ઞાનાદિક્ષણો એ જ એ મુક્તિ હોય તો એક-બીજાની મુક્તિનો શભુમેળો = સાકર્ય થાય નિરાકાર શુદ્ધ જ્ઞાન ક્ષણોમા તો કોઈ ભેદ છે જ નહિ [ત્રીજી તેના આશ્રયીભૂત આત્માનો સ્વીકાર કરવામા આવે તો જ આશ્રયભેદથી મુક્તિભેદ સિદ્ધ થઈ શકે બાકી તો એક-બીજાની મુક્તિ સકીર્ણ-અભિન્ન થવાની આપત્તિ અપરિહાર્ય જ બની રહે]

૧ મુદ્રિતપ્રતો 'વસ્તુસત્તા' એતિ પાઠ । ૨ મુદ્રિતપ્રતો —> 'અન્યામુક્તિસાક્ષર્ય' <— એતિ પાઠ ।

પ્રસન્નગાત્ । વૈશેષિકગુણરહિત ઇતિ વાગ્મજ્ઞ્યા કથચિન્નિર્ગુણમુક્તિપક્ષ આદત, સર્વથા નિર્ગુણમુક્તિપક્ષસ્તુ વેદાન્ત્યાદીનામપાસ્ત ॥૧૬/૩॥

અસ્યા વસ્તુસત્યામવસ્થાયા તન્નાન્તરોવત સમ્ભવિત્વેન દર્શયન્નાહ -> એવમિત્યાદિ ।

एव पशुत्वविगमो दुःखान्तां भूतविगम इत्यादि । अन्यदपि तन्त्रसिद्ध सर्वमवस्थान्तरेऽत्रैव ॥१६/४॥

एव = उवतनीत्या पशुत्व = अज्ञत्व तस्य विगम = अपुनर्भावेन नाश, दुःखानामान्त, भूताना पृथिव्यादीना विगम = आत्यन्तिको वियोग इत्यादि अन्यदपि = उवतावाशिष्टमपि तन्त्रसिद्ध = तत्तत्समयप्रसिद्ध सर्व = निरवशेष अवस्थान्तरे = दोपरहितशुद्धगुणावरधारूपे अत्रैव = परतत्त्वरूपे युज्यते, नान्यत्र ॥१६/४॥

एतच्च सर्वमपि तन्त्रान्तरसिद्ध यथाविधवस्तुतत्त्वाभ्युपगमे युज्यते तादृश वस्तु परीक्षयन्नाह -> 'परिणामिनी' - त्यादि ।

परिणामिन्यात्मनि सति तत्तद्ધ્વનિવાચ્યમેતદસિલ સ્યાત્ । અર્થાન્તરે ચ તત્ત્વેઽવિદ્યાદો વસ્તુસત્યેવ ॥૧૬/૫॥

केनचिद्रूपेणान्वयित्वे सति केनचिद्रूपेण व्यतिरेकित्व = परिणाम । स विद्यते यस्य स परिणामी, तस्मिन्

કલ્યાણકન્ડલી

‘વૈશેષિકગુણરહિત’ ઇતિ વાગ્મજ્ઞ્યા કથચિન્નિર્ગુણમુક્તિપક્ષ = ઔપાધિકગુણોન્નૈવાત્મકમોક્ષપક્ષ આદતઃ । સર્વથા = એકાન્તેન = ઔપાધિક-સ્વાભાવિકાદિમવપેક્ષયા નિર્ગુણમુક્તિપક્ષ તુ વેદાન્ત્યાદીના = વેદાન્તિ-નયાયિક-વૈશેષિક-મીમામ-કાર્દીના અપાસ્તઃ સમાનાઽઽવ્યવસ્તેન મુક્તિપરિશ્રમસ્ય વેયવ્યાપ્તે, ગુણહાનેરનિષ્ટત્વાચ । તદુક્ત -> દુઃખાભાવોઽપિ નાઽવંધઃ પુરુષાર્થતેષ્યતે । ન હિ મૂર્છાઘવસ્યાર્થ પ્રવૃત્તો દૃશ્યતે મુચી ॥ [ ] <- ઇત્યધિક મત્કૃત-ભાનુમત્યામ્ [ન્યાયાલોકર્ટકા-પ્રથમપ્રકાશે પૃ ૩૪] ॥૧૬/૩॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् -> एव पशुत्वविगम दुःखान्त भूतविगम इत्यादि अन्यदपि तन्त्रसिद्ध सर्व अवस्थान्तरे अत्रैव, युज्यत इति शेष ॥१६/४॥ ग्पष्टार्थव यांगर्दपिका ॥१६/४॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् -> आत्मनि परिणामिनि सति अर्थान्तरे च तत्त्वे अविद्यादौ वस्तुमति एव तत्तद्ધ્વનિવાચ્ય एतत् અસિલ સ્યાત્ ॥૧૬/૫॥

केनचिद्रूपेण = ध्वमप्रतियोगितानवच्छेदकधर्मवत्त्वेन अन्वयित्वे = उत्तरકાલવૃત્તિત્વે સતિ કેનચિદ્રૂપેણ = ધ્વમપ્રતિયોગિતા-વચ્છેદકધર્મવત્ત્વેન વ્યતિરેકિત્વ પરિણામ ઇતિ । યનુ યોગસૂત્રભાષ્યે વ્યાસેન -> અવસ્થિતસ્ય દ્રવ્યમ્ય પૂર્વધર્મનિવૃત્તૌ

વૈશેષિક ગુણરહિત = અશુદ્ધ જ્ઞાનાદિગુણથી ગહિત મુક્તિ છે એવા પ્રકારનુ કહેવાથી કથયિત્ = અશુદ્ધ ગુણોની અપેક્ષાએ નિર્ગુણ મુક્તિ પક્ષનો સ્વીકાર થયો અને વેદાંતીઓને માન્ય મર્વથા = એકાંતે નિર્ગુણમુક્તિપક્ષનુ નિગકગુણ થયુ [૧૬/૩] વાસ્તવિક આ જ અવસ્થામા અન્ય દર્શનોક્તવન્તુ મભવી શકે છે એવુ ત્ત્વાવતા શયકાગ્રથી કહે છે કે - ગાથાર્થ :- આ ગીતે પશુત્વનો નાશ, દુઃખનો અન્ત, ભૂતવિયોગ ઇત્યાદિ બીજુ પણ દર્શનપ્રસિદ્ધ બધુ આ જ અવસ્થામા મગત થઈ શકે છે [૧૬/૪]

ॐ મોક્ષમાં અઞ્યદર્શનોહત વસ્તુનો સ્વીકાર ॐ

ટીકાર્થ - ઉપરોક્ત રીતે [૧] પશુત્વનો = અજ્ઞત્વનો નાશ, કે જે દરીથી કષાયે ઉત્પન્ન ન થાય [૨] દુઃખોનો નાશ [૩] પૃથ્વી, પાણી, પવન વગેરે ભૂતનો આત્મનિક વિયોગ ઇત્યાદિ, ઉપરોક્ત નિવાયનુ પણ, તે તે દર્શનમા પ્રસિદ્ધ બધુ દોષગહિન-શુદ્ધ ગુણોની અવસ્થાસ્વરૂપ આ જ પરતત્ત્વમા મગત થઈ શકે, બીજે નહિ [૧૬/૪]

અન્ય દર્શનોમા પ્રસિદ્ધ આ બધુ ય જેવા પ્રકારના વસ્તુસ્વરૂપનો સ્વીકાર કરવામા આવે ત્યારે ઘટી શકે છે તેવા પ્રકારની વસ્તુની પરીક્ષા કરતા શયકાગ્રથી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - પરિણામી આત્મા અને અર્થાત્મસ્વરૂપ અવિદ્યા વગેરે તત્ત્વ વાસ્તવિક જ હોય ત્યારે તે તે શબ્દોથી વાચ્ય આ બધુ ઘટી શકે [૧૬/૫]

ૐ પરિણામી આત્માનો સ્વીકાર ૐ

ટીકાર્થ - કોઈક રૂપે અન્વયી - વિદ્યમાન હોય અને કોઈક રીતે અવિદ્યમાનતા સ્વરૂપ પરિણામ તેની પાસે હોય તે પરિણામી

આત્મનિ = જીવે સતિ = અભ્યુપગમ્યમાને સતિ, મુવિતવાદિનામાત્મસત્તાયામવિપ્રતિપત્તે 'તન્નિત્યત્વક્ષણિકત્વાદાવેવ વિપ્રતિપત્તે તન્નિરાસાયેદ વિશેષણમ્ । તૈ તૈ ધ્વનિભિ = શબ્દૈ વાચ્ય = અભિધેય એતત્ = પ્રાગુક્ત અવિદ્યારહિતાઽ-વસ્થા-વૈશેષિકગુણરહિતપુરુષ-પશુત્વવિગમાદિ અથવા તૈ તૈ ધ્વનિભિ વાચ્ય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-સદનુષ્ઠાનાદિ-પ્રકરણોક્ત એતત્ અસ્થિલ સ્યાત્ = સમ્ભવેત્ । અર્થાન્તરે ચ = આત્મભિન્ને ચ તત્ત્વે = પદાર્થે અવિદ્યાદૌ = અવિદ્યાઽ-

કલ્યાણકન્દલી

ધર્માન્તરોત્પત્તિ: પરિણામ. <— [પાત.યો સૂ.૩/૧૩ -ભા પૃ.૨૯૨] ઇત્યુક્ત, તદપિ દ્રવ્યત્વ-સત્ત્વાદિના દ્રવ્યસ્યાઽવસ્થિતત્વમાવેદ-યતિ । ઘટત્વ-કપાલત્વ-શિવકત્વાદિ-પૂર્વધર્મવત્ત્વરૂપેણ દ્રવ્યસ્યાઽનવસ્થિતત્વાનભ્યુપગમે તુ તત્ર સન્નઃક્રુતે, 'ઘટત્વેનાય મૃત્પિપ્પદ આસીત્' ઇત્યત્ર લઙ્ પ્રત્યયાનુપપત્તેરિત્યધિક નિરૂપિતમસ્માભિ. જયલતાયામ્ [મ સ્યા.રહસ્ય પ્રથમ ખણ્ડ પૃ.૧૦] ।

કેચિત્તુ પ્રકૃતે. અન્યથાભાવ: પરિણામ ઇત્યાહુ. । ઉપાદાનસલક્ષણત્વે સત્યન્યયાભાવ. પરિણામ ઇત્યન્યે । પૂર્વરૂપપરિત્યાગે સતિ નાનાકારપ્રતિભાસ: પરિણામ ઇત્યપરે । વેદાન્તિનસ્તુ → ઉપાદાનસમસત્તાકત્વે સતિ અન્યથાભાવ. પરિણામ:, વિવર્ત-વારણાય સત્યન્તમ્, ઘટસ્ય તન્તુપરિણામત્ત્વારણાય વિશેષ્યમિત્યાહુ: । તસ્મિન્ = પરિણામિનિ આત્મનિ એતત્ અસ્થિલ સમ્ભવેદિતિ સમ્બન્ધ. । તદુક્ત યોગવિન્દૌ → પરિણામિન્યતો નીત્યા ચિત્રભાવે તથાઽસ્ત્મિનિ । અવસ્થાભેદસન્નત્યા યોગમાર્ગસ્ય સમ્ભવ. ॥૪૯૦॥ <— ઇતિ ।

મુક્તિવાદિના નૈયાયિક-વૈશેષિક-સાંહ્ય-બૌદ્ધાદિના નાસ્તિકવ્યતિરિક્તાના આત્મસત્તાયા અવિપ્રતિપત્તે: નાત્રાત્મસિદ્ધિ-પ્રયાસ:, નૈયાયિક-બૌદ્ધાદિના તન્નિત્યત્વક્ષણિકત્વાદાવેવ વિપ્રતિપત્તે: તન્નિરાસાય = આત્મન એકાન્તનિત્યત્વૈકાન્તાનિત્યત્વ પ્રતિ-ક્ષેપાય ઇદ = 'પરિણામિનિ' ઇતિ વિશેષણ ગૃહીતમ્ । અધ્યાત્મકમલમાર્તઞ્ડેઽપિ → નિત્ય ત્રિકાલગોચરધર્મત્વાત્ પ્રત્યભિજ્ઞતસ્ત-દપિ । ક્ષણિક કાલવિભેદાત્ પર્યાયનયાદમાણિ સર્વજ્ઞે. ॥ <— [૩/૨૫] ઇત્યેવ નિત્યત્વાનુવિદ્વાનિત્યત્વમુપદર્શિતમ્ । એકાન્ત-નિત્યત્વે કર્તૃત્વ-મોકૃત્વાનુપપત્તિ:, તદુક્ત યોગવિન્દૌ → ઇવમેકાન્તનિત્યોઽપિ હન્તાત્મા નોપપદ્યતે । સ્થિરસ્વભાવ એકાન્તાદ-યતો નિત્યોઽભિધીયતે ॥૪૭૮॥ તદય કર્તૃભાવ' સ્યાત્ મોકૃત્માવોઽથવા મહેત્ । ઉપયાનુભવમાવો વા સર્વથાઽપિ ન યુજ્યતે ॥૪૭૯॥ એકાન્તકર્તૃમાવત્વે કથ મોકૃત્ત્વસમ્ભવ: । મોકૃત્માવનિયોગેઽપિ કર્તૃત્વ નેનુ દુઃસ્થિતમ્ ॥૪૮૦॥ ન ચાકૃતસ્ય મોગોઽસ્તિ કૃતજ્ઞામોગમિત્યપિ । ઉપયાનુભવમાવત્વે વિરોધાસમ્ભવૌ ધ્રુવૌ ॥૪૮૧॥ યત્તથોપયમાવત્વેઽપ્યભ્યુપેત વિરુદ્ધતે । પરિણામિત્વસન્નત્યા ન ત્વાગોઽત્રાપરોઽપિ વ: ॥૪૮૨॥ <— ઇત્યાદિ । ઇવમેકાન્તક્ષણિકત્વેઽપિ તસ્ય દ્વિતીયક્ષણે સર્વથોચ્છેદેન હેતોરમાવાન્નોત્તરક્ષણ-પ્રસૂતિ: સમ્ભવતિ, અન્યથા પૂર્વક્ષણસ્યૈવ કથશ્ચિદમાવીભૂતસ્યોત્તરકાર્યતયા મવેનેનાન્વય: સમાઠૌકતે । તદુક્ત યોગવિન્દૌ → ક્ષણિકત્વ તુ નૈવાસ્ય ક્ષણાદૂર્ધ્વ વિનાશત. । અન્યસ્યામાવતોઽસિદ્ધેરન્યથાઽન્વયમાવત. ॥૪૮૬॥ એવ કૃતનાશાઽકૃતાભ્યાગમાદિ-દોષજાલમપ્યેકાન્તક્ષણિકત્વે દુર્વારમિત્યવોચામ જયલતાયામ્ [સ્યાદ્વાદરહસ્યટીકા પ્ર ખ પૃ ૧૪૫] ।

આત્મભિન્ને અવિદ્યાઽદૃષ્ટ-સસ્કારાદિપદવાચ્યે । વેદાન્તિભિ અવિદ્યાપદેન, વૈશેષિકાદિભિ. અદૃષ્ટશબ્દેન, સૌગતૈ સસ્કારા-મિધાનેન, વેદવાદિભિ. પુણ્યાદ્યાશ્ચયા, મીમાસકૈરપૂર્વવાચકેન, ગણકૈ શુભાદિપર્યાયેણ, સાંહ્યૈ. ધર્માદિનામ્ના, શૈવૈ. પાશા-શ્ચાનેન; સ્યાદ્વાદિભિરસ્માભિ: કર્મસંજ્ઞાયા, લોકૈ. દૈવ-વિધ્યાદિધ્વનિના, કેશિત્ અતિશયવચ્ચેન, અન્યૈ. શક્તિવ્યપદેશેન, પૈ વીજાપદેશેન, અપૈ. કલેશસંદેહેન, ઇતૈ: માયાપ્રાપ્તિપદિકેન યત્ પ્રતિપાદ્યતે તસ્મિન્ પરમાર્થતો વિદ્યમાને એવ પ્રાગુક્ત અસ્થિલ સમ્ભવેત્ । તત્ચ કાલાન્તરમાવિફલાનુકૂલવિહિતનિષિદ્ધક્રિયાજન્યમાવવ્યાપારરૂપમિતિ અદૃષ્ટસિદ્ધિવાદે [૧] પ્રોક્તમ્ । કર્મ ચ કર્તારમનુગચ્છતિ । તદુક્ત શ્રીસિદ્ધસેનદિવાકરૈ: દ્વાત્રિશિકાપ્રકરણે → ન કર્મ કર્તારમતીત્ય વર્તતે ય એવ કર્તા સ ફલાન્ય-શ્નુતે । તદદૃષ્ટા પુદ્ગલમૂર્તિ કર્મજ યથાઽસ્થ નૈવ મુવિ કશ્ચનાઽપર. ॥ <— [૧/૨૬] ઇતિ । વ્યવચ્છેદમાહ- ન તુ સાવૃતસત્ત્વેન

કહેવાય જીવ આવો પરિણામી સ્વીકારવામા આવે તો જ પૂર્વોક્ત અવિદ્યારહિત અવસ્થા, વૈશેષિકગુણરહિત પુરુષ, પશુત્વવિગમ વગેરે બધુ ઘટી શકે અથવા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, સદનુષ્ઠાન વગેરે પ્રકરણોમા જણાવેલ તે તે શબ્દોથી વાચ્ય બધુ સભવી શકે આત્માનુ 'પરિણામી' આવુ વિશેષણ લગાડવાનો મતલબ એ છે કે તે લોકો મોક્ષને સ્વીકારે જ છે પરંતુ 'આત્મા છે કે નહિ ?' આવો કોઈ વિવાદ છે જ નહિ સર્વમુક્તિવાદીઓ આત્મસત્તાને સ્વીકારે જ છે પરંતુ 'આત્મા નિત્ય છે કે ક્ષણિક ?' આ બાબતમા જ વિવાદ છે એકાન્ત નિત્યતા અને સર્વથા ક્ષણિકતાનુ નિરાકરણ કરવા માટે 'પરિણામી' એવુ આત્માનુ વિશેષણ જણાવેલ છે તેમ જ અવિદ્યા, અદૃષ્ટ, સસ્કાર વગેરે શબ્દો વાચ્ય કર્મ બે આત્માથી ભિન્ન હોય અને વાસ્તવિક = પરમાર્થથી વિદ્યમાન હોય તો જ ઉપરોક્ત બધુ ઘટી શકે સાવૃતસત્યરૂપે [કે જ બોધસમત છે] અવિદ્યા વગેરેનો સ્વીકાર કરવામા આવે

દષ્ટ-સસ્કારાદિપદવાચ્યે વસ્તુસતિ એવ = પરમાર્થતો વિદ્યમાને એવ, ન તુ સાવૃતસત્ત્વેનાઽભ્યુપગમ્યમાને, તસ્ય કલ્પિતરૂપત્વેન તત્ત્વતોઽસત્ત્વાત્ ॥૧૬/૭॥ તથા 'તથોગે'ત્યાદિ ।

તથોગયોગ્યતાયા ચિત્રાયા ચૈવ નાન્યથા નિયમાત્ । પરિભાવનીયમેતદ્વિદ્વિદ્વિત્ત્વદૃષ્ટ્યોચેઃ ॥૧૬/૬॥

તેન = અર્થાન્તરશ્રૂતેન તત્ત્વેન અવિદ્યાદિના યોગ = સમ્બન્ધ = આત્મન કર્મવન્ધ इत्यર્થ, તસ્મિન્ યોગ્યતા = જીવસ્ય કર્મપુદ્ગલગ્રાહકસ્વભાવત્વ અનાદિપારિણામિકભ્રમ્યભાવલક્ષણ સહજમલરૂપ મુવિતસમયે વિગિવૃત્તિમત્,

કલ્યાણકન્દલી

= મિથ્યાત્વસવલિતત્વે સતિ વ્યવહારોપયિકસત્યત્વેન વેદાન્તિભિ, અપારમાર્થિકત્વે સતિ અવિમવાદિવ્યવહારસાધકત્વેન ચ વૌદ્ધે અભ્યુપગમ્યમાને, તસ્ય સાવૃતસત્યસ્ય મિથ્યાતાનુવિદ્વતયા કલ્પિતરૂપત્વેન = કાલ્પનિકત્વેન તત્ત્વત્ = પરમાર્થત અસત્ત્વાત્ । અસતશ્ચ વન્ધ્યાપુત્રવન્નાર્થક્રિયાકારિત્વ સમ્ભવતિ । યથોક્ત સાદૃશ્યસૂત્રે → નાવસ્તુનો વસ્તુમિદ્વિ. ← [૧/૭૮] । તતશ્ચોપાધિજનિતત્વે સતિ ઉપાધિજનક અવિદ્યાદિ પારમાર્થિકમેવાભ્યુપેયમ્ । યદપિ સૌરપુરાણે → નાઽમદ્રૂપા ન સદ્રૂપા માયા નૈવોભયાત્મિકા । મદમદ્ભ્યામનિર્વાચ્યા મિથ્યાભૂતા મનાતની ॥ ← [૧૧/૨૮] इत्यુક્તમ્, તદપિ તસ્યા પારમાર્થિકત્વે એવ ઘટતે, અન્યથા સનાતનત્વાનુપપત્તે । મર્વદા મિથ્યારૂપત્વે ચપુષ્યાદિવદર્થક્રિયાકારિતાનુપપત્તિ । તથા ચ → પ્રકૃત્યા સર્વમેવેદ જગદ્-વીકૃત ← [૩૦૩/૩૮] इति મોક્ષધર્મવચનમમજ્ઞત સ્યાત્ । તદુક્ત આચારાદ્દેઽપિ → કમ્મુણા ઉવાહી જાયઙ ← [૧/૩/૧] । → માયા તુ પ્રકૃતિ વિદ્યાત્ ← [૪/૧૮] इति શ્વેતાશ્વતથગેપનિપદ્વચનમપિ તત્ત્વતો માયાયા કર્મપ્રકૃતિ-રૂપતામાહ । યદપિ ગરુડપુરાણે → અનાત્મન્યાત્મવિજ્ઞાનમસત સત્ત્વરૂપતા । સુખાભાવે તથા મૌર્ય માયા વિદ્યાવિના-શિની ॥ ← [ ] इत्यુક્ત તદપિ માયાયા પારમાર્થિકત્વે એવ ઘટતે । એતેન → વસ્તુતસ્તુ જગન્નાસ્તિ સર્વં બ્રહ્મૈવ કેવલમ્ ← [૪/૪૦/૩૦] इति યોગવાશિષ્ઠોક્તિરપિ નિર્ગ્સ્તા, 'નાભાવ, ઉપલબ્ધે [૨/૨/૨૮] ભાવ. ચોપલબ્ધે ← [૧૨/૧/૧૮] इति બ્રહ્મસૂત્રાભ્યામેવાત્યન્તતુચ્છતાયા નિરાકરણાત્ । યથોક્ત સાદૃશ્યસૂત્રેઽપિ → ઉપાધિશ્ચેત્ તત્ત્વિદ્વૌ પુનર્દૈત્મ ← [૬/૪૬] इत्याદિકમ્ ॥૧૬/૭॥

મૂલગ્રન્થે દષ્ટાન્વયસ્ત્વેવમ્ → તથોગયોગ્યતાયા ચિત્રાયા ચૈવ, નાન્યથા, વિદ્વદ્વિ ણત્ નિયમાત્ ઉચ્ચં તત્ત્વદૃષ્ટ્યા પરિભાવનીયમ્ ॥૧૬/૬॥ યોગ્યતા = જીવસ્ય કર્મપુદ્ગલગ્રાહકસ્વભાવત્વ, તદ્વિરહે કર્મવન્ધાસમ્ભવાત્ અન્યથાઽઽકારોઽપિ તદાપત્તે । તદુક્ત યોગવિન્દૌ → યોગ્યતામન્તરેણાસ્ય મયોગોઽપિ ન યુજ્યતે । સા ચ તત્ત્વમિત્યેવ તત્ત્વયોગોઽપ્યનાદિમાન્ ॥૧૦॥ ← इति । સહજમલરૂપ, તદુક્ત યોગવિન્દૌ → સહજ તુ મલ વિદ્યાત્ કર્મમ્બન્ધયોગ્યતામ્ । આત્મનોઽનાદિમત્ત્વેઽપિ

તો ઉપશેક્ત વસ્તુ ઘટી ન શકે, કારણ કે માવૃત્તિક મત્ય તો કાલ્પનિક હોવાથી વાન્તવમા છે જ નહિ [૧૬/૫]

ૐ એકાત્પક્ષમાં અર્ધંગતિ ૐ

વિશેષાર્થ :- આત્મા એકાત્ નિત્ય હોય, તેના સ્વરૂપમા કોઈ પણ જાતનો કેન્દ્રાર ક્યારેય પણ ન જ થાય તો સમાર અવન્થામા આત્મા અવિદ્યાસયુક્ત, વેશેષિકગુણગુણિત, પશુત્વ-અશત્ત્વયુક્ત, દુ ખી હોવાથી તે કાયમ માટે મોક્ષમા પણ તેવો જ રહેશે, કારણ કે તે જો મોક્ષમા અવિદ્યાગુણિત, વેશેષિકગુણશૂન્ય બને તો અવિદ્યાસયુક્તત્વ, વેશેષિકગુણસહિતત્વ રૂપે આત્માનો નાશ થઈ જવાથી 'આત્મા એકાત નિત્ય છે' આ મિશ્રાત ભાગી પડે તથા આત્માને ક્ષણિક માનવામા આવે તો બીજી ક્ષણે આત્મા જ ન રહેવાથી મોક્ષ કોનો થાય ? માટે આત્માને નિત્યાનિત્ય = કથયિત્ અવિનાશી અને કથયિત્ વિનાશી = પરિણામી માનવો જ પડશે અર્થાત્ અવિદ્યાસયુક્તત્વ વેશેષિકગુણસહિતત્વ વગેરે સ્વરૂપે નહ થયેલ આત્મા મોક્ષમા અવિદ્યારહિતત્વ, વેશેષિક-ગુણશૂન્યત્વ વગેરે સ્વરૂપે વિદ્યમાન છે - આવુ માનવામા કોઈ દોષ નથી

*** કર્મ આત્મભિન્ન અને વાસ્તવિક છે ***

વળી, જો કર્મ નામની ચીજ જ ન હોય તો જીવનો મનાર જ ઘટી ન શકે, કારણ કે સસાર કર્મનિર્મિત છે જો કર્મ આત્માથી અભિન્ન હોય તો મોક્ષમા આત્મા વિદ્યમાન હોવાથી કર્મ પણ વિદ્યમાન જ રહેશે અથવા કર્મનો નાશ થવાથી એનાથી અભિન્ન આત્માનો પણ નાશ થશે માટે કર્મ = અવિદ્યા વાસ્તવિક છે અને આત્માથી ભિન્ન છે. અવિદ્યાનો સપૂર્ણ-મદા માટે વિયોગ થાય એ જ મોક્ષ અવિદ્યારહિત શુદ્ધગુણસપ્ત આત્મા મોક્ષમા છે - એવુ માનવુ જ પડશે [૧૬/૫]

ગાથાર્થ - અવિદ્યાનો યોગ થવાથી અનેકવિધ યોગ્યતા આત્મામા હોય તો જ ઉપશેક્ત વસ્તુ ઘટી શકે, બાકી ન જ ઘટી શકે - વિદ્યાનોએ આ તત્ત્વ નિયમા અત્યત તત્ત્વદૃષ્ટિથી વિભાવન કરવુ [૧૬/૬]

≡ કર્મબંધની વિવિધ યોગ્યતા આત્મામાં છે ≡

તસ્યા વિત્રાયા ચૈવ = નાનાપ્રકારાયામેવ સત્યા નાન્યથા, એકસ્વભાવાયા યોગ્યતાયા ફલભેદાઽસિદ્ધે । દૃશ્યતે ચ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવપ્રક્રમેણ તીર્થકરાઽતીર્થકર-પ્રત્યેકબુદ્ધ-સ્વયબુદ્ધાદિરૂપ ફલભેદ । તસ્માત્ તન્નિયામક યોગ્યતાવૈત્તિત્રયમવશ્યમાશ્રયણીયમિતિ નિયમાત્ = નિયમેન પરિભાવનીય = સર્વે પ્રકારૈ વિન્તનીય એતત્ = ત્રય જીવ-કર્મ-ભવ્યત્વરૂપ વિદ્વદ્ધિ = સૂરિભિ તત્ત્વદષ્ટ્યા = આગમાપનીતવિપર્યયમલયા પ્રજ્ઞયા ઉચ્ચૈ = અત્યર્થમ્ ।

કલ્યાણકન્દલી

નાયમેના વિના યત. ॥૧૬૪॥ ←- ઇતિ । અય = કર્મબન્ધ. । યોગ્યતામન્તરેણાઽપિ કર્મબન્ધાઙ્ગીકારે મુક્તસ્યાપિ કર્મસયોગા-પત્તિ. । → તસ્માદવશ્યમેષ્ટવ્યા સ્વાભાવિક્યેવ યોગ્યતા । તસ્યાનાદિમતી સા ચ મલનાત્ મલ ઉચ્યતે ॥૧૬૮॥ ←- ઇતિ યોગવિન્દૌ વ્યક્તમ્ । યોગ્યતૈવ પરૈ.દિદૃક્ષાદિપદેનોચ્યતે, યથોક્ત યોગવિન્દૌ → દિદૃક્ષા-ભવવીજાદિશબ્દવાચ્યા તથા તથા । ઇષ્ટા ચાન્યૈરપ્યેષા મુક્તિમાર્ગવિલમ્બિભિ. ॥૨૬૯॥ ←- ઇતિ । મુક્તિસમયે વિનિવૃત્તિમત્, અન્યથા મુક્તસ્યાપિ કર્મબન્ધાપત્તેઃ । તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચ્યે → દિદૃક્ષાદ્યાત્મભૂત તન્મુખ્યમસ્ય નિવર્તતે । પ્રધાનાદિનતેર્હેતુસ્તદભાવાન્ તન્નતિ. ॥૨૦૦॥ ←- ઇતિ । તન્નતિ = કર્માઽદૃષ્ટાઽપૂર્વાદ્યપરામિધાનપ્રધાનપરિણતિ. કર્મબન્ધરૂપા ।

તન્નિયામક = તીર્થકરાતીર્થકર-પ્રત્યેકબુદ્ધાદિરૂપફલભેદનિયામક યોગ્યતાવૈત્તિત્રય અવશ્યમાશ્રયણીયમ્ । યદિ ચ યોગ્ય-ત્વમેકસ્વભાવ સ્યાત્ તદા તીર્થકરાઽતીર્થકરાદિભેદ. સિદ્ધાન્તોક્તો વિઘટેત । ન હિ ઋજુસૂત્રાદય પર્યાયનયાં કારણભેદ વિના કાર્યભેદ મન્યન્તે, અન્યથા એકસ્માદેવ કારણાત્ સકલત્રૈલોક્યકાર્યોત્પત્તિપ્રસન્નેન કારણાન્તરકલ્પનાવૈયર્થ્યપ્રસન્નાત્ । પરિભાવનીય જીવ-કર્મ-ભવ્યત્વરૂપ = નાનાજીવ-વિચિત્રવસ્તુસત્કર્મ-તથાભવ્યત્વસ્વરૂપમ્ । ઇદમેવાભિસન્ધાય પશ્ચસૂત્રે → તદ્વાભવ્યતાઈ-ભાવઓ, વિચિત્તમેઽ તદ્વાફલભેણ, નાવિચિત્તે સહકારિભેઓ, તદવિક્ષો તઓત્તિ । અણેગતવાઓ તત્તવાઓ । સ ખલુ એવ, હરહેગતો, મિચ્છત્તમેસો, ન ઇત્તો વવત્યા, અણારિહમેઽ, સસારિણો ડ સિદ્ધત્, નાઽબદ્ધસ્ય મુક્તી સદૈત્થરહિઆ ← [૫/૩] ઇત્યાદિ । અત્ર ચ શ્રીહરિભદ્રસૂરિભિરેવ → ‘સમાને ભવ્યત્વાદૌ કથમેતદેવમ્ ? ઇત્યાહ- તથાભવ્યત્વાદિભાવાત્, તથાફલપરિપાકીહ તથાભવ્યત્વમ્ । અત એવાહ- વિચિત્ર એતત્ = તથાભવ્યત્વાદિ । કુત ? ઇત્યાહ તથા ફલભેદેન = કાલાદિભેદભાવિફલભેદેનેત્યર્થ । સમાને ભવ્યત્વે સહકારિભેદાત્ ફલભેદ ઇત્યાશઙ્કાપોહાયાહ-નાવિચિત્રે તથાભવ્યત્વાદૌ સહકારિ-ભેદ. । કિમિતિ ? ઇત્યાહ - તદપેક્ષઃ તક ઇતિ તદતત્ત્વભાવે તદુપનિપાતાભાવાદિતિ । અનેકાન્તવાદસ્તત્ત્વવાદ., સર્વકારણ-સામર્થ્યાઽપાદનાત્ । સ ખલુ અનેકાન્તવાદ એવ = તથાભવ્યત્વાદિભાવે । ઇતરથૈકાન્ત સર્વથા ભવ્યત્વાદે. તુલ્યતાયામ્ । તત કિમિત્યાહ - મિથ્યાત્વમેવ એકાન્ત । કુત ? ઇત્યાહ- નાતો વ્યવસ્થા, એકાન્તાત્ ભવ્યત્વાઽભેદે સહકારિભેદસ્યાઽયોગાત્, તત્કર્મતાભાવાત્ કર્મણોઽપિ કારકત્વાત્, અતત્ત્વભાવસ્ય ચ કારકત્વાઽસમ્ભવાદિતિ ભાવનીયમ્ । અત એવાહ-અનાર્હત એતત્ = એકાન્તાશ્રયણમ્ । પ્રસ્તુતપ્રસાધકમેવ ન્યાયાન્તરમાહ - સસારિણ એવ સિદ્ધત્વ, નાન્યસ્ય-કોઽય નિયમઃ ? ઇત્યાહ-નાબદ્ધસ્ય મુક્તિ. તાત્ત્વિકી, ઇત્યાહ-શબ્દાર્થરહિતા વન્ધાભાવેન ← [૫/૧૭/૧૮] ઇત્યાદિ વ્યાખ્યાતમ્ । યોગવિન્દૌ અપિ → સાસિદ્ધિકમિદ જ્ઞેય સમ્યક્ ચિત્ર ચ દેહિનામ્ । તથાકાલાદિભેદેન બીજસિદ્ધ્યાદિભાવત. ॥૨૭૫॥ સર્વથા યોગ્યતાઽભેદે તદ-ભાવોઽન્યથા ભવેત્ । નિમિત્તાનામપિ પ્રાપ્તિસ્તુલ્યા યત્તત્રિયોગત ॥૨૭૬॥ અન્યથા યોગ્યતાઽભેદ. સર્વથા નોપપદ્યતે । નિમિત્તોપનિપાતોઽપિ યત્તદાક્ષેપતો ધ્રુવમ્ ॥૨૭૭॥ યોગ્યતા ચેહ વિજ્ઞેયા બીજસિદ્ધ્યાદ્યપેક્ષયા । આત્મન સહજા ચિત્રા તથા-ભવ્યત્વમિત્યત ॥૨૭૮॥ ←- ઇત્યાદિકમ્ । યથોક્ત ઉપદેશપદેઽપિ → તદ્વાભવ્યત્ત ચિત્ત અકમ્મજ આપતત્તમિહ ણેય । ફલમેયા તદ્વા કાલાઈયાણમવસ્થેવગસહાવ ॥૨૯૧॥ ←- ઇતિ । લલિતવિસ્તરાયામપિ → ભવ્યત્વ નામ સિદ્ધિગમનયોગ્યત્વમ્, અનાદિપારિણામિકો ભાવ. । તથાભવ્યત્વમિતિ ચ વિચિત્રમેતત્, કાલાદિભેદેનાઽઽત્મના બીજાદિસિદ્ધિભાવાત્, સર્વથા યોગ્યતાઽભેદે

ટીકાર્થ - આત્માથી ભિન્ન અવિદ્યા વગેરે સાથે સબંધ = કર્મબંધ થવાની જીવની યોગ્યતા છે કર્મના પુદ્ગલોને શરૂણ કરવાનો જીવસ્વભાવ છે કે જે અનાદિપારિણામિકભવ્યત્વસ્વરૂપ છે તે સહજમલસ્વરૂપ છે અને મોક્ષસમયે સર્વથા નિવૃત્તિ પામે છે આવી કર્મબંધયોગ્યતા પણ અનેક પ્રકારની હોય તો જ ઉપરોક્ત બધું ઘટી શકે બાકી નહિ, કારણ કે જીવોની એકસ્વરૂપે કર્મબંધયોગ્યતા હોય તો ફલભેદ ઘટી ન શકે પરંતુ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને આશ્રયીને તીર્થકરસિદ્ધ, અતીર્થકરસિદ્ધ, પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ, સ્વયસબુદ્ધસિદ્ધ વગેરે સ્વરૂપ ફલભેદ મોક્ષમા દેખાય તો છે જ માટે તેની નિયામક કર્મબંધયોગ્યતાગત વિચિત્રતા-વિવિધતા અવશ્ય સ્વીકારવી પડે આગમથી જેનો મલ-દોષ દૂર થયેલ છે તેવી પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ તત્ત્વદષ્ટિથી વિદ્વાન આચાર્ય ભગવતોએ નિયમા સર્વ પ્રકારે જીવ, કર્મ અને તથાભવ્યત્વ- આ ત્રણ તત્ત્વનું અત્યંત ચિંતન કરવું જોઈએ

નનુ તીર્થકરસિદ્ધત્વાદિક નીલઘટત્વાદિવદર્થસમાજસિદ્ધમિતિ તત્પ્રયોજકતયા યોગ્યતાભેદો ન સિધ્યેદિતિ ચેત્ ? ન, કાર્યે તાવદ્ધર્મકત્વસ્ય યોગ્યતાવિશેષપ્રયોજ્યત્વાત્, તત્ર તથાવિધસામગ્રીસમાજસ્ય પ્રયોજકત્વે તત્રાપિ તથાવિધ-પ્રયોજકાન્તરાશ્રયણેઽનવસ્થાનાત્ । યદિ ચેયમનવસ્થા 'પ્રામાણિકી ન દોષાય તદાઽય નિયતધર્મકકાર્યનિયામક-

કલ્યાણકન્દલી

તદભાવાત્ । તત્સહકારિણામપિ તુલ્યત્વપ્રાપ્તે, અન્યથા યોગ્યતાઽભેદાઽયોગાત્, તદુપનિપાતાક્ષેપગ્યાપિ તન્નિવન્યતાત્ <- [પૃ ૩૦] ઇત્યુક્તમ્ । ણ્તદનુસારેણ શ્રીમુનિચન્દ્રમૂર્ધિભિઃ ધર્મવિન્દુવૃત્તી -> મન્યત્વ નામ મિદ્ધિગમનયોગ્યત્વ અનાદિપારિણામિકો ભાવ આત્મગતત્ત્વમેવ । તથામન્યત્વ તુ મન્યત્વમેવ કાલાદિભેદનાઽત્મના વીજમિદ્ધિભાવાત્ નાનારૂપતાપન્નમિ [૨/૬૮] ઇત્યુક્તમ્ । તૈરેવ ઉપદેશપદવૃત્તો -> મન્યત્વ નામ મિદ્ધિગમનયોગ્યત્વ અનાદિપારિણામિકો ભાવ । તથામન્યત્વ ત્વેતદેવ વિચિત્ર ટ્રવ્ય-શ્વેત્રાદિભેદેન જીવાના વીજાધાનાદિદેહુ <- [ગા ૧૬૩ પૃ ૧૩૦] ઇત્યુક્તમ્ । સ્યાદ્વાદકલ્પલતાયા ટીકાકૃતા તુ -> મુક્તત્વ-પ્રયોજિકા મામાન્યતોઽમન્યવ્યાવૃત્તા જાતિર્ધન્યત્વમિતિ ગાયતં પ્રત્યાત્મ તથાતથાર્પણામિતયા સમુપાત્તવિશેષા ચ તથામન્યત્વમિતિ <- [૯/૬-પૃ ૬૭] વ્યાખ્યાતમ્ । તથામન્યત્વમેવ કાલનિયતિપૂર્વકૃતકર્મણામાપેક્ષસ્વભાવમ્ ।

નનુ મામગ્રા કાર્યતાવચ્છેદકાવચ્છિન્નાત્પત્તિચાપ્યત્વાત્ તીર્થકરસિદ્ધત્વાયવચ્છિન્નસ્યાઽનાપત્તિરેવ । ન હિ તીર્થકરસિદ્ધ-ત્વાદિક કાર્યતાવચ્છેદક કિન્તુ નીલઘટત્વાદિવત્ અર્થસમાજમિદ્ધ = નાનાગામગ્રીગમ્પાદિતમ્ । ઇતિ હેતો તત્પ્રયોજકતયા = તીર્થકરસિદ્ધત્વાદિપ્રયોજકતયા યોગ્યતાભેદ = નાનાવિધ-તથામન્યત્વ ન સિધ્યેત્ । તીર્થકરાઽતીર્થકરમિદ્ધાદિભેદાભિધા ચ વૈધર્મ્યમાત્રાભિપ્રાયેર્ણેવેતિ મન્યત્વભેદે માનાભાવ ઇતિ ચેત્ ? ન, કાર્યે તાવદ્ધર્મકત્વસ્ય યોગ્યતાવિશેષપ્રયોજ્યત્વાત્ તીર્થકર-સિદ્ધત્વાયવચ્છિન્ને નિયામકસ્યાઽવચ્ય વાચ્યત્વાત્ । ન ચ તત્ર તીર્થકરસામગ્રા તત્ર તીર્થકરત્વ મિદ્ધમામગ્રા ચ મિદ્ધત્વમુપસ્થાપિત-મિતિ મામગ્રીદ્વિતયમેવ તીર્થકરમિદ્ધત્વપ્રયોજકમિતિ વક્તવ્યમ્, દર્શિતરીત્યા તત્ર = તીર્થકરમિદ્ધત્વાદો તથાવિધસામગ્રી-સમાજસ્ય તીર્થકરત્વાવચ્છિન્નમામગ્રી-મિદ્ધત્વાવચ્છિન્નમામગ્રાદિસમૂહસ્ય પ્રયોજકત્વે = નિયામકત્વે તુ 'તસ્મિન્નેવાત્મનિ કુત તથાવિધસામગ્રીકૂટ ન ત્વન્યમ્મિન્નાત્મનિ ?' ઇતિ પર્યુયોગાપાતાત્ । તદપાકગ્ગાય તત્રાઽપિ = તથાવિધસામગ્રીસમાજેઽપિ તથાવિધપ્રયોજકાન્તરાશ્રયણે અનવસ્થાનાત્ = પ્રયોજકકલ્પનાપગમ્પરાનુગમાત્ । યદિ ચ ડય અનવસ્થા પ્રામાણિકી = પ્રમાણસિદ્ધકાર્યકારણભાવાર્થાના ઇતિ ન દોષાય ઇત્યુચ્યતે તદા અય નિયતધર્મકકાર્યનિયામક = કાર્યગતપ્રતિનિયતધર્મવિશેષ-

શકા - તીર્થકરમિદ્ધત્વ વગેરે તો નીલઘટત્વ વગેરેની જેમ અર્થસમાજનિદ્ર છે માટે તેના પ્રયોજક તરફે યોગ્યતાભેદ નિદ્ર થઈ નહિ શકે [મનલભ એ છે કે ઘટની સામગ્રી દ્વારા ઘટ ઉત્પન્ન થાય છે નીલ રૂપની સામગ્રી દ્વારા ઘટમા નીલ રૂપ ઉત્પન્ન થાય છે ઘટમામગ્રીપ્રયોજ્ય ઘટત્વ છે અને નીલમામગ્રીપ્રયોજ્ય નીલરૂપત્વ છે માટે નીલત્વવિશિષ્ટઘટત્વ = નીલઘટત્વ એ અર્થસમાજનિદ્ર = સામગ્રીરૂપપ્રયુજ્ઞ છે માટે તે ગુણધર્મ કાર્યતાનો અવચ્છેદક ન બની શકે તે જ રીતે તીર્થકર અનવાની સામગ્રીથી જીવ તીર્થકર અને છે નિદ્ર થવાની સામગ્રીથી જીવ નિદ્ર અને છે માટે તીર્થકરસામગ્રીથી તીર્થકરત્વ પ્રયોજ્ય છે અને નિદ્રસામગ્રીથી નિદ્રત્વ પ્રયોજ્ય છે તીર્થકરત્વવિશિષ્ટ નિદ્રત્વ = તીર્થકરનિદ્રત્વ તો અર્થસમાજનિદ્ર = એ સામગ્રીથી પ્રયુજ્ઞ છે તીર્થકરનિદ્રત્વ વગેરે ધર્મ કોઈના કાર્યતાઅવચ્છેદક ન અનવાથી તેના પ્રયોજક તરફે જીવમા યોગ્યતાવિશેષ નિદ્ર નહિ થઈ શકે માટે યોગ્યતાવિશેષનો સ્વીકાર ન કરવામા આવે તો પાણ કોઈકમા તીર્થકરનિદ્રત્વ, અન્યમા અતીર્થકરનિદ્રત્વ વગેરે ધર્મભેદ મોક્ષમા મળવી શકવામા કોઈ દોષ નથી માટે જીવમા કર્મબંધની વિભિન્ન પ્રકારની યોગ્યતાનો સ્વીકાર કરવામા ન આવે તો પાણ મોક્ષમા ફલભેદ ઘટી શકે છે]

❖ તીર્થકરનિદ્રત્વ વગેરે યોગ્યતાવિશેષપ્રયુજ્ઞ છે ❖

સમાધાન - કાર્યમા જેટલા ધર્મો આવે તે બધા ધર્મોનો સમૂહ યોગ્યતાવિશેષથી પ્રયોજ્ય છે [-> કોઈ જીવ તીર્થકરનિદ્ર થાય તો તેમા ગૃહેષ તીર્થકરત્વવિશિષ્ટનિદ્રત્વ ધર્મ પ્રત્યે તીર્થકર થવાની સામગ્રી અને નિદ્ર થવાની સામગ્રી બન્ને પ્રયોજક બની શકે છે. કોઈ જીવ અતીર્થકરનિદ્ર થાય તેમા ગૃહેષ અતીર્થકરત્વવિશિષ્ટનિદ્રત્વ ધર્મ પ્રત્યે અતીર્થકર અનવાની સામગ્રી અને નિદ્ર થવાની સામગ્રી-બન્ને પ્રયોજક બની શકે છે માટે યોગ્યતા વિશેષનો સ્વીકાર ન કરવામા તો પાણ તીર્થકરનિદ્ર - અતીર્થકરનિદ્ર વગેરે ફલભેદ મગત થઈ શકે છે <- આ શકા નિગધાર હોવાનુ કારણ એ છે કે] તીર્થકરનિદ્રત્વ વગેરે પ્રત્યે તથાવિધ સામગ્રીના સમૂહને પ્રયોજક માનવામા આવે તો પાણ એક જીવ પામે તીર્થકરનિદ્રત્વપ્રયોજક સામગ્રીસમૂહ અને અન્ય જીવ પામે અતીર્થકર-નિદ્રત્વપ્રયોજક સામગ્રી સમૂહ મળે એમા કોણ નિયામક = પ્રયોજક બનશે ? આ સમસ્યાનુ સમાધાન કરવા માટે તેવા પ્રકારના

✓ મુદિતપ્રતો -> પ્રમાણિકાના <- ઇત્યુદ પાઠ ।

સ્તથાવિધસામગ્રીસમાજ એવ કથચિદેકત્વેન ભાસમાન પરિણામિભવ્યત્વરૂપ સ્વીક્રિયતામ્ । ઇત્યમપિ સ્યાદ્વાદ-
પ્રક્રિયયા દોષાભાવાદિત્યધિકમસ્મત્કૃત-સ્યાદ્વાદકલ્પલતાયામ્ ॥૧૬/૬॥

એતત્રયાનાશ્રયણે સસાર-મોક્ષયોરનુપવર્તિયોરભાવમાપાદયન્નાહ -> 'પુરુષે'ત્યાદિ ।

પુરુષાદૈત તુ યદા ભવતિ વિશિષ્ટમથ ચ બોધમાત્ર વા । ભવ-ભવવિગમવિભેદસ્તદા કથ યુજ્યતે મુખ્યઃ ॥૧૬/૭॥

દ્વયોર્ભાવ દ્વિતા, તસ્યા ભવ સૈવ વા દ્વૈતમ્ । ન દ્વૈત = અદ્વૈત, પુરુષસ્યાઽદૈત = પુરુષાદૈતમ્ । તત્ તુ
યદા ભવતિ પરતત્ત્વમભ્યુપગત વેદાન્તવાદિભિ, અથવા વિશિષ્ટ = ચગાદિવાસનારહિત બોધમાત્ર = બોધસ્તલક્ષણ

કલ્યાણકન્દલી

પ્રયોજકઃ તથાવિધસામગ્રીસમાજ. = તીર્થકરત્વાવચ્છિન્ન-સિદ્ધત્વાવચ્છિન્નપ્રભૃતિસામગ્રીકલાપ એવ કથચિત્ = સદ્ગ્રહનયાર્પણયા
એકત્વેન ભાસમાનઃ પરિણામિભવ્યત્વરૂપઃ સ્વીક્રિયતામ્ । ઇત્યમપિ સ્યાદ્વાદપ્રક્રિયયા = એકાનેકત્વ-મિત્રામિત્રત્વ-નિત્યા-
નિત્યત્વાદિધર્મયુગલસમાવેશરીત્યા દોષાભાવાત્ = અપેક્ષાભેદાદ્યલભ્યનેન વિરોધાદિદોષપરિહારાત્ । ન ચ સામાન્યતઃ કલ્પ-
કારણતાકતત્તદ્વ્યક્તીનામેવ તન્નિયામકત્વમિતિ વાચ્યમ્, તાદૃશનિયામકત્વમેવ હેતુત્વમિતિ તાવદ્વ્યક્તિવિશેષકલ્પનાપેક્ષયા
ભવ્યત્વવિશેષ એવાન્તરજ્ઞત્વાત્ કલ્પયિતુ યુક્ત ઇતિ કિ ન વિભાવ્યતે ? ન ચ વિશેષરૂપેણ તત્તદ્વ્યક્તીનામન્યથાસિદ્ધત્વાન્
હેતુત્વમિતિ વાચ્યમ્, એવ સતિ દ્વ્યત્વેન જન્યભાવત્વેનૈક એવ કાર્યકારણભાવ. સ્યાદિતિ તન્તુત્વાદિના કારણત્વબુદ્ધિ-વ્યપદેશ-
યોરપ્રામાણ્યાપત્તિરિત્યધિક ઉપદેશરહસ્યવૃત્તૌ [પૃ ૩૦૫ ગા ૧૮૮] ॥૧૬/૬॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યદા તુ પુરુષાદૈત અથ ચ વિશિષ્ટ બોધમાત્ર વા તદા મુખ્યઃ ભવ-ભવવિગમવિભેદ-
કથ યુજ્યતે ? ॥૧૬/૭॥

પુરુષાદૈતમતનિરાકરણન્તુ યોગચિન્દૌ -> યદા નાર્થાન્તર તત્ત્વ વિદ્યતે કિચ્ચિદાત્મનામ્ । માલિન્યકારિ તત્ત્વેન, ન
તદા બન્ધસમ્ભવ ॥૫૧૯॥ અસત્યસ્મિન્ કુતો મુક્તિર્બન્ધાભાવનિબન્ધના । મુક્તમુક્તિર્ન યન્ન્યાય્યા ભાવેઽસ્યાઽતિપ્રસન્નિતા ॥૫૨૦॥
કલ્પિતાદન્યતો બન્ધો ન જાતુ સ્યાદકલ્પિત. । કલ્પિતશ્ચેત્તત્તત્ત્વો નનુ મુક્તિરકલ્પિતા ॥૫૨૧॥ નાઽન્યતોઽપિ તથાભાવાદૃતે
તેષા ભવાદિકમ્ । તત. કિ કેવલાના તુ નનુ હેતુસમત્વત. ॥૫૨૨॥ મુક્તસ્યેવ તથાભાવકલ્પતા યન્નિરર્થકા । સ્યાદસ્યા
પ્રભવન્ત્યા તુ બીજાદેવાઽકુરોદય ॥૫૨૩॥ <- ઇત્યેવ મૂલકારૈરેવ કૃતમ્ ।

અન્ય પ્રયોજકનો આશ્રય લેવો પડશે (કે જેનો સ્વીકાર કરવાથી 'તીર્થકરસિદ્ધત્વપ્રયોજક સામગ્રીસમૂહનો પ્રયોજક જેની પાસે
હશે તે જીવ તીર્થકરસિદ્ધ થાય અને જેની પાસે અતીર્થકરસિદ્ધત્વપ્રયોજક સામગ્રીસમુદાય હશે તે જીવ અતીર્થકરસિદ્ધ થાય' -
આવી વ્યવસ્થા કરી શકાય પરંતુ આટલું માનવાથી જ નિસ્તાર નહિ થાય હવે આગળ એક પ્રશ્ન થશે કે -> એક જીવ પાસે
તીર્થકરસિદ્ધત્વપ્રયોજક સામગ્રીસમૂહનો પ્રયોજક છે અને બીજા જીવ પાસે અતીર્થકરસિદ્ધત્વપ્રયોજક સામગ્રીસમુદાયનો પ્રયોજક
છે આનું વ્યવસ્થાપક કોણ બનશે ? બધા જ જીવ પાસે તીર્થકરસિદ્ધત્વપ્રયોજક સામગ્રીસમૂહનો પ્રયોજક કેમ નથી ? આ
સમસ્યાના સમાધાન માટે અન્યવિધ પ્રયોજકની કલ્પના કરવી પડશે આવું કરવામા તો તેવા અનેક પ્રયોજકોની કલ્પના કરવાની
પરપરાનો અંત જ નહિ આવે દાર્શનિક પરિભાષા મુજબ આ અનવસ્થાદોષ કહેવાય મતલબ કે) આવી કલ્પના કરવાથી અનવસ્થાદોષ
આવશે જે આ અનવસ્થા પ્રમાણથી પ્રવૃત્તિ કરનારા વિદ્વાનોને માટે દોષ સ્વરૂપ ન બનતી હોય [અર્થાત્ તે અનવસ્થાને પ્રમાણમૂલક
કહીને નિર્દોષ કહેવી હોય] તો નિયતધર્મવિશિષ્ટ કાર્યનો [= કાર્યગત પ્રતિનિયતધર્મકત્વનો] નિયામક તથાવિધ સામગ્રીનો સમુદાય
જ કથચિત્ એકત્વરૂપે જણાતો પરિણામિભવ્યત્વસ્વરૂપ સ્વીકારો આ રીતે સગ્રહ નયની અપેક્ષાએ એકસ્વરૂપે જણાતો પરિણામિભવ્યત્વ-
સ્વરૂપ તથાવિધ સામગ્રીસમૂહ સ્વીકારવામા પણ સ્યાદ્વાદપદ્ધતિથી કોઈ દોષ આવતો નથી આ વિષયનો અધિક વિસ્તાર અમે
[મહોપાધ્યાય યશોવિજયજી ગણિવર્ધશ્રીએ] રચેલ સ્યાદ્વાદકલ્પલતા (= શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચયટીકા) ગ્રંથમા જોઈ લેવો [૧૬/૬]

પુરુષ, કર્મ અને તથાભવ્યત્વ - આ ત્રાગુને સ્વીકારવામા ન આવે તો તાત્ત્વિક = વાસ્તવિક સસાર અને મોક્ષનો અભાવ
થવાની આપત્તિ આવે - એવું જણાવતા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- જ્યારે પુરુષાદૈત હોય અથવા વિશિષ્ટ જ્ઞાનમાત્ર જ હોય તો સસાર અને મોક્ષનો મુખ્ય ભેદ કેવી રીતે ઘટી
શે ? [૧૬/૭]

દ્વૈત અદ્વૈતવાદ અર્થાંગત

ટીકાર્થ :- બેનો ભાવ = દ્વિતા તે જ દેત કહેવાય અથવા દ્વિતામા જે ઉત્પ

, દેત ન હોય તે અદેત પુરુષાદૈ

પરતત્ત્વમશ્યુપગત ધવતિ તૌદૈ, તદા ધવ-ધવલિગમયો = સસાર-મોક્ષયો વિભેદો મુખ્ય = નિરુપવરિત કથ ચુજ્યતે ? અર્થાન્તરે હ્યવિદ્યા-વાસનાદો તત્ત્વે ભેદકે સતિ તદ્વેદ સ્યાત્ । તદસત્ત્વે તુ ન કથયિદિત્યર્થ ॥૧૬/૭॥

પુરુષાદૈતે વિશિષ્ટલોધમાત્રે વા તત્ત્વે પ્રત્યક્ષવાધાપીત્યાહ -> 'અગ્ની'ત્યાદિ ।

અગ્નિ-જલ-ભૂમયો યત્પરિતાપકરા ભવેન્નુભવસિદ્ધાઃ । રાગાદયશ્ચ મૈત્રા અમત્રવૃત્ત્યાસદ લોકે ॥૧૬/૮॥

અગ્નિ-જલ-ભૂમયો તૈપયિકચુચ્ચાસ્યાપિ દ સારુપત્વાત્ પરિતાપકરા = તત્ત્વતો દ સદા ભવે = સસારે યદ

કલ્યાણકન્દલી

કિચ્ચાઽઽત્માદેવતમતે ત્વેકેનાપિ કર્મણ્યશુભે કૃતે મયંયા શુભાનુષ્ઠાનવિધાયિનામપિ તીવ્રદુઃસાધિગમ્યન્વ ગ્યાત્, આત્મન ણ્કત્વાત્, યદુક્ત સૂત્રકૃતાદ્વે -> ણ્યમેવંતિ ણ્ણતિ મદા આગમણિસિયા । ણ્યે કિચ્ચ મય પાવ તિચ્ચ દુઃસ નિયન્નઽહ ॥

<- [શ્રુત સ્ક ૧૩૧ ૧૦ સુ ૧૦] ઇતિ । કિચ્ચ યદિ તાવદેવતમિદ્ધા પ્રમાણમન્નિ તર્હિ તદેવ દ્વિતીયમિતિ નાઽદેવતમ્ । અય નાસ્તિ પ્રમાણ તથાપિ નતરામદેવતમ્, અપ્રમાણિકાયા અગિદેવતમાત્ [આ.૯] ઇતિ ચ્યક્તમુક્ત જયન્તભદ્રેન ન્યાયમણ્યામ્ ।

અર્થાન્તરે = પુરુષ-જ્ઞાનચતિરિસ્તં પરમાર્થમતિ હિ અવિદ્યા-વામનાદો = વેદાન્તિગમ્યતેઽવિદ્યાપદાર્થે ચોદ્યાશ્યુપગતે ચ વાસનાદો તત્ત્વે ભેદકે સતિ તદ્વેદ = મમામોક્ષમેત્ સ્યાત્ ।

તદમત્ત્વે = વસ્તુમત્કર્મવિરહે તુ ન કથયિદિતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય જ્ઞાનાદેવતનયનિગમને યોગવિન્દો -> ચોદ્યાશ્યેઽદ્યે તત્ત્વે કલ્પિતે સતિ કર્મણિ । કથ મદાઽસ્યા ભાગદિ નેતિ મય્યગ્નિચિન્ત્યતામ્ ॥૪૭૭॥ <- ઇત્યુક્તમ્ । અગ્યા = મુક્તેરિતિ, યથોક્ત પ્રમાણવાર્તિકે -> નિત્ય મત્ત્વમગત્ત્વ વાઽદેવતોગ્યાનપેઽનાત્ । અંપ્રકાતો હિ ભાગના જ્ઞાદાચિત્કલ્પમમ્ભવ ॥<- [૩/૩] ઇતિ ।

ઇદમેવાભિપ્રેત્ય સાટ્સ્યસૂત્રેઽપિ -> વામદેવાદિમુક્તો નાઽદેવતમ્ <- [૧/૧૭૭] ઇત્યુક્તમ્ । ન ચ વામદેવાદિમુક્તિગસિદ્ધેતિ વક્તવ્યમ્, 'વામદેવો મુક્ત શુકદેવો મુક્ત' [મ મા ગ્રાતિપર્વ-૩૩૩] ઇત્યાદિના મહાભાગતે તત્પ્રતિપાત્નાત્ । 'પુણ્યવાન સ્વર્ગે જાયતે પાપી નરકે' ઇત્યાદિવ્યવસ્થાનુગંધાદપિ પુરુષનાનાત્વમન્યાહતમ્, યથોક્ત સાટ્સ્યસૂત્રે -> જન્માદિવ્યવસ્થાત પુરુષવહુત્વમ્ <- [૧/૧૪૫] ઇતિ । તદુક્ત વેંગેપિકસૂત્રેઽપિ -> વ્યગ્મ્યાતો નાનાત્માન <- [ ] ઇતિ । વિજ્ઞાનાદેવતસગ્દન-

મપિ -> ન વિજ્ઞાનમાત્ર, વાહ્યપ્રતીતે । તદભાવં તદભાગાન્ન્ય તર્હિ <- [૧/૪૦-૪૩] ઇતિ સાટ્સ્યસૂત્રાદિભ્યોઽવમેયમ્ । ણ્તેન -> તસ્માદ્વિજ્ઞાનમેવાસ્તિ, ન પ્રપશ્ચો ન સમૃતિ <- [૨ુ પુ ૨/૨/૩૯] ઇતિ કુર્મપુરુષણવચનમપિ પ્રત્યાસ્યાતમ્ ।

તદુક્ત તત્ત્વસદ્ગ્રહેઽપિ -> ણ્કજ્ઞાનાત્મકે પુમિ વન્ધ-મોશા તત્ કથમ્ ? <- [૩૩૩] ઇતિ । 'આત્મવેદ મર્વ' [૭/૨૫/૨] ઇતિ છાન્દોગ્યોપનિષદ્વચન 'બ્રહ્મંવેદ સય' [૨/૧૭] ઇતિ નૃસિંહોપનિષદ્વચન 'નેહ નાનાન્તિ કિચ્ચન' [૪/૪/૨૯] ઇતિ વૃહદારણ્યકોપનિષદાદિવચન તુ વેગ્યાયોપક્રતપતે । ઇદમેવાઽભિપ્રેત્ય સાટ્સ્યસૂત્રે -> ન શ્રુતિ-વિરોધો, ગગિણા વૈરાગ્યાય તત્ત્વિદે <- [૬/૫૧] ઇત્યુક્તમ્ ।

મૂલગ્રન્થે ટ્વંડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> અગ્નિ-જલ-ભૂમય પરિતાપકરા યદ્ ભવે અનુભવસિદ્ધા, રાગાદયશ્ચ મૈત્રા લોકે અમત્ર-વૃત્ત્યાસપદમ્ ॥૧૬/૮॥

= પુરુષસબધી અદેવ [અર્થાત્ પુરુષ મિવાય જગતમા બીજુ કયુ જ ન હોય તેવુ] વેદાન્તી દ્વારા સ્વીકારાયેલ પરતત્ત્વ પુરુષાદેવ જ જ્યારે વાન્તવિક હોય, અથવા બીજો દ્વારા સ્વીકારાયેલ પરતત્ત્વ ગગાદિવામનાશૂન્ય બોધસ્વલક્ષણસ્વરૂપ જ જ્યારે વાન્તવિક હોય ત્યારે સસાર અને મોક્ષનો મુખ્ય = ઉપવાગ્ગહિત ભેદ કેવી રીતે થઈ શકે ? પુરુષસ્વરૂપ કે જ્ઞાનસ્વરૂપ પરતત્ત્વથી ભિન્ન એવુ અવિદ્યા-વામના વગેરે ભેદક તત્ત્વ હોય તો જ સનાર અને મોક્ષનો ભેદ થઈ શકે [કે અવિદ્યાવિશિષ્ટ પુરુષ અથવા વામનાવિશિષ્ટ જ્ઞાન = સનાર અને અવિદ્યાશૂન્ય પુરુષ અથવા વાસનારહિત શુદ્ધ જ્ઞાન = મોક્ષ] પરંતુ સનાર અને મોક્ષનો ભેદ કરનાર અવિદ્યા-વામના વગેરે જ ન હોય તો કોઈ પણ રીતે સનાર અને મુક્તિનો વાન્તવિક ભેદ થઈ ન શકે [૧૬/૭]

પુરુષાદેવ અથવા વાસનાશૂન્ય કેવલબોધ જ તત્ત્વ = વાસ્તવિક છે - આવુ માનવામા પ્રત્યક્ષભાષા પણ છે - એવુ ગ્રંથકારશ્રી જણાવે છે

ગ્રાથાર્થ - અગ્નિ, પાણી, પૃથ્વી પરિતાપ કરનાર છે કેમ કે સસારમાં તે રીતે તે અનુભવસિદ્ધ છે અને રાગ વગેરે રોદ્ર છે, કારણ કે અમત્રપ્રવૃત્તિના કારણ તરફ લોકમા અનુભવસિદ્ધ છે [૧૬/૮]

ટીકા - વેપયિક મુખ પણ દુઃખસ્વરૂપ હોવાથી અગ્નિ, પાણી, પૃથ્વી દુઃખદાયી છે, કેમ કે સનારમા પ્રત્યક્ષથી તે રીતે તે પ્રતીત - અનુભવસિદ્ધ છે ગાગ, દેવ અને મોહ મૈત્ર-દાહુણ છે, કારણ કે ખરાબ પ્રવૃત્તિઓના મૂલ કારણ તરફ તે

મુદ્રિતપ્રતી 'ચ' ઇતિ પાઠ ।

= યસ્માત્ અનુભવસિદ્ધા = પ્રત્યક્ષપ્રતીતિ, રાગાદય = રાગ-દ્વેષ-મોહા ચ રૌદ્રા = દારુણા અસત્પ્રવૃત્તિના = અસત્ચેષ્ટાના આસ્પદ = 'મૂલ પ્રતિષ્ઠા લોકે સર્વત્રેવ અનુભવસિદ્ધા । તત્ પુરુષાદૈતે જ્ઞાનાદૈતે વા પ્રત્યક્ષબાધ ઇત્યર્થ । અયથાઽયુવત્ ઇતિ । બાહ્યાર્થાના પુરુષ ઇતિ 'જ્ઞાનમિતિ વા નામાન્તરમેવ કૃત સ્યાત્ વાદિભિરિતિ ભાવ ॥૧૬/૮॥

અથ સર્વેઽપ્યેતે બાહ્યા આન્તરાશ્ચ ભાવા પરિકલ્પિતરૂપા એવેત્યાશઙ્કાયામિદમાહ → પરી'ત્યાદિ ।

પરિકલ્પિતા યદિ તતો ન સન્તિ તત્ત્વેન કથમમી સ્યુરિતિ । તન્માત્ર એવ તત્ત્વે ભવ-ભવવિગમૌ કથ યુક્તૌ ? ॥૧૬/૯॥

પરિકલ્પિતા = અવસ્તુસન્ન કલ્પનામાત્રાનિર્મિતશરીરા બાહ્યા આન્તરાશ્ચ યદિ ભવતાઽભ્યુપગમ્યન્તે તત્ પરિકલ્પિતત્વાદેવ ન સન્તિ = ન વિદ્યન્તે તત્ત્વેન = પરમાર્થેન । તથા ચ કથમમી પદાર્થ સ્યુ = ભવેયુ ? ન કથચિત્ ભવતાઽનભ્યુપગમાત્ । ઇતિ = એવ તન્માત્ર એવ = પુરુષમાત્રે એવ તત્ત્વે = પરમાર્થેઽભ્યુપગમ્યમાને ભવ-ભવવિગમૌ = સસાર-મોક્ષૌ કથ = કેન પ્રકારેણ યુક્તૌ ? ન કથચિદિત્યર્થ ॥૧૬/૯॥

પરિકલ્પનાયા અસમ્ભવાદપિ પરિકલ્પિતાઽસમ્ભવ ઇત્યાહ → 'પરી'ત્યાદિ ।

પરિકલ્પિતાઽપિ ચૈવા હન્ત વિકલ્પાત્મિકા ન સમ્ભવતિ । તન્માત્ર એવ તત્ત્વે યદિ વાઽભાવો ન જાત્વસ્યાઃ ॥૧૬/૧૦॥

પરિકલ્પિતા = પરિકલ્પનેત્યર્થ । સા અપિ ચ ઇષા બાહ્યાભ્યન્તરાણામર્થાના હન્ત વિકલ્પાત્મિકા = વસ્તુ-શૂન્યનિશ્ચયાત્મિકા ન સમ્ભવતિ = ન યુજ્યતે, તન્માત્રે એવ = પુરુષમાત્ર એવ જ્ઞાનમાત્ર એવ ચ તત્ત્વેઽભ્યુપગમ્ય-

કલ્યાણકન્દલી

રાગ-દ્વેષ-મોહાઃ દારુણાઃ = આત્મદૂષકા. કર્માભાવે તદસમ્ભવાત્ । તદુક્ત યોગશતકે → રાગો દોસો મોહો ણ્થાઽઽયદૂસણા દોસા । કમ્મોદયસજણિયા વિણ્ણેયા આયપરિણામા ॥૫૩॥ ← ઇતિ । ન ચૈતે કાલ્પનિકા., અવાધાત્ । તદુક્ત સાઙ્ગ્યસૂત્રે → જગત્સત્યત્ત્વમ્, અદુષ્ટકારણજન્યત્વાત્, બાધકાભાવાત્ ← [૬/૫૨] ઇતિ । તત્પરિકલ્પિતત્ત્વે દોષાન્તર ચ વક્ષ્યતેઽનુપદમેવ મૂલગ્રન્થે ॥૧૬/૮॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → યદિ પરિકલ્પિતા., તત્: તત્ત્વેન ન સન્તિ, કથ અમી ભવેયુ. ? તન્માત્રે એવ તત્ત્વે કથ ભવ-ભવવિગમૌ યુક્તૌ ? ॥૧૬/૯॥ યોગદીપિકા રપટૈવેતિ ॥૧૬/૯॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ → પરિકલ્પિતા અપિ ચ ણ્ણા વિકલ્પાત્મિકા હન્ત ન સમ્ભવતિ, તન્માત્રે એવ તત્ત્વે । યદિ વા ન જાતુ અસ્યા. અભાવ ॥૧૬/૧૦॥

વિકલ્પાત્મિકા = વસ્તુશૂન્યનિશ્ચયાત્મિકા, તદુક્ત પાતઙ્ગલયોગસૂત્રે → શબ્દજ્ઞાનાનુપાતી વસ્તુશૂન્યો વિકલ્પ.←

લોકમા બધે જ અનુભવસિદ્ધ છે તેથી પુરુષાદૈત કે જ્ઞાનાદૈતને માનવામા તો પ્રત્યક્ષથી બાધ છે [પુરુષથી ભિન્ન પૃથ્વી વગેરે અને જ્ઞાનથી ભિન્ન રાગાદિ અનુભવસિદ્ધ છે] માટે આ અદૈતવાદ અયુક્ત છે બાકી વાદી દ્વારા [પ્રત્યક્ષસિદ્ધ] બાહ્ય અર્થનુ પુરુષ અને જ્ઞાન એમ બીજુ નામ જ કર્યુ ગણાશે - એ તાત્પર્ય છે [૧૬/૮]

→ 'આ બધા બાહ્ય અને આંતરિક ભાવો પરિકલ્પિતસ્વરૂપ જ છે' ← આવી શકા થાય તો ગ્રથકારશ્રી આ વાત જણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - એ આ પરિકલ્પિત હોય તો પછી પરમાર્થથી છે જ નહિ તેથી આ પદાર્થો કેવી રીતે ઘટી શકે ? પુરુષ જ કેવળ તત્ત્વ = પારમાર્થિક હોય તો પછી સસાર અને મોક્ષ કેવી રીતે ઘટી શકે ? [૧૬/૯]

ટીકાર્થ - બાહ્ય અને અભ્યંતર પદાર્થ અવાસ્તવિક = કલ્પના માત્રથી નિર્મિત શરીરવાળા આપના દ્વારા સ્વીકારવામા આવે તો પછી કાલ્પનિક હોવાના કારણે જ પરમાર્થથી તે વિદ્યમાન નથી તો પછી આ પદાર્થો કેવી રીતે ઘટી શકે ? કારણ કે આપે તો કોઈ પણ રીતે તેને સ્વીકારેલ નથી આથી પુરુષમાત્ર જ તત્ત્વ સ્વીકારવામા આવે તો સસાર અને મોક્ષ કેવી રીતે યુક્તિસંગત થશે ? કોઈ પણ રીતે નહિ થાય - એ ભાવ છે [૧૬/૯]

કલ્પના પણ સભવી ન શકવાથી કાલ્પનિક પદાર્થનો પણ સભવ નથી - આ વાતને જણાવતા ગ્રથકાર કહે છે કે -

ગાથાર્થ - વિકલ્પાત્મક આ પરિકલ્પના પણ સભવતી નથી, જે તન્માત્ર જ તત્ત્વ હોય તો અથવા ક્યારેય પણ પરિકલ્પનાનો અભાવ નહિ થાય [૧૬/૧૦]

માલે, તદતિરેકેણેતરપરિકલ્પનાવીજપદાર્થભાવાદિત્યર્થ ।

અભ્યુપગમ્ય પરિકલ્પિતા દૂષણાન્તરમાહ - યદિ વા અભાવ = અસમ્યગ્નો જ = નૈવ જાતુ = કદાચિદપિ અસ્યા = પરિકલ્પનાયા સ્યાત્ । યદિ નિર્તીજાડપીય તાહ્યાભ્યન્તરપદાર્થપરિકલ્પનોપ્યતે તદા સસારદશાયામિવ મુવતાવપીય ભવેદિતિ ભાવ । તતથ સસારમોક્ષભેદાનુપપતિ પરિકલ્પનાવીજસદ્ધાવાભ્યુપગમે તુ પુરુષવોદસ્વ-લક્ષણવ્યતિરિવતવસ્ત્વન્તરસિદ્ધ્યા પ્રસ્તુતાઽદ્વૈતપદ્મદ્વયદ્વાનિ ॥૧૬/૧૦॥ એવ પરપક્ષ નિરસ્ય સ્વોવતત્રયસમર્થનાયાઽઽદ્ -> તસ્માદિત્યાદિ ।

તસ્માયથોક્તમેતત્રિતય નિયમેન ધીધનેઃ પુમ્ભિઃ । ભવ-ભવવિગમનિવન્નમાલોચ્ય ગાન્તચંતોમ્ભિઃ ॥૧૬/૧૧॥

તસ્માત્ યથોક્તમેતત્ ત્રિતય = જીવ-કર્મ-તથાભવ્યત્વરૂપ નિયમેન = નિયોગેન ધીધનૈ = વૃદ્ધિધનૈ પુમ્ભિ

કલ્યાણકન્દલી

[૧/૯] યથા -> ણ્ય વન્-યાસુતો યાતિ સ્વપુણકૃતગરસર । મૃગતૃણામ્ભસિ સ્નાત ગગશૃન્ધનુર્ધર ॥ < [ ] ઇત્યાદ્યા-કારિકા । તદતિરેકેણ = પુરુષવ્યતિરેકેણ જ્ઞાનભિન્નત્વેન વા ઇતરગ્નિકલ્પનાવીજપદાર્થભાવાત્ = વાસ્તવિકત્વે સતિ પૃથિવી-જલાનિ-રાગ-દ્વેષ-મોહ-વિકલ્પાદેઃ કલ્પનામિપર્યામૂતસ્ય પદાર્થગ્ય વિગ્રહાત્ । મિત્યાઽવિદ્યાયા વાસનાપગમિધાનાયા નિગસન્તુ મત્કૃતજયલતાયા અવસેપ ॥૧૬/૧૦॥

મૂલગ્રન્થે ટ્વણાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> તસ્માત્ યથોક્ત ણત્ ત્રિતય ભવ-ભવવિગમનિવન્ન ગાન્તચંતોમ્ભિ ધીધને, પુમ્ભિ નિયમેન આલોચ્યમ્ ॥૧૬/૧૧॥

જીવ-કર્મ-તથાભવ્યત્વરૂપમિતિ । આદ્યાન્તિમે નિરૂપિતે । કર્મમામાયા ચાનુના નનાતન્નાનુમારેણ ક્રિયતે । તથાહિ વેદાન્તિમિ બ્રહ્મસ્વરૂપો જીવસ્ત્વભ્યુપગમ્યતે ણ્વ । ણ્વ કર્માંડપિ સ્વીકર્તવ્યમ્, યથોક્ત શિવોપનિપદિ -> ન કશ્ચિત્ કસ્ય-ચિન્નકત્ કર્તું દુઃખ સુખાનિ ચ । કરોતિ પ્રાક્તન કર્મ મોહાલોકસ્ય કેવલમ્ ॥૧૧૧॥ <, શ્વેતાશ્વતરોપનિપદિ -> કર્માંનુગાન્યનુક્રમેણ દેહી સ્થાનેષુ રૂપાણ્યભિગપ્રપચ્તે < [૮/૧૧], પ્રશ્નોપનિપદિ -> અર્થકયોર્થ ઉદાન પુણ્યેન પુણ્ય લોક નયતિ । પાપેન પાપમુખાભ્યામેવ મનુષ્યલોકમ્ ॥ < [૩/૭], વૃહદારણ્યકોપનિપદિ -> પુણ્યો વૈ પુણ્યેન કર્મણા ભવતિ, પાપ પાપેન < [૩/૭/૧૩], -> ન સાનુના કર્મણા ભૂયાન્ નો ણ્વાઽસાનુના કર્નીયાન્ < [૩/૮] ઇતિ ચ કૌષાતક્યુપનિપદિ । ન ચ સર્વત્રેવ પ્રવૃત્તિપર કર્મપદમિતિ વચ્ચવ્યમ્, પ્રવૃત્તે ચિરકાલાઽમ્યાપિત્વેન ફલાદાનેઽપ્રત્યલત્વાત્, તદુક્ત ન્યાયકુસુમાઞ્જલૌ ઉદયનેન -> ચિરત્વસ્ત ફલાયાલ ન કર્માંડતિશય વિના [૧/૯] । કિન્નૈવ -> 'ચિત્તસ્ય હિ પ્રસાદેન હન્તિ કર્મ શુભાશુભમ્ < [૬/૩૦] ઇતિ મૈત્રાયણ્યુપનિપદ્વચ્ચનમપિ કથ સજ્જન્ન ? પ્રાક્ નષ્ટસ્ય પુનર્મન પ્રસાદેન નાગાઽસમ્ભવાત્ । -> જ્ઞાનાન્તિ સર્વકર્માંણિ ભસ્મમાલુરંતેઽર્જુન ' < [૮/૩૭] ઇતિ પ્રાક્ [પૃષ્ઠ-૩૧૦] દર્શિત ભગવદ્ગીતા-

‡ ઠલપનાળી ઠલપના અથોગ્ય ‡

હીઝાર્થ - બાહ્ય અને અભ્યન્તર પદાર્થોની પરિકલ્પના પાણ નભવતી નથી, જે કેવલ મુખ્ય પુરુષાદૈત અથવા ક્ષન જ્ઞાન = જ્ઞાનાદૈત જ તત્ત્વ સ્વીકારો તો કારણ કે પુરુષ = બ્રહ્મ અથવા જ્ઞાનથી અતિગિત કોઈ ચીજ જ નથી, કે જે પરિકલ્પનાનુ બીજ = કારણ બની શકે પરિકલ્પના = કલ્પના = વસ્તુશૂન્ય નિશ્ચય [જેમ કે 'આ વધ્યાપુત્ર જાય છે' એવો નિશ્ચય વધ્યાપુત્ર દુનિયામા છે નહિ, છતા તેનો નિશ્ચય એ વિકલ્પ કહેવાય] પરિકલ્પનાનો સ્વીકાર કરીને શ્રીમદ્જી બીજે દોષ આપે છે કે અથવા ક્યારેય પાણ પરિકલ્પનાનો અભાવ નહિ થાય જે કારણ વગર પાણ બાહ્ય-આતરિક પદાર્થોની આ પરિકલ્પના માન્ય હોય તો મનાગ અવસ્થાની જેમ મોક્ષમા પાણ આ પરિકલ્પના યથે-એ આશય છે તેથી સસાર અને મોક્ષનો ભેદ ન થટી શકે [અહીં અદૈતવાદી તરફથી એવી દલીલ કવામા આવે કે -> મનાગદશામા કલ્પનાનુ કારણ હોવાથી સનાર અવસ્થામા બાહ્ય-આતરિક પદાર્થોની કલ્પના યથે મોક્ષ અવસ્થામા કલ્પનાનુ કારણ ન હોવાથી મોક્ષદશામા કલ્પના નથી હોતી માટે સસાર અને મોક્ષનો ભેદ સભવી શકે છે < તો તે બગાડ નથી, કારણ કે] કલ્પનાનુ કારણ વાન્તવિક છે એવુ સ્વીકારવામા આવે તો કેવલ પુરુષ કે કેવળ સ્વલક્ષણબોધથી ભિન્ન અન્ય વસ્તુની = કલ્પનાકારણની સિદ્ધિ થવાથી પ્રસ્તુત અદૈતપક્ષની હાનિ = ત્યાગ યથે [તેથી અદૈતસિદ્ધાન્તનો ભગ યથે] [૧૬/૧૦]

આ રીતે પચ્ચક્ષુ નિગડગણ કરીને પોતે જાણાવેલ ૩ વસ્તુના નમર્યન માટે ગ્રથકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ - માટે યથોક્ત આ ત્રણ વસ્તુ નસાર-મોક્ષનુ કારણ છે-એવુ જ્ઞાત મનવાળા બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ નિયમા વિચારતુ જેઠે [૧૬/૧૧]

હીઝાર્થ - માટે યથોક્ત જીવ, કર્મ અને તથાભવ્યત્વસ્વરૂપ ત્રણ વસ્તુ સસાર અને મોક્ષ [ની વ્યવસ્થા] નુ કારણ છે-

= પુરુષૈ ભવ-ભવવિગમનિબન્ધન = સસાર-મોક્ષકારણ આલોચ્ય = સમ્યગ્ ભાવનીય શાન્તચેતોભિ = અરવતદ્વિષ્ટ-
ચિતૈ ॥૧૬/૧૧॥ નનુ ચાગમપ્રામાણ્યમવલમ્બમાનૈ પુરુષાદ્દૈત જ્ઞાનાદ્દૈત વા યદેષ્યતે તદા કો દોષ ? આગમાનુ-
સારેણૈવ યુવિતપ્રવર્તનસ્ય ન્યાય્યત્વાદિત્યત આહ -> 'એદમ્પર્યમિ'ત્યાદિ ।

એદમ્પર્યમિ ગુહ્યતિ યત્રાસાવાગમઃ સુપરિશુદ્ધઃ । તદભાવે તદ્દેશઃ કથિતસ્યાદન્યધાગ્રહણાત્ ॥૧૬/૧૨॥

કલ્યાણકન્દલી

વચનમપિ પુણ્યપાપલક્ષણસ્યાડદૃષ્ટાપરાભિધાનસ્ય કર્મણોડનુપગમે ન સજ્જતિમજ્ઞેત્ । કર્મ-પુણ્ય-ભાગ્યાદે પર્યાયત્વાત્ યથોક્ત
-> ભાગ્યાનિ પુણ્યાનિ યમ કૃતાન્ત. પર્યાયનામાનિ પુરાકૃતસ્ય <- [ ] ઇતિ । ઇત્યમેવ -> તથૈવાત્મનિ કર્માણિ તિષ્ઠન્તિ
ભરતર્પમ ! <- [૨/૬૭] ઇતિ ઇતિહાસસમુચયવચનમપિ ઉપપદ્યતે । પ્રકૃતે -> શુભાશુભફલ કર્મ મનોવાગ્દેહસમ્ભવમ્ । કર્મજા
ગતયો નૃણામુત્તમાધમમધ્યમા ॥ <- [૧૨/૩] ઇતિ મનુસ્મૃતિવચન, -> અન્યપક્ષિસ્થાવરતા મનોવાક્યાયકર્મજૈ । દોષૈ
પ્રયાતિ જીવોડય ભવયોનિશ્તેષુ ચ ॥ <- [૩/૧૩૦] ઇતિ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિવચન, -> કર્મણા વધ્યતે જન્તુઃ વિઘ્નયા ચ
વિમુચ્યતે' <- [૯/૮/૫૩] ઇતિ કૂર્મપુરાણવચન, -> અવિઘ્નાસશ્ચિત કર્મ તત્ત્વાશેષેષુ જન્તુષુ <- [૨/૧૩/૭૦] ઇતિ
વિષ્ણુપુરાણવચન, -> યથા છાયાતપૌ નિત્ય સમ્બદ્ધૌ ચ પરસ્પરમ્ । તદ્વત્કર્મ ચ કર્તા ચ સુસમ્બદ્ધૌ પરસ્પરમ્ ॥ <-
[૨/૮૧/૫૧] ઇતિ પદ્મપુરાણવચન, -> નો મૃત્તિકા નૈવ જલ નાપ્યાગ્નિ કર્મશોધન । શોધયન્તિ બુધા. કર્મ જ્ઞાનધ્યાનતપોજલૈ. ॥
<- [૩૮/૧૧] ઇતિ મત્સ્યપુરાણવચન, -> 'કર્મણો હિ પ્રધાનત્વ કિ કુર્વન્તિ શુભા ગ્રહા. । વશિષ્ઠદત્તલનોડપિ રામ
પ્રવ્રજિતો વને ॥ <- [અરણ્યકાણ્ડ- અ ૯/૧૫] ઇતિ આધ્યાત્મિકરામાયણવચન, -> 'એવ લોક પર વિદ્યાનશ્ચર કર્મનિર્મિતમ્
<- [૧૧/૩/૨૭] ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતવચન, -> કશ્ચિદ્ ધની દરિદ્રશ્ચ કશ્ચિદેવ હિ કર્મણા <- [૧/૩/૨૨] ઇતિ નારદ-
પશ્ચરાત્રવચન, -> તત્રાસ્ય સ્વકૃત કર્મ છાયેવાનુગત સદા । ફલત્યથ સુખાર્હો વા દુઃખાર્હો વાડથ જાયતે ॥ <- [વનપર્વ
૨૩૦/૭૮] ઇતિ ચ મહાભારતવચનમપિ સવદન્તિ । તત્રૈવ -> યથા ધેનુસહસ્રેષુ વત્સો વિન્દતિ માતરમ્ । એવ પૂર્વકૃત
કર્મ કર્તારમનુધાવતિ ॥ <- [૧૮૧/૧૬] ઇત્યુક્તમ્ । એવ -> કૃતકર્મક્ષયો નાસ્તિ કલ્પકોટિગતૈરપિ । અવશ્યમેવ મોક્તવ્ય
કૃત કર્મ શુભાશુભમ્ ॥ <- [કો સ ૨૩/૩૯] ઇતિ શિવપુરાણવચનમપિ નિકાચિતકર્મપેક્ષયા સજ્જચ્છત એવ ।

બોદ્ધદર્શનેડપિ કર્મ સમ્પતમેવ, તદુક્ત ધમ્મપદગ્રન્થે -> ન અન્તલિખ્યે ન સમુદ્ધમજ્ઞે ન પવ્વતાન વિવર પવિસ્સ ।
ન વિજ્ઞતી સો જગતિપ્પદેસો યત્રદ્વિતો મુશ્ચેય્ય પાપકમ્મા ॥ <- [૯ પાપવર્ગ/૧૨], -> કમ્મવિપાકેન ઇદ્ દુક્ખ નિગચ્છતિ
<- [૪/૧૬/૭] ઇતિ પેતવત્થુગ્રન્થે -> નાનાકમ્મેહિ મહારાજ ! નિવ્વત્તાનિ, ન એકેન કમ્મેન <- [પરિ ૩ વિમતિચ્છેદનપઞ્હો-
પૃ ૬૮] ઇતિ મિલિન્દપ્રશ્ને, -> કમ્મના વત્તતી લોકો કમ્મના વત્તતી પજા । કમ્મનિવધના સત્તા રથસ્સાણીવ યાયતો ॥
<- [મહાવગ્ગ ૩, ૯ વાસેઠ્ઠસુત્ત- સ્લો ૬૦] ઇતિ સુત્તનિપાતે મહાવગ્ગે, -> એવ કમ્મે વિપાકે ચ વત્તમાને સહેતુકે વીજ-
રુક્ષાદિકાન વ પુવ્વા કોટિ ન નાયતિ ॥ <- [૧૯/૨૦-પૃ.૪૨૬] ઇતિ વિસુદ્ધિમગ્ગગ્રન્થે, -> કર્મજ લોકવૈચિત્ર્યમ્
<- [કર્મનિર્દેશ ૪/કા ૧] ઇતિ અભિધર્મકોશે, -> કર્માણિ હિ કુગલાકુશલાદીનિ ભવન્તિ, તેમ્મ એવ લોકે વસ્તૂનામુત્પાદ',
ઇત્ય હેતુવૈચિત્ર્યાત્ ફલવૈચિત્ર્યમ્ <- [પૃ ૮૫] ઇતિ ચ અભિધર્મકોશનાલન્દિકાયા । મજ્ઞિમનિકાયેડપિ -> કમ્મસ્સ વિપાકેન
બહૂનિ વસ્સાનિ, બહૂનિ વસ્સસતાનિ, બહૂનિ વસ્સસહસ્સાનિ નિરયે પચ્ચેય્યાસિ <- [અજ્ઞુલિમાલસુત્ત-૩૦૬] ઇત્યુક્તમ્ । એવ
-> ઇત્ એકનવતૌ કલ્પે શક્ત્યા મે પુરુષો હત । તેન કર્મવિપાકેન પાદે વિદ્ધોડસ્મિ મિશ્કવ. ॥ <- [ ] ઇતિ સ્વગિણ્યાન્
પ્રતિ વૌદ્ધોક્તિરપિ કર્મસાધિકૈવેતિ દિક્ ॥૧૬/૧૧॥

મૂલગ્રન્થે દણ્ડાન્વયસ્ત્વેવમ્ -> યત્ર એદમ્પર્યમિ ગુહ્યતિ અસૌ આગમ સુપરિશુદ્ધ । તદભાવે અન્યધાગ્રહણાત્ તદ્દેશઃ
કશ્ચિત્ સ્યાત્, ॥૧૬/૧૨॥

એવુ રાગ-દ્વેષરહિત ચિત્તવાળા મતિધન પુરુષોએ નિયમા સમ્યગ્ રીતે વિભાવન-ચિતન કરવુ જોઈએ [૧૬/૧૧]

અહીં એવી થકા યાપ કે -> આગમના પ્રામાણ્યનુ અવલબન કરતા પુરુષો જ્યારે પુરુષાદ્દેત કે જ્ઞાનાદેતને સ્વીકારે ત્યારે
શુ દોષ સભવે ? આગમના અનુસારે જ પ્રવર્તતી યુક્તિ ઉચિત છે [તિથી અદેતવાદસ્યાપક આગમને પ્રતિકૂળ તમે જે દલીલ
કરી છે તે વ્યાજબી નથી] <- તો તેના સમાધાન માટે ગ્રંથકારથી જાણાવે છે કે -

ગાથાર્થ :- જ્યા એદપર્ય શુદ્ધ યાપ તે આગમ સુપરિશુદ્ધ જાણવા તે ન હોય તો અન્ય પ્રકારે ગ્રંથજ્ઞ કરવાના લીધે
મૂલાગમનો તે કોઈક એક દેશ-ભાગ બને [૧૬/૧૨]

એદમ્પર્ય = પ્રકૃતાર્થોપપત્તિતાત્પર્યં યત્ર આગમે શુદ્ધ્યતિ = નિર્વહતિ અસૌ આગમ સુપરિશુદ્ધ = પ્રમાણભૂત તાત્પર્યાર્થપર્યન્ત પ્રમાણશબ્દવ્યાપારાત્ તદભાવે = એદમ્પર્યશુદ્ધ્યભાવે તદેશ = પરિશુદ્ધાગમૈકદેશાર્થગર્ભ કથિત્ અન્ય આગમ સ્યાત્ ન તુ મૂલાગમ એવ અન્યથાગ્રહણાત્ = મૂલાગમૈકવાચ્યસ્ય કસ્યચિદ્વચનસ્ય તદેક-વાચ્યતાનાપન્નવાચ્યાનંતરમિશ્રિતત્વેન વૈપરીત્યેન ગ્રહણાત્ । અત એવૈદમ્પર્યાર્થાન્વેષિણ સમતામવતામ્યમાના તીર્થિકા' અપિ તદર્થવિરુદ્ધવાચ્યાર્થાનનુપ્રવશેન યાવદ્વપપન્નમિત્તર્જનતે, ન તુ મિથ્યૈકાન્તેન ॥૧૬/૧૨॥

નન્વેવમન્યથાપ્રતિપન્નમૂલાગમૈકદેશગર્ભપરતન્ત્રે દ્વેષ કાર્યો ન વા ? ઇત્યાશંક્યામાહ —> 'તપ્રાપ્તી'ત્યાદિ । તત્રાપિ ચ ન દ્વેષઃ કાર્યો વિપયસ્તુ યત્નતો મૃગ્યઃ । તસ્યાપિ ન મદ્વચનં સર્વં યત્પ્રવચનાદન્યત્ ॥૧૬/૧૩॥

કલ્યાણકુન્દલી

પદાર્થત આરમ્ભ તાત્પર્યાર્થપર્યન્ત પ્રમાણશબ્દવ્યાપારાત્ । ઇપુદ્દુષ્ટાન્તેન પ્રાગેવ [૧૧/૯ પૃ ૨૬૩] વ્યાખ્યાતમિદમ્ । એદમ્પર્યશુદ્ધ્યભાવે = તાત્પર્યાર્થસ્ય દૃષ્ટેષ્ટાભ્યા વાધિતત્વે પરિશુદ્ધાગમૈકદેશાર્થગર્ભ = દૃષ્ટેષ્ટાવાધિતતાત્પર્યાર્થકાગમૈકપદાર્થાદિ-સવલિત અન્ય આગમઃ સ્યાત્, ન તુ મૂલાગમ એવ, મૂલાગમૈકવાચ્યસ્ય = મૂલાગમેન સહ વાચ્યૈકતામાપન્નસ્ય કસ્યચિદ્ વચનસ્ય તદેકવાચ્યતાનાપન્નવાચ્યાન્તરમિશ્રિતત્વેન = મૂલાગમૈકવાચ્યતાનાપન્નાન્યવાચ્યાન્ત પતિતત્વેન વૈપરીત્યેન ગ્રહણાત્ । અત એવ = એદમ્પર્યશુદ્ધિવિકલવચનસ્ય પરિશુદ્ધાગમૈકદેશતાદેવ, એદમ્પર્યાર્થાન્વેષિણ = તાત્પર્યાર્થવેષિણ. સ્વેતગગમેપુ સમ-તામવલમ્બમાના તીર્થિકા અપિ તદર્થવિરુદ્ધવાચ્યાર્થાનનુપ્રવશેન = મૂલાગમેદમ્પર્યાર્થવિરુદ્ધવચનામિશ્રિતત્વેન યાવદ્વપપન્ન = યાવત્ માર્ગાનુસારિપ્રકૃષ્ટક્ષયોપગમગ્રાહ્ય દૃષ્ટેષ્ટાવિરુદ્ધાર્થ ઇચ્છન્તિ, ન તુ મિથ્યૈકાન્તેન = વિપરીતાભિનિવેશેન । અધ્યાત્મોપલક્ષ્યૌ મત્યા તત્રાવિરુદ્ધત્વમાનમેવ સ્યાત્ । તદુક્ત અધ્યાત્મગીતાયા —> પરમ્પરવિરુદ્ધા યા અમદ્વૈચ્છા ધર્મદૃષ્ટવ । અવિરુદ્ધા ભવન્ત્યેવ સમ્પ્રાપ્ત્યાત્યાત્મવેદિનમ્ ॥૨૦૨॥ <— ઇતિ । —> યત્પ્રાદુર્લ્ભ પ્રાપ્યતે સ્થાન તદાગેરપિ ગમ્યતે । એક સાદુર્લ્ભઃ પોગચ્ચ ય પદ્યતિ મ પદ્યતિ ॥[ગી ૮/૮ પ ૮ ૯/૧૩૪] ઇતિ ભગવદ્ગીતા-પદ્મદશીપ્રભૃતિવચનમત્રોદાહરણતયા વિભાવનીયમ્ । એદમ્પર્યાર્થવેષણાન્વિ-તસમતાવલમ્બનમેવાભિપ્રેત્ય સદન્યયાય યોગવિન્દો [૩૮૪/૩૮૮] પ્રદર્શિત ઇતિ ધ્યેયમ્ । વિપરીતાભિનિવેશે તુ તત્ત્વભ્રાન્તૈત્વ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય યોગસારે —> ધર્મસ્ય વહુ યાઽધ્વાનો લોકે વિભ્રમહેતવ । તેપુ વાહ્યપટાટોપાત્તત્ત્વિભ્રાન્તદૃષ્ટય ॥ સ્વ-સ્વદર્શનરાગેણ વિવદન્તો મિથો જના । સર્વથેવાત્મનો ધર્મ મન્યન્તે ન પરસ્ય તુ ॥ <— [૨/૩૪-૩૮] ઇત્યુક્તમ્ ॥૧૬/૧૨॥

મૂલગ્રન્થે ટ્વંડાન્વયસ્ત્વેવમ્ —> તત્ર અપિ ચ દ્વેષ ન કાર્યઃ, વિપયસ્તુ યત્નતો મૃગ્ય, યત્ તમ્ય અપિ સર્વં મદ્વચન ન પ્રવચનાત્ અન્યત્ ॥૧૬/૧૩॥

॥ મૂલાગમના એક ભાગને જાણીએ ॥

ટીકાઈ :- પ્રન્નુત અર્થની મગતિ કે તેવા તાત્પર્ય-એદપર્યનો જે આગમમા નિર્વાહ થતો હોય તે આગમ સુપરિશુદ્ધ = પ્રમાણભૂત છે, ડાગમ કે તાત્પર્યાર્થ પર્યત પ્રમાણભૂત શબ્દનો વ્યાપાર છે જે તાત્પર્યશુદ્ધિ ન હોય તો પરિશુદ્ધ આગમના એક ભાગના અર્થથી ગર્ભિત કોઈક અન્ય આગમ થયે, નહિ કે મૂલાગમ જ આનુ કાગમ એ છે કે તેમા અન્ય પ્રકારે અર્થનુ શબ્દા થાય છે મતલબ કે મૂલાગમના કોઈક વાક્યને તેની નાથે એકવાક્યતાઅનાપન્ન અન્ય વાક્યથી મિશ્રિતરૂપે = વિપરીતરૂપે પડવાના હોયે તે મૂલાગમ નહિ પણ મૂલાગમના એક ભાગથી ગર્ભિત અન્ય આગમ સ્વરૂપ બને છે [દા ત મૂલાગમનુ અર્થવાદપરક કોઈક વાક્ય હોય તેને વિધિવાદરૂપે પડે અપવાદવાક્યને ઉત્તરગર્વાક્ય રૂપે જાણાવે તો વિપરીતરૂપે શબ્દા કડવાના હોયે તેને મૂલાગમ ન કહેવાય, પરંતુ મૂલાગમના એક ભાગથી ગર્ભિત અન્ય આગમ કહેવાય માટે તે મૂલાગમની જેમ પ્રમાણભૂત ન કહી શકાય] માટે જ એદપર્યાર્થની ગવેષણા = શોધ કરતા, નમતાને ધાગમ કરતા અન્ય દર્શનીઓ પણ મૂલાગમના અર્થને વિગેધી હોય તેવા વાક્યોના અર્થમા પ્રવેશ કર્યા વિના જેટલુ સગત હોય તેને સ્વીકારે છે, નહિ કે મિથ્યા એકાતવાદથી-કદાશદથી [મતલબ કે તાત્પર્યાર્થની ગવેષણા કરનાર મધ્યમ્યવૃત્તિવાળા અન્યદર્શનીઓ પણ મૂલાગમના = જૈનાગમના અર્થને વિગેધ ન આવે તે ગીતે પોતાના દર્શનશાસ્ત્રમા કહેલા પદાર્થને સ્વીકારે છે યુક્તિમગત ન હોય કે મૂલાગમવિપયક ન જ હોય તેવા પણ પોતાના શાસ્ત્રમા કહેલા પદાર્થને પોતાના દર્શનશાસ્ત્રમા કહેલુ હોવાથી જડતાથી સ્વીકારે તેપુ ન કરે તે પદાર્થો પ્રત્યે પોતે ઉપેક્ષા ગમ્પે રમાણમહર્ષિ, અગવિદ્યોપ, ગમકૃષ્ણ પરમહમ વગેરે આના દટાત તર્ક લેવા અમને ઈચ્છિત લાગે છે] [૧૬/૧૨]

—> 'જે આપુ હોય તો અન્ય પ્રકારે સ્વીકારેલ મૂલાગમદેશગર્ભિત અન્ય દર્શન અને પરદર્શનીના શાસ્ત્ર ઉપર દેષ કરવો કે નહિ ?' <— આ શકા ઉપન્યિત થતા ગ્રથકાગ્રી કહે છે કે —

ગાથાઈ :- તેના ઉપર પણ દેષ ન કરવો પરંતુ તેના વિપયની પ્રપ્ત્યનપૂર્વક ગવેષણા કરવી, ડાગમ કે તેના પણ નાગ બધા વચનો મૂલાગમથી ભિન્ન નથી [૧૬/૧૩]

✓ મુદ્રિતપ્રતો 'અન્યતીર્થિકા' ઇતિ પાઠ ।

ननु वस्तुतः उपपन्नार्थवचनस्यानुपपत्तिशङ्का परिहाराय, न तु सर्वथाऽनुपपन्नस्येति निर्विषयोऽयमुपदेश इत्यत आह-तस्यापि आगमान्तरस्य सद्वचन = शोभन वचन सर्व यत् = यस्मात् प्रवचनात् = मूलागमात् अन्यत् न, किन्तु तदनुपात्तयेव । तथा च तस्य मूलागमेनैकवाक्यतामापाद्योपपत्तिरेव कर्तव्या । इत्थमेव सम्यग्दृष्टिपरि-
गृहीतस्य मिथ्याश्रुतस्यापि सम्यक्श्रुतत्वसिद्धे । तदरुचिस्तु तत्त्वतो दृष्टिवादाऽरुचिपर्यवसायिनीति सुप्रसिद्धमुप-
देशपदादौ ॥१६/१३॥

तदर्थानुपपत्तिपरिहारः = मूलागमैकदेशतामापन्नस्य परतीर्थिकागमस्य वाच्यार्थाद्यसद्गतित्यपोहः, यत्नतः कर्तव्यः; तथा-
हरसिकाना = मूलागमैकवाक्यतानापन्नता-निरपेक्षवाक्यमिश्रितत्व-विपरीतापेक्षाभिमुख्य-मिथ्याभिनिवेशादिप्रयुक्तार्थाऽ-
तेनिराकरणपूर्व मूलागमैकवाक्यतापन्नत्व-साकाङ्क्षवाक्यसम्बद्धत्व-यथाथपेक्षाप्रेक्षित्वाऽसदभिनिवेशराहित्यादिद्वारा मूलागमैक-
ते परतीर्थिकागमेऽर्थतथात्वनिबन्धनप्रामाण्यप्रेक्षणप्रवीणानां परवचनानुपपत्तिपरिहारप्रवणस्वभावत्वात् ।

इत्यमेव दृष्टिवादोपदेशिकीसजायाः सम्यग्दृष्टित्वव्यापकीभूतायाः साफल्यत् । तदनुपात्येव = मूलगमानुगाम्येव, यथा मोक्षधर्मे → यथा नागपदेऽन्यानि पदानि पदगामिनाम् । सर्वाण्येवाऽपि धीयन्ते पदजातानि कौञ्जरे । एव सर्वमहिंसाया धर्मार्थमपि धीयते ॥ ← [२४५/१८-१९] इति वचनम् । भागवते → यमानऽभीक्ष्णं सेवेत ← [११/१०/५] इति वचनम् । विष्णुपुराणे → या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्या न जीर्यति जीर्यताम् । ता तृष्णा सत्यजन् प्राज्ञः सुखेनैवाभिपूर्यते ॥ ← [४/१०/२२] इति वचनम् । भगवद्गीताया → वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ← [२/६१] इति वचनम् । ध्यानाधिकारे गरुडपुराणे → स्थित्यर्थं मनसः पूर्वं स्थूलरूपं विचिन्त्येत् । तत्र तन्निश्चलीभूतं सूक्ष्मेऽपि स्थिरतां ब्रजेत् ॥ ← [१/२२७/३३] इति वचनम् । मनुस्मृतौ → घोरेऽस्मिन् हन्त ! ससारे नित्यं सततयातिनि । कदली-स्तम्भनिःसारे ससारे सारमार्गणम् ॥ यः करोति स सम्मूढो जलवद्वुदसन्निभे ← [१/५०] इति वचनम् ।

तथा च = परतीर्थिकाऽऽगमगतसकलसद्वचनस्य मूलागमान्त.पातित्वाच्च तस्य = मूलागमैकदेशात्मकस्य परागमस्य मूलागमेन साक एकवाक्यता = सदपेक्षाविष्करणदिद्वारा अविसर्वादिवाक्यता यद्वा एकवाक्यता = अङ्गाङ्गिभाव आपाद्य उपपत्तिरेव कर्तव्या । इदमेवाभिप्रेत्य अध्यात्मगीताया → जैनधर्मो नयै. सर्वै युक्तो वैराट् प्रभु स्वपम् । तदङ्गा. सर्वधर्माः स्युर्भाषित पूर्वसूरिभि. ॥४२६॥ ← इत्येव श्रीबुद्धिसागरसूरिभिरुक्तम् । इत्यमेव = परतीर्थिकागमेऽपि मूलागमैकवाक्यताद्वारा प्रामाण्यसत्त्वादेव सम्यग्दृष्टिपरिगृहीतस्य मिथ्याश्रुतस्यापि सम्यक्श्रुतत्वसिद्धेः, मूलागमविशकलितत्वादिप्रयुक्तमिथ्यात्वप्रच्यवात् । मिथ्याश्रुतस्य सम्यक्श्रुतत्वभवन तु तत्र तत्र परतन्त्रसंवादास्थले शतश इहैवास्माभि प्रदर्शित तदभिप्रायाविष्कारपूर्वकमिति । तदरुचिस्तु = मूलागमैकदेशात्मकपरागमाऽरुचिस्तु तत्त्वतः दृष्टिवादारुचिपर्यवसायिनी इति सुप्रसिद्ध उपदेशपदादौ । तदुक्त उपदेशपदे → ज अन्धो अभिषण अण्णत्वा सद्दो वि तह चेव । तम्मि पओसो मोहो विसेसओ जिणमयठियाण ॥६९३॥

ટીકાકાર્ય :- મૂલાગમના એક દેશસ્વરૂપ અન્યદર્શનીઓના શાસ્ત્ર-આગમ ઉપર પાગ દ્વેષ ન કરવો પરંતુ પ્રયત્નપૂર્વક તેનો વિષય શોધવો અર્થાત્ તેના અર્થની અનુપપત્તિ-અસંગતિ [ની શકા]નો પરિહાર પ્રયત્નપૂર્વક કરવો, કાગણ કે ગુણને પકડવાના રસિયા લોકો બીજાના વચનની અસંગતતાનો પરિહાર કરવામા નિપુણ સ્વાભાવવાળા હોય છે

અહીં થકા થાય કે → જે વચનનો અર્થ વાસ્તવમાં સંગત-ઉપપન્ન હોય તે વચનની અસંગતિની થકાનો પરિહાર કરવો જોઈએ પરંતુ 'જે વચન સર્વથા અનુપપન્ન = અસંગત હોય તેની અસંગતિનો પરિહાર કરવો જોઈએ' - આ ઉપદેશ નિર્વિપક્ક = અનુચિત = નિરર્થક છે ← તો તેના પરિહાર માટે શ્રીમદ્ ગ્રંથકારશ્રી કહે છે કે અન્યદર્શનના = ધર્મના આગમ-ધાત્રના સારા બધા વચનો મૂલાગમથી બિન નથી, પરંતુ મૂલાગમને અનુસરે જ છે માટે અન્ય ધર્મના = જૈનેતરના આગમ-ધાત્ર વચનની મૂલાગમની સાથે એકવાક્યતાને લાવીને તેની મંગતિ જ કરવી જોઈએ આ રીતે જ સમ્યગ્દષ્ટિ જીવે ગ્રહણ કરેલ મિથ્યાશ્રુત પાણ સમ્યક્શ્રુત બને છે જૈનેતર ધર્મધાત્ર ઉપરની અનુચિ વાસ્તવમાં ૧૨મા અગ દષ્ટિવાદ - જૈનાગમ - મૂલાગમવિષયક જ તિરસ્કાર-આધાતનામાં દ્વિત થાય માટે તેનો અપલાપ કરવો યોગ્ય નથી આ વાત ઉપદેશપદ વગેરે ગ્રંથોમાં પ્રસિદ્ધ છે [અલબત્ત જૈનેતર આગમમાં મૂલ આગમથી જુદું-વિરુદ્ધ હોય તે અંશ જ નવચચન-પ્રમાણગચચન નથી યથાર્થ વસ્તુવ્યવસ્થાને અનાવનાર

उत्ताऽद्वेषस्यैव तत्त्वज्ञानानुकूलतामभिधातुमाह → 'अद्वेष' इत्यादि ।

अद्वेषो जिज्ञासा शुश्रूषा श्रवण-बोध-मीमासाः । परिशुद्धा प्रतिपत्तिः प्रवृत्तिरष्टाङ्गिकी तत्त्वे ॥१६/१४॥

(૧) અદ્વેષ = પક્ષપાતકૃતાપ્રીતિપરિહાર તત્ત્વવિષય । (૨) જિજ્ઞાસા = તત્ત્વપૂર્વિકા તત્ત્વજ્ઞાનેચ્છા । (૩) શુશ્રૂષા = બોધશ્રોત સિરાંકલપા તત્ત્વજિજ્ઞાસાપૂર્વિકા । (૪) શ્રવણ = તત્ત્વશુશ્રૂષાનિવબંધનતત્ત્વવચનાઽઽકર્ણનમ્ । (૫) બોધ = શ્રવણનિવબંધનતત્ત્વપરિચ્છેદ । (૬) મીમાસા = બોધાનન્તરભાવિતત્ત્વવિચારરૂપા, તત શ્રવણાદિપદાના

કલ્યાણકન્દલી

← इति प्राक् [पृ १०३, २६५] निरूपितमेव । तत्तत्रय-कालभेदादिक पुरस्कृत्य प्रवर्तनात् मूलगमैकदेशभूते परसमये वैचित्र्यावभासेऽपि तत्प्रतिक्षेपो न हिताय । तदुक्त योगदृष्टिसमुच्चये → यद्वा तत्तत्रयापेक्षा तत्तत्कालादियोगत । ऋषिभ्यो देवना चित्रा तन्मूलैषाऽपि तत्त्वतः ॥१३८॥ तदभिप्रायमज्ञात्वा न ततोऽर्वाङ्मुखा सताम् । गुज्यते तत्प्रतिक्षेपो महानर्थकर. पर. ॥१३९॥ ← इत्यादि प्राक् [पृष्ठ-२४] दर्शितमेव । ततश्च 'परसमय एकान्तेनाऽसन्नेव' इति मोहः विपश्चिता न सम्भवति, तत्त्वहाने । तदुक्त योगविन्दौ → आत्मीय परकीयो वा क सिद्धान्तो विपश्चिताम् । दृष्टेष्टाऽवाधितो यस्तु युक्त-स्तस्य परिग्रह. ॥५२५॥ ← इति । → सर्वदर्शनभेदेषु विरुद्धेषु सुपण्डिता । रागद्वेषा न कुर्वन्ति शुद्ध-ब्रह्मोपयोगिन. ॥६३॥ परस्परविरुद्धेषु धर्मेषु ब्रह्मवेदिन. । यत्सत्य तत्प्रगृह्णन्ति सापेक्षनयदृष्टित. ॥६५॥ सर्वदर्शनधर्मेषु सत्यस्य तारतम्यता । विद्यतेऽत. प्रजीवन्ति जीवत्स्वरूपशक्तित. ॥६६॥ ← इत्येव अध्यात्मगीतावचनान्यप्यत्रानुसन्धेयानि । यथा चैतत्तत्त्व तथा प्राक् [४/११ पृ १०४] निरूपितमेव ॥१६/१३॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → 'अद्वेष', 'जिज्ञासा', 'शुश्रूषा', 'श्रवण-', 'बोध-', 'मीमासा', 'परिशुद्धा प्रतिपत्ति', 'प्रवृत्ति' इति तत्त्वे अष्टाङ्गिकी प्रवृत्ति ॥१६/१४॥ इयञ्च कारिका योगदृष्टिसमुच्चयवृत्त्यधिकारविशिकावृत्त्यादौ [यो गा १६ वि गा १२] समुद्धृता वर्तते ।

[૧] અદ્વેષ = પક્ષપાતકૃતાપ્રીતિપરિહાર તત્ત્વવિષય इति । स्वाभिमतपदार्थगोचराभिलाषातिरेकप्रयुक्ता या तदितरतत्त्व-विपयिणी अप्रीति तस्या परिहार इत्यर्थ । [२] जिज्ञासा = तत्पूर्विका तत्त्वज्ञानेच्छा इति तत्त्वगोचराऽप्रीतिपरिहारपूर्विका तत्त्वगोचरयथावस्थितबोधविषयाभिलाषा, अद्वेषत एव तत्प्रतिपत्त्यानुगुण्यमिति हेतो । जिज्ञासाया विविदिषाऽपराभिधानाया सत्यामेव शुश्रूषादय. प्रज्ञागुणा भवन्ति, योक्त मूलकारैरेव ललितविस्ताराया → सत्याश्चास्या तत्त्वगोचरा शुश्रूषा-श्रवण-ग्रहण-धारणा-विज्ञान-ऊहाऽपोह-तत्त्वाभिनिवेगा प्रज्ञागुणा ← [पृ ४७] इति । [३] शुश्रूषा प्राक् व्यावर्णिता [११/१ पृ २५२] । [४] श्रवण = तत्त्वशुश्रूषानिवबन्धनतत्त्ववचनाऽऽकर्णनमिति । ततश्च सवेगादिलाभोऽपि महार्घ्य. सञ्जायते । इदमेवा-भिप्रेत्य श्रावकप्रज्ञप्तिप्रकरणे श्रीउमास्वातिवाचकैः → नव-नवसवेगो खलु नाणावरणखओवसमभावो । तत्ताहिगमो य तहा जिणवयणाऽऽयन्नणस्स गुणा ॥३॥ नवि त करेड देहो न य सयणो नेय वित्तसघाओ । जिणवयणसवणजणिना ज सवेगाइया लोए ॥४॥ ← इति । ततश्चाऽखिल कल्याण सञ्जायते, तदुक्त योगदृष्टिसमुच्चये → क्षाराम्भस्त्यागतो यद्वन्मधुरोदकयोगत । बीज प्ररोहमादत्ते तद्वत्तत्त्वश्रुतेनर. ॥६१॥ क्षाराम्भ.तुल्य इह च भवयोगोऽखिलो मत । मधुरोदकयोगेन समा तत्त्वश्रुतिस्तथा ॥६२॥ अतस्तु नियमादेव कल्याणमखिल नृणाम् । गुरुभक्तिसुरखोपेत लोकद्वयहितावहम् ॥६३॥ ← इति प्राक् दर्शितमेव [पृ २५] ।

यत्तु योगसारप्राभूते → क्षाराम्भस्त्यागत क्षेत्रे मधुरોડમૃતયોગત । પ્રરોહતિ યથા વીજ વ્યાન તત્ત્વશ્રુતેસ્તથા ॥ [૭/૫૦] इत्येव वदता नग्नाटामितगतिना तत्त्वश्रवणस्य ध्यानफलकत्वमुक्त तच्चिन्त्यम् । [५] बोधः = श्रवणनिबन्धनतत्त्वपरि-च्छेदः = तत्त्वगोचराप्रीतिपरिहारमूलकजिज्ञासासहित-शुश्रूषापूर्वकश्रवणजनित सूक्ष्म तत्त्वनिर्णय. । [६] मीमासा = बोधानन्तर-

જેનપ્રવચનને અનુસારી હોય તે જ સત્ છે આ ખ્યાલમા રાખવુ] [૧૬/૧૩]

ઉપરોક્ત અદેષ જ તત્ત્વજ્ઞાનને અનુકૂળ છે - આ વાતને જાણાવતા ગ્રથકારશ્રી કહે છે કે -

ગાથાર્થ - [૧] અદેષ, [૨] જિજ્ઞાસા, [૩] શુશ્રૂષા, [૪] શ્રવણ, [૫] બોધ, [૬] મીમાસા, [૭] પરિશુદ્ધ પ્રતિપત્તિ, [૮] પ્રવૃત્તિ - આમ તત્ત્વપ્રવૃત્તિ અષ્ટાંગિકી છે [૧૬/૧૪]

તત્ત્વભાં અષ્ટાંગપ્રવૃત્તિ

टीकार्थ :- [१] कोष्ठक पक्षपातना कारणे यथेव तत्त्वविषयक अप्रीतिनो परिहार = अद्वेष [२] अद्वेषपूर्वक तत्त्वज्ञाननी ईच्छा = जिज्ञासा [३] ज्ञानना प्रवाहनी सेर जेवी तत्त्वजिज्ञासापूर्वक तत्त्व साधनवानी ईच्छा = शुश्रूषा [४] श्रवण = तत्त्वने साधनवु [५] बोध = तत्त्वज्ञान [६] मीमासा = तत्त्वविचारणु मूण गाथामा श्रवण वगेरे पदनों द्वन्द्व समास

* મુદ્રિતપ્રતી * → શ્રવણમાકર્ણન, બોધોડવગમ, મીમાસા તત્ત્વવિચારરૂપા ← इति मुद्रित पाठ ।

દ્વન્દ્વ । (૭) પરિશુદ્ધા = સર્વતો ભાવવિશુદ્ધા પ્રતિપત્તિ = મીમાસોત્તરભાવિની 'ઇદમિત્યમેવેતિ નિશ્ચયાકારા પરિચ્છિન્તિ તત્ત્વવિષયૈવ । (૮) પ્રવૃત્તિ = પરિશુદ્ધપ્રતિપત્ત્યનન્તરંભાવિની તત્ત્વવિષયા ક્રિયા । પ્રવૃત્તિશબ્દો દ્વિ આવર્ત્યતે । તેનાયમર્થ તત્ત્વે પ્રવૃત્તિ અષ્ટાઙ્ગિકી = અષ્ટભિરદ્વેષાદિભિરઙ્ગૈર્નિર્વૃત્તા, તેન મૂલાગમૈકદેશાઽઽગમે દ્વેષો ન કાર્ય્ય ઇતિ ॥૧૬/૧૪॥

एव सद्धर्मपरीक्षकादिभावान् प्रतिपाद्य तत्फलोपदेशमाह → 'गर्भार्थमि'त्यादि ।

गर्भार्थं खल्वेषा भावाना यत्नतः समालोच्य । पुसा प्रवर्तितव्य कुशले न्यायः सतामेपः ॥१६/१५॥

गर्भार्थ = हृदयगतार्थ, खलु शब्दोऽवधारणे, एषा = प्रावप्रकान्ताना भावाना यत्नत = प्रयत्नात् समा-

કલ્યાણકન્દલી

ભાવિ-તત્ત્વવિચારરૂપા સમ્યજ્ઞાનફલત્વેન હિતોદયા, તદુક્ત યોગદૃષ્ટિસમુચયે → મીમાસાભાવતો નિત્ય ન મોહોઽસ્યા યતો ભવેત્ । અતસ્તત્ત્વસમાવેશાત્ સદૈવ હિ હિતોદયઃ ॥૧૬૯॥ ણ્તદ્વિરહે શ્રુતમપિ વ્યર્થ સ્યાત્, તદુક્ત મહાભારતે → યસ્ય નાસ્તિ નિજા પ્રજ્ઞા કેવલ તુ બહુશ્રુતઃ । ન સ જાનાતિ શાસ્ત્રાર્થં દર્વી સૂપરસાનિવ ॥ ← [સમાપર્વ-૫૫/૪] ઇતિ । યથોક્ત સાઙ્ખ્યસૂત્રેઽપિ → નોપદેશશ્રવણેઽપિ કૃતકૃત્યતા પરામર્શાદૃતે, વિરોચનવત્ [૪/૧૭] ઇતિ । મૂલકારૈરપિ લોકતત્ત્વનિર્ણયે → યઃ શ્રુત ન વિચારયેત્ સ કાર્ય્ય વિન્દતે કથમ્ ? ← [૨૦] ઇત્યુક્તમ્ । તત્ત્વવિચારરૂપા મીમાસૈવ તત્ત્વરુચિપ્રભૃતિપદેનાભિલપ્યતે, વક્ષ્યમાણ-પ્રતિપત્તિજનકત્વાત્, યથોક્ત શ્રીમદ્રવાહુસ્વામિભિઃ આવશ્યકનિર્ણયકૌ → જહ જહ તત્ત્વરૂં તહ તહ તત્તાગમો હોઐ ← [૧૧૬૩] ઇતિ । ઇદમેવાભિપ્રેત્ય નિશીથચૂર્ણો → ઊવઝ્જમાણસ્સ ય ણાણ ભવતિ ← [ગા.૨૧૫૫ ચૂ.] ઇતિ પ્રોક્તમ્ ।

[૭] સર્વતઃ = હેતુ-સ્વરૂપ-ફલાપેક્ષયા ભાવવિશુદ્ધા મીમાસોત્તરભાવિની = તત્ત્વમીમાસાફલભૂતા 'ઇદમિત્યમેવ' ઇતિ નિશ્ચયાકારા પરિચ્છિન્તિઃ તત્ત્વવિષયૈવ । તત્પ્રાપ્તાવેવ તત્ત્વમીમાસાસાફલ્યમ્ । [૮] પ્રવૃત્તિઃ = પરિશુદ્ધપ્રતિપત્ત્યનન્તરભાવિની તત્ત્વવિષયા = હેતુપાદેયવિષયિણી હાનોપાદાનાત્મિકા ક્રિયા । આવશ્યકનિર્ણયકૌ તુ → 'સુસ્સૂસઐ, 'પઙ્કિપુચ્છઐ, 'સુણેઐ, 'ગિણ્હઐ, ય 'ઈહૅ વાવિ । તત્તો 'અપોહૅ ય 'ધારેઐ કરેઐ' વા સમ્મ ॥૨૨॥ ← ઇત્યેવ બુદ્ધેરદૃઘૌ ગુણા દર્શિતા ઇતિ ધ્યેયમ્ ॥૧૬/૧૪॥

મૂલગ્રન્થે દળ્હાન્વયસ્ત્વેવમ્ → એપા ભાવાના ખલુ ગર્ભાર્થ યત્નત સમાલોચ્ય પુસા કુશલે પ્રવર્તિતવ્ય એપ સતા ન્યાયઃ ॥૧૬/૧૫॥

સમાલોચ્ય એવ સદનુષ્ઠાને પ્રવર્તિતવ્યમિતિ, ક્રિયાયા અપિ જ્ઞાનસ્યાઽભ્યર્હિતત્વાત્ । અત એવ પાત્રકાદિચારિત્રોપકરણોપરિ પુસ્તકાદિ જ્ઞાનોપકરણ સ્થાપ્યતે, ન તુ પુસ્તકાદિજ્ઞાનસાધનસ્યોપરિ પાત્રકાદિચારિત્રોપકરણાનીતિ જ્ઞાનનયવાદિન' । → જ્ઞાનાન્મુક્તિ ← [૩/૨૩] ઇતિ સાઙ્ખ્યસૂત્રમપ્યેતદનુપાતિ । → જ્ઞાનાય કૃત્ય પરમ ક્રિયાભ્યઃ [૫/૨૫] ઇતિ સૌદનન્દકૃતોઽ-શ્વઘોષસ્ય વચનમપિ જ્ઞાનપ્રાધાન્યકમ્ । ક્રિયાનયવાદિનસ્તુ વદન્તિ સમાલોચ્ય સદનુષ્ઠાને પ્રવર્તિતવ્ય એવ, ક્રિયાવિરહિતસ્ય જ્ઞાન-

કરવાનો છે [૭] મીમાસા પછીના કાળમા 'આ તત્ત્વ આ પ્રમાણે જ છે' આવો નિશ્ચય કે જે સર્વ પ્રકારે ભાવથી વિશુદ્ધ હોય તે પરિશુદ્ધ પ્રતિપત્તિ [૮] પ્રવૃત્તિ = તત્ત્વવિષયક જ પ્રવૃત્તિ અર્થાત્ પરિશુદ્ધ પ્રતિપત્તિ પછી થનાર તત્ત્વવિષયક ક્રિયા [ત્યાજ્યને છોડવાની અને ઉપાદેયને શરણ કરવાની ક્રિયા] મૂળ ગાયામા રહેલ પ્રવૃત્તિ શબ્દનુ બે વાર પુનરાવર્તન કરવાનુ છે તેથી અર્થ એવો થયે કે તત્ત્વવિષયક પ્રવૃત્તિ અટાગિકી છે અર્થાત્ અદેય વગેરે આઠ અંગો દ્વારા તત્ત્વવિષયક પ્રવૃત્તિ યાપ છે માટે મૂલાગમના એકંદેશસ્વરૂપ જેનેતર ધર્મશાસ્ત્ર ઉપર દેખ ન કરવો [૧૬/૧૪]

આ રીતે સદ્ધર્મપરીક્ષક વગેરે ભાવોનુ પ્રતિપાદન કરીને તેના ફલનો ઉપદેશ આપતા શ્રથકારથી જાણાવે છે કે —
ગાયાર્થ - આ ભાવોના ગર્ભિત અર્થને પ્રયત્નપૂર્વક સારી રીતે વિચારીને પુરુષોએ કુશલ-સદનુષ્ઠાનમા પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ - આ સજ્જનોનો માર્ગ છે [૧૬/૧૫]

જ્ઞાનકલોપદેશ

ટીકાર્થ :- પૂર્વે જાણાવેલ ભાવોના હાર્દિક ગર્ભિત અર્થને પ્રયત્નથી સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારીને પુરુષાર્થમા પ્રવૃત્ત પુરુષે કુશલ-સદનુષ્ઠાનમા પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ મૂળ ગાયામા રહેલ સ્વલ શબ્દ અવધારણ = નિશ્ચય અર્થમા છે [જ્ઞાનનયથી અવધારણ આમ કરવું કે → સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચારીને જ સદનુષ્ઠાનમા પ્રવૃત્તિ કરવી < નયથી અવધારણ આ રીતે થયે કે 'સૂક્ષ્મ

લોચ્ય = 'સૂક્ષ્મપ્રજ્ઞયા વિચાર્ય પુસા = પુરુષાર્થપ્રવૃત્તેન કુશલે સદનુષ્ઠાને પ્રવર્તિતવ્ય ન્યાય = અવિચલિત-માર્ગ સતા = સત્પુરુષાણા એષ વર્તતે, જાન્ય ॥૧૬/૧૭॥

અથૈતે ભાવા કુતોઽભિહિતા કિમર્થં વા ? ઇત્યાહ → 'એત'ં ઇત્યાદિ ।

એતે પ્રવચનતઃ खलु समुद्धृता मन्दमतिहितार्थं तु । आत्मानुस्मरणाय च भावा भवविरहसिद्धिफलाः ॥૧૬/૧૬॥

એતે = પ્રસ્તુતા ભાવા પ્રવચનતઃ = દ્વાદશાઙ્ગાત્ ઋણુશ્વલ્લો વાવ્યાલક્ષ્ણે સમુદ્ધૃતા = એકવાક્યતયા પૃથક્ સ્થાપિતા, મન્દમતીના = વિસ્તૃતાવગાહનાઽક્ષમધિયા હિતાર્થં તુ = હિતાયૈવ ચ = પુનઃ આત્મનોઽનુસ્મરણાય, કીદૃશા ભાવા ? આદિત આરભ્ય ભવવિરહ = મોક્ષ તસ્ય સિદ્ધિ = નિષ્પત્તિ ફલ યેષા તે તથા ॥૧૬/૧૬॥

કલ્યાણકન્દલી

સ્યાઽકિચ્ચિત્કરત્વાત્ । इदमेवाभिप्रेत्य उपदेशमालाया → જહા खरो चदणभारवाही, भारस्स भागी न हु चदणस्स । एव खु नाणी चरणेण हीणो नाणस्स भागी न हु सुगईण ॥४२६॥ ← इत्युक्तम् । भद्रबाहुस्वामिभिरपि आवश्यकनिर्युक्तौ → न नाणमित्तेण कज्जनिष्फती ← [१५१] इत्युक्तम् । द्वात्रिंशिकाप्रकरणे श्रीसिद्धसेनदिवाकरेणाऽपि → यथा गदपरिज्ञान नालमामयशान्तये । अचारित्र तथा ज्ञान न बुद्धयध्वसायमात्रेण ॥ ← [१७/२७] इत्युक्तम् । महोपनिषदि अपि → परम पौरुष यत्नमास्थायाऽऽदाय सूक्ष्मम् । यथाशास्त्रमनुद्वेगमाचरन् को न सिद्धिभाक् ॥ ← [५/८८] इत्युक्तम् । भगवद्गीता-यामपि → स्वे स्वे कर्मण्यभिरत ससिद्धि लभते नर ← [१८/४५] इति क्रियायोगस्योपादेयताऽऽविष्कृता । मनुस्मृतावपि → आचार परमो धर्म ← [१/१०८] इत्युक्तम् । तदुक्त चाणक्यसूत्रेऽपि → नाऽऽचरितात् शास्त्र गरीय ← [४७१] इति । महाभारतेऽपि → आचारप्रभवो धर्म ← [अनु पर्व १०४-१५५] इत्युक्तम् ।

अत्र स्थितपक्षस्तु ज्ञान-क्रियोभयसमुच्चयकारी । तदुक्त विशेषावश्यकमहाभाष्ये ह्य नाण किरियाहीण, ह्या अन्नाणओ किरिया । पासतो पगुलो दड्डो, धावमाणो अ अधओ ॥११५९॥ सजोगसिद्धी अ फल वयति, न हु एगचक्केण रहो पयाई । अधो य पगू य वण्ण समिच्चा ते सपणट्ठा नगर पविट्ठा ॥ ← [११६५] इति । मरणसमाधिप्रकीर्णकैऽपि → नाणेण विणा करण न होइ, नाण पि करणहीण तु । नाणेण य करणेण य दोहि वि दुक्खक्खय होइ ॥ ← [१४७] इत्युक्तम् । तदुक्त योगवाशिष्ठेऽपि → उभाभ्यामेव पक्षाभ्या यथा खे पक्षिणा गति । तथैव ज्ञान-कर्मभ्या जायते परम पदम् ॥१/७॥ केवलात् कर्मणो ज्ञानान्न हि मोक्षोऽभिजायते । किन्तूभाभ्या भवेन्मोक्ष साधन तूभय विदु ॥१/८॥ ← इति । योगशिखोपनिषदि अपि → योगहीन कथ ज्ञान मोक्षद भवतीह भो । योगोऽपि ज्ञानहीनस्तु न क्षमो मोक्ष-कर्मणि ॥ [१/१३] ← इत्युक्तम् । ईशोपनिषदि → विद्या चाविद्या च यस्तद्वेदोभय सह । अविद्यया मृत्यु तीर्त्वा विद्ययाऽमृतमश्नुते ॥[११] ← इत्येव ज्ञानकर्मणो साहित्यमुक्तम् । मुण्डकोपनिषदि अपि → आत्मक्रीड आत्मरति क्रियावानेष ब्रह्मविदा वरिष्ठ ← [३/४] ज्ञानक्रिया-साहित्य श्रूयते । तदुक्त कूर्मपुराणेऽपि → कर्मणा सहिताज्ज्ञानात् सम्यग्योगोऽभिजायते । ज्ञानञ्च कर्मसहित जायते दोष-वर्जितम् ॥ ← [३/२३] इति । विष्णुपुराणेऽपि → तस्मात्तत्प्राप्तये यत्न कर्तव्य पण्डितैर्नरै । तत्प्राप्तिहेतुर्विज्ञान कर्म चोक्त महामते ! ॥ ← [ ] इत्येव ज्ञान-क्रियासमुच्चय उक्त इति भावनीय तत्त्वमेतद् गीतार्थगुरुसमीपे ॥१६/१५॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् → भवविरहसિદ્ધિફલા खलु एते मन्दमतिहितार्थं तु आत्मानुस्मरणाय च प्रवचनत समुद्धृता ॥१६/१६॥ योगदीपिका स्पष्टैव ॥१६/१६॥

બુદ્ધિથી વિચારીને સદનુષ્ઠાનમા પ્રવૃત્તિ કરવી જ જોઈએ '] મનજન પુરુષોનો આ જ અવિચલિત માર્ગ છે, બીજો નહિ [અર્થાત્ જાણ્યા વિના પ્રવૃત્તિ ન કરવી અને જાણ્યા પછી સારી પ્રવૃત્તિ કરવી જ] [૧૬/૧૫]

આ ભાવો ક્યાથી કહ્યા ? અથવા શા માટે કહ્યા ? આનો જવાબ દેતા ગ્રંથકારથી કહે છે કે —

ગાથાર્થ :- મોક્ષનિદ્ધિપત્તિ કળને આપનારા આ ભાવો મદબુદ્ધિવાળા જીવોના હિત માટે અને પોતાના સ્મરણ માટે દાદશાગીમાથી સમુદ્ધાર કરેલા છે [૧૬/૧૬]

૨૪ પ્રથમ અધ્યાયના પ્રયોજન

ટીકાર્થ - વિસ્તૃત અર્થના અવગાહન માટે અનમર્થ એવા મદબુદ્ધિવાળા જીવોના હિત માટે જ અને પોતાના સ્મરણ માટે આ પ્રસ્તુત ભાવો દાદશાગીમ્વરૂપ જિનપ્રવચનમાથી એકવાક્યસ્વરૂપે [= એકપ્રકરણસ્વરૂપે = પરસ્પરઅર્થસબલઘ્વાક્યસમૂહસ્વરૂપે] અલગ સ્થાપેલા છે પહેલેથી માડીને ભવવિરહની = મોક્ષની નિષ્પત્તિ સ્વરૂપ કળને આ ભાવો આપે છે [૧૬/૧૬]

• દ પ્રતા → 'સૂક્ષ્મેવ'ા ← ઇતિ પાઠ । સોઽપિ શુદ્ધ ।

जयपुर

धर्मस्य = श्रुतचारित्ररूपस्य श्रवणे यत्न = आदर सततं = अनवरत कार्यो बहुश्रुतसमीपे हितकाङ्क्षिभि
तार्थिभि नृसिंहै = पुरुषोत्तमै वचनं प्राथनारूप ननु इति वितर्कं हारिभद्र = हरिभद्रसम्बन्धि इद, यदवा
= निश्चित हारि = मनोज्ञ भद्र इद वचो यद् 'बहुश्रुतेभ्य एव धर्म श्रोतव्य' इति, अबहुश्रुतेभ्यो धर्मश्रवणे
प्रायसम्भवात् । शिष्यकर्तृकेयमार्येत्यन्ये ॥१६/१७॥

मूलग्रन्थे दण्डान्वयस्त्वेवम् --> हितकाङ्क्षिभिः नृसिंहैः बहुश्रुतसमीपे धर्मश्रवणे सततं यत्नः कार्यः <- ननु इदं हारिभद्रं वचनम् ॥१६/१७॥

बहुश्रुतसमीपे इति । 'विचित्त बहुय च सुय बहुसुतो' <- [भाग ३ उद्दे १० पृ ३] इति निशीथचूर्णिदशितबहुश्रुतसन्निधौ, अन्यथा सूत्रार्थस्य सूक्ष्मधीगम्यतया बहुश्रुतेनाऽव्याख्याने तदनवबोधात् । तदुक्त निशीथभाष्ये -> निजणो खलु सुत्तत्थो, न हु सको अपडिबोहितो नाउ <- [५२५२/५३७५] इति । पञ्चबस्तुकेऽपि -> सम्म विआरिअव्व अत्थपद भावणापहाणेण विसए अ ठावियव्व सुबहुस्सुअगुरुस्सयासाओ ॥८६५॥ <- इत्युक्तम् । इदमेवाभिसन्धाय श्राद्धदिनकृत्ये देवेन्द्रसूरिभिः -> सम्म विआरियव्व अत्थपय भावणापहाणेहि । विसए य ठावियव्व बहुसुयगुरुणो सगासाओ ॥९४॥ <- इत्युक्तम् । बहु = प्रभूत अङ्गोपाङ्गच्छेदग्रन्थादिभेदभिन्न स्वसमय-परसमयवक्तव्यतानुगत 'स्यादस्ति स्यान्नास्ती'त्यादिसप्तभङ्गिकनैपुण्योपेत नैगमसप्तमूलनय-निश्चयव्यवहार-द्रव्यास्तिकपर्यायास्तिक-ज्ञानचरणनयाद्यनेकविचारचातुर्यपुक्तमनेकान्तवादात्मक सूत्रार्थोभयरूप श्रुत = अर्हत्प्रवचन यस्य स बहुश्रुतः इति तद्वृत्तौ । एतादृशबहुश्रुतादध्येतव्यम् । उपलक्षणात् सविग्नत्वादिगुणग्रहण कार्यम्, तादृशस्यैव ज्ञानदानाधिकारित्वात्, तदुक्त पुष्पमालाया -> सविगो गीयत्थो मज्झत्थो देस-कालभावन्नू । नाणस्स होड दाया जो सुद्धपरूवगो साहू ॥२०॥ <- इति । तादृशो ज्ञानदाता सुतीर्थकल्पः । तत्समीप एवोत्सर्गतोऽध्येतव्यम् । तदुक्त मुनिचन्द्रसूरिभिः उपदेशामृतप्रकरणे -> नाण च पुण सुत्तित्थे विहिणा सिद्धतसारसवणेण <- [१९] इति । -> जेण आयारपगण्णो ण ज्ञातितो एस अबहुस्सुतो <- [नि भा ५४४८ भाग-४-पृ ७३] इति निशीथचूर्णि-प्रदर्शितेभ्यः अवहु-श्रुतेभ्यः यद्वादृष्टनयप्रमाणरूपराद्धान्तपरमार्थलक्षणेभ्योऽवहुश्रुतेभ्यः धर्मश्रवणे प्रत्यपायसम्भवात् = बलवदोषसम्भवात् । ततश्चाय ग्रन्थः सटीकः सोपटीको गुणग्रहणरसिकेभ्यो बहुश्रुतेभ्य एवाध्येय इति शम् ।

❀ कल्याणकन्दलीकृतप्रशस्तिः ❀

आत्म-कमल-वीरप्रभृतिपट्टाम्बरे वरा । दानसूरिवराः जाता भास्करसमकान्तय ॥१॥

કહે અચકારના ગર્ભિત અર્થનો ચારે બાજુથી બોધ થાય તે માટે બહુશ્રુત પુરુષોની ભક્તિનો ઉપદેશ આપતા શ્રીમદ્જી કહે છે કે -

ગાથાર્થ :- હિતકામી ઉત્તમ પુરુષોએ બહુશ્રુત વ્યક્તિ પાસે ધર્મ સામગ્રવાનો પ્રયત્ન સતત કરવો-આ હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજનું વચન છે [૧૬/૧૭]

❀ બહુશ્રુત પાત્રો જ ધર્મશ્રવણ કરવું -- શ્રી હરિભદ્રચૂડિય મહારાજ ❀

ટીકાણી :- હિતની ઈચ્છા કરનારા ઉત્તમ પુરુષોએ બહુશ્રુત વ્યક્તિની પાસે શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મને સાબળવામા મતન આદર-પ્રયત્ન કરવો આ પ્રાર્થનાસ્વરૂપ વચન હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજનુ છે નનુ શબ્દ વિતર્ક - વિચાર અર્થમા છે અથવા ખરેખર આ વચન મનોજ્ઞ-મનોહર કલ્યાણકારી છે કે - બહુશ્રુત વિદ્વાનો પાસેથી જ ધર્મ સાબળવો કેમ કે અબહુશ્રુત પુરુષો પાસેથી ધર્મશ્રવાણ કરવામા નુકશાનનો સભવ છે કોઈક કહે છે કે આ છેલ્લી ગાથા શિષ્યોએ બનાવેલ છે [૧૬/૧૭]

વિશેષાર્થ :- શાસ્ત્રનું તાત્ત્વિક અર્થઘટન - રહસ્યોદઘાટન, એટલેપર્યાયનિરૂપણ ખરેખર બહુશ્રુત વિદ્વાન જ કરી શકે, કારણ કે વર્તમાન કાળમા વિદ્યમાન સર્વ શાસ્ત્રશ્રયોનો ઊંડો અભ્યાસ બહુશ્રુત વિદ્વાનોએ કરેલ હોય છે. શાસ્ત્રનું કેવળ વિષ્ણુભવલોકન નહિ પણ નય, નિરોપ, પ્રમાણ, ઉત્સર્ગ-અપવાદ વગેરેથી ઊંડુ અવગાહન કરનાર બહુશ્રુત પુરુષો સિવાય શાસ્ત્રના તાત્ત્વિક અર્થને કોણ ઉઘાડી શકે ? પોપટ પાઠ કરનાર પોથી પડિત કે અધકચરુ ભાણેલ, શુઠના ગાગરે ગામી બનેલ એવા અબહુશ્રુત વિદ્વાન પામે શાસ્ત્ર ભણવાથી કેવળ શબ્દાર્થનો ભોધ થાય, ઘણી વાર અર્થનો અનર્થ થવાથી નુકશાન થવાનો નભવ રહે છે. બહુશ્રુત વિદ્વાન પાસે ભણવાથી જ ત્રીહરિભદ્રસુરિ મહારાજ, મહોપાધ્યાય ત્રીપથોવિજયજી મહારાજ વગેરેના શ્રયોના હાઈ પામી શકાય. [૧૬/૧૭]

इति 'महोपाध्यायश्रीकल्याणविजयगणिशिष्य-मुख्यपण्डितश्रीलाभविजयगणिशिष्यपण्डित-श्रीजीतविजयगणि-
सतीर्थपण्डित-श्रीजयविजयगणिवरणकमलचरित्रक- श्रीपद्मविजयगणिसहोदरोपाध्याय-श्रीयशोविजयगणिविरचिता
योगदीपिकाजाम्नी षोडशकवृत्ति सम्पूर्णा ॥

एषा षोडशकव्याख्या सक्षिप्तार्थावगाहिनी । सिद्धाऽक्षतृतीयाया भूयादक्षयसिद्धये ॥१॥

कल्याणकन्दली

तत्पट्टगने जाता मृगाङ्गसमकान्तय । प्रेमसूरीश्रगः शिष्यादिलन्विभिरसमन्विता ॥२॥

तत्पट्टाकाशविद्योतका भानुसमकान्तय । भुवनभानुसूरीशा ण्कान्तशतनाशका ॥३॥

वैरिष्टफलसिद्ध्यादय मिद्धान्ता सुरक्षिता । साम्प्रत कलिकालेऽपि मङ्गप्रेम्याय कृतश्रमा ॥४॥

न्यायविशारदेर्यह्यष्टोत्तरशतोलिका । वर्धमानाभिधानस्य तपसांऽपि कृता मुदा ॥५॥

राजन्ते साम्प्रत धन्या तत्पट्टगनाङ्गणे । श्रीजयघोषसूरीशा निशेयसमकान्तय ॥६॥

सकलसङ्घमध्ये हि सूरिपदार्पणक्षणे । स्वगुरुदत्तमिद्धान्तदिवारुपदान् स्तुवे ॥७॥

प्रमादपरिकल्पित यदि किञ्चिदालोचित तदस्ति खलु दूषण मम हि नैव चान्यस्य तत् ।

यदत्र नवकल्पनाकलिततर्कवाग्भेद तदेव जयमुन्दरमुकुटमोघशिभाफलम् ॥८॥

पञ्चविंशतिभि सार्धं प्रव्रजित म मे गुरु । विजयो विश्वकल्याणः पुण्यशाली प्रभावक ॥९॥

प्रमत्तास्याय सौम्याय चैत्योद्भागेद्यताय हि । भुवनभानुसूरीशशिष्याय गुरवे नमः ॥१०॥

अनेकगान्धर्ववाद तत्र तत्र प्रदर्श्य हि । स्वपदजनानां च समन्वय प्रमाद्य वे ॥११॥

अङ्गुष्ठाक्षग्रशिप्रमिते [२०७१] विरुमत्सरे । गिरुनगरे ज्ञानपञ्चम्या हि कृति कृता ॥१२॥ युग्मम् ।

कृतिरिय सदा नन्द्यान्श्रीयशोविजयस्य हि । अनया लभता लोको मित्यात्वविजयश्रियम् ॥१३॥

इति षोडशकोपरि योगदीपिकांपरि च मुनियशोविजयकृता कल्याणकन्दलीटीका ।

આ પ્રમાણે મહોપાધ્યાય શ્રી કલ્યાણવિજય ગણિવરના શિષ્ય મુખ્ય પડિન શ્રીલાભવિજય ગણિવરના શિષ્ય પડિન જીતવિજય ગણિવરના ગુરુભાઈ પડિન શ્રી નયવિજય ગાંગીના ચંગણકમલમા ભ્રમગ્નુલ્ય તેમ જ પડિન પદ્મવિજય ગણિવરના મહોદય [ભાઈ] ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજય ગાંગી દ્વારા ગ્યાપેલી યોગદીપિકા નામની ષોડશકટીકા સંપૂર્ણ થઈ

મક્ષિત અર્થનું અવગાહન કરનારી ષોડશકની આ વ્યાખ્યા અક્ષય તૃતીયાના દિવસે પૂર્ણ થઈ તે અક્ષય સિદ્ધિને માટે યાવ [૧] ૨૫ વર્ધમાનતપોનિધિ ન્યાયવિદ્યાગ્રંથ આચાર્યશ્રી ભુવનભાનુસૂરીશચરણના શિષ્યરત્ન મુનિરાજશ્રી વિશ્વકલ્યાણગવિજયચરણના શિષ્ય મુનિ યશોવિજયે ષોડશક અને તેની યોગદીપિકા ટીકાનો ગુર્જર ભાષામાં કરેલો ભાવાનુવાદ માનદ સંપૂર્ણ થાય છે

કાર્તિક સુદ-૫,

વિ મ ૨૦૫૧,

શિરુર

ॐ કલ્યાણ ભવતુ શ્રીસદસ્ય ॐ

• ॐ શિવમસ્તુ સર્વજગત • ॐ

૧૬ મા પોઢશકનો રવાધ્યાય

(અ) નીચેના કોઈ પણ સાત પ્રશ્નના જવાબ વિસ્તારથી લખો.

- ૧ કથયિત્ નિર્ગુણમુક્તિ સમજવો
- ૨ બુઝાયેલ દીપક જેવી મુક્તિ કેમ અસંગત છે ?
- ૩ આત્માને પરિણામી માનવો શા માટે જરૂરી ?
- ૪ અવિદ્યાનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણાવો
- ૫ તથાભવ્યત્વનો સ્વીકાર શુ આવશ્યક છે ? શા માટે ?
- ૬ પુરુષાદ્વૈતના સ્વીકારમા શુ દોષ છે ?
- ૭ જૈનેતર શાસ્ત્રો ઉપર દ્વેષ શા માટે ન કરવો ?
- ૮ અદ્વૈતવાદમા કલ્પના શા માટે અસભવિત છે ?
- ૯ પરિશુદ્ધ આગમનો પરિચય આપો
- ૧૦ અષ્ટાંગિકી તત્ત્વપ્રવૃત્તિ સમજવો

(બ) યોગ્ય જોડાણ કરો

(૧) તથતા	(A) માર્ગ
(૨) પશુત્વવિગમ	(B) ખરાબ પ્રવૃત્તિનુ કારણ
(૩) ન્યાય	(C) નિશ્ચય
(૪) પ્રતિપત્તિ	(D) દ્વાદશાંગી
(૫) ભવવિગમ	(E) તથાભવ્યત્વપ્રયુક્ત
(૬) રાગાદિ	(F) પરતત્ત્વ
(૭) તીર્થંકરસિદ્ધત્વ	(G) પરિતાપકારક
(૮) અગ્નિ	(H) મોક્ષ
(૯) પ્રવચન	(I) અજ્ઞાનનાશ
(૧૦) અદ્વૈતવાદ	(J) અપ્રામાણિક

(ક) ખાલી જગ્યા યોગ્ય રીતે પૂરો

- ૧ સમરસાપત્તિને લોકો પરમાનંદ કહે છે (વેદાતી, બૌદ્ધ, જૈન)
- ૨ પછી શુશ્રૂષા આવે (અદ્વેષ, જિજ્ઞાસા, બોધ)
- ૩ સદ્ભૂત એવા જૈનેતર શાસ્ત્રની અરુચિ દ્વાદશાંગીની આશાતનામા પરિણામે છે એ વાત મા આવે છે (યોગશતક, ઉપદેશપદ, સ્યાદ્વાદકલ્પલતા)
- ૪ અદ્વૈતવાદ સ્વીકારમા પ્રમાણ બાધક છે (પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, આગમ)
- ૫ નીલઘટત્વ એ છે (અર્થસમાજસિદ્ધ, અન્યથાસિદ્ધ, વિશિષ્ટધર્મ)
- ૬ ભવ્યત્વ એ સ્વરૂપ છે (સહજમલ, યોગ્યતા, મોક્ષકારણતા)
- ૭ અવિદ્યા સ્વરૂપ છે (કલ્પના, સત્, જીવ)
- ૮ બુઝાયેલ દીવા જેવી મુક્તિ લોકો માને છે (વેદાતી, બૌદ્ધ, નૈયાયિક)
- ૯ પરમાત્મશબ્દથી વાચ્ય છે (તીર્થંકર, સિદ્ધ, પરમેષ્ઠી)
- ૧૦ અન્યોન્યમુક્તિસાકર્ષ દોષ મતમા આવે (વેદાતી, નૈયાયિક, બૌદ્ધ)

નોંધ આ પ્રશ્નપત્રમા કોઈએ પેન-પેન્સીલ વગેરેથી કોઈ પણ નિશાની વગેરે ન કરવા ખ્યાલ ગમવો

કલ્યાણકદલીની અનુપ્રેક્ષા

(અ) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ આપો

- ૧ આત્માને એકાત નિત્ય કે ચર્વચા ક્ષણિક કય ન માનો નકાય /
- ૨ અર્થગમાજનિદ્ર એટલે શુ / તીર્થકરનિદ્રત્વ તત્ત્વ છે / શા માટે /
- ૩ ભયત્વ અને તથાભયત્વમા ભેદ શુ છે /
- ૪ યોગબિદુ ગ્રથ મુજબ પુરુષાકૈતનુ નિગદરાનુ કરો
- ૫ અનેક દર્શન મુજબ કર્મનો સ્વીકાર મમજવો
- ૬ ઈતર દર્શનશાસ્ત્રોના નદવચનના અપલાપમા શુ નુશ્તાન /
- ૭ જ્ઞાન-ક્રિયાનો ચ્ચિતપક્ષ મમજવો
- ૮ અબલુશ્ચુત પાત્રે શા માટે ન ભાગ્યુ /
- ૯ કોની પાત્રે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવો / તેના પાત્ર વિગતયુ આજખાવો
- ૧૦ કોણ શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મવત્તા છે / મમજવો

(બ) નીચેના પ્રશ્નોના મસોપમા જવાબ આપો

- ૧ જન્માદિવિગ્ધ પરમાનદનો આખ કેવી રીતે અને /
- ૨ મોક્ષમા પ્રાકૃત ધર્મ ન હોય - એટલે શુ /
- ૩ ભાગવત મુજબ મુક્તિ એટલે શુ /
- ૪ આત્મશૂન્ય શુદ્ધજ્ઞાનક્ષાત્રોને મોક્ષ માનવામા કઈ વિપદા આવી પડે /
- ૫ પરિણામની વ્યાખ્યા શુ છે /
- ૬ કર્મના પર્યાયવાચી શબ્દો નાગાવો
- ૭ મહજ મલ એટલે શુ /
- ૮ ભયત્વની ત્રણ વ્યાખ્યા મમજવો
- ૯ અવિદ્યાને ત્રણપનિક માનવામા શુ દોષ છે /
- ૧૦ 'વિકલ્પ'ની વ્યાખ્યા બતાવો
- ૧૧ ગૌતમ બુદ્ધને પગમા કાટો શા માટે લાગ્યો /
- ૧૨ વિદ્વાનો કેવા નિઃક્રાન્તને સ્વીકારે /
- ૧૩ લલિતવિસ્તરા મુજબ પ્રજ્ઞાના આઠ ગુણો નાગાવો
- ૧૪ આવશ્યકનિર્ણયિત મુજબ બુદ્ધિના આઠ ગુણો દર્શાવો
- ૧૫ તત્ત્વશ્રવણનો લાભ શુ /
- ૧૬ મીમાન્સા એટલે શુ / તેનુ કળ શુ છે /
- ૧૭ જ્ઞાન કરતા આચાર કઈ રીતે ચટિયાતો છે /
- ૧૮ આચાર કરતા જ્ઞાન કઈ દષ્ટિએ બળવાન છે /
- ૧૯ બલુશ્ચુતની વિભિન્ન વ્યાખ્યા દર્શાવો
- ૨૦ છેલ્લા પોરશકની છેલ્લી ગાથાના કર્તા વિશે શુ મતભેદ છે /

(ક) ખાલી જગ્યા પૂરો

- ૧ ભૈરવ = (શરીરી, પરમાત્મા, ખેડત)
- ૨ પોતાનુ કર્મ ની જોમ માથે હોય છે (શ્રામ, પડછાયા, જ્ઞાન)
- ૩ મીમાન્સા બીજુ નામ છે (તત્ત્વત્ત્વિ, તત્ત્વશ્રવણ, તત્ત્વનિશ્ચય)
- ૪ આચારહીન જ્ઞાની મમાન છે (ભારવાત્ત્વ ગધેડા, આજયુ, નાસ્તિક)
- ૫ જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બે તુલ્ય છે (પાપ, આપ, દયતી)
- ૬ નિજામાનુ કળ છે (જ્ઞાન, શ્રવણ, શુદ્ધિ)

षोडशक-मूलगाथा-सूचिपत्र

अग्निजलभूमयो यत्परिताप	१६८	आद्य इह मनाकूपसस्त	११.१०
अतिसन्धान चैषा कर्तव्य	६.११	आद्य भावारोग्य बीज	५२
अत्यन्तवल्लभा खलु पत्नी	१०.५	आधीना परमौषधमव्याहत	१५३
अत्रावस्थात्रयगामिनो बुधैर्दोहदा	७९	आरोग्ये सति यद्वद्	४८
अद्वेषो जिज्ञासा शुश्रूषा	१६१४	आवाहनादि सर्व वायुकुमारादि	८.११
अधिकगुणस्थैर्नियमात् कारयितव्य	७८	आशयभेदा एते सर्वेऽपि हि	३१२
अनियतविहारकल्प कायोत्सर्गादि	२.६	आसङ्गेऽप्यविधानादस	१४११
अनुपकृतपरहितरत शिवदस्त्रिदशेश	९२	इज्यादेर्न च तस्या उपकार	८७
अन्यमुदि तत्र रागात्तद	१४९	इतरेतरसापेक्षा त्वेषा	५१६
अप्रीतिरपि च तस्मिन् भगवति	७.७	इति चेष्टावत उच्चैर्विशुद्ध	१३७
अभ्यासोऽपि प्राय प्रभूत	१३१३	इति जिनपूजा धन्य	९१६
अभ्युदयफले चाद्ये नि श्रेयससाधने	१०९	इति य कथयति धर्म	२१६
अमृतरसास्वादज्ञ कुभक्तरस	३१४	इत्यादि साधुवृत्त मध्यमबुद्धे	२११
अविराधनया यतते	१३१४	उत्थाने निर्वेदात्करणमकरणोदय	१४७
अष्टपृथग्जनचित्तत्यागाद्यो	१४२	उदकपयोऽमृतकल्प पुसा	१०१३
अष्टौ दिवसान् यावत् पूजा	८१६	उद्वेगे विद्वेषाद्विष्टिसम	१४५
अष्टौ साधुभिरनिश मातर	२८	उपकारिस्वजनेतरसामान्यगता	१३९
अस्माच्च सानुबन्धाच्छुद्ध्यन्तो	३.१३	उपकार्यपकारिविपाकवचनधर्मोत्तरा	१०१०
अस्मिन् हृदयस्थे सति हृदयस्थ	२१४	ऊहादिरहितमाद्य तद्युक्त मध्यम	११६
अस्मिन्सति दीक्षाया अधिकारी	१२१	ऋषभाद्याना तु तथा सर्वेषामेव	८३
अस्य स्वलक्षणमिद धर्मस्य	३१	एतज्जिनप्रणीत लिङ्ग खलु	४१६
अस्या सत्या नियमाद्विधि	६१	एतत्सचिवस्य सदा साधो	२९
आकिञ्चन्य मुख्य	१२.१३	एतदिह भावयज्ञ सद्गृहिणो	६१४
आगमतत्त्व ज्ञेय	१.१०	एतदोषविमुक्तं शान्तोदात्तादि	१४१२
आगमतन्त्र सतत तद्वद्भक्त्यादि	७.१३	एतद्योगफल तत्परापर	१५१२
आगमदीपेऽध्यारोपमण्डल	५५	एतद्रहित तु तथा तत्त्वाभ्यासात्	१३१२
आगमवचनपरिणतिर्भवरोग	५९	एतद्विज्ञा यैव यथार्ह	११६
आत्मस्थ त्रैलोक्यप्रकाशक	१५११	एतद्दृष्ट्वा तत्त्व परममनेनैव	१६१
आत्माऽस्ति स परिणामी	१११	एतस्मिन् खलु यत्नो	१३१६

एता खल्वभ्यासात्क्रमेण	१३.११
एताश्चतुर्विधा खलु भवन्ति	१३८
एते प्रवचनत खलु	१६१६
एव गुरुसेवादि च काले	५१५
एव त्वपूर्वकरणात्सम्यक्त्वामृत	३१५
एव पशुत्वविगमो दु खान्तो	१६४
एव सिद्धे धर्मे	५१
एवविधेन यद्विम्बकारण तद्वदन्ति	७.१४
एवविधमिह चित्त भवति	१४१४
एष द्वयोरपि महान् विशिष्ट	७५
एषा च लोकसिद्धा शिष्टजना	८१०
ऐदम्पर्य शुद्ध्यति यत्रासावागम	१६.११
ऐदम्पर्यगत यद्विध्यादौ	११.९
औदार्य कार्पण्यत्यागाद्विज्ञेय	४३
औचित्याद्गुरुवृत्तिर्वहुमान	१३२
औदार्य दाक्षिण्य पापजुगुप्साऽथ	४२
कायादियोगसारा त्रिविधा	९.९
कारणविधानमेतच्छुद्धा भूमिर्दल	६३
कीर्त्यारोग्य-ध्रुव-पदसम्प्राप्ते सूचकानि	१२९
कूपोदाहरणादिह कायवधोऽपि	९.१४
कृतकृत्यत्वादेव च तत्पूजा	९१५
कृषिकरण इव पलाल नियमा	७१६
क्षेपेऽपि चाप्रवन्धादिष्टफल	१४६
खेदे दाढ्याभावान्न प्रणिधानमिह	१४४
खेदोद्वेगक्षेपोत्थानभ्रान्त्यन्य	१४३
गम्यागम्यविभाग त्यक्त्वा	४१०
गर्भार्थ खल्वेषा भावाना	१६१५
गुणतस्तुल्ये तत्त्वे सज्ञाभेदा	४११
गुरुदोषारम्भितया तेष्व	१९
गुरुपारतन्त्र्यमेव च तद्वहुमाना	२१०
गुरुभक्ति परमास्या विधौ	११४
गुरुविनय स्वाध्यायो योगाभ्यास	१३१
गुर्वादिविनयरहितस्य यस्तु	१११२

गुर्वी पण्डविशुद्धिश्चित्रा	२५
गौरवविशेषयोगात् खलु पत्नी	१०५
चक्रध्रमण दण्डात्तदभावे चैव	१०८
चक्षुष्मानेक स्यादन्धो	१२४
चरमाद्याया सूक्ष्मा अतिचारा	१०.११
चरमावञ्चकयोगात्प्राति	१५६
चारिचरकसञ्जीव (वि) न्यचरक	११.११
चित्तविनाशो नैव प्राय	७४
चिन्तामणि परोऽसौ तेनैव	२१५
जिनविम्बकारणविधि काले पूजा	७२
जिनभवने तद्विम्ब कारयितव्य	७१
ज्योति पर परस्तात्तमसो	१५१४
तत एवाविधिसेवादानादौ	५६
तत्प्रीतिभक्तिवचनासङ्गोपपद	१०.२
तत्रापि च न द्वेष कार्यो	१६१३
तत्राप्रतिष्ठितोऽय यत	१५९
तत्रासन्नोऽपि जने	६६
तत्रैव तु प्रवृत्ति शुभसारोपाय	३८
तत्सस्कारादेषा दीक्षा सम्पद्यते	१२१०
तद्योगयोग्यताया चित्राया	१६६
तनुकरणादिविरहित	१५१३
तत्रास्य विषयतृष्णा प्रभव	४९
तस्माच्चरमे नियमादागम	५८
तस्माद्यथोक्तमेतन्त्रितय नियमेन	१६१२
तस्मिन् दृष्टे दृष्ट	१५७
त्रैलोक्यसुदर यन्मनसापादयति	९१२
दण्डीखण्डनिवसन भस्मादिविभूषित	१११३
दलमिष्टकादि तदपि च शुद्ध	६७
दशसज्ञाविष्कम्भणयोगे	५१०
दाक्षिण्य परकृत्येष्वपि योगपर.	४४
दार्वापि च शुद्धमिह यत्नानीत	६८
देय तु न साधुभ्यस्तिष्ठन्ति	६१५
देयास्मै विधिपूर्व सम्यक्तन्त्रा	१२६

देवगुणपरिज्ञानात्तद्भावानुगतमुत्तम	५.१४
देवोद्देशेनैतद्गृहिणा कर्तव्यमित्यलं	६.१२
देशसमग्राख्येय विरतिन्यासो	१२.७
द्रागस्मात्तद्दर्शनमिषुपात	१५.१०
धर्मश्चित्तप्रभवो यतः क्रिया	३.२
धर्मश्रवणेऽवज्ञा	४.१२
धर्मश्रवणे यत्नः सतत	१६.१७
ध्यानाध्ययनाभिरतिः प्रथम पश्चात्तु	१२.१४
न प्रणिधानाद्याशयसविव्यतिरेक	३.५
नागमवचन तदधः सम्यक्	५.४
नामनिमित्तं तत्त्वं यथा	१२.८
नार्पणमितरस्य तथा युक्त्या	७.३
नित्य प्रकृतिवियुक्त लोकालोका	१५.१५
निरपाय सिद्धार्थः स्वात्मस्थो	८.१५
निर्मलबोधोऽप्येव शुश्रूषाभाव	४.६
निर्वाणसाधन भुवि भव्यानाम	१५.४
निष्पन्नस्वैव खलु जिनबिम्ब	८.१
नैवैविधस्य शस्तं मण्डल्युप	१०.१५
न्यायार्ज्जितवित्तेशो मतिमान्	६.२
न्यायात्त स्वल्पमपि हि	५.१३
न्यायार्ज्जितेन परिशोधितेन	९.४
न्याससमये तु सम्यक्सिद्धानु	८.१२
पञ्चोपचारयुक्ता काचिच्चाष्टोपचारयुक्ता	९.३
परलोकविधौ मान वचन	१.१२
परहितचिन्ता मैत्री परदुःख	४.१५
परिकल्पनापि चैषा हन्त	१६.१०
परिकल्पिता यदि ततो	१६.९
परिणत एतस्मिन् सति	१५.५
परिणामिन्यात्मनि सति	१६.५
परिशुद्धमिद नियमाद् गुरु	१.८
पापजुगुप्सा तु तथा सम्यक्	४.५
पापनिवेदनगर्भे प्रणिधानपुरस्स	९.७
पिण्डक्रियागुणगतैर्गम्भीरैर्विविध	९.६

पुरुषाद्वैतं तु यदा भवति	१६.७
पुष्टिः पुण्योपचयः शुद्धिः	३.४
प्रणिधान तत्समये स्थितिमतदधः	३.७
प्रणिधि-प्रवृत्ति-विघ्नजय-सिद्धि	३.६
प्रणिपत्यं जिन वीरं	१.१
प्रतिदिवसमस्य वृद्धि	६.१३
प्रवर पुष्पादि सदा	९.११
बालः पश्यति लिङ्गं	१.२
बालादिभावमेव सम्यग्	१.१३
बालादीनामेषां यथोचित	२.१
बालो ह्यरसदारभो	१.३
बाह्य लिङ्गमसारं	१.४
बाह्यग्रन्थत्यागात्र	१.५
बाह्यचरणप्रधाना कर्तव्या	२.२
बिम्ब महत्सुरूप कनकादिमय	७.१२
बीजन्यासः सोऽय मुक्तौ	८.१३
बीजमिद परम यत्परमाया	८.५
भवति च खलु प्रतिष्ठा	८.४
भावरसेन्द्रात्तु ततो महोदया	८.८
भृतका अपि कर्तव्या	६.१०
भ्रान्तौ विभ्रमयोगात्र हि	१.४८
मध्यमबुद्धेस्त्वीर्यासमितिप्रभृति	२.७
मन्त्रन्यासश्च तथा प्रणवनम	७.११
मिथ्याचारफलमिद	१.६
मुक्त्यादौ तत्त्वेन प्रतिष्ठिताया	८.६
मोहविकारसमेत पश्यत्यात्मान	११.१४
यः शृण्वन्सवेग गच्छति	१०.१६
यतनातो न च हिंसा यस्मा	६.१६
यत्तु खलु वाचनादेरासेवनमत्र	१३.३
यत्तु महावाक्यार्थजमतिसूक्ष्म	११.८
यत्त्वभ्यासातिशयात्सात्मीभूतमिव	१०.७
यत्रादरोऽस्ति परमः प्रीति	१०.३
यद्यपि कर्मनियोगात्	३.१६

यद्यस्य सत्कमनुचितमिह वित्तं	७१०
यभाषित मुनीन्द्रै पाप	११४
यदस्मात्प्रवर्तक भुवि निवर्तक	२१३
यस्यास्ति सत्क्रियायामित्य	१२५
यावन्त परितोषा कारयितु	७६
युक्त जनप्रियत्व शुद्ध	४७
यूनो वैदग्ध्यवत कान्तायुक्तस्य	११३
येषामेषा तेषामागमवचन	५७
यो निरनुषन्धदोषाच्छाध्दो	१२३
रागादयो मला खल्वागम	३३
रुजि निजजात्युच्छेदात्	१४१०
लवमात्रमय नियमादुचितोचित	८१४
लोकोत्तर तु निर्वाणसाधक	७१५
लोकोत्तरस्य तस्मान्महानुभावस्य	१११६
वचनक्षान्तिरिहादौ धर्मक्षान्त्यादि	१२१२
वचनात्मिका प्रवृत्ति सर्वत्र	१०६
वचनानलक्रियात कर्मेन्धनदाहतो	८९
वचनाराधनया खलु धर्मस्तद्	२१२
वाक्यार्थमात्रविषय कोष्ठकगतबीज	११७
विघ्नजयस्त्रिविध खलु विज्ञेयो	३९
विघ्नोपशमन्याद्या गीताऽभ्युदय	९१०
विधिसेवा दानादौ सूत्रानुगता	५१२
विपरीता त्वितरा स्यात्प्रायोऽनर्थाय	११५
विहितानुष्ठानपरस्य तत्त्वतो	१३५
वृत्त चारित्र खल्व	१७
वैशेषिकगुणरहित पुरुषो	१६३
व्यक्त्याख्या खल्वेका क्षेत्राख्या	८२
व्याध्यभिभूतो यद्वन्निर्विण्णस्तेन	१२१६
शास्त्रबहुमानत खलु सन्वेष्टा	६५
शुचिनात्मसयमपरं सितशुभवस्त्रेण	९५
शुद्धा तु वास्तुविद्याविहिता	६४
शुद्धे विविक्तदेशे सम्यक्	१४१५
शुभभावार्थ पूजा स्तोत्रेभ्य	९८

शुश्रूषा चेहाद्य लिङ्ग	१११
शुश्रूषापि द्विविधा परमेतरभेदतो	११२
शृण्वन्नपि सिद्धान्त विषयपिपासा	१०१४
श्रुतमयमात्रापोहाच्चिन्तामय भावनामये	१०१२
श्रेयोदानादशिवक्षपणाच्च सता	१२२
षष्ठाष्टमादिरूप चित्र बाह्य	२४
स भवति कालादेव	५३
सत्येतरदोषश्रुतिभावादन्तर्बहिश्च	४१३
सदनुष्ठानमत खलु बीजन्या	१०१
सम्पन्नाया चास्या लिङ्ग	१२११
सम्यग्दर्शनयोगा	१११५
सम्यग्लोचविधान ह्यनुपान	२३
सर्वजगद्धितमनुपममतिशय	१५१
सर्वज्ञवचनमागमवचन	५११
सर्वत्र शकुनपूर्व ग्रहणादावत्र	६९
सर्वत्रानाकुलता यतिभावा	१३६
सर्वाबाधारहित परमानन्दसुख	१५१६
साध्वागमानुसाराच्चेतो विन्यस्य	१४१६
सामर्थ्ययोगतो या तत्र	१५८
सालम्बनो निरालम्बनश्च योग	१४१
सिंहासनोपविष्ट छत्रत्रयकल्प	१५२
सिद्धस्य चास्य सम्यग्लिङ्ग	४१
सिद्धान्तकथा तत्सङ्गमश्च	१३१५
सिद्धिस्तत्तद्धर्मस्थानावाप्तिरिह	३१०
सिद्धेश्चोत्तरकार्य विनियोगो वन्ध्य	३११
सुखमात्रे सद्धेतावनुबन्धयुते	१३१०
सुस्वप्नदर्शनपर समुल्लसगुण	१४१३
सैषाऽविद्यारहितावस्था	१६२
स्थानोर्णार्थालम्बनतदन्य	१३४
स्नानविलेपनसुसुगन्धिपुष्प धूपादिभि	९१
स्नानादौ कायवधो न चोपकारे	९१३
स्पर्शस्तत्तत्त्वापि सवेदनमात्र	१२१५
हितमपि वायोरोषेधमहित	११५

परिशिष्ट - २

मूलग्रन्थे स्पष्टीकृता अर्थविशेषाः

	पृष्ठ		पृष्ठ
बाह्य लिङ्गमसार तत्प्रतिबद्धा न धर्मनिष्पत्ति	८	सद्गृहिणो जन्मफल इदं (जिनभवन) परमम्	१४८
कञ्चुकमात्रत्यागात्र हि भुजगो निर्विषो भवति	९	सम्बन्ध इह क्षुण्ण न मिथ सन्त प्रशसन्ति	१६५
गुरुपारतन्त्र्यमेव परमगुरुप्राप्ते इह बीजम्	४८	प्रतिष्ठा = देवतोद्देशात् स्वात्मन्येव निजभावस्येव पर	१८४
वचनाराधनया खलु धर्मस्तद्वाधया त्वधर्म	५२	स्थापनम्	
अस्मिन् (जिनवचने) हृदयस्थे सति हृदयस्थस्तत्त्वतो मुनीन्द्र	५६	कृतकृत्यत्वादेव तत्पूजा (जिनपूजा) गुणोत्कर्षात् फलवती	२२३
धर्म चित्तप्रभव	६६	श्रेयोदानात् अशिवक्षपणाच्च सता मता इह दीक्षा	२७७
पुष्टि = पुण्योपचय, शुद्धि = पापक्षयेण निर्मलता	६९	(दीक्षाया) प्रथम ध्यानाध्यायनाभिरति पश्चात् तन्मयता	२८८
ओदार्य = कार्पण्यत्यागात् विज्ञेय आशयमहत्त्वम्	९०	भवति	
परहितचिन्ता = मैत्री	१०८	स्पर्श = तत्तत्त्वावाप्ति	२९१
परदुःखविनाशिनी = करुणा	१०८	भिक्षाटनादि सर्व परार्थकरण यत्तेजैयम्	३०१
परसुखतुष्टि = मुदिता	१०८	सद्बोधमात्रमेव हि चित्त निष्पन्नयोगानाम्	३०९
परदोषोपेक्षण = उपेक्षा	१०८	अभ्यासादपि प्रायः प्रभूतजन्मानुगो भवति शुद्ध	३१०
आगमवचनपरिणति = भवरोगसदोषधम्	१२२	तस्य (आगमान्तरस्य) अपि न सद्वचन सर्व यत्	३६९
शास्त्रबहुमानत सन्वेष्टात परपीडात्यागेन च धर्मनिष्पत्ति	१४०	प्रवचनादन्यत् ।	
न व्याजादिह धर्मो भवति	१४६	धर्मश्रवणे यत्न सतत कार्यो बहुश्रुतसमीपे	३७४

परिशिष्ट - ३

योगदीपिकायां वाक्यविशेषानां निर्देशः

	पृष्ठ		पृष्ठ
बालादीना बाह्यदृष्ट्यादो च स्वरूपभेद एव हेतु ।	४	स्वहेतुस्वरूपानुबन्धशुद्ध प्रवृत्त्याशयो ज्ञेय ।	७५
गुरुलाघवज्ञानसाध्यकार्यानाचरण-सूत्रदृष्ट- मात्राचरणाभ्या	६	अल्पस्यापि विघ्नस्य सत्त्वे कार्यासिद्धे ।	७८
मध्यमाचार		भावेन विना चेष्टा कायवाक् मनोव्यापाररूपा तुच्छा,	८२
ते (बुधा) एव क्षीरनीरविवेचका नान्ये	१५	द्रव्यक्रियात्वेन फलाजननी ।	
साधु-श्रद्धादीना गर्हा-प्रद्वेषादेश्च ज्ञायते अपरिशुद्धानुष्ठान	१७	सम्यग्दृष्टे तत्तत्लोहपदस्यासतुल्या पापे प्रवृत्ति अस्वारसिकी ।	८६
अवश्यन्तया ।		बीजाधान = धर्मतरो बीजस्य पुण्यानुबन्धिपुण्यस्य न्यास	१९६
आमुष्मिकफलोपदेशे स्वतन्त्रप्रमाण आगम ।	२३	सर्वस्यापि सद्वचनस्य परसमपेक्षेऽपि स्वसमयानन्यत्वात् ।	१०३
विपरीतदेशनाकरण अपरिणामस्यातिपरिणामस्य वा	२६	जनप्रियस्य हि धर्म प्रशसास्पद भवति ।	९६
जननात् श्रोतु उन्मार्गनयन भवगहने ।		'महाव्रतादिप्रतिपादको मदीयागम समीचीन	१०२
स्वयमुपदिश्यमानाचाराकरणे वितथाशङ्कया श्रोतुर्मिथ्या-	३६	अकरणनियमादिप्रतिपादकान्यागमो न समीचीन' इत्यस्य	
त्ववृद्धिप्रसङ्गात्		दुराग्रहत्वात् ।	
सर्वत्र पुरस्कृत्यमाणगमसम्बन्धोद्बोधित सस्कार	५८	धर्मस्य श्रवण = अविपरीतार्थकार्कणम् ।	१०५
जनितभगवद्गृह हृदयस्थता समरसापत्ति		सम्भवत्प्रतीकारेषु (परेषा) दोषेषु सापेक्षयतिना नोपेक्षा	११०
सा (= समापत्ति) च 'मयि तद्रूप', 'स एवाहमि'-	६०	विधेया ।	
त्यादिध्यानोल्लिख्यमानवैज्ञानिकसम्बन्धविशेषरूपा ।		एकक्रिया सकलक्रियासापेक्षा ।	१३२
लक्षणस्य कदाप्यपरावृत्ते ।	६५	कार्यान्तरविरोधिन सत्कार्यस्यापि लोकिक्त्वात् ।	१३३
सर्वस्या अपि सता प्रवृत्ते उपसर्जनीकृतस्वार्थ -	७३	मतिमान् = आयतिहितज्ञ ।	१३७
प्रधानीकृतपरार्थत्वात् ।			
यत्नातिशय = अप्रमादभावनाजनितो विजातीय प्रयत्न ।	७५		

पृष्ठ

यद्विपर्यय पापहेतु स धर्महेतु ।	१४०
कुशलाशय निश्चयेन जनस्य बोधिहेतु ।	१४१
शुभकर्मणि न व्याजात् धर्म भवति किन्तु शुद्धाशयादेव ।	१४६
द्रव्यस्तवस्याप्यस्य (= जिनभवनविधानस्य) उक्तविधि- शुद्धिद्वारजाराधनलक्षणभावपूजागर्भितत्वात् ।	१४९
यतना = रागद्वेषरहित शास्त्राज्ञाशुद्ध प्रयत्न ।	१५५
यतनाया सत्या भावहिंसानुपपत्ते ।	१५५
स्तोकस्यापि चित्तभेदस्य फलहानिकरत्वात्	१६५
एकानुष्ठानस्य विहितान्यानपवादकत्वात् ।	१५७
फलस्य भावानुसारित्वात् ।	१६६
कारणारुचि कार्यारुचिमूला ।	१६७
परकीयवित्तेन स्ववित्तानुप्रविष्टेन पुण्यकरणानभिलाषात् सर्वांशेन चित्तशुद्धे ।	१७१
यत्र भावोऽधिक तत्र फलमप्यधिकम् ।	१७३
दृष्टनयप्रमाणरूपसिद्धान्तसद्भावो हि विद्वान् सर्व स्वपरतन्त्रोक्तमर्थ स्थानाविरोधेन प्रतिपद्यते, न त्वेकान्ततस्तत्र विप्रतिपद्यते	२६५
सच्छाद्यपथेन अस्य (= लोकोत्तरानुष्ठानस्य) मोक्षनयनस्वभावत्वात्	१७७
यदेकगुणसिद्ध्युद्देशेन यदनुष्ठान विहित ततस्तदेकगुणद्वारा प्राय परमात्यसमापत्तिर्व्युत्पन्नस्य सम्भवति ।	१८४
कर्म हि सर्व सर्वस्योपयोगसहश प्रशस्त, न तु कस्यचित् किञ्चित् ज्ञात्वा प्रतिनियतम्	१९०
पुष्पादित शुभतरपरिणामनिबन्धनत्वेन स्तोत्राणां विशिष्टपूजाहेतुत्व सिद्धम् ।	२१७
अखिलगुणाधिकस्य हि पूजाऽखिलगुणाधिक पूजोपकरण मनसि निधाय अतिशयितपरितोषाय बुद्धिमता विधेया ।	२२१
कर्तृपरिणामवशादधिकारानधिकारो ।	२२९
पृथिव्याद्युपमर्दभीरोर्यतनावत सावद्यसक्षेपरुचे यतिक्रियानुरागिणो न धर्माथ सावद्यप्रवृत्तिर्युक्ता ।	२३०
प्रीतित्व-भक्तित्वे क्रियागुण-मानोरथिकहर्षगतौ जातिविशेषाविति तर्कानुसारिण	२३६
पूर्वसयम स्वर्गहेतु अपूर्वसयमश्च मोक्षहेतु	२४१
नय-प्रमाण-सूक्ष्मयुक्तचिन्तानिर्वृत = चिन्तामय ज्ञानम् । हेतु स्वरूप-फलभेदेन कालत्रयविषय भावनामयञ्च ज्ञानम् ।	२४४
अर्थाभिधातापि अयोग्यपुरुषात् अधिकदोष, सिद्धान्तावज्ञापदकत्वात् ।	२४७
शुश्रूषा इच्छात्मिका रागस्तु प्रशस्तवासनात्मक ।	२५४
चिन्तामय ज्ञान महावाक्यार्थज = आक्षिपेतरसर्व धर्मात्मकवस्तुप्रतिपादकानेकान्तवादव्युत्पत्ति जनितम् ।	२६०

पृष्ठ

हृष्टनयप्रमाणरूपसिद्धान्त सद्भावो हि विद्वान् सर्व स्व-पर तन्त्रोक्तमर्थ स्थानाविरोधत प्रतिपद्यते, न त्वेकान्ततस्तत्र विप्रतिपद्यते ।	२६७
भावनाज्ञानान्वितस्यापि सर्वभव्यसार्थेऽनुग्रहप्रवृत्तस्य हितेव प्रवृत्ति ।	२६७
मोहो हि ससङ्गप्रतिपत्तिरूप शास्त्रे निवार्यते गुरुषु गातमस्नेहप्रतिबन्धन्यायेन ।	२९७
स्व स्वकीय अध्ययन वा स्वाध्याय ।	२९९
रात्रिन्दिवनियतक्रमशुद्धक्रियासन्तानस्य इतिकर्तव्यतापदार्थत्वात् ।	३०३
बहुकालसाध्यक्रियाया त्वरया ह्यप्रमत्तत्वलक्षणो यतिभावो व्येति ।	३०३
मूलाधान = मार्गानुसारिक्रियाजनितपुण्यानुबन्धि पुण्यलक्षणवीजन्यास ।	३११
आज्ञाभङ्गभीतिपरिणामस्य तथाविधजीववीर्यप्रवर्धकत्वात् ।	३१३
शुद्धपरमात्मगुणध्यान निरालम्बनम् ।	३१७
उद्विग्नक्रियाकर्त्रा योगिकुलजन्मापि जन्मान्तरे न लभ्यते	३२१
गृहीतदोक्षस्य सर्वथा मूलोत्तरगुणनिर्वहणाभावे विधिना सुश्रावकाचारग्रहणमुपदर्शयति ।	३२३
कृतेतरादिसङ्कलसहितक्रियाया एवेष्टफलहेतुत्वात्	३२५
अकालरागस्य तत्फलोपधातकत्वात् ।	३२६
न हि शास्त्रोक्तयोरनुष्ठानयोरय विशेषोऽस्ति यदेकमादरणीयम् अन्यतु नेति ।	३२६
आसङ्गयुक्त ह्यनुष्ठान गौतमगुरुभक्तिहृष्टान्तेन तन्मात्रगुणस्थानकस्थितिकार्यव न मोहान्मूलनद्वारेण केवलोत्पत्तये प्रभवति ।	३२९
उदात्त = निजपरगणनारूपलघुचिन्ताभावेन उदार ।	३२९
यो हि यत्र कर्मणि सिद्ध तदनुस्मरणस्य तत्रेष्टफलदत्वात् ।	३३३
परमात्मस्वरूपदर्शने तु केवलज्ञानेऽनालम्बनयोगो न भवति, हृष्टस्य तस्य तदालम्बनीभावात् ।	३४६
सिद्धस्वरूपदर्शने सर्वस्य वस्तुनो दृष्टत्वात् ।	३४९
तस्मिन् (कर्मबन्धे) योग्यता = जीवस्य कर्मपुद्गलप्राहकस्वभावत्व अनादिपारिणामिक- भव्यभावलक्षण सहजमलरूपम् ।	३६१
सर्वे प्रकारे चिन्तनीय तत्त्वदृष्ट्या = आगमापनीत- विपर्ययमलया प्रज्ञया ।	३६२
नियतधर्मककार्यनियामक तथाविधसामग्रीसमाज एव कथञ्चिदेकत्वेन भासमान परिमाणभ्रव्यस्वरूप ।	३६३
वैषयिकसुखस्यापि दु खरूपत्वात् ।	३६५
तथागुणग्रहरसिकानां परवचनानु पत्तिपरिहार- प्रवणस्वभावत्वात् ।	३७०
बहुश्रुतेभ्य एव धर्म श्रोतव्य, अवहृश्रुतेभ्यो धर्मश्रवणे प्रत्यपायसम्भवात् ।	३७४

परिशिष्ट - ४

कल्याणकन्दल्यां साक्षितया दर्शितानां ग्रन्थानां सूचिः

	पृष्ठ		पृष्ठ
१ अक्षुपनिषत्	३२१	३३ आचारप्रदीप	२८९
२ अग्निपुराण	२४९, २९०	३४ आचाराङ्गचूर्णि	१६४
३ अजितशान्तिस्तोत्र	२१४	३५ आचाराङ्गनिर्युक्ति	२१, ४३, १२५, १३२, २७२
४ अतिरिक्तशक्तिवाद	९	३६ आचाराङ्गवृत्ति	३, ४, १७, ४५, ५५, १२४
५ अथर्वशिखोपनिषत्	१७२	३७ आचाराङ्गसूत्र	२४, २७, ३१, ४४, ४६, ४९, ५३, ६९, ८०, ८७, १०९, १२२, १७८, ३०२, ३१४, ३४३, ३५२, ३६१
६ अथर्वशिरउपनिषत्	१७२	३८ आचारोपदेश	१३९, १४३, १५०, १५४, १६१, १७६, २०७, २०८, २११
७ अदृष्टसिद्धिवाद	३६०	३९ आत्मप्रबोध	१५३, १७४, २१०, २११, २२९, २७९, २८९
८ अधिकारविशिकावृत्ति	३००	४० आत्मावबोधकुलक	८
९ अध्यात्मकमलमार्तण्ड	३६०	४१ आदिपुराण	५९, २८८
१० अध्यात्मकल्पद्रुम	८, ११०, ३२३	४२ आध्यात्मिक-रामायण	३६८
११ अध्यात्मतत्त्वालोक	१०३, १०९, १२८, २२१, २५२, २८९, २९०, ३०८, ३३२	४३ आनन्दवृन्दावन	७५
१२ अध्यात्मबिन्दु	१९५	४४ आभाणशतक	१०५
१३ अध्यात्ममतपरीक्षा	१५, ५४	४५ आयुर्वेददीपिका	१०८
१४ अध्यात्ममतपरीक्षावृत्ति	३००	४६ आराधनापताका	२०९, २१५, ३११
१५ अध्यात्मसार	१०, ६०, १०२, २४१, २८०, २८९, ३१७, ३२४, ३३१, ३३२, ३४१, ३४४	४७ आवश्यकचूर्णि	१५३
१६ अध्यात्मोपनिषत्	११, २४, ३६, ५६, १०३, २६०, २६१, २६४	४८ आवश्यकनिर्युक्ति	९, ३१, ४१, ४४, १००, २२५, २४१, २४४, २८६, २८७, २८९, ३०३, ३३२, ३३९, ३५२, ३५७, ३७२, ३७३
१७ अनगारधर्माभूत	२८७	४९ आवश्यकनिर्युक्तिदीपिका	३२
१८ अनुयोगद्वारसूत्र	५८, २१५	५० आवश्यकनिर्युक्तिभाष्य	२२३, २२७
१९ अन्नपूर्णोपनिषत्	३४३	५१ आवश्यकवृत्ति (हारिभद्रीय)	३८, ३९, २२३
२० अपरोक्षानुभूति	५८	५२ आवश्यकसूत्र	१०८, ३०२
२१ अभव्यकुलक	७४	५३ इतिहाससमुच्चय	३६८
२२ अभिज्ञानशाकुन्तल	२७	५४ ईशोपनिषत्	३७३
२३ अभिधम्मत्थसगह	११०	५५ उत्तराध्ययनचूर्णि	३०, ३१, २७०
२४ अभिधर्मकोश	३६८	५६ उत्तराध्ययननिर्युक्ति	४६, २४८
२५ अभिधर्मकोशालन्दिका	३६८	५७ उत्तराध्ययनबृहद्वृत्ति	९०, १३२
२६ अमनस्कयोग	३२४	५८ उत्तराध्ययनवृत्ति (भावविजय)	३२
२७ अयोगव्यवच्छेदद्वित्रिशिका	१०३	५९ उत्तराध्ययनवृत्ति (लक्ष्मीवल्लभ)	१३१
२८ अर्हन्नामसहस्रसमुच्चय	१०३, ३५०, ३५३	६० उत्तराध्ययनसूत्र	८, १२, २८, ३२, ४०, ४२, ४३, ४५, ४७, ७९, ९८, १०८, १३१, १४७, २१४, २१६, २५५, २७२, २९०, २९३, २९८, २९९
२९ अष्टकप्रकरण	१६, १९, ४१, ६९, ८५, ९९, १११, १२०, १२३, १४१, १७५, १९४, २०७, २२१, २२३, २२८, २९०, ३०२, ३०६, ३४८, ३५२, ३५३, ३५६		
३० अष्टकप्रकरणवृत्ति	१३१, २२३, २२७, २३३, २८९, ३०२, ३४८		
३१ अष्टसहस्रीतात्पर्यविवरण	५५		
३२ आचारदिनकर	१३९, १९०		

	पृष्ठ
६१ उत्तराध्ययनावचूर्णि	१३२
६२ उपदेशतरङ्गिणी	१३६, १३७, १४४, १४९, १५०, १५३, १५४, १६१, १७६, १८९, २०४, २०९, २२५
६३ उपदेशपद	१२, १५, २५, २६, ५२, ५३, ६१, ७६, ७८, ९६, १००, १०२, १०३, १०४, ११७, ११८, १२२, १२३, १३०, १३७, १५६, २४६, २५९, २६२, २६५, २६६, २६७, २७०, २७३, २८१, ३३७, ३६२, ३७०
६४ उपदेशपदवृत्ति	११६, १३३, १५१, २५५, २६१, ३६३
६५ उपदेशप्रासाद	१३९, १४४, २२४
६६ उपदेशमाला	६, ८, १०, ११, १३, ३७, ४६, ४९, ५०, ५२, ६२, ७९, ८५, ८६, २८८, २९०, ३२१, ३२३
६७ उपदेशमालादोषट्टीटीका	१३१
६८ उपदेशरत्नाकर	३८
६९ उपदेशरहस्य	४९, ५२, ५३, ५४
७० उपदेशरहस्यवृत्ति	७, २२, ३६, २६४, ३६४
७१ उपदेशसार	१५०, १६१, २०८
७२ उपदेशसागवृत्ति (नेमिचन्द्र)	१३२
७३ उपदेशामृतप्रकरण	३७४
७४ उपमितिभवप्रपञ्चा कथा	९२, १०९, २८९, २९०
७५ ऋग्वेद	३५१
७६ ऋषभप्रज्ञाशिका	२१४
७७ ऋषभस्तोत्र	२१५
७८ ऋषिभाषित	८५
७९ ऋषिमण्डलस्तोत्र	३४०, ३५३
८० ऐतरेयारण्यक	२०३
८१ ऐन्द्रस्तुतिचतुर्विंशतिकावृत्ति	४८, ५७, ७७, ३०९
८२ ओघनिर्युक्ति	२८, ४०, ४९, ५३, १४१ १५६, १५७, १६६, ३०३
८३ ओघनिर्युक्तिभाष्य	४४, ५०, १४४
८४ ओघनिर्युक्तिवृत्ति	५४
८५ आपपातिकसूत्र	११५, २११
८६ कठोपनिषत्	१७२, ३४७, ३५२
८७ कण्ठरुद्रोपनिषत्	२८७
८८ कथाकोशवृत्ति	१८९
८९ कथाकोष	१३१
९० कथारत्नकोश	४२, ९२, ९३, १३८, १४०, १४५, १४६, १५३, १५७, १५८, १६७, १७३, १८२, १८९, १९०, १९४, २०८, २१२, २१७, २२७, २२८, २५२, २८२
९१ कथासरित्सागर	९२
९२ कम्मसुत्त	११५

	पृष्ठ
९३ कर्मग्रन्थ	१६०
९४ कर्मप्रकृति	७०, २४८, २६९
९५ कर्मप्रकृतिचूर्णि	७०
९६ कर्मप्रकृतिटीका	७०
९७ कर्मविपाक	१५८
९८ कल्पदीपिका	१४८
९९ कल्पद्रुमकलिका	१४८
१०० कल्पप्रदीपिका	१४८
१०१ कल्पसूत्रमुवाधिकावृत्ति	३०, १६९
१०२ कल्पसूत्रावचूर्णि	१८८
१०३ कल्याणकलिका	१३९, १७३
१०४ कल्याणमन्दिरवृत्ति	१०४
१०५ कल्याणमन्दिरस्तोत्र	६१, १०४, २१४
१०६ कादम्बरी	८६, ९२, २५५
१०७ कार्तिकियानुप्रेक्षा	१९४, २४२, २७२, २८८
१०८ कार्तिकियानुप्रेक्षावृत्ति	१२९, ३३८
१०९ काव्यप्रकाश	५, १०
११० काशहृदयजिनस्तोत्र	१९०
१११ किरणावली	२१
११२ कुन्दमाला	२९
११३ कुमारसम्भव	९२
११४ कुलार्णवतन्त्र	२०३, २७७, ३०१
११५ कुवलयमाला	३५१
११६ कूपदृष्टातविशदीकरणवृत्ति	२२४
११७ कूर्मपुराण	१९४, २८९, ३३३, ३६५, ३६८, ३७३
११८ केनोपनिषत्	३४३
११९ कापातक्युपनिषत्	३६७
१२० क्षत्रचूडामणि	११९
१२१ गच्छाचारप्रकीर्णक	२८
१२२ गणिविद्याप्रकीर्णक	१४५
१२३ गरुडपुराण	२७३, २८९, ३३१, ३४२, ३६१, ३७०
१२४ गीता (अध्यात्मगीता)	४९, ८६, १०२, ३३८, २४९, ३०४, ३०९, ३३१, ३६९, ३५२, ३५३, ३७०, ३७१
१२५ गीता (अर्हद्गीता)	४९, १७३, १९५, २०३
१२६ गीता (अष्टावक्रगीता)	९८, ३५३
१२७ गीता (आत्मदर्शनगीता)	२४, ४९, ६१ १०९, १८५, २०१
१२८ गीता (ईश्वरगीता)	२८७
१२९ गीता (गुरुगीता)	२४४, २५५

	पृष्ठ
१३० गीता (पाण्डवगीता)	२६८
१३१ गीता (प्रेमगीता)	४९, १०९, ३२०, ३५०, ३५१
१३२ गीता (भगवद्गीता)	११, २७, ७५, १०७, ११६, १३६, २२८, २४०, २६८, २७२, २८८, २९०, ३०१, ३१०, ३११, ३२९, ३३३, ३३८, ३३९, ३४२, ३४४, ३५०, ३५१, ३५७, ३६८, ३६९, ३७०, ३७३
१३३ गीता (रमणगीता)	६१, ३५१
१३४ गीताभाष्य	८६
१३५ गुणस्थानकक्रमारोह	३३२, ३४१, ३४२, ३४७
१३६ गुरुतत्त्वप्रदीप	१५२
१३७ गुरुतत्त्वविनिश्चय	१७, ४९, १८७
१३८ गुरुतत्त्वविनिश्चयवृत्ति	२८, ३९, ६६, २६६
१३९ गुर्वावली	१०३
१४० गूढार्थदीपिका	११
१४१ गोपथब्राह्मण	३५१
१४२ गौतमकुलक	२२२
१४३ गौतमीयतन्त्र	२७७
१४४ चतु शरणप्रकीर्णक	११०
१४५ चतुर्विंशतिजिनस्तोत्र (जि सु)	२१४
१४६ चतुर्विंशतिजिनस्तोत्र (ध घो)	२१४
१४७ चतुर्विंशतिस्तोत्र	२१४
१४८ चन्द्रिका-वृत्ति	६०
१४९ चन्द्रिका	२८७
१५० चरकसहिता	४८, १७, २८, २९, ३०, ४८, ५३, ९२, ९८, ११०, ११८, १२१, ३३८
१५१ चाणक्यसूत्र	१८, ११९, १२९, १६५, १९७, २२२, २४६, २८७, ३७३
१५२ चैत्यवन्दनमहाभाष्य	१००, १०५, ११५, १२१, १५८, १६८, १७४, १८२, १९०, २०८, २०९, २१०, २११, २१५, २१८, २२०, २२१, २२५, २३४, २३५, २३६, २३७, २३९, २४०, २४१, ३३७
१५३ छान्दोग्योपनिषत्	१०२, १७२, ३४१, ३५६, ३६५
१५४ छान्दोग्योपनिषद्भाष्य	९८
१५५ जयलता	५, २१, २३, ७०, १२६, ३०९, ३५०, ३६०, ३६७
१५६ जयसहिता	१६९
१५७ जाबालदर्शनोपनिषत्	२०९, २४२, २८६, ३५६
१५८ जिनसहस्रनामस्तवन	३५३
१५९ जिनसहस्रनामस्तोत्र	३४०, ३५२, ३५३
१६० जीतकल्पभाष्य	२२८
१६१ जीवविचार	२४

	पृष्ठ
१६२ जीवाजीवाभिगम	१२, ११८
१६३ जीवानुशासन	११, १२१, १५८, १८२, १९०, २२८
१६४ जीवानुशासनवृत्ति	१८२, १९७
१६५ जीवोपदेशपञ्चाशिका	९२, ११४, १२७
१६६ ज्ञाताधर्मकथाङ्ग	३१३
१६७ ज्ञाताधर्मकथावृत्ति	१३१
१६८ ज्ञानसार	१०, ५५, ५६, ५९, १३३, २२८, २३८, २७२, ३३३
१६९ ज्ञानार्णव	५८, ७८, १०८, ११०, २७०, २८९, २९०, २९१, ३१७, ३३१, ३३२, ३३८, ३४२, ३४३, ३५३, ३५७
१७० ज्योतिर्निबन्ध	१३९
१७१ तत्त्वचिन्तामणि	१८६, १८७, १८८
१७२ तत्त्वचिन्तामणि आलोकटीका	१८८
१७३ तत्त्वचिन्तामणिचूडामणि	६०
१७४ तत्त्वप्रदीपिका (प्रवचनसारटीका)	२८९
१७५ तत्त्ववैशारदी	२३३, २८९, ३०८
१७६ तत्त्वसङ्ग्रह	३६५
१७७ तत्त्वानुशासन (नागसेनकृत)	५८, २४१, २८९, २९०, ३०९, ३१७, ३३१, ३३२, ३३९, ३४१, ३४२, ३५१, ३५७
१७८ तत्त्वामृत	१०८
१७९ तत्त्वार्थटीका	२८९
१८० तत्त्वार्थभाष्य	१०९
१८१ तत्त्वार्थराजवार्तिक	१०८
१८२ तत्त्वार्थसार	२८६
१८३ तत्त्वार्थसिद्धसेनीयवृत्ति	१०८
१८४ तत्त्वार्थसूत्र (+ कारिका)	२१, २७, ३०, ८४, ११०, ११५, १५६, १५७, २८९, २९१
१८५ तैत्तिरीयब्राह्मण	१०२
१८६ तैत्तिरीयारण्यक	२०३, ३५१
१८७ तैत्तिरीयोपनिषत्	२०३, २९०, ३४४, ३४७, ३५१
१८८ त्रिशिखब्राह्मणोपनिषत्	२८९
१८९ त्रिषष्टिशलाकापुरुष	३०, ४९, ९२, १२७, १६४, १९८
१९० थेरगाथा	१०८, ३५२
१९१ दत्तात्रेय-यामल	२७७
१९२ दत्तात्रेयसहिता	२०३
१९३ दमयन्तीचरित्र	१८९
१९४ दर्शनप्राभृत	५६, ८७
१९५ दर्शनरत्नरत्नाकर	२८८

पृष्ठ

१९६ दर्शनशुद्धिप्रकरण	२२,५२,१००,११५,१२०, १२१,१३१,१३६,१९१,२०९
१९७ दर्शनशुद्धिप्रकरणवृत्ति	१९१
१९८ दशवेकालिक	३०,४०,४१,१०७, २६९,२७०,३१३
१९९ दशवेकालिकचूर्णि	९२,२९७
२०० दशवेकालिकचूर्णि(अगस्त्यसिंहसूरि)	१३१
२०१ दशवेकालिकनिर्युक्ति	२६,३१,२८६,२९०,२९८
२०२ दशवेकालिकवृत्ति	३०३
२०३ दशाश्रुतस्कन्ध	११५,३२८
२०४ दक्षस्मृति	२८६
२०५ दानकुलक	१२९,१४९
२०६ देवीभागवत	१३७
२०७ देवेन्द्रस्तवप्रकीर्णक	३५३,३५७
२०८ द्रव्यसप्ततिकावृत्ति	१००,३११
२०९ द्वयतारकोपनिषत्	२४९
२१० A द्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिका (यशो मार्गद्धा)	६,५१
B द्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिका (यशो)	५९,६८,७०,७२,७४, ७५,७९,८१,८२,८५,८६,८८,८९,९०, १२३,१३७,१३८,१४१,१४२,१४६,१४७, १४९,१६१,१६२,१६६,१६७,१७१,१७२, १७३,१८१,१८४,१८५,१८७,१९३,२०८, २०९,२१३,२१६,२२१,२२५,२२७,२२८, २२९,२५४,२५५,२५७,२६६,२६९,२७७, २७९,२८०,२८१,२८४,२८६,२८८,२८९,२९१, ३०५,३०६,३०८,३१०,३१३,३२१,३२२,३२५,३२६
C द्वात्रिंशद्द्वात्रिंशिका(उपा यशो देशनाद्धा)	५,१०,१७, २३,२५,२८,३५,३६,३७,४०,४३, ४४,५०,५२,५७,६१,६२,२५९, २६०,२६१,२६४,२६६
२११ द्वात्रिंशिकाप्रकरण (सिद्धिसेनसूरिकृत)	५४,१०४, ११७,१६९,३०२, ३३९,३५२,३५३,३६०,३७३
२१२ द्वात्रिंशिकावृत्ति	४५,१५१,१६६,१६७,२३६
२१३ द्विवर्णरत्नमालिका	२१४
२१४ धम्मपद	६,८,१०,१२,२९,६८,९८, १०८,१५०,१९४,२२२,३६८
२१५ धर्मविन्दु	१५,२०,२१,२५,३६,३९,५६,५७, ७५,१०२,१०८,११०,११४,१२०,१२२,१२८, २६२,२७३,२७६,२८२,२९८,३०२,३०३,३०४
२१६ धर्मविन्दुवृत्ति	१२,२५,२९,३६,७५, १०४,१२८,३६३

पृष्ठ

२१७ धर्मरत्नकरण्डक	१२९,२०४,२०९,२१०, २१८,२२५,२९८
२१८ धर्मरत्नप्रकरण	६,२३,२७,३१,५४,९२,०६, १०७,१०९,१२१,२४७,२५४,२७०,२७८ २९७
२१९ धर्मरत्नप्रकरणवृत्ति	९२
२२० धर्मसंग्रह	२६,३१,११०,३०८
२२१ धर्मसंग्रहटिप्पणक	२३७ २३९
२२२ धर्मसंग्रहणी	३४९
२२३ धर्मसंग्रहवृत्ति	१३०
२२४ धर्मोपदेशकुलक	३१६
२२५ धवला	११,२६
२२६ ध्यानदीपिका	६०,११०
२२७ ध्यानविन्दूपनिषत्	१७३,२८८
२२८ ध्यानविचार	२८८
२२९ ध्यानशतक	२४ ५८,१४८,२८८,२९०,३३१
२३० ध्यानस्तव	३१७,३३८
२३१ नगरपुराण	५७
२३२ नवतत्त्वप्रकरण	४०
२३३ नागोजीभट्टवृत्ति	६०,२३३
२३४ नादविन्दूपनिषत्	३४८,३५६
२३५ नारदपरिवाजकोपनिषत्	१७२,२७८,३०३,३४१
२३६ नारदपञ्चरात्र	२४९,३३३,३६८
२३७ नारदपुराण	२८६,२९०
२३८ नियमसार	१०,४३,२९०,३३७,३५०,३५२
२३९ निर्वाणकलिका	१३९,१६३,१७३,१९०,१९८,२००
२४० निशीथचूर्णि	६,१७,२१,२७,२९,३१, ३२,४१,४३,४७,६५,१०७,१०८,१२१,१३३, १५२,१५३,१५६,१५८,१६१,१७३ २५६, २७०,२९० ३१३,३३१ ३७२,३७४
२४१ निशीथभाष्य	६,११,१७,२२,२९,३१, ३६,३८,४०,४१,४२ ४६,५२ ५३,५४,७७,१०६,१३२,१४१, १४४,१५६,२०४,२१४,२४१,२४४, २४६,२४७,२४८,२६८,२८२,३७४
२४२ निशीथसूत्र	२९०,३०२
२४३ नीतिशतक	१०२,१३०
२४४ नृसिंहपूर्वतापिनीयोपनिषत्	१७२
२४५ नृसिंहोपनिषत्	३६५
२४६ नैषधीयचरित	८६
२४७ न्यायकुसुमाञ्जलि	३६७
२४८ न्यायमञ्जरी	३६५

पृष्ठ

२४९ न्यायसूत्र	३३१
२५० न्यायालोक	३२४
२५१ पञ्चकल्पचूर्णि	१३१, २६९
२५२ पञ्चकल्पभाष्य	८०, १००, १३१, १५६
२५३ पञ्चतन्त्र	४३, १०१, ३२०
२५४ पञ्चदशी	८६, ३६९
२५५ पञ्चलिङ्गप्रकरण	१०१, १५६
२५६ पञ्चवस्तुक	१३, २०, ३०, ३१, ३२, ३६, ४१, ४२, ४३, ४४, ४८, ५२, १००, १०९, ११०, ११८, १२०, २२२, २२४, २२६, २२८, २४८, २५६, २६२, २६९, २७६, २८०, २८८, ३०३, ३१४, ३७४
२५७ पञ्चवस्तुकवृत्ति	१४३, २८८, ३०३
२५८ पञ्चसूत्र	५०, २३८, २४८, २८१, २८७, २९०, २९२, २९६, २९७, ३१३, ३१४, ३५२, ३६२
२५९ पञ्चसूत्रवृत्ति	५०, २४१, २८७, २९८, ३६२
२६० पञ्चाशक	५६, १११, १२४, १७४, ४९, ५२, ५४, ८२, ११, ९४, १००, १०१, १०८, ११४, १२२, १२७, १३२, १३७, १३८, १३९, १४१, १४४, १४८, १४९, १५०, १५७, १५८, १६२, १६३, १६४, १७६, १८१, १९८, २००, २०३, २०८, २०९, २१२, २१७, २२०, २२३, २२४, २२५, २२६, २२७, २२९, २५२, २५४, २५५, २५६, २७६, २७७, २७८, २७९, २८१, २८५, ३०२, ३०३, ३०४
२६१ पञ्चाशकवृत्ति	११, ५२, १५१, २०८, २१९, २२३
२६२ पद्मचरित्र	२२१
२६३ पद्मपुराण	६९, १२९, २०७, २२७, ३६८
२६४ पद्मानन्दपञ्चविंशतिका	२८७
२६५ परमज्योति पञ्चविंशतिस्तोत्र	१०३
२६६ परमप्रकाश (परमपण्यास)	३५३
२६७ परमात्मद्वात्रिंशिका (अमितगति)	११०, ३५३
२६८ परमात्मद्वात्रिंशिका (द्वा द्वा)	१०३
२६९ परमानन्दपञ्चविंशति	१८५
२७० पराशरपुराण	३
२७१ पराशरस्मृति	६९, २२७
२७२ पाणिनिसूत्र	२, ८४
२७३ पातञ्जलयोगसूत्र	५८, ५९, ६०, ७८, ११०, १७१, २८९, २९९, ३००, ३०८, ३३२, ३६६
२७४ पार्श्वनाथचरित्र	५८
२७५ पार्श्वनाथचरित्र (भावदेव)	१०९
२७६ पिण्डनिर्युक्ति	४१, ५२, ५४, ७७, १५६
२७७ पिण्डनिर्युक्तिवृत्ति	२०७
२७८ पुरुषार्थसिद्ध्युपाय	५३

पृष्ठ

२७९ पुष्पमाला	१२, १७, ४६, ४८, ५४, ८५, १०७, १०८, १०९, १२८, १५१, १५७, १६४, १९४, २१०, २१२, २२३, २४२, २४७, २४८, २५६, २८२, २९९, ३७४
२८० पूजाप्रकरण	२०७, २०८, २१०, २११, २१३
२८१ पेतवत्यु	३६८
२८२ पैङ्गलोपनिषत्	८४
२८३ प्रकल्पग्रन्थ	२६, २७
२८४ प्रज्ञापना	१२, १२४, ३५२, ३५७
२८५ प्रज्ञापनाटिप्पण	१२५
२८६ प्रणवोपनिषत्	१७२
२८७ प्रतिमाशतक	१०८, १५६, १९६
२८८ प्रतिमाशतकवृत्ति	३१, ३६, ५१, ६७, १३०, १४, १५१, १७७, १८७, १८८, १९१, १९२, २१९, २२४, २२८, २२९, ३४३
२८९ प्रतिष्ठाकल्प	१९८, २०७
२९० प्रतिष्ठाकल्प (अज्ञातकर्तृक)	१९०
२९१ प्रतिष्ठाकल्प (उमास्वातिजी)	१९०
२९२ प्रतिष्ठाकल्प (गुणरत्नसूरी)	१९०
२९३ प्रतिष्ठाकल्प (सकलचन्द्र)	१७४
२९४ प्रतिष्ठाकल्प (समुद्राचार्य)	१९०
२९५ प्रतिष्ठासारोद्धार	१३८, १४०
२९६ प्रबन्धचिन्तामणि	२६७, ३४०
२९७ प्रबोधचन्द्रोदय	२६८
२९८ प्रबोधचिन्तामणि	३५१, ३५३
२९९ प्रमाणवार्तिक	३६५
३०० प्रवचनसार	१४, ५३, ५८, ६१, १९५
३०१ प्रवचनसारोद्धार	१०, ४२, १६२, ३०१, ३३७
३०२ प्रशमरति	२५, ५३, ८६, १५०, १९७, ३०७, ३१३, ३४९
३०३ प्रशमरतिअवचूरि	२५, १४९
३०४ प्रशमरतिवृत्ति	२५
३०५ प्रश्नविद्या	१३९
३०६ प्रश्नव्याकरणसूत्र	१२९, २९२
३०७ प्रश्नोपनिषत्	३३७, ३६७
३०८ प्राचीनसामाचारीप्रकरण	१९०
३०९ बिम्बाष्टक	१५०, १७७
३१० बृहज्जावालोपनिषत्	१०
३११ बृहत्कल्पनिर्युक्ति	३३९
३१२ बृहत्कल्पभाष्य	७, ९, २४, २६, २९, ३७, ५३, ५४, १००, १०६, १४४, १५२, १५६, १९१, २५६, २८८, २९९, ३०९, ३१३, ३१४, ३३९

	पृष्ठ
३१३ बृहत्कल्पभाष्यचूर्णि	१८९
३१४ बृहत्कल्पभाष्यविशेषचूर्णि	१९०
३१५ बृहत्कल्पवृत्ति	२७, ३८, १८९, १९१, २८८
३१६ बृहत्कल्पसूत्र	२२, ३०१
३१७ बृहत्सन्ध्यासोपनिषत्	३०९
३१८ बृहत्संहिता	१३९, १४४, १४५, १६२, १९८
३१९ बृहदारण्यकोपनिषत्	२०७, २९०, २९८, ३४७, ३५१, ३५२, ३५३, ३५६, ३६५, ३६७
३२० बृहद्योगियाज्ञवल्क्य स्मृति	१७२
३२१ बृहद्-भाष्य	१९२
३२२ बृहद्-ऋषिमण्डलस्तव	२११
३२३ बृहद्द्रव्यसंग्रह	२८९
३२४ बृहन्नारदीयपुराण	३५७
३२५ बृहन्नारदोपनिषत्	१९२
३२६ बोधिचर्यावतार	३११
३२७ ब्रह्मविद्योपनिषत्	३५२
३२८ ब्रह्मसूत्र	३६१
३२९ ब्रह्माण्डपुराण	२४२
३३० ब्रह्मोपनिषत्	१७३
३३१ ब्राह्मपुराण	२१३
३३२ भक्तपरिज्ञा	१२, ५२, ८५, १०६, १०८, १५०
३३३ भक्तामरस्तोत्र	१०३, २१४, ३५१
३३४ भक्तिरसायन	३५६
३३५ भविष्यपुराण	२४२
३३६ भागवत	३१४, ३४८, ३५७, ३६८, ३७०
३३७ भानुमती (न्यायालोकटीका)	७१, ११८, ३५८, ३५९
३३८ भावकुलक	५३
३३९ भावप्राभृत	१०, ११५, १६७
३४० भावसंग्रह	३१७
३४१ भावागणेशवृत्ति	५९, १३३
३४२ भाषारहस्य	५१
३४३ भुवनसुन्दरीचरित्र	१८९
३४४ मज्झिमनिकाय	३५२, ३६८
३४५ मण्डलब्राह्मणोपनिषत्	२८९, ३३२
३४६ मत्स्यपुराण	१७३, १९७, २४९, ३६५
३४७ मनुस्मृति	३, ८, २५, ४०, ४३, ५०, ८७, १०१, १२८, १७१, १७३, १८६, २८६, २९०, ३६८, ३७०, ३७३

	पृष्ठ
३४८ मनुस्मृतिवृत्ति	३०२
३४९ मन्त्राधिराजस्तोत्र	२१४, ३४०
३५० मन्वर्थमुक्तावली	१७३
३५१ मयशास्त्र	१६७, १७०
३५२ मरणसमाधिप्रकीर्णक	३७३
३५३ महादेवद्वात्रिंशिका	१०३
३५४ महादेवस्तोत्र	३५०
३५५ महानिशीथ	७, २८, ५३, १३६, १५१, २२७, २२८
३५६ महाभारत	२, ८, १९, ६९, ९२, ९८, १०२, ११५, १२८, १२९, १४७, १६३, १९४, १९७, २४२, २४६, २७०, २९०, २९८, ३००, ३२१, ३५१, ३५३, ३६५, ३६८, ३७२, ३७३
३५७ महावग्ग	३६८
३५८ महावाक्योपनिषत्	३५१
३५९ महोपनिषत्	३६, २३३, ३०१, ३१४, ३७३
३६० माण्डूक्योपनिषत्	३५१
३६१ मार्कण्डेयपुराण	३१०
३६२ मालविकाग्निमित्र	३१
३६३ मिताक्षरा	१२८
३६४ मिलिन्दप्रश्न	३६८
३६५ मुक्तिकोपनिषत्	११०, २३४, ३०९
३६६ मुण्डकोपनिषत्	३४१, ३४३, ३४८, ३७३
३६७ मूलशुद्धिप्रकरण (स्थानक)	१८९
३६८ मूलशुद्धिवृत्ति	१८९
३६९ मूलाराधना	२६, १०८
३७० मृच्छकटिक	११
३७१ मेत्राण्युपनिषत्	२०३, ३६७
३७२ मेत्रेय्युपनिषत्	२८६, २८९
३७३ मोक्षधर्म	११५, ३१८, ३२४, ३५७, ३६१, ३७०
३७४ मोक्षप्राभृत	८
३७५ मोक्षरत्ना	१०, २१, ५१, ३५८
३७६ मोहोन्मूलनवादस्थानक	१९०
३७७ यजुर्वेद	२२२, २८१
३७८ यजुर्वेदभाष्य	२०३
३७९ याज्ञवल्क्यस्मृति	१०१, १०२, १६९, २४६, ३४४, ३६८
३८० याज्ञवल्क्योपनिषत्	१०६
३८१ योगकुण्डल्युपनिषत्	३११, ३३३, ३५२
३८२ योगचूडामण्युपनिषत्	१७३, ३५०, ३५१, ३५३

पृष्ठ

३८३ योगदृष्टिसमुच्चय	१३, २३, २४, २५, ३६, ३७, ५०, ७१, ७५, ७९, ८२, ८६, ८७, ९४, ९५, ९९, १०२, १०४, ११५, ११६, १२२, १२३, १२५, १२६, १२८, १३०, १३१, १७७, १९४, २००, २०१, २३९, २४४, २५२, २५४, २६६, ३१२, ३२०, ३२८, ३३१, ३४५, ३४८, ३५०, ३५३, ३६२, ३७१, ३७२
३८४ योगदृष्टिसमुच्चयवृत्ति	५९, १२७, २००, ३२९, ३४२, ३४५
३८५ योगप्रदीप	५९, १०३, १०४, १८५, ३३२, ३४४, ३५३
३८६ योगविन्दु	६१, ३५, १७, १८, २३, २४, २५, २९, ३०, ३९, ४०, ५२, ६८, ७३, ७६, ७८, ८३, ८७, ९०, ९२, ९५, ९६, १०३, १०५, ११०, ११४, ११६, ११७, १२६, १२७, १२८, १२९, १३१, १३७, १४०, १४५, १४६, १४७, १४८, १४९, १५२, १५४, १६७, १७९, १८२, १८८, १९०, ३०२, ३३०, ३३१, ३३९, ३४४, ३४९, ३५२, ३५७, ३६०, ३६१, ३६२, ३६६, ३६५, ३६९
३८७ योगविन्दुवृत्ति	४७, ९२, ९३, ९५, २६६
३८८ योगवार्त्तिक	२३३, ३१८, ३४२
३८९ योगवासिष्ठ	१३, १८, १०८, ३११, ३६१, ३७३
३९० योगविशिकावृत्ति	२९, ३०, ७३, ७७, ७९, ८०, ८१, १२१, २३७, २३८, २४७, ३००, ३४५, ३४८
३९१ योगशतक	२७, ८५, ११०, ११४, ११६, ११७, १९४, २१५, २२५, २३८, २४०, २५५, २६७, २९७, ३०२, ३०३, ३०४, ३११, ३३१, ३६६
३९२ योगशतकवृत्ति	१२०, ३००
३९३ योगशास्त्र	४२, ४५, ४६, ५०, ६०, ६१, ८०, ८३, ९९, १०९, १३१, १७२, १८५, १९४, २०७, २८८, २९०, २९२, ३११, ३१७, ३२४, ३१, ३३२, ३३७, ३३८, ३४०, ३४२, ३४७
३९४ योगशास्त्रवृत्ति	९२
३९५ योगशिखोपनिषत्	३११, ३४३, ३७३
३९६ योगसार (अज्ञातकर्तृक)	५२, ५८, १०२, १०४, १०९, ११०, १२७, १९२, १९४, २२५, २७३, ३०८, ३०९, ३४१, ३५३, ३६९
३९७ योगसार (योगीन्दुदेव)	५७
३९८ योगसारप्राभृत	१०, २३, ८७, ९६, ३३१, ३४४, ३५३, ३५८, ३७१
३९९ योगसारसंग्रह	११०, २८९
४०० योगसूत्रटिप्पण	३००
४०१ योगसूत्रभाष्य	५९, २७२, ३४२, ३५९
४०२ योगेश्वरोदय	२०३
४०३ रघुवश	४९
४०४ रत्नकरण्डकश्रावकाचार	१९५, १९६

पृष्ठ

४०५ रत्नाकरावतारिका	६५
४०६ राजप्रश्नीय	२१०, २६९
४०७ राजप्रश्नीयवृत्ति	३२
४०८ राजमार्तण्ड (भोजवृत्ति)	२, ५९, १७२, २८७
४०९ राजवत्सलभ	१३९
४१० रुद्रहृदयोपनिषत्	३४३
४११ लघुकल्पतन्त्र	२७७
४१२ लघुचैत्यवन्दनभाष्य	२०९, २१०
४१३ लघुसंग्रहणी	१९३
४१४ ललितविस्तरा	२७, ४७, ९६, ११६, १३०, १४७, १४९, १५७, १५८, १६१, २१३, २१५, २१७, २२५, २४६, २४७, २७१, २८२, ३२०, ३६२, ३७१
४१५ ललितविस्तरापञ्जिका	३२, २३३, २७१
४१६ लिङ्गपुराण	२८६, ३०२
४१७ लिङ्गप्राभृत	८
४१८ लोकतत्त्वनिर्णय	१९, १०३, ११७, ३७२
४१९ वराहपुराण	२६७
४२० वराहोपनिषत्	११०
४२१ वसिष्ठस्मृति	१०८
४२२ वसुदेवहिडिका	२०९
४२३ वाक्यपदीय	२३
४२४ वादमाला	१८७
४२५ वायुपुराण	३५१, ३६५
४२६ वाल्मीकीरामायण	१०६, १६५, २०३, २४२, २५५, ३१९, ३२०, ३५०
४२७ वास्तुसार	१३९, १६९, १७३
४२८ विशिकाप्रकरण (दान, योग, केवल ज्ञान, चरमावर्त, पूजा, शिक्षा, यतिधर्म)	३०, ३६, ७९, ११६, १४९, १५३, १९६, २०९, २१९, २२०, २३४, २४२, २४३, २४४, २४७, २४८, २५३, २५३, २५४, २५६, २६९, २७२, २८५, २८६, २८७, २९९, ३००, ३१८, ३५२
४२९ विक्रमोर्वशीय	१०८
४३० विचारामृतसंग्रह	२२१
४३१ विद्वदशालभञ्जिका	९४
४३२ विवेकचूडामणि	२९
४३३ विवेकविलास	१३७, १४४, १६३
४३४ विशेषावश्यकभाष्य	२३, ४४, ५८, १०५, १४५, २४६, २७२, ३१३, ३५३, ३७३
४३५ विशेषावश्यकवृत्ति	३५३
४३६ विश्वकर्मप्रकाश	१३९

	पृष्ठ		पृष्ठ
४३७ विश्वसार	२७७	४७१ शान्तभुधारस	७०, १०९, ११०
४३८ विषयविलास	१३९	४७२ आर्द्रधरपद्धति	३१०
४३९ विष्णुधर्मोत्तरपुराण	२६८	४७३ शास्त्रवार्तासमुच्चय	१०८, ११५, ३५६
४४० विष्णुनामसहस्र	३५१	४७४ गिखासहिता	२०३
४४१ विष्णुपुराण	१०३, १०८, २८५, २८९, २९०, ३०१, ३०८, ३०९, ३१८, ३४०, ३४८, ३५१, ३५३, ३५७, ३६८, ३७० ३७३	४७५ गित्परत्नाकर	१४६, १८७, १९८
४४२ विष्णुभक्तिचन्द्रोदय	१०७	४७६ शिल्पस्मृतिवास्तुविद्या	१३६, १४६
४४३ विष्णुरहस्य	२०७	४७७ शिवपुराण	३६८
४४४ विसुद्धिमग्न	१०८, ३६८	४७८ शिवरात्रिव्रतकथा	१९५
४४५ वीतरागस्तोत्र	५२, ५३ ५४, ८७, १४९, २१४, ३३९, ३५१	४७९ शिवोपनिषत्	३६७
४४६ वीतरागस्तोत्रविवरण	१०९, २८९	४८० शुक्लयजुर्वेद	३५१
४४७ वीतरागस्तोत्रावचरि	१०८	४८१ गोधनस्नुति	२१४
४४८ वेदान्तसार	२८९	४८२ श्राद्धगुणविवरण	१२८
४४९ वेदान्तसूत्र	३३१	४८३ श्राद्धदिनकृत्य	१००, १४०, १५२ १५३, १५७, २०७, २१२ २१५, २२८, ३७४
४५० वेधवास्तुप्रभाकर	१४६, १६२, १६९	४८४ श्राद्धदिनकृत्यवृत्ति	३२, १५१, १५२, ३७४
४५१ वेराग्यकल्पलता	१०८, २६५, २६६, २६७	४८५ श्राद्धप्रतिक्रमणसूत्र	८६
४५२ वेराग्यशतक (प्राकृत)	३१४	४८६ श्राद्धविधिवृत्ति	१३९ १७१, १७४, १८२ १९१, २०३, २१०, २१२ २३५, २३७, २३९
४५३ वेराग्यशतक (भर्तृहरि)	१२५	४८७ श्रावकधर्मविधिप्रकरण	९५, १२८, २०४, २२८ २५२, २५४
४५४ वेशेषिकसूत्र	१७७, ३६५	४८८ श्रावकधर्मविधिवृत्ति	१००, १२८, २२८
४५५ वेशेषिकसूत्रोपस्कार	३३०	४८९ श्रावकप्रज्ञप्ति	४६, ५३, ५४, ९४, ११५, १५३ १५८ १९४, २१६, २२४, २२५, ३५७, ३७१
४५६ व्यवहारप्रकाश	१४५	४९० श्रावकप्रज्ञप्तिवृत्ति	१५८
४५७ व्यवहारसूत्र	१३६, ३२३	४९१ श्रावकाचार	३४७
४५८ व्यवहारसूत्रभाष्य	८, ३१, ४१, ५४, १५१, १६१, १७४, १९१, १९४, २०४, २९९, ३०५	४९२ श्रावकाष्टक	१५३
४५९ व्यवहारसूत्रवृत्ति	१७४	४९३ श्रीमालिनीविजयोत्तरतन्त्र	३४०, ३८१
४६० व्याख्याप्रज्ञप्ति (भगवती)	३, ७, १२, १४, ३१, ४५, ५३, ५४, १५७, १९६, २०९, २१४, २२३, २२७, २४१, २८७, २९७, २९८, ३३०	४९४ श्रीरामपूर्वतापनीयोपनिषत्	१७३
४६१ व्याख्याप्रज्ञप्तिवृत्ति	१५८, २१५, २८७	४९५ श्रीश्रीपालकथा	२८६, ३१७, ३३६
४६२ शकुनसारोद्धार	१४४	४९६ श्वेताश्वतरोपनिषत्	२५५, ३१०, ३४४, ३५३, ३६१, ३६७
४६३ शक्रस्तव	३३९, ३४०, ३५०, ३५३	४९७ षट्खण्डागम	२२५
४६४ शतपथब्राह्मण	२०३, २८१, ३२५, ३५१	४९८ षड्दर्शननिर्णय	१०२
४६५ शत्रुजयतीर्थोद्धारप्रबन्ध	१४६	४९९ षष्टिशतक	३२ ३८, ५२, ५४, १५०
४६६ शत्रुजयमाहात्म्य	१३६, १४४, १५३, १६१, २००, २०८, २२५	५०० सघाचारभाष्य	३२, १३१
४६७ शब्दकोस्तुभ	१३०	५०१ सज्ञाकुलक	१२५
४६८ शरभोपनिषत्	३३३	५०२ सयुत्तनिकाय	३०, ६९
४६९ शाख्यायनारण्यक	३५१	५०३ सज्जनचित्तवत्त्वभ	१०
४७० शाण्डिल्योपनिषत्	२४२, २८६, २८७, ३१८	५०४ सन्देहविषयोपधि	१४८

पृष्ठ

अथ पुर

पृष्ठ

५०५ समयसार (कुन्दकुन्द)	३, १३, ५२, ८६, ८७, १६७, ३४३
५०६ समयसार (देवानन्दसूरि)	१५८, २८२, ३५२
५०७ समराङ्गणसूत्रधार	१६९
५०८ समरादित्यकेवलचरित्र	२४, ३०, १०८, १२९, २४१, ३०२
५०९ समवायाङ्ग	३३६
५१० समाधिशतक	१८५, ३३१, ३५१
५११ सम्बोधप्रकरण	१०७४, १००, १०१, १०४, ११०, १२०, १२१, १३०, १३६, १४९, १५७, १७४, १८२, १८३, २०७, २०८, २०९, २१०, २११, २१३, २१८, २२०, २२१, २२३, २२६, २२७, २३४, २३५, २३६, २३७, २३९, २४०, २४१, २५२, २६९, २८८, ३२९, ३३२, ३४२
५१२ सम्बोधसप्तति	५४, ५६, १००, १०६, १२०, १३६, २१२, २१३
५१३ सम्बोधसप्ततिवृत्ति	१५१, २२७
५१४ सम्प्रतिर्तक	६, ७, ३१, १०३, २६५, २९१
५१५ सम्प्रतिर्तकवृत्ति	४९
५१६ सम्यक्त्वकुलक	१९१
५१७ सम्यक्त्वप्रकरण	१९१
५१८ सर्वार्थसिद्धि	१०८, १०९
५१९ साख्यप्रवचनभाष्य	२८९
५२० साख्यसूत्र	२४५, २४६, २७८, २८९, ३३१, ३३२, ३५३, ३६१, ३६५, ३६६, ३७२
५२१ सामाचारीप्रकरण (अज्ञातकर्तृक)	२८२
५२२ सामाचारीप्रकरणवृत्ति	६७
५२३ सामान्यगुणोदेशकुलक	१२७
५२४ साम्यशतक	४, ११०
५२५ सारसमुच्चय	१९४
५२६ सिद्धप्राभृतिका	१८५
५२७ सिद्धसहस्रनामवर्णनच्छन्द	३५३
५२८ सिद्धहेमलघुन्यास	२९८
५२९ सिद्धहेमशब्दानुशासन	३, ३८, ८१, ८४, ९९, १९३
५३० सिद्धान्तबिन्दु	३५६
५३१ सिद्धान्तबिन्दुवृत्ति	३५६
५३२ सिद्धिविनिश्चय	६

५३३ सुगमार्थकल्पनावृत्ति	८, ४२, ५०, ७५, ८३, ९२, १११, १२१, १८५, ३००, ३२३
५३४ सुत्तनिपात	१६२, ३६८
५३५ सुभाषितसन्दोह	११०
५३६ सुभाषितसूक्तस्त्रमाला	१८१
५३७ सुभाषितावली	२४६
५३८ सुविधिनाथचरित्र	१७
५३९ सूत्रकृताङ्ग	६, ९, २६, २८, ३१, ३२, १०७, १०८, ११०, ११९, १२८, १२९, ३३३, ३६५
५४० सूत्रकृताङ्गचूर्णि	२९९
५४१ सूत्रकृताङ्गवृत्ति	९, २१, २८, २०७
५४२ सूत्रसन्तान	१००
५४३ सौदरनन्द	१२, २१
५४४ सौदरनन्दकाव्य	३५८, ३७२
५४५ सौरपुराण	३५७, ३६१
५४६ स्कन्दपुराण	९६, १२९, २१२, २३६, २५५, ३१०
५४७ स्कन्दोपनिषत्	२८९
५४८ स्तवपरिज्ञा	१०१, १२०, १३८, १४०, १४२, १४३, १४५, १४७, १४८, १४९, १५६, १५७, १६२, १६४, १७६, १८१, १९८, २००, २०३, २१२, २२३, २२५
५४९ स्तवपरिज्ञाव्याख्या	१४३
५५० स्थानाङ्गवृत्ति	२६, १२४
५५१ स्थानाङ्गसूत्र	२४७, २५४, २८२, ३०१
५५२ स्याद्वादकल्पलता	२३, ४९, ५१, ५९, १०२, १०८, ११०, २४२, २९१, ३६३
५५३ स्याद्वादमञ्जरी	१०२
५५४ स्याद्वादरहस्य	३०९
५५५ हसोपनिषत्	२१७
५५६ हठयोगप्रदीपिका	५०, २०२, २०३, २८७
५५७ हर्षचरित	९३
५५८ हर्षप्रबन्ध	२५६
५५९ हलायुधकोश	५०, ५७, १३७, २०२, ३२७
५६० हिसाष्टक	५३
५६१ हितोपदेशमाला	६२
५६२ हृदयप्रदीपषट्त्रिंशिका	१२

परिशिष्ट - ५

कल्याणकन्दल्यां निर्दिष्टा नामविशेषाः

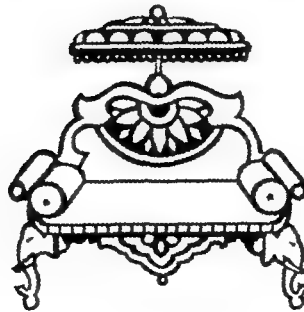
	पृष्ठ		पृष्ठ
१ अक्षपाद	५२, १०४	३४ कुवलयप्रभ	५३
२ अगस्त्यसिंहसूरि	१३१	३५ कुष्णमिश्र	२६८
३ अग्निशर्मा	१०६	३६ कूरगडुक	१७
४ अङ्गारमर्दक	१३९, ३	३७ क्षेमकीर्तिसूरि	२७, १८९, १९१
५ अजनूप	२४६	३८ क्षेमेन्द्र	११९
६ अजितदेवसूरि	१९०	३९ गणक	३६०
७ अतिमुक्तकुमार	२७९	४० गुणरत्नसूरि (नूतन)	१५१
८ अनुरुद्धाचार्य	११०	४१ गुणरत्नसूरि (प्राचीन)	१९०
९ अभयकुमार	५४	४२ गुणसेन	१०६
१० अभयदेवसूरि	१५१, १५८, २२३, २४१ २६५, २८७	४३ गोपेन्द्र	११६
११ अमितगति	२३, ९६, ११०, ३३१, ३४४, ३४७, ३५३, ३७१	४४ गोरक्षनाथ (गोरखनाथ)	३२४
१२ अमृतचन्द्र	२८६ २८९	४५ गोविन्द	२८०
१३ अर्हदत्त	७८	४६ गोशालक	३१४
१४ अवधूताचार्य	२५७	४७ गातम	९४, २४४, २९७ ३२९
१५ अश्वघोष	११, ३५८, ३७२	४८ चक्रपाणिदत्त	१०८
१६ आर्यगोविन्द	३८	४९ चण्डकाशिक	१०६, १०८, २०९
१७ आशाधर	३५३	५० चन्द्रप्रभसूरि	१३१
१८ उदयनाचार्य	१९५, ३६७	५१ चाणक्य	१०६
१९ उमास्वाति (वाचकमुख्य)	२१, २७, ११५, १५३, १५७, १९०, १९४, २०७, २०८, २१०, २११, २१२, २२४, ३७१	५२ चारित्ररत्नगणौ	२१४
२० ऋषभ	१६८	५३ चारित्रसुन्दरगणौ	१३९, १४३, १५०, १५४, १६१, १७६, २०७, २०८, २११
२१ कण्डरिक	४७	५४ चार्वाक	२१
२२ कर्णपूर	७५	५५ चिलातिपुत्र	२५
२३ कर्मसाधु	१४६	५६ जयघोषसूरीश्वर	९७
२४ कलापूर्णसूरि	२१७	५७ जयदेवमिश्र	१८८
२५ कालिदास	२७, ३१, ४९, ९२, १०८	५८ जयन्तभट्ट	३६५
२६ काहडिकदेवी	१५८	५९ जयशेखरसूरि	२१२, ३५१, ३५३
२७ कुणिक	२१०, २२९	६० जयसिंहसूरि	४
२८ कुन्दकुन्दस्वामी	३, ८, १०, १३, ५६, ८७, ११५, १६७, २९०	६१ जरत्रेयायिक	१८७
२९ कुमारनन्दी	१६१	६२ जिनपति	२१५
३० कुमारिलभट्ट	९९	६३ जिनलाभसूरि	२१०, २३०, २७९
३१ कुलवालक	४७	६४ जिनसुन्दरसूरि	२१४
३२ कुलसारगणी	१५०	६५ जिनसेन	२८८
३३ कुल्लूकभट्ट	१७३	६६ जिनेश्वरसूरि	९८, १०१, १२३, १३१, २२९
		६७ जीवहर्षगणी	३५२
		६८ ठक्करफेरु	१३९, १७३
		६९ तामलितापस	१११

	पृष्ठ		पृष्ठ
७० तिलकाचार्य	१९१	१०६ भट्टारकश्रीशुक	१०२
७१ तुङ्गिका	५४	१०७ भद्रङ्करसूरि	२८५
७२ दशार्णभद्र	२१०	१०८ भद्रबाहुस्वामी	७, ४६, २७२, २८९, ३०३, ३३९, ३७२
७३ दहनसुर	७८	१०९ भरत	६८, १००
७४ दिङ्नाग	२९	११० भर्तृहरि	२३, १०३, १२५, १३०
७५ देवचन्द्रसूरि	१८९	१११ भागवत	१०२
७६ देवपाल	११६, २१६	११२ भावदेवसूरि	१०९
७७ देवभद्रसूरि	९२, ९३, १३८, १५८, १६७, १८९, १९०, २१७	११३ भास्करनन्दी	३१७, ३३८
७८ देवानन्दसूरि	१५८, २८२, ३५२	११४ भिन्नमाल	१९०
७९ देवेन्द्रसूरि	३२, १००, १५१, १५२, १५७, २०७, ३७४	११५ भोज	२, २३३
८० धनपाल	२१४	११६ मणिरथ	१०६
८१ धनविजयगणी	१०५	११७ मण्डलतन्त्रवादी	९८
८२ धनेश्वरसूरि	१३६, १४४, १५३, १६१	११८ मदनरेखा	१०६
८३ धर्मघोषसूरि	२१४	११९ मधुसूदनसरस्वती	११, ३५६
८४ धर्मसागर	१९१	१२० मम्मट	५, १०
८५ धर्मानन्द	३५८	१२१ मरुदेवी	३११
८६ नव्यनैयायिक	१८७	१२२ मलयगिरिसूरि	१२, ३२, ७०, १२४, १७४, २०७
८७ नागसेन	२८९, ३१७, ३३१, ३३२, ३४१, ३५७	१२३ मल्लिनाथ	२२९
८८ नागिल	१६१	१२४ मल्लिषेण	१०
८९ नेमिचन्द्र- पण्डित	३८, ५४	१२५ महावीर	३९, १४०, २१०, २७९, २९७, ३२९
९० नेमिचन्द्रसूरि	१३२, २८९	१२६ माणिक्यसूरि	१४४
९१ नैयायिक	३५९, ३६०	१२७ मानतुङ्गसूरि	१०३, ३५१
९२ न्यायविजय	१०३, ११०, १२८, २२१, २८९, २९०, ३०८, ३३२	१२८ मानदेवसूरि	१००, २२८
९३ पतञ्जलि	१९, २३, १०४, २४८	१२९ मानविजयवाचक	११०, ३०४
९४ पद्मनाभ	१८२	१३० मीमांसक	१८६, २५९, ३६०
९५ पादलिप्तसूरि	१३९, १९०	१३१ मुनिचन्द्रसूरि	३६, ७५, ९२, १०४, ११५, १२३, १३३, १५१, २३३, ३६३, ३७४
९६ पालक	१०६	१३२ मुनिसुन्दरसूरि	८, १०३, ११०, २५५
९७ पाशुपत	१०३	१३३ मुरारि	२४६
९८ पुण्यरत्नसूरि	२१४	१३४ मेघकुमार	७८, १११
९९ प्रद्युम्नसूरि	१८९	१३५ मेघविजयगणी	४९, १७३, १९५, २०३
१०० प्रभानन्दसूरि	१०९, २८९	१३६ मेतार्य	८
१०१ प्रभाशङ्कर	१४६	१३७ मेरुतुङ्गसूरि	१०२, २६७
१०२ बलभद्रमुनि	७८	१३८ यशोभद्रसूरि	६६, १११, ३०० ३२३
१०३ बाणभट्ट	८६, ९३, २५५	१३९ यशोविजय	१
१०४ बुद्धिसागरसूरि	२४, ४९, ६०, १०९, १८५, २०१, ३०७, ३५०, ३५१, ३७०	१४० यहुदि	१०६
१०५ बौद्ध (मायापुत्र)	२१, ३०, १०३, ११४, ३०१, ३०६, ३४०, ३५६, ३५८, ३६०, ३६८	१४१ याज्ञवल्क्य	१०२, १०३, १०७, २४६, ३४४
		१४२ युगबाहु	१०६
		१४३ योगीन्दुदेव	५७

	पृष्ठ
१४४ योगीन्द्र	३५३
१४५ रत्नप्रभसूरि	३५१
१४६ रत्नमन्दिरगणी	१४९, १५०, १५३, २०४
१४७ रत्नशेखरसूरि	५४, ५६, १००, १२०, १३६, १७४, २३९, ३१७, ३३६, ३४७
१४८ रविषेण	२२०
१४९ राजशेखर	९४
१५० राजशेखरसूरि (नूतन)	१५१, १५३
१५१ राम	३६८
१५२ रोहिणेय	२५
१५३ लक्ष्मीवल्लभगणी	१३२
१५४ लोकायतिक	२१
१५५ वङ्कचूल	१११
१५६ वज्रस्वामी	६
१५७ वराहमिहिर	१३९, १४५ १९८
१५८ वर्धमान	१६८
१५९ वर्धमानसूरि	१७३, १९०, २१०, २१८ २९८
१६० वल्मीक	२०३ ३१९
१६१ वल्लभदेव	२४६
१६२ वशिष्ठ	२४६, ३६८
१६३ वाचस्पतिमिश्र	२३३, २८९, ३०८
१६४ वादिदेवसूरि	१५२
१६५ वामदेव	३६५
१६६ वासुदेवशास्त्री	३५६
१६७ विक्रम	१५८
१६८ विजय	१४६
१६९ विज्ञानभिक्षु	११०, २२३ २८९ ३१८
१७० विज्ञानभिक्षु	२३३, ३१८
१७१ विनयरत्न	८, ४७
१७२ विनयविजय	११०
१७३ विमल	२१०
१७४ विरोचन	३७२
१७५ विवेकधीरगणी	१४६
१७६ विश्वकर्मा	१६९, ३४०
१७७ विष्णुकुमार	७, १०६
१७८ विष्णुशर्मा	३२०
१७९ वीरभद्रसूरि	१२, २०९, २१५, ३११
१८० वेदवादी	३६०
१८१ वेदव्यास	१९, १०२, १०४, १०८, २४६, २७२, ३५९

	पृष्ठ
१८२ वेदान्ती	२१, १०२, ११४, ३५६, ३५९, ३६०
१८३ वदिक	१०२
१८४ वशेषिक	२१, २५९, ३५६, ३६०
१८५ व्यासानुसारी	१०२
१८६ शकटाल	१०६
१८७ शक्र	३१४
१८८ शङ्कराचार्य	२९, ५८, ८६, ९८
१८९ शान्तिनाथ	१८२
१९० शान्तिसूरि	९०, १३२, १६८, १८२, २०९, २१८, २७८
१९१ शालिभद्र	१११
१९२ शिवभूति	६
१९३ शिवशर्मसूरि	७०
१९४ शीलाङ्काचार्य	४, ९, ४५, २०७
१९५ शुक्रदेव	३६५
१९६ शुक्राचार्य	१६९
१९७ शुद्रक	११
१९८ शुभचन्द्र	५८, ७८ १०८, ११०, १२९, २८९, ३१७ ३३१ ३३२, ३३८, ३४२, ३४३
१९९ शूलपाणि	२०९
२०० शेव	३६०
२०१ शोभनदेव	२१४
२०२ श्रीचन्द्रप्रभसूरि	१००, १३१
२०३ श्रीदेवसूरि	१५८, १८२ १९० १९७
२०४ श्रीपाल	९२
२०५ श्रेणिक	६
२०६ सकलचन्द्रोपाध्याय	६०, ११०, १७४
२०७ सङ्गम	१११
२०८ सङ्गम-देव	२०९
२०९ सत्यपुर	१९०
२१० सदानन्द	२८९
२११ समन्तभद्रस्वामी	१९४, १९६
२१२ समयसुन्दरगणी	१०४
२१३ समुद्राचार्य	१९०
२१४ सर्वानुभूति	१०६
२१५ साख्य	२१ १०१ १०२, ३५१, ३६०
२१६ सागरानन्दसूरि	२६, १२५, १२६, २०७, ३००
२१७ सिंहसूरि	११०
२१८ सिद्धराज	२६७, २६८
२१९ सिद्धर्षिगणी	१०९, २८९

	पृष्ठ		पृष्ठ
२२० सिद्धसेनगणी	२८९	२३३ स्थूलभद्र	१०६
२२१ सिद्धसेनदिवाकर	६, ७, ३७, ५४, ६१, १०३, ११७, १६८, १९४, २६५, ३०२, ३३९, ३५०, ३५२, ३५३, ३६०, ३७३	२३४ स्याद्वादी	३६०
२२२ सिद्धार्थ	३१४	२३५ स्वात्माराम	२०३
२२३ सीमन्धरस्वामी	१८२, १९३, ३२८	२३६ हरिभद्रसूरि	२५, ५०, ९५, १४३, १५७, २४१, २८८, ३५३, ३६२
२२४ सुनक्षत्र	१०६	२३७ हर्ष	८६
२२५ सुबन्धु	१०६	२३८ हिटलर	१०६
२२६ सुबुद्धि	२२९	२३९ हिन्दुक	१०६
२२७ सूर्याभ	१३२	२४० हीरसूरि	१३१ १९२
२२८ सोमदेव	९२	२४१ हेमचन्द्रसूरि (क स)	१७, ४६, ४९, ५४, ६०, ६१, ८३, ८७ १०३, १०९, १३१, १४९, १७२, १८५, १९४, २६७, २६८, २८२, २८८, २९२, ३११, ३२४, ३३८, ३५०, ३५३
२२९ सोमोदयगणी	१०८	२४२ हेमचन्द्रसूरि (मलधार)	४६, २१२
२३० सौगत	५२, ३६०		
२३१ सोधर्मेन्द्र	२११		
२३२ स्कन्दकसूरि	१०६		

परिशिष्ट - ६

कल्याणकन्दल्यां दर्शितानां साक्षिपाठानां सूचिः

	पृष्ठ		पृष्ठ
अग-अग-भावभेया पुष्पाहार	२११	अच्चत दड्डमि	[द शु १४] ११५
अगुष्टमानमपि य	[उप सा ३५] १६१	अच्चताजोग	[घ र प्र १२४] १०९
अतोमुहुत्तकाल पि	[आ नि १४६३] २८९	अच्छी-निलाडसधिसु	१९०
अतोमुहुत्तमेत	[का अनु ४७०] २८८	अज सनातन	[मत्रा स्तो ७] ३४०
अधो अध पह	[सू कू १/१/२/१९] २६	अजरा अमरा	[दे स्त ३००] ३५३
अधपऽधो	[पञ्चा ११/११] २७९	अजानाना	[यो वि वृ ११९] २६७
अइदपज्जत्थो पुण आणा	[उप र १६१] ५१	अज्झवसाओ	[वृ क भा १६४०] २९९
अइदपज्जत्थो पुण मोक्ख	[उप र १७१] ५३	अज्झवसाणेण	[स सा २६५] १६६
अइपरिणइ अपरिणइ दुण्हवि	२६	अज्झवसिएण बधो	[स सा २६२] ५२
अओ परमगुरु	[प सू ४/६] ५०	अज्ञस्यार्धप्रबुद्धस्य उप २/५० महो ५/१०५]	३६
अकए वीजकखेवे	[उप प २२४] ६१, ९६	अज्ञातवाग्विवेकाना	[द्वा द्वा २/५] २८
अकसिणपवत्तगाण	[आ नि भा १९४] २२३	अज्ञेभ्यो ग्रन्थिन	[म स्मृ १२/१०३] ८
अकसिणपवत्तगाण	[पचा ६/४२] ६	अज्ञो वै	[म स्मृ २/१५३] ३
अकसिणपवत्तगाण	[आ नि १९६] १००	अट्ट उ गोअर	[प व २९९] ४१
अकसिणपवत्तगाण	[म नि ३/३८] २२७	अट्ट लक्खपत्ताइ	[वृ ऋ म] २११
अकारेण भवेद्	[म स्तो ३२] १०३	अट्टम-छट्ट	[नि भा ३२१७] ४०
अकालात्सुक्यस्य	[घ वि ८/५५] ७५	अट्टसुवि समिईसु	[उत्त नि २४/४६१] ४६
अकुणताइ	[जीवा ६२] १२१	अट्टाहिया य महिमा	[पञ्चा ८/४८] २०४
अकुसलमणोनिरोहो	[पु मा १९५] ४७	अट्टवीपएसे वेयड्ड	[क को २/२/ वृ] १८९
अकुसलवयणनिरोहो	[पु मा १९९] ४७	अणगारस्स ण	[व्या प्र १८/८] ५३
अकृतोऽकारितश्च	[अ प्र ६/११] ४१	अणसणमूणोअरि	[द वै नि ४७] २८६
अकृत्य नव कृत्य	[प त ४/४२] ४३	अणाइमन्ता तित्थयरा	[स क भ ९/९४०] २४
अकृत्स्न प्रवर्तयन्ती	[आ नि हा १९४] २२३	अणाययण	[व्य भा] १९१
अक्खयभावे	[वि वि ८/१८] १९६	अणिदत्ते	[यो श १०] ११६
अक्खलियमिलियाउ	[पु मा २३] ४८	अणुभवजुत्ता भत्ती	[अभ कु ७] ७४
अक्रोधो गुरुशुश्रूषा	१०३	अणुवकयपराणुग्गह	[ध्या श ४९] २४
अक्षीण खलु	[ह च २७] ९३	अणुवीइ निट्ठा	[आचा २/१/४/१] ३१
अक्षेपफलद	[द्वा द्वा २९/२६] २९१	अणुहवसिद्ध एय	[चै व म ६८] १७४
अखउ गिरजणु	[प प्र] ३५३	अणेगदव्वेहिं	[नि चू ३/पृ २१४] २९
अखण्डतण्डुलाना	[नि क पृष्ठ १४] १९८	अण्ण वा एवमादी	[जी क भा २४६५] २२८
अगन्धो अवर्ण	[जि स ना ८] ३५२	अण्णाभावे जयणाए	[प व १०२] १००
अगीअत्यकुम्भीलेहिं	[ग प्र ४८] २८	अण्णे भणति तिविह	[उप प ९४९] १३७
अद्गरे म्मेनमय	[वृ स] १३९	अत एव	[घ वि ६/३५] २६२
अहुत्तपर्वादा	[म पु] १७३	अत एव श्रीमहावीरेण	[गु त वि १/१४८] ३९
अहुत्तमात्रा	१६१	अत परमगुरु	[प सू ४/६/वृ पृ १४] ५०
अहुत्तमात्रामपि	[आचारो ६/१३] १६१	अतस्तु नियमादेव	[यो स ६३] २५

पृष्ठ

अतहाविहे	[क को ७८/३]	१६७
अति विष्णु	[अ गी २५/१७]	१७३
अतिचाररहिता	[यो वि १ वृ]	७९
अतीन्द्रिय गुणा	[नादवि १८]	३४८
अतीन्द्रियार्थ	[यो स ९८]	२३
अतोऽ करणनियमात्	[यो बि ४१५]	७३
अतोऽ न्यथा प्रवृत्तौ	[यो बि २६]	१९
अतोऽ न्यदुत्तरा	[यो दृ स ७०]	८६
अत्तहिअपरहिअ	[म नि वज्रार्य]	७
अत्तान उवम	[ध प १०/१]	२२२
अत्य भासइ अरहा	[वि आ भा १११९]	२३
अत्यक्ष विषया	[ज्ञाना १३/८]	३५७
अत्र द्रव्यस्तवे	[प्र श ३०/वृ]	२२९
अत्र स्थानादिषु	[यो वि वृ २/३]	३००
अत्र हि किल	[श्रा ध वि वृ २६]	१००
अत्रावस्थितपक्ष	[प्र श ९२ वृ]	१९१
अथ कस्मादु	[अ शि ४]	१७२
अथ चित्त	[भ गी १२/९]	३३३
अथ ध्यान	[शा उप १/८/१०]	३१८
अथ प्रवज्या	[ध बि ३/३]	२७६
अथ रूपस्थध्याना का अनु वृ	४८२/पृ ३७६]	३३८
अथ रूपे	[ज्ञाना ४०/१५]	३४२
अथवा तत्र पुष्पेषु		१३९
अथवा योगिना	[भ गी ६/४२]	३११
अथैकयोर्ध्व	[प्रश्नो ३/७]	३६७
अदृष्ट	[वृ यो २/६१]	१७२
अदेशकाले य	[म भा भी ४१/२१]	१२९
अद्भिर्गात्राणि	[म स्मृ ५/१०९]	२८६
अध स्थापितभाजन	[उप प्रा १३/१८४]	२२४
अधर्मरूपो धर्मो	[म भा शा ३३/३२]	१९
अधिकारिवशात्	[अ प्र]	२२८
अधिकृतेतर	[द्वा द्वा १०/१२ वृ]	७५
अध्यात्मज्ञानतो	[अ गी १८८]	८६
अध्यात्मभावनोज्ज्वल	[अ सा २०]	३२४
अध्यात्ममत्र परम	[यो बि ६८]	२३
अध्यात्मयोगा	[कठो १/२/१२]	३४७
अध्यापनमध्ययन	[म स्म १/८८]	१२८
अनाधिकारिणो	[श्रा ध वि ३ वृ]	२२८
अनन्तज्ञानवान्	[अ गी १३९]	३५३
अनन्तरञ्च कर्तव्य	[शि र १३/७७]	१४६

पृष्ठ

अनन्यशरण	[ज्ञाना ३९/३२]	२९०
अनन्यशरणीभूय	[यो शा १०/३]	६०
अनवबोधे	[ध बि २/१० वृ]	२९
अनात्मन्या	[ग पु]	३६१
अनादरो विलम्बश्च		१२९
अनिक्कसावो	[ध प १/९]	१२
अनिर्वेद पर	[वा रा सु का १२/१०]	३१९
अनिर्वेद श्रियो	[प त १/३५९]	३२०
अनिवृत्ताधिकारा	[गोपेन्द्र]	११६
अनीदृशस्य	[यो बि ३५६]	२७९
अनीश्वरस्य	[द या]	२७७
अनुकूलचारिणी	[उप भ ५१७]	१०९
अनुचितप्र	[ध बि ६/१८]	२७३
अनुपायात्तु साध्य	[ध बि ४/२३]	१२०
अनुबन्धस्य	[यो दृ स ६३ वृ]	१२६
अनुमतिश्च	[ध बि ३/१०]	३९
अनुराग जनो याति	[स्क पु मा ५५/१३६]	९३
अनेकान्तपरिच्छेदरूप	[स्या क ल ७/३०]	४९
अनेन भवनेर्गु	[यो बि २८४]	३३९
अन्तरेणोपदेष्टार	[त्रिश १/२/९७३]	३०
अन्त्यपक्षि	[या स्मृ ३/१३०]	३६८
अत्र च जिण	[चै व म ८८७]	२३४
अत्र ब्रह्मे	[तैत्ति ९/२]	३५१
अत्रत्यारभवओ	[पञ्चा ४/१२]	५, २२७
अत्राणी वक्खाण	[हितोप मा]	६२
अत्रादीनामिद	[यो शा आ]	१३१
अत्रे अद्भुतचार भणति	[चै व म २११]	२१०
अत्रेसु अ	[च श ५३]	११०
अन्यजन्मान्तरकृत कर्म	[वृ स ८६/५]	१४५
अन्यत्रारम्भवान्	[द्वा द्वा ५/३०]	२२७
अन्यथा यो	[यो बि २७७]	३६२
अन्यस्य योजन	[द्वा द्वा १०/१५]	८१
अन्यायद्रव्यनिष्पन्ना	[विवि]	१३७, १६२
अन्यायोपाजितेनैव	[दे भा ३/१२/८]	१३७
अन्येषा शिल्पिना	[शि र १३/७८]	१४६
अन्योन्य	[ज स ८]	१६९
अपकारिणि कोष	[याज्ञ उप २९]	१०६
अपदेसमि ण वुड्ढी	[पञ्चा ७/११]	१३९
अपरायत्तमौ	[अ प्र ३२/७]	३५२
अपरिनिष्ठित	[मा स्तो १/१७]	३१

		पृष्ठ			पृष्ठ
अपरिविडियमुहचिता	[पञ्चा ७/४८]	१४८	अभ्यासेऽप्य	[भ. गी १२/१०]	३३३
अपनेवताव	[प सू ३/५]	२८१	अभ्यासेन क्रिया		३११
अपवर्ग फल यम्य		२९३	अभ्यासेन जिताहा		३००
अपायोपा	[स त ३/६७ वृ]	२९१	अभ्यासेन स्थिर		३००
अपाम्नाशेष	[यो शा ४/११९]	१०९	अभ्यासो वृद्धिमान	[द्वा द्वा १८/९]	३१०
अपि पान्थमादेय	[यो वाशि]	१९	अभ्यासो हि कर्मणा		३११
अपि भवर्गुणोपेत न	[लल्ल]	१४५	अमए देहमए	[पञ्चा ३/१२]	१२२
अपुनर्वन्ध	[यो वि २५१]	११४	अमन्दवराग्य	[आ. प्र ३/९६/पृ २५६]	२७९
अपुनर्वन्धका	[यो वि वृ १३/१२]	२३८	अमुख्यविषयो	[यो वि २८]	१०५
अप्पडिवद्धो य सया	[प व ८९५]	४२	अमुत्र सशयापन्न	[यो वि ४२]	३३०
अप्पत्त न वाए	[नि भा ६२३०]	२४८	अमूर्तस्य चिदा	[पो शा १०/१]	३१७
अप्पत्तिय	[क को ७८/५]	१६७	अमृतत्व विष	[यो वा]	१०८
अप्पमाणमेव	[जीवा २४८]	११	अमृतेन तृप्तस्य	[पे उप]	८४
अप्पा उट्ठिओ च्चिअ	[श्रा दि कृ १०१]	१५३	अमोघफला हि	[काद]	२५५
अप्पा य होड	[स्त प १५२]	१५६	अयमात्मा	[माडू २]	३५१
अप्पाणमवोहता	[आ कु ३८]	८	अरण्यगुहा	[न्या सू ४/२/४२]	३३१
अप्पाहण्णा एव	[पञ्चा ६/१४]	१७६	अरसमरुत्व	[पञ्चा गा १२७]	३५२
अप्पाहण्णे वि	[पचा ६/१३]	८२	अरसमरुत्व	[नि सा ४६]	३५२
अप्पेण बहुमेमेज्जा	[व्य भा वृ २-उद्धृत]	६	अरहता भगवता	[चं व म ७८]	१६८
अप्पो वधो जयाण	[नि भा ३३३५]	१५६	अरहा अत्य भासइ	[वृ क भा १९३]	२४
अप्पोवही	[ट व चू २/५]	४१	अरिहतचेइ	[उप मा ५०२]	३२३
अप्रशान्तमता	[द्वा द्वा १८/२८ लो त.]	११७	अरुपरूपमाकार	[ज स १]	१६८
अप्रमन्नात् कथ	[वी स्तो १९/३]	३३९	अर्थादावविधाने	[यो वि २२३]	२७
अग्रादुर्भाव खलु	[पु सि ४४]	५३	अर्थे ह्यविद्यमाने		१२
अग्रीतिर्नव	[द्वा द्वा ५/४]	१४१	अर्हन् शिवो	[प्र चि ६३]	३४०
अवाह केवल	[यो स १५७]	३५०	अर्हत्साम्बन्धि	[विचा]	२२२
अवमुज्जियविहागतो	[नि चू २४१५]	३२	अर्हत्सम्यग्गुण	[विचा]	२२१
अवमुट्ठा	[उत्त ३०/३२]	२९८	अर्हमित्यक्षर	[ऋ म स्तो ३]	३४०
अवध्यपरिहार	[भ पु १/२/१६०]	२८६	अलक्ष्य ल	[ज्ञाना ३३/४]	३४२
अभय व	[वृहदा ४/४/२५]	३५१	अलङ्कारा तथा कार्या		१७४
अभयदाणोवडुम्भ	[स क ९/९५६]	१२९	अलाभरोग	[न त २८]	४०
अभिक्रुतेहि	[पु मा २४]	२४८	अलावु	[म. स्मृ ६/५४]	३०२
अभिज्ञानमणिकल्पम्य	[यो सू भा १/४१]	५९	अलूसए णो	[सू कृ १/१४/२६]	३१
अभिवन्द्यमान	[यो गा ११/४५]	३३७	अलोलुय मुहा	[उत्त २५/२८]	१०८
अभिवाहरणा	[पञ्चा २/२६]	२८१	अलोल्यमारो	[स्क. पु मा कु ५५/१३८]	३१०
अभृद् गा	[यो वि वृ ११९]	२६६	अल्पपापवहुनिर्जरा	[कूप वि ३ वृ]	२२४
अभेदज्ञानत	[यो वि वृ ११९]	२६७	अल्पवाधया वहूना	[प लि]	१५६
अव्यर्चनाद	[त का ८]	१५७	अवगयपत्तसरुवो	[घ र प्र ९६]	३१
अव्यामयोगयुक्तेन	[भ. गी ८/८]	३११	अवगाह्यापि	[लि पु ८/३४]	२८६
अभ्यामवर्जिन		३००	अवद्यत्यागत	[यो शा १/३७]	४६

	पृष्ठ
अवधि मर्यादा	[सि ल न्या २/२/७०] २९८
अवन्ध्य न कदा	[यो बि वृ १] ८०
अवसउणकप्पणा	[चै व म १०५] १५८
अवस्थितस्य	[यो सू भा ३/१३] ३५९
अवहट्टु राय	[द शु ३३] २१०
अवहणइ रोग मारि	१८१
अवि य हणे	[आचा १/२/६/१०३] २७
अविज्जा	[ध प १८/९] ६८
अविणीओ न य	[प व ४५] २६९
अविणीतो	[नि भा ६२२० चु] २७०
अविणीयमाण	[वि विं ७/५] २६९
अविद्यास	[वि पु २/१३/७०] ३६८
अविधायापि हिंसा	[अ अ] ५३
अविधे प्रत्यवाय	[यो श ४ वृ] १२०
अवियाणिऊण य विहि	[नि क] १९०
अविरहिया जस्स	४७
अविवेकिजनाना	[क्ष चूडा] ११९
अविहिकया वरमकय	२७, १२१
अविहिकरणमि	[उप प ८६७] २६२
अव्ययनीवि	[द्वा द्वा ५/१० वृ] १५१
अशब्द	[कठो १/३/१५] ३५२
अशब्दमस्पर्श	[यो कु ३/३५] ३५२
अशब्दोऽह	[ब्र वि ८२] ३५२
अशास्त्रज्ञेन	[स सू] १६९
अशुद्धापि	[अ सा २/१६] ३२४
अशुभपरिणाम एव	[ध बिं ७/३०] १४
अशोकवृक्ष सुर	३३७
अश्लिष्टसन्धि	[स सू] १६९
अष्टकर्मविनिर्मुक्त	[ध र क ६१] २१०
अष्टषष्टिसु तीर्थेषु	५७
अष्टषष्टिसु	[न पु] ५७
अष्टस्वङ्गेषु वा पूजा	[ध र क ६०] २१०
अष्टापायविनिर्मुक्त	[अ प्र ३/३] २०७
असइ विहिचेइअम्मि	[बृ भा] १९२
असङ्ग	[जि स ना ७३] ३५३
असङ्गे नि स्पृह	[अ गी १/१२] ३५३
असङ्गेऽय पु	[सा सू १/१५] ३५३
असङ्गे ह्यय	[बृ आ ४/३/१६] ३५३
असदस्स अपरिसुद्धा	[चै व म ८९७] १२१
असतोदय	[यो बिं ३५४] २७९

	पृष्ठ
असत्यमुष्मिन्	[अ त ३/१०१] २५२
असत्यस्मिन्	[यो बिं ५२०] ३६४
असदाचारिण	[यो सा ३/२८] १०९
असदारभपवत्ता	[पञ्चा ४/४३] २२९
असमीक्षितकारित्व गुर्वादि	१०५
असम्प्रज्ञात	[यो बि ४२१] ३४९
असम्भ्रान्त	[द वै वृ ५/१/१] ३०३
असम्मोहसमु	[यो दृ स १२६] ९९
असरीरा जीवघणा	[प्रज्ञा २/५४/१६०] ३५७
असातोदय	[यो बि ३५४] ३९
असुहादो विणिवित्ती सुहे	१४
असेससावज्ज	[क को पृ ३४९/२] २८२
अस्थूलम	[बृहदा १/८/८] ३५२
अस्नेहो	[ना परि ४/११] ३२४
अस्मादृशा प्रमाद	[न्यायालोक ३/६/३३४] ३२४
अस्या तु	[यो दृ स १६३] ९५
अस्यौचित्या	[यो बि ३४०] १२६, ३०२
अस्सि च लोए	[सू कृ १/७/४] २८
अस्सीलो ण य	[स्त प २००] १२०
अह धम्मदेसणत्थ	[श्रा दि कृ १४६] १५२
अह निरञ्जनो	[यो प्र ४९] १८५
अह शुद्ध	[जा द १/२०] २८६
अहमेतानत	[यो बि २८६] ३४०
अहरगइपडियाण	[पु मा २२५] १२
अहिंसा	[म भा व २०७/७४] २९८
अहिंसा सत्य	[अ प्र ३/६] २२१
अहिंसा सत्य	[ना परि ४/१०] ३०३
अहिंसा सत्यमस्तेय	[या व ५/१२२] १०२
अहिंसा सत्यमस्तैन्य	१०२
अहिंसा सत्यमस्तैन्य चाप्य	१०२
अहिंसाप्रतिष्ठा	[पा यो सू २/३५] ७८
अहिंसासत्यास्तेय	[पा यो सू २/३०] १०३
अहिगणिवित्ति	[स्त प १६६] १५७
अहिगयगुणसाह	[पञ्चा २/३७] २९३
अहिगारिणा इम	[पचा ७/२] १००
अहिगारिणा खु	[श्रा ध वि ३] २२८
अहिगारिणो अ सङ्गे	[स कु] १९१
अहिगारी उ गिहत्यो	[पञ्चा ७/४] १३७
अहिगारी पुण	[यो श ९] ११६
आकाररहित	[प प २१] १८५

		पृष्ठ			पृष्ठ
आरभच्चाएण णाणा	[प व १३०६]	२२८	इज्याध्ययन	[या स्मृ ११/३४]	३४४
आरभपसत्ताण	[स प्र २१३]	१५७, २२७	इत एकनवतौ		३६८
आरभवओ वि इमा	[स्त प १४२]	२२४	इति मुमुक्षो	[ध वि ६/३६]	२६२
आरभिपम	[उप प ८६६]	२६२	इतिशब्द	[ह को ५/८८७]	५०, ५६, १३७, २०२, ३२७
आरभ्यैकाङ्गुल	[क कलि १/७८]	१७३	इतो अकरणनियमो	[उ प ६९२]	१०३
आराहगो य जीवो	[पञ्चा ७/५०]	२९३	इत्थ परि	[वि वि ६/९]	२७२
आराहणाए तीए पुण्ण	[पचा ७/३]	५२, ५४	इत्थ निष्पन्न	[द्वा द्वा ५/१७]	१८१
आरुरुक्षु	[ज्ञा सा ६/३]	२७२	इत्थ समाहिते	[द्वा द्वा २९/२५]	२९१
आरुरुक्षो	[भ गी ६/३]	२७२	इत्थञ्च प्रणि	[प्र श वृ ३६४]	१३०
आर्हन्त्यमहिमो	[ज्ञाना २९/१]	३३८	इत्थञ्च विनयो	[द्वा द्वा २९/२७]	३१३
आलबण पि	[यो वि १९]	३१८	इत्थञ्च विनश्य	[द्र स १२ वृ]	१००
आलबणए अ काले	[पु मा १७५]	४६	इत्थञ्च समापत्ति	[द्वा द्वा २/२५]	६१
आलबणे य काले	[आचानि ३११]	४३	इत्थञ्चैतद्यत	[यो वि १५४]	१५
आलम्बनै	[अ सा २०/१५]	३१७	इत्थञ्चैषोऽधिक	[द्वा द्वा ५/९]	१४९
आलोयणादि	[वि वि ११/१२]	२८६	इत्थमाज्ञादरद्वारा	[द्वा द्वा २/१५]	५७
आवायाइविरहीए	[पु मा १९३]	४६	इत्थजस्र स्मरन्	[यो शा १०/२]	६०
आश्रवो भवहेतु	[वीत स्तो १९/६]	५४	इत्थजस्र स्मरन्	[ध्या दी १७४]	६०
आससाइविरहिओ	[पु मा ४६]	१२९	इत्येकविशतिविधा	[पू प्र १९]	२११
आसङ्ग स्याद	[द्वा द्वा १८/१]	३२८	इद हि दु शक	[त अनु ५/४०]	३४२
आसनस्थान	[ग पु २२७/४४]	३३१	इन्दुमण्डल	[यो शा ९/२]	३३८
आसनादीनि	[यो शा १/३९]	४६	इन्द्रियाणा प्रशम	[चा सू ३००]	२४६
आसन्नभव्यता		२७२	इमे ज्ञाणवाधाय	[नि भा ३८१५ चू]	३३१
आसन्नसिद्धि	[उप प ३५]	२७३	इय कयकिच्चेहितो	[प व १२७४]	२२६
आसन्नसिद्धिआण	[स प्र देवा १९३]	१२०	इय जहसत्तीए गुरु		१७४
आसन्ना कण्टकिनो	[वृ स ५३/८६]	१४४	इय परिणामा	[श्रा प्र २२९]	५३
आसन्नोऽपि जन	[द्वा द्वा ५/५]	१४१	इय बहुविहविवाइ	[चै म भा ३१]	१९०
आसवदार	[वि वि ११/१०]	२८६	इय सुद्धबुद्धिजोगा	[पञ्चा ८/७]	१६३
आसेवइ य	[वि वि १२/११]	२५५	इय न्यायोत्थ	[द्वा द्वा ५/२३]	२१३
आह गुरुपूयाए	[श्रा प्र ३४६]	२२४	इयमेव	[ध वि ६/२८]	२६२
आहाकम्मपरिणओ	[पि नि २०७]	५२	इलिकाभ्रमरीध्यानात् भ्रमरी		५८
आहारभय	[आचा नि ३९]	१२५	इष्ट हि विदुषा	[म भा आ १/५१]	२
आहारार्इणि नाणा	[पञ्च भा १८९५ चू]	१३१	इष्टकादि दल	[द्वा द्वा ५/६]	१४२
आहारोवहिसेज्ज	[पु मा १९०]	४६	इष्टे ध्येये	[त अनु २/४०]	२८९
इदद्धयस्स सोहा	[स प्र ४८]	२११	इह खलु जस्स	[सू कृ २/१/६९१]	३२
इअ पचविहाभिगमो	[ल चै भा २१]	२१०	इह चैव साधन	[पञ्चा ४/४२ वृ]	२२३
इक्कगुलाइ	[वासा २/४३]	१७३	इह लोइ च्चिय	[पु मा २९३]	१०७
इक्कपि उदगबिदू	[वि वि ८/१७]	१४९	इह लोगमि य	[व्य भा ३/३५२]	५४
इक्कावि सा समत्था	[आ प ४६३]	२०९	इह लोयम्मि		२८१
इक्षो खण्ड रस	[दे च ९१]	२१६	इह-परलोगा	[वि वि ११/९]	२८६
इच्छइ य देसियत्त	[उप मा ४०६]	६२	इह-परलोया	[ध प १३]	२७८

		पृष्ठ			पृष्ठ
एकत्र पट्टादो	[श्रा वि वृ १२१]	१८२	एतन्मूले	[ध वि ६/३४]	२६२
एकज्ञानात्मके पुसि	[त स ३३३]	३६५	एतन्मैथुन	[क रुद्रो १०]	२८७
एकमूर्ति	[म स्तो २०]	१०३	एतयेव सविचारा	[पा यो सू १/४४]	६०
एकमेव ह्यनुष्ठान	[यो बि १५३]	१५	एतानि गुरुकृत्यानि	[प्रति क]	१९०
एकस्यापि बिम्बस्य		१७४	एताश्चात्रिगात्रस्य	[यो शा १/४५]	४५
एकाक्षर पर	[म स्मृ २/८३]	१७३	एतैराशययोगै	[द्रा द्वा १०/१६]	८२
एकाक्षरमोङ्कार	[म मु २/८३]	१७३	एतो अ इम एव	[प व १५६६]	३२
एकाग्रचि	[त अनु २/२४]	२८९	एतो च्विय	[स्त प १९८]	१२०
एकाग्रचिन्तन	[त अनु ३८]	२८९	एतो च्विय णिद्दोस	[स्त प १५७]	१५६
एकाग्रचिन्तन	[त अनु २/६]	२८९	एत्थ विही पुण	[क को पृ ६७/५]	१४०
एकाग्रचिन्ता	[त टी ९/२७]	२८९	एत्थ च वितह	[प व ९९९]	२४८
एकाग्रचिन्तानिरो	[ज्ञाना २५/१६]	२८९	एदाओ अट्टपवयणमादाओ		४६
एकाग्रस	[त दी २/१०२]	२८९	एभिर्देवाधि	[अ प्र ३/७]	२२१
एकाङ्ग शिरसो नाम		२०९	एमेवद्व	[वि वि ११/११]	२८५
एकाङ्गुलमिद	[श मा ५/४९६]	१६१	एय च पीडभत्ता	[वि वि १७/१८]	२३४
एकाङ्गुला	[आ प्र १/पृ ३६]	१७४	एयप्पियत्त	[प सू ५/७]	२४८
एकान्तकर्तृ	[यो बि ४८०]	३६०	एयम्मि परिणयम्मि	[यो श ३८]	२५
एकान्तक्षीणस	[यो बि ५०४]	३५२	एयस्स फल भणिय	[पञ्चा ७/४४]	१५०
एकान्तक्षीणस	[यो सा प्रा ७/२९]	३५	एया उ अट्ट समिर्दो	[उत्त २४/३]	४६
एकोऽपिहनेका	[च स ४/२२]	३३८	एया पवयणमाया जे	[उत्त २४/२८]	४७
एकेक वर्ध	[यो बि १३२]	४०	एयारिसइड्डीए विलग्ग	[बृ ऋ म]	२११
एक्कपि उदगबिंदु	[पञ्चा ४/४७]	२२६	एयारिसे पचकुसील	[उत्त १७/२०]	२८
एक्कपि उदगबिंदू	[पञ्चा ४/४७]	१४९	एयाहिंतो बुद्धा	[प लि ५९]	१०९
एगग्गहणे गहण	[नि भा ४७०६]	२१४	एव एसा	[उप प ८६८]	२६२
एगमवि उदग	[स प्र १९७]	१४९	एव कम्मवाहि	[प सू ४/५]	२९२
एगमेगस्स ण भत्ते ।	[प्रज्ञा इ ३१]	१२	एव कम्मे विपाके	[वि म १९/२०]	३६८
एगम्मिवि जिणबिबे	[चै व म ६७]	१७४	एव क्रमशो	[यो शा १२/५]	३२४, ३४२
एगेगकणियाए	[बृ ऋ म]	२११	एव च होइ	[पञ्चा ७/३४]	१५७
एगो साहू एगा	[स स प्र ३९]	१२१	एव चिय	[यो श २६]	२६७
एतच्च सत्त्रणामा	[यो दृ स ३४]	२०१	एव चिय अवयारो	[यो श २६]	२५
एतत्तितथ	[ध स टि गा ३]	२३९	एव नाऊण सया		१४९
एतत्तथैर्या	[ध बि ६/२९]	२६२	एव निवित्तिपहाणा	[प व १२७०]	२२४
एतदातिष्ठतो	[वि पु ६/७/८७]	२८९	एव लोक	[भाग ११/३/२७]	३६८
एतदाल	[क उ १/२/१७]	१७२	एव सम्यग्	[त अनु ५/१८]	३०९
एतद् द्विगुणित		१७४	एव सर्वमहिंसा	[मो ध २४५/१९]	३७०
एतद्ध्येवा	[क उ १/२/१६]	१७२	एवविधो निष्ठित	[अ तत्त्वा ६/११]	२९०
एतद्रूपप्रत्ययै	[वि पु ६/७/९१]	२८९	एवविहा उ णेया	[पचा ११/४३]	१४
एतद्वै तत्परम	[प्रश्नो ५/२]	३३७	एवञ्च प्रायो भगवत	[ध वि ६/४३]	५६
एत्थ्युग्र	[यो बि २२०]	६	एवमगीयत्यो वि हु	[उप मा ४०७]	६२
एतन्मुक्तश्च	[यो दृ स १९०]	११५	एवमेकान्त	[यो वि ४७८]	३६०

		पृष्ठ			पृष्ठ
एवमेवेति	[मृ कृ १/१/१०]	३६५	कण्टक-ज्वर	[यो वि ३७४]	७६
एष एव परमा	[वृहदा ४/३/३३]	३६६	कण्ठ घम्म	[ध प ६/१२]	८
एष वन्ध्यासुतो		३६७	कथय मइदुव्वत्तेण	[ध्या ज ४७]	२४
एषा सर्वज्ञावज्ञा	[पचा वृ]	५२	कथमास्ने	[यो वि वृ ११०]	२६६
एषा सयमिना निन्दा मदान्धा		१७	कण्ड निग्गथाण	[वृ क मृ १/२]	२२
एसा जिणाण	[प सू ३/६]	२८१	कण्ड निग्गथाण वा	[स्या सू ३/३/१७८]	३०१
एसा य परा आणा	[पचा ११/१३]	४९	कफ-मूत्र-मल	[यो शा १/८०]	४६
एसा य होइ	[स्त प १५५]	१५७	कम्मना वत्तती	[मु महाव ३/९ वामे]	३६८
एसो गुणद्धिजोगा	[पञ्चा ७/६]	१३८	कम्मयदव्वेहि	[आचानि २६०]	२१
एसो य सया	[प व ५६७]	३०३	कम्मयराण	[क को ६७/१०]	१४६
एसो सव्वत्रुत		२९९	कम्मविपाकेन	[पे व ४/१६/७]	३६८
ऐक्य जीवात्	[कु त ३०/९]	३०१	कम्मुणा उवाही	[आवा १/३/१]	३६१
ऐदम्पर्यगत	[अ उप १/६७]	२६१	कयमेत्थ पसगेण	[पञ्चा ८/६६]	२०८
ओषसज्ञा अव्यक्त	[आचा टी]	१२४	करण अहा	[वि भा १२०२]	२७२
ओमित्ये	[ध्या वि ९]	१७२	करुणा दु ख	[हा हा १८/४]	३०६
ओमित्येकाक्षर	[प्र उ २]	१७२	करुणातोऽनु	[यो भे द्रा ६]	३०८
ओमित्येत	[छा उ १/१/१]	१७२	करुणादिगुणोपे	[यो वि २८७]	३४०
ओराल-वेउव्विय-तेय-कम्म		११६	कर्तव्या जिनपूजा	[ल वि ७९]	१४९
ओरालसरीराण	[पि नि ९७]	४१	कर्तव्योदार	[ल वि ११७]	१५७
ओरालिय च	[आ नि प स १]	२८७	कम्मस्स विपाकेन	[म नि अ पृ ३०६]	३६८
ओरालियाइ एक्कक्कभेयओ		११६	कर्मकराणा सर्वपा	[वे वा प्र ३४१]	१४६
ओसक्कण अभि	[प व ३७४]	४१	कर्मज लोक	[अभिध क ४/१]	३६८
ओमन्नावि	[श्रा दि कृ १५२]	१५२	कर्मणा बध्यते	[कृ पु ९/८/५३]	३६८
ओहेणवि उवएसो	[दा वि ४]	३०	कर्मणा मनसा	[ई गो]	२८७
आचित्य परमो	[यो सा १६८]	१२६	कर्मणा सहिता	[कृ पु ३/२३]	३७३
आचित्य भावतो	[यो वि ३४४]	१२६	कर्मणो हि	[आ रामा अर ९/१५]	३६८
आचित्य ये वि	[यो सा ५/१०]	२७३	कर्मण्येवाधिकार	[भ गो २/४७]	२७/७५
आचित्य ये वि	[यो सा १६७]	१२६	कर्माणि हि कुश	[अ घ ना ८५]	३६८
आचित्यमेकत्र		२७३	कर्मानुगा	[धेता ५/११]	३६७
आचित्याद् वृत्तयुक्त	[यो वि ३५८]	१२६	कर्मेणावर्जिता	[श ती प्र ९२]	१४६
आचित्येन प्रवृत्तस्य	[अ प्र २२/८]	१७५	कल्पिताद	[यो वि ५२१]	३६४
आत्सुक्य काक्षा	[ध वि ८/४३ वृ]	७५	कल्याणाना सर्वे	[प्र रति ७४]	३१३
आत्सुक्य त्वरा	[यो सुग ३/८]	७५	कल्याणयतव	[च व म २९]	१८३
आदारिक-वेक्रिय	[उ प ४३४ वृ]	११६	कल्याणसपया	[पञ्चा २/४१]	२५५
आपघ शकुन मत्र		१४५	कषायनिग्रह		२८६
आपघ्य पशव	[म स्म ५/४०]	१०२	कषायपशु	[म भा शा]	१०२
कइविहा ण भते ।	[प्र ज्ञा ८/१४७]	१२४	कसायमूढो कसायोदया	[नि भा ३७०० चू]	१०७
कज्ज इच्छतेण	[पञ्चा ६/३४]	१५८, २२८	कसाया जस्स नो छिण्णा		१०
कज्जे भासइ भास	[उप मा २९७]	४६	कस्मिन्नु दीक्षा	[वृ आ उप ३/९/२३]	२९८
			कश्चिद् धनी	[ना प १/३/२२]	३६८

	पृष्ठ
काउ खेतविसुद्धि	१९८
काउपि जिणायणेहि	[म नि] १३६
काउण विहिणा	[श्रा दि कृ २४] २२४
काऊण पाणवित्ति	[मू शु १२६] १८९
काओ देहो	[क को पृ ३३६/२] ४२
कान्तकान्ता	[यो दृ स ५२] २५४
कान्ताजुषो	[द्वा द्वा २२/१३] २५४
काम सभावसिद्ध	[नि भा ३१] २०४
कामानुषत्तस्य रिपु	१९४
कामियसिद्धि	[क को ९१/११] १५८
कायकिरियाए	[यो श ८६] ३०४
कायाण छक्क	[आ नि प्रति २७] ३०३
कायिकश्च	[ध र क २९५] २९८
कायेन मनसा	[जा द १/१७] २४२
कारणविऊ कयाइ	[उप मा ९५] ५०
कारणे चरगादिभावितेसु	[नि चू ३३५६] २७
कारयन्ति जिनाना	[श मा ५/४८९] १३६
कारयन्ति जिनेन्द्राणा	[उप त २/पृ ११०] १५०
कारयितव्या भगवत्	[ल वि ११७] १६१
कारवणे वि य	[स्त प १२] १४७
कालमि किरमाण	[पञ्चा ४/४] १६२
काल पुन	[च स ११/४२] ११८
कालपरिहाणि	[प व ३७] २७६
कालाध्वनो	[सि हे २/२/४२] ८४
कालाध्वनोरत्य	[पाणि] ८४
कालान्तरभावि	[अ सि वा १] ३६०
कालान्तरापाय	[यो दृ स वृ १३४] ३७
काले अणाइणिहणे	[जी वि ४९] २४
काले अभिग्गहो	[प व ३०१] ४१
काले चरत	[आ १/२/५ चू] १६४
काले सुइभूएण विसिट्ठ	[पञ्चा ३ पूजा] २१२
कालेऽल्पमपि	[द्वा द्वा १/८] १६२
कालो य तत्थ	[कथा को पृ ९१/३] २०८
कालो वि सुच्चिय	[स प्र ३८] ३३२
काष्ठादीना जिनावासे	१४४
काष्ठादीना	[श मा ५/४९१] १४३
कि काहदि वणवासो	[नि सा १२४] १०
कि ते जटाहि	[ध प २६/१२] १२
कि पुनरुपचितदृढ	[उप त २/पृ १२५] १३६
किं बहुणा जह	[अ म प २८३] ५४

	पृष्ठ
किं लिंगविडुरी	[उप मा ४३६] ११
किं वस्त्रयजनेन	[स चि व] १०
किंचहिगार	[जीवा २८०] २२८
किच्च पि धम्म	[ष श ४५] ५४
किञ्च दानेन	[द्वा द्वा १/१६] ७०
किञ्चान्य	[यो बि ५२] ९५
किञ्चिच्छुद्ध	[प्र र १४६] ५३
किटस्पृष्ट तु यत्त्वख	२१३
किरिअ च रोयए	[उत्त १८/३३] २५५
किरिया उ दड	[यो श १९] २४०
कीटकेशापविद्धानि	[प पु] २०७
कीलादिसल्लजोगा	[पञ्चा ७/१३] १३९
कुभारचक्क	[चै व म ८९३] २४०
कुग्गहगहगहिओ	[ष श १३] ३८
कुणउ तव	३४१
कुतर्कऽभिनिवेश	[यो दृ स ८८] १०२
कुर्यात्तप	[वि द्वा २४] २८६
कुर्वन्ति न हि शास्त्रज्ञा	१४४
कुलप्रवृत्त	[यो स २०९] ३१२
कुशीला = कुत्सितशीला	[सू कृ वृ ८८] २८
कुसुमक्खयगघ	[स प्र ४५] २१०, २११
कुसुमक्खयधूवेहि	[द शु २४] २१०
कूट लोह	[सा त कि] २१
कूरो किलिट्ठभावो	[ध र प्र १२] १०७
कृतकर्मक्षयो	[शि पु को स २३/३९] ३६८
कृत्स्नकर्म	[त सू १०/३] २१
कृषिगौरक्ष्य	१२८
केई केवलनाण	[ध सग्र ३८२] ३४९
केचित्तु योग	[अ वि वृ १५] ३००
केचित्तु	[अ वि वृ] ३००
केनाऽपि हरि	[(क म वृ १८)] १०४
केवल राज	[हठ प्र १/२] २०३
केवलस्य ज्ञेय	[अ प्र वृ ३०/५] ३४९
केवलात् कर्मणो	[यो वाशि, १/८] ३७३
कोहाईहि भएण व	[पु मा १८०] ४६
कोहाति अणिग्गहि	[नि भा ५२४०] १०७
कोहेण जो	[का अनु ३९४] २४२
कोहो य माणो य	[द वै ८/४०] १०७
क्रियाहेतु पुटि	[प्र श ९५ वृ] ६७
क्रूरकर्मसु	[यो ११/१२१] १०९

		पृष्ठ
क्रोधाद् भवति	[भ गी २/६३]	१०७
क्लान्तमपोज्झति खेद		२५
क्वचित्तु बाल	[शु क्रा]	१६९
क्षपकेण धनु	[यो वि वृ १८]	३४८
क्षमा नाम	[शा उप १/१]	२४२
क्षमा यश	[वा रा ३३/९]	२४२
क्षमासारा हि	[वि पु १/१/२०]	२८५
क्षान्त्यादिर्दश	[यो सा २३७]	३०९
क्षाराभ	[यो प्रा ७/५०]	३७१
क्षाराम्भ तुल्य	[यो स ६२]	२५, ३७१
क्षाराम्भस्त्याग	[यो स ६१]	२५, ३७१
क्षीणक्लेशा एते न हि प्रसी		२२५
क्षीणवृत्ते निरुद्ध	[भा ग वृ १/४१]	५९
क्षीणवृत्तेरभि	[पा यो सू १/४१]	५९
क्षीणा वृत्तयो	[रा मा १/४१ भो वृ]	५९
क्षीणा वृत्तयो यस्य	[चन्द्रि १/४१]	६०
क्षीयते सर्वथा राग		२३
क्षेत्रज्ञाधि	[वा पु १०२/३७]	३६५
क्षेत्ररोगाभिभू	[गोपे]	११६
क्षेत्रशुद्धियुक्ति	[आ दि पृ १४८]	१३९
क्षेत्रेषु सप्तसु	[आचारो ६/२४]	१४९
क्षेपोऽन्तरा	[द्वा द्वा १८/१७]	३२२
क्षेमाय मर्त्यजगत		२१७
खती नाम	[श्रीश्रीपा १०८७]	२८६
खती य मद्ब	[आ. नि प स ३]	२८७
खती सुहाण	[पु मा २९४]	२४२
खणमित	[घ र ६४]	२७८
खणातीता हि	[सु नि]	१६२
खण्डित सन्धित छिन्न रक्त		२१३
खण्डिते सन्धिते	[पू प्र १६]	२१२
खविअ नीआगोअ	[श्री दि कृ १०२]	१५३
खाओवसमिग	[पञ्चा ३/२४]	१३२
खातियसम्पत्त	[क. प्र चू उप ३२]	७०
खुहापिवासा	[न त २७]	४०
खेत्त काल	[दश वै नि २१५]	३१
खेयाइदोस	[स प्र १३९]	३२९
गटि ति सु	[वि भा. १९९५]	२७२
गटि भणति	[पु मा ९३]	८५
गधवरधूवसब्बो	[पञ्चा ४/१४]	२०८
गधोदएण ण्हावित्ता जिणे	[श्री. दि कृ. २५]	२०७

		पृष्ठ
गभीर महु	[चे व म ८४२]	२१५
गभीरपयत्यमह	[क को पृ ९१/१०]	२१७
गणधरसामाचारी	[श्री वि वृ १३२]	१९१
गतागत सुवि	[श्रीमा विज २/४४]	३४१
गतानुगतिको लोक		१९८
गन्ध-धूपाक्षते स्मग्भि	[पृ प्र १४]	२१०
गन्धा कोष्ठ	[सू कृ वृ]	२०७
गन्धा पटवासा	[पि नि वृत्ति]	२०७
गन्धर्माल्ये विनिर्य		२१०
गम्ययप	[सि हे २/२/७४]	९९
गरुयावयानिवाए	[क. को पृ २०१/२]	९२
गर्तादङ्गविघर्षणे	[प्र श ३८]	१५६
गामाड्यमाड्य	[वि आ भा ११२६]	४४
गामे एगराड्य		४२
गिहत्था वि ण	[द वे चू ५/२/४२]	१३१
गीअत्थो अ विहारो	[ओ नि १२२]	४९
गीयत्थ-परत्तता	[गु त. वि १/१२५]	४९
गुडजिह्विकया	[प्र श ९५ वृ]	१७७
गुणकरमधिकारि	[ल वि प ८१]	२२३
गुणदोसवहु	[उप मा ३१५]	८६
गुणपगरिसो	[पञ्चा ८/४]	१६३
गुणभूइडे दब्बम्मि	[व्य भा ६/१८८]	१७४
गुणाधिकेषु	[त भा ७/६]	१०९
गुरवो देवता	[यो द स १५१]	१३१
गुरु च बहु मन्नइ	[प सू ४/५]	२९७
गुरु च बहु मन्यते	[प सू वृ ४/५]	२९७
गुरुकम्माण	[प व ४२]	११८
गुरुकारियाइ केइ	[स प्र २५]	१९१
गुरुकुलवासो	[यो श ३३]	२९७
गुरुगम विना	[अ गी १४१]	२४९
गुरुणा लिगेहि	[यो श २४]	२५
गुरुणो अजोगि	[यो श ३७]	२७
गुरुदेव	[प्रे गी ४१३]	४९
गुरुदेव पर	[ना प २/८/२२]	५४९
गुरुदेवयाहि	[यो श ६२]	२९७
गुरुदोषकृता वृत्त	[द्वा द्वा २/८]	१७
गुरुपरितोस	[पु मा २५]	२५६
गुरुपारतत नाण	[प चा ११/७]	४९, २७८
गुरुपारतन्त्यादिना	[प्र श. १५ वृ]	५१
गुरुपूयाकरणरई	[पञ्चा ७/५]	१३८

		पृष्ठ			पृष्ठ
गुरुप्रसादात्	[स्क. पु वै २/७-८]	२५५	च समुच्चये	[सि श वृ १/१/३१]	३९
गुरुब्रह्मा गुरु	[ना प २/८/२१]	२४९	चउणारीओमिणण	[पञ्चा जि २५]	१९८
गुरुभक्तिप्रभावेन	[यो दृ स ६४]	५०	चउवीसगुलभूमी	[वा सा १/३]	१३९
गुरुभक्तिरताना	[वा रा ५/४३]	२५५	चउसट्ठी करिसहस्सा	[वृ ऋ म]	२११
गुरुभक्ते श्रुत		२५५	चउसु ठाणेषु	[आव चू]	१५३
गुरुमन्त्र		१७३	चतस्त्रो भावना	[अ गी ३१०]	३०४
गुरुरेव पर	[द्र. ता १७]	२४९	चतुर्णा करयो		२०९
गुरुरेव पराका	[द्र. ता १८]	२४९	चतुर्दश	[श स्त ७]	३५०
गुरुनेत्र	[अ गी २४/१५]	४९	चत्तारि देवया		३०१
गुरुवक्त्रे स्थिता		२५५	चत्तारि पुण्ण	[पञ्चा जि २२]	१९८
गुरुशुश्रूषया	[म पु २१०/११]	२४९	चत्वारि ते तातगृहे वसन्तु		१२८
गुरुशुश्रूषया	[म स्मृ २/२३३]	५०	चदुगदिभव्वो	[का अनु ३०७]	२७२
गुरुसुत्ताणु	[विं विं ११/११]	२८६	चयसोगमल्ल	[द वै २/५]	४०
गुर्वाज्ञाकरण	[त्रिश पु २/१/१९४]	१२७	चरणकरणप्पहाणा	[स त ३/६७]	६
गुर्वाज्ञापाप	[अ सा २/२७]	२८०	चरणकरणस्स	[नि चू ५४३९/पृ ७१]	१७
गुर्वाज्ञापापतन्त्र्येण	[आ द गी ४५]	४९	चरणकरणस्स	[व्य भा ६/३७]	४१
गुर्वादिषु	[ध र क २९४]	२९८	चरणकरणस्स सारो	[व्य भा ६/३८]	४१
गुशब्द	[गु गी]	२४९	चरन्ति बाला	[ध प ५/७]	६
गुशब्दस्त्वन्ध	[द्र. ता १६]	२४९	चरम्मि चव	[पञ्चा २/३]	२७६
गुशब्दस्त्वन्धकार		२५	चरमे पु	[यो दृ स ३१]	११६
गृणन्ति शास्त्रार्थ	[अ प्र २४/८ वृ]	१३१	चरमे पुदगलावर्ते	[यो दृ स २४]	१२२
गृहत्यागादिक	[द्वा द्वा २/७]	१०	चरितानुवादविहिता	[सघा भा १३४]	१३१
गृहस्थाना यद् भूषण		२२७	चरित धम्मो	[स्था २/१]	२८२
गृहिणामारम्भ	[अ प्र ५/३ वृ]	३०२	चारित खलु धम्मो	[प्र सा १/७]	१४
गृहीत इव		३१४	चारित्तओ	[पञ्चा ११/१०]	२७९
गो-कन्या-शङ्ख		१४५	चारित्तरक्खणट्ठा	[ओ नि भा ६]	४४
गोभूमिसुवन्नहिरन्नमाइदाण		१२९	चारित्रिणस्तु	[यो वि ३७१]	३३०
गोयमा । जाहे	[व्या प्र १६/२/८]	३१	चारित्रिणस्तु	[यो विं ३७२]	२९०
गोयमा । चिर	[व्या प्र १४/७/५२१]	२९७	चारिसजीविनी	[द्वा द्वा १२/९]	२६६
गोयमा । नो सुत्ते	[व्या प्र १६/५/५७७]	३३०	चारिसजीवनी	[अ उप १/६९]	२६४
गोयूथा	[यो बि वृ ११९]	२६६	चारुपुष्पामिष	[ध र क ४९]	२०९
गौतम । असकृत्	[जीवा वृ ३/२/२२]	१२	चितामणिरयणादिहिं	[आ नि]	२२५
ग्रन्थिभेदेऽपि सम्भा	[प द ६/१६३]	८६	चितेयव्वो सम्म	[चे व म २३३]	२१५
ग्रैवेयकाप्तिरप्येव	[यो बि १४५]	१३	चिइमालिन्न	[च व म ९५]	१००
घटालोह नाड	[विं विं ७/५]	३६	चिइवदण थुइवुड्ढी	[स्त प २४]	१९८
घणघाइकम्म	[नि सा ७१]	३३७	चितिवदण थुत्ति	[पञ्चा जि ३२]	१९९
घोसावेज्ज अमारिं		१८९	चित्त समा		२८६
चदप्पभाई	[विं विं १८/१६]	३५२	चित्तवलि-चित्त	[पञ्चा जि ३०]	१९९
चदाइच्चग	[(आनि १११५)	३५२	चित्तमन्तर्गत	[जा द उप ५/५४]	२८६
			चित्तवृत्तिनि	[यो सू १/२]	३००

		पृष्ठ			पृष्ठ
चित्तस्य हि प्रसा	[मंत्रा ६/३०]	३६७	ज कुणओ	[चै व म ८८८]	२३५
चित्ते न त्याग		११	ज कुणदि सम्म	[स सा १९३]	८६
चित्तेऽन्तर्ग्रन्थ	[ज्ञा सा २५/४]	१०	ज ज जिणआणा	[प श ९२]	५२
चित्तोत्साहो भविष्यन्त्या		१४५	ज जायइ परि	[पञ्चा ८/१०]	१६४
चिदानन्दमय	[ज्ञा सा ४०/१६]	३१७	ज थिरम	[ध्या श २]	२८८
चिन्तयेत्	[वि पु ६/७/८६]	२८९	ज थिरमज्झवसाण	[ध्या श २, सप्रध्या २ ५८, २८८]	२८८
चिन्ता सच्छ्रुत्य	[ल वि]	९६	ज दव्वलिगकिरिया	[उप प २३३]	१३
चिन्तामण्यादिकल्प	[यो सा १/३०]	२२५	ज न लहइ	[उप मा १२४]	८६
चिरध्वस्त	[न्या कु सु १/९]	३६७	ज न हु भणिओ	[भा कु १८]	५३
चीराजिण नगिणिण	[उत ५/२१]	२८	ज परमाणदमय		३३७
चुन्नरुहण जिणपुगवाण		२११	ज पुण अट्ठासरसा	[चै व म ८९२]	२३९
चुन्नारुहण		२११	ज पुण एयवियुत्त	[स्त प ३८]	१४२
चेइयकुलगणसघे उवयार		१००	ज पुण सपाडिहेर		३३८
चेइयदव्वविणासे	[उ प ४१५]	१००	ज मोण त सम्म[सा प ६१ आचा ५/३/१५५]		४६
चेईहरेण केई पसत	[स प्र १७४]	२०८	ज सठाण तु	[चै व म ८१]	१६८
चेयणमचेयण वा	[आ नि १४६६]	३३२	ज सक्कइ त	[द प्रा २२]	८७
चैतन्य चेह	[यो वि ४५६]	३५७	ज सक्कइ त कीरइ		८७
चैत्य य कार	[आचारो ६/१०]	१४३	ज सासयसुह	[भ प ६]	५२
चैत्यगृहे हि	[पञ्चा वृ पृ ४४]	१५१	जवू य चासमऊरे	[ओ नि भा ८४]	१४४
चैत्यानत्यर्थ	[प्र श ३१ वृ]	१५१	जइ गुरुण	[प क भा चू १४९८]	२६९
चैत्यानि जिन	[प्र र ३०५ अव]	१४९	जइ न तरसि	[उप मा ५०१]	३२३
चैत्यानि तावच्छा	[आ दि कू वृ १५१]	१५२	जइ पुण पइट्ठ	[जीवा १३]	१९०
चैत्यान्त शोभने		१९८	जइ पुण पोसह	[क को १००/१०]	१४६
चैत्यायतनप्रस्थापनानि	[प्र र ३०५]	१४९	जइ वि न आहाकम्म	[व्य भा ९/७०]	१५१
चैत्यार्चादिवि	[आ वि ६/१५]	१७०	जइणो उण	[यो श ३२]	२९७
चैत्याश्रयेण	[उप प ४१७ वृ]	१५१	जइणो चउव्विह	[वि वि १२/११]	२४४
चोएइ चेइयाण रूप	[प क भा १५६९]	१००	जइधम्ममि	[पु मा १२१]	२८२
चोत्तीस	[समवा ३४/१]	३३६	जगत्सत्यत्व	[सा सू ६/५२]	३६६
छज्जीवकायसजमु	[आ नि भा १९३]	२२७	जगद् विचित्र	[अ त ६/१८]	१०९
छज्जीवकायसजमो	[पु मा २३४]	१५१	जच्चिय देहा	[स प्र ३९]	३३२
छत्तचामर	[अ शा ३२]	२१४	जत्थ उ पमत्तया	[प व १०७६]	२०
छायामिसेण कालो	[वै श ९]	३१४	जत्थ च अहिंस	[स प्र १/२०१]	२२७
छेअसुआइसु	[प व १७८]	२४८	जत्थ पुण	[वृ क भा १८०५]	१५२
ज अइतिक्ख	[भ प प्र १५२]	१०७	जत्थेव धम्मा	[रा प्र ४/७६]	२६९
ज अज्जिय	[नि भा २७३]	१०६	जदायति जेतिया	[क को ७८/७]	१६७
ज अत्यओ अभिन्न	[उ प ६९३] १०३, २६५, ३७०		जनप्रियत्व शिष्ट	[यो वि ५२ वृ]	९५
ज अट्ठमसेइ जीवो		३१	जनप्रियत्वगुणात्	[जयघोषसूरि]	९७
ज एयवइ	[पञ्चा जि २६]	१९९	जनेभ्यो वाक्	[स श ७२]	३३१
ज कुणइ पीइरसो	[स प्र २३३]	२३५	जन्न तयट्ठा	[प्रय सारो ८४९]	३०१
			जन्मादिव्यव	[सा सू १/१४९]	३६५

	पृष्ठ
जन्मान्तरसस्कारा	[यो शा १२/१३] ३११
जन्मान्तरे यदध्यस्त	३१०
जन्माभावे जरा	[शा वा ११/५१] ३५६
जपश्च	१७२
जपकोट्या नाद	[हसो १६] २१७
जम्हा जिणाण पडिमा	[स प्र ४०] २२६
जम्हा न मोक्खमग्गे मोत्तूण आगम	२३
जयणाइ वट्टमाणो	[पञ्चा ७/३१] १००
जयणाए धरेतस्स	[नि भा ३३३५ चू] १५६
जयणाए वट्टमाणो	[स्त प १५४] १५६
जयणेह धम्मजणणी	[स्त प १५३] १५६
जलानलवद	[ध वि ६/४९] ५७
जलान्तकस्थित शल्य प्रासादे	१३९
जलाहारौपधस्वापविद्यो	२०८
जस्स गुरुम्मि न	[उप मा ७५] ४९
जस्स वि य दुप्प	१३
जह खलु दिवस	[आ प ९८१] ३११
जह चेव उ	[प व ५९४] २४८
जह चेव उ मोक्खफला	[प व ११९] ३०
जह चेव मत	[यो श ६३] २२५
जह चेव रयण	[उप प ४४१] २४६
जह जह तत्त	[आ नि ११६३] ३७२
जह ते न पिय	[भ प प्र ९०] १०८
जह देवाण	[प व १०७८] २०
जह नाम कोई पुरिसो	[उप मा ४०५] ६२
जह पचसु	[प व १०७४] २०
जह पचहिं	[प व १०७१] २०
जह बीयम्मि य	[भा प्रा १२६] ११५
जह भोयणमविहि	[स स ४३] १२०
जह मण-वय	[प व १०६९] २०
जह लोअम्मि	[प व ४७] १०९
जह वि हु	[पु मा २९] २९९
जह वेलवगलिंग	[आ नि ११४९] ९
जह सत्तीए गुरु	[क को ७८/१४] १७३
जहा खरो चदण	[उप मा ४२६] ३७३
जहा दट्ठाण वीयाण	[द शु स्क ९/८] ११५
जहा दट्ठाण वीयात	[क सु] ११५
जहा पुण्णस्स कत्थति	[आचा १/२/६/१०२] २७
जहा य अड	[उत ३२/६] ९८
जहेव सीहो	[उत १३/२२] ३१४

	पृष्ठ
जा गठी ता	[वि भा १२०३] २७२
जा जयमाणस्स	[पि नि ६७१] ५३
जा जयमाणस्स भवे	[ओ नि ७६०] १५६
जाणइ उप्पणरुई	[उप प ५१२] १५
जाति-देश-काल	[पा यो सू २/३१] १०३
जानाति दातु	[द्वा द्वा २/३१] ६२
जानुमात्र खनेद् भूमिमथवा	१३९
जारिससिद्ध	[सि प्रा] १८५
जालान्तरगते सूर्ये यत्सूक्ष्म	१४३
जावइया उ सुणिती	[प व २००३] ४८
जावइया उस्सग्गा	[वृ क भा पी ३२१] १००
जाहे गुरु णिसण्णो	[नि चू ६२१८] ४७
जिअतरगारि	[श्रीश्रीपा ५६४] ३३६
जिज्ञासुरपि	[भ गी ६/४४] ११६
जिणआणाए धम्मो	[ष श ९१] ५२
जिणकप्पट्टियस्स जा	[नि चू १५/१२] ३२
जिणदिट्ठ	[आ नि १४६७] २८९
जिणधम्मसु	[प व ९०३] ३१४
जिणपूआइविहाण सुइभूओ	[स्त प ३१] २१२
जिणपूआविग्घ	[स सा अ ३०] १५८
जिणपूआविग्घ	[क वि १/६१] १५८
जिणपूयणपत्थावे	[ष श ८९] १४९
जिणपूयाए विग्घ	[नि ११/३ चू] १५८
जिणपूयामोक्ख	[जीवा ३८] १५८
जिणविबपइट्ठावणभाव	[पञ्चा ७/४५] २००
जिणविबपइट्ठासु सुहकज्जेसु	१४९
जिणबिबपाय	[चै व म २६९] २१५
जिणविबमणायण	[व्य भा] १९१
जिणभवण	[स प्र २७३] २२५
जिणभवण	[दा कु २०] १४९
जिणभवण-विब	[द शु ७८] १३६
जिणभवणकारण	[स्त प ३] १३८
जिणभवणकारणा	[प व १२१७] १००
जिणभवणविबपूआ	[चै व म १४२] २२५
जिणभवणाइ जे	[श्रा दि कृ] १५३
जिणरिद्धिदसणत्थ	[चै व म २७] १८३
जिणवयणमेव तत्त	[प व १०६३] ५१
जिणवयणमोसहमिण	[द प्रा १७] ५६
जिणवयणे अणुरत्ता	४९
जिणाण पूअजत्ताए	१५८

		पृष्ठ			पृष्ठ
जिणाणमाणा	[जीवो प ३७]	१२७	जे उ तह विवज्जत्था	[पचा ११/३७]	१७
जिन स्मृतोऽपि	[श मा २/१२३]	२२५	जे केइ उवस्सग्गा		४२
जिनगेह विधायैव	[द्वा द्वा ५/१०]	१६१	जे खलु पमाय	[प व १०७५]	२०
जिनधर्मजुषा	[ध्या दी ११०]	११०	जे जत्तिया य हेऊ	[ओ नि ५३]	१४१
जिनधर्मप्राप्ति	[ल वि प]	३२	जे जे दोसायतणा	[नि भा ४१०५]	१४१
जिनधर्मस्यानेकान्त	[आ प्र ४/३२२]	२२९	जे ण केइ साहू वा	[म नि ८]	२२८
जिनपूजा चिकीर्षु	[प्र श वृ ३६]	२२८	जे दसणवावत्रा	[प व १०३९]	१३
जिनपूजासत्कारयो	[ल वि ८०]	१५८, २२५	जे याऽवुद्धा	[सूत्रकृ १/८/२२]	९
जिनप्रज्ञप्तो धर्म	[वृ क वृ ११३५]	२७	जेण आयार	[नि भा ५४४८ चू]	३७४
जिनविबकारण	[स्त प २१]	१६२	जेन चैत्यालय	[प्रति सा १७]	१४०
जिनविबपइडा	[स्त प ४८]	२००	जैनधर्मो नयै	[अ गी ४२६]	३७०
जिनभवन जिनविम्ब	[उप त २/पृ १०७]	२२५	जो एग जाणइ	[आचा]	३४३
जिनभवन जिनविम्ब	[उप सा २७]	१५०	जो कारवेइ पडिम जिणाण		१६१
जिनभवन निर्माप्य	[उप त २/१/२]	१४९	जो किर जयणापुव्वो	[अ म प १६]	१५
जिनवचनश्रवणादे	[घ वि ३/६]	२५	जो च्विय सुहभावो	[द्वा द्वा ७/८]	१४२
जिनस्य पूजन हन्ति	[उप त १८ पृ १८९]	२०८	जो जस्स उ पाओग्गो		२९
जिनेन्द्रपूजा सुगतिं तनोति ददाति		२३०	जो जहवाय	[पि नि १८६ उप मा ५०४]	३७
जिनेन्द्रप्रतिमा	[यो शा ९/१०]	३१७	जो जाणदि अरिहते	[प्र सार १/८०]	६१
जिनेन्द्रो जल्प्यते	[यो प्र ३४]	१०३	जो जेण गुणेण अहिओ	[वृ क भा १७१८]	७
जिन्न विहडिय	[क को ६७/१२]	१५३	जो तित्थवई जइया तइया	[क को ७८/१०]	१८२, १८३
जिब्भाकुसीले	[महा नि ३/१२३]	२८	जो तु गुणो दोसकरो	[नि भा ५८७७]	१३३
जियदु व मरदु	[प्र व सा ३/१७]	५३	जो दुइगइदो	[पु मा २०२]	४७
जिणहरकार	[क को ७८/१]	१६७	जो देइ सुद्ध	[ष श १०१]	६२
जीए बहुयतरास	[उप प ७७१]	१५६	जो पुण	[चै व म ८९१]	२३७
जीर्णोद्धार कृतो	[उप त २/पृ १०८]	१५३	जो पुण जतणा	[वृ क भा ३१८१]	१५६
जीवन्तु जन्तव	[ज्ञाना २७/७]	१०८	जो पुण निरच्चणो	[उप मा ४९३]	३२१
जीवस्तथा	[सोद १६/२९]	३५८	जो पूएइ तिसझ	[स प्र २१५]	२०८
जीवस्तथा निवृत्ति	[सोद का १६/२९]	२१	जो वि पडिरुव	[जी क भा २४६६]	२२८
जीवस्स णिच्चत	[नि चू भा ३/३०]	२१	जो सगिह पलित्त	[प क भा १३९३]	८०
जीवा चैव कालो	[जीवा]	११८	जो हि सुहासय	[क को पृ १९६/२]	९३
जीवाइभाव	[प व १०८०]	२०	जो हेउवायपक्खमि	[स त ३/४५ प व ९९३]	३१
जीवाइभाववाओ	[प व १०२३]	२०	जोगो जोगो जिण	[ओ नि १७८]	१५७
जीवानुशासन	११, १२१, १५८, १		ज्ञान यथा त्वयि	[भ स्तो २०]	२१४
जीवानुशासनवृत्ति	१८२, १९७		ज्ञान विष्णु	[य स्तो २७]	१०३
जीवे तिसुवि	[व्या प्र १२/७/४५८]	१२	ज्ञानधनाना हि	[सू कृ चू १/१४]	२९९
जीवेन सत्त्व	[उप भ ७३]	१०९	ज्ञानपालिपरि	[म भा शा]	१०२
जुगमिततरदिट्ठी	[उप मा २९६]	४६	ज्ञानपूर्वाणि तान्येव	[यो स १२५]	३१२
जे आयरिय	[द वै ९/२/१२]	३१३	ज्ञानप्रकाशक	[म स्तो ३७]	३५०
जे आसवा ते	[आचा १/४/६]	५३/८७	ज्ञानमुत्पद्यते	[ग पु १/२२९/६-७]	२७३
जे इमे अज्ज	[व्या प्र १४/९/५३९]	२८७	ज्ञानमेव पर	[वि पु २/३/४८]	३५१

पृष्ठ

ज्ञानरत्नमपा	[ज्ञाना १९/५२]	२७०
ज्ञानस्य शाखा	[अ त ८/३५]	१०३
ज्ञानस्वरूप	[सौ पु ११/२५]	३५७
ज्ञानाग्नि सर्व	[भ गी ८/३७]	३१०, ३६८
ज्ञानात्	[सा सू ३/२३]	३७२
ज्ञानाद् ध्यान	[म भा भी ३१/१२]	२९०
ज्ञानाय कृत्य	[सौदर ५/२५]	३७२
ज्ञानिना भक्ति	[अ गी २२३]	२४९
ज्ञानोपयोग		१२४
ज्ञो ज्ञेये कथम	[यो बि ४३२]	१२६
ज्येष्ठोत्तम		१३९
ज्योतिषामपि	[भ गी १३/१८]	३५०
ज्वालाभि शलभा		१०
ज्ञानज्ज्ञयण	[प सू १/७]	२९०
ज्ञानिणीलीणो	[नि सा ९३]	२९०
ठाण पमज्जिऊण	[प व २००२]	४८
ठाणुन्नत्था	[यो बि २]	२९९
ण य चित्तेइ	[भा स ६२८]	३१७
ण य सव्वो वि पमत्तो	[नि भा ९२]	५३
ण वि किंचि अणुण्णाय	[नि भा प २४८]	५४
णदादि सुहो सद्दो	[पञ्चा ७/१९]	१४४
णट्टुक्कम्म	[नि सा ७२]	३५०
णयरम्मि वणिणदे	[स सा ३०]	३४२
णाणी य णिच्छएण	[उप प ८८७]	२६६
णाणे चरणे	[पञ्च भा १८९५]	१३१
णाणे णिच्च	[ध्या श ३१]	२९०
णालस्सेण सम सोक्ख	[नि भा ५३०७]	१२
णिफ्फणस्स य सम्म	[पञ्चा जि १६]	१९८
णिफ्फन्नस्स य	[स्त प २३]	१९८
णो कप्पइ असण	[वृ क सू]	२२
ण्हवण-विलेवण-वत्थ		२११
ण्हवणविलेवणमगमि		२११
त गिरिवर	[पु मा ९६]	८५
त तह पवत्तमाण	[पञ्चा ७/७]	१३८
त नाण-दसण	[भ प ७]	५२
त सव्वणयविसुद्ध	[आ नि १०५५]	४४
तइया तइयावचक	[वि वि ८/७]	२१९
तइया परतत्तगया	[वि वि ८/५]	२१९
तइया सत्तरि	[क को ७८/११]	१८३
तइया सत्तरिसमहिंया		१८२

पृष्ठ

तओ अवायणिज्जा	[स्था ३]	२४७
तक्कविहूणो विज्जो		८२
तग्गुणवहुमाणा	[पञ्चा ८/६]	१६३
तच्चित्ते तम्मणे	[व्या प्र १/७/६२]	२१५
तच्छाखाया	[यो वि वृ ११९]	२६६
तज्ज्ञानमेव न		२५८
तण्हा य जायती	[ध प १५/८]	९८
तत परमय	[नादवि १७]	३४८
तत परमापा	[ध बि ८/२३]	१२२
तत श्रद्धा	[ध बि ८/२१]	१२२
तत सदनु	[ध बि ८/२२]	१२२
ततस्त्वधिकमा	[आ दि पृ १४५]	१७३
ततो निरतिचारेण	[द्वा द्वा २८/१०]	२८८
ततो निर्वाणगमन	[ध बि ८/२७]	१२२
तत्कर्तरि च	[द्वा द्वा ५/१३]	१६७
तत्कारी स्यात्	[यो वि २४०]	५२
तत्तत्कल्याण	[यो बि २८८]	३४०
तत्तो य पइदिण	[स्त प ३०]	२०४
तत्तो सुह	[पञ्चा जि २१]	१९८
तत्त्वाभिष्व	[यो श गा १ वृ]	२९७
तत्थ बहुमज्झ	[द म च]	१८९
तत्थ वि य साहु	[पञ्चा ७/४६]	१४८
तत्थवि य साहुदसण	[स्त प ४९]	२००
तत्पद साध्ववस्थान	[यो दृ स ७४]	७१
तत्प्रयोगश्रैव	[पञ्चा वृ ६/४२]	२२३
तत्र जीवेष्	[ओ नि वृ]	५४
तत्र देशे	[यो स २/४५]	२८९
तत्र धाम्नि	[श्रावका ४]	१५३
तत्र प्रत्ययैकता	[पायो सू ३/२]	५८, २८९
तत्र प्रथमे तत्त्वज्ञाने	[यो शा १२/१५]	५०
तत्र प्राण्य	[अ प्र १७/३]	९९
तत्र बालो	[द्वा द्वा २/६]	५
तत्र यजमान	[नि क १०]	१६९
तत्र शुद्धा मही	[द्वा द्वा ५/३]	१३८
तत्र ह्यचिन्त्यचिन्ता	[ध वि ६/४१]	५६
तत्राद्विती	[वे सा ३१]	२८९
तत्रार्थादौ चित्त	[व्या प्र १/७/६२ वृ]	२१५
तत्रास्य स्व	[म भा वन २३०/७८]	३६८
तत्सदृश	[प प २२]	१८५
तत्सम्भव	[ध वि २/३६]	२०

		पृष्ठ			पृष्ठ
तहिय पचुवयारा	[चै व म २१०]	२१०	ते तुच्छया वराया	[स्त प १३]	१४७
ता अय्यत	[मु उप २/७०]	३०९	ते पुण समिया	[पचा ११/४०]	१४
ता आणाणुगय	[उप प ९१०]	५३	तेजसामुत्तम	[त अनु ४/३९]	३५१
ता एअमेव वित्त	[स्त प १९]	१०१	तेजोलेश्या	[प सू ४/६ वृ]	२८७
ता एयमि अहम्मो	[स्त प १४३]	२२४	तेजोलेश्या सुख	[प व २०१ वृ]	२८८
ता एयगया	[स्त प १६७]	१५७	तेजोलेश्या सुखासिको	[व्या प्र १४/९/५३९]	२८७
ता एयम्मिवि काले	[प व १०००]	३०	तेण पर	[प व २०१]	२८८
ता ओहेण	[उप प ९०६]	२६७	तेणेव खेत्त	[पञ्चा जि १७]	१९८
ता णियविह	[पञ्चा ४/२८]	१५७	तेन ये क्रियया	[अ उप ३/३८]	११
ता तपि अणुमय	[प व १२१८]	१००	तेन स्याद्वादमाल	[अ उप १/७०]	१०२
ता तपि अणुमय	[स्त प ३५]	१५७	तेनैव ब्रह्म	[ना विं २०]	३५६
ता पुप्फगध	[चै व म १४४]	२०८	तेसि अत्थाहिगमे	[पञ्चा ४/२५]	२१७
ता भावत्थयहेऊ जो	[पञ्चा ६/१२]	२०९	तेसि आराहणनायगाण	[आ प ४६५]	२१५
तात्त्विक पक्षपात	[यो दृ स २२३]	१३, ८२	तैदोषैर्दूषितो	[यो सा १/४०]	१९४
तात्त्विका वयमेवा	[यो सा २/१०]	१०२	तैस्तैरेव	[प्र च ५/९]	२६८
तात्स्थ्य अन्तरात्मनि		५९	तो आगमहेउगय	[पय वय ९९५]	३१
तानेवार्थान्	[प्र र ५२]	३०७	तो जत्थ समाहा	[स प्र ३७]	३३२
तारिसस्साभावे	[स्त प २२]	१६४	तो सव्वसधसहि	[कथा को पृ ८६/२०]	१८९
तावदेव चलत्यर्थो मन्तु		२९	तो सुत्ता पडिसिद्धा	[चै विं म ३३]	१९०
तावद्विम्बका	[द्वा द्वा ५/१२ वृ]	१६६	तोसा सासण	[उप प ९०७]	२६७
ति-दु-इग अगुलभूमी	[वा सा १/४]	१३९	त्यक्तससाराणामपि	[ए स्तु च ८/१]	५७
तित्तकडुणहि सिभ		२९	त्रि-पञ्च-सप्त		१३९
तिन्नि वा कडुइ	[व्य भा ९/७३]	१५२	त्रिविध ज्ञान	[अ उप १/६५]	२५८
तिन्नेव य पच्छागा	[ओ नि ६७० नि भा]	४०	त्रैलोक्यसम्पद	[श मा ५/४९९]	१६१
तिष्ठन्तु तावद	[द्वा द्वा २/१५]	३३९	त्व नाथ । दु खि	[क म ३९]	२१४
तीत्यकरभतीए	[श्रा प्र १०५]	१५७	त्व शङ्कर सर्व	[गुर्वा २४७]	१०३
तीर्थ वा स्व	[यो शा ९४/१२३]	३३१	त्वमादिदेव	[म भा मी ३५/३८]	३५३
तीर्थकृदादीना	[आचा ७/३/२०४]	५५	त्वामामनन्ति	[भक्ता २३]	३५१
तीव्रसवेगा	[यो सू १/२१]	३०८	त्वामेव वीततमस	[क म १८]	१०४
तीव्रसवेगाना	[पतञ्जलि]	२४८	थयथुइमगलेण	[उत्त सू २९]	२१६
तीहिं ठाणेहिं	[स्था ३/४/२१०]	२५४	थिरकयजोगाण	[ध्या श ३६]	३३१
तुल्यप्रियाप्रियो	[भ गी १४/२५]	२८८	थी-पुरिसा	[नि चू ३६०२]	२९०
तुल्लपि पालणाई	[चै व म ८९०]	२३६	थुइयोत्ता पुण	[पञ्चा ९/१०]	२१७
तुष्टेर्मोच	[उद]	१९५	थुइदाण-मतनासो		१९०
तुध्यामि न तथा	[शि रा]	१९५	थूलो ण सव्व	[प व १०७०]	२०
तुह वयणतत्तरुइ		५१	थेवो थेवो वि		२९९
तृणादीना	[यो विं ९५]	११६	दसण-नाण	[चै व म २८]	१८३
तृष्णा च	[छा उप भा ७/२३/१]	९८	दसणनाण	[वृ क भा ४५५३]	९
तृष्णा च सुख	[च स ४/१/१३४]	९८	दसणपभावगाणि	[नि पी चू ४८६]	६
तृष्णा हि	[म भा व २/३५]	९८	दसणवओ	[आ नि २२१]	२७२

		पृष्ठ			पृष्ठ
दगपाण पुष्प	[उप मा ३४९]	८	दीक्षाग्निदग्ध	[कु त]	२७७
दग्धे वीजे	[त का ८ शा वा ६१३]	११४	दीन हीन जन		७९
दङ्गुमि जहा	[चे म भा २८६]	११५	दीनादिदाने	[द्वा द्वा १/१५]	७०
दत्त यदुपकाराय	[यो वि १२४]	१२९	दीनानुग्रह	[त रा ७/११/३/५३८]	१०८
दत्त स्वल्पोऽपि भद्राय		१२९	दीनेषु दारि	[अ त ६/१७]	१०९
दत्तेन येन दीप्यन्ते	[यो शा आ]	१३१	दीनेष्वाते	[यो शा ४/१२०]	१०९
ददाति दिव्य	[गौ त]	२७७	दीपो यथा	[सौद १६/२८]	२१, ३५८
दया धर्मस्य	[चा सू २३६]	२२२	दीयते परम	[ल क त]	२७७
दया भूतेषु	[अ प्र २४/८]	१११	दीवाइअग्नि	[स प्र ४९]	२११
दर्शन स्पर्शन	[कुरुद्रो ९]	२८७	दीवो ध्रुवुक्खेव		२११
दलमवि य	[क को ६७/७]	१४५	दीवो ध्रुवुक्खेव		२११
दव्व खित्त काल	[उप मा ४००]	६२	दु खाज्ञान	[वि पु ६/७/२२]	३५७
दव्व तमेव मन्ने		१५०	दु खाभावोऽपि		३५९
दव्वओ चक्खुसा पेहे	[उक्त २४/७]	४३	दुक्करय अह	[पञ्चा ११/४३]	३०३
दव्वगमण पि	[ध सग्रह ३८३]	३४९	दुब्धिगध	[व्य भा ९/७२]	१५२
दव्वत्थय-भावत्थय	[स्त प १०० पञ्चा ६/२७]	१४९	दुममि पुष्प च	[जीवो प ३२]	११४
दव्वान सचित्तान	[द शु ३१]	२१०	दुरितानीव	[यो सा प्रा ७/२१]	३५८
दव्वे भावे अ	[स्त प ४]	२४०	दुर्गृहीत क्षिणोत्येव	[च स सि १२]	४८
दशाकुशलानि तद्यथा		१०३	दुर्जया हि	[नै च ५/१०९]	८६
दहन्त सर्वकर्मा	[ध्यास्त २८]	३३८	दुर्नयाभिनिवेशे तु	[द्वा द्वा २/३०]	३७
दाण सोहग्गकर	[दा कु ३]	१२९	दुर्वोध यद	[रा मा ६]	२
दाणाण सेट्ठ	[सू कू १/६/२३]	१२९	दुर्लभ त्रयमेवैतत्	[वि चू ३]	२९
दाणाण चेव	[प्र व्या २/४]	१२९	दुर्लभो विषयत्यागो	[ह यो प्र ४/९]	५०
दातव्यमिति	[म भा भी ४१/२०]	१२९	दुर्लभो हि	[काद ५३]	९३
दान धर्म	[चा सू १५५]	१२९	दुविहा जिणिदपूआ	[स प्र १९१]	१४९
दारिद्र दोहग्ग		१७६	दुविहा पूया दव्व	[स प्र ४२]	२११
दारिद्र दोहग्ग कुजाति		१६१	दुविहो चरण	[नि भा ३३००]	२८२
दिक्खा मुडण	[पञ्चा २/२]	११, २७६	दुविहो य होइ धम्मो	[नि भा ३२९]	५२
दिक्खाए चेव	[पञ्चा २/४]	२७९	दुष्टयोगजय		२८६
दिणे दिणे भिक्ख	[नि चू ११/८५]	४३	दृष्टबाधेव यत्रा	[यो वि २४]	१९
दिदृक्षा-भववीजा	[यो वि १६४]	६८	दृष्टवद	[ध वि ६/३३]	२६२
दिदृक्षाद्यात्म	[यो दू स २००]	३६२	दृष्टान्तो नाम	[च स ३/८/३४]	१२१
दिदृक्षाभव	[यो वि २६९]	३६२	देदीप्यमाना	[अ त ६/१६]	१०९
दिव्य ज्ञान	[वि सा]	२७७	देया दीक्षा	[द्वा द्वा २८/४]	२८१
दिव्यदुन्दुभि	[यो शा ९/३]	३३८	देवगुणपरिज्जाणा	[स प्र २०३]	१३०
दिव्यपुष्पोत्करा	[यो शा ९/५]	३३८	देवगुर्वागम	[ध्या दी १११]	११०
दिव्वे जे उवस	[उक्त ३१/५ ४०]	४०	देवताद्युपवनात्	[प व १११७ वृ]	१४३
दिसिदेवयाण	[पञ्चा जि १८]	१९८	देवताद्युपवनादिना	[प्र श ६७ वृ]	१४३
दीक्षयैव	[वृ आ ४/४६]	२७७	देवदेव स्वयसिद्ध	[मन्त्रा स्तो ३]	३४०
दीक्षा हि	[द्रा द्रा २८/१]	२७७	देवपाल इवा	[दे च ९३]	२१६

		पृष्ठ			पृष्ठ
देवस्योर्ध्व	[ज स ७]	१६८	धम्मपससाए तह	[स्त प १४]	१४७
देवस्स परीभोगो	[पञ्चा ८/९]	१६४	धम्मस्स मूल	[बृ क भा ४४४१]	३१३
देवान् गुरुन्	[यो बि ४४]	३३०	धम्मु ण पढि	[यो सा ४७]	५७
देवान् पितृन्	[या व १७९]	१०२	धम्मेण होइ	[लि प्रा २]	८
देवान् भावयता	[भ गी ३/११]	२९०	धम्मो आणाए	[श्रा ध वि ३]	५४
देविंद-चक्कवडित्त	[ध्या श ९]	१४८	धम्मो पुण	[पञ्चा ११/८]	२८५
देवेसु वीयराओ	[पु मा १५४]	१९४	धम्मो विवेग	[ध र २०]	५४
देवो भूत्वा देव यजेत्		२०३	धम्मो सुद्धस्स	[उत्त ३/१२]	१४७
देश काल	[प्र र १४७]	५३	धम्मोदएण रूव	[आ नि ५७४]	३३९
देश कालश्च	[त अनु ३९]	३३१	धय-दुद्ध-दहि य	[चै व म २०२]	२११
देशकालानुरूप धर्म	[उत्त चू २३]	३१	धर्म यो बाधते धर्मो न		१३३
देशनैकनयाक्रान्ता	[द्वा द्वा २/२६]	३६	धर्म श्रुतोऽपि दृष्टोऽपि		१५३
देशादिभेद	[यो बि ३५७]	२८२	धर्मकल्पद्रुम	[यो सा २/७]	३०८
देशावस्थिति	[कू पु ११/४०]	२८९	धर्मध्यान भव	[गु क्रमा ३५]	३४१
देसे सव्वे य	[यो वि ३]	२९९	धर्ममार्गा	[यो प्र ८७]	१०३
देहगिहाइयकज्जे	[क को १००/८]	२२७१४९	धर्ममेघोऽमृता	[यो बि ४२२]	३४९
देहनिर्वाहमात्रा	[अ सा १५/११]	३३१	धर्मस्य बहुधा	[यो सा २/३४]	३६९
देहाइणिमित्त पि हु	[श्रा प्र ३४९]	१५८	धर्मस्यादिपद	[यो बि १२५]	१२९
देहादिणिमित्त	[पञ्चा ४/४५]	२२७	धर्मानुष्ठानवैतथ्या		२७, २४८
दो चेव मत्तगाइ	[प व २००४]	४८	धर्माय क्रिय	[यो सा प्रा ८/१२]	९६
दो जाणू दोन्नि	[पञ्चा ३/१८]	२०९	धर्मायोप	[ध बि ५/३९]	३०२
दोन्नि उ पमज्जणाओ	[नि भा ३१३४]	४२	धर्मार्थ यस्य	[पस्म २३३]	६९
दोषेभ्य	[द्वा द्वा १७/१६]	३०२	धर्मार्थ लोक	[यो बि ९०]	९६
दोससहिय पि देव	[का अ ३१८]	१९४	धर्मार्थ सा शुभा	[द्वा द्वा १०/८]	९६
दोसा जेण निरु	[नि भा ५२५०]	५४	धर्मोपदेशसमये	[आ श ८]	१०५
दौहदस्या	[याज्ञ प्रा ७९]	१६९	धीरपुरिसपरिहाणी	[नि भा ५४२३]	१७
द्रव्यपूजोचिता	[ज्ञा सा २९/८]	२२८	धीरा हि तर	[काद]	९२
द्रव्यलिङ्ग हि	[अ प वृ ५८]	९	धीरो गहीरो	[जीवो प १६]	९२
द्विचत्वारिंशता	[यो शा १/३८]	४६	धुवलोओ अ जिणाण वासावासेसु		३९
द्वितीयापूर्वकरणे	[यो स १०]	३४५	धुवलोओ य	[नि भा ३१७३]	३८
द्विधाय	[यो स ९]	३४५	धैर्य धीरता	[सुगमा ४/४]	९२
द्विभुज चैक	[ज स २]	१६८	धैर्य व्यसना	[यो बि ५२ वृ]	९२
द्विषता यत्	[विचा]	२२२	धोरेऽस्मिन्	[मनु १/५०]	३७०
दड्डुमि जहा	[श्रा प्रा ३९६]	११४	ध्यातान्तरात्मा	[ज्ञा सा ३०/२]	६०
धनहानिर्दारु	[बृ स]	१३९	ध्यातृध्यान	[प्र श ९९/पृ ५३९]	३४३
धन्नाण विहि	[स प्र २/३३८]	१२१	ध्यातृध्यानोभया	[यो प्र ६५]	५९
धम्म रक्खइ वेसो	[उप मा २१]	३७	ध्यान अन्तर्मुहू	[आत्म प्र २६५]	२८९
धम्मकहाए ण	[उत्त २९/२५]	३२	ध्यान चिन्ता	[ध्या वि १]	२८८
धम्मत्यकाम	[पु मा २९२]	१०७	ध्यान चिन्ता	[त वै १/४८]	२८९
धम्मत्यमुज्जएण	[स्त प ५]	१४०	ध्यान ध्येयवि	[वी वि १४/८]	२८९

		पृष्ठ			पृष्ठ
ध्यान निर्विषय	[सा सू ६/२५]	२८९	न जटाहि न गो	[ध प २६/११]	१०८
ध्यान पुन	[अ तत्त्वा ६/१९]	२८९	न ज्ञानादिगुणा	[यो सा प्रा ७/२२]	३५८
ध्यान शुभ	[अ वृ १/६]	२८९	न तर्हि दिवसा	[उप मा ४९९]	२८८
ध्यानञ्च निर्म	[यो दृ स १७४]	३३१	न तेन पण्डितो	[ध प १९/३]	२८
ध्यानमन्त	[आ प्र ८९]	२८९	न धर्मकथामन्तरेण	[उत्त चूर्णि १]	३०
ध्यानसिद्धि	[ज्ञाना ५/१९]	२९१	न धर्मो धार्मिकविना		१०५
ध्यानस्य च	[त अनु ६/३६]	३३२	न नग्गचरिया	[ध प १०/१३]	१०
ध्यानस्य सि	[अ तत्त्वा ६/१४]	३०८	न नाणमित्तेण	[आ. नि. १५१]	३७३
ध्यानस्येद	[यो प्रा ७/३०]	३४४	न पद्यासनतो	[कु त ३०/९]	२०३
ध्यानाग्ना	[म भा शा]	१०२	न बोहिताभा परमत्थि		३२
ध्यानाज्जिनेश ।	[क म १५]	६१	न ब्राह्मणो बहि	[धे गा २/१४०]	१०८
ध्यानात् पापा	[ना पु १/३३/१३९]	२९०	न भवति धर्म	[तत्त्वा का २९]	२७
ध्यानाभ्यास	[त अनु ६/४२]	२४१	न मलिनचेत	[सा सू ४/२९]	२४६
ध्यानाय कालो	[अ तत्त्वा ६/१३]	३३२	न मासमश्नीयात्	[त ब्रा १/१/९]	१०२
ध्याने हि	[त अनु ४/४४]	३४१	न मुण्डकेण	[ध प १९/९]	८
ध्यायतो	[त अनु ६/१६]	२४१	न य एत्तो	[क को ७८/६]	१६७
ध्यायतो देवता मन्त्र	[र गो ७/२५]	६१	न य तस्स तन्निमित्तो	[श्रा प्र २२४]	५३
ध्येय पदस्य	[श्रा. आ १५/३०]	३४७	न य विवरीएणेसो	[विं विं. १२/१३]	२५५
ध्येय परपदा	[यो प्र २२]	३५३	न यत्र दु ख		३२९
न अन्तर्लिख्खे	[ध प पाप ९/१२]	३६८	न यस्यास्ति	[द्वा द्वा २१/१६]	१९४
न कयाइ खुद	[प व ८६१]	२७६	न यान्ति दास्य	[विम्बा ५]	१६१, १७७
न कयावि		२७३	न यावि मोक्खो	[द. वे ९/२/७]	२६९
न कर्म कर्तार	[द्वा द्वा १/२६]	३६०	न युज्यते प्रति	[यो दृ स १४१]	२४
न कश्चित्	[शिवो १११]	३६७	न राग-द्वेष	[रत्न श्रा ६]	१९५
न किञ्चिदस्ति	[वो चर्चा ६/१४]	३११	न लिङ्ग	[म स्मृ ६/६६]	८
न किन्नरादि	[यो वि २५४]	२५४	न वि अत्थि	[प्रज्ञा २/५४/१६२]	३५७
न कुर्यात् सन्धित वस्त्र		२१३	न वि अत्थि माणुसा	[आ नि ९८०]	३५७
न केवल श्राद्धतयव नूयसे	[सिद्धसेन]	१०४	न वि त करेइ	[स प्र ३/५४]	२६९
न खलु परमत्थदेसणाओ	[स क ९/पृ ९४६]	३०	न वि मुडिण सण्णो	[उत्तरा २५/३०]	८
न च चरिता	[ज्ञाता १/१६/१२५]	१३१	न विज्ञानमात्र	[सा सू १/४२]	३६५
न च यागादि	[प द नि]	१०२	न विनयशून्ये	[उत्त. चू १]	२७०
न च सामा	[उप र वृ १८८]	३६४	न विषादे मन	[क रा कि ६४/९]	१६५
न च स्नानादिना काय	[द्वा द्वा ५/२७]	२२४	न शब्दो न	[द्वा, द्वा २१/१५]	३५२
न चाकृतस्य	[यो वि. ४८१]	३६०	न शुष्के पूजयेद्	[वि र]	२०७
न चायमन	[अ प्र २/५ वृ]	२२९	न शूल न चाप	[द्वा द्वा २१/८]	१६९
न चास्पृश्य	[त चि आ २/२]	१८८	न श्रद्धयेव त्वयि	[अयो व्य २९]	१०३
न चेह ग्रन्थिभेदेन	[यो विं २०५]	७३	न श्रवणमात्रात्	[सा सू २/३]	२४५
न चेत्य-साधर्मिक	[आ प्र. ७५/पृ २३०]	१५३	न श्रुतिविरोधो	[सा सू ६/५१]	३६५
न चैव द्रव्य	[द्वा द्वा ५/९ वृत्ति]	१४९	न श्वेताम्बरत्वे		१०४
न चैवमलस	[अ. स ता ३/पृ ५२]	५५	न सतो न	[च स ८/२३]	१७

पृष्ठ

न साधु कर्म	[कौषा ३/८]	३६७
न स्थाननियमसा	[सा सू ६/३१]	३३१
न हि कार्षापण	[प्र श ५१ वृ]	२२०
न हि धर्मान्तराणि	[उ प ८८७ वृ]	१३३
न हि बालतवेण	[आचा नि २१४]	१३३
न हि शक्य	[काद १९३]	८६
न हि श्रुत	[ध बि ६/३१]	२६२
न हि सति व्याधि	[ऐ स्तु च ७/३ वृ]	७७
न हि सम्यगुपाय	[ध बि वृ ६/५८]	७५
न हिंस्यात् सर्व	[छा उप ८]	१०२
न हिंस्यात् सर्व	[व पु १६]	२६७
न ह्यदेवो	[य वे भा ७/१]	२०३
न ह्ययुक्तेन	[श प ब्रा ६/३/१/१४]	३२५
न ह्यौत्कण्ठ्य	[आ वृ १२/१३]	७५
नदाइ सुहो सद्यो	[स्त प १०]	१४५
नदीतूर पुत्रस्स	[बृ क भा १५६७]	१४४
नक्षत्रस्य मुहूर्तस्य	[व्य प्रका]	१४५
नगरपुराण		५७
नग्न	[ऋ वे]	३५१
नच्चा नमइ	[उत्त १/५]	२९७
नत्थि कालस्स	[आचा १/२/३]	३१४
नत्थि परलोक	[ध र प्र ६९]	२२
नत्थि रागसमो	[ध प १८/१७]	१९४
नन्दीतूर पुत्रस्स	[नि भा ३०२०]	१४४
नन्दीक्षरे तु		१७४
नन्वेव धर्मार्थ	[व्या प्र ५/६/२०४]	१५८
नन्वेव पुण्यबन्ध	[द्वा द्वा १/१४]	७०
नन्वेव प्रतिमैकता	[प्र श ७५]	१९६
नमस्कारो	[तै ब्रा १/३/१]	१०२
नमि-विनमि	[काश जिन]	१९०
नमोऽर्हते	[श स्त ३]	३४०
ॐ नमोऽर्हते निर	[श स्त ८]	३५३
ॐ नमोऽर्हते पर	[श स्त]	३५०
नय-निक्षेप-प्रमाण	[स्या क ७/३०]	५१
नयान्तरव्याख्यान	[द्वा द्वा २/२८]	३६
नरत्व दुर्लभ	[अ पु ३३७/३]	२४९
नरत्व दुर्लभ	[अ पु ३/३३७]	२९०
नवनवसवेगो	[श्रा प्र ३]	३७१
नवनीतादिक	[यो बि ९६]	११६
नवभागकए वत्ये		३०१

पृष्ठ

नवर सुमुहत्तमि पुव्वुत्तर		१८९
नवि अत्थि	[बृ क भा ११६९]	२९९
नवि त करेइ	[श्रा प्र ४]	३७१
नाऽवस्तुनो	[सा सू १/७८]	३६१
नाउ व खेत	[नि भा ४३५५]	३१
नाकार्यमस्ति	[वा रा सु ५५/५]	१०६
नाकृत्वा प्राणिना	[म स्मृ ५/४८]	१०१
नाचरितात्	[चा सू ४७१]	१९७, ३७३
नाञ्जलो मुखवस्त्र	[यो सा २/२८]	५१, १९२
नाण असतमि	[व्य सू भा ७/२/१७]	२९९
नाण च पुण	[उप प्र १९]	३७४
नाणसहिय		२७७
नाणेण विणा	[म स १४७]	३७३
नात्रैष	[यो बि वृ ११९]	२६६
नानाकम्मेहि महा	[मि प्र ३/विम ६८]	३६८
नान्यतो	[यो बि ५२२]	३६४
नाभाव	[ब्र सू १२/१/२८]	३६१
नाम-निर्गुण	[ज स ३]	१६८
नाम्नान्वर्थ	[द्वा द्वा २८/५]	२८४
नामि	[सि हे ६/४/१७२]	२
नार्या यथान्य	[यो बि २०४]	८७
नासद्रूपा	[सौ पु ११/२८]	३६१
नास्ति योग	[मो ध ३१६/२]	३१८
नास्ति राग	[म भा शा १७५/३५]	१९४
नास्ति सूर्यसम	[वा रा ५/२२]	३५०
नास्तिक-नि	[वी स्तो ३/१५ वि]	१०९
नाह कृश तथा	[अ गी ४४५]	३५२
निअदव्वमपुव्व	[भ प प्र ३१]	१४९
निउणो खलु	[नि भा ५२५२]	३७
निकषच्छेदतापैश्च सुवर्ण		१०३
निग्गथ च ण गाहा	[बृ क सू १/४०]	३०१
निग्गथ च ण बहिया	[पृ क सू १/४१]	३०१
निच्च चिय जुवइ	[ध्या श ३५]	३३१
निच्छयओ	[उप प ४३३]	१२२
निजकवचनीये	[स त १/२८ वृ]	२६५
नित्य	[यो चूडा ७२]	३५०
नित्य शुद्ध	[श्रो चूडा ७२]	३५३
नित्य शुद्ध	[यो चूडा १]	३५१
नित्य सत्त्व	[प्र वा ३/३]	३६५
नित्य त्रिकालगोचर	[अ क. मा ३/२५]	३६०

		पृष्ठ			पृष्ठ
निहाविगहा	[प व १००६]	२४८	नो अविहिणोवणीय	[स्त प ८]	१४३
निष्फत्रस्स य		१८२	नो कणइ	[वृ क मृ १/१]	२२
निष्फत्रस्स य	[क को ७८/८]	१८२	नो कणइ निग्गधाण	[वृ क मृ]	२०
निष्फाइय जयणाए	[स्त प २०]	१८१	नो मृत्तिका	[म पु ३८/११]	३६८
निष्फाविरुण एव जिण	[स कु]	१९१	न्यायार्जितधन	[द्वा द्वा ५/२]	१३७
निमित्तभावत तस्य	[अ प्र ७/६]	१४१	न्यायेन शुद्ध	[ध वि १/३ वृ]	१२७
नियमत्थओवरि	[ध कु ८]	३१४	न्यायोपात्त रि	[ध वि १/४]	१०७
नियमेण सद्वहतो	[स त ३/२८]	७	न्यायोपार्जित	[उप त २/पृ १०५]	१३७
निरञ्जन नित्य	[प द्वा १८]	३५३	न्याय्यादा	[अ प्र ९/७ वृ]	१०३
निरञ्जन निरा	[ऋ म स्तो १९]	३५३	नवण-विलेवण	[म प्र १६९]	२०७
निरञ्जन परम	[मुण्ड ३/१/३]	३४१	नवणविलेवण		२११
निरपेक्षप्रवृ	[अ प्र ९/३]	१२३	पचट्टमव्वभेओ	[वि वि ८/११]	२०९
निर्भीतको	[अ तत्त्वा ६/९]	२९०	पचसमितस्स मुणिणो	[नि भा १०३]	५३
निर्मल केवल	[स श ६]	३५१	पचुवयारा	[त च भा १०]	२००
निवसिज्ज तत्थ	[श्रा प्र ३३९]	१५३	पचोवयारजुता	[च व म २०९]	२०९
निवित्तिपहाणा	[स्त प १६१]	१५७	पइरिव्के वाघाओ	[यो श ७५]	३३१
निव्वाण परम	[म नि २/३/५]	३५२	पइसमय	[पु मा ९७]	८५
निव्वाणसुखा	[धे गा १६/१/४७८]	३५२	पउमुप्पल माउत्तिगे	[नि भा ४८९१]	२९
निव्विकप्पसु	[वृ क भा ५७१७]	३०९	पव्वीउवमाए ज	[वि वि ११/१३]	२८६
निशानाथप्रतिक्षेपो	[यो दृ स १४०]	२४	पक्षपातो न मे वीरे	[लो त नि ३८]	१०३
निधयत	[श्रा गु वि ५७ वृ]	१२८	पच्चयत्थ च लोगस्स		११
निधयनयाना बाल	[प्र श ६५ वृ]	३६	पच्चलकमाय	[ऋ प २८]	२१४
निधयव्यवहारा	[द्वा द्वा २/९]	१९	पञ्च यमा		१०२
निश्राकृते गच्छ	[वृ क भा १८०४ वृ]	१९१	पञ्च व्रतानि		१०२
निषेध सर्वथा	[द्वा द्वा ३/५]	६	पञ्चदशप्रकारो	[योगे]	२०३
निष्कल निष्क्रिय	[श्वेता ६/१९]	३५३	पञ्चविंशतितत्त्वज्ञो		३६
निष्कलङ्को	[अ ना स २/१०]	३५३	पञ्चतानि पवित्राणि		२६५
निष्कलो निर्मम	[यो सा]	३५३	पञ्चोपचारपूजा	[उप त २/पृ १७५]	२०९
निष्पन्नस्यव	[सु सू २ १०१]	१८१	पठका पाठका	[म भा वन ३१३/११०]	८
निष्कम्प विधा	[गु क्रमा ५२]	३३२	पडिबधो वि य	[उप प २६१]	७६
निष्पपञ्चो निरा	[श्रीमा विज ४२]	३४०	पडिबुज्झिस्सतत्रे	[स्त प ५०]	१४८
निष्फाइरुण एव	[पञ्चा ७/४३]	१८१	पडिबुज्झिस्सतत्रे	[पञ्चा ७/४७]	१४८
निस्सकडमनिस्सकडे	[वृ क भा १८०४]	१९१	पडिबुज्झिस्सति	[स्त प १८]	१०१
निस्सकडे ठाइ	[श्रा दि कृ १५१]	१५२	पडिबुज्झिऊण		२४७
नूतनार्हद्वारावासविधाने	[श मा ५/९२]	१५३	पडिवत्तिविरहिया	[वि वि १२/१२]	२५५
नेमिनाथो	[प्र क]	१७४	पडिसेहो अ अणुत्ता	[पु मा २४७]	५४
नेह नास्ति	[वृहदा ४/४/२९]	३६५	पडइ णडो वेरग्ग	[उप मा ४७४]	८
नेक पुष्प द्विधा	[पू प्र १३]	२०७	पढम मूलगुणा	[आ नि हा १६१८]	३९
नैकपुष्प	[आचारो २/३१]	२०७	पढमकरणभेएण	[वि वि ८/८]	२२०
नेव यत्पुण्य	[द्वा द्वा १/१७]	७०			

	पृष्ठ
पढमकरणो	[पञ्चा ३/२८] २२०
पढममह	[विं विं १२/१७] २३४
पढमा गिहिणो	[विं विं ८/२] २१९
पढमा पुण	[स प्र ५३] २२०
पढमा समतभदा	[स प्र ५२] २२०
पढमावचक जोगा	[विं विं ८/६] २१९
पढमावत्ति	[जीवा ४६] १८२
पणवण-कुसुम	[स प्र ४७] २११
पत्त पत्ताबधो	[ओ नि ६६९- नि भा] ४०
पत्थरेणाहओ	[उप मा १३९] ८५
पत्थरेणाहतो	[ऋ भा १५/२०] ८५
पद पदेन	[ध बि ३/१७] २८२
पद सिक्खित ठित	[अनु सू १३] २१५
पदगतिशत	१३९
पदस्थ मन्त्र	३३८
पदार्थान्तरमपि	[गु त वि वृ ३/११३] २८
पमाओ य जिणिं	२७०
पयवक्कमहावक्क	[उप प ८५९] २५९
पर ब्रह्म	३५०
पर मतान्येव	[द शु वृ २५] १९१
पर पराणा	[वि पु] ३४०
परदोस जपतो	[पु मा ४६१] १७
परपीडेह सूक्ष्मा	[यो दृ स १५०] १२८
परम पौरुष	[मह ५/८८] ३७३
परम यो	[म भा अनु १४९/९] ३५१
परमज्ञानयोगा	[प्रबो चि ४६१] ३५१
परमरहस्समिसीण	[ओ नि १०९८] ५३, १६६
परमागमसु	[स प्र ३/६२] २५२
परमात्मनि लीन	[यो कु ३/२४] ३३३
परमात्मान	[ध्या क्त ३६] ३१७
परमानन्दभाव	[शा वा ११/५२] ३५६
परमानन्दरूप	[अ प्र ३२/८] ३५६
परमानन्दसम्पन्न	२९०
परलोकविधौ मान	[द्वा द्वा २/१९] २३
परलोकविधौ शास्त्र	[यो सा प्रा ८/६९] २३
परलोकविधौ शास्त्रात्	[यो बि २२१] २३
परस्तु निर्गुण	[बृ ना पु ३३/५७] ३५७
परस्परविरुद्धा	[अ गी २२१] ३६९
परस्परविरुद्धेषु	[अ गी ६५] ३७१
परस्यापि भवेन्नाना नानार्थ	१८

	पृष्ठ
परार्थसाधक	[यो दृ २१८] ७९
परार्थीय महता	[त्रिश पु २/८८१] ९२
परिणमते येन	५८
परिणमदि जेण	[प्र सार २/८] ५८
परिणामम्मि असुद्धे	[भा प्रा ५] ११
परिणामविसेसो	[स प्र ५/५७] २२७
परिणामादो	[भा प्रा ११६] १६६
परिणामादो बधो	[प्र सार २/८८] ५३
परिणामिन्य	[यो बिं ४९०] ३६०
परिणामो ह्यर्थान्तरगमन	२१
परिभोगोपभोग	[त सा १७] २८६
परिषहान्नो सहसे	[अ क द्रु १३/४] ८
परिसुद्धस्स उ	[पञ्चा २/२८] २८१
परिहृतविक्षेप	[रा मा १२३] २३३
परीक्षेत भय	[३/४/८ च स] ९२
परे हितमति	[यो सा २/५] ११०
परेषा दु खानु	[स सि ७/११/३८९] १०८
परोपकारकरण	[उप भ पृ १६३] ९२
परोपकारपरो	[यो शा वृ प्रका १] ९२
परोपकारपूर्विकैव	[उत बृ वृ पृ १] ९०
परोपकारस्य स्वोपकार	[उप रह १९५] ७
परोपदेशे	[सुभाषितरत्नमाला - २२] ३६
पवयणमाताउ इमा	[पु मा १७२] ४६
पवर पुष्पाइय	[चै व म २१४] २२०
पवरेहि साह	[पञ्चा ४/१६] १७४
पवरेहि साहणेहिं	[स प्र १६७] २२०
पाएण हुति	[पु मा १२२] २८२
पाणवहाईआण	[प व १०२१] २०
पाणवहो न	२५८
पातादिपरत	[अ प्र ९/४] १२३
पात्रे दीनादि	[यो बिं १२१] १२९
पात्रेभ्यो दीयते	[स्क पु मा ४/५६] १२९
पापकर्तुरपेक्षया	[यो बिं १५ वृ] ३०
पापकर्मेति	१०३
पापक्षयात् शुद्ध	२७३
पापसूदनम	[यो बिं १३५] ४०
पापामयौषध	[यो बिं २२५] २४
पाय अहिण्ण	[पञ्चा ११/३८] १७, १२६
पाय छिण्ण	[प सू ८/६] २३८
पायच्छित्त	[द वै नि ४८] २८६

		पृष्ठ			पृष्ठ
पायमणक्खेअ	[उ प २३२]	९६	पुष्पामिष	[ल वि १२]	२१७
पाव न तिव्वभावा	[यो ज १३ पचा]	८५, ११४	पुच्छा वासे	[सा प्र १४]	२८२
पावनी परमो	[वृ स उप २/६०]	३०९	पूआ देवस्स	[वि वि ८/१]	२१९
पासडीलिगाणि व	[स सा ४०८]	३	पूआए कायवहो पडिकुड्डो		२२५
पासुगमग्गेण	[नि सा ६१]	४३	पूइज्जइ जिणपडिमा		१६१
पाहाण-लेव-कड्डा	[वा सा २/४२]	१७३	पूएइ साहुणो पराए भत्तीए	[क का]	१३१
पिंडविसोही समिई	[ओ नि ३]	५०	पूजकोटिसम स्तोत्र		२१७
पिंडोलए व	[उत्त ५/२२]	२८	पूजया परमा	[द्वा द्वा ८/३२]	२२८
पिण्डक्रिया	[द्वा द्वा ५/२४]	२१६	पूजया पूर्यति	[उप सा ३८]	२०८
पिण्डस्थञ्च	[यो शा ७/८]	३४७	पूजा प्रतिष्ठितम्येत्य	[द्वा द्वा ५/२१]	२००
पिता च माता च	[अ त २/३]	१२८	पूजावलिविधान	[शि म्पु ३९]	१३६
पीडागरीवि	[स्त प १४१]	२२४	पूय पि पुष्पा	[व हि २]	२०९
पुञ्जानि परलोका	[स नि १/१/४३]	६९	पूयम्मि वीयराय	[स प्र १/२००]	२२७
पुढवाडयाण	[प लि ५८]	१०१	पूया वटणमु	[पञ्चा जि ३३]	१०९
पुढवि-दग	[द व नि ४६]	२८६	पूयाए कायवहो	[शा प्र ३४५]	२२
पुण्यपापविनि	[अ सा १८/१३०]	३४४	पूयाए मणसती	[स प्र १९९]	२२१
पुण्यापुण्य	[अ प्र ७/३]	६९	पूयाए सत्तविहा	[स प्र १३०]	२०८
पुण्यो वे	[बृहदा ३/२/१३]	३६७	पूयाविहिविरहाओ	[स प्र २०५]	१३०
पुष्पाई	[क को ९८/११]	१५७११५	पूरिति समोसरण	[वृ क भा १८०७]	१५२
पुष्पामिस	[द शु ३७]	२०९	पूर्वजन्मकृताभ्या	[यो शिख १/१४३]	३११
पुष्पामिसथुइपडि	[स प्र १९०]	२०९	पूर्वमुद्दिष्टे उपदेश	[ध वि वृ २/३१]	३६
पुष्पाहार	[ल च व १०]	२०९	पेच्छिस्म एत्थ	[स्त प १७]	१०१
पुप्फेसु कीरजुयल	[पु मा]	२१०	पापधशाला	[गु त प्र ३७]	१५२
पुप्फेहिं गधेहिं	[शा दि कृ २६]	२०७	प्रकर्षस्य प्रतिष्ठान		२३
पुरिसतस्सुवयार	[उप प २३७]	१३०	प्रकर्षेण	[रा मा १/२७]	१७२
पुरिसम्मि	[नि भा ६२२१]	२६८	प्रकामप्रभूत	[ध वि ८/२५]	१२२
पुरिसाभिहाणो मतो	[नि भा ४३०४ चू]	१७३	प्रकृतिकुटिलाद्	[सु आ ३६४]	२४६
पुरुषस्य	[चा सू २८४]	२८७	प्रकृत्या सर्व	[मो घ ३०३/३५]	३६१
पुव्वकयव्भासो	[ध्या श ३०]	२९०	प्रकृत्यारम्भभीरु	[द्वा द्वा ५/२९]	२२९
पुव्वतवसजमा	[नि भा ३३३२]	२४१	प्रक्षालनाद्धि	[अ प्र ४/६]	६९
पुव्वतवेण	[व्या प्र २/५/११०]	२४१	प्रक्षालनाद्धि पङ्क्त्य	[प पु ५/१६]	२२७
पुव्वधरकाल	[स प्र १/१७७]	१८२	प्रज्ञान	[ऐ आ २/६/१]	२०३
पुव्वधरकालविहिया		१८२			
पुव्वावरत्त	[नि सू]	२९०	प्रणवो धनु शरो	[मुण्डको २/२/४]	३४८
पुव्वि असत्त	[प व ९११]	२८०	प्रणिधान क्रियानिष्ठ	[द्वा द्वा १०/११]	७२
पुव्वि चक्खु	[उप मा २९९]	४६	प्रणिधान प्रवृत्तिश्च	[द्वा द्वा १०/१०]	७२
पुव्वुत्तगुण	[पु मा ४६६]	१५७	प्रतिवन्धेऽपि तथा	[उ प ३७४ वृ]	१२३
पुष्करोदरवि		१७४	प्रतिवन्धेऽपि सदन	[अ प्र ९/४ वृ]	१२३
पुट्टि-शुद्धि	[ध स ३ वृ]	६७	प्रतिवन्धेकनिष्ठ	[द्वा द्वा २२/१०]	३२८
पुष्पाद्यर्चा तदाज्ञा च		२१०	प्रतिभा उपदेशा	[यो वा ३/३६/३५५]	३४२

		पृष्ठ			पृष्ठ
प्रतिमा काष्ठलेपा	[म पु]	१७३	प्रशान्तात्मा	[भ गी ६/१४]	३३३
प्रतिमा मुख्य	[श्रा वि वृ ६/१५/३९]	१७४	प्रसन्नवदन	[यो शा ४/१३६]	३३२
प्रतिमा काष्ठ	[क कलि १/७९]	१७३	प्राणभूतेषु सर्वेषु	[ध्या दी १०८]	११०
प्रतिष्ठा वीतरागस्य	[शि र १३/८७]	१९८	प्राणाघातात्	[नी श २६]	१०२
प्रतिष्ठाकारणा	[प्र श ७६ वृ]	१९१	प्राणिघातात्तु यो	[म भा शा]	१०२
प्रतिष्ठाजनिता	[प्र श ९६ वृ]	१८९	प्राण्यङ्ग	[अ प्र १७/४]	९९
प्रतिष्ठानन्तर	[श्रा वि ६/४१ वृ]	२०४	प्रातः प्रपूजयेद् वासै मध्या		२०८
प्रतिष्ठाप्या जिनेन्द्राणा		१९०	प्रातिभात्	[यो सू भा ३/३६]	३४२
प्रतिष्ठामर्हता	[श मा ५/५००]	१९०	प्रादुर्भवेद् यथा		३११
प्रतिष्ठाविधि	[प्र क]	१९८	प्राप्त षष्ठ	[ज्ञा सा २२/१]	२३८
प्रतिष्ठाविधिना	[प्र श ७५ वृ]	१८७	प्राप्यापि तव स	[वी स्तो १६/५]	२१४
प्रतिष्ठित पूजयेत्	[त चि २/२/१४४]	१८८	प्रारब्धकर्मप्राब	[प द ७/१४३]	८६
प्रतिष्ठितत्वज्ञानो	[द्वा द्वा ५/१९]	१९३	प्रारभ्यते	[८]	७८
प्रत्यक्षणानुमानेन	[यो बि २५]	१९	प्रीयते भगवान्		१९५
प्रत्यङ्गहीना	[स सू]	१६९	प्रीणन्तु जन्तुजात	[ऋ स्तो १]	२१५
प्रदीपस्येव		३५८	प्रीतित्व-भक्तित्वे	[यो वि वृ १८/१६]	२३७
प्रदीर्घभव	[यो बि ७३]	११७	प्रोल्लसद्गोमाञ्च	[यो बि ३९९]	२१६
प्रपच्छ कि	[यो बि वृ ११९]	२६६	प्रौढप्रीतिरङ्ग	[उप मा दो २४०/४२२]	१३१
प्रभाते प्रथम	[पू प्र ९]	२०८	प्लक्षद्रोगोदय	[वि वि]	१४४
प्रभोगुणाना	[अ तत्त्वा २/१५]	२२१	फल प्रधानमेवाहु		१७८
प्रमत्तयोगात्	[त सू ७/८]	१५६	फालकृष्टेऽथवा		१३९
प्रमाणदेशनेवेय	[द्वा द्वा २/२७]	३६	फासुयमगणेन दिवा जुगत		४३
प्रमादी त्यजति	[यो सा प्रा ८/३१]	१०	बधिता कासवओ	[व्य भा ९/७९]	१५१
प्रयत्नाद्यतमान	[भ गी ६/४५]	३११	बभ्रमद्वार	[श्रीश्रीपा १०८९]	२८६
प्रयाणभङ्गभावेन	[यो दृ स २०]	१७७	बध्यमान आत्मा	[ध बि २/४८]	२१
प्रयास शुष्क	[यो स ९९]	२३	बज्ज्माणुझाणेण	[प व १०२२]	२०
प्रलम्बितभुज	[यो शा ४/१३३]	३३२	बज्जो नवविहो	[स प्र ६/५०]	१०
प्रविश्य विधिना	[यो शा ३/१२३]	२०७	वत्थिव्व वायुपुण्णो	[उप मा ३८१]	७९
प्रवृत्तचक्रा	[यो स २१२]	३१२	बध्नात्यपि	[अ प्र २३/२]	१६, ८५
प्रवृत्ति प्रकृत	[द्वा द्वा १०/१२]	७४	बध्नात्यपि तदेवा	[अ प्र २३/२]	१६
प्रवृत्तिज क्लम	[द्वा द्वा १८/१३]	३२०	बहिरन्तर्वस्तु	[सा शत २५]	४
प्रशस्ता शकुना याने		१४५	बहिरन्तश्च सम	[यो शा १२/२५]	२९०
प्रशान्त रागादिक्षय	[ल वि प ११७]	२३३	बहु प्रभूत	[श्रा दि कृ ९४ वृत्ति]	३७४
प्रशान्तमनस	[भ गी ६/२७]	३४४	बहुमन्त्र	[ध र प्र २६]	२९७
प्रशान्तवाहिता	[यो दृ स १७६]	२३९	बहुमाण वदणय	[द शु प्र १६६]	१३१
प्रशान्तवाहिता निश्चलनि	[यो वा २८८]	२३३	बहुमाणविसेसाओ	[चै व म ८८९]	२३५
प्रशान्तवाहिता निश्चलप्र	[भा ग १२३]	२३३	बहुवित्थरमुस्सग	[द शु १३२]	५२
प्रशान्तवाहिता व्युत्थान	[ना भ वृ १२३]	२३३	बायालमेसणाओ	[उप मा २९८]	४६
प्रशान्तवाहिताभाव	[द्वा द्वा १८/१६]	३२२	बाल अञ्ज	[गाचा वृ]	३
प्रशान्तवृत्तिक	[मु उप २/५४]	२३४	बाले पापेहि	[कृ १/२/२/२१]	१०७

पृष्ठ

भावनासार	[ध बि ६/२७]	२६२
भावनीयमौदार्य	[ल वि]	१४७
भावपाणातिवाण	[नि भा १५/३ चू]	१५६
भावविसुद्धिणिमित्त	[भा प्रा ३]	११
भावविसुद्धी	[चै व म १०१]	१६८
भाववृद्धिरतो	[यो बि ३५१]	८१
भावशुद्धि पर शौच	[स्क पु मा कौ ४२/६२]	२३६
भावशुद्धि प्रयो	[बा पु २९/१७]	२१३
भावशुद्धिनिमि	[अ प्र २/४]	२२४
भावशो	[ब सू १२/१/१५]	३६१
भावसात्म्ये	[द्वा द्वा १०/२४]	८१
भावार्थस्तु	[यो बि वृ ११९]	२६६
भावित तीव्रवेगेन	[अपरो १४०]	५८
भावेण सुद्ध	[वि वि ९/१]	२५२
भावेण ववहारी	[गु त वि २/१६२]	१८
भावो वि	[श्री श्री प्रा २१]	३१७
भावो हि पढमलिग	[भा प्रा २]	११
भासासमितीते	[नि चू १०/भा ३]	३१
भिक्षुमासनिषेधो	[अ प्र १७/५]	९९
भिच्छुगा रत्तपडा	[नि भा पी ३२३]	२७
भिद्यते हृदयग्रन्थि	[यो शि ५/४५]	३४३
भिन्नग्रन्थेस्तु	[यो बि २०३]	८७
भिन्नमि तओ	[वि भा १९९६]	२७२
भिन्ने तु	[उ प ३७४]	१२३
भीषणो मच्चू	[प सू २/१०]	३१४
भुवणगुरु	[पञ्चा २/२४]	२८१
भुवणे वि	[चै व म २५५]	२२१
भूमयो ब्राह्मणादीना	[बू स ५६/९]	१३९
भूमा निरति	[सि बि वृ पृ १४४]	३५६
भूमि सुलक्षणा	[क क १८]	१३९
भूमिपेहण	[पञ्चा ४/११]	२२४
भृत्का अपि स	[द्वा द्वा ५/७]	१४६
भृत्या भरणीया	[मिता ९/२१६]	१२८
भेदोऽवित्थम	[वि वि १२/१४]	२४८
भोगादिफलविसेसो	[स्त प ३९]	१७६
भोगान् स्वरूपत	[यो दृ स १६६]	८७
भोगाप्तिरपि	[द्वा द्वा १/१८]	७०
भ्रमोऽन्तर्वि	[द्वा द्वा १८/१५]	३२५
भ्रष्टबीजोप	[बू स उप २/५९]	३०९
मगलदीवा	[पञ्चा जि २३]	१९८

पृष्ठ

मगलपडिसरणाइ	[पञ्चा जि २४]	१९८
मडलि निसिज्ज	[उ प ८५७]	२४६
मदा मोहेण	[सू कू ३/१/११]	११९
मग्गे य जोयइ	[उप प ८८८]	२६६
मग्गे य जोयइ तहा		६२
मज्झणहे पुणरवि		२०८
मज्झत्था	[प व ९७३]	२४८
मज्झत्थो देसण	[ध र प्र ९५]	२७
मण-वय-काय	[स प्र ४३]	२११
मणाविव प्रति	[ज्ञा सा ३०/३]	६०
मणेरिवाभिजातस्य	[द्वा द्वा २०/१०]	५९
मण्डल जालक	[सू स]	१००
मण्डलिनिषद्या	[ल वि १०]	४७
मण्डलिप्रमार्जना	[उप प वृ ८८६]	२५५
मतिज्ञानावरण	[प्रज्ञा ८/१४७ म वृ]	१२४
मत्त काया	[त अनु ५/१८]	३०९
मदीय दर्शन मुख्य	[यो सा २/९]	१०२
मदोपशमन	[सु आ २७]	२६९
मद्वकरण	[नि भा ६२२२]	२४६
मध्यमस्य पुन	[द्वा द्वा २/१२]	४३
मन प्रशमनो	[महो ५/४२]	३०१
मन स्थैर्य	[बू कू वृ १६४१]	२८८
मननात् त्रणनात्	[श्री रा ता १/१२]	१७३
मननात् त्रायते	[नि क]	१७३
मनसैवा	[बृह उप ४/४/१९]	३४७
मनो महान्	[वा पु ४/२५]	३५१
मनो वै	[गो बा २/५/४]	३५१
मनो निवेश्य	[ना प ५/१०/३८]	३३३
मनोरथोऽपि		११६
मनोवाक्कायवस्त्रेषु	[आचारो २/१२]	२०८
मनोवाक्कायवस्त्रोर्वी		२०८
मन्त्र प्रणव	[यो शा ८/७१]	१७२
मन्त्रन्यासो	[द्वा द्वा ५/१४]	१७२
मन्त्रे देवे		१८४
ममत्तभाव	[द वै चू २/८]	२९७
ममैव देवो देव	[यो सा १/३७]	१०४
मय्येव निप		३०६
मय्येव मन	[भ गी १२/८]	३३३
मरण बिन्दु	[ह प्र ३/८८]	२८७
मरेज्ज सह वि	[नि भा ६२३०]	२४७

		पृष्ठ			पृष्ठ
मर्मण्यमर्मगो वा	[वृ स]	१३९	मितभावो	[नि भा २७३४ च]	१०८
मलिनस्य यथा	[यो वि २२९]	२५	मितो मे	[आ मृ ४९]	१०८
मलिनारम्भानुबन्ध	[प्र श ३१ वृ]	१५३	मित्रभावश्च	[आ ८ गो २६]	१०९
मलिनो हि यथा	[या च स्मृ १४१]	२४६	मिथ्या शसन् वीर	[शा मु १६/३]	१०९
मले कर्मबन्ध	[द्वा द्वा १४/५]	६८	मिथ्यात्व परमो		२६९
मलोत्सर्ग	[श्रा वि वृ]	२१२	मिथ्यादृशा मत		२६
मल्लिनेमि		१७३	मिच्छतीति	[त मृ मि वृ ७/६]	१०८
महागुणत्वात्	[घ वि ६/४०]	५६	मीमासा भावतो	[यो स १६९]	३७२
महाजिनो महा	[अ ना स ६/१]	१०४	मुक्त्वास्त्योहि करेयच्चो		२२२
महावाक्यार्थज यत्तु	[अ उप १/६६]	२६०	मुक्त्वास्त्योहि करेयच्चो	[वि वि ४/२]	११६
महावाक्यार्थज सू	[द्वा द्वा २/१२]	२६०	मुखेण ज्ञायणा	[यो वि १]	३००
महाविधानकल्पस्य	[ऐ स्तु च २०/३]	४८	मुक्तत्वप्रयो	[ग्या क ९/६]	३६३
महास्मृतिपरि	[पा यो सू १/४३]	६०	मुक्त्येव	[यो वि ७२३]	३६४
महुरानगरीषेरे	[वृ क भा १७७६ च]	१८९	मुक्ति श्रीपरमा	[यो प्र १०७]	३८८
मा कार्षित् कोऽपि	[यो शा ४/११८]	१०९	मुक्तिर्हित्वा	[भाग २/१०/६]	३७७
मा कीरु पाणिबहो		२२२	मुक्तो बुद्धो	[अ मा १५/६०]	१०३
मा विपीद	[यो वि वृ ११९]	२६६	मुक्ता दृढा	[यो वि ३८२]	३०३
मा हिंसीत	[य वे १६/३]	२२२	मुक्त्वाऽतो वाद	[यो वि ६९]	२३
मा हिंस्यात्		२५८	मुख्य ज्ञान	[द्वा द्वा ३/१७ वृ]	५१
माउम्माया य		३०५	मुख्ये तु तत्र	[यो वि २९]	१०५
माता पिता	[यो वि ११०]	९०	मुख्यो य	[यो दृ म १८९]	११५
माध्यस्थ्य	[वेकल ९/९०५०]	२६७	मुदिता करुणा	[व उप १/१३]	११०
माध्यस्थ्य	[द्वा द्वा ७/२४]	९८	मुनीन्द्र	[यो रि ३८८]	७३
माध्यस्थ्यमपि	[वीत स्तो ६/१]	५२	मुमुक्षुर्जन्म	[ज्ञान ४/६]	२९१
मानम्	[मि हे ६/४/१६९]	२	मुहुता सउणो	[ग वि प्र ८०]	१४५
मानसीर्वासना	[मु उप २/६९]	११०, ३०९	मुहूर्तान्तर्मन	[यो शा ४/११५]	२८८
मानापमानयो	[भ गो १४/२५]	३५७	मूढा उ दिसाविभाग	[नि भा ४३०६]	७७
माया तु	[श्वेता ४/१०]	३६१	मूत्र पयोवन्न	[यो शा आ ३/३३/१०]	९९
मायातोयोपमा भोगा	[यो सा प्रा ८/२२]	८७	मूत्यन्तरोपयोगे	[यो वि वृ ११९]	२६७
मायाम्भस्तत्त्वत	[यो दृ स १६५]	८७	मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय		३६
मायाम्भो मन्यते	[यो सा प्रा ८/२१]	८७	मेता करुणा	[अ घ स]	११०
मार्गानुसारि	[यो स वृ ८/ पृ ७२]	३४२	मेता विहारिणो	[वि म ९/७३]	१०८
मासोपवास	[यो वि १३४]	४०	मेतादिगुण	[पञ्चा ४२]	१०८
मिच्छत	[प्र सारो ७२१]	१०	मेतादी सता	[प व १६७३]	११०
मिच्छतखओ	[पञ्चा १/३]	२५४	मेति भूएसु	[सृ कृ १/१५/३]	१०८
मिच्छतमयसमूह	[वि आ भा ९५४]	१०५	मेती सच्चएसु	[सम क १/७०]	१०८
मिच्छादसणमहण	[श्रा प्र ३४१]	२१६	मेरोर्गुर्गिरिर्नान्य	[श मा ५/४९७]	१६१
मिच्छादिदृढी नियमा	[क प्र उप २५]	२६९	मेहकुमारो एत्थ	[उप प २६३]	७८
मिण गोणस	[उप मा ९४]	५०	मेहा हुज्ज न	[पु मा २८]	२९९
मितपि कुणइ सत्तु	[पु मा २९१]	१०७	मेहुणसत्ता	[वि वि ११/१४]	२८७

		पृष्ठ			पृष्ठ
मैत्री कारुण्य	[च स १०/२६]	११०	यज्ञार्थ पशव सृष्टा	[म स्मृ]	१०२
मैत्री च सर्व	[आ वदी १/३१]	१०८	यतयो हि सर्वथा	[अ प्र वृ २/५]	२२७
मैत्री निखिल	[यो सा २/६]	११०	यतिरप्यधिकारी	[द्वा द्वा ५/२८]	२२८
मैत्री परस्मिन्	[अ क १/११]	११०	यतो वाचो निव	[तैत्ति २/४]	३४७
मैत्री परहिते	[पा च ६/३८३]	१०९	यतोऽभ्युदय	[वे सू १/१/२]	१७७
मैत्री परेषा	[शा सु १३/३]	११०	यत् सुख	[मै उप ६/२४]	२०३
मैत्री प्रत्युपकार	[स्या क ल १/६/पृ ५५]	१०८	यत्करोषि यद	[भ गी ९/२७]	३३३
मैत्री प्रमोद	[स्या क ल]	११०	यत्कुर्वत	[श्रा वि वृ १/७/पृ १४२]	२३५
मैत्री सत्त्वेषु	[शावा १/६]	१०८	यत्तथोभय	[यो बि ४८२]	३६०
मैत्री सत्त्वेषु मोद	[सु स]	११०	यत्तु प्रत्युपकारार्थ	[म भा भी ४१/२०]	१२९
मैत्री सत्त्वेष्व	[प्र श ३३]	१०८	यत्तेनानुमितो	[वा प १/३४]	२३
मैत्री समस्त	[वै क ल ९/३६८]	१०८	यत्पुनरभ्यास	[श्रा वि वृ १/७/१४]	२३९
मैत्री समस्त	[वि पु ३/८/२४]	१०८	यत्र तत्र समये	[अ यो व्य ३१]	१०४
मैत्री-प्रमोद	[यो बि ४०२]	११०	यत्र तप तत्र नियमात्	[नि चू ३३३२]	१३३
मैत्री-प्रमोद	[पा यो सू १/३३]	११०	यत्र यत्र प्रतिष्ठा	[श मा ५/५०४]	२००
मैत्री-प्रमोद-का	[त सू ७/६]	११०	यत्र यत्र भवेत्	[अ व गी]	९८
मैत्र्या सर्व	[ध स]	११०	यत्र योगसमा	[अ सा १६/२८]	३३२
मैत्र्यादिवासना	[सा श ९८]	११०	यत्र रागादयो	[ज्ञाना २८/८]	३३१
मोक्खपहसामियाण	[पञ्चा ८/५]	१६३	यत्र ससारभोगा		२६
मोक्ष कर्मक्षयादेव	[यो शा ४/११३]	६१	यत्रैकाग्रता	[वे सू ४/१/११]	३३१
मोक्षमार्गप्रवृत्तस्य		१७८	यत्साख्यै	[भ गी ५/५]	३६९
मोत्तूण ज्ञाण	[त के ९/८९६]	३०२	यत् स्थिरम	[द रत्न भा २-पृ ३०८]	२८८
मोहान्धकारगहने	[यो बि २८५]	३३९	यथा गदपरि	[द्वा द्वा १७/२७]	३७३
य शेवा	[सु र १३१ सस्तु साहित्य]	१०३	यथा छायातपौ	[प पु २/८१/५१]	३६८
य कारयेत्तीर्थकृत		१९६	यथा तदज्ञात	[प्र चि ७०]	२६७
य किल लौकिके	[जीवा ४२ वृ]	१९७	यथा दीप प्रका	[मो ध २१०/३९]	३५७
य परात्मा	[वी स्तो १/१]	३५१	यथा धेनुसह	[म भा वन १८१/१६]	३६८
य परात्मा स	[स श ३१]	१८५	यथा नागपदे	[मो ध २४५/१८]	३७०
य परार्थमु	[चा सू २९९]	१६५	यथाग्निदर्श	[यो कु ३/१४-१५]	३११
य पूजा	[उक्त वृ १५/५]	१३१	यथानभी	[भाग ११/१०/५]	३७०
य प्रणव	[नृ पू ५]	१७२	यथाप्रतिज्ञम	[यो बि ३८७]	७३
य शासनस्य मालिन्ये	[अ प्र २३/१]	१६, ८५	यथाभ्यासेन		३११
य शास्त्रविधि	[भ गी १६/२३]	१३६	यथास्थान गुणो	[द्वा द्वा २/१]	२५
य श्रुत न विचा	[लो त नि २०]	३७२	यथैवाविधिना	[अ प्र ८/४]	१२०
य ससदि परदोष	[चा सू १४७]	१८	यदत्र चक्रिणा	[त अनु २४६]	३५७
यच्च चन्द्र	[अ प्र ३०/६]	३५२	यदा त्वभेदविज्ञान	[वृ ना ३१/६१]	१९२
यच्च यदृच्छाप्रण	[ध बि १/३ वृ]	१०४	यदा नार्थान्तर	[यो बि ५१९]	३६४
यच्चिन्त्यमान	[लो त नि १६]	१९	यदा पश्यति चा	[जावा ९/१२]	३५६
यच्छब्दस्तू	[का प्र ७४/५२/१८८]	५	यदा मरुत्र	[वी स्तो १२/४]	८७
यज्ञमण्डपयो	[वे वा प्र]	१६२	यदि तावद	[न्या म ९]	३६५

		पृष्ठ			पृष्ठ
योग्यता चा	[ल वि ४९]	११६	रोगिसिरावेहो	[प लि ६०]	१०१
योग्यता चेह	[यो वि २७८]	३६२	लक्खण	[व्य भा ६/१८९]	१७४
योग्यतामन्तरेणा	[यो वि १०]	३६१	लक्खिज्जति	[नि भा ६४८३ च्]	६५
योजनीयास्तथा	[वे वा प्र ३४२]	१४६	लक्ष्मीनाशकर	[वि वि]	१४४
रइयम्मि	[पञ्चा २/२३]	२८१	लघुत्वमारो	[श्वेता २/१३]	३१०
रत्तो दुट्ठो	[उप र २]	३८	लज्जातो भयतो वितर्क	[उप त]	१५४
रत्तो वधदि कम्म	[प्र सार २/८७]	१९५	लद्धट्ठा गहियट्ठा	[व्या प्र २/५/१०७]	५४
रत्तसमुद्गक	[श्रा दि कृ वृ १११]	१५१	लद्धितिगजुत्तो	[क प्र चृ २]	७०
रम्य येन जिनालय	[उप त २/३]	१४९	लब्धानामपि	[म भा शा ८/३१]	१६३
रम्ये स्निग्ध	[प्रति सा २८]	१३८	लब्धित्रिकयुक्त	[क प्र वृ २]	७०
रयणीए सकोचो	[स कु ४]	१२५	लाभालाभो	[नार परि ३/९२]	३४१
रसा पगाम	[उत्त ३२/१०]	४२	लिंग जिणपत्रत	[आ नि ११३१]	१०
रसानुवेधात्ताप्र	[द्वा द्वा १०/२३]	८१	लिंग पमाण	[आ नि]	९
रसेन्द्रेण यथा	[कु त]	२७७	लिङ्ग मार्गानुसा	[यो वि ३५३]	१७
राग-द्वेष-मोहजिता प्रतिमा		१६१	लीन लय	[का अनु ४७० वृत्ति]	२८८
राग-द्वेषा	[कू पु ३/२०]	१९४	लेवडमलेवड वा	[प व २९८]	४१
राग च दोस च	[स नि १/७/२२]	३०	लोक खल्वाधार	[प्र र १३१]	१९७
रागदोसविउत्तो	[नि भा ६६९६]	१५६	लोकाग्रशिखरा	[त अनु ४/३३]	३१७
रागदोसाणु	[व्य सू २/१३६]	१९४	लोकातिवाहिते मार्गे	[यो शा १/३६]	४६
रागद्वेषविमुक्त	[आ द गो ७६]	२४	लोकायात्रानुग	[म पु १५३/४०७]	१९७
रागद्वेषव्यति		३४०	लोकाराधनहेतो	[यो वि ८८]	९५
रागवज्जिओ वि	[प ख ५/४/२६ वृत्ति]	२२५	लोके चतु	[त का २५]	८४
रागादयो महा	[सा स २७४]	१९४	लोकेपणादि	[अ गो ४७८]	२३८
रागादीणमणुप्पाओ अहिसकत्त		५३	लोकोत्तमाना	[श्रा प्र ३५० वृत्ति]	१५८
रागाद्यपेत	[जावा उप २१८]	२०९	लोगुत्तरे धम्मपहे	[जीवोप ३६]	१२७
रागो दोसो	[यो श ५३]	३६६	लोगे अ साहुवाओ	[स्त प १५]	१४७
रागो दोसो	[स सा १७७]	१९४	लोभ-शोक-भय	[च स ७/२७]	८
रागो दोसो	[क को १५०/६]	१९४	लोयप्पिओ जणाण	[ध र प्र ११]	९६
रागो दोसो मोहो एए	[श्रा प्र ३९३]	२९४	वग्घमुहम्मि	[उप मा ४७२]	३७
रागो दोसो मोहो दोसा	[यो श ५३]	१९४	वचनादविरु	[ध स ३]	३०४
रागो द्वेषश्च	[अ प्र २२/२]	१९४	वचनादस्य ससिद्धि	[यो वि २३]	१९
रागो द्वेषो	[अ वि १/२३]	१९५	वचनाद्य	[ध वि १/३]	३०४
रागोपहति	[सा सू ३/३०]	२८९	वचनाद्यदनु	[ध वि १/३]	१०८
राजयोग	[शि स ५/१७]	२०३	वचनानुष्ठान	[श्रा वि वृ १/७/१४३]	२३७
राजयोगश्च स	[द स ४३९]	२०३	वचनानुष्ठानगत	[अ सा २०/२३]	३२४
राज्य भोज्य		१६१	वचनानुष्ठानत्व	[ध स टि ३]	२३७
रुजि सम्यग	[द्वा द्वा १८/२०]	३२७	वचनाराधनाद्	[द्वा द्वा २/२४]	५७
रूपिण पुद्		६५	वज्जेह कुसील	[ओ नि ७८५]	२८
रूप्यकच्चोलकस्थेन	[प्र कल्प]	१९०	वत्तक्खा खलु	[क को ७८/९]	१८२
रूव ज्ञाण दुविह		३४१	वत्तक्खा खलु एक्का		१८२

	पृष्ठ
वत्ति पइट्टा	[चे व म ३५] १८२
वत्तिविसेसो	[जीवा ४७] १८२
वत्थभत्तादि	[द वे चू पृ २५५] १३१
वद-समिदी-गुत्तीओ	[स सा २७३] १३
वदनप्रसादादि	[स सि ७/११/३४९] १०९
वदन्ति योगि	[ज्ञाना ४०/१७] २८९
वध-बन्धन	[ध्या दी १०९] ११०
वपन धर्मवीजस्य	[ल वि] ९६
वपु कृशत्वे	[हठ प्र २/७८] २०२
वय-समणधम्म	[ओ नि २] ५०
वय क्रमेणाध्ययन	[द्वा द्वा २/२३] ४४
वयछक्कमि	[आ नि प्रति २७] ३०३
वरगधपुष्प	[पञ्चा २/२५] २८१
वरपुष्पगधअक्खय	[स स ७१] २१०
वल्ली सतरणतर	[व्य सू भा ४/४३२] ३०५
ववहारणय पडुच्च	[धवला ९/४-१-३८३] ११
ववहारसुद्धी धम्मस्स मूल	[श्रा कृ १५९] १४०
ववहाराणुगय	[भा रह २०] ५१
ववहारो पि हु बलव	[प व १०१६] ५१
वशे हि यस्ये	[भ गो २/६१] ३७०
वसही सयणासणभत्तपाण	१३१
वस्तुत प्रीतित्व	[ध स टि गा ३] २३७
वस्तुतस्तु	[यो वासि ४/४०/३०] ३६१
वस्त्वस्त्वविभूतय	[उप सा ४१] २०८
वस्त्वेकमेव	[वि पु २/६/४५] ३०८
वाचको भग	[वि पु ६/५/६८] ३५३
वाचा मनसि	[भ पु १/२/१५९] २४२
वादाश्च प्रतिवादाश्च	[पतञ्जलि] २३
वाम-दक्षिण	[ज स ६] १६८
वामदेवादि	[सा सू १/१५७] ३६५
वामदेवो मुक्त	[म भा शा ३३३] ३६५
वायणा पुच्छणा	[उत ३०/३४] २९८
वासा श्वेतवर्णा	[प्रति क] २०७
वासीचन्दनकल्पत्व	[भ गो ५६] २४०
विकल्पवागुरा	[गु क्रमा ५३] ३३२
विकार खलु	[अभि शा ३/७] २७
विकारहेतौ सति	[कु स १/५९] ९२
विकारानुरूप	[कु मा ५/१३] २९
विवेकमकालाओ पत्तरसयपण्हत्तरी	१५८
विक्षिप्त चल	[यो शा १२/३] ३२४

	पृष्ठ
विगइ विगइ	[नि भा १६१२] ४२
विग्घोवसमिगेगा	[स प्र १९४] २१८
विग्घोवसमिगेगे	[चे व म २१३] २१८
विघ्नजयो	[यो वि १ वृ] ७७
विचित्त बहुय	[नि चू ३/१०] ३७४
विट्ठाण सूअरो	[प व ४३] ११८
विणए ठविज्ज	[उत १/६] २५५
विणओ सव्वगुणाण	[ध र २५] २७०
विणओ सासणे	[वि आ भा ३४६८] ३१३
विणओववेय	[नि चू १३] ३१३
विणओववेयस्स	[नि भा १३ चू] २५६
विणयमूले	[ज्ञा ध १/५] ३१३
विणयाहीया	[वृ क भा ५२०३] २५६, ३१४
वितर्क-विचारा	[पा यो सू १/१७] ६०
वितर्कश्च विवेक	[मो घ १९५/१५] ३२४
वित्तिकिरियाविरोहो	[चे व म ८७६] २०८
वितीवोच्छेयम्मि	[पञ्चा ४/७] २०८
विद्यया अवि	[सि वि ९/१४६] ३५६
विद्यया सह	२४७
विद्या चावि	[ईशो ११] ३७३
विद्याशील	[म भा उ ३८/३४] २७०
विधाप्य विधिना	[ध र क ४७] २०४
विधि-ब्रह्म-लोकेश	[प द्वा ७] १०३
विधिकथन विधि	[अ सा २०/३३] ३२४
विधिना	[ध वि ५/६०] ३०३
विधिना शुचिभूतेन	[ध र क ४८] २१८
विधिनिषेधौ	[ध वि २/३५] २०
विधिनाप्ता	[ल वि] ९६
विनिष्पन्नसमाधि	[वि पु ६/७/३५] ३४८
विपक्षचिन्तारहित	[यो दृ स २१७] ७९
विभज्जवाय	[सू कृ १/१४/२२] ३१
विभवोचित्तमूल्येन	[द्वा द्वा ५/११] १६२
विभावानुरूपा	[ह च १०६] १६२
विमुक्तकल्पना	[यो शा १/४१] ४६
विरक्तस्य	[सा सू ४/२३] २७८
विवर्ती अवि	[द वे ९/१/२१] २७०
विवेकान्यो हि	[यो वा मु १४/४१] १३
विवेकिना विवेकस्य	[त्रि श पु ३/१/९] १६४
विशिष्टविधे	[सा प्र वृ ५७] ६७
विशिष्टविवेक	[आचा पृ १ वृ] ४

विशिष्य मुक्ति	[सुगमा ३/१३]	८३
विशुद्ध सदन	[ध वि ४/२१]	१२०
विशुद्ध दे	[उपमि ८/७२८]	२८९
विशुद्धभावनासार		३२०
विष गरोऽननु	[यो वि १५५]	१५
विषकण्टक	[अ प्र ९/२]	१२३
विषमेरुद्रुल	[आ दि पृ १४५]	१७३
विषयकपाय	[अ सा २०/२२]	३२४
विषयतृडप	[ल वि ४७]	२४६
विषयप्रतिभास	[अ प्र ९/१]	१२३
विषयै कि परि	[अ सार ८/२]	१०
विषाण्यमृतता	[यो वा नि प्र ६७/२८]	३११
विष्कल करणा	[ज्ञाना ४२/७३]	३५३
विस तु पीय	[उक्त २०/४४]	१२
विसयपडिहास	[उप प ३७३]	१२३
विसयप्पगरिसभावे	[पञ्चा ९/४३]	१७६
विसिट्टवन्न	[श्रा दि कृ ३२]	२१५
विसुद्धभावो	[प क भा १७२२]	१५६
विहिणा गुरु	[उप प २७]	२७०
विहितेऽविहिते वा	[द्वा द्वा १८/१९]	३२६
विहिदाणम्मि जिणाण	[प व ७९६]	१२०
विहिपूया साहेइ	[स प्र ७८]	२१३
विहियाणुट्ठाण	[स्त प ३४]	१५७
विहियाणुट्ठाणा	[पञ्चा २/४०]	२५६
विहिसार चिय	[ध र ९१]	१२१
वीतराग स्मरन्	[ज्ञाना ४०/१]	५८
वीतरागहृदि ध्यायन्	[पा च ६/७१९]	५८
वीतरागभय	[भ गी २/५६]	३२९
वीतरागमतो ध्यायन्	[यो सा १/४२]	५८
वीतरागा हि सर्वज्ञा मिथ्या न		२४
वीतरागे श्रुते	[सु च]	१७
वीतरागेषु दित्र	[ध प २४/२३]	१४९
वीतरागोऽनृत वाक्य	[अ उप १/१३]	२४
वीतरागोऽप्यय	[त अनु ८/८०]	३३९
वीतरागोऽस्ति सर्वज्ञ		२३
वृक्षान् छित्त्वा	[प त ३/१०७]	१०२
वृद्धाद्यर्थ	[अ प्र ५/३]	३०२
वृद्धा मातापितरो साध्वी		१२८
वेदाहमेत	[शु य ३१/१८]	३५१
वेद्य सवेद्यते	[यो दृ स ७३]	७१

वेद्यसवेद्यपदत	[यो दृ स ७१]	८६
वेयावच्चेण	[उक्त २९/८४]	१३१
वेलवगाइसु	[पु मा २२६]	१०
वेसकरण पमाण न	[व्य भा २/३०९]	८
वेसाधीवरजूया	[क को पृ ६७/६]	१८०
वेसो वि अप्पमाणो	[उप मा २१]	११
वैज्ञानिकसम्बन्ध	[त चि चूडा १०]	६०
वदल	[स स्म वृ]	३०२
वेपयिकपदार्थेषु	[अ गी २४]	३०७
व्यक्त निर	[द्वा द्वा २/१]	३५३
व्यवस्थातो	[व सू]	३६५
व्याधिं वल्मी		१३९
व्युत्थानसस्कार	[त वे ३/१०-२८८]	२३३
व्रजित्वा वामदिग्भाग		१४५
व्रतस्था लिङ्गिन	[यो वि १२२]	१२८
व्रतेन दीक्षा	[य वे १/९०/२]	२८१
शक्त्यग्र	[द्वा द्वा २९/११]	२६९
शक्नोतीहेव	[भ गी ५/२३]	३१०
शक्रावतारे	[भु सु च]	१८९
शक्रेणापत्ति		३१४
शङ्करो वा	[यो प्र २४]	१०३
शखादि शुचि	[यो शा आ ३/३३/११]	९९
शतश सूत्रधारा	[श ती प्र ९०]	१४६
शनुज्जये कोटि		१७४
शने शनैरुप	[भ गी ६/२५]	३४२
शब्दज्ञानानु	[यो सू १/९]	३६६
शब्दार्थज्ञान	[पा यो सू १/४२]	६०
शमो दम		१२८
शयनासननिक्षेपा	[यो शा १/४४]	४६
शय्यासनस्थो		३१०
शरीरस्य भवेत्	[वा रा अ का ५०/१९]	३१०
शरेण्यो वरे	[जि स ना ९]	३४०
शल्यादिरहितभूमा	[ध स ५९]	१३९
शान्त तथाविधे	[यो स वृ १८६]	३२९
शान्तवरेभ	[यो शा ९/६]	३३८
शारीर मानस	[मूला १६९६/१५१६/१३]	१००
शाश्वतमनन्त	[प्र र २६८]	३४९
शासनसामर्थ्येन	[प्र र १८८]	५५
शासनात् त्राण	[ज्ञानसार २४/३]	५५

	पृष्ठ	
शास्त्र न शास्ति	[म भा म भा ७७/७]	२४६
शास्त्रप्रधाना	[चा सू ८६९]	१९७
शास्त्रयोगस्त्वह	[यो दृ स ४]	१२८
शास्त्रसज्जन	[महो २९५]	३१४
शास्त्रातिदेश	[शब्दका]	१३०
शास्त्राभावे	[चा सू ४७०]	१९७
शास्त्रे पुरस्कृते	[ज्ञा सा २४/४]	५६
शास्त्रे भक्ति	[यो वि २३०]	१४०
शास्त्रकदेशसम्बद्ध	[परा पु]	३
शिरो मुण्डित तुण्ड	[मृ क ८/३]	११
शिल्पिन पूजयेत्	[शि र १३/७९]	१४६
शिल्पिनो मन	[म गा ३]	१६७
शिल्पी न	[म शा ३]	१७०
शीतस्पर्शाष्णकाले		१३९
शीतोष्णकालयो	[ध र क ६८]	२७७
शुक्लचित्तेन यो	[स्क पु मा ४/६]	२१२
शुचिप्रदेशे	[आचारो २/२४]	१३९
शुचिर्वाप्यशुचि	[यो च ८८]	१७३
शुचीना श्रीमता	[भ गो ६/४१]	३११
शुद्धदेशना हि क्षुद्रसत्त्व	[ल वि]	२७
शुद्धप्रेम	[प्रे गो २४२]	३५०
शुद्धसमाचारा हि साधव	[यो वि वृ ४२]	४७
शुद्धा योगा रे	[शा सु ७/७]	७०
शुद्धा हि बुद्धि	[वि शा भ]	९५
शुद्धागमव्यथा	[अ प्र ३/२]	२०७
शुद्धात्मा	[प्रे गो ५३]	३५१
शुद्धो निस्त	[जि स १५]	३५३
शुभ प्रागशुभ पश्चात्	[श सा १/४२]	१४४
शुभाशुभफल	[म स्मृ १२/३]	३६८
शुभकाल	[यो वि ३६२]	२८८
शुश्रूषति विनीत	[द्वा द्वा २९/२२]	२५५
शून्य वक्तु न	[धर्मा]	३५८
शृङ्गारवीरा वीभत्स		२१४
शृणुते सर्व	[वि पु १/५८]	२६८
शैली दारुमयी लाही		१९१
शाचमाभ्यन्तर	[द. स्मृ]	२८६
शाच नाम	[शा उप १/१]	२८६
शाचमिन्द्रिय	[म उप २/२]	२८६
शाचे यत्न	[ना पु १/२७/८]	२८६
शार्य तेजो		१२८

	पृष्ठ	
श्रद्धा तुष्टि	[का प्रे ६३१ वृ]	१२९
श्रद्धा निजो	[ल वि ८२]	२१३
श्रद्धा भक्तिरलोलत्वं		१२९
श्रद्धालेशान्	[यो वि ८३]	३३०
श्रममविचिन्त्यात्मगत	[तत्त्वा का ३०]	३०
श्रयते सुवर्ण	[यो गा १२/११]	२९२
श्रावकधर्म	[ल वि ७०]	२८२
श्रावका केचित्	[वृ क भा १७९२ वृ]	१८९
श्रीमच्छासन	[उ त २/५]	१४९
श्रीमज्जनगृहे	[उप त २/५]	१४९
श्रीवर्धमान ।	[च म्त्तो २४]	२१४
श्रुतज्ञानात्	[व क ल ९/१०५०]	२६५
श्रुताभावेऽपि	[यो स ५४]	९४, २५२
श्रुत्वा स्पृष्ट्वा	[महो ४/३२]	२३३
श्रेयान् द्रव्य	[भ गो ४/३३]	२२८
श्लिष्ट स्थिर	[यो शा १२/४]	३२४
सर्वहितावहा	[गु त वि १/३९]	२६६
म एव ग्रह	[ल वि प ८६]	२७१
स एव पण्णे	[प सू ४/८]	२८७
स चासा प्रभव	[पो ३/२ यगाभद्र टी]	६६
स नु दीर्घकाल	[पा यो सू १/१४]	६०
म तु भवति दरिद्रो	[व. श ४९]	१२५
स धर्मदेशनायोग्यो	[ध स १८]	२६
सख्याया	[पाणि ५/१/५८]	२
सघयणरुत्व	[वृ क भा ११९८]	३३९
सजोगसिद्धी	[वि भा ११६५]	३७३
सज्ञादिपरिहारेण	[यो शा १/४२]	४६
सज्ञायते	[स्था वृ]	१२४
सतपि वज्र	[स्त प १९९]	१२०
सतगुणासणा	[नि भा ५४२९]	१७
सतस्स सरुवेण	[प व १०७३]	२०
सतासत जीवे	[प व १०७२]	२०
सथार-सेज्जासणमित्त		४०
सन्यासो निर्मल ज्ञान	[र गा ८/५]	१२
सपइ दुसमसमए दीसइ थोवो		१०९
सपुण्णेहि	[उप प ८६०]	२५९
सपुत्रचदवयणो	[उप प ८९]	३३७
सलगमाण	[वि वि ८/१०]	२२०
सवत्सर कृताभ्यासो	[यो शा १२/१४]	५०
सवरियासवदारा	[आ नि १४६५]	३३२

		पृष्ठ			पृष्ठ
सविग्गभाविआण	[बृ क भा १६०७]	३७	सत्त पिडेसणाओ	[नि चू ५२४१]	४१
सविग्गो गीय	[पु मा २०]	३७४	सत्तरसभेयभिण्णा	[स प्र ४६]	२११
सविग्ग सवृतो	[ज्ञाना २८/२१]	३३२	सत्तीए सघपूआ	[स्त प २५]	१९८
सविग्ग सवृतो	[ज्ञाना २८/२१]	३३१	सत्तेसु ताव	[यो श ७९]	११०
सवेगेण भाविअ	[पु मा १२०]	२८२	सत्त्वेषु मैत्री गुणिषु प्रमोद		११०
सवेगेण अणुत्तर	[उत्त २९/१०]	२१४	सत्त्ववृत्ति	[यो दृ स १७५]	२३९
सवेदनी च	[प्र र १८३]	२५	सत्य ज्ञान	[तै आ २/१]	२०३
ससट्ठमसस	[प्र सारे ७३९]	३०१	सत्य ज्ञान	[तैत्ति ३/१/१]	३४४
ससारगिम्ह	[पु मा ९८]	८५	सत्य ब्रह्म तपो		२०३
ससारदुक्ख	[बृ क भा ११३५]	२७	सत्यमेक	[वा रामा १४/७]	२०३
ससारदोष	[ना प ६/२४]	२७८	सत्यमेव	[श प ब्रा २/१/४/१०]	३५१
ससारमूल	[भ प प्र ५९]	८५	सत्यमेव	[श ब्रा २/१/४/१०]	२०३
ससारसागरमिण	[उप मा ५२१]	१३	सत्या चास्या	[ल वि ४७]	२५३
ससारादस्य	[यो बि ३४१]	३०३	सत्याञ्चास्या	[ल वि ४७]	३७१
ससाराम्बोधिबेडा	[उप मा ४०]	२०८	सत्येनोत्प	[म भा शा १७/१०१]	२४२
ससारिषु हि देवेषु	[यो दृ स १९१]	१९४	सदनुष्ठान हि	[प सू वृ ४/२]	२४१
संस्कृते तुलिते	[शि र १२२/२०७]	१८६	सदसदविसेसणाओ	[वि आ भा]	२४६
सइ अपमत्तया	[प व १०७२]	२०	सदसेण धवलवत्थेण	[प्र समु]	१९०
सइ भुज्जइत्ति भोगो		१६९	सदातन सदाशिव	[सि स ना २]	३५३
सइ सव्वत्थाभावे	[स्त प १३९]	२२४	सदावगाह्य	[लि पु ८/३५]	२८६
सकल निष्कल	[ऋ म स्तो १९]	३५३	सदाशयेनानुगत	[द्वा द्वा २/२३]	५०
सकामा सरामा समाना		१९४	सदाशिव	[यो दृ स १३०]	३५३
सखासनवृत्ति	[म ब्रा १/१]	३३२	सदाशिव पर ब्रह्म	[यो दृ स १३०]	१०४
सङ्गत्याग कषा	[त अनु ३/१]	३३२	सदाशिवाय	[श स्त ६]	३५३
सचित्तदव्वमुज्झण	[ल चै भा २०]	२१०	सद्दुज्जु	[आ नि ७८९]	२४१
सचित्ताण दव्वाण	[व्या प्र २/५/१०९]	२१०	सद्धा परम	[उत्तरा ३/९]	२७२
सच्चप्पभावओ	[स प्र ५/५६]	२२७	सद्धि कल्याण	[यो स वृ २१९]	२००
सच्चित्त जमचित्त	[प व ७४३]	४१	सन्तापनादि	[यो बि १३३]	४०
सच्चिदानन्दरूप	[रुद्रह २६]	३४३	सन्तोषो गुरुशुश्रूषा		१०३
सच्चेष्टितमपि	[यो बि १४८]	१७	सन्नाचरण	[व्य भा]	१९१
सज्झाएण	[उप मा]	२९०	सन्मृत्तिकाऽमलशिलातल	[उप त र पृ १३६]	१७६
सज्झाएण	[उत्त २०/२९]	२९९	सप्तदश	[श्रा दि कृ २२४]	१५२
सज्झायज्झाणनिर	[नि चू भा ३ पृ २४५]	२९०	सम काय	[भ गी ६/१३]	३३३
सज्झायज्झाणस	[उत्त १८/४]	२९०	समए ति विहा	[नि चू भाग-३/पृ ५०५]	२९०
सज्झायतव	[द वै नि ३६६]	२९०	समण सजय दत	[ओ नि भा ८६]	१४४
सज्झायार्हसतो	[प व ९०२]	३१४	समणीय पि	[उप प २८]	२६
सतत वासित	[ध स]	११०	समणोवासगा	[व्या प्र १७/२]	५४
सता हलघ्या	[त्रि श २/३/९३]	४९	समत्त्व	[म भा शा २६/२८]	३००
सति हि देवद्रव्ये	[स स ६६ वृ]	१५१	समभावो सामा	[पञ्चा ११/५]	३०२
सत्कर्तव्यो	[प्रे गी ५१२]	३२०	समयभणिण विहिणा	[पु मा २६]	२४७

पृष्ठ

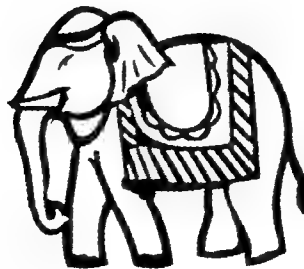
सव्वत्थ अपडिबद्धा	[पचा ११/४२]	१४, ३०४
सव्वत्थ उचियकरण	[पु मा १११]	१०९
सव्वत्थ एव	[नि भा ४१९२ चू]	१२१
सव्वत्थ पवत्तण	[यो श ३४]	३०३
सव्वत्थामेण तहिं	[प क भा १५७२]	१००
सव्वपाण	[उत्त सू २८/१७]	१०८
सव्वसुरा जइ	[आ नि ५६९]	३३९
सव्वा वि य पव्वज्जा	[पञ्चा १६/४८]	९४, २७७
सव्वाण वि सुद्धीण मणसुद्धी		२३६
सव्वासु वट्टमाणसु	[स प्र ४०]	३३२
सव्विड्ढीए सव्व	[औप ३१]	२११
सव्वसमणा मोहस्सेव	[क प्र उप ३]	७०
सव्वे जीवा वि		२५८
सव्वे पि उ उस्सग्ग	[प व २००५]	४८
सव्वे वि य	[आ नि ११२]	२४४
सव्वेसि जीविय पिय	[आचा १/२/३]	२२२
सव्वेसु वि खे	[जीवा ४८]	१८२
सव्वोवयारजुत्ता	[चै व म २१२]	२११
सव्वोवयारपूया	[स प्र १८८]	२११
सह फलेन	[सूत्र वृ १/८/२२]	९
सहज तु मल	[यो वि १६४]	३६१
सहजानन्दता	[यो सा ३/१५]	३४१
सहस्र तु सम्मताद्रौ		१७४
सहिष्णो प्रयोगे	[ध बि ३/९]	३९
सा इह परिणय	[स्त प १५६]	१५७
सा च पञ्चोपचारा	[द्वा द्वा ५/२२]	२०९
सा च सवेगकृत्	[ध स १९]	३१
सासिद्धिकमिद	[यो वि २७५]	३६२
सातिचाराद	[द्रव्य स वृ गा ८]	३११
सात्त्विकी राजसी	[विचा]	२२१
साधारणो धर्म	[का प्र सू १५४/१०१]	१०
साधुनिन्दया	[आचा वृ १/१/१३]	१७
साधू चेइए वा	[नि भा १४/३/४७२ चू]	१५३
सानुबन्धसु	[ध बि ८/२४]	१२२
सामाइयसजए ण	[व्या प्र २५/७/१८]	४५
सामान्यदेव	[यो वि वृ ११९]	२६७
सामान्योक्तो विधि	[द शु प्र]	२२
साम्प्रतनु	[द्र स वृ त्ति]	१९१
सार तदेव सार नियुज्यते	[उत्त २/११०]	१४९
सारङ्गी सिंह	[ज्ञाना. २४/२६]	७८

पृष्ठ

सारा पुण थुइथोत्ता	[पञ्चा ४/२४]	२१७
सालवणझाणा	[स प्र १२६]	३४२
सावओ को वि	[बृ क भा चू १७९२]	१८९
सावज्जजोग	[पु मा ११४]	२८२
सावज्जजोगपरिव	[उप मा ५१९]	३२३
सावज्जजोगविरई	[स सा अ ९]	२८२
सासणगरिहा लोए	[पञ्चा ७/१२]	१३९
सासयवुद्धी वि	[स्त प १६]	१४८
सासयसुक्खो	[श्रा प्र ३८९]	३५७
साहति अ फुड	[उप मा ४७१]	३७
साहम्मियम्मि पत्ते नियगेहे		१०६
साहारणो	[पो श ८१]	३०२
साहुणा सागरो इव	[द वै चू]	९२
सिंहगिरिसुसीसाण	[उप मा ९३]	५०
सिंहासणे निसन्नो	[चै महा ८४]	३३७
सिंहासननिषण्ण	[यो शा ९/४]	३३८
सिअ पूआउवगारो	[प व १२७१]	२२२
सिक्खादुगमि	[वि वि १२/५]	२५४
सिद्धत्ययदहिं	[पञ्चा ४/१५]	२०८२९
सिद्धयन्तरस्य	[यो वि २३३]	७८
सिद्धवेयावच्चेण	[व्य सू]	१३६
सिद्धस्स	[वि वि २०/६]	३५३
सिद्धान्तो नाम	[च स ३/८/३७]	४
सिद्धिस्तात्त्विक	[द्वा द्वा १०/१४]	७९
सिद्धे नो चरिती	[व्या प्र]	१४
सिद्धे नो भव्वे		३५३
सिद्धयन्तर न	[यो वि २३४]	७८
सिद्धयन्तराङ्ग स	[यो वि २३५]	७८
सियविणि अरुण	[वा सा १/५]	१३९
सीलधम्म	[पु मा]	१०८
सीलेह मखफलए	[बृ क भा १८१०]	१००
सुअ मे आउस्सतेण	[आचा १/१/१]	४९
सुअधम्मस्स परिवक्खा	[प व १०६७]	४३
सुइणा य दव्व	[क को पृ ९१/३]	२१२
सुख च दु खञ्च	[महा भा उ ३६/४७]	९२
सुख दु खा	[भाग ११/१९/४२]	३५७
सुखचिन्ता	[द्वा द्वा १८/३]	३०५
सुखमात्य		३५८
सुखासनसमासीन	[यो शा ४/१३५]	३३२
सुखासिकाभिर्विधिषा	[श. ती प्र ८९]	१४६

		पृष्ठ			पृष्ठ
स्नात्र-विलेपन	[पू प्र १८]	२११	स्वाध्यायप्रवचना	[तै उप १/११/१]	२९०
स्नात्रैश्च	[आचारो २/३५]	२११	स्वाध्याययोगस	[वि पु ६/६/२]	२९०
स्नान मौनो	[या व प्रा ३१३]	१०२	स्वाध्यायादि	[यो सू २/४४]	२९९
स्नान विलेपन	[दे च ८९]	२१६	स्वाध्यायाद्	[त अनु ३/७]	२९०
स्नानमुद्धर्तनाभ्यङ्ग		२२६	स्वाध्यायाद्योग	[वि पु ६/६/२]	३०१
स्पृष्ट	[आचारो २/३३]	२०७	स्वाध्याये नित्य	[म स्मृ ३/७५]	२९०
स्पृहाविमुक्तो	[अ तत्त्वा ६/१०]	२९०	स्वान्वयपरि	[श्रा ध वि ७ वृ]	१२८
स्फटिको बहुरूप	[यो प्र ३५]	१०३	स्वाशयश्च	[द्वा द्वा ५/८]	१४७
स्याज्जङ्घ	[यो शा ४/१२५]	३३२	स्वे स्वे कर्म	[भ गी १८/४५]	३७३
स्यात् मतावेश	[वै क ल ९/१०५०]	२६६	हय नाण	[वि भा ११५९]	३७३
स्याद्वादेन वस्तु	[प्र श वृ २१]	३१	हरिरुण य परदव्व		२०८
स्वतन्त्रनीति	[यो वि २५२]	११४	हस्तामात्र खनित्वा		१३९
स्वदेह मनाक्	[द्वा द्वा २८/१५]	४५	हस्तात्	[आचारो २/३२]	२०७
स्वधर्मे स्थिरता	[महा भा व ३१९६]	९२	हस्तात् प्रस्खलित	[पू प्र १२]	२०७
स्वपरोपकारकरण	[अ प्र ७/१ वृ]	२२९	हिसिज्ज न	[उप प ८६५]	२६२
स्वप्राप्तधर्म	[यो वि १ वृ]	८९	हिअ-मिअ	[द वै नि ३३३]	२९८
स्वय ज्योति		३५६	हियाहारा	[पि नि ६४८]	७७
स्वयज्योति	[अ ना स २/४]	३५०	हीनगुणाद्वेषा	[यो वि वृ १]	७४
स्वयमसदाचारम	[ध वि वृ २/२१]	३७	हेऊदाहरणासभवे	[ध्या श ४८]	२४
स्वरूप वीतरागत्व	[यो सा १/३९]	१९४	हेतु-कर्तु-करण	[सि हे २/२/४४]	८०, १९३
स्वर्गस्तस्य	[उप सा ४२]	२०८	हेमादिना विशेष	[द्वा द्वा ५/१५]	१७३
स्वर्गे यान्ति यदि त्वया		१०२	होति अकाल	[उ प ४३१]	११७
स्वर्णोपवीत	[श ती प्र २/१५६]	१४७	होइ दढ अणुराओ	[श्रा प्र ५]	९४
स्वल्पकालमपि	[ल वि पृ ११६]	३२०	हृदि स्थिते च	[ध वि ६/४८]	५७
स्ववित्तस्थे	[द्वा द्वा ५/१४]	१७१	हीस्तथा	[ना परि ४/१२]	३०४
स्वस्वदर्शनरागेण	[यो सा २/३५]	३६९	उ० नमो भगवते	[श स्त ६]	३५३
स्वाद्भ्रम्ल	[च स १/६६]	२९			

परिशिष्ट - ७

योगदीपिकायां कल्याणकन्दल्यां च स्पष्टीकृताः पदार्थविशेषाः

	पृष्ठ		पृष्ठ		पृष्ठ
अकरणनियम	१०२	अर्हद्ध्यानम्	३३७	ओघसज्ञा	१२४
अकामपापप्रवृत्ति	८६/८७	अवसरापेक्षिवधक	५	औचित्य	९१/१२७/१७५/२७३
अकालप्रयोग	११७	अविनीत	२६९	औत्सुक्य	७५
अक्षयनीवि	१५१	अव्यत्याग्रेडित	२१५	औदार्य	९०
अखेदोपाय	३२०	अस्खलन	२१५	कञ्चुकत्याग	१०
अङ्गत्वम्	२८३	अहिंसा	५२	करणसप्तति	५०
अज्ञानम्	२४६	आक्षेपणी कथा	२५	करुणा	१०८/११०/३०६
अतिदेश	१३०	आगम	१९/२०	कर्म (अदृष्ट)	३६०/३६७
अतिपरिणत	२६	आगमपरिणति	१२२	कर्मकाय अवस्था	३३७
अतिशय	३३६	आगमवाद	२३/३१	कषपरीक्षा	२०
अद्वेष	३७१	आगमसमोह	१०३	कषायमूढ	१०७
अध्यात्म	१२६	आज्ञायोग	२९७/८	कायपात	८६
अध्यारोप	११९	आत्मदूषण	१९४	कायोत्सर्ग	४२/३३२
अनतिसन्धान	१४७	आत्मनानात्वम्	३६४/३६५	कारणसमवायस्थापनम्	११७
अनाभोगद्रव्यस्तव	१३०	आत्मपरिणतिज्ञान	१२३	कालक्रम	३११
अनित्यदेशना	३७	आधाकर्म	४१	कालस्वरूपम्	११८
अनिश्राकृतचैत्य	१५२	आनन्दयोग	२०३	कालौचित्य	१६२
अनुबन्ध	२१९	आसङ्ग	३२८	काष्ठपरमाणु	१४४
अन्तरायहेतु	१५८	इष्टदेवार्चन	१३०	काष्ठानयनविधि	१४३
अन्यमुत्	३२६	ईर्यासमिति	४३	कुलयोगी	३१२
अपरतत्त्वम्	३३७-८-९	ईश्वरपूजनम्	२०९	कुशलधर्म	१०२
अपरिणत	२६	उत्थानम्	३२२	कुशलाशय	१४१
अपवाद	२२	उत्सर्ग	२२	कुशलाशयवृद्धि	१४८
अपुनर्बन्धक	८५/११४/१२७	उत्सर्गपवादतुल्यता	१००	कुशील	२८
अभिगम	२०९	उदात्त	३२९	कूटस्थ	२१
अभिग्रह	४१	उद्वेग	३२१	कूपोदाहरणम्	१००/२२३
अभिव्याप्ति	२९८	उन्मनीभाव	२९०/३४१	कृच्छ्रतप	४०
अभ्यास	३००/३११	उपधि	४०	कृतकृत्यता	३४१
अभ्युच्चय	११६	उपेक्षाभावना	१०९/११०/३०७	क्रमिकशुद्धि	३२४
अमिलित	२१५	ऐदम्पर्यशुद्धि	२४	क्रियाकारणता	८२
अर्थसमाजसिद्ध	३६४	ऐदम्पर्यार्थ	२६२	क्रियानय	३७३
अर्हद्रूपम्	३३९	ओकार	१७२	क्रियावञ्चकयोग	२००

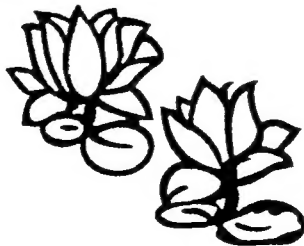
पृष्ठ	पृष्ठ	पृष्ठ
क्रीडनक १६९	जिनगृहाधिकारी १३७	दारुदोष १४४
क्रोध १०६	जिनध्यान ५८/६०/६१/३३७	दीक्षा २७७
क्षमा २४२	जिनबिम्ब १६१	दीक्षाविधि २८१
क्षमातिचार २४४	जिनभवन १३६	दृष्टिसमोहाश्रव १०५
क्षेप ३२२	जिनाज्ञा ५२	दृष्टिसम्मोह ९९
खेद ३१९/३२०	जिनालयफल १३६/१४४/१४९/१५०	देवतासन्निधान १८३/१९४
गन्ध २०७	जिनालयभूमि १३९	देवसमोह १०३
गम्भीरदेशना ३६	जीर्णोद्धार १५३	देशनायोग्य २६/३८
गम्यागम्यविवेक ९८	ज्ञानक्रियासमुच्चय ३७३	देशनाविधि ३६
गाम्भीर्य ९२	ज्ञाननय ३७२	देशविरतिपरिणाम १५८
गुडजिहिकान्याय १७७	ज्ञानयोग २०३	दौहद १६९
गुणदोषबलाबलम् ३२४	ज्योति स्फुरणम् ३४३/३४८/३५०	द्रव्यशब्दार्थ १७६
गुणातीत ३५७	तत्त्वकाय अवस्था ३३७	द्रव्यसम्यक्त्वम् ७
गुरु २५/४९/९०/२४९	तत्त्वसवेदनज्ञान १२३	धनसार १५०
गुरुपारतन्त्र्य ५०	तत्त्व्यता ५९	धर्म १४/१०८/१७७/२१३/३०५
गुरुपूजन १३१	तथाभव्यत्वम् ३६२	धर्मकाय अवस्था ३३७
गुरुभक्ति २५५	तदञ्जनता ५९	धर्मदेशक २७/३१/६२
गोत्रयोगी ३१२	तप ४०/२८६	धर्मध्यानभेद २९१
गौणफलम् १७८	तरकाण्ड १५४	धर्मनिमित्त १५५
ग्रन्थि ११	तात्त्विकधर्म १३३	धर्मलक्षण ६५/६६/६७
ग्राह्यदोष १३३	तामसी पूजा २२१	धर्मस्थान ७३
चरणसप्तति ५०	तारकनिरीक्षणम् ३४२	धर्मार्थिता ३५/३९
चान्द्रायणतप ४०	तीर्थकृत्वलाभ ३४०	धर्मरुचि १०५
चारित्र १४	तीर्थङ्करदेशना ३१	धीर ९२
चारिसञ्जीवनीदृष्टान्त २६७	तृष्णा ९८	धैर्य ९२
चित्तचातुर्विध्यम् ३२४/३४१	तेजोलेख्या २८७	ध्यानकाल ३३१
चित्तपञ्चविधत्वम् ३४१	त्याज्यगुण १३३	ध्यानक्रम २९०
चित्तपात ८६	त्रिकालपूजा २०७/२०८	ध्यानफलम् २९०
चिन्ताज्ञानम् २६०	दल १४२	ध्यानम् ५८/२८८
चैत्यवास्युपदेश १५०	दाक्षिण्य ९२/९३	ध्यानयोग २०२
छेदपरीक्षा २०	दानगुण १२८	ध्यानविधि ३३१/३३२
जनप्रियत्व ९५	दानदूषण १२९	ध्यानसामग्री ३३२
जनप्रियत्वलाभ ९६	दानभूषण १२९	ध्यानस्थानम् ३३१
जातिव्यापार १२८	दानमाहात्म्य १२९	ध्यानाधिकारी २९०
जिज्ञासा ३७१	दानविधि १२९	ध्यानासनम् ३३२

पृष्ठ	पृष्ठ	पृष्ठ
ध्येयप्रकाश ३४१	पुद्गलपरावर्त ११६	वालता ३७
नालप्रतिबद्ध ३०५	पूजाद्वैविध्य १४९	विम्बकारणविधि १६२
नित्यदेशना ३७	पूजाधिकारिता २२७	विम्बपञ्चक १६२
निरनुबन्धी दोष १२१/१५५	पूजापुष्पविचार २०७	विम्बमान १७३
निरपेक्षवृत्ति ३१८	पूजाप्रकार २०९/२१०/२११	विम्बलक्षण १६८/१६९
निरालम्बनयोग ३१७/३४५	पूजाफल २०८/२११	विम्बाष्टक १९०
निर्गुणध्यानम् ३१८	पूजावद्यविचार २२९	बीजदाह ११५
निर्मलबोध ९४	पूजावस्त्रविचार २१२	बीजन्यास ९६/३११
निर्वेदनी कथा २५	पूजाविधि २१२	बीजाधान ६१
निश्चयलक्षण ६६	पूजोचित्य २३०	वृहत्तमत्वम् ३४४
निश्चयव्यवहारानुबोध १७४	पूज्यताप्रयोजक २२५	बोध ३७१
निश्चकृतचैत्य १५२	पोष्यवर्ग १२८	बोधिनिमित्त १६१
निष्किञ्चनत्वम् २८६	प्रकरणम् ३	बोधिलाभ ३२/१४१
निष्पन्नयोगी ३१२	प्रणव १७२	ब्रह्मचर्यम् २८७
नैश्चयिकप्रतिष्ठा १८४	प्रणिधानम् ७२/३२०	ब्रह्मतत्त्वम् २०३/३४४/३५१
न्याय १२८	प्रतिकार २९	ब्रह्मविहार ११०
पण्डित ३/७/२४	प्रतिपत्ति ३७२	ब्रह्मार्पणम् ३३३
पदस्थध्यानम् ३३८	प्रतिबन्ध १२३	ब्राह्मण १०९
पदार्थ २६२	प्रतिवस्तूपमा १०	भगवत्प्रसाद २२५
परतत्त्व ३४३	प्रतिष्ठाकारक १८९	भगवत्साक्षात्कार ५९
परतत्त्वदर्शनम् ३४४/३४८	प्रतिष्ठात्रैविध्य १८१	भगवन्माहात्म्यम् ५७
परमादर २५७	प्रतिष्ठाविधि १९८/१९९	भवान्तरनिर्णय ४७
परमानन्द ३५६	प्रतिष्ठोत्तरविधि २०४	भावनाज्ञानम् २६१
परलोक २३	प्रत्ययत्रिक १४५	भावहिंसा १५६
परिणत २६	प्रमार्जनम् ४२	भिक्षाटनम् ३०२/३३१
परिणाम २१/३५९	प्रमोद १०९/३०६	भूमिशल्य १३९
परोपकार ७/३२	प्रवचनमाता ४५/४६	भूमिशुद्धि १४०
पर्यङ्कवन्ध ३३२	प्रवृत्तचक्रयोगी ३१२	भोगोपभोग १६९
पात्रैषणा ३०१	प्रवृत्ति ७४/३७२	भ्रमरकीटन्याय ३४१
पापजुगुप्सा ९३	प्रव्रज्या ९३	भ्रान्ति ३२५
पापसूदनतप ४०	प्रातिभज्ञानम् ३४२	मण्डूकचूर्णन्याय ३०४
पिण्डैषणा ४१/३०१	प्रातिहार्यम् ३३७	मध्यमबुद्धि ३/६/१८
पीडापरिहार १४०	फलावञ्चकयोग २००/३४२	मन्त्र १७२
पुण्यावश्यकता ६९	बहुश्रुत ३७४	मन्त्रयोग २०२
पुण्योपाय १११	बाल ३/१३	मर्यादा २९८

पृष्ठ	पृष्ठ	पृष्ठ
मल ६८	लक्षणव्युत्पत्ति ६५	व्रत १०२
महत्त्व ९०	लययोग २०३	शकुन १४४/१४५
महादान १२८	लोकपक्ति ९६	शरदृष्टान्त २६३
महानिर्जराकारणम् २५४	लोकसज्ञा १२४	शल्योद्धार १३९
महापूजा १३०	लोकोत्तरतत्त्व ११४	शान्तरस ३२९
महावाक्यार्थ २६२	लोच ३८	शासनमालिन्य १६
महाव्रत १०२	लौकिकानुष्ठान १३०	शास्त्र २४/५५
मिथ्याचार ११	वचनोपयोग ५६	शास्त्रयोग १२६
मिथ्याश्रवणम् २४६	वस्तुस्वरूपम् ३०७	शास्त्रादर १४०
मीमांसा ३७१	वस्त्रैषणा ३०१	शिल्पिद्रव्यार्पण १६२
मुक्ति २१/७१/३५७	वाक्यार्थ २६२	शिल्पिलक्षण १६२
मूलाधानम् ३११	विकल्प ३६६	शिष्टाचार १९७
मृत्युघ्नतप ४०	विक्षेपणी कथा २५	शुक्लधर्म ३०८
मैत्री १०८/३०६	विघ्नजय ७६/७७	शुक्लध्यानम् २९१
मैत्र्यादिफलम् ३०८	विघ्नबल ७७	शुक्लवित्त २१२
यज्ञहिंसा १०१	विघ्नविभाग ७८	शुक्लाभोग ३४१
यतना(जयणा) १५६	विचारणा ३१४	शुक्लाहार ३०२
याग १४९	विज्ञ १०९	शुद्धदेशना २७
योग ३००	विधि-निषेध १४१/१५६	शुद्धपूजा २०७
योगचिह्नम् ३१०	विधि १२०	शुद्धवासना ३०९
योगत्रिक ३१४	विधिमीमांसा १२१	शुद्धिर्त्रैविध्यम् १७५
योगप्रयोगाधिकारी ३१२	विनय २५६/२९६/२९८/३१३	शुश्रूषा ९४/२५३
योगबीजशुद्धि १२५	विनयकारणम् ३१४	शोकसज्ञा १२५
योगभ्रष्टत्वम् ३११	विनियोग ८१	शौचम् २८६
योगहेतु ३२३	विपरिणतान्वय १७७	श्रद्धा २४/२१३
योगाधिकार २९९	विमुक्तिरस ८३	श्रवणम् ३७१
योगाधिकारी ११६	विवेक ४	श्रवणयोग्य २४८
योगिचित्तम् ३०९	विषयप्रतिभासज्ञान १२३	श्रवणविधि ४७/४८/२४८
रसनवक २१४	वीतरागकरुणा ३०९	श्राद्धकर्तव्य १५८
रसेन्द्रवेध १९६	वेद्यसवेद्यपद ७१	श्रुतज्ञानम् २५७/२५८
राजयोग २०३	वैज्ञानिकसम्बन्ध ६०	श्रेष्ठदान १२९
राजसी पूजा २२१	व्यन्तराधिष्ठान १६१	सद्य १२१
रूपस्थध्यानम् ३३८/३४१	व्यवहारप्रतिष्ठा १८५	सन्यास १२
रूपातीतध्यानम् ३१७/३३७/३३८	व्याख्या २	सयम २८६
रोग ३२७	व्याख्यानभूमि १५१	सविग्नपाक्षिक १८

	पृष्ठ		पृष्ठ		पृष्ठ
सवेग	२१४	सर्वज्ञ	२३	मुमाधुस्वरूपम्	१४/२९२
सवेदनी कथा	२५	सर्वज्ञसिद्धि	१२६	सूत्रोच्चारदोष	२१५
सगुणध्यानम्	३१८	सर्वमङ्गला	२१८	सेवार्धर्म	१३१
सत्पुरुष	९२/१६५	सर्वसिद्धिफला	२१८	स्तोत्रपाठविधि	२१५
सत्यम्	२८६	सावृतसत्त्वम्	३६१	स्तोत्रपूजा	२१३/२१४
सदनुष्ठानलक्षण	१३०	सात्त्विकी पूजा	२२१	स्तोत्रपूजाफल	२१६
सदन्धन्याय	३९	साधुगुण	३०३	स्नानविधि	२२४
सदन्धन्याय	२७९/३१८	साधुनिन्दा	१७	स्पर्श	२९१
सद्योगावञ्चकयोग	२००	साधुवर्मति	१५३	स्पर्शफलम्	२९२
सप्तविधशुद्धि	२०८	साध्वाचार	४३	स्याद्वाद	३६४
समन्तभद्रा	२१८	साध्वाचारपालनहेतु	३०२	स्वप्न	३३०
समरसापत्ति	५८/१९२/२१७/३५६	सामर्थ्ययोग	३६५	स्वाध्याय	२९८
समरसीभाव	६०	सामायिकम्	३०२	स्वाध्यायोद्यम	२९९
समाधि	६०/३० ९	सिंह-श्वेदाहरण	८५	स्वाशय	१४७
समाधियोग	२०२	सिद्धि	७८	हठयोग	२०२
समापत्ति	१८४/१९२	सुखम्	८८/३०९/३५७	हिंसा	५२
सम्यक्त्वलिङ्गम्	१०९/२५२	सुनय	१५५		
सम्यग्दर्शनलाभ	२७२	सुवर्णघटन्याय	८०		

परिशिष्ट - ८ षोडशक स्वाध्यायानु उत्तरपत्र

जन्म २५. सन्तारगञ्ज ज्ञान 'डार
ष य पु र

षोडशक - १ [B] १-A, २-D, ३-F, ४-C, ५-J, ६-H, ७-I, ८-B, ९-E, १०-G

[C] (१) मिथ्याचार, (२) कार्य, काराण, (३) पडित, (४) श्रोता, (५) कुशीलता, (६) आगम,
(७) साध्य, (८) स्निग्धपदार्थ, (९) बोधि, (१०) अतिपरिणामी

षोडशक - २ [B] १-F, २-G, ३-B, ४-E, ५-A, ६-J, ७-I, ८-C, ९-D, १०-H

[C] (१) पापदेशना, (२) सर्वज्ञदर्शन, (३) आगम, (४) साधु, (५) जिनवचन आराधना, (६) सर्वज्ञ,
(७) तात्स्थ, तदजनता, (८) मध्यम, (९) भगवान, (१०) शास्त्र

षोडशक - ३ [B] १-J, २-I, ३-H, ४-E, ५-G, ६-८, ७-A, ८-B, ९-D, १०-F

[C] (१) विमुक्तिरस, (२) सिद्धि, (३) उ, (४) मन, (५) कार्य-काराण, (६) परिणाम, (७) चेष्टा,
(८) औत्सुक्य, (९) समकित, (१०) शुद्धि-पुष्टि

षोडशक - ४ [B] १-I, २-J, ३-A, ४-G, ५-F, ७-C, ८-B, ९-D, १०-H

[C] (१) प, ४, (२) निर्भयता, (३) पापोद्देश, (४) शुश्रूषा, (५) परिणाम, (६) भगवान्,
(७) भूत, (८) दक्षिण्य, (९) विषयतृष्णा, (१०) प्राथमिक

षोडशक - ५ [B] १-E, २-F, ३-A, ४-G, ५-B, ६-C, ७-D, ८-J, ९-H, १०-I

[C] (१) अध्यारोप, (२) गुह्यपातत्रय, (३) घटतो, (४) सर्व, (५) आत्मपरिणतिवाणु, (६) पोष्यवर्ग,
(७) अविधिसेवन, (८) सज्ञा, (९) विवेक, (१०) निर्विघ्नता

षोडशक - ६ [B] १-F, २-A, ३-G, ४-E, ५-D, ६-B, ७-C, ८-J, ९-H, १०-I

[C] (१) समीपवर्ती लोको, (२) अयोग्य, (३) अनधिकारी, (४) व्याख्यान, (५) शुभ अध्यवसाय
(६) उ, (७) देव, (८) नथी, (९) अन्यथासिद्ध, (१०) न्याय

षोडशक - ७ [B] १-I, २-G, ३-F, ४-J, ५-H, ६-C, ७-B, ८-E, ९-A, १०-D

[C] (१) आनुषंगिक, (२) तुरत, (३) चित्तकलेश, (४) नमः (५) परमात्मा, शिल्पी, (६) विपरिणत,
(७) वैभव, (८) काराण, (९) उपभोग, (१०) भावविशुद्धि

षोडशक - ८ [B] १-G, २-D, ३-A, ४-F, ५-B, ६-C, ७-E, ८-H, ९-I, १०-J

[C] (१) जिनप्रतिमानिमार्ग, १०, (२) उ, (३) अर्थानुसारी (४) गौण, (५) माता-पिता,
(६) उ, (७) वीतराग, (८) २१, (९) भद्र, (१०) ममत्व

षोडशक - ९ [B] १-E, २-H, ३-A, ४-I, ५-C, ६-D, ७-F, ८-G, ९-B, १०-J

[C] (१) ११, (२) देश, (३) सवेग, (४) सर्वसिद्धिद्वारा, (५) ११, (६) काययोग, (७) पुण्य,
(८) सद्गुरुज्ञान, (९) परम श्रावक, (१०) वचनयोगप्रधान

षोडशक - १० [B] १-F, २-E, ३-A, ४-B, ५-G, ६-H, ७-I, ८-D, ९-C, १०-J

[C] (१) वचन, (२) धर्म, (३) भावना, (४) विषयतृष्णा, (५) प्रथम, (६) वचन, (७) थोडा,
(८) चिताज्ञानघटक, (९) रत्नत्रय, (१०) लक्ष्ति

षोडशक - ११ [B] १-G, २-A, ३-H, ४-I, ५-D, ६-E, ७-C, ८-F, ९-B, १०-J

[C] (१) २, (२) २, (३) अछितकारी, (४) अन्वयमुष्मी, (५) गाढ कदाग्रल, (६) अपूर्वकराण,
(७) मतिविव्रम, (८) भावना, (९) चिता, (१०) ज्ञान

षोडशक - १२ [B] १-D, २-G, ३-I, ४-B, ५-C, ६-A, ७-E, ८-F, ९-H, १०-J

[C] (१) २, (२) विषापढारिणी, (३) १८, (४) २, (५) सयम, (६) सवेग, (७) ४,
(८) ४, (९) दोषनी मदता, (१०) कार्य

પોડશક - ૧૩ [B] ૧-F, ૨-G, ૩-A, ૪-H, ૫-I, ૬-B, ૭-C, ૮-D, ૯-E, ૧૦-J

[C] (૧) ૫, (૨) મોહયુક્ત, (૩) ઈતર, (૪) સુખમાત્ર, (૫) ક્ષણ, (૬) પરોપકારી, (૭) અલૌલ્ય, (૮) ગોત્ર, (૯) જ્ઞાન, (૧૦) ન હોય

પોડશક - ૧૪ [B] ૧-H, ૨-G, ૩-E, ૪-C, ૫-B, ૬-I, ૭-A, ૮-D, ૯-F, ૧૦-J

[C] (૧) ૨, (૨) ૮, (૩) અન્યમુદ, (૪) સિદ્ધ, (૫) ગૌતમસ્વામી, (૬) ખેદ, (૭) ઉત્થાન, (૮) ઉદ્વેગ, (૯) સાલબન, (૧૦) ૭

પોડશક - ૧૫ [B] ૧-A, ૨-B, ૩-F, ૪-G, ૫-I, ૬-H, ૭-E, ૮-D, ૯-C, ૧૦-J

[C] (૧) ૨૧, (૨) ૨૩, (૩) ૪, (૪) અપર, ૫૨, (૫) ૭, (૬) ૨, (૭) પાપ, (૮) અપ્રતિષ્ઠિત, (૯) અપર, (૧૦) મતિ

પોડશક-૧૬ [B] ૧-F, ૨-I, ૩-A, ૪-C, ૫-H, ૬-B, ૭-E, ૮-G, ૯-D, ૧૦-J

[C] (૧) વેદાતી, (૨) જિજ્ઞાસા, (૩) ઉપદેશપદ, (૪) પ્રત્યક્ષ, (૫) અર્થસમાજસિદ્ધ, (૬) સહજમલ, (૭) સત્, (૮) બૌદ્ધ, (૯) સિદ્ધ, (૧૦) બૌદ્ધ

પરિશિષ્ટ-૯ કલ્યાણકદલિની અનુપ્રેક્ષાનું ઉત્તરપત્ર

પોડશક-૧ -C - (૧-નાસ્તિક), (૨-અધ્યાહાર), (૩-અપરિણત), (૪-તૃતીય), (૫-સાધુનિદા), (૬-મધ્યમ)

પોડશક-૨ -C - (૧-નિશ્ચય), (૨-ભાવ), (૩-૧૨), (૪-ચારિત્ર), (૫-સમિતિ-ગુપ્તિ), (૬-દૃષ્ટ્યસ્થ)

પોડશક-૩ -C - (૧-ચિત્તવિચાર), (૨-અધ-પણ), (૩-અન્યમુદ), (૪-સ્વેય), (૫-નોઆગમ), (૬-સમકિતી)

પોડશક-૪ -C - (૧-ધૈર્ય), (૨-ગભીર), (૩-કામધેનુ), (૪-અપ્રમાદ), (૫-ધ્યાન), (૬-મહત્તત્રવાદી)

પોડશક-૫ -C - (૧-ભૂડ), (૨-વિશુદ્ધ), (૩-અમૃત), (૪-અતરાય), (૫-અનુક્રપનીય), (૬-અભયદાન)

પોડશક-૬ -C - (૧-શાસ્ત્રાર્થ), (૨-તુલ્ય), (૩-મૃત્યુદાપી), (૪-દેરાસર), (૫-ખરાબ), (૬-ભાવ)

પોડશક-૭ -C - (૧-સાપ), (૨-દેવ), (૩-૩), (૪-દેવ), (૫-મહાવીર), (૬-પ્રતિમા-ભાવ)

પોડશક-૮ -C - (૧-ગગેશ), (૨-ઘાણા હોય), (૩-૧૫), (૪-મૈત્રી વગેરે), (૫-રાજયોગ), (૬-અઅખ્ય કાળચક્ર)

પોડશક-૯ -C - (૧-નીચગોત્ર), (૨-આજીવિકાછેદ), (૩-વજ્ર), (૪-૧૦૦), (૫-પ્રધાન), (૬-દેવપાલ)

પોડશક-૧૦ -C - (૧-ઉત્પત્તિ), (૨-બૌદ્ધ), (૩-આજ્ઞાયોગ), (૪-૩), (૫-નિરુપક્રમ), (૬-ન હોય)

પોડશક-૧૧ -C - (૧-અભિમાની), (૨-મિથ્યાજ્ઞાન), (૩-૫૨), (૪-સમકિત), (૫-શ્રદ્ધા), (૬-ઓચિત્ય)

પોડશક-૧૨ -C - (૧-નામન્યાસ), (૨-જ્ઞામાપ્રધાન), (૩-૫-૬), (૪-ઓસન્ના), (૫-સ્પર્શ), (૬-સિદ્ધરસ)

પોડશક-૧૩ -C - (૧-નમનશીલ), (૨-૧૫), (૩-મૈત્રી આદિ), (૪-ધર્મકથા), (૫-મૃત્યુ), (૬-વિચારણા)

પોડશક-૧૪ -C - (૧-યોગ), (૨-અનિર્વેદ), (૩-ઉત્સાહ), (૪-ત્રીજી), (૫-ઉદ્વેગ), (૬-ઉદ્વેગ)

પોડશક-૧૫ -C - (૧-અનુભવ), (૨-દ્વિતીય), (૩-કેવલજ્ઞાન), (૪-પરતત્ત્વ), (૫-ભાવ), (૬-ન હોય)

પોડશક-૧૬ -C - (૧-શરીરી), (૨-પડછાયા), (૩-તત્ત્વચિ), (૪-ભારવાહક ગધેડા), (૫-પાંખ), (૬-શુશ્રૂષા)

